DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13851

Lenin Memorial Book

Ḳehilat Lenin

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Kehilat Lenin : sefer zikaron / [ha-'orekh, M. Tamari].
IMPRINT	880-02 Tel Aviv : Va'ad yots'e Lenin be-Yiśra'el, [1957]
DESCRIPT	406 p. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Lenin (Z̄Hytkavitski raĭon)
	Lenin (Z̄Hytkavitski raĭon, Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Lenin (Z̄Hytkavitski raĭon)
ADD'L NAME	Tamari, Moshe.
ADD'L TITLE	Undzer shtetl Lenin

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

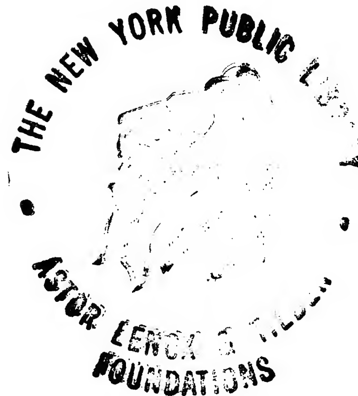
קְהִלַּת לֶנִין

סֵפֶר זִכָּרוֹן

הוצאת ועד יוצאי לנין בישראל
בהשתתפות יוצאי לנין בארצות הברית
תל־אביב, תשי״ז

ועדת הספר:
בן־ציון פורמן, מרדכי זייציק, שרה פוגלמן (קולפניצקי),
חיים שלו, מרדכי רובינשטין, יצחק סלוצקי, מנשה יולביץ.

העורך:
מ. תמרי

סודר בדפוס הקיבוץ המאוחד, עין־חרוד
נדפס בדפוס „אחדות" בע"מ, תל־אביב

הקדמה

בחרדת־קודש וברגש אחריות אנו מגישים את ספר־הזכרון הזה, שבדפיו צרורים חייה של קהילה קטנה בירכתי פולסיה ובו תיאור חורבנה והשמדתה מעל פני האדמה ע״י המרצחים הנאצים ימ״ש.

אכן, אומץ־לב והעזה רבה נדרשו מאלה שניגשו להציב זכר ושם לקהילה כה קטנה ודלה, עיירה נידחת התקועה בין יערות־עד וסביבה ביצות ואגמי־מים.

ראשיתה של לנין כפר־איכרים קטן ושנות קיומה בתור עיירה רק כמאתים וחמשים שנה. אם־כי לא היתה עיר־מרכלת הומיה כפינסק ולא שכנו בה ישיבות מפורסמות כמיר וולוז׳ין, הרי כל כבודה של קהילת־לנין — פנימה. עיירה קטנה זו, אשר בקושי תמצא את שמה במפה, ואשר היתה רחוקה ממרכזי־תרבות, הקימה בכוחות עצמה בית־ספר, ספריה, חוג דראמטי, אגודת ספורט, תזמורת וכו׳. היתה ערה ותוססת, מלאה חיי רוח ודעת, תורה ותרבות; יהודיה עמלים בזיעת אפם ושואפים לשלוח בניהם ובנותיהם ללמוד ולהשתלם בבתי־ספר תיכוניים וגבוהים, אפילו בחו״ל.

ועלייתם של בני־העיירה לארץ אף על טהרת האידיאלים שנרקמו ונחרתו עמוק בלבות הדור הצעיר והקשיש, החדורים רוח ציונית וחלוצית.

כמו ספרי הזכרון של קהילות אחרות, כן גם המניע להוצאת ספר זה היה אותה חרדה, שאינה נותנת הפוגה, להקים יד וזכרון לאחים וקרובים שנכרתו מארץ־החיים, לאלה שנלקחו למחנות־מוות או נקברו בקברי־אחים ודמים בדמים נגעו. כי אין לפקוד גם את זכרם על קבר־אבות ואין מצבה על קברם; הקבר האחד והמשותף הוא בארץ־גזירה.

מה יהיה מקומו בין ספרי־הזכרון של מאות קהילות? — יבואו חוקרי־השואה ויקבעו. אולם דבר אחד ברור, כי פרקים אחדים, וביניהם תיאורי השואה על ידי עדי־ראיה והחומר הרב על הפרטיזנים, שנכתבו ע״י בני העיירה שהשתתפו בשורותיהם ונקמו מהצורר ואף הביאו פדות לכמה עשרות נפשות, שרידי הטבח — הם אשר יקבעו את מקומו של הספר בגלריה של ספרי־הזכרון ויהיו לעינים לחוקר שיבוא.

פרק לעצמו הם קשרי־האחווה־והגורל עם בני לנין שהיגרו לארצות־הברית. עוד בשנת 1906 נוסד שם ועד־העזרה, אשר פעל רבות וגדולות לעידוד נפשי ולתמיכה חמרית כל השנים. בהיווסד קופת „גמילות חסד״ בארץ ע״ש קדושי לנין

והסביבה, נענו במסירות ובעין יפה. ביחוד פעילה ודואגת למפעל חשוב זה מרת איטקה חיניץ, העסקנית הידועה והמסורה.

מפעל זה, שמיום היוסדו ב־1950 חולקו על־ידו יותר מ־300 הלוואות לאלה הפונים אליו ועזר גם לניצולי השואה ולקליטת עולים בארץ — נושא את שם קדושינו שתוכן חייהם היה תורה ועבודה וגמילות־חסדים.

רבות עשה למען ספר זה, בחומר וברוח, אברהם־יצחק סלוצקי (ארה"ב), שחלקו רב — יחד עם אלה שסייעו בידו — הן בעצם הופעת הספר והן בנייר ההדור וכריכתו המשובחת.

גלגולים מרובים וחבלי־לידה קשים עברו על ספר זה עד הגיעו לגמר. רבות עמלו אלה, שזכר הקדושים יקר להם, באיסוף החומר, התמונות, עריכת רשימות מפורטות של שמות הקדושים וכד'.

ועדת־הספר טרחה במשך שנים; חבריה עשו עבודתם בשעות לאין־ספור בחרדה ובמסירות. יצויינו כאן מר בן־ציון פורמן, מורם של רבים מבני לנין, שעסק ראשון בגיבוש החומר הרב ומר אהרוני, שהשקיע עמל רב בחומר שלא על מנת לקבל פרס.

בתי־הדפוס, „הקיבוץ המאוחד" בעין־חרוד ו„אחדות" בתל־אביב, שעסקו בסידור הספר ובהדפסתו במסירות ובדאגה — יעמדו גם הם על הברכה.

יהא־נא ספר זה גל־עד לקהילה הקדושה שהיתה ואיננה עוד, ויהיה זכר בניה ובנותיה ואנשיה ברוך ומבורך לעולמי־עד.

ועדת הספר

תולדותיה של לנין

*

עד מלחמת־העולם הראשונה

*

בין שתי מלחמות

*

עליה לארץ־ישראל

*

השוֹאָה

*

קהילת־הקודש

*

ההווי

*

מוסדות חינוך ותרבות

*

מפלגות והסתדרויות־נוער

*

אישים ודמויות

*

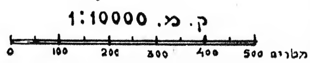
בני לנין בתפוצה

*

פנקס

בית-הכנסת החדש
ברחוב פודליפיה
נבנה בשנת תרס"ו (1906)

באורים

1 שלושת האלונים (3 דובעס")
2 כנסיה נוצרית
3 בנין הדואר (לשעבר)
4 בית הפומר
5 גן " " "
6 הדואר בבית טאטל והגן
7 בית אליקים
8 בית הכנסת הישן
9 „יודן ראט" בבית א.י. חיניץ
10 בית הכנסת החדש
11 בית הרב טורצקי
12 בית המרחץ
13 בית הרצל פפירנה
14 „פאלאצע"
15 "בית ספר מתוקן (ווהאן)
16 מכבי אש „פאזשארנע"
17 בית עם
18 מגרש הספורט
19 מפקדה גרמנית בבית י. זרצקי
20 בית ספר עממי רוסי, פולני
21 בנין המועצה „וולוסט"
22 גן הפנות „קנטורסקי סאד"
23 „בלי דאם" של אגרקוב
24 "שדרת עצי אשוח
25 " - לבנה
26 בנין אדום
27 טחנה חדשה
28 כנסיה קטולית והמגדל
29 הוף הרחצה
30 „רייאיספולקום" בזמן הסובטים
31 טחנה ישנה
32 סטראושניצע" מקודם ב"ח
33 "קבר הקדושים
34

שטח הגטו.

מפת לנין

משורטטת בידי מרדכי זייציק

תולדותיה של לבנין

אינג׳ מרדכי זייציק ויצחק סלוצקי

ראשיתה של לנין

(מעובד ע״י בן־ציון פורמן, תל־אביב)

א

איננו יכולים לקבוע אל־נכון את מועד היווסדה של עיירתנו ואף לא להביא מספרים מדוייקים על קצב גידולה והתפתחותה בראשית ימיה. אין עמנו תעודות היס־טוריות, כי לא עלה על דעת איש בה לרשום את כל הקורות אותה ואת כל אשר עבר על תושביה.

מתוך הכתבות החרותות על המצבות בבית־הקברות הישן, עיון בפנקס החברא־קדישא ושיחות הזקנים של העיירה, שקיבלו מפי אבותיהם ואבות־אבותיהם — ניתן לשער, כי לנין היתה הצעירה בשכנותיה — לאַחבה, דויד־הורודוק, טורוב, סטרובין ואחרות.

מה שידוע הוא, כי בתחילתה היתה העיירה כפר־איכרים קטן, שתושביו בני רוסיה הלבנה, ורק בתחילת המאה השמונה־עשרה, לפני כמאתיים וחמישים שנה, התחילו יהודים להשתכן במקום הזה; משנתרבו התושבים בכפר, הפך להיות עיירה.

ואלו הן ההוכחות:

1. בפנקס „ועד ארבע הארצות״, במקום שמדובר בעיר פינסק וסביבותיה, נזכרות עיירות רבות ב„פולסיה״ ובתוכן כל שכנותיה של עיירתנו — לאחבה, דויד־הורודוק, קוזן־הורודוק, טורוב ואחרות, אך שמה של לנין לא נזכר בתוכן; הווה אומר, כי לא היתה קיימת בימים ההם.

2. בכל העיירות הנזכרות לעיל היו כל התושבים, יהודים ונכרים, נחשבים ורשומים כעירוניים (משצ׳אני), לא כן בעיירתנו — רק היהודים היו רשומים כעירוניים, ואילו התושבים הנוצרים נחשבו — עד לימיה האחרונים — איכרים כפריים (קרסטיאני).

3. זקני־העדה מספרים, שקיבלו מפי אבותיהם, כי לפני כמאתיים שנה היו בני העיירה היהודים מביאים מתיהם לקבורה בעיירות לאחבה, טורוב וסטרובין. מכאן, כי בימים ההם טרם הוכרה לנין על ידי הרשות כעיירה, ולתושבים היהודים לא ניתנה האפשרות להקצות להם שטח קרקע לבית־עלמין.

שני הזקנים שחָיו אתנו פה, בישראל — ר׳ מרדכי יולביץ ז״ל ויבדל לחיים ר׳ אבנר יונאי (גולוב) — מסַפרים, כי בהיותם בני ארבעים בערך, היינו לפני כחמישים

שנה, ראו בבית־הקברות של לנין מצבת־עץ שנרקבה בקצה התחתון, התמוטטה ונפלה על אחד הקברים, ועליה היה רשום שמו של נפטר שהובא לקבורה כמאה שנה לפני התמוטטות המצבה; הם בטוחים כי זאת היתה העתיקה במצבות בית־העלמין. לדעתם, הרי עד סוף המחצית הראשונה למאה השמונה־עשרה לא היה בנמצא בית־קברות יהודי בעיירה. רק את התינוקות הנפטרים היו טומנים במגרש הקטן במרכז העיירה, אשר הוקצה לשם כך, כנראה בצנעה ושלא בידיעת הרשות; הלא הוא אותו השטח המרובע כמעט — כעשרה מטרים ארכו וכשמונה מטרים רחבו — שבין שני הבתים של ר׳ אליהו דולגין ושל ר׳ מרדכי שטינבוק ז״ל, אותו שטח שעמד שומם עד לימינו אנו, ובני העיירה היו נזהרים מדרוך עליו ומעשות עליו כל עבודה.

מכל האמור, ניתן להסיק בביטחה, כי עיירתנו היתה, בת מאתיים וחמישים שנה לכל היותר, וכי קודם לכך עמד במקום כפר איכרים קטן בשם לנין.

ב

יש סוברים, כי אותו כפר נקרא כן על שם הפשתה, ליון ברוסית, שהאיכרים היו מגדלים באדמות־הביצה שמסביב לכפר; אחרים אומרים, כי הכפר נקרא כן על שם נסיכה אחת בשם לנה, בתו של בעל האחוזה, או אשתו. השם נשתבש בפי התושבים והיו קוראים לעיירתנו ליאֶלין.

האחוזה של לנין היתה גדולה, כארבעים אלף קילומטר מרובעים שטחה, והשתרעה על פני שטחים נרחבים בשלושת המחוזות — סלוצק, מוזיר ופינסק. השטחים הנרחבים הללו היו מכוסים ברובם יערות ומוצפים מים — מי ביצות טובעניות, נחלים ואגמים.

האחוזה השתרעה ברובה באותו חבל ארץ ברוסיה הידוע בשם „ביצות פינסק" או „ביצות פולסיה".

עיירתנו שכנה מוצנעת ביערות על גבול חבל־ביצות זה, כעין שער לו. הדרך העולה מהעיירה צפונה, לעיירה סטרובין ומשם לעיר המחוז סלוצק, כמאה קילומטרים ארכה, עוברת על פני יערות ועל פני שדות ואפרים — שטחי־יבשה. לא כן הדרכים היורדות מהעיירה דרומה ומערבה — לתחנת־הרכבת מיקאַשאֶביצ׳י ולעיירות לאחבה וטורוב: היערות, השדות והאפרים לשני עבריהן מוקפים ביצות ואגמי־מים. הנהר סלוץ׳, שתחילתו בסביבת העיר סלוצק ואשר לחופו עמדה עיירתנו נופל, במרחק 20 קילומטר ממנה, אל תוך הנהר עתיר־המים פריפֶּט, החוצה את ביצות פינסק באמצעיתן. בימות הסתיו הגשומים, ועוד יותר עם הפשרת השלגים באָביב, מציף הנהר פריפֶּט שטחים נרחבים מאוד ומנַתק את התחבורה בין נקודות־הישוב המעטות והמרוחקות זו מזו במקומות אלה.

במה זכה אותו כפר לנין ובמה היה כוחו למשוך אליו יהודים, אשר התלקטו ובאו אליו מערים קרובות ורחוקות, גדולות וקטנות, התיישבו בו ועשו אותו לעיירה?

מסתבר, כי מצבו הגיאוגרפי הוא שגרם לכך. הנהר סלוץ׳, ודרך־המלך המלַוָה אותו לכל ארכו ומקומו של הכפר בשער חבל הביצות והיערות — גורמים אלה סייעו

לעשות את הכפר הזה מרכז לסחר היער ועסקיו. והיער צמח מאליו באדמת הביצות, צמרות־עציו מתנשאים, עד לעבים יגיעו וגזעיהם עבים: עצי־אורן גבוהים ולצידם עץ אלון מוצק ומסועף; במרחק־מה מהם מלבינה קבוצת עצי־ליבנה, בודדת לעצמה, כפורשת מציבור העצים. בינות לענקי היער וכחוסים בצילם, צומחים ועולים שיחים נושאי־פרי ושיחי־סרק, שרכים * רחבים ושפע של כל מיני כמהין ופטריות.

ויש אשר אחד העצים הזקנים לא יעצור עוד כוח לעמוד על שרשיו, ולמַשב רוח־שאינה־מצויה הוא כורע ונופל תחתיו, משתרע מלוא קומתו בביצה. העצים הכושלים, הנופלים באדמות־הביצה מספרם אינו מועט וצמרתו של עץ אחד כמעט והיא נוגעת בגזעו של הנופל לפניו — ושימשו כעין מעברה על פני הביצות הטובעניות לחַיות היער וגם לבני אדם, ילידי המקום, אשר היו מאומנים בהליכה על הקורות החלקלקות האלה (ובמלחמת־העולם השניה — לפרטיזנים אשר שוטטו ביערות פולסיה).

האחוזה הגדולה והרחבה, היתה לפנים קניינם של נסיכים גרמניים. הזקנים יודעים לקרוא בשמו של בעל האחוזה הגרמני האחרון, הוא הגראַף וויטגנשטין, שהיה חשׂוך בנים והוריש את האחוזה לאחותו, והיא מכרה אותה לאיש רוסי ושמו אגרקוֹב.

בעלי־האחוזה הגרמנים חילקו לאלה שבאו להתיישב בעיירה מגרשים קטנים להקמת בתי־מגורים, בשפלה שבין האגם לבין שפת הנהר סלוץ׳. בתים אלה היו בראשית ימיה של העיירה קטנים, דלים וצפופים זה לזה, כיוון שכל אורך השפלה הזאת לא היה רב משלוש מאות מטר בערך. המגרשים ותיאור גבולותיה היו רשומים בספרי־האחוזה ולפי מפה מעובדת יפה. על המתישבים הוטל לשלם דמי־הכירה לא גבוהים, כן הוטל עליהם תשלום מיוחד תמורת רשות־הצריכה של עצי־הסקה מיערות־האחוזה. מובן מאליו, שתשלום הזה ניגבה לפי מספר התנורים בבנין. כל תושב, בעל פרות, היה חייב לשלם דמי־רשיון לזכות־מרעה בעד כל פרה שברשותו. עם בוא הקיץ התחילה עוֹנַת הלקט של גרגרי אוכמניות או כמהין ופטריות. כל מלקט היה חייב לשלם תשלום קבוע לכל עונה. שומרי היערות היו מחרימים את הכלים ואת הלקט מכל מי שנתפס כשהוא מלקט בלי שקיבל את הרשיון לכך.

ג

בימי בעליה הראשונים של האחוזה — הנסיכים הגרמניים, רוכז מסחר העצים בידי סוחרי יער יהודיים. גם תפוקת הזפת ושמן־האֶלָה (טרפֶּנטין) וזיקוקם היו בידי תעשיינים יהודיים.

עד היום זכור לטוב בפי כל בן עיירתנו שמו של סוחר־היערות בן־ציון ציקליג. עשיר היה האיש ונכבד, כי לא קפץ את ידו מתמוך בבני־משפחתו המסועפת עת מטה ידם. מדי שנה בשנה היה יוצא חוצה לארץ לרגל עסקי העצים שהושטו שמה ברפסודות בימי־האביב.

* פאפוֹרוֹטניק — קינא דשרכי (בבא קמא צ״ב, ע״ב).

מרדכי ציקליג, אביו של בן־ציון הנ״ל, הקים לו במרכז העיירה בית־מידות רב־חדרים ומוקף חצר רחבת־ידים. כל סוחרי העצים והיערות היו סרים אל ביתו.

מבין היהודים שבאו ללנין לרגל מסחרם ועבודתם, היו שהתיישבו בה ישיבת־קבע. במרוצת הימים התגבשו המשפחות לפי מקומות־מוצאָן; ניתן, איפוא, לקבוע אל־נכון מקום־מוצאה של כל משפחה ומשפחה:

הסלוצקים, הגרייאָווים, הדולגינים והרובינשטינים — יוצאי העיר סלוצק הם; הסטרובינסקים והחיניצ׳ים — יוצאי העיירה סטרובין; הציקליגים מהעיירה לאחבה באו אלינו, ועד ימינו נשארו ברשימות רשומים ברשימות תושבי לאחבה; ואילו ההורודצקים באו אלינו, כמובן, מדויד־הורודוק.

כל אלה שיוו לעיירתנו את צביונה המיוחד, השונה מצביונן של עיירות־ישראל אחרות. אהרן סינגלובסקי הגדיר זאת בקצרה: „עיירה בלא שוק, בלא סוכות או דוכני־רוכלים, ואשר גם חנווניה הספורים לא חנוונים היו, אלא אנשים למדנים, משכילים ואזרחים נכבדים״.

חיים, אבי הרצל פפרנו, וצ׳רנה־חנה אשתו, שבאו לעיירתנו מהעיר בוברויסק, היו ההנווונים הראשונים. עליו מסופר, כי הוא נסע לעיר וולוז׳ין וביקש מראש־הישיבה שיבחר למענו חתן לנכדתו, שרה־לאה, בתו של הרצל פפרנו. ראש־הישיבה בחר למענו תלמיד חריף, הלא הוא ר׳ זלמן שמאֶלקין, יליד סלוצק שנקרא בפי בני עירנו — ז׳אמה. הלָה רכש לו במרוצת־הימים השׂכלה רחבה, היה נוהג לסַפר לפעמים בדרך בדיחותא: הזקן ר׳ חיים פפרנו, אבי חותנו הרצל, היה מנוי על העתון „המליץ״, בו קורא מ„אלף״ ועד „תו״ ולא פסח אף על נקודה אחת ולא על סימן הפסק אחר. היה פורש את העתון וקורא באדיקות רבה. מתחיל במלה „המליץ״ ומסיים במלה האחרונה ובנקודה האחרונה של המודעה האחרונה: „לונדון אפינטעלע 15.10 חמשה־עשר אפינטעלע לחודש העשירי שני פאסיקלאך״. — —

הישישה חנה, אלמנת ר׳ איסר נקריץ־שלו שהלכה לעולמה ביום כ״א לחודש חשון תשי״ד, והיא בת שמונים וארבע סיפרה מפי סבתה ממשפחת בראָקר, כי בבואם מסלוצק לעיירה, יצאה למחרת יום בואה בפעם הראשונה לרחוב, וחזרה מיד הביתה הרדה ומבוהלת וקראה: „מה זאת?! מגיפה איומה הפילה, כנראה, חלליב במקום. הנה, צאו וראו כל בני העיר שראיתי ברחוב אין נעלים לרגליהם; בגרבים הם מתהלכים, כאבלים״.

ואכן, לפי סיפוריהם של הזקנים, היו רבים מדלי התושבים בעיירה בוססים בימים ההם את בוץ הרחוב ברגלים יחפות בקיץ, ובימות החורף היו נועלים היטנות*, מין סנדלי־לכש, קלועים מסיבי־העצים על רגליהם העטופות מַטליות, כדרך איכרי הכפרים בפולסיה עד היום הזה. כנהוג, ניתנו ע״י עיירות כינויי־לצון לשכנותיהן, שהיה בהם משום מַתן סימן־היכר. ואולי משום כך כּוּנוּ תושבי עיירתנו בכינוי „לנינער לאפטיעס״. („לאפטי״ בבילורוסית — היטנות).

* נפיק בדהיטני (יומא ע״ח, ע״ב).

ד

עד לשנות השבעים במאה שעברה היה גורל כל עיירות ישראל אשר בתחום המושב ברוסיה כגורל עיירתנו. חוץ מן מתי־מספר אמידים ואחד או שנַיִם שהגיעו כמעט לעושר, שררו בעיירה העוני והבערות. אֶפידמיות פקדו אותה לפעמים והפילו בה חללים רבים. רופא לא היה במקום ואף לא חובש מומחה.

ישישי עדתנו המעטים עודם זוכרים את מגיפת החולירע שפרצה בעיירה לפני שמונים שנה, והם מסַפרים, כי בהתפשט המחלה בכל העיר, ואין בית אשר אין בו מת — התחילו, כמנהג יהודי״ם בימים ההם, לפשפש איש במעשי רעהו, לחקור ולדעת בעוונותיו של מי באה עליהם הרעה הגדולה. בדקו, מצאו — ובעיירה התלקחה השנאה, המחלוקת והדלטוריה... בכל זאת נמצאו גם אז אנשים נבונים אשר הורו, כי עד שהם בודקים בחטאים ובעוברי־עבירה, מוטב שידקדקו בנקיון גופם, ביתם וחצרם. רבים נשמעו להוראותיהם. הישישים מסיחים, כי לפני האוכל לא הסתפקו האנשים בנטילת ידים לפי חוקי ה„שולחן־ערוך״, אלא היו רוחצים את ידיהם בכוהל.

וכמו בכל עירות ישראל בימים ההם, פרצו לעתים דליקות בעיר, ובאין מכשירי־כיבוי, התפשטה האֵש במהירות על פני גגות התבן ומכלָה בן־רגע בית אחרי בית.

אולם התושבים התגברו אט אט על הפגעים אשר באו עליהם. אחרי כל דליקה חודשו פני העיירה אף שופרו קצת. ניבנו בתי־עץ חדשים. גגות התבן הלכו ופחתו, עד אשר נעלמו לגמרי ולא נראו עוד על פני בתיהם של היהודים ובימינו כבר היו הגגות עשויים רעפי־עץ.

בשנת 1891 קרה דבר אשר הביא גיאות כלכלית וקידמה כללית לעיירה. האחוזה הגדולה שהיתה, כאמור, קנינם של בארונים ודוכסים ממוצא גרמני, נמכרה לאיש רוסי, לסטיפן פיודורוביץ אגרקוב.

כך החלה תקופה חדשה בתולדותיה של לנין.

יהושע גרינברג (ארגנטינה)

האחוזה

מדי היזכרי בעיירתי החביבה לנין — שנקראה בפי היהודים „ליאַלין״ — ובתושביה טובי־הלב, ישמח לבי על כי גם אני זכיתי להימנות על תושביה. הקהילה היהודית שבה מנתה כמאה ועשרים משפחות, — 700—800 נפש, ועיסוקם — סוחרים, חנוונים, בעלי־מלאכה, מובילים.

עד לשנת 1891 היו העיירה וסביבתה נחלת הנסיכה הוֹהנלוֹהאַ, ממוצא בית־המלוכה הגרמני. ברם, ב־1890 חוקקה הממשלה הרוסית חוק, כי רק לאזרחי רוסיה הרשות לרכוש נכסי־דלא־ניידי בארץ זו, וכי כל בעלי־הקרקעות חייבים לקבל את הנתינות הרוסית. הדבר הזה לא נראה בעיני הנסיכה הגרמנית, והיא מכרה את אחוזותיה

הנרחבות, למעלה משלושים וחמישה אלף קילומטר מרובעים, לאזרח רוסי — סטיפן פיודורוביץ׳ אגרקוב.

אותה שנה בא לעיירה בעל־האחוזה החדש ועמו חבר עובדיו ופקידיו ובראשם שני יהודים — סמיון פרלוביץ׳ וגרינברג. בהגיעם לא היה סיפק עדיין בידי דייריהם הראשונים לפנות את האחוזה, ואגרקוב ואנשיו השתכנו בביתו של בן־ציון ציקליג למשך שנה ורבע. בינתיים פונו הבנינים ושופצו לפי טעמם של אגרקוב ואנשיו.

אחוזתו של אגרקוב התפשטה בשטחים רחבים מאוד בשלושת המהוזות מוזיר, סלוצק ופינסק, והיערות שנפלו בחלקה היו הגדולים ביערות פלך מינסק. באחוזה הוכנסו סידורים חדשים והיא חולקה לצרכי ניהול, לשלושה חלקים: לנין (הניהול המרכזי), צוצ׳וויץ׳ ודיאַקוביץ׳. אגרקוב קנה את האחוזה במיליון ומאה אלף רובל; רק חלק מזה שילם במזומנים, ועל היתר התחייב בשטרות למועדים קבועים. לא עברו ימים מרובים וידו קצרה מעמוד בהתחייבות זאת, ולפעמים קרובות באו פקידי משרד־ההוצאה־לפועל ועיקלו הלקים רבים מנכסיו.

החלו חיפושים אחרי מקורות לכיסוי החובות. סמיון פרלוביץ׳, המנהל היהודי, הביא לשם כך את אחיו, יעקב פרלוביץ, שהיה סוחר מפורסם. זה אירגן מין חברה שיתופית של סוחרי־יער, שנמנו עמה יעקב רגובין ממינסק, ומשה לב ופנחס קפלן מלאֶהבה, ואחרים. הללו התחילו בכריתת עצי־היער ובתמורתם פרעו את חובותיו של אגרקוב.

כך היתה לעיירתנו הרווחה והיא התעוררה לחיי מעשה ועבודה. המובילים היעסקו והשתכרו יפה. משלא יכלו לעשות את כל המלאכה, הגיעו עגלונים גם מהעיירות הסמוכות. במרוצת הימים השתקעו אחדים מהם בלנין. גם החנוונים המעטים שעיניהם כלתה לקונה התאוששו קמעה קמעה ובאה רווחתם.

לעיירה הגיעה תקופה של גיאות כלכלית, עד כדי לעורר קנאת העיירות הסמוכות. המובילים של העיירה נמנו על שלושה בתי אבות:

א. בית ברוך, והם חמישה אחים — מרדכי־לייב, איסר, יהושע, זליג ויעקב, זכרונם לברכה. כל אחד מהם בעל לאשה, אב לבנים ובעל בית נכבד בעיירה. קשרי־המשפחה בין האחים היו הדוקים. אחדים מהם קיימו את התחבורה בין העיירה ותחנת־הרכבת מיקאשאֶביצ׳י. היו אנשי תרבות ובעלי נימוסים, וידעו להנעים בשיחה נאה על הנוסעים את טילטולי הדרך המלאה חתחתים. מצאצאי בית־אב זה נמצאים בישראל.

ב. בית יחיאל הכהן טמקין מנה גם הוא חמישה בנים, שהאחד מהם זכריה התגורר במַלקוביץ׳; בלנין ישבו האחים משה, הרשל, חיים ויהודה. הבנות: בלומה, מינה ולאה. אביהם הצטיין במידת הכנסת־אורחים, דלת ביתו היתה פתוחה לרווחה לכל עובר־אורח ולכל רעב וצמא. גם מבני־משפחה זו יושבים בישראל.

ג. בית יחיאל זייציק.

ביום קיץ בשנת 1897 בא מרדכי ציקליג מה„משרד", שבו היה הפקיד היחיד

מכל תושבי לנין היהודיים, והודיע את דבר מותו של אגרקוב. הוא סיפר כי „המשרד" ייסגר לחודש ימים לאות אֵבל על מות בעל האחוזה. אגרקוב הזקן השאיר אחריו בן ואילו האחוזה דיאקוביץ' חולקה בין שלוש בנותיו. כתום ימי־האֵבל בא אגרקוב הבן בלוויית חבר עובדים ופקידים אל המשרד ומינה את פאַנגאַלוס כמנהל־המשרד.

המנהל הזה התחיל להנהיג סדרים חדשים בניהול עסקי־היער. ראשית מעשהו היתה הרחקת הסוחרים היהודיים וניתוק קשרי־הסחר אתם; סבור היה, כי ה„משרד" עצמו, על פקידיו, יוכל לנהל את העבודות ביער, את השיט בנהרות ואת המסחר בחוץ־לארץ. אך לא כאשר זמם כן היה: הוא נכשל. ניהול המשרד והעניינים עבר אז לידי מנהל אחר חרושצ'וב שמו, אחי־גיסו של אגרקוב. אך גם הוא לא הצליח יותר מקודמו. בא אגרקוב הבן, נוכח בכשלונם החרוץ של אלה והעמיד בראש המשרד את היהודי לזר פבלוביץ לוין. סמוך לכך הגיעו סוחרי־יער ידועי־שם והתקשרו בקשרי־מסחר עם „המשרד". בין הסוחרים האלה נזכר מר לובזינסקי, גיסו של חיים וַיצמַן, והסוחר הידוע גור־אריה מהעיר קרמנצ'וג — וכך חזרה תקופת גיאות לעיירה.

לוין היה יהודי בלב ובנפש, נוהג לבקר בבית הכנסת והשתדל להתקרב ליהודי העיירה. ימים רבים היה גר בבית בן־ציון צקליג. אחרי כן העביר גם את משפחתו לעיירה והשתקע באחד מבניני־ה„משרד".

בניהולו של לזר לוין הונהגו באחוזה ובמשרדה סדרים טובים. הוזמנו עובדים מומחים בני עמים שונים — גרמנים, צרפתים, יהודים וגם לאַטים, היודעים את מלאכת כריתת העצים. שטח האחוזה חולק לרבעים־רבעים. הוא גם החל לייבש את ביצות האחוזה. עבודה זאת העסיקה עובדים רבים, שחפרו תעלות להזרים בהן את המים העומדים על פני הביצות ומכסים אותן.

הוא אשר נהג במשרד ברוח ליברלית. את אברהם, בנו של החזן־השוחט ישראל, שלח ללמוד זימרה בקונסרבטוריון; יחד עמו נשלח גם צעיר רוסי מוכשר ללמוד תורת החקלאות. שניהם למדו על חשבון „המשרד". הנוהג של לוין הפך מסורת, אשר שררה ב„משרד" גם בימי המנהלים הרוסים שבאו אחריו — ולא ניכר שם רוסי בפני בן עם אחר.

לאחר־מכן הביא פקיד חדש ל„משרד", זליג סינגלובסקי, שהשתכן עם משפחתו בעיירה למשך שנים אחדות. בתקופתם הישרו על לנין מרוחם, השפיעו עליה רוב טובה ותרמו הרבה להעלאת רמתה התרבותית. אמנם, כל ימות השנה היו בני סינגלובסקי (בת יחידה, שרה, וחמישה בנים: יהושע, יעקב, נחום, שכנא ואהרן *) לומדים בבתי־ספר תיכוניים בערים גדולות, אך לימי חג ומועד היו חוזרים הביתה והביאו עמם מרוח „העולם הגדול". עם בואם כאילו נתעוררו בני־הנוער ורבים מהם היו באים לשמוע חידושים מפיהם — ואכן, היה להם מה להשמיע.

* ר' המאמר על אהרן סינגאלובסקי במדור „אישים".

מרדכי זייציק

מקורות פרנסה וקיום

סמוך לגמר מלחמת־העולם הראשונה, בשנים 1922—1926, נפתחו בעיירתנו חנויות רבות, ממש צצו כפטריות לאחר הגשם... בכל בית, בכל כניסה או פרוזדור פתחו חנות — אם לבדים, סידקית, מכולת או לפירות (תפוחים, אגסים אחדים, גם זו חנות!). לרוב היו הללו חנויות „כל־בו" כביכול, שמכרו מיצרכים מכל המינים: החל במַחט, דג־מלוח ועד לבדים ונעליים.

אולם המצב הזה לא נמשך זמן רב: פשוט לא נמצאו בעיירתנו קונים די־הצורך בשביל החנויות האלו... הן הלכו ונסגרו אחת אחרי אחת, עד שנשארו אלה שהחזיקו מעמד עד יומה האחרון של קהילתנו.

מלבד במסחר שלחו תושבי עיירתנו את ידם במקצועות אחרים, כגון: נגרות, בנאות, חייטות, סנדלרות, נַפחות, הוראה, רוכלות־בכפרים וכד׳. והיו, כמובן, אף... הולכי־בטל.

תודות ליערות שנמצאו בסביבת עיירתנו, היו כאלה שעסקו במסחר־עצים וכל הכרוך בזה. בעיירה השכנה, מיקשביצ׳י, נפתח בית־חרושת ללבידים (פּוֹרניאֶר) שהעסיק גם רבים מיהודי לנין.

חלוקת האוכלוסיה היהודית לפי המקצועות
ב־20 השנה לאחר מלחמת־העולם הראשונה

המקצוע / התעסוקה	מספר הנפשות המתפרנסות
סוחרים וחנוונים	140
בנאים ונגרים	115
חייטים וכובענים	90
נפחים, פחחים, שענים ומכוֹנאים	95
סנדלרים ותפרים	85
עובדי יערות ופקידים	70
רופא, רוקח, עורך־דין, מורה ו„כלי־קודש"	85
טייחים, צבעים, פועלים פשוטים	65
בעלי־עגלות	85
קצבים	50
עובדי עבודות־ארעיות, הולכי־בטל, נתמכים מאמריקה	190
בסך הכל	1070

כפי שמראה הטבלה הנ"ל התפרנסו 81% מאוכלוסיית עיירתנו מכל מיני עבודות; היתר חַי מעבודות עונתיות או מתמיכת משפחות מאמריקה.

עד מלחמת העולם הראשונה

מרדכי זייציק

מראה העיירה עד לשנת 1910

בשטח שבין הנהר סלוּץ׳ והאגם המקביל לו, שהיה המקום המאוכלס ביותר בעיירה, עבר הרחוב הראשי, המיושב כולו יהודים. מרכז העיירה היה הרובע שבו עמד בית־הכנסת הישן ומסביב לו הצטופפו בתי־המגורים של הרב ושאר כלי־הקודש, ובסמוך להם — בית המרחץ וה„מקווה״.

המרכז הזה נתהווה משום מה דוקא במקום הבצה, שכל עגלות־החול שנשפכו לתוכה לא יכלו לה. גם בימות־החמה, אחרי שחרבו פני האדמה סביב לה, הגיע בו הבוץ עד לברכים, ובימות הסתיו יכלו לחצות את סימטאות המרכז הזה רק נועלי מגפים גבוהים. ברחוב הראשי, מול בית־הכנסת, תוקנה מעברה עשויה קרשי־עץ עבים מעברו האחד של הרחוב לעברו השני, ותעלות נחפרו לשני צידיה — והבצה בעינה עמדה.

לא יפלא, אם עיירתנו לא יכלה להצטיין בנקיונה: החזירים והעזים היו משוטטים ברחובות לכל אשר תשאנה אותם רגליהם. גללי־העזים היו מזהמים ומכערים את המידרכות המעטות, את המרפסות ואת המסדרונות. רק לפני כארבעים שנה נמלך בדעתו בעל־האחוזה מלינַריץ ואסר על גידול עזים בעיירה.

מאחורי הרחוב הראשי ובמקביל לו השתרע „רחוב הגויים״. וכשמו כן היה: בני רוסיה הלבנה ישבו בו, ורק בקצה הרחוב, על חוף האגם, ישבו האחים ציקליג אשר כונו בשם „ברוכעס״ על שם ברוך בן דוד ציקליג. גם ברחוב הזה היתה הבצה רבה ועמוקה. טוב מזה היה קצה הרחוב הפונה אל האגם — מקום שם גרו האחים בני ברוך — שהיה יבש בימות הקיץ.

רחוב פּוֹדליפּיה — באביב, עם הפשרת השלגים

הרחוב השלישי בעיירה, רחוב „פודליפיה" שראשיתו ליד הגשר של האגם, השתרע במקביל לאגם. רחוב זה היה צר וארוך. מקצהו שליד הגשר ועד למחציתו בערך היה מיושב יהודים; משם ועד לקצהו השני היה מיושב נוצרים. באותו רחוב, לא־הרחק מהרחוב הראשי, עמד בית־הכנסת החדש. בראשית האביב, עם הפשרת השלגים והקרח, היתה קרן רחוב זאת מכוסה מים, והגישה לבית־הכנסת היתה לפעמים אפשרית רק על פני דוברה או בסירה.

מעברו השני של הגשר ובסמוך לו עמד ביתו המרווח של זלמן שמלקין, אחריו בנין ה„הקדש" שהפך אחרי כן לדיר מכבי־האש והכיל מכונת־כיבוי קטנה ושתים־שלוש חביות קטנות. הדיר הזה ומכשירי הכיבוי אשר בו עמדו לפקודתו של חיים שוסטר אשר אירגן את פלוגת מכבי־האש, ניצח עליה וראה בפעולה הזאת את תעודת־חייו.

משם והלאה נמשך שטח בלתי־בנוי לשני צידי הדרך עד לבית־המועצה („ווֹלוֹסט") ועד לבית דוב־בר ברוכין אשר ממול לבית המועצה. במקום הזה הסתעף דרומה הדרך העולה לתחנת הרכבת מיקשביצ׳י. שם עמד בית בודד ולידו מַפָּחָה — ביתו ובית־מלאכתו של ר׳ ישראל גלנסון הנפח. ובריחוק מקום — עוד כשנַיִם בתים בודדים. גם אחרי בית־המועצה וביתו של דב־בר ברוכין עמדו בקצה העיירה מפחות אחדות.

אחרי מלחמת־העולם הראשונה, פרצה העיירה מתוך תחומה הצר שבין האגם והנהר והחלה בניית בתי־עץ חדשים ומרוּנָחים מעבר לגשר, כהמשך לרחוב הראשי. גם לשני צידי הדרך למיקשביצ׳י הוקמו בתי־מגורים, והרחוב „לאַחבה" לבש צורת רחוב ממש.

השטח הבנוי שמעבר לגשר היה נישא מזה שבין האגם והנהר, הרחובות היו נקיים יותר והבוץ לא היה מצוי בהם.

ב„רוסקא יאֶווריסקא אֶנציקלופדיה" אנו מוצאים, כי העיירה ל נ י ן, שבמחוז „מוזיר", פלך מינסק, מנתה בשנת 1897 — 1173 נפש, 753 מהן יהודים היינו 64,2% מכלל תושבי העיירה.

בשנות מלחמת־העולם הראשונה

כשפרצה מלחמת־העולם הראשונה לא עשה הדבר רושם מיוחד על אוכלוסיית העיירה. צעירים רבים מבני עיירתנו גויסו לצבא; בהמשך המלחמה נקראו גם גברים קשישים יותר, אולם לא במספר רב. העיירה עצמה לא סבלה כלל מפעולות המלחמה. החזית היתה מרוחקת למדי מהעיירה. רק כשהשלטון בה עבר, מפעם לפעם לידי הרוסים, הגרמנים או הפולנים, נשמעו יריות בודדות — ומיד השתרר השקט. האוכלוסיה חיתה ללא פחד מפני הפולנים והגרמנים, למרות זה שהיו זרים בלשונם ומנהגיהם.

לראשונה שלט בעיירה הצבא הרוסי עם המפקד (קומנדנט) קוזאַצ׳ינסקי בראשו. הקומנדנט הנ"ל היה יפה־תואר, אולם קפדן ומחמיר. בשביל דבר של מה־בכך נכון היה להכות. לכן, כשרק נראה ברחוב יוצא מדירתו שבבית אברהם־יצחק חיניץ׳, נוהגים

היו להימלט ולהסתתר מפניו. בימי שלטונו ניטעה השדרה שברחוב הראשי, אולם העצים לא נקלטו. בתום שלטונו בא במקומו הקומנדנט פאשקובסקי. בהשוואה לקודמו, היה האחרון בעל מזג טוב להפליא. פעם בעת תפילה שערכו בנוכחותו בבית־הכנסת הישן, הגישו לו עוגה כשי...

הקומנדנט פאשקובסקי נשאר לגור בעיירה גם אחרי גמר המלחמה.

הגרמנים לא שהו בעיירה זמן רב, לא גרמו שום צרות או אי־נעימויות והאוכלוסיה התרגלה אליהם. לאוכלוסיה לא היה הבדל מי יהיה השולט בעיירה, העיקר שלא יתאכזר אליה; משאֶלת כולם היתה, שהמלחמה תיגמר במהרה והמגוייסים יחזרו לבתיהם.

רושם קשה עשתה על אנשי־העיירה כניסת הפולנים. ימים אחדים התכוננו לבואָם; הכל הסתתרו במרתפים, לעתים גם כמה משפחות במרתף אחד. בינתיים היו מבלים בצוותא ומסַפרים זה לזה מעשיות שונות.

לפנות בוקר, כשהצצנו החוצה, ראינו את הפולנים הנכנסים לעיירה, כשהם יורים מרוֹביהם ורצים לאורך הרחוב בסמוך לבתים. הרוסים נסוֹגוּ אז לגדה השניה של נהר הסלוּץ׳.

הצבא הפולני הציב את מטבח־השדה שלהם ליד הבאֵר בסמוך לבית־הכנסת הישן והחיילים דפקו על דלתות הבתים בבקשם חלב, ביצים וכד׳. פרט לאשתו של שלמה (טאטל) אקא, לא הבין איש את שפתם.

רוב הזמן היו עוסקים בניקוי רוביהם, עישון ואף במשחק קלפים. בדברם ביניהם לבין עצמם, היו מקימים רעש והמוּלה, ואולי זה רק נדמה היה לנו, כיוון שלא ידענו את לשוֹנם.

כידוע, השתלט הצבא הפולני על עיירתנו פעמיים. אחרי הכיבוש הראשון גורשו ע״י הבולשביקים שרדפו אחריהם עד וַרשה. לאחר ה„נס על הנהר ויסלה״ („צוּד נאַד וויסלון״), רדפו הפולנים את הבולשביקים עד קיוֹב.

כל מצב של שינוי השלטון היה בדרך־כלל בלתי־נוח: היו חילופי יריות וכן היה צורך לשמור על הסוסים והפרות שהצבאות היו מחרימים. על כן היו מרכזים את הבהמות בהשגחת הרועה ביער ולשם גם הלכו הנשים פעמַיים ביום לחלוב אותן. בלילה היתה יוצאת קבוצת אנשים ליער, לשמירה. שם היו מדליקים מדורה, ולאור האש היו יושבים ומסַפרים. בלילות אלה נשמע ברור רעש מכונות־היריה המוּבלוֹת על פני הגשר שעל הסלוּץ׳.

בשנת 1917 עברו על עיירתנו — כמו בכל רחבי־המדינה — שתי הרבולוציות.

גם אנו, התלמידים, צעדנו בתהלוכה ושירים מהפכניים בפינו וכרזוֹת עם סיסמאות שונות בידינו. כמעט ולא מסרנו לעצמנו דין־וחשבון על המתרחש, אבל התרשמנו מאוד מהתזמורת, שהופיעה זו הפעם הראשונה בעיירתנו וניגנה מעל המרפסת של הבית בן שתי הקומות, היחיד בעיירה, את ה„אינטרנציונאל״.

בסיום המלחמה נקבע כגבול זמַני בין רוסיה לפולין הנהר לאַן שליד סיאנקייביץ, כ־20 קילומטר מערבית מעיירתנו, שנשארה לפי שעה בגבולותיה של רוסיה.

הופרחו שמועות, כאילו הגבול הקבוע יהיה באמצעיתה של עיירתנו שתחולק ע״י האגם לשניים: חלק אחד יהיה של רוסיה, ואילו השני — של פולין. בני העיירה היססו באיזה חלק להישאר, ולא ידעו איפה יהיה יותר טוב.

באותה תקופה לא היה עדיין משמר רציני על הגבול, ומשפחות רבות מהצד הרוסי (בתוכן גם משפחות מלנין) עברו את הנחל לאַן והיגרו לאמריקה.

לאחר שנחתם השלום בריגה, נקבע כגבול הנהר סלוץ׳, וכתוצאה מכך נשארה לנין בגבולות פולין. משני צידי הגשר הוצבו משמרות גבול: מהצד האחד — משמר רוסי, ומהשני — פולני.

בשנים הראשונות לא הקפידו ביותר המשמרות וכל מיני אנשים ניצלו את זה ועברו את הגבול בגניבה הלוך וחזור; אחרי כן החמירו בדבר.

בעיירתנו נפתחו בתי־ספר עממיים וגם בתי־ספר־עֶרב למבוגרים, כי השלטונות היו מעוניינים להקנות לאוכלוסיה את השפה הפולנית. אעפ״י־כן הירבו לדבר רוסית. גם ב„גמינה״ (המועצה המקומית) נאלצו הפקידים עצמם לדבר רוסית עם האיכרים שבאו לסַדר את ענייניהם.

בשנים הראשונות שלאחר המלחמה שוטטו בדרכים בסביבתנו, כבסביבות אחרות, קבוצות שודדים, שהתנפלו על חנויות, ביחוד בכפרים, ושדדו אותן.

***

בשנים הראשונות לאחר המלחמה עברו יהודים רבים מתושבי הכפרים שבסביבה, כמו פוזיץ, זאַליוטיץ׳, הריצינוביץ׳, גראבוב, ואחרים, לגור בעיירתנו. הסיבה לכך היתה, שהתנפלויות השודדים איימו על בטחון חייהם ורכושם, כשהיו מבודדים בין הנכרים בכפר. מלבד זה היה יתרון לעיירה, שאפשר היה לחיות בה בין יהודים: היו בה בתי־כנסיות, רב ושאר „כלי־הקודש״ הדרושים לקיום חיים דתיים.

בהתחלת שנת 1939 מנתה האוכלוסיה בלנין כדלקמן:

יהודים	1070
ביאֶלורוסים ורוסים	900
פולנים	40
שונים	30
יחד	2040

האוכלוסיה הנוצרית גדלה עם הריבוי הטבעי, כי מקרבה כמעט ולא היגרו לארצות־חוץ. ואילו האוכלוסיה היהודית גדלה אף היא עם הריבוי הטבעי ותודות למשפחות שעברו לגור לעיירתנו מהכפרים.

בין שתי מלחמות

מרדכי זייציק

השפעת הגבול על חיי העיירה

המצב הגיאוגרפי של עיירתנו, שנמצאה בסמוך לנהר סלוץ׳, אשר שימש מסוף מלחמת־העולם הראשונה ועד שנת 1939 כגבול בין רוסיה לפולין, השפיע בהרבה על התפתחותה.

ראשית כל היה קיים בעיירתנו איסור תמידי להימצא ברחוב לרגל העוֹצר משעות־הערב המוּקדמות ועד הבוקר. אנשים שגָרו מחוץ לעיירתנו, נאלצו להצטייד ברשיון מיוחד משלטונות־המחוז בלוּניניאֶץ, כדי שתהיה להם האפשרות להיכּנס לעיירה. הגזירה הזאת חָלה על סוחרים וכן גם על קרובי התושבים שרצו לשהות זמן־מה בעיירה; הרשיון ניתן לזמן מוגבל בלבד. מובן מאליו, כי דבר זה השפיע על התפתחות העיירה בשטח המסחר.

כשהנוער רצה להציג מחזה מסויים, היה זה כרוך בקשיים עצומים; כדי להשיג את הרשיון, היה הכרח לתרגמוֹ תחילה לשפה הפולנית ולהגישוֹ לאישור הצנזורה, למרות זה שאותו מחזה הוצג במקומות אחרים שבמדינה בלי כל הגבלות. והוא הדין לגבי הרצאות של כוחות עצמיים או מַרצים מהחוץ.

על אף זה שהמשמר בגבול היה חזק למדי, קרו בכל זאת מקרים שעברו את הגבול הלוך וחזור.

כן אירע מפעם לפעם, כאשר סוס או אווזים תעו ועברו לצד השני של הנהר. אז פתחו במשא־ומתן טלפוני בין שני הצדדים, הגיעה ועדה מיוחדת שהתירה את החזרת „התועים״ לביתם...

בחג הנוצרי הגדול („קראֶשצ׳אֶניאֶ״) שחל ב־19 בינואר לפי הלוח החדש, היו יוצאים האיכרים מכל הסביבה לנהר סלוץ׳, כדי לאסוף מים קדושים לבקבוקים; גם מהצד הרוסי היו מתאספים האיכרים, וכך נפגשו משפחות וקרובים שהנהר והגבול הפרידו ביניהם. אולם במרוצת הזמן אסרו זאת השלטונות משני הצדדים. לאחר זמן־מה גם הוטל איסור מוחלט על הרחיצה בנהר, שבהתחלה היתה מוגבלת למקום מסויים בלבד. אמנם, לבודדים היו רשיונות־רחיצה, אבל במיוחד היה קשה ליהודים להשיג רשיונות כאלה.

אלמוני

עם שינויי־הגבול בתום מלחמת־העולם הראשונה

עד מלחמת־העולם הראשונה לא שמע איש במקומותינו — ואילו שמע לא היה מאמין — על מעשי־רצח. הנוצרים במקומנו, איכרים בני רוסיה הלבנה, היו אנשי שלום ועמל. וביניהם לבין שכניהם היהודים שררו יחסי־הבנה. היהודים לא התלוננו על יחסם של התושבים הנוצרים אליהם. איש לא היסס לצאת יחידי לדרך בין ביום ובין בלילה, ולעבור בעגלה או ברגל יערות

עבותים. לא עלה על דעתו של אדם, כי סכנה צפויה לו מרעהו; אדרבה, כי נזדמן לו מי בדרכו ושמח לפגישה ולהזדמנות לגלגל שיחה.

אולם אחרי מלחמת־העולם הראשונה שונו פני הדברים. משדות־הקטל שבו לבתיהם חיילים משוחררים, שידיהם נגואלו בדם האויב ורגליהם דרכו על גופות חללים — ודם אדם נעשה הפקר.

אעפ״י־כן, לא אנשי־מקומותינו היו המתחילים ברצח ובשפך דם נקיים, אלא הפולנים שהגיעו אלינו בכיבושיהם היו המתחילים. בנסיגתם הראשונה, והם נרדפים על צואר על ידי צבא בודיוני, היתה דרכם עקובה מדם: הם שדדו, הציתו ערים וכפרים, עינו, גזזו ומרטו זקנים של אנשי שיבה ושפכו דם. בכפר פוזיץ׳ רצחו את אהרן סלוצקי בעינויים איומים. הם קשרו אותו בידיו אל יצול עגלה, שרתומים אליה צמד סוסים דוהרים, והאיש נסחב ונתגלגל על פני הדרך מהלך קילומטרים עד שנפח את נפשו. אחרי ימים אחדים, נמצא כתוש ומעוך, והובא לקבורת־ישראל. את זקנו של אברהם רובינשטיין, איש תם וישר, לא גזזו במספריים אלא מרטוהו ממש בחרב קהה... וכאשר ראו תושבי הכפר היהודים, כי כלתה אליהם הרעה וכי הם צפויים למות בידי המרצחים המתעללים, נמלטו על נפשם הם וטפם אל היער. שם התגוללו שבעה ימים ושבעה לילות קופאים בקור ובכפור, רעבים וצמאים, עד שנודע להם במקרה, כי כל הצבא הפולני נסוג וגם שרף אחריו את גשר העץ. רק אז שבו אל בתיהם ומצאו אותם ריקים. השודדים לא השאירו אחריהם מזון כלשהו ואף לא כף או סכין. התנורים היו נתוצים. הספרים קרועים, וקרעיהם פזורים על הרצפה.

הבולשביקים דלקו אחרי הפולנים והגיעו עד לפרברי וַרשה, והנה קרה מיפנה מפתיע — הפולנים קראו למאורע היסטורי זה „הנס על נהר הויסלה״. הבולשביקים התחילו נסוגים בחפזה נסיגת מנוסה, והפולנים, שכורי נצחון, דולקים אחריהם ושבים אלינו. חרדת־מוות תקפה את הישוב היהודי, כי שמענו על מעלליהם של הגיבורים הפולנים. שלושים ושבעה איש מטובי־העֵדה בעיר פינסק העמידו אל קיר והמיתו אותם ביריות על לא עוול בכפם. אכן, לא לשוא חרדנו: הרעה הגיעה גם אלינו. בכפר צ׳ימשביץ׳, כשמונה קילומטרים מעיירתנו, מצאו הפולנים „מרגל בולשבי״, הלא הוא תושב הכפר, היהודי אוריהו, בן שישים, בעל זקן ארוך, איש תם וישר. מביתו לוקחו, הוא וצעיר יהודי אתו, והובלו דרך העיירה, לעיני תושביה המבכים אותו בסתר־לבם (שלא למתוח עליהם, הלילה, צל חשד באהדה ל„קומוניסט״), הובאו לתחנת הרכבת מיקשביצ׳י והומתו שם ביריות. ולא ידע איש ולא הבין בשל מה ולמה. ולמרבה החרדה הגיעו ידיעות על שותפיהם לרצח של הפולנים, כנופיות „בלכוב״, הבאות יחד עם הצבא הפולני או בעקבותיו ומבצעות רציחות המוניות בתושבים היהודים באכזריות ובהתעללויות, שלשמען תסמרנה שׂערות ראש השומע ויקפא דמו בעורקיו.

יגון עמוק ואֵבל כבד עטה את עיירתנו כשהגיעה הידיעה על רצח שמונה־עשר צעירים שיצאו מעיר טורוב לעֵבר תחנת הרכבת זיטקוביצ׳י. ובתוכם שני בניו של תושב לנין מר אייזנשטט ואליעזר קולפניצקי. ימים אחדים לפני כן יצא אליעזר מביתו ונסע לקיוב להמשיך שם באוניברסיטה את לימוד הרפואה. בדרכו שמע על כנופיות „בלכוב„ המתקרבות לעיירתנו. נראה, כי מַצפונו לא נתן לו לעזוב את העיירה, את הוריו, את בני־משפחתו ואת תושבי העיירה

כולם בשעה שסכנת מוות מרחפת עליהם; כמוהו עשו גם שני בני אייזנשטט ועוד חמישה־עשר צעירים בני עיירות סמוכות. כשנודע לרב העיר טורוב על מחשבת הצעירים האלה, הזמין אותם אליו וביקש מהם לא לצאת לדרך, שהמוות אורב להם בה על כל צעד ושעל. אך הצעירים לא יכלו להירגע. הם חרדו לנעשה בביתם. הם יצאו לדרך — ונפלו בידי הפולנים אשר טפלו עליהם אַשמת ריגול, (כדרכם אז להאשים בריגול כל יהודי שמצאו אותו מחוץ לתחום מקום מגורו). כל השמונה־עשר הוצאו להורג בירייה.

אל כנופיות המרצחים של „בלכוב" הצטרפו רבים מצעירי הנוצרים שבסביבתנו. רובם חיילים משוחררים ששבו אחרי המלחמה לבתיהם ולא יכלו או לא רצו לשוב למסלול חייהם הקודמים בימי השלום. אחרי שפוזרו כנופיות „בלכוב", שבו הצעירים האלה לכפריהם, ותאוות השוד והרצח בלבם. — אז באו ימים קשים לתושבי עיירתנו, וקשים שבעתיים ליהודים יושבי הכפרים הסמוכים.

משפחת אהרן מיגדלוביץ ציפתה בכליון־עינים לשובו של יצחק, הבן, אחרי היעדרו מהבית ימים רבים — ולשוא. אחרי חדשים מספר בא רועה אחד והודיע, כי הוא ראה שיירי שלד אדם מוטל ביער. מיד יצאו הוריו, ואתם רבים אחרים מאנשי לנין אל המקום אשר אמר הרועה — ואותו יום ראינו מראה מחריד לב ונפש. האנשים שבו מהיער מורדי ראש והם מלווים את האב ואת האם הנושאת בחיצן סינרה את שיירי עצמותיו של יצחק בנם.

בימים ההם הגיע הצבא האדום וצבא פולין לידי הסכם על שביתת נשק וישבו בעיר ריגא לשאת ולתת על תנאי־שלום ועל הצבת גבולות. כחצי שנה נשאו ונתנו שם, ובינתיים סוּמן גבול זמני על הנהר לאַן, כעשרים קילומטרים מערבית לעיירה; השטחים שלשני עברי הגבול, ברוחב חמישה־עשר קילומטרים, הוכרו כאיזור נייטרלי. רבים מהכפרים הקשורים עם עיירתנו, ובתוכם הכפר בו נולדנו, נפל בגורלם להיכלל באותו איזור ההפקר ומי יתנה את סבלם ואת תלאותיהם של תושבי האיזור הזה, וביחוד — של התושבים היהודים?! הנה נכנסת פלוגת צבא פולנית או כנופיה של הצבא הלבן בחסות הפולנים ושואלת וחוקרת מי הגיש עזרה לצבא האדום, או מי חשוד על מתן עזרה כזאת — ואנשים מוצאים להורג, במיתות אכזריות. אחרי שעה נמלטת הכנופיה הזאת על נפשה, ופלוגת הצבא האדום באה במקומה, ותובעת להגיש את השולחן אל החלון ומעמידים עליו מכונת־ירייה; היו פותחים באש סתם בעלמא ושואלים וחוקרים, אם אין בכפר קונטר־רבולוציונרים. ובחצות הלילה נעלמת הפלוגה הזאת, ולפנות בוקר מופיעה שוב כנופיה אחרת, וחוזר חלילה...

היו איכרים מיושבים בדעתם, שראו כי כדאי להם להושיט עזרה לקומץ היהודים שבכפרם, הלבישו אותם בגדי איכרים, הכניסו אותם לבתיהם והלינו אותם אצלם יחד עם בני משפחתם, ועשו זאת בהסתר ובצנעה, שלא ייגלה הדבר לצעירים הצמאים לדם.

סוף סוף חתמו שני הצדדים בעיר ריגא על תנאי־השלום, והגבול הועתק מנהר לאַן לנהר שלנו, סלוץ', ואנחנו נשארנו בתחומי ארץ פולין. נותקנו מהעיר סטרוֹבּין ומעירים אחרות קרובות לנו ומיושביהם שעם רבים מהם היינו קרובים קירבת־משפחה, — אך גם זו לטובה. ציפינו לגרוע מזה. שמועות התהלכו, כי קו הגבול יעבור על פני האגם, והעיירה תבותר

באמצעיתה, והיו בינינו כאלה שהיטו אוזן לשמועות האלה ושקלו וטרו בשאלה, מה עדיף — לעבור בעוד מועד לצד הזה או לצד ההוא.

אחרי הצבת הגבולות, לפי חוזה השלום הריגאי, נדמה היה, כי השלום והשלווה השתררו בארץ. השלטון הפולני התחיל להשליט סדר בארץ. ופעולות השלטון הזה היו ניכרות גם בעיירתנו. נפתח בית־ספר עממי שמגמתו — השלטת השפה הפולנית בערי־הספר.

אך בחשאי ובמסתורין ניתן פורקן לתאוות השוד והרצח של אותם הכפריים הצעירים שרידי כנופיות המרצחים של בלכוב״; אי־שם נמצאה יד מארגנת שריכזה את הבריות הללו ואירגנה אותם לפלוגות במטרה לבצע מעשי טירור בערי הספר שבתחום רוסיה. מחסני נשק, תחמושת וכל צרכי ציוד מלחמתי היו מוכנים בכפרים אחדים שעל גבול פולין. המרצחים היו מתרכזים באפלת הלילה, מקבלים את נשקם, חוצים את הגבול וצועדים מצעד לילה, בהסות הכפריים מכיריהם וידידיהם בתחום רוסיה ולפנות בוקר הם תוקפים התקפת פתע את העיירה אליה הגיעו, עורכים בה טבח, רוצחים אנשים, נשים וטף. אחרי עשותם כל אלה, הם נסים אל המקום ממנו יצאו, מחזירים את נשקם למחסן הסתר וחוזרים עם שללם לכפריהם ולבתיהם. שמענו על הטבח שערכו רוצחים אלה בעיירות ליובן, סטרובין, פיוטרוקוב ועוד.

יעקב אליהו קולפניצקי, איש תם וישר וחברו לדרך — אליהו בן הרצל חיניץ — נרצחו בידי מרצחים אלה באחד הכפרים שבתחום פולין. כנראה, ניתנה פקודה לכנופיות לא לרצוח איש בתוך פולין, אך הם נתקלו כנראה בכנופיה החוזרת מפעולותיה מעבר לגבול, ובין אנשי הכנופיה היו כאלה אשר שני היהודים הכירו אותם, ואלה רצחו את שני היהודים על שום שהיו עדי־ראייה למעשיהם. — —

ש ר ה   פ ו ג ל מ ן (קולפניצקי)

ביקורי בלנין בשנת 1936

לזכר הורי דינה ובצלאל קולפניצקי,
שניספו בידי המרצחים הנאצים.

כאילו ניבא לבי, כי ירד עלינו אסון גדול ויפריד לעולם ביני לבין משפחתי, החלטתי אחרי שהותי עשר שנים בארץ לבקר את בית־הורי במקום הולדתי לנין. אחרי סיימי את כל ההכנות פרצו בארץ מאורעות־הדמים של 1936, ימים ספורים לפני נסיעתי. אמנם, קשה היה עלי להחליט ולעזוב את הארץ בימים הטרופים ההם, אבל לאחר שנמלכתי יפה בדעתי יצאתי לדרך.

הרושם הראשון, בהגיעי לפולין, היה עגום ביותר; בעברי את בריסק ראיתי חלונות שבורים ותריסים מוגפים; היו אלה ימי „פשיטיק״ הידועים לשימצה, ימי־הטירור של האנדקים בפולין אשר לא פסחו על בריסק. בדרך נפגשתי עם יהודים, קשרתי אתם שיחה, וכיבדתי אותם בסיגריות ארצישראליות שהיו באמתחתי. יהודי זקן, לקח את

הסיגריה מידי הסתכל באותיות העבריות על גבה ובידים רועדות חילק את הסיגריה לשניים: חלק ממנה שם בכיסו וחלקה השני עישן. ראיתי באיזה רטט של קדושה הוא עושה זאת, שאלתיו למעשהו והוא ענה: „היות ובעוד ימים יחול חג השבועות, ארצה לעשן לכבוד החג את הסיגריה מארץ הקודש". דמעות עמדו בעיני מהתרגשות; ראיתי, כמה קשורים היהודים בעבותות־אהבה לארצנו.

הגעתי הביתה עם ערב, לא רק בני משפחתי, קרובי וידידי באו לפגשני, אלא רוב בני־העיירה. מחמת קירבת הגבול לעיירה היתה התנועה ברחוב אסורה משעה מוקדמת בערב; אם צעיר איחר לשבת אצל חברתו, היו אוסרים אותו בלכתו הביתה והיה עליו לשהות אותו לילה בבית־הכלא. לכן נזדרזו המבקרים לחזור לבתיהם, רק הקרובים ביותר ומשפחתי נשארו אתי עד אור הבוקר.

השינוי שמצאתי בהורי לא נעם לי ביותר: עשר השנים הטביעו בהם את חותמן; לעומתם מצאתי שינוי לטובה בילדים, שגדלו ויפו בינתיים. חדשים אחדים ביליתי בחיק משפחתי. הטיולים בעיירה, שבה עברו עלי שנות־ילדותי ונעורי, העלו בלבי זכרונות: הנה ה„חדר" בו לימדני המורה אהרן־לייב ז"ל, ראשית קרוא וכתוב. כנהוג אז נמשכו הלימודים כל היום. בחורף היינו חוזרים בשעות הערב לאור פנסים שכל ילד החזיק בידו והיה עלינו לעבור דרך חצר המירפאה, מעין בית־חולים, והיה תוקף אותנו פחד בזכרנו את הגויים החולים, המסתובבים כל הימים בחצר, והתחלנו לרוץ באֶפס־נשימה; תוך כדי הריצה כיבה הרוח את הנרות בפנסים ואז גָבר הפחד כפליים. בלב דופק היינו מגיעים מכוסי־זיעה הביתה.

הנה בית־הכנסת הישן שאנחנו הילדים היינו רצים לראות את החופות שנערכו בחצרו, ואיך המחותנות הזקנות היו רוקדות מול פני החתן והכלה, ובידיהן חלה קלועה — ולשמחתנו לא היה גבול... והנה אולם ה„פוז'רנה", מקום שם עמדו החביות האדומות של מכבי־האש. כזכור, שימש האולם הזה גם להצגות תיאטרון. בעברי לידו נזכרתי, כיצד הייתי מכירה בעודי ילדה, רהיט של ביתנו, או בגד של הורי על הבימה ועל השחקנים! פעם, בזמן ההצגה, פרצתי בצעקה: „אמא, זה הרי שלנו! (כל הדרוש למחזה היו אוספים מכל הבא ליד ומכל בית, וכך היה חלק בהצגה לכל אחד).

בעברי ליד ביתו של הרב נזכרתי שאמי ז"ל היתה רגילה לשלוח אותי שמה לקנות שמרים ונרות לשבת. לא הרחק מבית הרב נמצא בית־המרחץ שקירותיו העלו איזוב וגגו מט. — —

כה המשכתי בדרכי עד הגיעי לרחוב „פודליפיה" ונעמדתי ליד בית־הכנסת החדש, בו היו מתפללים בני־משפחתי. כשראני השמש ר' חיים, הבין לרצוני והיות ולא זמן התפילה היה זה, הזמינני לבית־הכנסת. עמדנו לפני אותו ארון־הקודש הנהדר שנסך עלי מקדושתו, ושם, לימין ארון הקודש, במקום השלישי, מקום אבי הוא, מי היה דומה לי, בעמדי על ידו עם הדגל ביד ומחכה להקפות בשמחת־תורה. למעלה, בעזרת הנשים, עמדתי ליד אמי לשמוע את התקיעות בראש־השנה, ושם גם הקשבתי להטפת השליחים.

כה הגעתי עד בית ר׳ אשר, בו היה ה„גורקיך״ *; שם היינו אופים את המצות לפסח, וגם עתה כאילו שאפתי לתוכי את ריח האביב שנתערב בו הריח הטרי של המַצות האפויות. מנהג היה בעיירתנו, כי אנו, הבנות המבוגרות, היינו מתנדבות — בין פורים לפסח — לגלגל ולנקב את המצות למען המשפחות שידן לא היתה משגת לשלם בעבור העבודה הזאת, ואילו בשבילנו היתה זאת חוויה מעניינת מאוד.

קטנה, אבל יפה היתה עיירתנו, מעטים היו האמידים בה, ורובם אנשי עמל. יהודים תמימים וישרים. בין כל בני העיירה לא נמצא גנב, מלשין או רוצח. שמחה בעיירה — שמחת הכלל היתה; וכאשר קרה אסון, השתתפו בו הכל. בשעת ביקורי זה בלנין, חלתה בחורה והיתה זקוקה לניתוח דחוף. היה הכרח להובילה לבית־חולים בפינסק, אך בידי הוריה לא היו האמצעים לכך. נודע הדבר השמועה עברה מפה לאוזן. הכסף הדרוש נאסף בלי דיחוי ובו ביום הובילו אותה לבית־החולים. כיוצא בזה היו מקרים דומים רבים.

כל בני העיירה עטרוני חיבה, צעירים וזקנים, והקשיבו בענין רב לשיחותי על חיי הארץ ובנינה, על הקבוצות בעמק ובגליל, עיניהם רשפו התלהבות ודומה היה, כאילו היו קמים כאיש אחד ועולים ארצה.

הנוער היה בעל הכרה ונאמן השפה העברית, אפילו ילדים קטנים מללו בעברית. פעם נזדמנתי לחנות מכולת כשילדה נכנסה לחנות, פנתה לחנוונית בעברית וביקשה דג־מלוח; החנוונית לא הבינה לכוונת הילדה ושאלה שנית לרצונה, הילדה ענתה שוב בעברית: „דג מלוח״; הסברתי למוכרת את מבוקשה של הילדה, אך פניתי אליה ושאלתי, מדוע היא מבקשת בעברית? והיא ענתה: „נשבענו כי לא נדבר שפה אחרת מלבד עברית, ואם הגדולים אינם מבינים, שילמדו!״ התרשמתי מדבריה ונשקתיה על מצחה. מקרה דומה קרה בבית־הורי, בת אחי יצחק; ילדה בת עשר, לימדה את סבתה עברית, והוסכם ביניהן, כי את שכר־הלימוד תתרום לקרן־הקיימת. וכשנצטבר חוב בעד כמה שיעורים באה נכדתה לשים עיקול על הרהיטים, כמעשה השלטון באותם הימים.

הרצון לעלות לארץ אחז את כל תושבי־העיירה היהודים, על אף זה שהעתונים הודיעו על מאורעות־הדמים בארץ.

בהתקרב שעתי לחזור לארץ, נעגם בית־הורי, כי יחד אתי עלתה גם אחותי. כל בני העיירה באו ללוות אותנו, קשתה עלי הפרידה מהורי הזקנים, כאילו הרגשנו באותם הרגעים כי אנחנו נפרדים לתמיד, לא רק מהורי ומשפחתי אלא גם מכל בני עיירתנו...

* בית־מאפה למצות, בימים ההם.

מרדכי זייציק

המראה החיצוני של העיירה לפני השואה

לאחר שנסתיימה מלחמת־העולם הראשונה והנהר סלוץ׳ נקבע כגבול בין רוסיה לפולין, התפתחה העיירה במידה ניכרת בכל המובנים.

ראשית כל התחילו בבניית בתים חדשים (כמובן, מעֵץ). לאחר שבנו על כל המגרשים ברחובות הישנים, התפשטה הבנייה גם מעֵברוֹ השני של האגם, בשני צידי הגשר („גרעבליע״) עד לבית־הספר העממי, — התחלת רחוב לאַחבה. מלבד זה בנו ברחוב חדש בכיוון הנפחיות, בדרך המוליכה לכפר יוֹביץ׳. רחוב זה, שהיה למעשה המשכוֹ של הרחוב הראשי לשעבר, שבין האגם והנהר, היווה מאז את העורק העיקרי של העיירה, באורך של 1½ קילומטר. וכך קרה, שבית העלמין הרוסי, שהיה תחילה הרחק מחוץ לתחום העיירה, נכלל בתוך תוכה, בין הבתים שניבנו והלכו.

הגשר הקטן

בקצה הרחוב הנ״ל, מימין, נבנה בית־יראה קתולי, ו„מַאיַאק״*. ובשנים האחרונות הוקם בנין רב־מַמדים שבו שכן מוסד סובייטי „רייאִיספולקוֹם״. הרחוב הזה נקרא „הגדול״, אולם היה לו גם כינוי: „זלאדיעיעווקע״.

גם רחוב לאַחבה התפתח בעשר השנים הראשונות שלאחרי מלחמת־העולם הראשונה ונתמלא בבניינים חדשים.

* „מַאיַאק״ — מגדל־תצפית.

בעיירה נבנה בית־עם גדול („דום־לודובי”), ובו אולָם להצגות תיאטרון, ראינוע, קלוב, ולידו מגרש לספורט. בקצה הרחוב שהתחבר עם כביש מאַקוביץ' הוקמה טחנת־קמח וכן מטחנת־דוחן ומכבשת־צמר, ששימשה להכנת לבד למעילי־איכרים, אַנפילאות וכדומה.

שם גם הוקמה תחנת־כוח חשמלית שסיפקה מאור לכל העיירה וגם לאחוזה.

צורת כל העיירה נשתפרה תודות לזה, שע"י מילוי־עפר הגביהו את כל הרחובות, ובזה נפתרה לתמיד מַכַּת הבוץ התמידי. המצב במובן זה הוטב גם ברחוב פודליפיאֶ, שהיה תמיד הנמוך ביותר ובאביב בכל שנה הוצף מים, עד כדי כך, שלבתים ולבית־הכנסת החדש אפשר היה להגיע רק בעזרת סירות או רפסודות כמו בוֶאנֶאצְיה ממש!

ברחוב שהיה בו קודם ה„וולוסט”, סללו כביש מאבנים, כדוגמת הערים הגדולות, וכל עגלה בעלת אופני־ברזל שעברה שם, הקימה רעש מחריש־אזניים.

לעומת זאת היה הרחוב ההרש, שנקרא „זלאדיעיעווקע” רחָב ויבש תמיד ובקצהו במקום הרחב ביותר, נטעו גינה קטנה ויפה, מוקפת גדר ירוקה.

את המדרכות פקדו להתקין ברוחב מטר אחד ולהחזיקן במצב תקין, וכן להקים את הגדרות שליד הבתים בשורה ישרה ולצבען בצבע אחיד.

לצידי הרחובות נטעו עצים, שהפעם נקלטו יפה והתפתחו במשך השנים.

שם העיירה — „לנין” — עורר השתוממות בעיני כל, ולא יכלו להבין זאת: הייתכן, כי עיירה בפולין תיקרא כך?! תחילה הוסיפו לה „ו”, כלומר: „לנינו”; רק בשנת 1939, כ־6 שבועות לפני פרוץ־המלחמה, החליטה הממשלה הפולנית לשנות את שם העיירה ל„סוסנקוביצ'ה”, על שם הגנרל הפולני סוסנקובסקי.

אולם עם כיבוש העיירה על ידי הסובייטים, ב־17 בספטמבר 1939, הוחזר לה שמה הקודם: לנין.

עליה לארץ־ישראל

יהושע גרינברג

עלייתי לארץ־ישראל בשנת 1903

נוהגים היינו, צעירי העיירה, לחוג מדי שנה בשנה את חג שמחת־תורה בביתנו. מבית־הכנסת הישן הבאנו ספר־תורה, וכולנו עולים לתורה. אחרי הקריאה בתורה, היה אברהם׳קה, בן החזן ר׳ ישראל, עובר לפני התיבה בתפילת המוסף. אמי, בעלת־בית חרוצה, הכינה עוגות, חביצות ומטעמים אחרים למשתה־השמחה. והשתיה כדת, השמחה רבה וְהריקודים נמשכו שעות רבות.

בשמחת־תורה בשנת 1903 — ואנחנו רוקדים לצלילי השיר „לשנה הבאה בירושלים!" — היתה עמי רוח אחרת והכרזתי בקול חגיגי ובהתלהבות עצומה: „הנה תראו, כי עד לשנה הבאה עלה אעלה לארץ־ישראל!"

ואת נדרי קיימתי.

בהגיע יום העליה באו כל תושבי־העיירה להיפרד מעלי וללוותני. נסעתי דרך קיוב. ד״ר מנדלשטם והלל זלטופולסקי ציידו אותי במכתב־המלצה אל מר אוסישקין, בו ביקשוהו, כי יעשה למעני כל אשר ביכולתו למען אוכל להגיע ליפו. למזלי הרע מצאתי את אוסישקין במצב רוח לא טוב, כי היה אז בר־פלוגתיה של ד״ר הרצל בשאלת אוגנדה — והוא לא הקביל את פני.

יצאתי מקיוב לאודיסה ושם נזדמן לי הפליטוניסט החביב וטוב־הלב ר׳ מרדכילה צמרינסקי, שסידר את עלייתי בדרך בלתי־ליגלית.

הגעתי לארץ, הסתובבתי כחדשיים, ולא נקלטתי בה; חזרתי הביתה בדרך קשה מאוד ורבת־תלאות: פרצה מלחמת רוסיה—יפאן ודרכי מקונסטנטינופול לקיוב אָרכה שישה חדשים. נפלתי בידי המשטרה הרוסית באין פספורט בידי, וכנהוג אז ברוסיה, היה עלי לעשות דרכי ב„אֶטאַפּ" — מלווה שוטרים מכפר אל כפר ומעיר לעיר, עד הגיעי עייף ורצוץ ללנין.

חיים שלו

עלייתנו לארץ־ישראל

לאן שאני נוסע אני נוסע רק לארץ־ישראל.
(ר׳ נחמן מברסלב)

חיבת הארץ והשאיפה לבנות ולהיבנות בה היו טבועות בלבם של רוב בני לנין. מלבד קומץ זקנים, שלא הגיע למניין אחד, היו בני העיירה ציונים נלהבים; כבר בשנת 1912 נמצאו חולמים על עלייה לארץ־ישראל. עם אלה שביקשו לעלות נמנה גם אייזל רייזליס בורשטיין, אחותו של המורה והבלשן העברי יהודה לייב גרזובסקי (גור), שישב בארץ מאז 1887, מחבר „מילון השפה העברית" ונודע בתחילת המאה הנוכחית כסופר ומחבר „מילון של כיס", עברית בעברית, בהשתתפות י. קלוזנר. על מכתבנו, שבו הבענו

לפניו את משאֶלת־לבנו לעלות לא״י, השיב: „אנשים צעירים, חזקים בגופם ואמיצים ברוחם, אשר לבם חזק כלב האריה, יכולים להסתדר כאן״. למותר להוסיף, כי לאור תשובה כזאת לא שעו הורינו לחלומותינו ולא הניחו לנו ללכת. ומכיון שגם בהוצאות־הדרך היינו תלויים בהם נדחה הדבר, אך לא נשתכח. בינתיים פרצה מלחמת־העולם הראשונה וכולנו גוייסנו לצבא ונשלחנו לחזית. אחדים ניספו, אחרים נפצעו או נפלו בשבי. עם שובנו מן המלחמה, בשנת 1920, עייפים ויגעים בגוף ובנפש, שוב התחלנו לתת דעתנו על עלייה לא״י.

יום אחד, לאחר שהפולנים נסוגו לעבר וַרשה מפני גייסות הבולשביקים, החלטנו לצאת לדרך אני ובן דודי אפרים זרצקי, פסח בן מונס זבין (כיום בארה״ב של אמריקה) ומנשה בורשטיין. ואלה תולדות עלייתנו.

בבית טטיל אוקו, בו גרו הורי, קבעה את מושבה המיפקדה העליונה של הפולנים. שכנות זו, ולו גם של רשעים מרושעים גמורים, שימשה לי פתח של היכרות וידידות, כביכול. אליבא דאמת לא נמנעו בני־בליעל אלה לקבל שוחד מידינו ולהצר רגלינו על כל צעד ושעל. ביום הנסיגה הגדולה, שעה שלבם היה כבד עליהם וגאוותם שחה, גיליתי את אזנם כי אני ועוד כמה צעירים פטריוטים, שונאי הבולשביקים, מבקשים להצטרף אליהם כאשר יעזבו את המקום. הנימוק מצא חן בעיניהם והם הסכימו להצעתי וכדי להסיענו אף החרימו עגלה מאת גוי שכן.

בלב כבד יצאנו את העיירה ביום י״ז תמוז תר״פ בין הערביים, בהשאירנו את בני משפחתנו תחת עולו של משטר עריץ ואכזר. בחצות הלילה הגענו ליער. הצבא עמד לפוש ואנו בתוכם, בתוך ים של זאבי־אדם המוכנים לטרוף כל יהודי באשר הוא יהודי. נקל לשער, מה רחש אותה שעה לבם של צעירים יהודים בודדים, כואבים ונפחדים, בקרב צבא גדול ורב של צוררים ואויבים בנפש. ואעפ״י כן לא אמרנו נואש ולא איבדנו עשתונותינו — שמש־ציון רמזה אלינו ממרחקים והפיחה בנו רוח של תקווה ואמונה.

לאחר כמה ימי נדודים ותלאות הגענו ללוניניאֶץ. כאן פנו אלינו כמה קצינים ושאלונו למחוז חפצנו. לבשנו עוז וגילינו להם כי לפלשתינה אנו הולכים. פרצו הללו בצחוק רם והעירו בלעג מר ונוקב: „פתאים שכמותכם, מסכנים! לארץ ציה וצלמוות אתם הולכים? הלא אחד אחד תמותו שם ברעב! מסכנים״. תוך כדי שיחה עמם נודע לנו דבר שחיזק את רוחנו והוא, כי בין הקצינים הגבוהים מצויים גם כמה יהודים. ואמנם בזכותם של הקצינים היהודים ניצלנו מעבודת־פרך. שעה קלה לאחר שבאנו למקום הופיעו חיילים וביקשו לשלחנו לעבודת־פרך, אך הקצינים היהודים עמדו לימיננו ומחו בידיהם בטענה כי לא פושעים אנחנו, אלא אנשים טובים ונאמנים הבורחים מפני חמתם של הבולשביקים ויש להתייחס אלינו באדיבות. החיילים נשמעו להם.

כל מקום שם דרכו רגלינו ראינו מעשי הרס, הרג וחורבן. ערים וכפרים נשדדו ונשרפו ללא רחמים ויהודים נפחדים הסתתרו כעכברים בחורים. אותו שיר חזון ומשא „בעיר ההריגה״ לביאליק, עמד כמו חי לנגד עינינו בכל חרונו זעמו ואכזריותו. כאבנו

את כאבם של אחינו ובלבנו גמלה ההחלטה לברוח, לצאת מארץ־דמים זו אשר בה אבן מקיר תזעק.

לאחר טילטולים ויגיעות הרבה הגענו לפינסק. נפרדנו ממלווינו, הקצינים הפולנים, ושכרנו לעצמנו חדר בבית־מלון. ומיד, מבלי לנוח מעמל הדרך, התחלנו לחַבֵּל תחבולות כיצד להמשיך בדרכנו. וכאן מן הראוי לציין לשבח את זריזותו ואומץ־לבו של פסח זבּין, בעל שכל ישר ומעשי, עושה דרכו בביטחה וללא היסוס, תובע ודורש ומשיג מבוקשו בכל עת ובכל מקום. מטבעו אהב לקבל שכר על דיבורו ולאו דוקא על שתיקתו ואת הכלל שקבעו קדמונינו: „יש שעה להאריך ויש שעה לקצר" לא גרס...

בימים ההם נגזרה גזירה, שאין לעקור ממקום למקום בלא תעודת־מסע מיוחדת מאת המפקד העליון של הצבא. לא נח ולא שקט פסח והשיג, באמצעותו של יהודי בשם בוכמן, את התעודות הדרושות בשבילנו. ואולם מיד נתגלה מכשול חדש, גדול וחמור מן הראשון. כל מבואות העיר היו סגורים ומסוגרים, אין יוצא ואין בא, ועורק־התחבורה היחיד, הרכבת, המה יום ולילה מגייסות, אנשים רמי־מעלה בעלי זכויות מיוחדות וכיו"ב. שרויים היינו במבוכה גדולה ומצוקתנו גברה מיום ליום, אך לא איש כמו פסח ייכנע. הוא התרוצץ, חיפש והריח בכל מקום ובכל פינה נידחת ואף „לחש־קסם" מיוחד במינו היה שמור עמו, שחולל נפלאות, והוא: „קוֹניאֶצ׳נוֹ פּוֹבלאגאדארים", ופירושו הרגיל פשוט בתכלית הפשטות: „מובן מאליו כי תבוא על התודה". אלא, שעיקר כוחו וסודו הכמוס במשמעותו הכפולה: רצונך, נודה לך בלשון בני־אדם פשוטה, אך אם לא טפש לבך ואלוהים חננך במוח בקדקוד יתלווה אל אותה תודה, שאינה אלא מצוות אנשים מלומדה, גם „מתן בסתר". ואמנם, עפ"י רוב ירדו לסוף דעתו וכל השערים נפתחו לפניו לרווחה...

יגע פסח ומצא קונדוקטור זקן המסיע רכבת עם קרונות גדושים חפציהם של שרי־צבא וקרון אחד מלא שקי־דואר. לאחר משא ומתן ממושך, בו הפעיל פסח את ה„לחש־קסם" שלו בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים והוסיף עליו עוד כמה וכמה לחשים ורמזים על גורלנו, מצבנו ומטרתנו הקדושה, נמס לבו של הזקן והוא נאות, תמורת תשלום מראש של שלושת אלפים מַרקים פולניים, להחביאנו בתוך קרון של דואר ולהביאנו עד ברסט־ליטובסק. בא פסח במרוצה לבשר לנו את הבשורה הטובה וגולל לפנינו את הפרשה לכל פרטיה ודקדוקיה. הופתענו בפעם נוספת מכוח המצאתו ושקידתו, אך העניין כשלעצמו נראה לנו מופרך ומפוקפק מכל הבחינות. כי הלא מי לנו יערוב שאין אותו זקן חומד לו לצון, מבקש להתבדח על חשבונם של כמה צעירים יהודים תמימים וחמומי־מוח, המנסים לפרוץ להם דרך בכוח כספם וערמתם. ומה הדין אם לאחר שיקבל את הממון יוציא לקראתנו אצבע משולשת, ונמצאנו קרחים מכאן ומכאן? שאלות ותמיהות וספיקות לאין סוף ניסרו במוחנו ובלבנו והטרידו את מנוחתנו ולכלל החלטה סופית לא הגענו. ראה פסח שאנו פוסחים על שתי הסעיפים פנה אלי ואמר: הבה לי תעודה ואני יוצא לדרך בלעדיכם. כאן עלי להוסיף, שאני הייתי ראש „צעירי־ציון" בעיירתנו ובידי החותמת! מובן מאליו, שנעניתי לו מיד וללא שהיות.

נטלתי גליון נייר והתחלתי לערוך כתב־המלצה בזו הלשון: „בזה הנני מאשר, שמר פסח זבין הוא איש ישר וכשר וציוני נאמן וראוי לכל תמיכה וכו׳, וכו׳״. ברוב תמימותנו „היינו כחולמים״ ואמרנו בלבנו, שתעודה כזאת כוחה יפה לפתוח לפניו את השערים, עם בואו לארץ, דוגמת אותו „לחש־קסם״ הנ״ל להבדיל אלף הבדלות. ובעוד אני יושב ועורך את כתב־ההמלצה ולבי חָלוּק עלי, נמלכנו בדעתנו והסכמנו להצטרף אל פסח. נטלנו את צרורותינו ושמנו פעמינו אל תחנת הרכבת. לגודל הפתעתנו מצאנו את הקונדוקטור הזקן ולאחר משא ומתן קצר הכניסנו אל תוך תא של קרון צר ואפל ונעל מאחורינו את הדלתות. דמומים, קודרים ועצובים הצטופפנו בקרון וכל אחד, בפינתו, נשא תפילה אילמת והפיל תחינתו בפני הכל יכול לבל יסתיר פניו ממנו.

כשתים־עשרה שעות רצופות ישבנו שפופים, דוויים ודחוקים ובעצירת־נשימה ממש, בתוך תא הקרון הצר והמחניק, מבלי להוציא הגה מן הפה, מפחד הגייסות שהתרוצצו סביבנו כחיות טורפות וחיפשו פורקן לרוגזם ומרי־רוחם. בשעה שתים־עשרה בלילה זזה סו״ס הרכבת ונשמנו לרווחה. הודות לשיקשוק גלגלי הרכבת יכולנו להחליף דברים בינינו בקול רם ובאין מפריע. מנת האוכל שבצרורותינו הספיקה די צרכנו, אך הצמא הציק לנו מאוד. וראה זה פלא, באחת התחנות נפתחה דלת הקרון לשעה קלה והקונדוקטור הזקן הכניס פח מים, שהשיב את נפשנו ואף שימש לנו אות־חיים ותקווה.

שלושה ימים ארך המסע ובצהרי יום שבת, שחל אותה שנה ערב תשעה באב, הגענו לבריסק דליטא (ברסט־ליטובסק). רכבת־המשא שלנו נעצרה הרחק מן התחנה ושעה ארוכה טילטלנו את גופותינו הלאים והסחוטים ואת צרורותינו הדלים, ביום קיץ לוהט ומחניק, עד שהגענו בשעה טובה ומוצלחת לבית־מלון. עם כניסתנו לבית־המלון

נודע לנו, שאם יש בדעתנו להמשיך בדרך עלינו להצטייד בתעודת־מסע. לא השגחנו בעייפות וכל המוצאות אותנו כאילו נשכחו לרגע קט מלבנו. מיהרנו אל קצין העיר ומה גדלה שמחתנו, משקיבלנו את התעודה ללא שהיות הרבה, ואף בזה ראינו אצבע אלוהים. שעה שנעדרנו מבית־המלון באו חיילים לגייס בכוח אנשים לעבודת־כפייה, אך בעל־המלון שבעל גוף היה, רחב־גרם ובעל זרוע, חסם בפניהם את הדרך, פייסם בדברים ובשלמונים והללו חזרו כלעומת שבאו ולא נגעו בנו לרעה.

עם צאת השבת נתכנסו בבית־המלון כמה מניינים של יהודים, מבני־המקום ופליטים־נודדים כמונו, לקרוא במגילת „איכה". דומה עלי, כי אותה שעה חשתי בפעם הראשונה בימי חיי את מַשמעותה העמוקה והכאובה, את נעימתה העגמומה והדמועה וטעמה העתיק והחדש גם יחד של מגילה נשגבה ומזעזעת זו. כל פסוק וכל תיבה הרעידו את מיתרי־לבי וכאילו נחצבו ממעמקיהם של אחי וחברי לצרה. ובהגיענו לסיומה: „למה לנצח תשכחנו — — — השיבנו ה' אליך ונשובה, חדש ימינו כקדם", היינו כולנו בבחינת בנים עזובים ונשכחים, שגלו מעל שולחן אביהם!

על אף העייפות מן התלאות, הנדודים והפחדים שמצאונו בשבועות האחרונים, עבר עלינו ליל־נדודים מלווה הירהורים נוגים על עברנו המר ועל עתידנו המעורפל. למחרת היום, עם עלות השחר, אַצנו אל תחנת הרכבת. יום תמים התרוצצנו בתחנה ואך בשעות הערביים הצלחנו להידחק אל תוך קרון מלא וגדוש עד אפס מקום. הצפיפות והמחנק היו למעלה מן המשוער ובעמל רב כבשנו פינה לנו ולצרורותינו הדלים. אך הספיקה הרכבת להתרחק מברסט־ליטובסק, כדי שתים־שלוש תחנות, ואל הקרון שלנו התפרצו בקולי־קולות כמה חיילים הלרצ'יקעס (כך נקראו על־שם מפקדם), שנודעו לשימצה בעריצותם ובשנאתם ליהודים. סמוך לכניסתם פתחו בקללות ובחרפות והתחילו להתעלל ביהודים — לאחד קיצצו את כנפות הקאפוטה, לשני גזזו חצי זקנו וכיוצא באלו מעשי־תועבה שפלים ומחרידים. למראה מעשים אלה, שהיו מלווים קללות ואיומים, היינו נרעשים ונפחדים ולנגד עינינו נסתמנו באותיות של אש דברי הכתוב: „היינו חרפה לשכנינו, לעג וקלס לסביבותינו"... ראינו את עצמנו בצרה גדולה, אך כאן עמדה לנו חכמתה של אחות רחמניה, יפהפיה, שענדה צלב אדום. היא התחילה לגלגל בסיפורי־מלחמה מרתקים ומזעזעים בתוכנם ובצורתם על נסים שהתרחשו לנגד עיניה ממש לחיילים אמיצי־לב, סיפור מעשה איום ונורא ומרעיש על אחיה שמתו מות גיבורים בשדה הקרב וכיו"ב. בכוח דיבורה, שהיה כמעיין המתגבר, ובקולה הבוטח והמשכנע ליבבה וצודדה את נפשות החיילים הפרועים, שנרגעו ושקטו. לפתע פתאום פנתה לעבר קבוצתנו, קרצה בעין ולחשה על אזנינו: „זאָלן זיי אַזוי לעבן ווי דאָס איז אֶמת" („כה יחיו הם, כשם שדברי דברי אמת הם"). למשמע דברים אלה קמנו לתחייה. רווח והצלה עמדו לנו מידי אשה חכמה ונועזה, שחלצה אותנו מציפרניהם של עדת זדים ועריצים וכך הגענו בשלום לוַרשה.

בוַרשה עשינו כחודש ימים בבתי־העולים של ועד העלייה. כאן קיבלונו בסבר פנים יפות, הירבו לחקור על עברנו וביחוד גילו עניין במקצוע, שאנו אומרים לבחור

לעצמנו בבואנו לארץ. בין־לילה הפכנו כולנו חקלאים, — אנשי עבודה מבטן ומלידה...

מוַרשה הלכנו לקרקוב. כאן מסרנו למשרד הארצישראלי את הדרכונים שלנו על־מנת לקבלם למחרת היום חתומים ומאושרים כדת וכדין. למחרת היום הלך פסח, שליחנו הנאמן והזריז, לקבל את הדרכונים, והנה צרה חדשה — הדרכונים אבדו ואינם. התחיל פסח לטעון, להסביר, לתבוע בתוקף ובקול תחנונים וכדרכו בכל הלשונות (למעשה לא שלט אף לא בלשון אחת). הוא רץ מפקיד אחד למשנהו, הקיף אותם חבילין חבילין של קושיות ופירכות ותינה בפניהם את אסוננו וגודל שברוננו. והללו השתתפו בצערנו והבינו יפה לנפשנו, שכן מי עוד כמותם, יהודי פולין ורוסיה, ירדו לעומקה של האימרה הטראגית שנפוצה בימים ההם: „יהודי פירושו — גוף ודרכון" כלומר, נטלת דרכונו ממילא נטלת ממנו גם את נשמתו...

למעלה משבועיים סבלנו יסורי־נפש ותעינו אובדי־עצה וחדלי־תושיה בחוצות קרקוב, עד שלבסוף נתבשרנו כי הדרכונים שלנו נמצאו. וכאן מן הראוי להזכיר את יקרת־רוחה של מנהלת המשרד הארצישראלי, בתו של הד"ר י. טהון. אשה נדיבת־לב זו, לאחר ששמעה מפי פסח, ראש המדברים שלנו, את פרשת תלאותינו ואסוננו, עמדה לנו בשעת דחקנו ותמכה בנו בכמה מאות מרקים פולניים.

ימים רבים, לאחר אותו מעשה נורא בדרכונים, נפתרה לנו החידה. בעזרת הדרכונים שלנו, שמהם הורדו צילומינו, הגניבו את הגבול יהודים אחרים, אף הם בוודאי פליטי־חרב כמונו, שדחקו את השעה. לפני שנים הרבה פגשני בחוצות תל־אביב חלבן אחד, שנתחייך לעומתי ואמר: אדון נקריץ' (כך היה שמי קודם), שמי כשמך! הכיצד? שאלתי בתמיהה. לא השהה היהודי את תשובתו וענני קצרות וברורות: — הודות לדרכון שלך, ש„נעלם" בקרקוב, הגעתי לכאן!..

מקרקוב הלכנו לעיר פרשבורג (בראטיסלבה) אשר בצ'כוסלובקיה, עירם של ר' יו"ט ליפמן הלר ור' עקיבא איגר. בדרך הצטרף אלינו צעיר אחד מללציץ, בריל שפירא שמו, ואז כונתה קבוצתנו, שמנתה מעתה חמישה, בשם: „קבוצת לנין". מטעמים פוליטיים הוטל עלינו לעשות בפרשבורג חודש ימים, אך שהייה זו שוב לא הדאיגה אותנו ביותר, שכן למעשה היינו כולנו בבחינת בני־כפר שבאו לכרך ועינינו לא שׂבעו מיפי־המקום ומפלאי הארץ. אלא שבינתיים הלך צרור כספינו ואזל ומנשה בורשטיין נשאר בלא פרוטה לפרטה. יגענו ומצאנו עבודה והרווחנו מעט ומכיון שהיינו „קבוצת לנין" — כיס אחד לכולנו ופת אחת לנו, חיינו בצימצום ושמחנו בחלקנו. ואעפ"י שהיינו מלומדים בניסים, שוב אירע לנו דבר שבמצבנו ובמצוקתנו היה נס מן השמים ממש. יום אחד יצא מנשה בורשטיין למרכז העיר, מקום בו עוברים ושבים אלפי איש, ומצא אוצר שלם — חבילה ובתוכה מאה ושמונים כתרים צ'כיים. כמובן שאורו עיניו ועינינו גם יחד.

מפרשבורג הלכנו לוינה, בה עשינו למעלה מחודש ימים. בבירת אוסטריה, מגדולי הכרכים שבעולם, שנודעה בבנייניה, בארמונותיה ובמוסדותיה התרבותיים והאמנותיים המפוארים, עברו עלינו ימים טובים ויפים. טיילנו והתפעלנו מכל אשר חזו עינינו —

יום ליום יביע פלא מַרנין, מפתיע ומלהיב. כאן שמענו הרצאות מפי אליעזר קפלן, ברל כצנלסון, ליפמן לוינסון, לוזינסקי ואחרים, שהירבו לספר על ארץ־ישראל וביקשו להבהיר לנו את היסודות של מפלגת „אחדות העבודה", שזה מקרוב נוסדה. לבנו נטה אמנם אחרי „הפועל הצעיר", אך האמת ניתנה להיאמר שלא הבחנו ולא תפסנו את ההבדל היסודי והמהותי שבין שתי המפלגות הללו.

מוינה נסענו לטרייסט ומשם הפלגנו לארץ־ישראל באניית־משא „בוקובינה", שהוליכה מטען של מלט ופחם ועגנה כמה ימים בכל נמל. דרך זו, שאניית־נוסעים רגילה עושה בפחות משבוע ימים, עשינו אנחנו ב־24 ימים ובתנאים בלתי מזהירים בהחלט. על אף התנאים הקשים, לא הכבידה עלינו הנסיעה ולא העכירה את רוחנו. פסח, שלפי מקצועו חייט היה, התיידד עם המלחים וקנה את לבם ברוב בקיאותו וגודל מומחיותו בתיקון בגדיהם ובהטלאת כותונתיהם המרופטות ואת התמורה קיבלנו במזונות.

בכ"ה במרחשון תרפ"א (5.11.1920) הגענו לחופי־הארץ. בשבת בבוקר עגנה האניה ביפו ובשעות בין־הערביים כבר טיילנו בתל־אביב, בשדרות רוטשילד, שהשתרעו בימים ההם עד רחוב נחלת־בנימין. בודדים ועניים היינו, ללא בית, ללא משפחה וללא תקוות גדולות ליום עבודה. אעפ"י כן כמו באורח פלא, נתיישרו ונזדקפו קומותינו פתאום. כל היסורים, התלאות והפגעים שניתכו על ראשינו נעלמו וכאילו לא היו. חזותנו הקודרת והמעוררת רחמים הצהילה. חדוות־חיים ושמחת־עולם קפצו עלינו — שמחת בנים שבים לגבולם!

חגיגת „יום הביכורים" (דוז'ינקי) בלנין

הַשּׁוֹאָה

אינג' מ ר ד כ י (בן אהרן־ליב) ז י י צ י ק

א. העיירה לנין בשנים 1939—1941

באחד בספטמבר 1939, ביום השישי לשבוע עם שחר, התקיף היטלר וצבאו הנאצי את פולין, וכעבור 14—15 יום נכבשה כל הארץ על ידיהם, מלבד מקומות בודדים שבהם עדיין המשיכו שרידי הצבא הפולני להתגונן התגוננות־גבורה.

אז עבר הצבא האדום את גבולו המערבי, התקדם וכבש את אוקראינה ורוסיה הלבנה. אגב זה עברה העיירה לנין, השוכנת על הגבול, לשלטון ברית־המועצות, ותודות לכך הוסיפה האוכלוסיה היהודית במקום לחיות חיים אנושיים עוד כשתי שנים. בזה שפר גורלם מגורל התושבים אשר מעבר לנהר בוג, שנפלו בידי הנאצים מיד עם כיבוש פולין, והשוד והשבר בא עליהם כחתף.

אך לא כאשר דימו בני־עיירתנו כן היה; סבורים היו, כי הצבא האדום יזדרז לעבור את הגשר ואת שלוש־מאות המטר המבדילים בינם לבין העיירה. אך הצבא האדום היה, כנראה, בטוח בכיבושו ולא אָץ להיכנס לעיירה. השלטון הפולני התפורר בינתיים ונעלם, והעיירה היתה ימים מספר עזובה לעצמה.

בימי־המעבר ההם היה המצב בעיירה מתוח. פשטו שמועות, כי איכרי הסביבה מתכוננים להתנפל על העיירה, לפרוע בה, לשדוד ולבוז.

הנוער היהודי ראה, איפוא, צורך להתארגן באירגון־הגנה ולעמוד על המשמר, ביחוד בלילות. הם היו מוכנים להדוף כל התקפת־פורעים, גם באין נשק בידם.

והנה עבר הצבא האדום את הגשר שעל הנהר סלוץ' ונכנס לעיירה, בלי לירות אף יריה אחת וללא שפך דם. הם מינו איזו רשות זמנית והמשיכו להתקדם מערבה. עקבות השלטון הפולני בעיירה, ששרר בה עשרים שנה, נימחו בבת־אחת: לא היה עוד זכר לא לפולנים, לא למשטרה, לא לזקיפי־הגבול ולא לאיסור־יציאה לרחוב בלילות.

השפה הרוסית הדהדה שוב בעיירה, כבימי רוסיה הצארית.

אמנם, נמצאו תושבים שלא היו מרוצים בתמורות השלטון, כגון הסוחרים והחנוונים, שחששו למעמדם הכלכלי, וכן הדתיים ששמעו על המלחמה בדת ועל שומרי־דת נרדפים בברית המועצות, אך מצד אחר היו גם אלה שמחים על כך שלא נתפסו לשלטונו של היטלר, אף כי לעת־עתה ידעו מעט מאוד על כל מוראות הזוועה שבאו לרגל שלטון־האֵימים הזה. רוב התושבים היו מרוצים בתמורה: העבודה היתה מצויה לכל מי שרצה לעבוד, והמוכשרים לכך יכלו להסתדר בעבודה משרדית אחראית. דרושים היו עובדי־משרד, מנהלי אַרטֶלים ופינקסנים.

אט אט חיסלו החנוונים את חנויותיהם ו„צרכניה כל־בה" נפתחה בעיירה.

אכן, בימים הראשונים הורגש לפעמים מחסור במיצרכים חיוניים, אך משהופיע סוף סוף המיצרך, הורשו התושבים לקנות ממנו כמה שהיה ביכלתם לקנות. התחילה איפוא, אגירה של סַבּוֹן, גפרורים, נפט ומיצרכים אחרים.

במרוצת הימים הסתדרו העניני͏ם, והמצב שב להיות נורמַלי.

משפחות אחדות, יהודיות ונוצריות, אשר השלטון חשד בהם כי הם עבריינים וחוטאים למשטר הסוביטי, הוגלו למרחקי רוסיה. הגולים ראו אז את גזירת הגלות כאילו קרה אותם אסון נורא, אך כתום המלחמה, יכלו לאמר כמאמר יוסף לאָחיו במצרים: „ואתם חשבתם עלי רעה, אלוהים חשבה לטובה" (בראשית נ׳, כ׳). תודות לגלותם ניצלו מהשמדה. אחרי שנים של גלות שב מי שרצה למקומו ולעירו.

רבים מהניצולים האלה הגיעו לישראל; אחרים — לאמריקה ולארצות אחרות. ודאי, יודעים הם עתה להעריך את הטובה הרבה שהיתה צפונה בגזירת־הגלות ההיא.

אשר לענייני הדת, הרי בני־הנוער פרקו מעליהם על־נקלה את עול המסורת היהודית, מה שאין כן המבוגרים. אלה המשיכו לנהוג לפי דת ישראל, והתפללו בוקר וערב בבית־הכנסת באין מפריע. אמנם, הוצעה הצעה להפוך את בית־הכנסת הגדול למועדון, אך עד־מהרה נגנזה.

בית־הספר הוסיף, להתקיים, אך כאַב הלב על כי במקום השפה העברית השתלטה בו האידיש; התנ"ך הוצא מתוך מערכת השיעורים. ילדי־ישראל המשיכו בלימודי־הקודש בביתם ובהצנע.

בשטחי־תרבות אחרים הלה עלייה ניכרת. הודשו הפעולות במועדון, הוא ה„דום ליודאָווי" הפולני. ההצגות התיאטרליות נעשו תכופות יותר וכן סרטי־קולנוע. נפתחה ספריה גדולה, ולידה — אולם־קריאָה.

בכלל עלה ערכה של העיירה. היא נעשתה עיר־מחוז ומרכז למוסדות השלטון, כגון ה„רייקומפארטיע", ה„רייאיספולקום", בית־המשפט ומוסדות אחרים. מכל הסביבה, מכפרים ומושבים קרובים ורחוקים, באו אליה רבים לסדר את ענייניהם.

גם העיירה הסמוכה מיקשביצ׳י נכללה במחוז לנין ותושביה נזקקו למוסדות השלטון אשר בו.

השלטונות עיבדו תכניות רבות על ייבוש ביצות פוליסיה, על הכשרת הנהר סלוץ׳ לצורך תחבורה תקינה, ועל הקמת תחנה הידרו־חשמלית, אשר תספק זרם־חשמל לכל האיזור, אך לא ניתנה לשלטונות השהות להתחיל בביצוע התכניות היפות הללו, כי עוד טרם עברו שנתיים לשלטון הזה בעיירתנו, התקיף הצבא הנאצי את הצבא האדום — והקץ הקיץ על הכל.

תחת יד הכובש הנאצי

היום עשרים ושנַים ביוני 1941, היה יום חושך ואפילה לרובה של האנושות ויום שוד ושבר לעיירתנו.

רק לעת הצהרים נודע לנו על התקפת הנאצים — ואימת־מוות תקפה את כולנו. השמועות על נצחונות־הבזק של צבא היטלר היו נוראות: הנה נכנסו לבריסק, הנה כבשו את ברנוביץ׳ והנה הגיעו עד לפרברי מינסק...

ארבעה שבועות מיום פרוץ המלחמה עברו על עירנו, ואת פרצופם של הנאצים טרם ראינו. בימים ההם היתה העיירה מלאה עד אפס מקום פליטי ערים ועיירות. הם

נהרו לעיירתנו בתקוה שיעלה בידם לחַצות את הנהר ולמַלט את נפשם בברית־המועצות, או לעלות על אחת ממכוניות המשא אשר הוציאו מן העיירה את משפחותיהם של הפקידים הסוביטיים במקומותינו.

אך זקיפי־הגבול הסוביטיים הוסיפו לעמוד ולשקוד על משמרתם לכל אורך חופו של הנהר, ולא נתנו לחצות אותו. על אף השמירה המעולה הזאת הצליחו רבים, בתוך המהומה והמבוכה שהשתררה, להימלט עם כל הנסוגים מזרחה; גם אחדים מצעירי עירנו צלחו את הנהר.

רבים מהנסוגים מצאו את מותם בעודם בדרך. אלה בהפצצות האויב ואלה בנסיבות אחרות. על אף הקשיים האלה, היו רבים מתושבי עירנו, וביחוד הצעירים, מוכנים לנוס על נפשם מזרחה, אף כי טרם ידעו וטרם יכלו לתאר לעצמם בדמיונם את הצפוי להם מידי פריצי־החיות הנאציים.

כאמור, הצליחו אחדים מהצעירים להימלט מן העיירה. שומרי־הגבול דיברו ימים מספר לפני נסיגתם על לבנו להישאר במקום עד עבור זעם; הבטיחו, כי עזיבת הצבא האדום את המקום לא תימשך ימים רבים, וכי הם ישובו בקרוב. יישארו, איפוא, הצעירים ויעסקו במעשי חבלה לגרמנים: בניתוק חוטי־הטלפון ובשׂימַת מכשולים אחרים על דרכם של הכובשים.

בשבעה־עשר ביולי לעת ערב נסוגו אחרוני הטנקים של הצבא האדום וחברי המפלגה הקומוניסטית ב„רייאיספולקום".

בעיירה השתררה דממת־מוות. באויר רחפה החרדה לבאות, לבלתי נודע.

ולמרבה הדכאון והמבוכה בעיירה, פוצצו אחרוני הנסוגים של הצבא האדום את שני הגשרים, את זה שעל הנהר ואת זה שעל האגם, ותושבי העיירה נתפלגו, איפוא, לשתי פלגות מנותקות זו מזו.

למחרת, בשמונה־עשר ביולי, יום שישי בבוקר, הופיעו בעיירה ראשוני השודדים הנאצים. הם באו מהעיירה מיקשביצ׳ ומהכפר הריצינוביץ׳, ונכנסו לעיר דרך רחוב פודליפיה, ומיד לכניסתם הציבו עמדות בקצות הרחובות ומכונות־יריה בכיוון לנהר סלוץ׳.

ואת אשר יגורנו — בא לנו. כך התחיל הדבר. באותו יום שישי לפנות ערב, הזעיקו הנאצים בצווחות־פרא את כל הבא לידם, אך ורק יהודים, והריצו אותם אל הנהר לעבוד בהתקנת גשר זמני, שעליו יעברו המכונות, הנשק, הסוסים והטנקים.

ומיד הדגימו את יחסם האכזרי לתושבים: היכו, דחפו, הטילו לנהר... ובשל מה? סתם, ככה, לשם אכזריות.

פתאום הופיע מטוס סוביטי והטיל פצצה על הגשר. איש לא נפגע, גיבורי הנאצים רצו ראשונים מבוהלים להסתתר מתחת לגשר.

למחרת, ביום השבת, הופיע שנית ובפעם האחרונה מטוס סוביטי בשמי־העיירה והטיל אי־שם פצצה. חיילים נאצים רבים וקציניהם, אלה שנמצאו אותה שעה ברחוב, נסו מנוסת־בהלה להסתתר בבית־הכנסת הישן.

בזה בא הקץ להתנגדות הצבא האדום לכובש במקומנו. שנַיִם־שלושה ימים אחרי כן הגיעו עוד לאזנינו הדים של רעמי התותחים, אך הם הלכו ורפו, הלכו והתרחקו, ואנחנו ידענו, כי הצבא האדום ממשיך בנסיגתו.

מאותו יום ואילך העבידו אותנו, — את האנשים ואת הנשים — יום יום בתיקון הדרכים אשר מעבר לנהר, בכיוון לכפרים לידנביץ׳ וזיטקוביץ׳, במקומות אשר רגלינו לא דרכו שם זה עשרים שנה, מיום הצבת הגבול על הנהר סלוּץ׳.

מדי בוקר היו יוצאים מאות אנשים ונשים מצויידים במעדרים ובמגרפות, והיו עובדים בפיקוחם של הנאצים — עבדו עבודת־פרך, ללא שׂכר עבודה. אם עבר עלינו יום ולא הוכינו — והיה זה שכרנו.

ועדיין לא עלה על דעתנו, גם אחרי ראותנו את היחס האכזרי אלינו, כי הנאצים עלולים גם לרצוח אזרחים שלווים ולשפוך דם נקי. אמנם, הפליטים אשר הגיעו בשעתם אלינו מוַרשה וסביבתה, בשנת 1939, סיפרו לנו כי מצב היהודים שם הוא בכל רע: מעמידים אותם בתורים מיוחדים ליהודים, ובמקומות אחדים ניתנו פקודות גם על הצמדת הטלאי הצהוב לבגדי התושבים היהודים. אבל הם לא סיפרו דבר על מקרי רצח של אנשים חפים מפשע.

כקרבן ראשון בעיירתנו נפל נחמן אלייניק; הוא נורה בידי איש ס. ס. שדרש ממנו יין וטבק, ונחמן אשר שכב חולה במיטה לא יכול להזדרז ולמלא את דרישתו.

חרדת־מוות נפלה על העיירה. הרצח הזה לימד אותנו לדעת, כי אין כל ערך לחיי אדם בעיני פריצי חיות אלה.

באותו יום לעת ערב, פקד אותו הרוצח, איש הס. ס. כי יובאו לפניו ולפני חבריו שמונה צעירים, קומסומולים־כביכול. שמונת הצעירים וביניהם: שמעון שוסטרמן, שמעון בייגלמן, קושה גלנסון, מינקס ואחרים, נרצחו אותו ערב ביריות בחצר ה„גמינה" (משרד העיירה), כולם פרט לאחד, הוא אייזיק ברודוצקי, אשר הצליח להתחמק מידיהם בחשכת־הלילה ולברוח. הם רדפו אחריו עד לגשר שעל האגם (הוא תוקן מיד לכניסת הנאצים לעיר), ובראות הנרדף כי לא יימלט מידיהם, קפץ מעל הגשר אל מי האגם וטבע. הוא בחר למות במי האגם מאשר ליפול בידי המרצחים.

ימים רבים חיפשו אותו הרוצחים בכל פינות העיר וגם בבית הוריו השכולים, אולם הרוצחים לא הסתפקו בזה וימים מעטים אחרי כן רצחו עוד חמש־עשרה נפש (בתוכם כל משפחת גורודצקי — חמש נפשות).

וזאת פרשת רצח המשפחה הזאת: בשל דבר של מה בכך, פרץ ריב בין חיה בת גורודצקי לבין אשת חילקוויץ׳, ראש־העיירה בימים ההם. חיה לא נזהרה בלשונה וקראה „אַל נא תדמי לך, כי הגיעה שעת שלטונכם!".

אותו ערב ראו בני העיירה את חיה ואת אִמה מובלות בידי חיילים ושוטרים ברחוב, ובכיוון לגבעה אשר מאחורי העיר, בדרך לכפר סטיבלוויץ׳. בעודם בדרך המיתו הרוצחים את שתי הנשים באמצע הרחוב, ואת גופותיהן השאירו מוטלות ברחוב, למען יראו — וייראו. הן היו מוטלות כן באמצע הרחוב עשרים וארבע שעות. את שני ילדיה

הקטנים של חיה (תאומים) ואת אחיה רצחו אותו יום בבית. את גופות הילדים הטילו בעד החלון החוצה. למחרת בבוקר נמצאו גופותיהם מכורסמות בשיני חזירים.

ימים מספר אחרי כן נורו יודל לווין ותושב נוצרי אחד. מי שהוא הלשין עליהם, כי הם ניבאו על גרמניה כי תנוצח במלחמה.

יהודה גאלוב ויעקב מאסלאוו אשר שבו משירותם בצבא הפולני, הוצאו להורג מיד לבואם אל ביתם ואל משפחתם.

כן הוצאו להורג צעירים מהעיירה מיקשביצ׳י שהשתחררו מהצבא; הובאו אל הגבעה, נורו ונקברו שם.

אחרי כן הואט קצת מירוץ הרציחות, ורצינו להאמין כי החיים יחזרו למסלולם

המועצה (יודנראט)

בפקודת הנאצים נבחרה בעיירה מועצה יהודית, („יודנראַט") ועליה הוטל למלא את כל דרישות השלטון הנאצי מאת התושבים. חברי ה„יודנראַט" היו: אהרן מילנר, יצחק קולפניצקי, בנימין סטאַרובינסקי, משה ראובן זרצקי, יוסף רובינשטיין.

רע ומר היה גורלם של בחירי־העֵדה הלָלוּ. התושבים שפכו עליהם קיתונות של חרפות וגידופים. האנשים טרם התייאשו מחייהם, והוקירו כל חפץ שהיה קניינם.

ואילו השודדים הנאציים המטירו על ראש חברי המועצה דרישות בזו אחר זו. הנה הם דורשים למסור להם את כל הסבון אשר ברשות התושבים, ואחרי הסבון בא תור האודוקולון, השעונים, הטבעות, הזהב, הכסף, הסוכר, הקקאו, הבגדים, הנעלים, המיחמים, כלי הנגינה, בקיצור — כל דבר חפץ שהם רצו וחמדו בו.

ואחרי כל אלה נגזרה גזירה איומה מאוד: התושבים נדרשו למסור לשלטון את כל הפרות והעופות — וכך נגזל החלב מפי התינוקות!...

על המועצה הוטל גם תפקיד של לשכת־עבודה, כלומר: היה עליהם לסַפק לנאצים את מספר העובדים הדרוש לפריצי־החיות, לשמשם, לחטוב להם עצים, לשאוב להם מים, לנקות, ליישר את הרחובות ואת הדרכים ולטאטא את השלג בימות־החורף.

המצב החמרי והרוחני

אימת־הרציחות בחדשים הראשונים, והחרפת המצב, החמור בלאו הכי, מיום ליום — לא הצליחו לעקור מלב האנשים את הרצון לחיים.

אמנם, קדרו הפנים, בעינַים נשקפה התוגה העמוקה, אך עוד קינן בלב זיק תקווה, כי משהו ישתנה; הן לא ייתכן, שהמצב הזה יתמיד ויימשך עד אין סוף.

לא היה מה לאכול, לא בשר ולא חלב (על חמאה וביצים לא העיזו אף לחלום), ובכל זאת המשיכו להתקיים איך שהוא. בחשאי עסקו בחילופין עם האוכלוסיה הנוצרית בעיר. החליפו בגדים, מטפחות, לבנים ונעלים בככר־לחם, בקילו תפוחי־אדמה ובכוס־

חלב. כל זה, כמובן, בהסתר ובהצנע. חלב, ביצים, בשר ושמנים היו אסורים על היהודים, איסור חמור.

מנַת־הלחם הקצובה, מאה גרם לנפש, ניתנה לכל אחד על ידי מועצת היהודים. כל אחד היה חייב לשלם מדי חודש בחדשו מס גולגולת.

והנה פשטה שמועה מפה לאוזן, כי הנאצים מתכוננים לכלוֹא אותנו בגיטו. פירוש הדברים היה מובן לכל אחד מאתנו, והחלה פרשת אגירה. אגרו מצרכי מזון וביחוד לחם, ז. א. קמח ודגן.

רבים בתוכנו לא היה להם מה להחליף עם האיכרים, ולא במה לקנות מיצרכי־מזון, ועל־אחת־כמה־וכמה שלא היה ביכולתם לאגור לימים הבאים.

וקו־האש הלך והתרחק מאתנו מיום ליום, הלך והעמיק במישור הרוסי, העמק מזרחה, הלאה ממנו — ועגמה הנפש יותר ויותר...

היו ימים בהם ראינו, למגינת־לבנו, תגבורת נאצית עוברת דרך עיירתנו, חילות שונים: רגלים, ממוכנים, תותחנים, סוסים, טנקים, ובתוכם פלוגות ס. ס. וכל אלה מתקדמים מזרחה, ונדמה לך שקץ אין להם.

אין לתאֵר את אשר עבר עלינו בימים כאלה; אחוזי־פחד־ואימה היינו יומם ולילה. הצעירים היו מתחבאים, זה בתוך קני־התירס בגינה, וזה בבית־הכסא, ומציצים בעד החורים והסדקים, ומלווים בעינַים נבהלות את הצבא המתקדם, ונחרדים לשמע צעקות־הפרא שלהם וקולות הפקודה של קציניהם, שנשמעו מקצה הרחוב האחד ועד לקצהו השני.

ובעוד אתה רעב ללחם, נגזר עליך לראות את החיילים השׂבעים, הבריאים ואדומי־הלחיים זוללים במלוא־פיהם את האווזים והתרנגולות השדודים אצלנו, ואת בשר החזיר השדוד מאת שכנינו הנוצרים, ומקנחים את סעודתם בסביאת־יין. הם היו מולקים את ראש העוף החמוס ומושיטים אותו לאחד הצעירים, או לאחת הצעירות, ולכל מי שנזדמן להם, ומצווים למרוט את נוצותיו ולהכשיר אותו לסיר־הבישול. לפעמים זכה מי שהוא מאתנו, כגמול על טירחתו, בכרעי העוף או בראשו. מיד רץ המאושר עם שללו לביתו, והכין לו מאכל מלכים. אך היו כאלה, שגם במצוקת הרעב בימים ההם היו מחמירים בהלכות כשרות ולא רצו ליהנות מתבשיל־טריפה זה.

החיילים העוברים דרך העיירה היו דופקים על הדלתות ודורשים יין, טבק ודברים אחרים להנות בהם את נפשם הטמאה. ביקורים אלה הטילו אימת־מוות על כולנו.

מי יוכל לתאֵר את ההתעללויות הסדיסטיות שהחיות הטורפות התעללו בבני־עדתנו? בעצם העבודה הקשה והמפרכת, היו מצווים פתאום על זקנים לקום ולרקוד לפניהם; גזרו על צעירות להתפשט לעיניהם, לעלות על השולחן ולרקוד לפניהם בעירומֵיהן. הם עוללו מעשי תועבה כאלה, אשר יקשה ממני להעלותם על הנייר.

יום אחד עברה דרך העיירה פלוגת ס. ס. ועשתה בעיירה כשתי שעות. ראש הפלוגה שלח לקרוא לרב העיר, ר׳ משה מילשטיין ז״ל, הכניס אותו למספרה, הושיב

אותו על הכסא, ופקד על הסַפר לגלח את חצי זקנו של הרב, ואחרי מעשה הנבלה הזה, ציווּ על הרב לשיר לפניהם.

בהישמע קולו הנעים והיפה של הרב, אשר פתח בקול רועד מבכי לשיר „כל־נדרי", שתתו לבות היהודים השומעים דם.

כחץ מקשת רץ הרב ברחוב לשוב לביתו — וידו על לחיו...

גם בימים הקשים והמרים ההם לא הפסיק הרב ממשנתו, היה יושב ולומד, יומם ולילה. הוא ניבא כי סופם של הגרמנים יהיה מפלה ותבוסה. הוא היה בטוח בכך.

באביב 1942 הסתננו אלינו לחישות סודיות על קיומן של פלוגות פרטיזנים ביערות, המעיזות לפעמים להיכנס לכפרים למען הצטייד בשחת לסוסים ובמיצרכי־מזון, וחוזרות אחרי־כן ליערות. סיפרו, כי הם נכנסים לכפרים חמושים ברובים, במקלעים ובכלי־נשק אחרים.

קשה היה להאמין בכך. הייתכן?! חיילים ושוטרים נאצים על כל צעד ושעל. תחמושתם ונשקם רב עד לאין־שיעור, עינם פקוחה על הכל, ושלטונם שלטון־ברזל הוא. הייתכן, כי בגבול שלטונם, מתחת לאפם, יימצאו אנשים אשר יעזו להתייצב לפניהם ולהתקומם להם. ומאַין באו אלה, במה ואיך הם מתקיימים ביערות? ובימי־החורף?!

אך הנה הגיעה שמועה על קבוצת פרטיזנים כזאת שנכנסה לכפר חוורוֹסטוֹב, הסמוך לעיירתנו, שלטה בו שלטון מלא מספר ימים, עד שראו צורך לצאת מאותו כפר.

ועוד סיפרו בלחישה, כי אנשינו אשר היו עסוקים בתיקון הדרך למיקשביצ'י ראו בעיניהם, במרחק־מה מהם, פלוגת פרטיזנים נושאי־נשק ולובשי־מדים של הצבא האדום.

ופעם אחת ראינו בעינינו פלוגה נאצית מציבה עמדה ליד הכנסיה הנוצרית, שוכבים שם בחפירות, וקני מכונות־היריה שלהם פונים לעבר היער. כך רבצו בחפירותיהם משך יומַיִם.

לשם מה ונגד מי התייצבו אלה במצב הכן, והצבא האדום רחוק מאתנו כרחוק מזרח ממערב?

קשה היה להאמין בשמועות על קיומן של פלוגות פרטיזנים. אך השמועות וסיפורי־הלחש עליהן לא פסקו, ובלב הוצת זיק תקווה. אם כן הדבר, הרי עדיין לא חָרב העולם. התחלנו לפקפק באמיתות סיפוריהם של הנאצים שהתפארו בפנינו, כי צבאם הגיע כבר עד לשערי מוסקבה. הן בדברים אלה התפארו בפנינו עוד ביום הראשון לכניסתם לעיירתנו, והנה עברו כבר עשרה חדשים והם ממשיכים להתפאר; הווה אומר: עשרה חדשים לפני שערי מוסקבה — אך לא במוסקבה.

אסיר בכלא אינו מנותק מהעולם, כאשר היינו מנותקים אנחנו. לא רדיו, לא עתון ולא איש עובר־אורח. את החדשות שאבנו ממקור אחד, מקור אכזב, מפי הגרמנים. ולא האמנו באמיתות סיפוריהם.

ידענו, כי בעיירות הסמוכות לנו, מיקשביצ'י, לאַחבה וקוזנהורודוק, האוכלוסיה היהודית עודה חיה וקיימת. אך כל קשר אתם לא היה לנו, כי איש מאתנו לא יצא מהעיירה ואף אחד מבני העיירות הסמוכות לא בא אלינו.

ידיעות מבוססות על הנעשה בערי ישראל המרוחקות מאתנו לא היו לנו.

שמענו, כי מהערים פינסק ולוניניץ הוצאו לאי־שם כל הגברים, וכי טרם שב איש מהם לעירו ולביתו, וכי אין איש יודע על מקום־הימצאם.

אמרו, כי הם הובלו למקום־עבודה. מצבנו הפסיכי היה נתון ומתוח בין שתי הקצוות: בין תקווה להינצל ובין יאוש ואֶפס־אונים. פעמים אחדות ריחפה על עיירתנו סכנת כלייה והשמדה.

ייזכר לטוב הגרמני מקס פירשטנהאופט, תושב עיירתנו במשך ארבעים שנה, אשר הכיר כל אחד מאתנו, והיה ידיד לכל תושבי העיירה וחובב־ילדים, ובכלל היה איש ישר ונאמן.

לא פעם הציל את העיירה מהשמדה לפני בוא היום... בעתות־סכנה היה רץ אל קציני־הצבא ואל ראשי הס. ס. ומבקש רחמים לא להרע ליהודי העיירה — הטובים, לדבריו, מכל היהודים שבעולם...

והם, הרשעים, שעו לבקשתו ועשו אתנו חסד — למענו...

כן תיזכר לטוב אשת הכומר בעיירה. היא אספה אל ביתה את הילדה קליגר, בת פליט יהודי מוַרשה שהתיישב בעיירתנו. הילדה נשארה בחיים תודות לאשת הכומר, שאמרה כי בת היא לה.

הגיטו

בעשרה במאי 1942 כלאו אותנו הנאצים בגיטו. הם ריכזו בעיירה את יהודי הכפרים אשר סביבנו וגם את יהודי הכפרים המרוחקים מאתנו, כגון: חוורוסטוב, הריצינוביץ׳, גרביב, מילוויץ׳ ומשפחות רבות מהכפר וולקה. נוספו, איפוא, על בני העיירה כמאה וחמישים נפש.

מרכזו של הגיטו היה ברחוב הראשי בקצהו אשר על שפת הנהר. ואלה היו גבולותיו: הסימטא אשר ליד הבית בן הקומותיים של הרצל פפירנא וקרן רחוב פודליפיה ממול לסימטא. משם פנה הגבול לרחוב הנוצרים וחָצה את הרחוב הזה עד לקצהו שעל שפת הנהר, ז. א. עד לביתו של מרדכי ציקליג, לשנַים. צידו של הרחוב הזה לעבר הרחוב הראשי, היה בתוך הגיטו, ועברו השני שליד ביצת „פולוצה״ — מחוץ לגיטו. תחומי הגיטו היו, איפוא, חלק הרחוב הראשי אשר בין האגם לנהר, וחציו של רחוב „הגויים״ המקביל לו.

ולתוך השטח הצר הזה כונסו כל תושבי־העיר והכפרים אשר בסביבה.

מובן מאליו כי רב היה הדוחק וקשה היתה הצפיפות. בכל דירה השתכנו שלוש ארבע משפחות על מטלטליהן ורהיטיהן, אנשים, נשים וטף בצוותא. אך הגורל המר המשותף לכולנו והאֵימה אשר רבצה על ראש כולנו, קירבה את הלבבות. לא רבו ולא התקוטטו. להיפך, עזרו איש לרעהו בכל אשר יכלו, ובאין יכולת להגיש עזרה חמרית, עודדו איש את רעהו בדברי־ניחומים.

מיד אחרי גזירת הגיטו יצאה פקודת הטלאי הצהוב. שני טלאים חייבים היינו

לשים על בגדינו פנים ואחור: אחד כלפי הלב ואחד על הגב לצד ימין.

אסור היה להיראות בחוץ באין הטלאים על הבגדים. תחילה צווינו לענוד לשרוולינו את מגן־דוד צהוב על רקע סרט לבן. אחרי כן ניתנה פקודה לשים מגן־דוד כזה פנים ואחור, ולבסוף ניתנה פקודת הטלאי בצורת עיגול שקטרו עשרה סנטימטרים.

אני תוהה עכשיו ומשתומם על קלות הראש בה התיחסו אחדים מאתנו אותה שעה לגזירה הזאת.

היו גם נערים ונערות אשר התאמצו להופיע ראשונים בחוצות הגיטו, מקושטים בטלאי הצהוב, להיראות.

רחוב הגיטו היה מעתה מלא אנשים, נוער אשר אחרי יום־העבודה הסתובב ברחוב באפס מעשה, ביקרו איש אצל רעהו והירבו לטייל ברחוב. טרם חָזוּ את הצפוי לכולנו.

מועצת היהודים הוסיפה לסַפק לנאצים את מיכסת העובדים כרגיל, אלה היו יוצאים בבוקר, ולעת ערב היו שבים ללון בביתם.

מובן, כי המצב הכלכלי שהיה קשה עד שהותקן הגיטו, החמיר בגיטו עד לאין־נשׂוֹא.

הכלואים בגיטו לא יכלו עוד להמשיך במסחר־החליפין עם התושבים הנוצרים. הגיטו היה גדור בתיל דוקרני נתון על כלונסאות־עץ תקועים באדמה, ושוטרים עמדו ושמרו שלא יצא מישהו אל מחוץ לגדר. נבצר מאתנו להכניס צרכי־מזון לתחום הגיטו.

לפעמים עלה בידי אחדים מהעובדים, בשובם בערב מעבודתם, להכניס לגיטו קילו או שנַיִם קמח או תפוחי־אדמה, חבויים בשולי בגדיהם. הם הצליחו לעשות כן בעמוד על המשמר שוטר טוב־לב מבין צעירי הנוצרים תושבי העיירה.

אנחנו הכרנו יפה את השוטרים וידענו להבדיל בין טובים לרעים, והידיעות על השומרים התורניים היו נמסרים מאיש לרעהו: „היום עומד בחור יפה". או: „בחור רע, צורר יהודים, עומד היום, הזהרו"!

במה התקיימנו?

כאמור לעיל, דאגו רבים מאתנו לאגור מיצרכי־מזון, שהספיק להם במשך זמן מסויים, אחרים הצליחו להכניס משהו בגניבה בשובם מעבודתם ובהזדמנויות אחרות.

עד מתי אפשר היה להמשיך בחיים כאלה, אילו ניתן לנו? על שאלה זו קשה לענות. מיום ליום פחתו והלכו דברי־חפץ בעלי־ערך כלשהו במסחר־החליפין; מעטו הבגדים, הלבנים, הסדינים, הכרים והעדיים אשר היו ברשותנו. נעלמו גם הנעלים.

המשכנו לחיות איך שהוא, אם לקיום אשר כזה אפשר לקרוא חיים.

***

זמן קצר לפני כּלאָם אותנו בתחומי הגיטו, הוציאו הגרמנים מעיירתנו קבוצת אנשים צעירים ושלחו אותם לעבודה בתחנת הרכבת הנצביץ' (ליד ברנוביץ') הקבוצה היתה בת שישים איש, רובם בעלי מקצוע, בנאים, נגרים ומַסגרים. הגיעו אלינו מהם דרישות שלום ולפעמים בהזדמנות, גם מכתב.

בעשרים ואחד במאי 1942 ניתן צו לכל הגברים בעיר, מבן ארבע־עשרה ועד בן ששים שנה, להתאסף במגרש המועדון ברחוב לאַחבה. מכל הנאספים בחרו במאה וחמישים איש והעמידו אותם לחוד. השאירו רק את התשושים, החולים ואחדים מבעלי־המקצוע שהם היו זקוקים להם בעיירה. נודע לנו, כי הם עומדים לשלוח גם אותנו, הנבחרים, נוסף על השישים הראשונים, לעבודה בהנצביץ׳; מקום־משכנו של הפיקוד על העבודות.

רבים מאתנו השתדלו בכל דרכי שתדלנות — המלצות ותחנונים — שלא יישלחו לעבודה וכי ישאירו אותם בגיטו.

המיועדים להישלח קינאו באלה הנשארים בעיירה. קשה היה עליהם להיפרד מעל בני־משפחתם, לעזוב אותם וללכת מי־יודע־לאן, ומי יודע מה צפוי להם שם.

ובני המשפחה — הורים, אחיות, אחים וילדים — קוננו מר על גורל היוצאים. מי יודע מתי ישובו ומתי יזכו לראותם?

ואחרי כל אלה לא עלה על דעת אחד מאתנו, כי אנחנו נפרדים לנצח. כי לא נזכה להתראות עוד עם יקירי־נפשנו.

בלילה האחרון, ערב צאתנו, לא עצם איש מאתנו עין, ואיש מאתנו לא עלה על משכבו. עסוקים היינו אותו לילה בהכנות לדרך.

הצטיידנו בשתים־שלוש ככרות־לחם ובלבנים. ואלה שיכלו, לקחו אתם גם דברי־חפץ למסחר־החליפין עם האוכלוסיה הנוצרית במקום־העבודה: מטפחות ראש לנשים, גרבי־משי, סרטים וכדומה (כך יעצו אותנו במכתביהם אלה השישים, שהגיעו לפנינו למחנה־העבודה).

בבוקר השכם, בעשרים ושנים לחודש מאי, ביום השישי לשבוע יצאנו, קבוצה של מאה וחמישים מוקפה שוטרים, ברגל למיקשביצ׳. חבילותינו הובלו אחרינו בעגלות.

כאן כדאי לציין, כי כל הגזירות והצרות נתכו על ראשינו ובאו כתומם ביום השישי בשבוע, האומנם רק יד המקרה?

הנאצים נכנסו לעיירתנו בשמונה־עשר ביולי, ביום השישי.

כל הגזירות והפקודות ניתנו ביום השישי בשבוע. להנצביץ׳ נשלחו בעשרים ושנים בחודש מאי, ביום השישי בשבוע.

ולבסוף — היום המר והנמהר, יום הטבח של עדת־עיירתנו — היה יום ארבע־עשר בחודש אוגוסט, יום השישי בשבוע.

***

בהגיענו למיקשביצ׳ הכניסו אותנו לחצר גדורה, ממול לתחנת הרכבת.

יהודי אותה עיירה, האחות לעיירתנו, כולם מכרים, קרובים וידידים לאנשי לנין, והם טרם נכלאו בגיטו והתהלכו חפשים, אצו להביא לנו אוכל, השתתפו בצערנו וכאבו את כאבנו.

לפי החלוקה האזורית שהנהיגו הגרמנים, לא השתייכה מִקשביצ׳י ללנין ולרוסיה הלבנה; היא נכללה באחד מאזורי אוקראינה. הפקודות שם היו שונות מאלו אשר אצלנו, והגיטו טרם הונהג שם.

לסוף הכניסו אותנו לתוך שני קרונות־משׂא, שבעים וחמישה איש בקרון וסגרו עלינו.

אפילה ודוחק לאין־נשוא שררו בקרון. עמדנו על רגלינו, אחדים התיישבו על צרורותיהם.

בעוד יום הגענו ללוניניץ. שם הובאנו לגיטו ללינת־לילה.

רחובות העיר לוניניץ, שהיו בשעתם הומים, עליזים, רבי־תנועה ומלאים אנשים, וביותר אנשים יהודים — היו עתה ריקים. פה ושם נזדמן לנו בדרכנו איזה נוצרי עובר ברחוב או שוטר, שעמדו והתבוננו בעינים תוהות אל קבוצת היהודים ההולכים עמוסי חבילות כבדות, ארגזים וסלים.

מיד בבואנו לגיטו, ראינו מה רבה הרעה שבאה על יהודי העיר לוניניץ.

גברים לא נראו ולא נמצאו כמעט במחנה, רק נשים, צעירות, זקנות וטף.

והגברים אַים? — אין יודע, או נכון יותר, אין יודעת. לוקחו זה כבר — ואינם... בין הגברים הבודדים מצאנו עוד את ברודניצקי, שכיבד אותנו בתה.

למחרת אותו יום הגענו להנצביץ׳. מצאנו שם שישים איש בני עיירתנו, ומאה ועשרים איש בני עיירה אחת ליד פינסק, היא העיירה פוֹהוֹסט.

את כולנו ריכזו והושיבו בבתים הקטנים אשר בקצה העיירה, בתי־המגורים לפנים לעניים בעֵדה היהודית.

אחרי ימים מעטים נוספו עלינו עוד עשרים איש מבני עיירתנו. קבוצת העובדים האחרונה מעיירתנו. היינו, איפוא, מחנה עבודה שמנה שלוש מאות וחמישים נפש, והתחילו סדרי־חיים אחרים.

הנאצים דחסו אותנו עשרים וחמישה וגם שלושים איש מאתנו לחדר אחד. ישנים היינו על ספות־עץ ערוכות בשלוש דיוטות, זו למעלה מזו, ותבן שטוח עליהן.

בצפיפות זאת היינו מצווים על הנקיון המוחלט, שלא יימצא חס וחלילה שמץ ליכלוך. וכי סדר מופתי ישרור בכל. אחראים היינו לנקיון הרצפה והקירות.

רגילים היו הגרמנים לערוך ביקורת־נקיון לפעמים קרובות ולפתע פתאום; הם היו בודקים כל אחד ואחד מאתנו, אם אין רוחש עליו משהו, בזכוכיות מגדילות היו בולשים את עורנו ואת שׂערותינו.

ואוֹי לו לזה שנמצא עליו שמץ ליכלוך או איזה שהוא נגע בעורו. צפוי היה למות בּיריה. הוגד לנו, כי לפני בואנו הומתו שנַיִם שנתפסו בקלקלתם.

עשינו כמיטב יכולתנו (מה דלה היתה יכולת זאת!) לשמור על נקיוננו.

היום הראשון בשבוע, יום חופש מעבודה, היה מוקדש כולו לעבודת־הנקיון וּבִייחוד — לכביסת־הלבנים.

הסַבּוֹן אָזל אצלנו זה כבר. כיבסנו את הלבנים בכל כוחותינו, והרתחנו אותם במַים. לבנים לא היו, אך נקיים.

עבודה לא חסרנו. חייב היה כל אחד לעבוד יום יום. לחֲלוֹת אסוּר היה איסור חָמוּר. בעלי־המקצוע — חייטים, סנדלרים ונגרים — עבדו לרוב בבתי־מלאכה — לצרכי הגרמנים והשוטרים; שאָר העובדים היו עסוקים בעבודות שונות: בגינה, בחטיבת עצים, בעיבוד עורות, בהטענת קרונות, ביישור דרכים ובסלילתם.

מעבידינו האכזריים הקציבו לנו מאתיים גרם לחם ועשרים גרם גריסין ליום — ללא כל תוספת.

במאתיים גרם לחם אין די לפרנס ילד קטן; על־אחת־כמה־וכמה לא יכלו להתקיים בזה אנשים מבוגרים, העובדים עבודה קשה.

מובן מאליו, כי במנת המזון הזעומה הזאת אי־אפשר היה להתקיים, ומה גם להוסיף לעבוד עבודה גופנית קשה.

בהחבא, בשׂימת נפש בכף, היינו מנהלים מסחר חליפין עם איכרי־הסביבה: מעילים, מכנסים, סנדלים, גרבים, מטפחות נתנו תמורת תפוחי־אדמה, קמח, שמנים ולפעמים גם תמורת ביצים.

זקוקים היינו לרחמי־אֵל, שישמור אותנו ויצילנו מנפול משהו ממיצרכי „המותרות" האלה לידי מציקינו. היו לנו מקומות מחבוא מתחת לרצפות ובעליות הגגות.

אָפינו, איפוא, לחם בחשכת־הלילה בסתר ובסיכון חיינו, ואת מאפה תנורנו זה, חילקנו בינינו. טעמנו בו טעם גן־עדן, וככל שהוספנו לאכול אותו, כן גָבר תיאבוננו לאכול ממנו עוד ועוד. כידוע, לחם במשקל אינו משׂביע...

היתה אז עוֹנַת־לקט האוכמניות השחורות, קנינו אותן אצל שכנינו לחצר, מהן עשינו לנו ריבה ממותקת בסַחרין למריחה על הלחם. בדרכנו למקום העבודה היינו עוברים לפעמים על פני שדות קמה שהבשילה. בהזדמנות זאת היינו קוטפים וממלאים את כיסינו מלילוֹת (שבלים). אכלנו אותם אחרי כן, חיות או קלויות באש.

מקור־חיים־ותזונה זה לא האריך ימים. כי אחרי ימים מעטים העמידו שם שמירה מעוּלָה. בעל־השדה הגיש תלונה לקומיסר־הנפה (געביט־קוֹמיסר), כי היהודים אכלו בשדהו כמות רבה של שבלים, והוא דרש פיצויים על הנזק שגרמנו לו.

שם קומיסר המקום היה מילר. ולו שני סגנים, אשר הוציאו לפועל את כל העבודות והם: המהנדס קולביץ ורעהו זיגרד.

הראשון, המהנדס קולביץ, היה אדם לא רע. היה ברוסיה בימי מלחמת־העולם הראשונה ודיבר רוסית.

בין אנשי הקצונה היו עוד שנַיִם, ודוקא חברי המפלגה הנאצית, אשר יצאו מכלל כנופיית הרוצחים. הם היו אנשי־תרבות ובעלי־מַצפון. בסתר־לבם תיעבו את הליכות הנאצים ואת מעשי הרצח האכזריים שלהם. ידענו זאת משיחותינו אתם פנים אל פנים, אבל מה יכלו יחידים אלה לעשות בתוך קהל החיות הטורפות בצורת בני־אדם?

הם פחדו איש מפני רעהו, הן כל השאר לא ידעו רחם גם על בני עמם ואפילו חבריהם. בחמת־רשע ובאכזריות־פתנים עלה על חבריו הקצין קופלבצקי (שם פולני?) גבה־קומה ויפה־תואר. קצין זה, חלאת המין האנושי, היה ראש וראשון בכל פעולות ההשמדה בערי ישראל, היה הפעיל בכל מעשי הרצח וההתעללויות במעונים הקדושים.

***

בין הדברים הרבים שאסרו הנאצים על היהודים — אסור היה עליהם באיסור חָמוּר: לעשן, לאכול שמנים, ללכת במידרכה, להיכנס לביתו של נוצרי. כל האיסורים האלה היו מפורטים בלוחות המודעות שבכל עבר ופינה.

בבואנו להנצביץ׳ לא מצאנו שם אף יהודי אחד בחיים. הראו לנו תילים אחדים, בהם נטמנו עצמותיהם של כל התושבים היהודיים במקום.

אין ביכולתי לתאֵר דכאון נפשנו למראה התילים הללו. אך גם ידענו, מפי האיכרים, כי בשאר העיירות, הסמוכות והרחוקות, קלֶאצק, ברנוביץ׳ ואחרות, עוד חיה וקיימת האוכלוסיה היהודית.

לא פעם נפלה עלינו חרדת־מוות בגלל המיפקדים שהנאצים היו עורכים לפתע פתאום, לרבות בלילות. הם היו נוהגים לקחת מאתנו עשרה אנשים ולהציגם לבדם. בני־ערובה היו אלה; הרוצחים היו הורגים אותם אילו גילו, כי ברח מישהו מהמחנה.

לא היה בזה משום אִיום, אלא דברים כפשוטם. בשעת המיפקד היו משמרות־שוטרים מקיפים אותנו כחומה בכל החצרות והסימטאות אשר סביבנו, ופלוגות גרמנים על נשקם היו עומדים ערוכים לפעולה... ולא פעם חשבנו בשעות כאלה בלבנו: „הנה בא קיצנו!״.

פעם נמצא לא הרחק מהנצביץ׳ גרמני הרוג מוטל בדרך. מיד הקהילו אותנו, סיפרו לנו את אשר קרה והיתרו בנו, כי אם יישנה מקרה של רצח גרמני — יוציאו עשרה ממנו להורג — עשרה יהודים תחת גרמני אחד.

יום יום היו עוברים על פנינו אנשים כבולי־ידים לאחוריהם, מוצאים להורג. ליווּ את אלה גרמנים אחדים, אך לרוב — שוטרים נושאי נשק ומעדרים.

הם הירבו להוציא להורג גם צעירים פולנים, נשים על ילדיהן, ומבני רוסיה הלבנה.

החדשות שהגיעו אלינו מהחזית, מתחנות השידור של הגרמנים, בישרו אותנו רק רעוֹת — בשורות איוב...

אמנם, בטוחים היינו כי הם מגזימים בסיפורי נצחונותיהם, אך גם זאת ידענו נכונה, כי הצבא האדום ממשיך לסגת.

צבא היטלר כבש את סבסטופול, והגרמנים חגגו את נצחונם זה ברוב תשואות. הם הריעו תרועות צהלה ושמחה — ואנחנו כבשנו את פנינו בקרקע, מדוכאים ומיואָשים.

יום אחד, בהיותנו ביער, הגיע אלינו רץ, איש צעיר מהעיר קלֶאצק, והודיע אותנו, כי הנאצים ערכו טבח ביהודי קלֶאצק, וכי רק מספר צעירים הצליחו להימלט אל היערות אחרי הציתם את העיר מכל עבריה. צעירים אחדים, חמומי־מוח, רצו לברוח

אותו יום, מיד אחרי גמר העבודה, ליערות, אך אנחנו הניאונו אותם מצעד פזיז זה, שהיה עלול להמיט שואה על ראש כולנו.

מיום ליום הלכה וגמלה אצלנו ההחלטה לברוח ליערות. ברור היה לנו, כי על אף היותנו מחנה עבודה, שהגרמנים זקוקים לו, צפוי לנו גורל היהודים בכל עיירות ישראל, הבינונו כי אסור לנו להשלות את נפשנו, שאותנו יִפלו הרוצחים לטובה ולחיים, ואסור לנו לשבת בחיבוק ידים.

אך גם זאת ידענו, כי בריחתנו תמיט שואה על אחינו, אחיותינו והורינו שם בבית. בריחתנו תחיש את גזירת ההשמדה והכְּלָיה של בני־עיירתנו. ידענו, כי לעת־עתה הם עודם בחיים. שוטרים, בני איכרי־סביבתנו, היו מביאים לנו גם מכתבים מהם. הידיעה הזאת והמחשבה האיומה, כי דם יקירי נפשנו יחול, ישמרנו אלוהים — על ראשינו, כפתו את ידינו ואת רגלינו, ולא העזנו לברוח ממאורת החיות הטורפות.

היינו, איפוא, בין הפטיש והסדן; או, נכון יותר: נמשלנו לאותה יונה במשל חז״ל, שעמדה בין הנץ והנחש.

היינו מוכנים ודרוכים לכל פגע וצרה. והסכם הסכמנו, כי אם נהיה אנוסים לברוח, הרי נברח כולנו יחד, ללא כל שארית, כל שלוש מאות וחמישים האיש, חטיבה אחת מאורגנת.

ולהוותנו, חיש מהר באה השעה אליה התכוננו, הדחיפה הפתאומית לבריחה מיידית, היתה שוֹאַת הכלייה שבאה על לבין עיירתנו...

אחרית עיירתנו

הוי, מה קשה ומה אָיֹם ונורא הוא הפרק שאני בא לכתוב עתה. פצעי־לבי, שהגלידו אך מעט, נפערים שוב והם שותתים דם למראה כל מחזות האֵימים העוברים על פני בזה אחר זה.

והשעות האחרונות! והרגעים האחרונים! מי יכול לדמות?! מי יכול לתאר לעצמו את אשר היה בנפשם של יקירינו אז?! מי יעצור כוח לראות את עצמו כאילו הוא עצמו עומד בתוכם, בתוך עדת הזקנים והזקנות, צעירים וצעירות, נערים ונערות, ילדים וילדות, העומדים ורואים בעיניהם את המוות האיום לנגדם, ואת קברם הפעור לפניהם?! מי יעצור כוח לדמות את עצמו קופץ אתם יחד חיים אלי קבר?!

*****

ביום החמישי לפנות ערב, שלושה־עשר באוגוסט 1942, זרמו והגיעו לעירנו מהעיירות הסמוכות — סטרובין, הנצביץ׳ ואחרות — תגבורות גדולות של צבא ומשטרה.

בני העיירה תמהו ולא הבינו, תגבורות אלו לשם מה באו. אך למחרת, יום ארבעה־עשר באוגוסט 1942, ביום השישי עם עלות השחר, הבינו את המתרחש ובא עליהם.

פקודה ניתנה להקים ממשכבם את כל כלואי הגיטו, מקטן ועד גדול, ולכנס אותם ברחוב, לא הרחק מבית קצין העיר (קומנדנטור), מעבר לגשר שעל האגם.

כל רחובות הגיטו והגינות אשר לצידם היו מוקפים צבא ושוטרים, מכונות־יריה וכלי־נשק אבטומַטיים מכל הסוגים.

השוטרים והחיילים שוטטו ובלשו בכל פינה וקרן־זווית. השגיחו שלא יתחמק מישהו, רדפו על צוואר את המתמהמהים והמפגרים.

בהגיע העֵדה למקום הכינוס, ערכו אותם הנאצים שורות שורות, וארבעה ארבעה בטור.

אמהות התייצבו עם ילדיהן יחד, התאמצו שלא יינתקו מעל צאצאיהן. כל אחד התאמץ להתחבר אל הקרובים לו קירבה משפחתית. וכך הסתדרו כולם בטורים, איש על משפחתו ואיש על בית־אביו.

ידוע ידעו כולם, כי ערוכים הם למוות, וכי אין מנוס ומפלט ממנו. רובם ככולם עמדו מחרישים ודוממים, קפואים על עמדם. לבם מאובן ומשוללי יכולת להגיב תגובה כלשהי.

אמהות צעירות, עולליהם אחוזי תנומת־שחרית מתוקה על זרועותיהן, עמדו ושפתותיהן רוחשות תפילה: „ישן, תינוקי, אַל תעורה, נומה, עוללי! אַל תקיצה!".

והנה ניגשו הרוצחים והוציאו משפחות אחדות ואנשים אחדים מתוך שורות ההולכים למות, הבדילו אותם, עד בוא מועֵד, לחיים והעמידום לבדם. אלה היו בעלי־מקצוע — חייטים, סנדלרים ואומנים אחרים, שהרוצחים ראו צורך בהם לעת עתה.

בין העומדים נמצאו צעירות אחדות אשר, כאילו באיזה חוש אינסטינקטיבי, התחמקו מתוך הטורים הערוכים והצטרפו אל המשפחות הנבדלות לחיים, „בנות" להן, כביכול. עמדה להן ערמתן האינסטינקטיבית, ושיחק להן מזלן — והן ניצלו ממוות.

נשארו בחיים עשרים ושמונה נפשות: בעלי מקצוע ומשפחותיהם, לרבות הצעירות שנספחו אליהן.

כאמור, היה בדעת הרוצחים להשאיר את אלה בחיים רק עד בוא מועֵד, כל עוד ימצאו חפץ בהם, אך, כפי שיסופר אחרי כן, קרה נס, והעשרים ושמונה נמלטו מידי המרצחים וניצלו ממוות.

ואנשי עדתנו עומדים ערוכים בטורים, עומדים וצופים חסרי ישע ותוחלת, והנה החלו הרוצחים מטעינים אותם, קבוצות קבוצות, במכוניות־משא. הם הובאו אל גבעת־הדמים הידועה בדרך המובילה לכפר סטבלביץ', ממול לגן־הפירות של חוות אגרקוב.

שם הוכנו להם כבר חפירות כעין תעלות עמוקות. על שפת קברם הפשיטו המרצחים הארורים את בני עיירתנו את בגדיהם, והמטירו עליהם אש ממכונות־ירייה. קול צעקותיהם של המומתים החריד גם את התושבים הנוצרים, שהיו עדי־ראיה לטבח האָיום. גופותיהם של המעונים והקדושים התגלגלו ונפלו מאליהן אל תוך הבורות. הרוצחים סידרו אחרי כן את הגופות נדבכים נדבכים, זה על גבי זה.

ודמים בדמים נגעו. דם עוללים ויונקי־שדים התערב בדם אמותיהם ובדם סב וסבה. אין ספק, כי רבים מהם נקברו בעודם חיים.

ומכוניות המשא טעונות נפשות חיות הגיעו זו אחרי זו, טבח האימים בוצע כולו בשלימות במשך שעה אחת.

דוד שוסטרמן

***

כשעמדו כל יהודי העיירה בשו־רות, שעה קלה לפני ההוצאה להורג, וכשהגרמנים חיפשו ובחרו מהם כמה מש־פחות כגון חייטים, סנדלרים וכו׳, להש־אירם למשך זמן־מה כדי להעבידם — היו מוכנים, בין השאר, גם להשאיר את החייט דוד שוסטרמן והספר יעקב אפמן, אבל כשהתברר שמספר הנפשות שבכל משפחה הוא לפי דעתם גדול מדי, לא הסכימו הנאצים אלא להשאיר את בעלי־המשפחה הנ״ל לבדם. אבל האחרונים ויתרו על ההזדמנות להישאר בחיים, אם בני־משפחתם יובלו לטבח ונהרגו על קידוש השם ביחד עם קרוביהם.

***

משפחת טוניס (בעלי בית המרקחת בלנין). נחום, או כפי שקראו לו בשם נאום טוניס, מעיר פינסק, שהתחתן עם סוניה בת הרוקח שבלנין, נחשב כל ימי שבתו בלנין כאיש חולני קצת, רחוק מלהיות גיבור, לא ברוחו ולא בגופו. היה מטייל לאיטו תמיד על יד פתח ביתו היפה בפסיעות קטנות. אשתו שמרה עליו לבל יצטנן חו״ח. זה היה בכלל זוג אנשים אינטליגנטיים. חיו בשלום ושמרו איש על רעהו. ילדים לא היו להם. כשהעמיסו אותם ביחד עם הנשארים על מכוניות־המשא בדרך שממנה לא יחזרו כבר (כפי שהבינו) — בחרו למות בידי עצמם, ובלבד לא לנפול מידי הנאצים הארורים. תוך כדי נסיעה על המכונה בלעו כמה כדורי רעל (שהכינום בעוד מועד) שיישנו אותם לעולמים.

**
*

ינטל סטרובינסקי, אשת בצלאל, נחבאה בזמן שעוררו את היהודים והאיצו בהם להתאסף במקום המיוחד שמשם הובילום לשחיטה. היא נחבאה מתחת למירפסת של בית אחד ושכבה שם זמן מה. אחרי ההריגה מצאוה השוטרים שהיו מחפשים ומחטטים, בכל מיני מקומות, כדי לגלות מטמוני כסף וזהב וחפצים טובים. הביאוה לבית־הסוהר (הבנין הקטן שבחצר „הגמינה") בלילה קרעה את כותנתה לגזרים, שזרה אותם לחבל ותלתה את עצמה.

**
*

נישקה וחיה איסר׳ס, בנות ישראל אהרן, ועוד בחורה אחת, קרובתה של איטקה ויניק, התחבאו בעליית־ביתה של נינה אובצ׳יניקוב וככה המשיכו לחיות במשך כמה ימים. נינה זו (נוצריה) נחשבה תמיד בין אוהבי היהודים. בתה היחידה התחברה תמיד רק עם בנות ישראל וכו׳...

בכל זאת, הלכה הנ"ל יום אחד עם סימה פירשטנהאופט (בנו של אוהב־היהודים הגרמני מַקס פ.) ומסרו עליהן למי שצריך — והללו באו ולקחו אותן.

**
*

בשקה בת מרדכי ציקליג. הבית שבּו גרה, היה האחרון ברחוב. גם בידה עלה להתחבא בעליית הבית, אחרי שהספיקה גם לארוז די מזון למשך זמן ממושך, נדחקה לפינה סמויה מעין וחיכתה. נערים נוצרים קטנים מצאוה ומסרו עליה לשכן שלה, לנדר, ששימש בתור שוטר אצל הגרמנים. הלה בא בחברת אחרים לקחת אותה. היא ביקשה מהם להשאירה בחיים והבטיחה להם למסור את כל הזהב שיש לה. הם ביקשו ראשית את כל הזהב, אבל בשקה נמלכה בדעתה באמרה להם שבין כך וכך יהרגוה (היא הכירה אותם יפה) — ולא נתנה כלום.

כשהעבירו אותה על יד בית אפרים גולדברג, מקום שם חיו 28 הנפשות שהישארו ע"י הגרמנים, הספיקו לראותה הולכת בקומה זקופה ובראש מורם. היא הסיבה לרגע קט את ראשה לעבר החלון ונענעה בראשה לשלום...

**
*

בידי רחל וצ׳רבין, אשת אָשר גולוב, שהיתה תמיד בעלת מרץ ותקיפה בדעתה עלה ג"כ להתחבא. בראשונה ישבה בבית השימוש של אהרן מיגדלוביץ, אח"כ עברה לגינת יקוב נמצ׳ניאַ שגר מול אפרים גולדברג, שכבה בין הערוגות ומדי פעם לפעם היו מעבירים לה מעט אוכל. היא ביקשה לקבל אותה ולהכניסה הביתה אל הנשארים (דבר שהיה כמעט בלתי־אפשרי, מפאת השמירה והבדיקות). פעם, בו ברגע שהיא קמה על רגליה, השגיחו בה הגרמנים ולקחוה...

**
*

אליהו ציקליג וליזר (אליעזר) גולוב עבדו בכפר מוריץ, בזמן ההריגה בלנין. כעבור כמה ימים ראו אותם מובאים ללנין. הם נראו כמו צללים. מגודלי־זקן, שחורים ורצוצים מהדרך. במשך כל הזמן התעללו בהם באכזריות והיכום והם הולכים ונופלים, קמים, הולכים ונופלים...

הובילו אותם עד הגשר הגדול כדי להרגם שם, מקום שהכינו כבר את הבור. אולשבסקי, חתן מַקס פירשטנהאופט — הידוע לנו כמי אשר דווקא התייחס לא טוב ליהודים, ביחוד בימי הגרמנים — בא למקום לעכב את הוצאתם להורג. הם הוכנסו לבית א. גולדברג, אל הנשארים, וברחו יחד עם כל הנשארים היערה בזמן התקפת הפרטיזנים. אבל השנַים הללו נהרגו דווקא ע״י הפרטיזנים בזמן ה„אובלבה״ הידועה. הפרטיזנים לא רצו לקבל אותם בזמן ה„אובלבה״ היות והם חיו כל הזמן ביער, מחוץ למחנה הפרטיזנים. איבנוב ירה בהם והרגום.

בנו הקטן של אליהו ציקליג — נ ח, נשאר בחיים הודות למשה רבינוביץ ז״ל שהספיק לתפוס אותו ולהחביאו בתוך אדרתו הגדולה באופן שלא השגיחו בו; וכך נשאר בחיים. הוא ביחד עם הקטנה רחל׳ה קליגר (בת הפליט, שהיתה בלנין) שגם היא נשארה בחיים בנס, ותודות למסירות נפשה וצדקתה של אשת הכומר בלנין שלקחה אִתה אליה בתורת בת — נשלחו אחרי זמן מה בדרך־האויר מהיער למוסקבה ושם הם חיים. במוסקבה נפגשה רחל׳ה עם אביה.

ועשרים ושמונה הנפשות, שהנאצים ראו צורך להשאיר אותן בחיים עד בוא מועד, הושבו כולן בבית מועצת היהודים, בביתו של אברהם יצחק חיניץ לפנים. הם ישבו ועשו במלאכה תחת פיקוחה של שמירה מעולָה, צפויים לגורלים של כל בני עדתנו. והנה כעבור חודש ימים בערך מיום הטבח, התקיפה פלוגת פרטיזנים את העיירה, כבשו אותה ועשו בה זמן מה. ובצאתם את העיר לקחו אתם את שארית הפליטה של עיירתנו, ואת רובע הגיטו, את הרחוב הראשי, הציתו ושרפו באש.

רובם של העשרים ושמונה הגיעו לישראל, והם יושבים בתוכנו, אחדים נשארו ברוסיה, ואחדים היגרו לארצות־הברית.

העיירה לנין התרוקנה מתושביה היהודים, לא נשאר בה זכר לעברה, למסורת שלה, מסורת מאות שנים. אט אט נבנתה, בית אחרי בית, רחוב אחרי רחוב, נבנתה בידי אנשי שלום, חפצי־חיים, עובדים ועמלים ומסתפקים בחלקם.

באו פריצי־חיות ובתנופה אחת שׂמו קץ לכל.

את יהודי מיקשביצ׳י הובילו הנאצים לטבח שמונה ימים לפני הטבח בעיירתנו. שבועיים אחרי טבח עדתנו הוציאו הנאצים להורג את יהודי קוזנהורודוק ואת יהודי לאַחבה.

איני יכול להימנע מלציין, ולוּ רק מעט מזעיר, את מעשי גבורתם של יהודי לאַחבה. ראויים הדברים להיכתב בפרטי פרטיהם לזכרון־עד בספר עלילות־הגבורה של מורדי הגיטאות; בתקווה, כי הדבר ייעשה, הנני מסתפק בשורות מספר:

מספרם של יהודי לאַחבה היה רב יותר ממספר בני עירנו. הגברים שם, גם הצעירים שבהם, לא הוצאו למחנות עבודה. היו, איפוא, כולם כלואים בגיטו. וכאשר באו הנאצים לערוך בהם טבח, הציתו הצעירים את הגיטו, הרגו חיילים אחדים מפלוגות הנאצים ששׂמו עליהם מצוֹר, נמלטו וברחו ליערות ולביצות.

רק מעטים מהם מילטו נפשם ונשארו בחיים. רובם ניצודו אחד אחד בידי האוכלוסיה הנוצרית בסביבות העיר ההיא, שהיו ידועים מאז ומתמיד במקומותינו בכינויים הורוצ׳וקים (ע״ש העיר דויד־הורודוק) וכמצטיינים באכזריותם וברוע לבם. הוֹרוֹצ׳וֹקים אלה תפסו את הנמלטים, רצחו אותם בידיהם הם, או מסרו אותם לנאצים.

ועל אף כל זאת ניצלו רבים מהנמלטים, הצטרפו לפלוגות הפרטיזנים וזכו להשתתף במלחמת־הנקם באויבי האנושות.

ב. ההתפרצות ממחנה העבודה של הנצביץ

יום ה־14 באוגוסט 1942, היה יום־עבודה „רגיל" — אחד מימי־העבודה השחורים, ימי־עבדות לאויבנו־משעבדנו, במחנה־העבודה בהנצביץ. לא ידע איש, כמה ימים כאלה צפויים לנו עוד, עד מתי עוד נגזר עלינו לעמול למען תוספת־כוחה של מכונת־התופת המכלה את עמנו... לא פעם נתייסרנו במוּסַר־כליות, חודר לב ונפש, כי ידענו: כל נעיצת מַעדר אשר אחד מאתנו נועץ באדמה אינה אלא כריית קבר לאיש יהודי; כל תקיעת מסמר בלוח־עץ, לפי פקודת הצורר, היא — ארון־מתים לבן־עמנו...

אך מה יכולנו לעשות והמשעבדים הטמאים התנכלו לנו ולקחו מאתנו עבוט יקר מאוד — את נפשות הנשים, הזקנים והטף — שם, בעיירתנו? ידענו, כי בעד כל אוֹת־מרי שלנו, קל שבקלים, ישלמו הם בנפשותיהם. אנוסים היינו להמשיך.

באותו יום שישי יצאו שלוש מאות וחמישים אנשי המחנה (מאתיים ושלושים בני־עיירתנו, ומאה ועשרים אנשי העיירה פוֹהוֹסט) איש איש לעבודתו, מחולקים לקבוצות: אלה לפריקה וטעינה של קרונות משׂא, אלה לתיקון דרכים ואלה לעבודות אחרות.

אני עם שלושת עוזרי יצאנו לעבוד בבית המיפקדה המחוזית (בבנין הגימנסיה לפנים). היה עלי לסַדר אינסטלציה חשמלית במשרדים. שלושת עוזרי היו: סנדץ (יהודי פליט מוַרשה), גרונם סגלוביץ ויצחק נוביק, בן החזן.

שלחתי אחד מהם העירה, להביא חלקי־חילוף אחדים שהיו נחוצים לי. הוא הלך; עברה שעה ולא שב. שלחתי את עוזרי השני למצוא את השליח הראשון ולהביא את החסר לי לעבודתי — וגם זה לא חזר. כן עשה גם עוזרי השלישי ששלחתיו למצוא את השנַים.

לבי התחיל נוקפני. אין זאת, אלא קרה משהו, או דבר מתרגש לבוא. לישועות ולנחמוֹת לא צפינו. אם כבר אירע משהו, ודאי הוא כי מאורע רע הוא; וכל המתרחש

לבוא — פורענויות הן. אגב כך העליתי בזכרוני קטעי־שיחות שהגיעו לאזני בימים האחרונים, בין קציני ס. ס. שתויים לשיכרה עד לאיבוד שליטה בלשונם. ולמַרבה הדאגה צפה בזכרוני שיחת רעים ביני לבין קצין אחד מני אלפים, בן הדור הקודם, אשר לא איבד את הצלם האנושי, ונפשו דואבת ומתעבת את מעשי בני עמו: בדבריו שמעתי רמז ברור, כי ימי חיינו ספורים הם, כי קיצנו קרב ובא.

עוד אני ממשיך במלאכתי ולבי מנבא לי רעוֹת, מראה לי סגן קומיסר המחוז, אינג׳ קולווייץ, פנים מסבירות. הוא ניגש אלי לעתים תכופות, מתעניין בהתקדמות העבודה, ומרבה לשוחח אתי שיחה ידידותית, לבבית כמעט. הרדה תקפה אותי: האדיבות המוגזמת הזאת — כלום אין היא אוֹת מבשר רעה? ואולי חרדות־שוא עמי? על כל פנים נדמה היה לי שבאותו יום התהלך עמי שלא כרגיל.

היום נטה לערוב וחזרתי מעבודתי לַמחנה. איזו הרגשה לא־מובנת האיצה בי למהר ללכת. בדרכי לא נראתה נפש חיה וגם בעברי ברחובות לא פגשתי באיש.

אין בכוחי לתאֵר את אשר ראו עינַי בהיכנסי לבית־מגורנו. ברגעים הראשונים כה נדהמתי, עד כי חושי התבלבלו: כל חברי לחדר, עשרים וחמישה איש, עמדו לבושים, ילקוטים קטנים בידיהם או על גביהם, על פניהם חיוורון מוות, מבוהלים ונרגשים, אחדים מהם בוכים בקול חנוק — ופני כולם אל דלת היציאה, הדלת היחידה.

מישהו סיפר לי בקצרה, כי הגיעה הידיעה על הטבח האיום שערכו הנאַצים בתושבי עיירתנו, וכי כל הנשים, הטף, הזקנים והזקנות הוכרעו לטבח. כי שכולים ומיותמים נשארנו. לא הורים לנו, לא אח, לא אחות, לא בן ולא בת.

הוסרו, איפוא, הכבלים שכבלו אותנו לחיי־עבדות. אין עוד מה שיכפה אותנו לשים את צווארנו בעוּלָם של יצורי־שאוֹל אלה. אנו מוכנים כאיש אחד להתפרץ ולברוח. יודעים אנו את הצפוי לנו; אין אנו מַשלים את עצמנו כי רבים מאתנו יִמלטו את נפשם ויישארו בחיים. אך מה ערכם של חיים אלה, חיי שפלות ועבדות, חיי שכול ויתמות, שימיהם קצובים ונתונים בידי פריצי־חיות?

לא מפחד המוות ולא מרצוננו בחיים גמרנו אומר להתפרץ ממחנה־העבודה; המריץ אותנו הרצון העז למרוד, בכל יכולתנו המעטה, בשלטון הדמים והרשע, להתפרץ לפחות ממאורת־הצפעונים, ואם גם — נקרב בזה את קץ ימינו העלובים... ברם, בחביון הלב לָחש זיק־תקווה: „אולי, אולי תישאר בחיים ותזכה לנקום נקמת דם אהובי־נפשך!" תקווה עמומה זו דחפה אותנו למהר, לשאת רגלים ולהימלט. אך גם בשעות האיומות ההן לא נטרפה עלינו דעתנו, וידענו לשלוט ביצרנו ולכלכל את מעשינו בתבונה. ידענו, כי החפזון הבלתי־מרוסן ישים לאַל את כל מעשינו וימיט על כולנו את אסון ההשמדה. כי לאורו־של־יום אם גם נצליח להגיע אל היער ולהעמיק חדור לתוכו — ידביקונו רודפינו, יפילו בנו חללים רבים, ואת שאריתנו יקחו, ישיבו למחנה וימיתו אותם במיתות משונות ואכזריות. ידענו, כי רק בחשכת הלילה נוכל להסתתר בעבי היער. זקוקים היינו לכוח־נפשי לאין־שיעור כדי לשלוט ביצרנו, יצר הבריחה המיידית, לבלום אותו ולחכות עד רדת היום, כדי להגיע עם חשכה אל היער, אשר יהיה עלינו סתרה.

החלפתי בגדי־העבודה אשר עלי בלבוש אחר והצטיידתי בפרוסת־לחם אחרונה, שהיתה שמורה אצלי, ובסכין. עמדנו דרוכים ומתוחים; היו בינינו שהתלוננו על כי העמידו את מועד ההתפרצות על חודה של שעה קלה, שעת בין־השמשות, החולפת כהרף־עין. חוששים היו, שמא — בשל זהירות יתירה זו — אנו עלולים להחמיץ את הרגע הנכון, שאם נתמהמה עד בוא השוטרים לאשמורת־הלילה הראשונה — הכל יעלה בתוהו.

אולם לא נמצא אחד במחנה כולו, שמתוך דאגה לנפשו, יתחמק לפני הינתן האות; ולא אמר אחד מתוך השלוש־מאות־וחמישים: את נפשי אציל וידאגו האחרים לנפשם הם. האסון הגדול שבא על כולנו איחד אותנו ברגש משותף — אחריותו של היחיד לציבור. כל אחד ידע, כי המקדים ומתפרץ, ימיט אבדן וכלייה על כל שבויי המחנה.

כך עד בוא השעה היעודה; אך משהגענו לכך — דמינו לנמלטים מתוך אניה טרופה בלב ים, הקופצים איש מעל רעהו לתוך סירת־הצלה, נאחזים ומסתבכים זה בזה, והופכים את סירתם־תקוותם על פיה. כל אחד תקפו בולמוס לצאת ראשון, נכון יותר: אחוז־אימה להיות אחרון לנמלטים, מוצג ראשון לרודף האכזרי. היציאה נסתמה בפקעת דחוסה של גופות אנשים. הלחץ על הפתח הוקל כעבור רגע, הואיל ואחדים מאתנו בראותם את הנעשה, לא איבדו את עשתונותיהם וקפצו החוצה בעד החלון הפתוח. חיש מהר היינו כולנו בחוץ, והמנוסה החלה. רצנו ריצה בהולה, טרופה. דומה, כי לא ברגלינו רצנו; דומים היינו כאילו נישאנו ברוח. על גדרות עברנו בקפיצה. נפלנו, קמנו, רצנו, ושוב נפלנו, ושוב קמנו ורצנו. כל מחסום לא נחשב לנו במאום, על כל מכשול התגברנו.

רק כעשרים איש נשארו עומדים ברחוב ולא זזו ממקומם. חיוורים ורועדים הביטו אלינו, אך לא העזו להצטרף. בין הנשארים בן־עירנו, יעקב קרביץ (אחד האחראים לעבודה במחנה), גבה־קומה, יפה־תואר ואיש נבון. הוא קורא אלינו בקול רם: „רוצחים, גזלנים! מה אתם עושים?! אסון אתם ממיטים על כולנו!"

אין שועה אליו ואין שומע לו. אנו, רצים, נישאים כעל כנפים לא נראות. האם לא נשמותיהם הטהורות של יקירינו דוחפות ונושאות אותנו? האם לא עיני אם, אב, אח ואחות קורצות אלינו משם, מעבי היער, רומזות וקוראות לנו: „מהר! אלינו, מהרו! הימלטו ממאורת החיות הטורפות!"

המשכנו לרוץ זה בצד זה, לא להינתק איש מרעהו. אב משתדל להיות, אגב ריצתו, בקירבת בניו, לחוש את מגעם, לשמוע את נשמת־אפם, ואם, הס וחלילה, ליפול — הרי יגווע לעיניהם.

החום גבר עד למחנק והריצה הגבירה אותו יותר. עברנו כבר את שטח הגינות, והגענו אל תעלות מלאות מים עד לגדותיהן. אני, שהייתי בשורת הרצים הראשונים, קפצתי לאחת התעלות, טבלתי במים הצוננים — ורווח לי... ממני ראו וכן עשו אחדים מהרצים הראשונים.

מי הוא זה הנושם נשימות חטופות וקצרות? יהודה רובינשטיין הוא. לבוש הוא

מעיל חורף קצר, אך עבה וכבד. למקוטעין הוא לוחש ומתאונן, כי לא יעצור עוד כוח להוסיף רוץ, כי הנה עוד מעט יתמוטט ויפול. אני קורא אליו, כי יפשוט תוך כדי ריצה את מעילו וישליכהו לכל הרוחות. הוא שומע בקולי. מעילו נופל בשכשוך לתוך מי תעלה אחת. ממנו רואים, וכן עושים גם אחרים.

אנו נמלטים ומתרחקים מן העיר. מאחורינו מגיעים אלינו הדי יריות ראשונות. בוקע ועולה קול הצופר — אזעקה. אכן, נודע לחַיות הטורפות, כי טרפם נמלט מתחת לצפרניהן ההרסניות. ומה פלא שהם מזעיקים ונזעקים?! שלוש־מאות נחותי־גזע, רצוצים, מדוכאים, מובסים, רעבים וצמאים, העיזו להתקומם נגד משעבדיהם, בני הגזע העליון!

ואני, בשמעי את היריות ואת האזעקה, התרונן בי לבי וחגג את ראשית נצחוננו על אויבינו. „הנה העזנו, גם עשינו!" — הטחתי כלפי רוצחינו מרחוק...

בינתיים הגענו אל היער. השתטחנו רצוצים על האדמה הצוננת להינפש קצת ולשאוף אויר במלוא ריאותינו רק רגע קט. מיד התאוששנו, כי ידענו שטרם הגיעה עת לנוח. הננו עומדים למניין. רוצים אנו לדעת מי ומה אתנו. מצאנו כי בקבוצתנו לא יותר מעשרים ושלושה איש: שנים־עשר אנשי פוהוסט ואחד־עשר בני עיירתנו וביניהם: שמחה שניידמן; יצחק סלוצקי (מכפר הריצינוביץ); יהודה ציקליג ואחיו הקטן — יעקב; ניסל רבינוביץ; אליעזר־אהרן קולפניצקי, ואני.

אנחנו מוסיפים לרוץ ולהתרחק מהמחנה. אגב ריצה תלשנו את הטלאים הצהובים מעל בגדינו. בני־חורין אנו; המחנה מאחורינו. גם את מרוצתנו אנו מאיטים. חדרנו לעבי־היער, ואפילת הלילה גוברת. נבחרו מתוכנו שלושה אחראים ומורי־דרך: רבינוב, פלדמן, (שניהם מפּוֹהוֹסט) ורושם הרשומות האלה.

לא עלה על דעת איש מאתנו לשמור על הטלאי לימים יבואו, לזכרון; לא נמצא אחד בקירבנו אשר חשב באותו רגע, כי ייתכן ויישאר בחיים — ולוּ אף למשך יום אחד — ולא־כל־שכן עד גמר המלחמה, וכי המלחמה תיגמר אי־פעם. — — —

נדודינו ותלאותינו

מעומק־לבנו הודינו לאל הטוב על שהוא מעביר יום ומביא לילה, וגולל אור מפני חושך. דומני, מעולם לא שמח איש מאתנו על החושך כאשר שמחנו עליו אותו לילה. החשיכה תעזור לנו להתרחק מרודפי נפשנו. הסתדרנו בשורה עורפית והתקדמנו חרש ובמהירות לנוגה הכוכבים. פנינו דרומה מערבה, בכיוון לעיירה פּוֹהוֹסט. חצינו את פסי־הרכבת בסמוך לתחנה ליוסינה. במשך הלילה התקדמנו יפה עברנו עשרים וארבעה קילומטרים בערך. ובכן, התרחקנו מהנצביץ מרחק ניכר למדי. ידענו גם ידענו, כי לא רק מהנצביץ אורבת לנו הסכנה. כי נתונים אנו במצור בכל אשר הננו, כי עלולים אנו להיתקל בפלוגת רשעי־ארץ, שתגיח אי־משם ותקום עלינו לכלותנו ולהשמידנו. כל זאת לא נעלם מאתנו. אף על פי כן שמחנו על הישגנו זה: הן התרחקנו מרודפינו המתחקים

על עקבותינו בחמת־נחשים ובקצף כלבים שוטים, ושואפים לטרוף אותנו ולכלות בנו את נקמתם על כי כך עשינו להם, על כי ירקנו בפניהם יריקה כזאת שלא בנקל ירוחצו ממנה. הממונים על המחנה עתידים לתת דין וחשבון על כל נפש מאתנו שלא תיתפס.

והנה האיר הבוקר, בוקר שבת. הסתכלנו איש בפני רעהו, וראינו כי תוך פחות מיממה שונו פנינו — קדרו, חשכו וכמשו, עינינו עששו. מחץ־הבשורה שהלם אותנו ביום עבר, המתיחות אגב ההכנות להתפרצות, הריצה הטרופה ונדודי־הלילה נתנו בנו את אותותיהם.

רצוצים ועייפים ישבנו שפופים לארץ. אחרי שהתפכחנו מעט מתדהמת הבשורה הרעה ביום הקודם, שבלבלה את חושינו והטריפה עלינו את דעתנו, ואחרי שוך סערת נפשנו העצומה שהפיחה בנו עוז רוח למרוד במשעבדינו ואשר אימצה את רגלינו לריצה מטורפת מעל לכוח אנוש — אפפה אותנו אימה גדולה. אחרי שוך סערת־הנפש, שלא נתנה לנו שהות להירהור כלשהו ולקורטוב של מחשבה, נפנינו עתה לעיין בנפשנו, לשקול ולהבין מה שאירע לנו לפני עשרים וארבע שעות.

עתה ידענו מה נוראים הם האַלמוֹן, השכוֹל והיתוֹם שבאו לנו ביום אחד. כצבת ברזל להצה את לבי המחשבה, כי גלמוד וערירי אני בעולם הרשע והעוין הזה; לא אָב לי עוד, לא אֵם, לא אָח, לא אָחוֹת ולא גוֹאֵל לעמוס אתו יחד את עוֹמס־החיים. וזכר אלה שהלכו לפני עשרים וארבע שעות לקראת מוֹתם עולה על לבי ומענה את נפשי, ורוצה אני לדעת ולתאר לעצמי, איך הם עמדו, מלאי הכרה ובעינים פקוחות, פנים־אל־פנים עם המוות, ודמיוני מעביר לפני מחזות־אֵימים, שיש בהם להטריף את דעתי עלי ולפוצץ את לבי ואת מוחי גם יחד. התייסרתי בכאב־לב אנוש על כי לא הייתי גם אני אתם, על שלא ירדתי עמהם יחד לקבר. כי מה הם חיינו ומה היא תקוות־נקמתנו? האם אנחנו, קומץ אנשים דלים, תשושים ורצוצים, נעצור כוח לנקום נקמת דמם הנקי של כל מחמדינו?!

חמת־זעם מרתיחה את דמי. הוי, מי יתן ויכולתי לתקוע את שיני בצווארו של... העולם כולו! לטרוף — ולהיטרף!

מקנא אני בשני הצעירים בני עירנו שפתע פתאום נפתח מקור־דמעותיהם. הם ישבו לארץ מורדי־ראש ודמעותיהם ניגרות. לא יבבה, לא אנחה, לא הגה. חרש נוזלות דמעותיהם ומַשקוֹת את האדמה.

לימיני יושב אחד מאנשי פוֹהוֹסט, איש כבן ארבעים. אני חש בתנועותיו המשונות, העצבניות. רגע הוא פורש את ידיו לצדדין ולמעלה, כמחפש לו אחיזה באויר, ומיד הוא מושך את ידיו אחורה ותוקע את אצבעותיו באדמה, כמבקש לו אחיזה בקרקע. מסתכל אני בו מן הצד ורואה, כי שפתיו החיוורות רועדות, פיקת גרגרתו עוֹלָה ויורדת, עולה ויורדת. מתאמץ הוא בכל כוחותיו להחניק את דמעותיו ואת בכיוֹ, נאבק הוא עם עצמו ועם סערת־רוחו. חרדתי פן לא יעמוד האיש במאבקו זה, יתפרץ ביללה, ורבים מאתנו יענו לה. נרגיז עלינו את היער ואת הסובב אותנו. מורה־הדרך רבינוב קידם את פני הסכנה. הוא קרא בקול רם, קול מפקד: „היכוֹנו לדרך!” והוסיף: „איננו יודעים יפה

את המקום בו אנו נמצאים עתה. עלינו לחדור אל תוך יער עבות, סבוך יותר; שם נוכל לנוח, ולהירדם מעט. גם ירבו סיכויינו למצוא פלוגת פרטיזנים — — אשר לי, אין כוחי עמי לשאת את רגלי. מבוקר אתמול עד עתה, עשרים וארבע שעות, לא טעמנו מאומה. מי שיש לו פרוסת לחם יוציא אותה, מי שיש לו פרורי־לחם ינער אותם על מטלית הבד הזאת שאני שוטח על הדשא. נחלק את הכל בינינו חלק כחלק. שותפים בגורל אנו, נשתתף, איפוא, בכל אשר לנו. מהרו, כי השעה דוחקת".

עשינו כאשר אמר רבינוב. לעסנו את הלחם, לחם־המרורים התפל, אך קשה היה לבלוע אותו. כעין גוש כבד שׂם מחנק בבית־הבליעה, סתם אותו. ואחרי שסעדנו מעט את לבנו, קמנו והמשכנו בנדודינו.

קצרה ידי לתאֵר את כל התלאות שמצאו אותנו בדרכי נדודינו, את כל הפגעים והצרות שנתקלנו בהם. אקצר, איפוא, בזה.

ימים מספר, ימי נדודינו הראשונים, לא בא כמעט כל אוכל אל פינו, חוץ מגרגרי אוכמניות שחורות אחדות ופטריות שנמצאו לנו.

השתדלנו, ככל שיכולנו, לעשות את דרכנו בתוך יערות עבותים ורק בלילות — כדי שלא ניתקל באנשים. לא פעם אבדנו את הכיוון, תעינו ונמצאנו מדשדשים במקום אחד, מסתובבים ושבים כמעט אל הנקודה ממנה יצאנו.

בריחתנו המאורגנת, — שלוש מאות ועשרים איש ממחנה־עבודה, שהיה נתון תחת שמירה מעולה של צבא נאצי, אנשי ס. ס. ושוטרים רבים, עשתה רושם רב בכל הסביבה, פגעה קשה בהתרברבותם של הגרמנים השולטים בכול. המפקדה הגרמנית לא יכלה לסלוח לקצינים האחראים את החרפה והקלון, שהעטו ברשלנותם על כל המשטר הצבאי. המיפקדה נתנה פקודה לנקוט בכל האמצעים כדי לדלוק אחרינו ולהחזירנו חיים או להשמידנו. פלוגות גדולות של צבא ושוטרים יצאו לגלות את עקבותינו. גם האוכלוסיה האזרחית גויסה לשם כך. הובטחו להם פרסים שונים — כסף, טבק, מלח, סבון — תמורת כל נפש מהנמלטים, שתיתפש על ידיהם ותימסר לגרמנים. רבים מן האיכרים מילאו תפקיד זה ברצון רב ובמסירות.

אחרי ימים נודע לנו, לדאבוננו, כי אחדים מאנשינו בקבוצות אחרות קיפחו את חייהם בשל חוסר־זהירות. בתקוף עליהם הרעב, פנו אל רועה או איכר, שנזדמן להם בדרך, וביקשו ממנו להביא להם אוכל. הלָה העמיד פנים של איש רחום ומיטיב, הבטיח להביא להם אוכל להשיב את נפשם הרעבה והראה להם מקום, בו ימתינו לו עד שובו, והלך לו. אחרי שעה חזר אל המקום אשר יעד, בלוויית חיילים ושוטרים שהקיפו את המקום ופתחו באֵש על הנמלטים, הפילו בהם חללים רבים, ואת המעטים הנותרים לקחו בשבי, החזירו אותם למחנה, שם הומתו מיתה אכזרית שכמוה טרם ברא השטן: כפו אותם להיות תליינים איש לאחיו, אב לבנו ואיש לרעהו.

קבוצות אחדות נתקלו בפלוגות חיילים, שוטרים ואיכרים יום או יומיים אחרי מנוסתן. כן נלכדה הקבוצה הגדולה, שכללה בין השאר את בני עיירתנו, את החברים הנחמדים: יהודה רובינשטיין, בועז רובינשטיין, ירחמיאל דבורין ושמואל זרצקי,

חמשת האחים גלנסון, יצחק קריביצקי ובנו יענקלה, מרדכי בורוכין ובנו ברלה -- כל אלה נישבו והובאו חיים למחנה הנצביץ.

גורל קבוצתנו היה טוב יותר, הואיל והצלחנו להתרחק בן־לילה מרחק הגון מאיזור החיפושים והסריקה שסרקו הנאצים בסביבת הנצביץ. ולא עוד, אלא שנהגנו זהירות מרובה בנדודינו. העדפנו לגווע ברעב מאשר להיפגש באיכרים ולבקש מהם מזונות. השתדלנו ללכת בנתיבות שלא עבר בהם איש ולא דרכה שם רגל־אדם. היינו זהירים מאוד ללכת חרש, ולא להשמיע קול רם. וכך עברנו כולנו בשלום, עד בואנו למחנות הפרטיזנים.

ביום השלישי לבריחתנו, לפנות ערב, אֵרע לי דבר, שלזכרו תסמרנה שׂערות ראשי גם היום, ועד היום איני יכול לסלוח לעצמי על כי באיוולתי גרמתי לי את הסבל האָיוֹם הזה. נותקתי פתע מהקבוצה ומצאתי את עצמי עזוב יחידי ביער. ובשל מה? בשל דבר של מה בכך. וכך היה המעשה: אותו יום פגשנו בסביבות הכפר חוטיניץ קבוצה שניה של חברינו, ובראשה הח׳ גרינבוים מפוהוסט, איש נבון, שהיה במחנה אחד האחראים לעבודה. המשכנו ללכת יחד והיינו כבר קבוצה של ארבעים איש. רעבים היינו כולנו, והנה מצאנו, לשמחתנו, ביער שיחים רבים עמוסי גרגרי פטל בשל ועסיסי. בלהיטות רבה עטנו אל המציאה ובידים רועדות קטפנו את הפרי ושברנו את רעבוננו, וגם שׂמנו מעט ממנו בכלינו. הקבוצה כולה כילתה מלאכת הקטיף וזזה ללכת, ואני שנזדמן לי שיח מבורך, צר היה לי להינתק מעליו. המשכתי לבצוֹר רגע קט, ואני רואה את גבו של ההולך אחרון בקבוצה. מיד מיהרתי לרוץ אחריהם ולהדביק אותם, — ושוב לא ראיתי איש מאנשינו. חשבתי: אולי לא השגחתי יפה, להיכן פנו ללכת. פניתי בלב דופק שׂמאלה — ולשוא! נעלמו ואינם! לקרוא בקול לא העזתי, כי נוהגים היינו לא להוציא הגה מפינו. הוספתי להתרוצץ בכיוונים שונים ולהתחקות על עקבות רגליהם של חברי — וללא הועיל.

יאוּש קודר תקף אותי. „אבדתי!״, אמרתי בלבי, גורלי נחרץ תוך דקה אחת ובשל ענבי־פטל אחדים.

ברגלים כושלות מרוב התרוצצות, חיפשתי ומצאתי לי בול עץ קטן, שמתיו תחת שיח סבוך, שיהיה לי למסתור כלשהו. ישבתי עליו וראשי ניבט לארץ. איני צריך להרבות דברים על מה שהתחולל אז בנפשי. ראיתי את עצמי יחיד ביער לא מוּכּר לי, בלי דעת לאן עלי לפנות, בלי מזון, בלי כל אמצעי־הגנה בפני העולם כולו, האורב לנפשי מכל עֵבר; יחיד מול צבאות עצוּמים, שוטרים רבים ואזרחים לאין מספר המבקשים את נפשך לקחתה.

אך האדם, כשאר יצורי תבל, ניחן כנראה ביצר־חיים חזק עד כדי לעודד גם את אלה העומדים על סף אבדנם הוודאי. אחרי נוחי דקות אחדות, שארכו לי כשנים, קמתי להמשיך בנדודי. שוטטתי ביער ובלבי לֹא כּבה עוד זיק־התקווה להגיע למקום מבטחים, בכוחותי אני, כוחות היחיד והגלמוּד.

שלושה ימים ושלושה לילות רצופים נדדתי לבדי ביערות. לא אָמנה כאן את

כל הניסים שארעו לי בימים אלה. פעמים אחדות נתקלתי ברועים, אשר ידעו יפה, כי דמי הותר — והם לא שפכו אותו. וכן מעשה באיכרה שנתנה עיניה בערדלי שהיו עוד די טובים, וחמדה אותם. היא דרשה, כי אתן אותם לה ובאה אלי בטענה הגיונית: „מה תועלת לך באלה? הן בין כך ובין כך יהרגוך היום או מחר. מוטב שתיתן אותם לי ותקבל תמורתם ביצים אחדות".

מי יודע. אילו היה נשק בידי, הייתי הורג, במר נפשי, אותה ואת בתה התומכת בה.

הפתיע אותי רועה זקן אחד אשר נפגשתי אתו פנים אל פנים. הוא הראה לי את הדרך בו אלך, ולא אתקל בגרמנים ובעושי־דברם. הלכתי בכיוון שהוא הראה לי, ואחרי נדודים ותלאות הגעתי עד לנהר בובריק. חציתי אותו בבגדים שעלי — ובחצות הלילה נלכדתי בידי משמר חברינו שיצאו לסיור לילה.

מקווה אני, כי כל קורא דברי אלה ידמה לעצמו וישיג מה רבה היתה שמחתי על כי מצאתי את חברי, ומה רבה היתה שמחת חברי על כי נמצאתי. הם נשאו אותי על שכמם, כי בנדודי לבדי רפו כוחותי, והביאו אותי למקום חניית־הקבוצה, שמנתה עתה, אחרי התחברה עם קבוצות אחרות, כשמונים איש. רובם של החברים היו שקועים בשינה עמוקה. אך מסביב למדורה מצאתי חברים אחדים עֵרים. אלה נפלו על צוארי, חיבקוני ונשקו לי. הם התייאשו כבר ממני, חשבו אותי במתים והספידוני.

ואני, מדי העלותי בזכרוני את הדברים האלה, אתמה תמוה: הגם במצבנו האיום, בו נמצאנו אז, היה מקום לשמחה?! האם גם היאוש הקודר טומן בתוכו גרעיני־התקווה?

ג. בין פרטיזנים

בקבוצה הגדולה ראיתי פנים חדשות: הצטרפו אליה אחדים מאנשי לנין, ביניהם: נחמן מיגדלוביץ, אליעזר קירשנצוַייג (חתנו של גרונם מיגדלוביץ) ואחרים. לעומת אלה חסרו בה מאנשי לנין, שהיו אתנו משעת בריחתנו ועד אשר נתעיתי ונותקתי מהם. הצטערתי מאוד שלא מצאתי ביניהם את שמחה שניידמן, ניסל רבינוביץ, איצקה והירשל סלוצקי, ואת אליעזר־אהרן קולפניצקי. בימי היעדרי נפרדו בני עיירתנו מאת חבריהם בקבוצה, ובחרו ללכת בשבילים המוליכים לעיירתנו.

אז חנתה קבוצתנו ביער הסמוך לכפר בוגדנובקה. אחדים מאנשינו היו יוצאים מדי ערב לסַייר ולשוטט ביערות בתקווה לגלות פלוגות פרטיזנים ולהתקשר אתן. ואכן הגיעו לאָזנינו שמועות על פלוגה פרטיזנית הנמצאת בסביבה, לא הרחק מאתנו.

לאמיתו של דבר לא היינו בטוחים עד כה בקיומן של פלוגות פרטיזנים; הסיפורים עליהם נראו לנו כאגדות יפות. רק בהיותנו חונים ביער בוגדנובקה שמענו ממקורות מוסמכים על הימצאן של פלוגות כאלה בסביבה הקרובה.

בין כה וכה עברו עלינו הימים בשינה יתירה, בבטלה וברחיצה. הליכלוך והזוהמה נתנו כבר אותותיהם בנו בצורה ממשית...

בעיית הבעיות היתה כלכלת המחנה שלנו, שמנה אז, כאשר צויין כבר קודם, כשמונים איש. לשם כך התארגנו אצלנו פלוגות קטנות, שאפשר לכנותן בשם „פלוגות קומנדו”. לילה לילה היתה יוצאת פלוגה אחת, כל פלוגה בתורה, לכפרים הקרובים ולמשקים ובתחבולות שונות ואמצאות, מוציאים מידי האיכרים הנפחדים כל שניתן לאכילה: לחם, קמח, גריסים, מלח, תפוחי־אדמה, חמאה, חלב וכדומה.

לפלוגות אלה נתקבלו רק בחורים אמיצי־לב ומוכשרים לכך. הצטיין בפעולות אלה נחמן מיגדלוביץ. הוא ידע לדבר עם האיכרים במיבטא הכפרי שלהם עד שלא ניכּר בו כי יהודי הוא, אלא נראה בעיניהם כאחד משלהם.

תכסיסי הפעולה הזאת היו: הפלוגה יצאה לפעולה בשעת־לילה מאוחרת ואנשיה עמוסים שקים, כדים, דליים וחפצי־ציוד בלים אחרים, כמעשה הגבעונים בימי יהושע בן־נון. כל אחד כיתף מקל עבה קשור ברצועת־עור, שנדמה בחשכת הלילה כּרוֹבה; היו מתדפקים על חלון ביתו של בעל־משק. משניגשו לראות מי הדופק — ובטרם הספיקו להתבונן יפה באורחיהם הלא־קרואים — ניתנת להם פקודה בקול עז ונמרץ להוציא — למען גדוד הפרטיזנים — כך וכך ככרות לחם, חמאה, קמח, ומיצרכי־מזון אחרים. אגב כך נשמעו בחצר פקודות, צבאיות כביכול, פקודות קצינים לחייליהם. בעלי־המשק גם שמעו כאילו פעמי רגלים הדורכות במקום כמתכוננות לצעוד. כל אלה עשו על האיכּר והאיכּרה רושם, כאילו מאות פרטיזנים צובאים על חצרו. נפחד ונרגש הוא מנסה לטעון, כי המיכסה שהוטלה עליו היא למעלה מכוחו, התחנן להפחית במקצת מן המידה. אחרי משא־ומתן קצר הגיעו לידי פשרה — ושני הצדדים היו מרוצים: בעלי המשק — שהצליחו לתת פחות ממַה שהוטל עליהם, ואנשינו — על שקיבלו מה שניתן להם... כּך הספיקה הפלוגה לבקר במשך הלילה במשקים אחדים.

לפנות בוקר היו חוזרים אנשי־הפלוגה למחנה עייפים ורצוצים, אך עמוסים מיצרכי־מזון. עתה בא תורן של הנשים המעטות, שנמלטו מהטבח בפּוֹהוֹסט, להראות את יכולתן במלאכת־הבישול. אולם המיצרכים היו חד־גוניים ולכן היו מפטמות אותנו תמיד מין מרק, שנקרא בפינו „קַלַאַטוּשָׁא” בשפת רוסיה־הלבנה, (כלומר: בליל). והוא: תערובת קמח במים ותוספת מלח וגם שומן, אם היו בנמצא.

חלפו עשרה ימים מיום בריחתנו — ועודנו בחיים! ידענו, כי רבים מהמתפרצים נפלו, אך לא ידענו אז כמה נפלו ומי ומי בנופלים. השאלה „מי” לא הטרידה אותנו. חברים היינו כולנו, ובמסתרים בכתה נפשנו על כל אחד מאתנו שנפל. ברם, השאֵלה „כמה” לא נתנה לנו מנוח. אמנם, לשם כך ברחנו. אותו יום הן לא האמנו בקיומן של יחידות פרטיזניות, ובלעדיהן לא היו לנו סיכויים להתקיים ימים רבים; התפרצנו, משום שבחרנו במוות מחיי־שיעבוד לרוצחים. אך עתה, אחרי שמציאותן של פלוגות פרטיזניות היתה וַדאִית לנו, כּאַב לבנו על כי לא היו כל חברינו אתנו. הן עתה נשתלהב בלבנו זיק התקווה לחיות ולהגיע ליום נקם ושילם באויבינו הארורים.

והנה נתבשרנו יום אחד, כי אנשי־הקשר שלנו הצליחו סוף סוף להיפגש עם

פרטיזנים אשר הביעו את רצונם להתראות אתנו וגם קבעו את מועד הפגישה ואת מקומה — ביערות „ביילויא אָזיאֶרוֹ" (האגם הלבן).

בחצות הלילה יצאנו כולנו לדרך. עברנו את „בוגדנובקה" הכפר הארוך, שנדמה לנו כי אין קץ לו. חרש הלכנו. בדרך אספנו אלינו עוד חברים, שהיו משוטטים בודדים, ביניהם האחים משה וגרונם לזבניק, משה שפירא (בעלה של ליבה גולוב) ואחרים. קבוצתנו גדלה עד למעלה ממאה איש.

מצב־רוחנו היה מרומם על אף היותנו עייפים מעמל־הדרך ומחוסר־שינה, כיוון שלא עצמנו עין כל אותו הלילה. ידענו, כי משהו חדש ומעודד צפוי לנו, וכי לשם זה היינו מכתתים את רגלינו: הן לראות אותם אנשי־הפלא, את הפרטיזנים, הלכנו!

לפנות בוקר הגענו לפני ולפנים של היער, ופתאום עמדנו כולנו, כאילו לפי פקודה, מלכת. מולנו הופיע לפתע, כאילו צץ מתחת לאדמה, פרטיזן רוסי, איש צעיר, רחב כתפיים, מוצק וגמיש. לובש מעיל קצר, נועל מגפיים וחבוש כובע־חורף, שעליו התנוסס ה„כוכב" — סמל הצבא האדום, ובידו תת־מקלע. עמדנו מופתעים ונרגשים.

והנה באה ועמדה לצידו פרטיזנית צעירה. לבושה בדומה לפרטיזן, וגם בידיה תת־מקלע.

שניהם קיבלו את פנינו בברכת־שלום חמה. אחרי כן הגישו לילדים הקטנים אשר אתנו (ילדי ההורים מפוהוסט), ספלים מלאים שמנת. עמדנו תוהים ומשתאים: מנַיִן להם ביער שמנת ובמידה מרובה כזאת?

קבלת הפנים היתה לבבית ומעודדת, אך ההמשך הביא לנו אכזבה מרה ומַפח־נפש. הם הודיעו אותנו מיד, בגילוי־לב ובלי שהייות יתירות, כי אינם יכולים לסַפּחַ אותנו אליהם, הואיל ומספרנו גדול הוא, כמאה איש, נשים וטף אתנו, נשק אין לנו, והם עצמם נשלחו הנה על ידי הבסיס שלהם הנמצא אֵי־שם רחוק, לשם ביצוע פעולה מסויימת. „שבו פה", אמרו, „וחַכו להוראות שתבואנה אליכם מאת המיפקדה שלנו שם בבסיסינו".

שלושה ימים רצופים ישבנו באותו יער וציפינו להוראות המיפקדה אי שם, כל שלושת הימים ההם לא בא אוכל אל פינו, חוץ מפרוסת־לחם אחת שעלתה בחלקנו פעם אחת.

שלחנו משלחת אחרי משלחת בבקשה לקלוט אותנו או להגיש לנו איזו שהיא עזרה. לא קיבלנו מענה, וגם אנשי־המשלחת לא חזרו אלינו — הם נתקבלו לגדוד. אחרי מאמצים רבים מצידנו, זכו עוד אחדים מאתנו להיקלט בגדוד הפרטיזנים. רובם של המאושרים הללו היו בעלי אומנויות — מַסגרים, סַנדלרים וכיוצא באלה. אחדים קיבלו גם נשק ונכנסו ליחידה לוחמת. בין אלה שנקלטו בגדוד היו אחדים מבני עיירתנו: משה צוקרוביץ, יעקב שוסטרמן (בייגלמן) ואחרים, והשאר — בני פוהוסט. ליפא יוסילבסקי, הנמצא עתה בישראל סח לי, כי הוא וקירשנצווייג נתקבלו קודם לכן לשורות הפרטיזנים, אלא שכעבור זמן קצר נאלצו משום־מה לעזוב אותו גדוד, שהיה נתון לפיקודו של ציגנקוב, ולחפש להם מקום קליטה אחר.

אחרי הכל באו אל תוך שורות הפרטיזנים כעשרים וחמישה איש משלנו, ולשאָר ניתנה פקודה ועֵצה מאת מיפקדת הגדוד: פקודה — לעזוב את המקום, את איזור־הפעולות של הגדוד; ועצה — להתקדם מזרחה, כי שם, לדבריהם, מצויים גדודי־פרטיזנים רבים, שיוכלו לקלוט קבוצות קטנות משלנו, ולא עוד, אלא ששם נמצאת — לדבריהם — סביבה בטוחה יותר.

כאשר נפרדנו מהפרטיזנים נתנו לנו כמתנת־פרידה רובה אחד ועשרים כדורים. הרובה היה מטיפוס ישן: מין רובה קצר, שהיה נקרא בשם „אוראָז", והכדורים — רטובים ובלתי־ראויים לשימוש.

תשושים, אחרי שלושת ימי־צום, עזבנו את היער בו קיווינו להיוָשע — ונחלנו אכזבה. פנינו מזרחה, בכיוון למסילת־הברזל בּרנוביץ־ לונינץ. מגמתנו היתה לעבור את המסילה ולהיכנס לאזורים המוכּרים לנו, לסביבת עיירתנו לנין... אולי שם, בקירבת הבית, תימצא לנו עצה ותושיה. כאילו בית שנחרב יכול להוות עוז ומשען לבעליו...

קבוצה בת שבעה־עשר איש יצאה ללכת בדרך הזאת, רובּה בני לנין: יעקב אפשטיין, יעקב גינזבורג, האחים משה'ל וגרונם לזבניק, שמואל מיגדלוביץ, ביניה גורביץ, הושע־נתן מייקון, גדליה פיקסמן, שני האחים טקטש ואני.

(יעקב גינזבורג החזיק ברוֹבה, נשא אותו, ולא הוציא אותו מרשותו כל ימי־נדודינו.)

חמושים ב„נשק חם" זה, שמנו פנינו לדרך הנדודים. לרוב היינו הולכים בלילות, — לעתים גם בימים — דרך־יערות וביצות. יש אשר שיחק לנו המזל ונמצא לנו מקום לינה טוב ליד ערימות שחת. הצענו לנו אז מצע רך וחם — מצע שחת ריחני. אך לרוב לא היינו איסטניסים, והיינו ישנים בביצות, ללא כל מצע. לפעמים היתה הרטיבות מחלחלת ועוברת דרך בגדינו עד לבשרנו. ואירע לנו נס: איש מאתנו לֹא הצטנן ולא חָלָה. במצבנו אז, עלולה היתה מחלה כלשהי להמיט עלינו אסון לא־ישוער.

במה התקיימנו בימים ההם? שאלה שאין לי עליה תשובה, אלא אחת, והיא: אוי ואבוי לקיום אשר כזה! ניקרה לנו בדרכנו שדה זרוע תפוחי־אדמה — ונדמה לנו, כי אין בעולם כולו מאושרים כמונו. בידים רועדות משמחה ותקופי־בולמוס, הוצאנו את הפרי מחיק אמא־אדמה, להכין לנו ממנו סעודת־מלכים. אָפינו אותם הרחק ממקום חנוֹתנו ובמעבה־יער, שלא יבגוד בנו עשן־המדורה. את התפוחים האפויים חילקנו בינינו חלק כחלק, אכלנו אותם בפינו, בעינינו ובכל רמ"ח איברינו.

שני האחים טקטש היו ממונים על אפיית תפוחי־האדמה. מומחים היו לכך, ואיש מאתנו לא דמה להם.

גם מַים לשתיה דלונו מבטן האדמה. בסביבות פוליסיה, בביצותיה, אין אדם מוכרח לחפור באֵר עמוקה. גם גומה קטנה יכולה להנביע מים לשתייה ואף לרחיצה. אני הייתי ממונה על אספקת־המַים. אולרי שימש לי מכשיר־חפירה.

ימים אחדים התקדמנו ללא תקלות וללא מאורעות, מלבד מאורע אחד שכדאי לספר עליו.

אחד מהאחים לזבניק כמעט ונהרג, לא בידי האויב ולא בכלי־משחית שלו, אלא ברובה שלנו, ה„אוראָז" המפורסם ובידינו אנו, וליתר דיוק, בידי אני. וכך היה המעשה:

פעמים רבות ניסינו — בהיותנו, כמובן, בעבי־יער — לירות ברובה האוריגינלי הזה, כדי להיווכח אם כוחו יפה וכדאי לטלטל אותו ולסמוך עליו, או שהוא כלי לא־יצלח, מעין „קנה רצוץ" שאין לבטוח בו ולייחל ממנו תוחלת כלשהי. אף אחד מאתנו לא הצליח להוציא ממנו לא ירייה ולא קול־ירייה. אחדים מאתנו האשימו בזה את הכדורים, שרטובים הם, לדבריהם. אך רוב אנשינו פסלו את הכלי עצמו והתייאשו מ„הנשק" שלנו. ואף־על־פי־כן לא השלכנו אותו, והחבר יעקב גינזבורג הוסיף לשאת אותו.

ואני לא יכולתי להירגע ולהשלים עם העובדה הזאת. חייב אני לחקור ולגלות את סוד סירובו של זה למלא את התפקיד שלמענו נוצר. פירקתי אותו, בדקתי כל חלק וחלק בו, הרכבתי אותו וניסיתי לירות בו; שוב פירקתי, בדקתי, הרכבתי וניסיתי לירות בו — ולשוא: אינו יורה. קיצורו־של־דבר: אָבד ערכו של ה„נשק" שלנו, סר חינו, וכל החברים הביטו אליו בבוז ובזלזול.

יום אחד ישבנו כולנו במעגל, ישבו האנשים ונרדמו, כולם, חוץ ממני — מתעסק הייתי ברובה שלנו. עיקשותו לא נתנה לי מנוחה, והנה אחרי שכמעט נתייאשתי ממנו, לחצתי עוד פעם על ההדק. רעם־ירייה אדיר פלח את האויר, והכדור החטיא את ראשו של אחד מהאחים לזבניק כחוט־השערה.

רעם הירייה היה חזק מאוד, והדו ביער היה עצום. והדבר אירע לפתע פתאום; אין, איפוא, לתמוה שאנשינו הקיצו מתרדמתם, תקופי־פחד קפצו בן־רגע על רגליהם, והתפזרו בריצה לכל העברים. בטוחים היו, כי פלוגה נאצית התקיפה אותנו ופתחה עלינו באֵש.

כעבור הבהלה, ולאנשינו נודע, כי ה„נשק" שלנו הוא שחולל את הרעש האדיר הזה וכי הוא שהרקיד את עצי היער ועורר את הישנים מתרדמתם, גדל ערכו בעינינו לאין שיעור ויעקב גינזבורג דבק בו ביתר עוז וחיבה.

אחת ירה הנשק, ולא יסף. אלא שעתה היה ברי לנו, כי לא בו האשמה, אלא בכדורים שהיו רטובים כולם, מלבד אחד. אותו אחד שכמעט רצח נפש את אחד מהאחים לזבניק.

רבה היתה שמחתנו על לזבניק שניצל ממוות, אלא שלמחרת אותו יום הסב לנו גרונם לזבניק צער רב. הוא עמד אותו יום על המשמר. כשעמדנו לעזוב את המקום ולנוע הלאה, לא מצאנו אותו. חיפשנו אותו בסביבה כל כמה שיכולנו במצבנו אז — ולא מצאנוהו. נעלם ואיננו. קשה היה לנו לזוז מן המקום באין חברנו אתנו, אך אנוסים היינו. שהיה יתירה במקום אחד עלולה היתה למסור אותנו לידי מבקשי־נפשנו, והיעלמו המסתורי של איש משלנו הטיל עלינו גם פחד. האין הוא שבוי בידי הנאצים?

אחרי שני ימי־הליכה וגישוש הגענו למסילת הברזל. בשעות הערב הצלחנו

לעבור לעברה המזרחי של המסילה. היה זה מבצע נועז. במרחק מועט מהתחנה „ליושטשה", ובעוד עינינו רואות לאור החשמל גרמנים, שוטרים ופקידים, זחלנו על ארבעתנו איש אחרי רעהו, טיפסנו ועלינו על סוללת המסילה ומעליה התגלגלנו מטה לעברה השני, מי לתוך שיחים ומי לתוך גומות עוטפות צמחי־בר שונים.

עוד בבוקר אותו יום תקענו בלא יודעים את ראשינו בפי החיה הטורפת, ורק בדרך נס ניצלנו. לא ידענו אל נכון היכן אנו נמצאים ומה שם התחנה שבסמוך לה אנו נמצאים. ידיעות אלה היו נחוצות לנו מאוד, למען נדע איך לכוון את דרכנו. שלושה מאתנו יצאו לסייר את הסביבה: יעקב אפשטיין, יעקב גינזבורג וכותב השורות האלה. כל שאר אנשינו חנו ביער לא הרחק ממסילת־הברזל. שלושתנו שמנו פעמינו אל הבניין הגדול שראינו מרחוק.

לפנות בוקר נכנסנו לחצר־הבנין. והנה צץ ובא לקראתנו נער נוצרי כבן שתים־עשרה. נשמתו כמעט פרחה ממנו בראותו אותנו. שאלנו אותו: מה הוא הבנין הזה? והוא ענה לנו בשינַים נוקשות מחרדה, כי זאת היא תחנת הרכבת „ליושטשה", וכי בתוך הבנין נמצאים הרבה חיילים גרמנים.

דרושה היתה לנו יכולת שליטה רבה בעצבינו להעמיד פנים שלווים ושקטים, ולהסתיר את האֵימה שתקפה אותנו לשמע הדברים האלה. חרש יצאנו מהחצר וחדרנו ליער. שם נשאנו את רגלינו בריצה מבוהלת. אתנו רצו גם שאר חברינו, אלה שנחו ביער. הם רצו בלי דעת על מה ולמה, ורק אחרי שהתרחקנו מרחק הגון ממקום הסכנה עמדנו מרוץ וסיפרנו להם את אשר קרה אותנו.

ושוב נדודים; אנו מתקדמים מזרחה, אל סביבתנו; נמצאנו באיזור הכפרים המוכּרים לנו פחות או יותר.

הגענו לכפר באַלוּט. ומה רבה היתה שמחתנו, כשמצאנו פתאום את האבידה, את גרונם לזבניק, משרך דרכו באמצע הרחוב.

עברנו את הכפר „קראַסנאַיה ווֹליאַ" ואחריו את הכפר „דוֹבּראַיה ווֹליאַ" ונכנסנו לביצות הריצ׳ין המפורסמות, הוא ה„ג׳ונגל" שבביצות פולסיה, המשתרע על קילומטרים רבים לאורך ולרוחב, ומשמש מאז ומתמיד מקום מקלט לפושעים, לבריונים ולכל נרדפי הרשות והחוק.

נהירים היו לנו שבילי הסביבה הזאת. באזורי־הביצות נולדנו, שם גדלנו, ובהם גם עבדנו לרגל עסקי־היער. בינינו היו כאלה שעברו כבר את ה„ג׳ונגל" הזה לאורכו ולרוחבו וידעו את מוצאיו ומבואיו. כאן נזדמנו לנו איכרים שהיו באים לעיירתנו והכירו אהדים מאתנו. היו ביניהם גם אנשים לא רעים, שהסבירו לנו פנים וסיפקו לנו מזון. ובכן, הוקלה קצת מצוקתנו הכלכלית. אך במובן הבטחוני לא סמכנו עליהם הרבה. ידענו, כי רבים מהם אינם אלא מעמידים פנים, כאילו הם משתתפים בצערנו, ולבם אינו אתם. ולא עוד, אלא שראינו בעליל כי גם הישרים שביניהם פחדו שמא נעשה, אחרי שקיימו בנו מצוות הכנסת אורחים, את ישיבתנו קבע אצלם. לא הרשענו אותם על כך; לא

היתה לנו כל רשות מוסרית לצפות מהם, כי ישימו את נפשם בכף בגללנו, שכן עונש מוות היה צפוי לכל הנותן מקלט ליהודי.

ובכן עלינו להמשיך בנדודינו, והפעם לא עוד רעבים וצמאים נעשה את דרכנו, אלא שבעים ומלאים. היו בינינו צעירים אחדים אשר מילאו בלהיטות את בטנם יתר־על־המידה, כאילו רצו לתקן את הגרעון בימי הרעב. אלה לא אכלו אלא זללו, ולקו בקילקול־קיבה רציני. עודנו בתוך תוכו של ה„הריצ׳ין״, וכאבי־בטן אנושים תקפו את גדל׳קה פיקסמן. ליד ערמת־שחת צנח ארצה, כשהוא מתפתל ביסוריו ובכאביו, ולא יכול למוש ממקומו. עמדנו סביבו חסרי־אונים ומשוללי־אמצעים להגיש לו עזרה כלשהי ולהקל את סיבלו ואת יסוריו, אך לא רצינו להשאירו לנפשו. והוא גונח ומתחנן: „הניחו לי! כאן אגווע ואמות. ואתם, אל נא תסכנו את נפשכם בגללי. לכו לכם!״ (אחרי ימים פגשתי את פיקסמן זה, פרטיזן בגדודו של זורקה, בכפר ראפין ואני אז עודני מיטלטל מגדוד לגדוד, ממפקד אל מפקד, ואיני מוצא מקלט לי).

הגענו עד לכפר הריצינוביץ, כשנים־עשר קילומטר מעיירתנו ומצאנו שם קבוצה קטנה מאנשינו: שלושת בניו של יעקב ציקליג והאחים סגלוביץ. הם הצטרפו אל קבוצתנו.

אחדים מאנשינו נכנסו חרש לכפר לשם סיור, חזרו והביאו שלל־ידיעות ממקור מהימן מאוד, מפיו של פיודורוביץ, קומוניסט וידיד ליהודי־עיירתנו. הוא סיפר פרטים על הטבח בעיירה. הוא גם מנה את האיכרים אשר שלחו ידיהם בשוד ובביזה והודיע אותנו, את מי השאירו הנאצים בחיים לשרת אותם. הוא יעץ אותנו להתקדם עוד יותר למזרח, כי שם ירבו סיכויינו להיקלט בגדודי הפרטיזנים. שמענו לעצתו, יצאנו לדרך ופנינו מזרחה. ואם כי הלכנו באיזור הכפרים שלנו, היתה דרושה בכל זאת מידה רבה של זהירות ומזל. סכנת־נפשות ארבה לנו על כל מידרך כף רגל. גם בכפרים הנידחים עלולים היינו להיתקל בחיילים משוטטים ובשוטרים. רק עם רדת הלילה יכולנו להיות בטוחים יותר, כי לא נפגוש אותם בכפרים, כי היו עוברים ללון, על־פי־הרוב, אל העיירות ואל נקודות־הריכוז.

יום אחד הלמה אותנו ידיעה מרה על קבוצה אחת קטנה מנמלטי הנצביץ שניספתה במקום בו ראו את עצמם כמעט בטוחים, שכל רע לא יאונה להם. הם היו ארבעה: יצחק ורשל; הרשל גולדמן (הוא בעלה של יוחה רוסומכה); בן־הרוקח, והרביעי — חתנו של סנדר שוסטר. הם נתפסו חיים בידי הגרמנים בכפר כוורוסטוב הסמוך לעיירה בעת התקפת הפרטיזנים על אותו כפר ונרצחו באכזריות בידי חיות־הטרף הנאציות.

כללו של דבר: חיינו היו תלויים לנו מנגד. המוות ארב לנו בשבעים ושבע עיניים. לא ידענו ממי להיזהר ובמי לתת אמון? הנה איכר מסביר לך פנים, כאילו משתתף בצרתך, גם מוציא לך לחם לשבור את רעבונך, אך מי יערב לך, כי לא שבע תועבות בלבו וכי איז הוא מתנכל לקחת את נפשך. ומעשה בעוד שנים משלנו, ליפא בן חישקה מישלוב ובנו של אליעזר גולוב, שנתפסו על ידי איכרי הכפר כוורוסטוב ונכלאו במרתף על מנת להסגיר אותם אל הנאצים; בכפר הזה מרובים היו האיכרים

ששיתפו פעולה עם הנאצים. פרטיזנים שעברו במקרה דרך אותו כפר הוציאו את השנַים מכילאם והורו אותם את הדרך לכפר דוֹמַנוֹביץ. בבואם לאותו כפר נכנסו השנַים לבנין בית־הספר הכפרי ללון בו. אך נכנסו, קיבלו את פניהם הרוצחים הנאצים, שהיו אותה שעה באותו בנין — ורצחום.

ישראליק גורודצקי נפצע קשה ברגלו על ידי שוטרים שדלקו אחריו, ועל אף פצעו זה הצליח להימלט מידי רודפיו ולהגיע בזחילה עד לכפר כווֹרוֹסטוֹב. איכר אחד ריחם עליו, האכילו, השקהו והציע לו מצע־תבן לשכב עליו ולנוח. אחרי ששקע הפצוע בשינה, הצית האיכר הרחום את מצע התבן, העלה את אורחו באש, ורץ מיד אל הנאצים להתפאר במעשה ידיו, בתקווה לקבל מהם פרס על מסירותו ונאמנותו להם.

אך הגרמנים תחת להגיש לו פרס, פנו אליו בתוכחת־מוסר: „איך מלאך לבך, איכר בן איכרים, לשלוח יד באדם פצוע, שבא לחסות בצל קורתך ולבקש ממך עזרה בצר לו?! דמך בראשך, כי פיך ענה בך כי נבל אתה". כן אמרו, וכן עשו — המיתו אותו.

לגרמנים היה הגיון משלהם: הם ראו במעשהו של האיכר משהו מעין הסגת־גבול, מין פגיעה בזכותם, הנתונה רק לאנשי־„מעלה" לעשות מעשי־תועבה ונבלה, — ואַל לו לאיכר רוסי, בור וגס, לחַקות את מעשיהם!

**
*

הגענו עד לנהר לאַן. מרחוק ראינו קבוצת אנשים מתרחצים בנהר ובגדיהם ונשקם מוטלים על גדתו. „מי הם המתרחצים?", תמהנו, „מה צפוי לנו מהם?" היה עלינו לנהוג זהירות רבה. הסתובבנו סחור סחור להם, בילשנו, גיששנו — ולשמחתנו מצאנו, כי פרטיזנים הם שיצאו לפעולה. גם שנַים מאנשינו מצאנו בתוכם, והם — זאב (וולוול) זאַווין ויהודה ציקליג.

קינאנו בשני חברינו אלה שזכו למצוא להם מקלט, והמשכנו לנוד. עברנו את הכפרים רחוביץ, מוֹריץ וגרבוֹב והגענו עד לנהר סלוּץ'. הלא זה הסלוּץ' שלנו — נהר־הגבול לשעבר בין רוסיה לפולין. הָצינו אותו. המים קרירים כבר, ימי הסתיו קרבים.

כך הגענו לכפר אננציץ, מקום שם קיבלו אותנו בסבר־פנים־יפות. נכנסנו לבתי האיכרים, והם האכילו אותנו. כפר זה נמצא באיזור הפרטיזני, שהשתרע על שטח גדול ונרחב וכלל בו למעלה ממאה כפרים. הפרטיזנים היו אדוני השטח הזה, ולא הגרמנים. עברנו את הכפרים דוֹמאַנוביץ וקירוֹב ובאנו אל הכפר הנושא את השם „כאַדיקה" ובו מצאנו גדוד פרטיזנים ממש. מסודר בכל: בנשק, בציוד ובמטבח.

בין הפרטיזנים הללו מצאנו גם פנים מוכּרים, את שכננו בעיירה, גריגור בנו של קירילוֹ, המכונה „בעבלאַך". גריגור נמלט מתוך העיירה בימים הראשונים לכניסת הגרמנים אלינו, ואיש לא ידע להיכן נעלם. כן מצאנו שם את בנו של דניאל קוניק. שנים מאתנו נתקבלו לאותו גדוד.

פלוגת פרטיזנים, ובראשם המפקד חיניץ בן העיירה סטרובין, העבירה אותנו דרך איזור אחד שנחשב כמקום מסוכן בסביבה, בין הכפרים סוֹסנָה וקוזמיץ. שם חנו

יחידות גרמניות הזקות, ששמרו על פסי־הרכבת. הלכנו כל אותו לילה, ולפנות בוקר חצינו את הנהר „אַראָסה" והגענו לכפר ביבוֹצקה (קלינובקה).

בכפר פליצין הסמוך נצטווינו לשבת ולחכות להוראות ממטה הבריגדה — הוראות אשר תחתוכנה גורלנו.

עשרה ימים ציפינו להוראות — והן לא באו; החברים נואשו, ולא ציפו עוד לסידור כולל. התפזרו זה לכאן וזה לשם; איש לנפשו הלך, לנַסות את מזלו ביחידות.

מכל הקבוצה שלנו שרד רק גרעין קטן בן ארבעה חברים, והם: נחום פרפליוצ'יק ממיקשביצ'י, שני האחים לזבניק ואנוכי. החלטנו להמשיך בחיפושינו בצוותא, לצאת מן הכפר ולהוסיף נדוד יחד עד שנסתדר. את היציאה מן הכפר דחינו ליום הבא.

ובעוד אנו עושים כה וכה, הופיעו אֵי־מזה שלושה פרטיזנים רוכבים על סוסים ואחד מהם, מפקדם, ציווה עלינו לצעוד לפניהם בכיוון לחורשה הסמוכה. בבואנו לחורשה, ירד המפקד מעל הסוס, המקלע הטעון בידו, וציווה עלינו להתייצב איש לצד רעהו. הוא הודיע אותנו, כי מאת המַטה הראשי יצאה פקודה, כי כל אשר יימצא משוטט ואינו משתייך ליחידה פרטיזנית כלשהי — ירה יירה.

הוא לא נתן לנו שהות להסביר לו מה אנו עושים בכפר ולשם מה אנו משוטטים, אלא כיוון את המקלע מולנו וחזר על פקודתו, כי נתייצב איש לצד רעהו, כאשר ציווה.

גרונם לזבניק לא אָבה להישמע. הוא שמר על קור־רוּחו עד להפליא וטען כי לא יסתדר בשורה, כי אחת היא לנו: למות מסודרים בשורה, או כל אחד באשר הוא עומד.

זוכר אני, כי לא הוצאתי הגה מפי. חשבתי על מנהגו של העולם הזה, ויותר מזה על מנהיגו... על חוסר ההגיון בכל הנעשה תחת השמים. אבדנו את כל אשר היה לנו. אזרנו עוז וגבורה והתפרצנו מפני פריצי־עולם, ובלבנו תקוה אחת ויחידה — לנקום נקמת דם הטהורים והקדושים. עברנו באֵש ובמַים — וניצלנו. ועתה, בעמדנו כבר על סַף הגשמת משאַת־נפשנו, בא אלינו המוות בדרך אווילית וטפשית כזאת — לא מידי אויבינו בנפש, אלא מידי אלה שכה ייחלנו להם, כאֵל גואלים ומושיעים!

גם נחום לא פתח פיו לדבר; הוא התייפח חרש. אבל משה לזבניק היה לנו לפה. נחה עליו הרוח והוא דיבר כאשר לא שמענוהו עד כה. הוא טען, התווכח, הסביר והתחנן. אגב כך הוציא מכיסו תמונות אשתו וילדיו שנרצחו, הוא הוסיף לטעון, כי החיים יקרים לו אך ורק למען יוכל לנקום את נקמת דמם של בני־משפחתו, ובדברו כה העיז וניגש אל המפקד מול לוע המקלע, ושטח לפניו את התמונות.

ברגע זה התרחש הנס. אצבעו של המפקד, שעל הדק־המקלע החלה כאילו זעה קצת; היריה בוששה לבוא. מבטו נח רגע קט על התמונות. הסתכל בנו. התעורר בו משהו מעין רגש אנושי. אט אט הוריד את קנה־המקלע, ופקד עלינו בחמת זעם לעזוב תיכף ומיד את הכפר פליצין ולהיזהר מהופיע לעיניו שוב.

מובן מאליו, שהזדרזנו להסתלק מנגד עיניו. בלכתי רחשו שפתי בלי־משים את דברי־התפילה, שהיו שגורים בפי: „מה אנו? מה חיינו? מה חסדנו? מה צדקותינו?

מה ישועתנו? מה כוחנו? מה גבורתנו?... ומותר האדם מן הבהמה אין, כי הכל הבל!"

נזכרתי, כי בדומה לנו היום, ניצל פעם ממוות תרנגול לבן צעיר בביתנו. ערב יום הכיפורים אמרה לי אמי לתפוש לי בלול תרנגול לכפרה. תפשתי בתרנגול הצעיר הלבן וכבר התחלתי לסובבו מעל לראש. בו ברגע התרחש לו נס לתרנגול זה. אמא העיפה עליו עין וקראה: „לא, לא זה. צעיר ורך הוא. יגדל לו. מצא לך אחר תחתיו". מיד הרפיתי ממנו, והוא מיהר להסתלק מלפני בקירקור של רוגזה ושמחה. אפשר גם הוא קרא אז בלשון העופות את תפילת הענווה: „מה אנו? מה חיינו?..."

ובכן, נמלטנו על נפשנו והמשכנו בנדודינו. עברנו דרך כפרים רבים עד שהגענו ערב יום־הכיפורים לכפר אנדרייבקה.

גרונם לזבניק ניהל את חשבון הזמנים והמועדים. יכולנו לסמוך עליו. בכל ימי־נדודינו לא בא מאכל־טריפה אל פיו, והיה זהיר במצווה קלה כבחמורה. במצבנו היתה דרושה לכך גבורה מיוחדת במינה ומסירות־נפש עילאית.

בכפר בּוּבנוֹבקה מצאנו את משה שולמן עומד על המשמר בכניסה לכפר — זקיף כהלכה ורובה בידו. הוי, מה מאוד קינאנו בו. מתי נגיע גם אנו לגדולה כזאת?! כל בקשותינו ותחנונינו להתקבל לאיזו שהיא יחידה עלו בתוהו. כל מפקד שהיינו פונים אליו, היה פוטר אותנו בעצה טובה ובפזמון ידוע לנו: „אין לו נשק בשבילנו", או: „היא הכניס כבר ליחידתו מספר יהודים, עלינו לפנות, למפקד ההוא, החונה עם יחידתו בכפר הסמוך. שם ודאי יקבלו אותנו בזרועות פתוחות". וכך אנו נזרקים ככדור־מישחק ממפקד אל מפקד.

התייאשנו כמעט מהשגת מטרתנו, ומחשבות מרות החלו מכרסמות את לבנו: „ובכן, לשם מה אנו סובלים? לשם מה כל הפסיחה הזאת בין החיים והמוות? לשם מה הצעידה הזאת בעֶברי פי־פחת, באין תקווה לחדור לתוך שורות אלה הנלחמים בעוכרי־עמנו? ואנחנו היינו בטוחים, כי אם רק נזכה לראות את היצורים הנפלאים האלה הנקראים בשם רב־הקסם הזה — „פרטיזנים" — נהיה מאושרים. מה מרה וקשה היתה אכזבתנו!

ערב־שבת אחד באנו לכפר „ראֶפין" בו מצאנו את הירשל רובינשטיין ואת שני בניו — אייזיק ומשה; את מַטוֹס רובינשטיין ואת בנו אליעזר. הם כולם עבדו בטחנת־קמח. הטחנה היחידה המספקת קמח לכל האיזור הפרטיזני.

הפרטיזנים דורשים מאתנו, כי נעזור להם בנסירת עצים, כולנו ניגשים לעבודה, חוץ מגרונם, המצהיר כי לא יעבוד. בשבת אינו עובד. הכל מסתכלים בו בתמהון, השתוממות וסקרנות: מאיזה עולם הופיע ובא יצור מוזר זה?! מתווכחים אתו, מחרפים ומגדפים אותו, והוא באחת: בשבת אינו עובד — ולא עבד.

היה לפלא בעינינו שלא שילם בחייו בשל סרבנותו זאת.

באותו כפר מצאנו גם את ליפא ואת שכנא, שני בניו של מרדכי מישלוֹב, וכן את גדליה פיקסמן, אשר התחנן אלינו בשעתו, כי נשאירו לנפשו וניתן לו למות ליד גדיש השחת בביצת „הריצין".

גם מהכפר ההוא יצאנו בפחי־נפש. גם בו לא מצאנו אזנים קשובות לתחנונינו.

הגענו לכפר אַלבין, מקום חנוֹתו של המַטה הראשי. גם שם לא נושענו. אנחנו עוברים בנדודינו דרך כפרים רבים. בכפר האַמין־רוֹג אנו מוצאים — בגדודו של פלושבסקי — את שמואל מיגדלוביץ, את לייבל שוַרצמן ואת הרשל שוסטר. אחרי משא־ומתן ממושך מסכים פלושבסקי לקבל ליחידתו שנַים מאתנו, את שני האחים לזבניק.

נשארנו שנַים: נחום ואני. דומם עמדנו איש מול רעהו. בלא אומר ובאין דברים ראינו איש את המתחולל בלב רעהו הפצוע ושותת דם. הייתמו פעם ימי נדודינו? אולי נגזר עלינו לנדוד בעולם התוהו הזה ללא קץ וללא תיכלה?!

ולא די היה לנו בזה שהמפקד פלושבסקי מאס בנו, והנה ניתכה עלינו חמתו של מפקד הגדוד ניקוֹלי ניקוֹלייביץ, שהיה ידוע לכל בשנאתו ליהודים. הוא אסר עלינו ללון באותו מקום וגירש אותנו מהכפר בחמת־רצח.

בכפר זאַגאַליה, בגדודו של פאַטריק, אנו מוצאים את זבאַר (בעלה של ברכה זרצקי), את גרונם מיגדלוביץ (נכדה של רישה) את הושע׳לה ריקלין ואת זוֹמר — הוי, מאושרים!

בכפר זה אנו מוצאים משהו חדש בעינינו: ברוך סלוצקי ובנו ועוד משפחה אחת מהעיירה „אוֹראֶציה״, שלא נקלטו ביחידות הפרטיזניות, השתכנו בבנין בית־הספר, והם מתקיימים מחוץ לכל מסגרת צבאית.

***

אכולי יאוש ומרי־לב הגענו לכפר סלבקוביץ, המשמש מרכז ליחידות־הפרטיזנים החונות בשלושה כפרים סמוכים. כאן הגיע סוף סוף הקץ לנדודינו ולתלאותינו. המפקד גוֹלאַייב אָסף אותנו אל גדודו. זכות אשה ובקשתה עמדו לנו: בעלת־הבית שהמפקד גוֹלאַייב התגורר אצלה היתה המלאך המושיע לנו. היא היטתה אוזן ושמעה מפי את סיפורי כל תלאותינו, נדודינו וסבלותינו. אחרי כן לא הירפתה ממנו וביקשה לסַפח אותנו אל אחת מיחידותיו. לעזרתה בא הפרטיזן היהודי, יד־ימינו של גוֹלאַייב, בחור מסבסטופול, יאֶפים חַווקין. (הצעיר הזה מת אחר כך מות־גיבורים).

והנה, בהיותי כבר על סף ההתאבדות, פשוטו כמשמעו, באה גאולתי. מלה אחת מפיו של המפקד גוֹלאַייב שינתה בין־רגע את מצבי. כל התלאות והצרות תמו, כאילו לא היו. מלא תקווה ומרץ הייתי מוּכן לדרך על סף החיים החדשים.

פרטיזן הנני

איני יכול להתפאר בקבלת־הפנים הראשונה שנערכה לי ביער שהובאתי שמה למחרת יום התקבלי ליחידת הפרטיזנים. היא היתה לא לבבית ולא מעודדת; להיפך: היו רגעים בהם הייתי מוכן כמעַט לנוס אל אשר ישאוני רגלי ואפילו עד לשערי־המוות.

כשהגענו לעבי־היער בו חנו יחידות הפרטיזנים, אך ירדתי מעל העגלה, ניגש אלי פרטיזן צעיר, יחף ולחגורתו אקדח מאַוזר גדול — איזה שהוא מפקד, כנראה —

וקידם את פני בחירופים וגידופים: „אתה הוא זה אשר גולאַייב קיבל אותך? ככה מהנדס! לָמד בצרפת! מה צורך יש לנו בך? למי יש צורך באינטליגנטים? אינ־טלי־־גנטים! מלומדים! לכל הרוחות! לנו יש צורך באנשים לוחמים! לא בסמרטוטים אינטליגנטיים! לעזאזל!"

לקול גידופיו וקללותיו התקהלו סביבנו פרטיזנים רבים. כל אחד ניגש להסתכל בלעג וקלס בפניו של האורח החדש. זה משמיע מלה של בוז על חשבוני עד להצחיק את קהל הצופים בי, וזה מַפריח הלצה הריפה ומפולפלת, ונפשי מתפללת לאמא־אדמה שתפצה את פיה ותבלעני חיים. זרם הגידופים סוטה ועובר לאָפיק אחר — רחב יותר וכללי, חירוף מערכות־ישראל: יהודים! פחדנים! לוחמים־כביכול! עכשיו הם באים כאשר נגעה בהם הרעה, והיכן היו עד כה?!

אני מתבונן לצדדים לראות מאַין יבוא עזרי. היימצא מי שישים קץ לזרם העכור הזה של דברי־בלע, או יחלצני מעמוֹד בקירבתו. רואה אני אֲחדים מחברינו שנקלטו ימים אחדים לפני אל היחידה. הלא הם: יעקב אפשטיין ושלושת בניו של יעקב ציקליג, עומדים במרחק־מה מאתנו. הדברים הגיעו לאזניהם, אלא שגם הם, כנראה, לא ההינו לפצות פה ולהיכנס בפולמוס דברים עם עדת־המחרפים.

חילצו אותי מן המיצר פרטיזן מכובד, בעל דרגת לויטננט, האוקראיני ריז'נקו, שנתמנה לאחר זמן למפקד־הגדוד, וכן היהודי וישניאֶבסקי מהעיירה הלוסק, מחוז בוֹברוֹיסק. התוקפים אותי קיבלו משנַיִם אלה מנה הגונה עד שנסתתמו טענותיהם. היהודי וישניאֶבסקי היה בעל עמדה תקיפה ביחידה ונמנה בין בעלי־היוחסין, שכן ברח ליער בימים הראשונים לכיבוש הנאצים, והיה אחד מראשוני המארגנים של הגדוד הזה, גדודו של גולאַייב.

הפרטיזנים היהודיים במערכה

על פעולות הפרטיזנים ועל חייהם ביערות נכתב הרבה. אֶסתפק, איפוא, בהרצאה קצרה על מעשינו אנו, יוצאי לנין, פליטי מחנה־העבודה הנצביץ, בשורות הפרטיזנים. הרצאה קצרה על עלילות־גבורה, אומץ־לב של המעטים אשר נשארו בחיים, ושל הרבים אשר מתוּ מוֹת־גיבוֹרים במלחמתם באויבי עמנו, חלאת המין האנושי וזוועתו.

עיירתנו הקטנה מנתה כאלף נפש יהודים. מותר לנו, איפוא, להיות גאים בכך, שמאתים ועשרה מהם העיזו לבצע מיבצע־גבורה כזה: להתפרץ מפני אדונים קשים, בעלי סדר ומשטר משמעתי. אמנם, היו תנאים שסייעו בידינו — ריכוז גברים ורק גברים, במקום אחד, ורובם אנשים בגיל בינוני. ובכל זאת דרושים למיבצע כזה אומץ־לב, אירגון ויותר מכל — משמעת חברתית. לא נמצא בתוכנו אחד בהול לנפשו ולחייו ולא אחד שיעלה בדעתו לבגוד בחבריו למען הציל את נפשו. והלא היו בינינו כעשרים איש אשר לא הצטרפו אלינו ולא נמלטו עם כל הנמלטים, ודעתם היתה, כי מנוסתנו תמיט שוֹאָה עלינו ועליהם גם יחד! הם התווכחו אתנו, רצו לשכנע אותנו, אך לא עלה על דעתם לעשות איזה מעשה, אשר יניא אותנו מעשות את אשר נראה בעיניהם כמעשה שגעון

וטירוף של מתאבדים־לדעת. הם נשארו במחנה וידעו יפה, כי עתידים הם לתת את הדין על שלא הודיעו לנאַצים דבר...

תודות לכל האמור למעלה, לא השגיחו בנו הנאצים בשעה הראשונה למנוסתנו. הם פקחו עינַים תמהות ותפסו את אשר קרה אחרי שהספקנו להתרחק מרחק ניכּר מהמחנה ולהגיע אל היער עם רדת הלילה.

רבים מהנמלטים נתפסו ונרצחו בטרם עלה בידם לנקום נקמת דם הקדושים. רבים נפלו בימים הראשונים למנוסתנו, בסביבת הכפרים „כּוֹטיניץ" ו„מַלקוֹביץ". ולהוותנו נפלו דוקא רבים מהבחורים הצעירים, החסונים, עזי־הנפש והאמיצים שהיו מסוגלים ועלולים לעשות גדולות אילו הגיעו לשורות הפרטיזנים. נפלו טרם זכו לפעול: סטרוֹ־בינסקי, אליעזר פאָסאֶצקי, בוניה ציקליג, שמואל זרצקי, בני לייויק קרביץ וחמשת האחים גלנסון, ואחרים בחורי־חמד כמוהם.

ואלה אשר נותרו בחיים ונקלטו בשורות הפרטיזנים הגדילו עשות. רבים מחברינו הצטיינו בכל מיני פעולות של חבלה במערכות האויב ובקרבות. הם גילו אומץ־לב והקרבה עצמית, במַלאָם את כל התפקידים הקשים ואת כל המשימות שהוטלו עליהם, בלי שים לב לסכנות הכרוכות בביצוען.

ולא עוד, אלא שגם האנשים בעלי הגיל הגבוה, אחדים מהם בני שישים ומעלה, גם הם לא אכלו לחם חסד ולא היו אנשים מיותרים. הם הביאו, במישרין או בעקיפין, תועלת רבה לגדודי הפרטיזנים. הם היו עסוקים במשק הגדוד: בעבודה במחנה ובשדה, באַספקת מזון, בעיבוד עוֹרוֹת, בחייטוּת, בסנדלרוּת ובדומה לאלה.

רבים מאתנו נקלטו ביחידות הפרטיזנים בסביבות סלוּצק, בוברויסק, סטאַרוֹבּין, זיטקוביץ; מעטים מאתנו מצאו להם מקום בגדודים שחנו בסביבות בּרנוֹביץ, לוּנינץ, פינסק.

כפי שכבר צוּיין בספרנו זה, היה יחס האוכלוסיה הכפרית ברוסיה הלבנה ליהודים לא רע. שׂררו יחסים הוגנים בין הגויים והיהודים. במקומות אחדים, כמו בסביבות עיירתנו היו יחסי־שכנוּת טובים. תודות לכך יכולנו לנוע ולנדוד מכפר לכפר, למצוא מחסה ומזון בבתי האיכרים עד שמצאנו מיקלט ביחידות הפרטיזנים.

מובן, שבמקומות אחדים היה המצב לא כל כך כּשורה. כבר סופר לעיל, כי בכפר חוֹרוֹסטוֹב הסמוך לעיירתנו, נמצאו נוצרים אשר הסגירו אחדים מהפרטיזנים היהודים לידי הנאצים. כן היו ידועים הנוצרים בסביבות טורוב ודוידהוֹרוֹדוֹק בשנאתם ליהודים (אלה כּוּנוּ בשם „הורוצוקים" על שם העיירה דוידהוֹרוֹדוֹק). גם הרוסים הלבנים שבסביבתנו שטמוּ את ה„הוֹרוֹצוֹקים", היו מגנים אותם בשל רוע־לבם ואכזריותם, והיו נמנעים מבוא אתם במגע ומשא.

על יחס הפרטיזנים הנוצרים ומפקדיהם לחבריהם היהודים אפשר לומר, כי בכללו היה לא רע. אם גם היו מקרים ומעשים שחרגו מהכלל.

בחטיבת קוֹמַרוֹב (קורז'), בסביבת פינסק, היו גדודים אחדים שמפקדיהם לא אהדו את הפרטיזנים היהודים, ומצבם של חברינו, שנקלטו בגדודים אלה, היה לפעמים

רע מאוד. אחדים מחברינו נרצחו על ידי חבריהם ליחידה בעת ביצוע פעולות; אחדים מהם הומתו בשל אשמות־שוא שטפלו עליהם. כן הומתו בני עיירתנו — ישראל גולדמן (חתנו של יעקב קרביץ) וליפא בן אליקום סלוצקי. הם נורו אחרי שהאשימו אותם, כי שלחו ידם בשוד ובביזה.

טוב יותר היה היחס ליהודים באותן יחידות שאת הגרעין העיקרי בהם היוו אנשי־צבא סובייטיים, מאלה שנותקו מחטיבותיהם אחרי המהלומה הראשונה שהלמו בהם הנאצים, ונשארו תקועים ביערות.

בכלל היו הדרישות שהוצגו לגבי המועמדים היהודים, כתנאי לקבלתם ביחידה, חמורים הרבה יותר מאלה שהוצגו לגבי אחרים — לא־יהודים.

ראשית כל, דרשו מאתנו נשק. הם היו מקבלים את פנינו במטר־שאלות: איה הוא הנשק שלכם? למה זה ישבתם בגיטאות בלי לנקוף אצבע למען שיחרורכם? ולפעמים דרשו מאת יהודי, כתנאי לכניסתו לשורות הפרטיזנים, להרוג גרמני או שוטר ולקחת מההרוג את נשקו. את המועמד הנוצרי היו מקבלים בזרועות פתוחות, ולא שאלו אותו לנשקו.

אחדים מהם נימקו את דרישותיהם המופרזות מאתנו בזה, שלנו, היהודים, חשבון מיוחד עם הרוצחים המשמידים את עמנו. „אתם", אמרו, „צריכים וחייבים לעשות כל אשר ביכולתכם, ולמעלה מיכולתכם למען השמיד את משמידיכם; אתם חייבים לתת את חייכם במלחמה הזאת — מלחמתכם היא".

לא התווכחנו אתם בכך, ולא סתרנו את דבריהם אלה. כי לגופו של העניין הן לא חָלקנו עליהם; הן לשם כך, לשם מלחמה באויב הטמא, היינו מוכנים תמיד לתת את נפשנו; הן משום כך לא מאסנו בחיינו האיומים, ולא טרפנו את נפשנו בכפנו; לחיינו, חיי ערירים, חיי נודדים בעולם־התוהו, היה בעינינו ערך רק כערך התקווה והסיכוי לנקום כלשהו מהנאצים הטמאים.

רק בקשה אחת ויחידה ביקשנו מאת מפקדי היחידות, שיכניסו אותנו, ראשית־כל לשורות הפרטיזנים ויתנו לנו נשק כשלהו, למען נוכל לבצע את המשימה הקדושה — נקמת דם עמנו השפוך.

והדבר הזה לא תמיד ניתן לנו. אחדים מאתנו זכו, אמנם, להתקבל ליחידות הפרטיזנים, אך נשק לא ניתן להם, פשוט, בשל המחסור בנשק ביחידות הפרטיזניות.

היינו מוכרחים, איפוא, ימים רבים לעבוד במשק־היחידות; ידענו, כי יש צורך בעבודה זאת לענין הכללי, וכי בלי משק לא ייכון צבא, אך לא לזאת נשאנו את נפשנו. משאת־נפשנו היתה — היחידה הקרבית. וכל עובד במשק מאנשינו ראה את עצמו מקופח ונחות־דרגה. גם אני עסוק הייתי מספר שבועות כחוטב־עצים ושואב־מים לעדת הפרטיזנים. אחרי כן הוטל עלי תפקיד נעלה יותר, תפקיד רועה־צאן. עוזרי היה בחור יהודי מהעיר הלוסק, ולפעמים ניתן לי עוזר שני, והיה זה בן־עיירתנו, גדליה ציקליג. אחרי הפצרות רבות זכיתי להיכלל בכיתה קרבית. מה מאושר הייתי כשנעשיתי

פרטיזן שווה־זכויות לכל הפרטיזנים שבגדודנו, גדוד גולאַייב, שחנה תחילה בכפר סלבקוביץ ועבר אחרי כן לסביבת סטאַרוֹבין.

חברי לגדוד הזה היו בני עיירתנו — יעקב אפשטיין ושלושת האחים ציקליג, נחום פרפריוצ׳יק וכן משפחות אחדות מעיר הלוסק, מחוז בוֹבּרוֹיסק.

לא רחוק מגדודנו, חָנה גדודו של ציקונקוב, שבו נקלטו חיים סלוצקי, ארבעת האחים סגלוביץ ובנו של יהודה שוסטר. לא רחוק מאתנו נמצאו ביחידות פרטיזנים עוד רבים מבני עיירתנו כגון הושע־נתן מיקון וחיים־אהרן בן חישקה מישלוֹב, שחנו בכפר זאַיאֶלני בגדודו של ז׳אֶלאָזניאַק (בריגדה צקלוב). אחרי תבוסת הנאצים נלקח חיים־אהרן לרוסיה לעבוד במסילת הברזל, ונשאר שם. אתם היה גם דויד לטוכה, בנו של ברוך, שבימים האחרונים למלחמה נפל בקרבות על ברלין.

בגדודו של פאַקוש בכפר ליאַסקוֹביץ נמצאו בני־עירנו אליהו סדובסקי ושני בניו — הירשל ושלמה. וכן שני האחים טופצ׳יק — יעקב ובוניה. עם אלה הייתי מתראה מזמן לזמן. כי לעתים קרובות הייתי נוסע לכפר ראָפין לטחנה להטעין את האקומולטורים בשביל הרדיו שלנו. מדי בואי שמה היינו מתאספים ל„שבת־אַחים״ על כוס י״ש, כמנהג פרטיזנים, והיינו מעלים זכרונות מהבית שהיה לנו ואָבד. מַרבים היינו לסַפר עד אשר לא עצרנו עוד כוח, כי כבדו עלינו ענני־היגון — והתפרצנו בבכי. כך ישבנו, סיפרנו גם בכינו בזכרנו את לנין עיירתנו ואת כל אשר קרה אותנו, עד שהגיעה שעת־הפרידה.

בגדודו של ז׳ורקה, שחנה בכפר ראָפין, מצאתי את גדל׳קה פיקסמן, את האחים ליפא ושכנא מישלוב, מלבד הרשל רובינשטיין ובניו ומַטוס רובינשטיין ובניו, (כמסופר לעיל) ואחרים.

משה׳ל לזבניק ואחותו פייגל (שהיתה בין עשרים ושמונה הנפשות, אשר הנאצים השאירו בחיים אחרי הטבח, כדי לשרת אותם, ואשר ניצלו מהמוות שהיה צפוי להם, תודות להתקפת פרטיזנים על חיל־המצב הגרמני, שנמלט על נפשו והשאירו את העיירה בידי הכובשים הפרטיזנים). שניהם עבדו במַטה הראשי; משה׳ל עבד גם כצלָם.

בסביבות כוורוסטוב־רכוביץ, בבריגדה על שם בודיוני, בחטיבת קומַרוב, מצאו להם מיקלט לנינאים רבים, ואלו שמותיהם של אחדים מהם: יעקב יולביץ, יעקב גינזבורג, יצחק בן אָסנת מיקון (נפל בקרב); דבורה יולביץ, בעלה — גילק וילדם, החזן נוביק משה ובניו, אלתר וַרשל, יצחק רינגולד ובניו.

משימותינו ופעולותינו היו: התקפת פלוגות נאַצים מהמארב, פיצוץ גשרים חיוניים, הריסת מסילות־הברזל, הורדת קרונות שהובילו חיילים לחזית או קרונות־משא טעונים ציוד מלחמתי — בקיצור: חבלה במערכות האויב.

זכינו גם להשתתף בקרבות־של־ממש נגד האויב, ולא מעטים מאתנו נפלו בשדה־הקרב; לא מעטים היו גם אלה אשר מתו מות־גיבורים בפעולות־החבלה השונות.

אפילו מבין אלה שהיו עסוקים באַספקת־מזון נפלו ונפצעו רבים, כי גם עיסוקים

אלה דרשו אומץ־לב וגבורה. האופן של אַספקת־בשר, למשל, היה: שדידת עדרים מתחת לאַפם של הנאַצים. באחת מפעולות אלו נפצע דוד בן יעקב ציקליג.

אני יצאתי בשלום מכל הפעולות המלחמתיות והקרבות, לרבות הקרב הגדול והידוע שהתחולל בכפר פאַניץ, שבו היו אבידותינו בנפש כבדות מאוד. אפילו בעיצומם של הקרבות היתה לי הרגשה, כאילו אני מחוסן מפני פגיעתם של הכדורים, ולפעמים גם לא השתדלתי להיזהר מהם די הצורך.

בימיה האחרונים של המלחמה היינו „אורחים" מצויים בקו מסילת־הברזל מיקשביצ׳י—זיטקוביץ והיינו באים לעתים קרובות לפוצץ אותה מסילה. דויד ציקליג ואני קיבלנו, בין שאר המצטיינים, אותות־הצטיינות בשל פעולות־פיצוץ מוצלחות.

בדרכנו לקו מסילת הברזל הנ״ל היינו עוברים דרך הכפרים שבסביבתנו, כפרים ידועים ומוכּרים לנו מאז, ואי אפשר היה להכיר אותם עוד, כי הם נמחקו כמעט מעל פני האדמה. נשארו רק תלי חורבות, שרידי עצים חרוכים, בארות מים — ועשׂבי־בר, קוצים וברקנים מכסים על הכל.

איכרים מעטים ובודדים התגוררו בצריפי־עץ מסוככים ענפים יבשים וגבעולי־קש. סוכות אלה עמדו לרוב על שפת הנהר. אך מה מאוד כאב לבנו, בגשתנו אל עיירתנו. עומדים היינו מעברו השני של הנהר ועינינו נשואות אל בתינו לפנים. שקט איום! דממה מחרידה ומרעידה את הנפש. בית־קברות! ויש אשר נדמה לך, כי לא אל חלל ריק אתה מביט, כי גם אליך נשואות עינים צופות, עינים אילמות ודוממות, עיני אֵם ואָב, אח ואחות. — ואני ממהר להתרחק מהמקום. אינני יכול לעמוד בפני המבט התוהה הזה. קשה מנשוא. אני אץ לפוצץ, להרוס, לחַבּל ולהחריב...

בדרכנו נפגשנו עם חברינו, אנשי עיירתנו, חיילי גדודים אחרים. מטרת דרכם גם היא — משאת־נפשו של כל יהודי שכול, מיותם ואלמון — נקמה, חבלה, הרס וחורבן. אנו שמחים לראותם חיים ולשמוע על אלה שעודם בחיים, מתאבלים מרה על הנעדרים, מכבדים את זכרם של אלה שהקריבו את נפשם.

אל כל אשר הלכנו, בכל פעולותינו ומעשינו, בשכבנו ובקומנו, ליוו אותנו דמויותיהם של יקירינו, הקדושים המעונים. תמיד שמענו קול דמיהם הנקיים צועקים אלינו, ותובעים מאתנו! נקם!

לא חסנו על חיינו; ראינו נקם באויבינו, ידוע ידענו, כי אין ביכולתנו לעשות לאויבינו אחת מאלף אשר עוללו הם לנו.

מצאנו סיפוק רב בכל חבלה מוצלחת שעלה בידינו לחַבּל במערכות האויב השטני. מצאנו טיפת נוחם בכל גרמני שנפל שבי בידינו ובכירכורי הכחש שלהם בהתחננם על נפשם. כל אחד מהם היה טוען, כי על כרחו לוקח לצבא ועל כרחו הוא נלחם, וכי לאמיתו של דבר אוהד הוא את המשטר הקומוניסטי, וכי ידוע לו יפה, שהיטלר ינחל תבוסה בסופה של המלחמה...

בשלהי 1942 ערכו כוחות נאציים עצומים התקפה רבה על איזור הפּרטיזנים בכל סוגי הנשק שעמדו לרשותם, החל ברובה וכלה בטנקים כבדים. אבידותינו היו

רבות. שבועות רצופים עמדנו בקרב אתם. רבים משלנו שקעו בביצות. הנאצים במלחמתם בנו נקטו גם בשיטת „אדמה חרוכה". הם העלו באש רבים מן הכפרים ששימשו מיקלט לאנשינו. נשרפו הכפרים: דומַנוביץ, מוריץ, מילביץ, זליוציץ ושאָר הכפרים שבסביבת לנין־עיירתנו.

בשנת 1944 חזרו הנאצים ושמו מצור על איזור הפרטיזנים, הקיפו את האיזור מכל עבריו והתקיפו אותו קשה. בין גיבורי הפרטיזנים שנפלו בקרב הקשה הזה היו רבים מאנשי עיירתנו; שמות אחדים ידועים לי: הירשל בן אליהו סַדובסקי, חנן אֶפשטיין, ברוך סלוצקי ובנו, יצחק סַלוצק ובנו, ואחרים ששמותיהם אינם ידועים לי. כל אלה נפלו בסביבת העיר הלוסק וביערות ליאַסקוביץ.

בתקופה זו מתו ביער, ממחלות, גם גדליה קפלן ומַטוס רובינשטיין.

ביום 22 ביוני 1944 — בדיוק שלוש שנים לפרוץ המלחמה — בעת חנותנו ביער על יד הכפר „רובאַצקי־ליאַס", הגיעו אלינו הדי־רעמי־התותחים־הכבדים של הצבא האדום. הם הרעישו אז את העיר בוברויסק. האזנו למנגינת מחול־האש הזאת — ולבנו הולם. ידענו, כי הקיץ הקץ על האויב המנבל והמנוָל, וכי גאולתנו מתקרבת ובאה אלינו בצעדי־עוז. ב־29 ביוני 1944, ביום החמישי בשבוע, נכנסנו אחרי קרב קשה לעיירה סטאַרובין, בה נשארנו עד בוא אלינו הצבא האדום, אשר פירק את גדודנו בימים האחרונים לחודש יולי.

רבים מאתנו נשלחו מיד לחזית שעל יד ורשה. שם התחוללו אז קרבות עזים וקשים. אנשינו הוטלו אל תוך מכונת המלחמה הקשה ורובם נפלו שם בשדה־הקטל, אחרי גילגולים רבים, טילוטולים ונדודים ביערות, ואחרי הינצלם פעמים אין־ספור מכף המוות שאָרב להם על כל צעד ושעל.

והשארית — דלה היתה; מעט מהרבה נשארנו. אחדים מאתנו נשארו ברוסיה, אך רוב אנשינו חָצו את הגבול והגיעו לגרמניה ולאוסטריה. משם היגרו מעטים לארצות־הברית, ואילו רוב אנשינו הגיעו לישראל וחיים כאן עמנו.

בסיכום הדברים מותר לנו הלבינאים לומר, כי עשינו ככל אשר היה לאֵל ידינו לעשות. לא ביישנו את זכר קדושינו. את נפשנו שמנו בכפנו, למען נקום נקמת דמם הנקי. רבים מאתנו נפלו ומתו מות־גיבורים. הם ידעו למען מה ולמען מי הם מביאים את נפשם קרבן, ובעוצמם את עיניהם לנצח, ראו בעיני־רוחם את אבותיהם, אחיהם, אחיותיהם ובניהם, אשר נרצחו ונקברו חיים, מביטים אליהם מרוצים בהם כאומרים: יפה עשיתם!...

***

אספר אך מעט על עלילות־הגבורה שעוללו בני־עיירתנו, כי איש מאתנו לא רשם ולא דאג למנות ולספור את כל מעשינו. והמעט הידוע לי אך במקרה הגיע אלי מפיהם של עדי־ראִייה מהימנים.

מ ש ה ש ו ל מ ן, חתנו של הירשל רובינשטיין, שירת בגדודו של שווייקוב; נכנס לגדוד כפרטיזן טוראי, והגיע על אף היותו יהודי, לדרגת מפקד פלוגה (רוטה).

ולא לחינם זכה לעלייתו זו — לזכותו נרשם מספר לא מועט של רכבות, קרונות וגשרים שהועפו באויר בהתפוצצויות אדירות. חַבְּלָן למופת היה, וקיבל אותות־הצטיינות גבוהים אחדים. הוא היה אחד מאלה, אשר באומץ־לבם, בעוז־רוחם ובעלילות הגבורה שלהם העלו את קרנו של הפרטיזן היהודי בעיני כל.

יעקב בן חנן אפשטיין, נכנס תחילה לגדודו של גולאַייב והועבר אחרן־כן יחד עם ברוך בן יעקב ציקליג לאיזור ברנוֹביץ, מקום שם התארגנה בריגדה חדשה בפיקודו של סוכורוקוב.

גם הוא הצטיין כחַבְּלָן מנוסה ונועז, ולא רכבת אחת הוריד בקו בריסק־ברנוביץ. ביצע בהצלחה רבה התקפה על רכבת שהסיעה טייסים גרמנים ליד תחנת הרכבת „ליושצה". בשל מעשהו זה העניקו לו את המדליה „אומץ־לב" (כעת בישראל).

קליגר, פליט מוַרשה, שהגיע לעיירתנו והתיישב בה. צעיר בלונדי, ירא־שמים. אמרו עליו, שלא עבר עליו יום ללא הנחת תפילין, אפילו בנדודיו ביערות. חַבְּלָן מצטיין בגדודו של פאַקוש, בבריגדה 225. בסתיו 1943 ערכו הגרמנים התקפה רבה על הכפר חולופניץ. אבידות הפרטיזנים היו כבדות, כי הוכרעו על ידי כוח עצום של גרמנים. קליגר היה בין הנופלים בקרב ההוא; מת מות גיבורים.

אליעזר קירשנצווייג (שהתפרסם אגב משפט פשיטיק), חתן גרונם מיגדלוביץ, תושב עיירתנו, היה יחד עם חברו ליפא יוסילבסקי (נמצא בישראל), מראשוני היוזמים והמאַרגנים את הבריחה ממחנה־העבודה בהנצביץ. הם עשו תחילה ימים מספר בגדודו של ציגנקוב, והועברו אחרי כן לבריגדה של באטיה הידוע... צעיר איתן וחזק היה אליעזר קירשנצווייג ורב־פעלים. אמיץ־לב, עשוי לבלי חת ומוכן תמיד לצאת לכל פעולה שסכנתה מרובה. בפעם האחרונה יצא עם שני פרטיזנים נוצרים לסיור — ולא חזר. שני הנוצרים, חבריו לסיור סיפרו, כי הוא נורה על ידי הגרמנים, אולם אלינו הגיעו ידיעות, כי הוא נרצח בידי שני חבריו אלה.

זאב (וולוול) זאווין וייבדל לחיים, יהודה ציקליג, בגדוד שעל שם קגנוביץ, חטיבת קוֹמַרוֹב, יזמו ואירגנו את ההתקפה על הנאצים בעיירתנו, כחודש ימים אחרי שהטמאים רצחו את עדת־עיירתנו.

הם, השנַיִם, יזמו ותיכננו את ההתקפה, היו מורי־הדרך לפלוגת ההתקפה והחלוצים שהלכו בראש המתקיפים ופתחו את ההתקפה על חיל־המצב הגרמני ועל השוטרים שחנו אז בעיירתנו. בהתקפת־פתע זו נהרגו מספר גרמנים ושוטרים, ויתרם נסו מן העיר מנוסַת־בהלה. פלוגת הפרטיזנים נכנסה לעיירה ושלטה בה זמן־מה והשנַיִם — זאב זאווין ויהודה ציקליג הגדילו עשות: הם אָספו את עשרים ושמונה הנפשות, בעלי המקצוע שהנאצים השאירום, עד בוא מועד, בחַיים, כדי לשמשם, הביאום ליערות, מקום שם נקלטו בתוך שורות הפרטיזנים, וכמעט כולם הגיעו לישראל, והנם עתה, יחד עם מצילם, יהודה ציקליג, אתנו פה.

מעשה גבורה נועז עשה אותו לילה הפרטיזן בן־עיירתנו, בריל גינזבורג: חָדַר לתוך חדר־שנתו של ההויפטמן גרוסמן, אשר אקדוח טעון היה נתון מתחת לכרו מדי עלותו על יצועו, שׂם את ידיו על צווארו של הרשע וחינק אותו.

גרונם סגלוביץ, אחד מארבעת האחים סגלוביץ, שפעלו בגדוד של ציקונקוב, גילה אומץ־לב לא־מצוי בכל מעשיו ופעולותיו. הצטיין בקרבות כמקלען וכצלף מצויין. אחיו הבכור, אליהו, נפל בקרב. וכן גם הירשל־מאיר איסרס (נשאר ברוסיה — במינסק) אחד מהמקלענים המצטיינים ביותר. לזכותו נזקף מספר גדול למדי של גרמנים הרוגים.

שמואל'יק מישלוב נהרג ימים אחדים, ערב שיחרורנו; מוקש היה טמון ליד בית סגוֹזאַלאָק בעיירתנו, והוא חשש פן יעלה מישהו בלא־יודעין על אותו מוקש, וניגש לפרק אותו ולהוציאו, כדי למנוע אסון (ראה את עצמו מומחה לפירוק מוקשים). פתאום פרץ קול־נפץ אדיר ושמואל נתרסק בו במקום. תחילה נקבר סמוך למקום ההתפוצצות, אך חברו לגדוד, חיים שמחה רובניץ, העביר אותו אחרי־כן בעגלה וקברו בקבר האחים שבכריסטי, בדרך גריצינוביץ—דוֹברוֹדאֶראָבה. (נמסר ע"י חיים שמחה רובניץ, שהיה על ידו ושהיו יחד בגדודו של מישקה לובנוב, הבריגדה ע"י בודיוני; נמצא כעת בארץ).

***

השתדלתי לסַפּר מקצת עלילות־הגבורה, שעוֹללוּ הפרטיזנים בני־עיירתנו — את המעשים שראיתי או שמעתי מפי עדי־ראייה מהימנים. ודאי שלא הכל ידוע לי. באחת אני בטוח: גם אלה הפרטיזנים בני עיירתנו שלא זכוּ באותות־הצטיינות גבוהים, עשו ככל יכולתם: חיבלו במערכות אויבנו המשוקץ. איש מאתנו לא התרשל בעבודת קודש זאת. אף אחד מאתנו לא חיכה לפקודה שתינתן. כל אחד רצה להיות ראשון לעושים, כל אחד ראה את המשימה שהוטלה עליו כזכות גדולה לו.

ושני הישישים בני עיירתנו, יצחק ריינגולד וישראל סלוצקי, היושבים עתה בבית מושב־זקנים ברחוב עֲבודה בתל־אביב, או: אליהו סדובסקי ומשה נוביק (החזן), האם לא בין גיבורים אמיצי־לב ייחָשבו אף הם? הן ביום בריחתנו ממחנה־העבודה היו כבר אלה כבני שישים, והעיזו, גם יכלו, להתפרץ יחד עם הצעירים, לנוד ביערות ובביצות, לעמוד יום ולילה מול פני הסכנות שארבו לנו על כל מדרך כף רגל, להצטרף לגדודי הפרטיזנים ולהיות פעילים ויעילים גם שם; אחרת — לא היו מגיעים עד־הלום.

כי הפרטיזנים נהגו לפי הכלל האומר, „כל יתר כנטול דמי": כל שאינו מוסיף — גורע, ולא היתה לו זכות־קיום בקהל־הפרטיזנים. וכל האמצעים היו כשרים כדי להיפטר מחובקי־ידים והולכי־בטל. ובכלל לא היו חביבים על קהל הפרטיזנים.

***

תודתי נתונה בזה לכל אלה שסיפקו לי ידיעות מהימנות וברורות, ולכל אלה שסייעו אותי להעלות את זכרו הקדוש של כל אחד מאנשי־עדתנו ולערוך רשימות של אלה שנטבחו בעיירתנו ונרצחו במקומות אחרים; את זכרם של גיבורינו הפרטיזנים שנפלו בקרבות עם אויבנו ושנספו ביערות בנדודיהם ממקום למקום.

וכן נתונה תודתי לאלה שעזרו לי לערוך את רשימת הפרטיזנים שנשארו בחיים, הן — המעטים — שנשארו בחוץ־לארץ, וכן הרבים — הנמצאים אתנו בישראל.

תהיינה רשימות אלה עדות וזכרון לכל בני עיירתנו שנשארו בחיים ומצבת־זכרון לכל יקירינו שהוכרעו לטבח בידי החיה הנאצית*.

ובזה אולי גם מילאנו במעט את חובתנו לגבי תושבי עיירתנו שהיו — ואינם.

כ"ד תמוז תשי"ד. 25.7.54.

פרטיזנים

שורה ראשונה (למעלה: עומדים (מימין) — יעקב גינזבורג, שמואל זייציק, שלמה סדובסקי, מרדכי בן לייבל זייציק, יעקב יולביץ.

שורה אמצעית (מימין): ישראל סלוצקי, ליפא טופצ'יק, יעקב אפשטיין, מרדכי זייציק, שלמה גלנסון, יעקב בייגלמן, יעקב טופצ'יק.

יושבים בשורה למטה (מימין): אליהו סדובסקי, חיים שמחה רובניץ, יצחק ריינגולד, מאשה שוסטר ויהודה שוסטר.

* הרשימות מובאות ב„פנקס", בסוף החלק העברי שבספר זה (המע').

ד. ליד קבר־האחים

פיעם אותנו רצון עז לראות את שארית עיירתנו ולעלות אחרי נדודים וטילטולים רבים על קברי־קדושינו. נכנסנו לעיירה בדרך העולה לכפר יוביץ, עברנו על פני תל־הבנין השרוף, ששימש תחילה בית־חולים, ואחרי־כן, בימי הנאצים, כבית המַטה הצבאי בלנין (קוֹמַנדנטור). העפנו עין על בית־הקברות הישן משמאל לדרך: עומד הוא בעירומו, עציו גדועים, המציבות פזורות ורבות הסרות. הגדר הרוסה. עינם של המרצחים היתה צרה גם במנוחתם של המתים, ישני־עפר. הנאצים גדעו את העצים וביצרו בהם את סביבות המַטה הצבאי, מחסה ומגן מפני התקפות הפרטיזנים.

הגענו עד למבוא העיירה. עינינו תרו וחיפשו את המגדל, את הבתים הראשונים, את האילנות לשני עברי הרחוב — לכל אלה אין זכר.

דומיית־מוות שוררת בכל אשר תפנה. רק קירקור הצפרדעים עולה מביצת „פוֹלוּצה", כמו בימים ההם... ואתה חש מועקה בלב, ותוקף אותך יגון אין קץ. עינינו רואות עתה את אשר לא יכולנו לתאר בדמיוננו.

הנני עוצם את עיני רגע, ונדמה לי כי רואה אני את הרחובות, את הבתים ואת פני בני־עירי, את פני ידידי ומכרי, את פני בני־ביתי — רק רגע — והכל נגוז — אייכם?

עשבי־בר ושיחים כיסו את שני עברי הרחוב. יש שהם מתנשאים עד לגובה של מטר וחצי, ובתוך גידולי־בר אלה הנך רואה ערימות לבנים, גרוטאות ברזל, פחים חלודים, קרעי בגדים ונעלים חרוכי־אש, — והאיזוב עולה בכל.

והרחובות אינם רחובות כלל. הם נעשו צרים מאוד, רק כעין שביל בתוך העשב.

אנו באים אל האגם. מהגשר שרד עוד משהו. אנחנו עוברים עליו לעֵברו השני ורואים את השלד מביתו הגדול של ברסלר. פה ושם מתנשא עוד ראש עץ חרוך. והנה שוב שלד בית המרקחת ודירת הרוקח, וגידולי בר ועשבים, עשבי־בר ללא סוף.

ברחוב לאחבה, שרדו רק שלד החנות של גלנסון ושל הבניינים שהיו בנויים לבינים, וכן שלד הבנין אשר בדרך לחוות אגרקוב.

ורוצה אתה לברוח, למהר ולברוח. אינך יכול לעמוד עוד ולראות בעיניך את החורבן וההרס. האדמה כאילו צורבת לוהטת את כפות־רגליך.

ואני בורחת... לאן? אל אבא, אל אמא, אל אחים, אל אחיות, אל קרובים וידידים, הנה הם שם כולם בתל הקדושים. הוא התל אשר בדרך לכפר הריציניביץ, התל אשר ממול לגן־הפירות. שם מצאו את מנוחתם זקן ונער, נשים וטף, אחיות ואחים, קרובים וידידים, והורים יקרים, בשתי שוחות קברים... קבר אחים לאלף נפש, נפשות יקרות לנו.

והנה עומדים אנו דומם ליד הקבר, ואיננו רואים אלא את פני שני הבורות הארוכים, ששקעו כבר ושפלו מסביבתם — ואינך יכול להאמין כי מספר אנשים רב כזה די להם ברצועת אדמה צרה כזאת...

ומאוד ייצר לנו לעזוב את המקום הזה. אך אנחנו יוצאים את העיר, אחרי שראינו

בעינינו, כי אמנם היה הדבר האיום הזה, כי לא היה זה אך חלום בלהות. לא. אכן, קרה אותנו האסון הנורא! — — —

בשנת 1946 באו צעירים אחדים מן הפרט־זנים הלנינאים, ובראשם חברנו שלמה גלנסון, והקימו גדר סביב לקברים, רק גדר זמנית; קבר־האחים עודו מחכה לגדר תקינה ולמצבה.

שרידי האיכרים הקימו להם לאחרונה צריפי עץ קטנים אחדים בכל רחוב ורחוב, ושבו לעבד את אדמתם.

ליד קבר האחים

התל הגלמוד

בְּתוֹךְ יְעָרוֹת,
בֵּין שָׂדוֹת, אֲפָרִים,
מִתְנַשֵּׂא תֵּל־עָפָר
עַל אַחִים יְקָרִים.

בּוֹדֵד וְשׁוֹמֵם,
בַּאֲדָמָה סְפוּגַת־דָּם,
גַּלְמוּד וּמְיֻתָּם,
רָחוֹק מִקְּהַל־עָם.

מִמֶּרְחָק יְבַכּוּם
יְיַחֲדוּ שְׁמוֹתֵיהֶם
בְּשִׁבְרוֹן־לֵב וּבְדֶמַע
בְּנֵיהֶם־שְׂרִידֵיהֶם.

אָרֹךְ הוּא הַתֵּל,
טוֹמֵן אֶלֶף קְדוֹשִׁים;
אָבוֹת וּבָנִים,
סָבִים וְנִינִים.

וְאֵין מִשְׁתַּטֵּחַ
מְחוֹנֵן־עֲפָרָם,
מְרַוֶּה בְּדִמְעָה
וּמְקוֹנֵן עַל זִכְרָם.

נוּחוּ בְשָׁלוֹם,
זִכְרְכֶם עֲדֵי־עַד.
אֶת דִּמְכֶם יִנְקֹם
אֵל אַדִּיר, שׁוֹכֵן עַד.

מנשה בן־ישראל (יולביץ׳)

יהודה ציקליג

פרטיזנים מסתערים על לנין

א.

ב־15 במאַרס 1941 גוייסתי לצבא האדום, בו שירתי עד היום בו התקיף הצבא הנאצי את הצבא האדום. חרדתי לשלום בני־ביתי ולגורלם וללא נטילת רשות מאת הממונים עלי נמלטתי לביתי. עברו ימים אחדים, ועיירתנו נכבשה ע״י קלגסי היטלר. הייתי בין אלה שנשלחו ע״י הנאצים לעבודה בעיירה הנצביץ׳.

והנה הגיעה הבשורה המרה על טבח עדתנו בעיירה, על אבדן כל היקרים לנו, אשר למענם שמנו את צוארנו בעול העבודות המפרכת, אשר רוצצה את גופנו ואת נפשנו. כי השלה השלו אותנו מעבידינו טמאי האדם, כי כל עוד ניכנע אנחנו להם במחנה־העבודה, לא יאונה כל רע ליקירינו, אשר השארנו בעיירתנו. ראינו את עצמנו בני־ערובה בידי המרצחים לחיי הנפשות חסרות־הישע בעיירה. בכל עת, בשעות העבודה הרבות ובשעות המנוחה המעטות, ראינו בעיני־רוחנו את ילדינו, נשינו וזקנינו פורשים אלינו כפיים ומתחננים: „המשיכו לעבוד כל עבודה, אַל נא תתקוממו, פן תביאו עלינו כליה!״ — ואנחנו הוספנו לסבול את עינויי הגוף והנפש.

והנה — הכל אבוד! ערירים היינו, ודבר אין לנו עוד בעולם רשע זה. אף אחד ממנו לא ניפץ ראשו אל הקיר ודעתו לא נטרפה עליו. תאוות הנקם תקפה את כולנו, והיתה לאֵש בוערת בעצמותינו. היא איחדה אותנו. שלוש מאות וחמישים איש היינו והחלטנו לפרוק עול־מעבידינו הטמאים מעלינו, לברוח ליערות ולנדוד בדרכים המוליכות אל פלוגות הפרטיזנים.

לא הרבינו להתווכח, כי דחקה עלינו השעה. רק אחדים שרדו במחנה, כי לא עמד בהם לבם לצעוד את הצעד המסוכן. החלטנו, כי כדי להקשות על צוררינו את הרדיפה אחרינו, עלינו להסתדר קבוצות קבוצות אשר ירוצו בכיוונים שונים. ולא נמצא בתוכנו אף אחד פורץ גדר; לפי האות הניתן התפרצנו אל היער, כל קבוצה בכיוון המסומן לה.

רבים מאתנו נתפסו על ידי החיילים אשר הוזעקו לרדוף אחרינו והוצאו להורג יחד עם השאָר אשר שרדו במחנה; הרבה ניצודו — אחרי נדודים ביערות ימים ולילות, רעבים וצמאים — בידי הכפריים הרוסים והפולנים והוסגרו לידי הנאצים. כשישים איש הצליחו למַלט את נפשם ולהצטרף לפלוגות פרטיזניות שונות.

אני וחברי זאב זווין תעינו ימים אחדים ביערות. חָצינו אֲגמי־מַים בביצות פולסיה עד שהגענו אל הכפר הריצינוביץ׳. שם נקלענו לילה אחד למקום חנייתה של פלוגה פרטיזנית. בפלוגה ההיא נמצאו לנו מכרים אחדים מצעירי האיכרים אשר בכפרינו. מפקד הפלוגה, פאַבל טקוביץ׳, איכר בכפר זלוציץ׳, אשר הכיר יפה את אבי ז״ל, אמר, כי הוא מוכן לקבל אותנו לפלוגתו, בתנאי שנבצע את המשימה אשר תוטל עלינו: הורדת רכבת מעל פסי־המסילה. אם נקבל עלינו את המשימה — נהיה חברים שווי־זכויות בפלוגה, ואם לא — „ישלח אותנו בדרך כל אחינו בני־ישראל...״ ולא ידע איכר זה ולא חש, כי למשימה כזאת ציפינו וייחלנו.

ענינו לו: — עשה נעשה ויכול נוכל.

המפקד לימד אותנו על רגל אחת את כל תורת השימוש בחמרי־נפץ. אגב כך השמיענו מחמאות: „הן מוח יהודים מוחכם ומהירי־תפיסה והבנה אתם!". — —

בלווית מספר חיילים מאנשי פלוגתו יצאנו למקום המשימה. החיילים צוּוּ להורות לנו את הדרך ולהשגיח עלינו כי נמלא את אשר הוטל עלינו.

ידע המפקד הזה לחוס על חיי־פקודיו ושמח על המציאה אשר נזדמנה לידיו — שני יהודים. מעונים ותשושים, אחרי בוססם, רעבים וצמאים, ימים ולילות את כל ביצות הריצ'ין. לָמה יצלחו אלה? מוטב, איפוא, להקריב אותם קרבן, כופר־נפשם של חייליו הנאמנים לו.

הוא עצמו ליווה אותנו כברת־דרך, ולא פסק מדבר על לבנו ומהסביר לנו מה רב ערכה של החבלה אשר הוטל עלינו לחַבֵּל באויב.

בוססנו בביצות פולסיה והצינו אגמי־מַיִם. אך הנה קרבנו אל פסי מסילת־הברזל. לא אבוא לתאר את פרטי־הפעולה. העיקר, הצלחנו להוריד מעל הפסים רכבת־משא גדולה. כפי שנאמר לנו, היתה בת ארבעים ושלושה קרונות. משם רצנו אל מקום חנות הפלוגה. המפקד הביע לנו את הוקרתו והודיע, כי מעתה אני נמנה על חבר אנשיו.

היינו מרוצים מאוד על כי זכינו לפגוע באויבינו. אך טרם שבענו נקם.

ב.

אמרתי אל המפקד: ראה, אנשינו ערומים ויחפים, והנה יודע אני כי אחרי הטבח בעיירתנו השאירו הנאצים במקום חיל מצב לא רב, ואת המיפקדה שלהם העבירו לתחנת הרכבת מִיקשביצ'י. נתקיף את העיירה, נכבוש אותה ונמצא בה כל טוב.

לא בנקל נפתה לי; מהיותו זהיר לא אָץ לסַכֵּן את פלוגתו. אך אני לא הרפיתי ממנו. דיברתי וחזרתי ודיברתי עד אשר שכנעתי אותו. הוא התקשר עם פלוגות אחרות, וכך הוקם כוח צבאי בן מאה ועשרים איש.

מלאי־הנשק והתחמושת שלנו היה דל: חסרו רובים וגם הכדורים היו מועטים. עברו ימים עד שמילאנו את החסר, ואני — קצרה רוחי. בכליון־עינַיִם ציפיתי ליום בו אָריק את נקמתי על גוזלי עיירתנו, השכולה מבניה.

ערב אחד נקראתי אל מפקדת הפרטיזנים. הפעם הוצגתי לפני איש אשר לא ראיתיו עד אז. נודע לי אחרי כן, כי לידיו נמסר הפיקוד על החטיבה המורכבת. הוא פנה אלי ואמר: „נודע לי מפי מפקדך פַאבֶל, כי אתה היית היוזם את הפעולה הצבאית שאליה אנחנו מתכוננים עכשיו. לכן מוטל עליך להיות גם המתחיל בדבר. אני פוקד עליך ועל חברך ללכת לָתוּר את העיירה ולהביא אלינו ידיעות נכונות ומדוייקות על כל הנעשה בה; אין אתנו איש אשר ידע לעשות זאת כמוכם.

יצאנו, זווין ואני, לדרך בה המוות אורב לנו על כל צעד. בחצות הלילה באנו אל ביקתה דלה אחת שעמדה במרחק קילומטר וחצי בערך מלנין. התדפקנו על הדלת. פתחה לנו אשה נוצריה כבת ארבעים. עברנו את מפתן הביקתה במהירות ובזריזות, פן תימלך האשה ותנעל בפנינו את הדלת. מצאנו בביקתה עוד נפש אחת, איש זקן, מוטל על משכבו, חולה או מתחַלה. האשה היתה המומת פחד למראה שני האורחים החמושים מכף רגלם ועד ראשם. כנראה הכירה

בנו, כי יהודים אנו, והכרה זאת הגבירה עוד יותר את תמהונה־מבוכתה. הזקן על משכבו, הצטלב ללא הרף ושפתיו רחשו־תפילה, ואולי — קללה... האשה עמדה כקפואה על עמדה והדיבוּר ניטל הימנה.

ראינו צורך לנַצל מיד את מבוכתה, טרם תספיק להתעודד, ופנינו אליה בשאלה:

— היכן בעלך? בשירות הגרמנים?

האשה נשמה עמוקות והתחילה למלל בקול בכייני:

— לא, לא! אנחנו איננו משרתים את הגרמנים.

— והיכן בעלך?

— אין לי בעל. היה לי בעל, אך הוא מת לפני הרבה שנים.

— והגרמנים מבקרים אצלכם?

— למה יבקרו? אחרי שלקחו ממנו את הכל, את החזירים ואת התרנגולות.

— אבל אנחנו יודעים, כי אַת מבקרת בעיר את הגרמנים שאַת משרתת.

— לא, לא! — צעקה האשה. איני אוהבת אותם... אני שונאת אותם.

— הבה נראה, אם אמת את מדברת. ספרי לנו מה מספרם בעיירה ובאיזה בתים הם חונים.

היא סיפרה וניכרים היו דבריה, כי דברי אמת הם. גם פחדה כאילו הלך ונמוג ככל שהוסיפה לסַפר. היא הכירה בנו, כי אנחנו מקשיבים לדבריה באֵמון והיא התחילה לספר ברצון ובערנות רבה, ומפיה נודע לנו, כי מספר הרוצחים הנאציים אינו מועט ביותר, וכי אנחנו צריכים להיות מוכנים למאבק רציני למַדי.

משוכנים היו בקטע הרחוב אשר בין בית ברוכין ובית יעקב קרבץ. הפיקוד שלהם וכן האפסנאות היו בבית רודניצקי ליד ביתו של ישראל גלנסון.

שבתי אל מפקד־החטיבה ומסרתי לו את כל אשר נודע לנו. הוא היתרה בי שנית ואמר: דע לך, כי אתה אחראי לידיעות שהבאת וכן גם לתוצאות המיבצע הצבאי, ואם תכניס אותנו לבוץ, אערוף אותך כערוף כלב, מות כלב תמות. עניתי לו: הנני בידך כרצונך ועשה אעשה כל אשר אוכל. מכיר אני את מבואות העיירה ואני מאמין ובטוח כי יכול נוכל והצלח נצליח. הוא תקע לי את ידו והעמיד לפקודתי עשרה חיילים. הוטל עלינו להיות חלוץ־החטיבה. התקדמנו באפילת־הלילה ובאנו עד עיבורה של עיירתנו. העמדתי את החיילים, איש איש בעמדתו, כאשר צוּויתי על ידי מפקד־החטיבה. הוא ציווה עלינו להתחיל בהתקפה בשעה ארבע לפנות בוקר בהינתן האות על ידי זיקוק אדום. בשעה שלוש בלילה עמד כבר כל אחד בעמדתו, ואיש איש על מכונו וכל זה נעשה בשקט מוחלט, והרוצחים בעיירה לא חשו ולא הרגישו בכל התכונה הזאת. בקוצר־רוח ציפינו לשעת־האפס.

סוף סוף הועף הזיקוק האדום, התחלנו להרעיש את העיירה מכל צדדיה. ההרעשה נמשכה ללא הפוגה עד שעה שמונה בבוקר, אך המרצחים התבצרו בבתים, וקשה היה להבקיע אליהם. והנה נמצאה לנו חבית בנזין. בזחילה גילגלנו אותה אל מתחת לבית יוסף זרצקי ז״ל, והצתנו אותה. הבית היה בן רגע אפוף להבות, ומנוסת המרצחים החלה. עלי הוטלה עוד משימה אחת להבקיע אל בית האפסנאות, הוא בית רודניצקי. בעד החלונות היטלתי אל הבית פנימה שני רימוני־יד. אחרי שנדם קול־הנפץ, נכנסנו אל הבית וראינו כי נערם בו כל רכוש העיירה,

לרבות כסף וזהב. אחינו ואחיותינו הביאו את כל אלה אל המרצחים, אשר הבטיחו להם, כי בזה יגאלו את נפשם ואת נפשות בני־ביתם.

הנאצים נמלטו על נפשם מתוך העיירה האחוזה להבות והשאירו אחריהם למעלה מעשרה הרוגים.

ג.

פניתי אל המפקד:

— עשיתי את כל אשר הוטל עלי — תן לי חופשה לשעות אחדות!

— חופשה?! — תמה המפקד — מה צורך לך בחופשה?

— רצוני לשוטט קצת ברחובות העיירה, אולי אמצא נפש חיה מאחינו היהודים.

— וכי עלה על דעתך ששרדו שרידים אחרי פעולות ההשמדה של השודדים?

— שמעתי, כי מספר נפשות נשארו בחיים, וכן סיפרה לי גם האשה אשר העניקה לנו ידיעות רבות — וכולן היו נכונות ומדוייקות.

המפקד ראה את התרגשותי בדברי, הבין לנפשי וענה:

— טוב, לך לך ויעזור לך אלוהים, אך היזהר לך, העיירה עולה באש. פה ושם אתה יכול להיתקל ברוצח נאצי או גם באחדים מהם.

נשאתי את רגלי ורצתי בין גחלי־האש ותימרות־העשן המחניק, ופני אל הגיטו. והנה פגשתי ליד ביתו של קושה גלינסון צעיר מכפר פלוסטביץ במדי שוטר, שכיר לנאצים. הוא ראני ונשאר עומד תחתיו כמסומר לקרקע. לא חשבתי מחשבות רבות, ויריתי בשכיר הנאצים בנשק החדיש שבא לו מידי מעבידיו של זה. נשק נפלא! הנבל השכיר נפל ולא הספיק לפצות פה. המשכתי לרוץ, עברתי בריצה את הגשר שעל האגם והגעתי עד לביתנו בקצה העיירה. הנה אני עומד לפני ביתנו, ואין קול ואין קשב. דממת־מוות שוררת בבית שהתרוקן מיושביו. נזכרתי, כי זה הוא הבית שבו עברו עלי ימי־ילדותי, בו גדלתי, בו חבקה אותי אֵם אוהבת, ליטפה אותי יד אָב. עמדתי מול הבית — ולבי הומה בי. עשיתי מאמץ ועקרתי את רגלי מהמקום. והנה יצאה אשת הכומר, אשר ביתם עמד סמוך לביתנו וסיפרה לי, כי בביתו של אברהם־יצחק חיניץ׳ נמצאים למעלה מעשרים נפשות של יהודים, אשר הנאצים השאירו בחיים. מיהרתי לרוץ שמה, ואחרי דקות אחדות ראיתי את עצמי מוקף אנשים מבני־עדתנו. יהודה שוסטר ומשפחתו, בתו של נושקה, בעלה ושני תינוקות־תאומים על זרועותיה.

והנה הקיפוני כל שרידי עדתנו. כולם עיניהם נשואות אלי כאֵל גואל. בת נושקה מתייפחת: „מה אעשה? לאן אלך ואיך אמלט את עוללי אלה?״.

לבי שותת דם, ואני מנחם אותם, מעודדם ואומר: „מי שהציל אתכם, הוא ימַלט את נפשותיכם גם בימים הבאים״.

מה יכולתי עוד לעשות למענם ובידי היתה רק כיכר לחם אחת וחבילת חמאה? מסרתי את אלה לאֵם התינוקות.

עודני מדבר אתם, והנה בא משה רבינוביץ, הוא ובני משפחתו. התנפל על צווארי בבכיה ובנשיקות. בכה ונשק, נשק ובכה. וגם הוא שואל לאן ילכו עתה ומה עליהם לעשות. הוריתי לכולם את הדרך בה ילכו ויבואו אל מקום ריכוז אנשי־פלוגתנו, אך מיד נמלכתי

בדעתי וליוויתי אותם כל הדרך עד למקום ריכוזנו, כי חששתי פן יפגעו בהם חיילינו אנו.

במקום הריכוז ניתנה לי פקודה להעלות את העיירה באש.

היצתי ראשונה את ביתו של הלל אפשטיין, בו נערם כמחצית רכושם של תושבי העיירה.

בלכתי משם בא לקראתי הרמן, אחיו של הנקה. לבניו של הרוצח היתה יד בטבח בני עדתנו. נקמתי ממנו נקמת דם הנקיים והקדושים — בני עדתנו.

אחרי כן הלכנו, זאב ואני, אל קברות הקדושים והטהורים, בני עדתנו. הקברים התנשאו קצת מעל לשטח אשר סביב להם. לא נמחו עוד עקבות נחלי־הדם. על יד הקברים מצאנו ערמות של שער נשים. שנינו עמדנו מתמוגגים בדמעות.

הרוצחים הנאצים התעודדו בינתיים אחרי מנוסתם המבוהלת, התרכזו והתחילו להתקיף אותנו.

אנוסים היינו להיפרד מעל יקירינו פרידה עולמית, ושבנו לנוד ביערות ובביצות.

נשבענו שנינו, זאב ואני, כי מי משנינו שישאר בחיים יודיע על חברו לידידיו. הנני מבקש, איפוא, כי שמו ייפקד בספר עיירתנו.

רשמתי בזה רק מקצת הדברים אשר ראו עינַי ואשר עבר עלי, לא יכולתי עוד, כי מדי העלותי את הכל בזכרוני, הנני מזדעזע עד לעמקי נפשי, לבי נצבט בצבת היגון והדכאון עד לאין־נשוא. — — —

צבי (הרצל) צוּקרוביץ

בדרכי־נוֹד

(המנוסה ממיקשביצ׳י)

לזכר אמי, אחותי ואחי
שנהרגו בידי המרצחים

באחד הימים לאחר פלישת הגרמנים, בשעות שלפני הצהרים, ישבתי ליד ביתי. לפתע שמעתי רעש מטוסים בכיוון למזרח. הם טסו בגובה רב, אבל הבחנתי בצלבי־הקרס שעל כנפיהם. הרהרתי ביני לבין עצמי: „הם טסים להחריב ערים רוסיות״. והנה שינו כיוונם, חזרו והחלו להמטיר פצצות לאורך מסילת־הברזל. מרוב בהלה גלשתי מעל הספסל ובריצה מבוהלת עברתי את חדר־האוכל והמטבח ודרך היציאה האחורית ברחתי ליער הקרוב.

בעברי כמה מאות מטרים נזכרתי באשתי וילדי; חזרתי על עקבותי, עזרתי לאשתי להלביש את ילדנו ונמלטנו לעבר היער. חיכיתי עד בוא ארגעה וחזרנו לביתנו.

היתה זו ההפצצה הראשונה — והיחידה — על מיקשביצ׳י מאז שפרצה המלחמה ב־22 ביוני 1941. מיד אחריה החלו אנשים לעזוב את בתיהם שבסביבות בית־החרושת ומסילת־הברזל ובאו לבקש מיקלט אצל גצל קרבץ ואחותו אַלטה ויסבלט, כי ביתם בן ה־12 חדרים עמד בקצה העיירה בסמוך ליער.

בין הבאים — יוסף בן חיים ויהודית סלוצקי עם משפחתו ואביו; ברל שוּעץ, מהכפר סינקביץ עם אשתו ובנם סנדר שהגיע מהצבא הפולני שהובס ופוזר בידי הגרמנים. אחריהם באו עוד כמה משפחות. הבית נתמלא שאון ובכי. גצל ואשתו התרוצצו בין הפליטים והשתדלו למלא מחסורם ככל האפשר.

בא גם ד"ר גיטלר הזקן, המכובד והאהוב על כל יודעיו, עם אשתו, אבל כבר לא נמצא להם חדר פנוי. אלטה ויסבלט הזמינה אותו לביתה; שותף לחדר של ד"ר גיטלר היה ליפא רובינשטיין, ואילו אשתו ובתם מצאו מקום אצל גינה, אשתו של סנדר ויסבלט, שהיה אז בצבא האדום.

מצאתי את ליפא שרוע על ספסל והופך בידיו, מתוך עצבנות, עתון ישן. לפי מבטי־עיניו ותנועת־ידיו הבחנתי מיד, כי אדם זה, השקט מטבעו, מתלבט קשות בשאלה: האם עליו להשאיר הכל ולנדוד, או להישאר במקום... נראה, כי החליט להישאר.

היו אלה ימי אֶפס־מעשה, מחמת מצב־המלחמה, והויכוח היה נטוש: האם לנדוד מזרחה בחוסר־כל או להישאר ולצפות לחסדי־הגרמנים? ליזה רובינשטיין אמרה: „לא ניסע לשום מקום, ובפרט לרוסיה, לרעוב שם לפת־לחם. מה אתן שם לבתי לאכול?" פייבל שוסטר, החייט, טען בערך כך: „תפרתי בגדים בשביל הצאַר, אח"כ הלבשתי את פילסוּדסקי ולפני זמן־מה את סטלין. עתה יהיה צורך לתפור בשביל היטלר". פייבל בן נחום מלנין אמר: „אין השד נורא כל כך. ייתכן שהיהודים עוד יעשו עסקים טובים עם הגרמנים". ד"ר גיטלר חיווה דעתו: „אני זקן. מפני מה עלי לפחד? הלא אני רק רופא ומעולם לא התעניינתי בפוליטיקה. מה יעשו לי הגרמנים?" הטעות הפאטאלית היתה, שהללוּ הישווּ את הגרמנים החדשים לאלו שבימי מלחמת־העולם הראשונה...

***

היה זה בשבת בבוקר. מנהל בית־החרושת פקד להעמיס על קרונות־הרכבת כל הניתן לעמוס. גצל קרבץ נכנס לביתו, כשהוא מבוהל במקצת, ובעברו מחדר לחדר החל לעורר את כל הישנים. כל אותו לילה, ליל־נדודים, השגיח על פירוק המכונות בבית־החרושת. עם שחר אמר לו המנהל, שכל הפקידים שאינם תושבי העיירה עוזבים את המקום; מי מבין הפועלים הרוצה להצטרף יכול לקחת עמו את מטלטליו. אף הוא גמר בדעתו לנסוע.

אשתו של גצל, חנה, לא אָבתה לשמוע על כך. את אי־רצונה נימקה בכמה טעמים: לא תסע לרוסיה בשעת מלחמה — יפציצו אותה בדרך; מלבד זה — אף אחד אינו נוסע; והעיקר — הרי שבת היום — ואיך תעבור את הדרך עד לתחנה?! על כל הטענות האלה היה לגצל מענה אחד: „אני לא אשאר. כשיכנסו הגרמנים, יתלו אותי הראשון, כי הייתי מנהל־עבודה לפירוק המכונות בבית־החרושת". אשתו ויתרה והחלה לארוז מה שאפשר. בינתיים חזר גצל והביא סוס ועגלה והחל להעמיס מכל הבא ליד. אגב כך חטף ספל בן ליטר, שהשתמשו בו לנטילת־ידים, והפטיר תוך כדי הליכה:

„יהיה במה לשאוב מַיִם לשתייה בדרך". טרק את הדלת ויצא מבלי להיפרד מעל הנשארים.

תחילה החלטתי לא לנסוע, מפני שלמען בננו בן תשעת החדשים היה צורך להכין מפעם לפעם אוכל טרי, ובתנאי־הנסיעה בקרון היה זה מן הנמנעות. יצאתי אל התחנה להיפרד מן היוצאים. ראיתי, כי מלבד משפחת קרבץ נוסעות עוד הרבה משפחות. מסתבר, שהללו החליטו ללכת בעקבותיו. דאגתי, שמא תופצץ התחנה, שעה שכל כך הרבה אנשים מצויים בתוכה; אבל הכל עבר בשלום והרכבת יצאה לדרכה.

***

בינתיים החלו פועלי בית־החרושת לבוֹז את מחסני מיצרכי־המזון והחנויות הממשלתיות שנוטשו בלי השגחה. היה גם חשש מפני פרעות ביהודים. הכל הסתגרו בבתיהם, הגיפו את התריסים ויחכו לבאות.

לפנות־ערב נשמעו כמה קולות־נפץ אדירים מכיוון בית־החרושת. כפי שנודע אחר־כך פוֹצצו חיילים רוסיים את דודי־הקיטור הגדולים. זה גרם לפחד וכל אחד החל לחשוש לגורלו וגורל קרוביו. כבר הצטערתי שנשארתי; צריך הייתי לנסוע יחד עם חותנתי, או להיות בלנין עם אַחַי וקרוֹבי. גמרתי בלבי לעקור למחרת בהזדמנות הראשונה. עם בוקר יצאתי אל התחנה. על הפסים עמד קטר עם שני קרונות־משא קטנים; שאלתי את המַסיק, לאָן הוא נוסע, מתי, ואם אוכל להילָווֹת אליו. ענה לי שהוא פונה לזיטקוביץ בעוד כשעה, ובדבר נסיעה עלי לפנות לקצין הממונה על הרכבת. הקצין, רוסי צעיר, הסביר לי, שעליו עוד לסדר עניינים אחדים ולקחת עמו את כל חיל־המצב שבסביבה; אם עוד יישאר מקום פנוי, יקחני עמו. חזרתי לביתי ומסרתי זאת לאשתי. התחילה לארוז חפצים אחדים. אמרתי לנשארים, שאנו יוצאים. אחדים ניסו לשדלני ולהניאֵני, אך אני נשארתי בשלי. דומה הייתי, כאילו האדמה בוערת מתחת לרגלי וכל רגע שאשתהה עלול לחרוץ את גורלי. בחצר פנה אלי ד"ר גיטלר ברוסית: „ובכן, חבר צוקרוביץ, אתה עוזב אותנו?" הצעתי לו להילָווֹת אלי. ענה לי: „זקנתי מדי. לא אוכל להיטלטל בקרונות־משא. לוּ היה אחד מבּנַי עמי, לא הייתי נשאר כאן. לבי מנַבּא לי רעוֹת" — — ואכן ידע מה ניבא.

נפרדנו מהאנשים ויצאנו.

בהגיעי לתחנה ראיתי את הקטר עם הקרונות. סביב שכבו חיילים ובידיהם רובים מכודנים. חייל אחד הדליק ערימת־קש והעלה באֵש את הנפט שנשתפך מהמיכלים. פרצו אלומות־אש ועשן היתמר למעלה. לפתע אירעה התפוצצות מחרידה — נתברר, כי הדוד הגדול של מיתקן החשמל פוצץ. בעיירה קם רעש וזעקות נשמעו מכל צד. והחיילים עוד הוסיפו על המהומה והחלו לירות באוויר. בתוך כל אלה ראיתי את מנדל בן הלל זייצ'יק מלנין מצליף בסוסו הרתום לעגלה ועליה מטלטלים. חליינה טופצ'יק (אחיינו של שלמה טופצ'יק מלנין) אוחז בשני ילדים ותינוק על זרועותיו ואשתו רצה אחריו עם שלושת ילדיהם האחרים. בהגיעו עד הקרונות, דחף לתוכם את

הילדים, אחר העלה את אשתו והילדים שעמה. גם אַרקה טמקין ובנו הרצל נזדחלו פנימה. עוד כמה אנשים וילדים הספיקו לחדור לתוך הקרון. האופה שץ זרק את שלושת בניו ומיהר לקחת את אשתו ובתו, אבל איחר את המועד. בראות הקצין את המבוכה שקמה בעיירה והאנדרלמוסיה סביב הקרונות, ציווה על הנהג לזוז בכל המהירות.

אין לתאֵר מה שהתרחש אחר־כך בתוך הקרון. ארקה טמקין חיבק את בנו ושניהם בוכים וצועקים: „אין לנו יותר אמא!" נתברר, ששלח את אשתו לבית־הבראה בסביבות ברנוביץ', ובפרוץ המלחמה ניסה פעמים אחדות להגיע אליה, אבל בכל פעם היה אָנוּס לחזור. חליינה טופצ'יק אף הוא מחַבק את ילדיו ובוכה: איכה נשארו בעירום ובחוסר כל! בני שץ אף הם בכו „אבא, אמא" ורצו לקפוץ מן הקרון, אבל עיכבו בעדם. כך הגענו עד מעבר לגשר שעל הסלוץ'. כאן ציווה הקצין על כולנו לרדת. הוא חזר וכעבור שעתיים הגיע, כששני הקרונות מלאים חיילים וקצינים, פליטי־חרב מחזית בריסק. עלינו ונדחקנו ביניהם. לאחר מכן פוצץ הגשר מאחורינו והמשכנו לנסוע.

משהגענו לזיטקוביץ עליתי לרכבת אחרת. בערך במחצית הדרך בין הומל לקיוב נכנסתי לרכבת שלישית, בה נפגשתי עם גצל קרבץ ומשפחתו.

יצחק רייננגולד

שבעים שנות עמל ותלאה

נולדתי בלנין בשנת 1883, לאבי יהודה ולאמי הניה. בשנת 1903, במלאת לי עשרים שנה, נקראתי לשרת בצבא הרוסי. יצאנו עשרים ואחד צעירים חייבי שירות להתייצב לביקורת הועדה הרפואית בטורוב; תשעה־עשר שוחררו ורק אני ואליקים מיגדלוביץ מכפר הריצינוביץ' — נתקבלנו לצבא. משם נשלחתי לברנוביץ'.

חמשת חדשי הטירונות היו קשים ומרים, כידוע לכל מי שעבר את מדור הגיהינום הזה בצבא הרוסי בימי ה„צאר"; לאחר שהשביעונו יעלינו לדרגת „חייל ותיק", רווח לנו מעט, אך לא לימים רבים. בפברואר 1904 פרצה מלחמת רוסיה—יאפאן. בטליון אחד מהגדוד שלנו נשלח למזרח הרחוק לשדה המלחמה, ואני, חייל באותו בטליון, שצעד ברגל למינסק, ומשם הועברנו בקרונות שנועדו לסוסים; הנסיעה בקרונות אלה בצפיפות איומה ממינסק למזרח הרחוק, נמשכה ארבעים ושש יממות! הגענו למוקדן בימי חג הפסח. בפלוגה שלי היינו שבעה יהודים ולכולנו ניתנו מצות מאת קהילת היהודים הקטנה בעיר ההיא. משם יצאנו ברגל אל החזית. הלכנו תשעה ימים, עמוסי נשק ומזון, ארבעים קילומטר ומעלה ביום. מאסנו בחיים. ביום העשירי לצאתנו ממוקדן באנו במגע עם האויב — היאפאנים. התפארות־השוא כי „בכובעים נכסם" נתבדתה עד מהרה; „קבלת הפנים" היתה כה המימה, שנמלטנו בעור שינינו. רק אחרי שהרחקנו מהאויב מרחק רב, רווה לנו מעט ונרגענו. עוניתי משך ששה חדשים, עד אשר נפצעתי ברגלי הימנית ובידי, ומן השמים ריחמו עלי וזיכוני בשחרור. בינתיים זכו הורי ובני משפחתי בדרישת שלום מ„עולם האמת", וכך היה המעשה: ידידי, נוצרי שידע את כתובת הורי, הודיע אותם במכתב כי

אָבדתי. פנו הורי אל הרב דמתא והוא פסק, כי עליהם לשבת לארץ שבעה ימים, כמנהג אבלים ולקרוא „קדיש" לזכר נשמתי. הורי עשו כאשר צוּוּ. התאבלו עלי למעלה מחדשיים, ודאי היו ממשיכים באֶבלם, אלא שאני הרביתי לכתוב להורי, ולא שכחתי מעולם לרשום את התאריך, וכך נודע להם כי עודני בין החיים.

אחרי שנרפאתי מפצעי, נשלחתי לאחת מפלוגות המַחלימים בחַרבּין, ומשם שלהוני לשרת ברכבת סַניטרית שהיתה משרכת את דרכה חדשים על חדשים. הפעם האיר לי מזלי ולא חסרתי דבר, לא מזון ולא כסף. וכאשר נודע לי על הדליקה הגדולה שפרצה בלנין בשנת 1904 שלחתי להורי שש מאות רובלים, והבנאי ר' אליהו דולגין הקים להם בית־מגורים מעץ.

עד שובי הביתה עברו עלי עוד מאורעות ותאונות. בהתנגשות רכבות אחת הוטלתי מהקרון, למרחק שנים־עשר מטר. ניצלתי תודות לאדמת־החול שעליה הוטלתי. קרונות רבים נמעכו ואנשים רבים נהרגו ונפצעו. ארבעה חדשים לפני שחרורי נכוויתי כוויות קשות מאוד במרחץ־זיעה, בקיטור שעלה מהאבנים המלובּנות כאשר שפכו עליהן דלי מים. הרופאים הודיעוני כי קיצי קרב, אך הוסיפו לטפל בי במסירות ובעזרת השם נרפאתי. בשנת 1906 שבתי סוף סוף לבית הורי. מוולודי־בוסטוק נסעתי ברכבת נוסעים מהירה שלושים ושניים יום!

באתי הביתה ומצבי היה טוב. אמנם, כסף רב לא היה עמי, אך לעומת זאת הוענקה לי זכות־ישיבה מחוץ לתחום־המושב. זכות זו ערכּה היה רב יותר מערך הכסף. לאחר זמן מועט נשאתי אשה ונולדו לי שלוש בנות. בשנת 1914 נפטר אבי.

פרצה מלחמת־העולם הראשונה, והייתי בין המגוייסים הראשונים ומיד נשלחתי אל שדה־הקרב. ששה־עשר חדשים עברו עלי בגיהינום זה. קבור הייתי בחפירות רעוּעות, תחת מטר אש של הגרמנים. עד אשר נפצעתי בידי השמאלית. ארבע שנים אחרי גיוסי שבתי לביתי חי ובריא — אל אמי הזקנה, אל אשתי ואל ילדי, אך נוסף עליהם מצאתי בביתנו עוד שמונה ילדים עזובים. אלה היו ילדי אחותי. בעלה היה בארצות־הברית והיא מתה בעלומיה בביתנו בימי המלחמה והשאירה לנו את שמונת ילדיה.

באו ימים קשים לכל בני עיירתנו, וקשים שבעתיים בביתנו. צריך הייתי לפרנס את ילדי ואת היתומים וקצרה ידי ; הגענו עד ככר לחם. הרעב פקד אותנו עד אשר רחמו עלינו מן השמים, ומלאך טוב הופיע בצורת שליח מאמריקה שלקח ממנו את היתומים להביאם אל אביהם אשר מֵעבר לים. באהבה ובברכה הוצאנו אותם מביתנו. ליווינו אותם עד ורשה והם הגיעו בשלום אל אביהם ושכחו אותנו.

משנת 1920 ועד 1946 לא קיבלנו מהם לא מכתב ולא דרישת־שלום. ורק עשרים ושש שנה אחרי כן, אחרי שאבד לי כל היקר לי והגעתי בודד וגלמוד לאיטליה, הגיעני מאת בת־אחותי, דבורה קולטון, מכתב ניחומים בצר לי. „דוד יקר", כתבה לי, „שמחה אני כי נשארת בחיים. אַל נא תתייאש ואַל נא תעלה על דעתך מחשבת איבוד־לדעת. הן לא יחיד אתה בצרה. שרידי־פליטה אתם משׁשת מיליוני אחינו היהודים אשר הצוררים שמו קץ לחייהם. אַל נא תדאג, אנחנו נדאג לך ונמציא לך את כל צרכיך". שמחתי מאוד למכתב זה ועניתי לה בערך כדברים האלה: „בני אחותי היקרים, מכתבכם הביא לי ניחומים ועידוד ושמחתי ביגוֹני. ברכות שמים עליכם. אין לי צורך בכל עזרה חמרית. אחת אני מבקש מכם — עוֹדדוּני בבדידוּתי, סַמכוּני ושמחוּני במכתביכם.

כתבו לי לעתים קרובות על חייכם אתם ועל כל אשר אתכם". הם ענוני מיד במכתב על מכתבי זה וזה היה מכתבם האחרון. הוספתי לכתוב להם שבוע שבוע — ותשובה לא קיבלתי. על מכתבי האחרון אליהם, בו שפכתי את מרי זעמי עליהם, על שאין עונים לי, קיבלתי תשובה קצרה: „איננו רוצים לדעת עליך דבר". בזה נפרדו מעלי. ואני — שואל אני לשלומם ומקבל ידיעות עליהם בצינורות אחרים, נסתרים מהם. יודע אני, כי בריאים ושלמים הם וכי אנשים אמידים הם, ובקצרה — טוב להם

ועתה משוכן אני בבית מושב זקנים בתל־אביב. לא בנקל עלה בידי למצוא לי משכן בבית הזה. רבות טרחות טרחתי והרבה ריצות התרוצצתי עד שמצאתי מנוחה בבית הזה.

אויה לי, כי לעת זיקנתי לא יימצא לי נכד או נכדה לשבת על ברכי ולחמם את לבי ברגשי אהבה, כי בודד וערירי אשאר כערער בערבה.

*

ב־1941, כשהגיעו הרוצחים הגרמנים, ראינו את עצמנו כנידונים למוות. בלילה הראשון לבואם רצחו שבעה צעירים בעירנו, והם פשטו על העיר לשדוד, לבוז ולאנוס. אותי הוציאו מהבית וכן את בני הגדול וציוו עלינו להטעין עגלה מלאה שחת. אתנו עבדו פייביל סטריגץ ואיזיל ביהון. ערימת השחת היתה קרובה לעגלה. לא התרשלנו בעבודתנו, אך על דרכנו התייצבו שני נאצים חמושי אלות־עץ כבדות, ובעברנו על פניהם היכו אותנו באלותיהם מכות רצח על רגלינו. אין בכוחי לתאר את אשר עבר עלינו.

עד לערב פסח שנת 1942 הייתי בצוותא עם משפחתי וילדי בגיטו בעיירתנו. בחג הפסח נפרדתי מעל כל אהובי נפשי. עד יומי האחרון לא אשכח את הפרידה הזאת. אותו יום שלחו אותי יחד עם שני בני ועם חתני אל מחנה העבודה בהנצביץ. מאתיים ושלושים נפש מבני עיירתנו היו במחנה העבודה ההוא. מנת־מזוננו היתה 200 גרם לחם ליום וחצי הליטר מרק. עבדנו למען מחנה שלם. המוות ארב לנו על כל צעד ושעל. עבודת פרך זאת מתוך רעב, יסורים ואימת־מוות נמשכה מחג הפסח עד לאחד באלול — עד היום המר והנמהר, בו נודע לנו, כי בני ביתנו היקרים — הטף, הנשים והזקנים — הומתו מוות אכזרי. על הטבח האכזרי הזה בעיירתנו נודע לנו לפנות בוקר יום הששי; מיד התפרצנו מתוך גדרות המחנה ונמלטנו אל היערות.

עם שני בני וחתני, תעינו ונדדנו ביערות ארבעה חדשים, ביום היינו מסתתרים ביערות שכובים ושרועים ופנינו כבושים בקרקע ובלילות היינו תועים כשידינו אוחזות איש ביד רעהו. הלכנו לאור הכוכבים, התפרנסנו בפטריות ובגרגרי־שדה; נדדנו עד שנתקלנו בפלוגת פרטיזנים. הצטרפנו אליה ועשינו בה שנתיים ומחצה עד אשר בא הצבא האדום. שני בני הצטרפו אל הצבא הרוסי לנקום נקם ברוצחי עמנו. בני הצעיר נפל חלל במלחמה על ורשה ועל אודות הבן הגדול איני יודע דבר. ערירי נשארתי — — —

קשה להעלות על הנייר את אשר עבר עלי בשבעים שנות חיי ואף מעט מן המעט העליתי על קצה עטי...

תירגם: ב. פורמן

תשי"ד

פרטיזנים שנשארו בחיים

יצחק ריינגולד	(בישראל)
ישראל בן נחום סלוצקי	"
אליהו סַדוֹבסקי	"
שלמה סַדוֹבסקי (בנו)	"
חיים־שמחה (רובניץ)	"
יהודה בן חיים שוסטר	"
מַשה (אשתו)	"
גולדה (בתם)	"
זליג (בנם)	"
חינה (בתם)	"
מרדכי בן אהרן לייב זייצ׳יק	"
שלמה בן ישראל גלנסון	"
יעקב בן שלמה טופצ׳יק	"
ליפה בן שלמה טופצ׳יק	"
יעקב בן משה־אהרן שוסטרמן	"
יעקב בן חנן אפשטיין	"
יעקב בן נחום־נתן יולביץ	"
יעקב בן אליהו גינזבורג	"
יצחק בן אליהו גינזבורג	"
מרדכי בן לייבל זייצ׳יק	"
משה נוביק (חזן)	"
ישעיהו (בנו)	"
יהודה בן לייב ציקליג	"
ישעיהו נתן בן מרדכי מַיקון	"
דוד שלום בן בריל צוקרוביץ	"
רחל בת מאיר בריל שוסטר	"
דבורה בת מאיר בריל שוסטר	"
שלמה בוימן (חתן אהרון שקליאַר)	"
חיה־רישה בת אלתר גורביץ	"
שלמה בן אייזיק ביהון	"
ליפה יוסלבסקי	"
מרדכי בן נפתלי קרביץ	(רוסיה)
גציל (בנו)	"
מַשה אשת אליקים סלוצקי	"
שמעון סלוצקי (בנה)	(רוסיה)
עובדיה בן ישעיהו סלוצקי	"
חיה אשת לייזר רבינוביץ	"
ליובה רבינוביץ (בתה)	"
יוסף (יוסל) רבינוביץ (בנה)	"
בריל ונדרוב	"
מיכאל (בנו)	"
אלתר בן יצחק ורשל	"
יצחק בן משה נוביק	"
דוד בן יעקב ציקליג	"
ברוך בן יעקב ציקליג	(הולנד)
נחמן בן אברהם מיגדלוביץ	(רוסיה)
חיים־דב בן משה׳קה מיגדלוביץ	"
אברהם׳קה בן משה׳קה מיגדלוביץ	"
הרשקה בן משה׳קה מיגדלוביץ	"
משה בן נחמן אלייניק	"
יצחק שוסטרמן	"
אברהם שוסטרמן (בנו)	"
ישעיהו שוסטרמן (בנו)	"
דוד (דוצ׳קה) בן זליג ציקליג	"
שלמה ציקליג (בנו)	"
חיים בן גרשון סלוצקי	"
שמואל בן חיים בריל מיגדלוביץ	"
הירש־מאיר בן ישראל־אהרן איסרס	"
בן־ציון (בוניה) בן חנן אפשטיין	"
מרדכי בן אברהם מיגדלוביץ	"
בומה (אברהם) רפפורט	
(חתן של זלמן ברסלר)	"
נח בן אליהו ציקליג	"
לייבה ריקלין	"
ישעיהו ריקלין (בנו)	"
אהרן בן שאול רובניץ׳	"
בניה בן יצחק ריינגולד	"
רייכמן (חתן י. ריינגולד)	"

הרשל בן יעקב סלוצקי	(רוסיה)
שלמה בן טמַרה קרביץ	״
הרשל בן טמַרה קרביץ	״
שואל סלוצקי	״
שמואל הולצמן (חתן נחום)	״
חיים־אהרן בן משה מישלוב	״
ישראל חיניץ (מברזניק)	״
ליפא חיניץ (בנו)	״
חיים חיניץ (בנו)	״
מיכל בן יעקב קירז׳נר	״
חיים בריל בן הרשל לַפצ׳יק	״
בריל בן יוסף גינזבורג	״
זשאַמה בן ישראל גורודצקי	״
בן־ציון (בוניה) בן שלמה טופצ׳יק	״
חיים שברין	(ניו־זילנד)
פרידל שברין (בתו)	״
חנן בן יהודה שוסטר	(קנדה)
שרה בת ברוך סלוצקי	(קנדה)
דבורה בת נחום־נתן יולביץ	(ארגנטינה)
יוסף הלל (בעלה)	״
חיים (בנם)	״
הירשל בן מאיר בריל שוסטר	(ארה״ב)
גרונם בן משה סגלוביץ	״
בצלאל בן משה סגלוביץ	״
אברהם בן משה סגלוביץ	״
משה שולמן	(קנדה)
פייגל בת יעקב לזבניק	״
משה׳קה בן יעקב לזבניק	״
גרונם בן יעקב לזבניק	(ארה״ב)
ליפא בן מרדכי מישלוב	״
גרונם בן בריל מיגדלוביץ	״
חיים בן אלתר יולביץ	?
הירשל רובינשטיין	(ארה״ב)
מאיר בן מנדלה מיגדלוביץ	(רוסיה)

ערוך ע״י מרדכי זייצ׳יק

קהילת־הקודש

בית-הכנסת הישן

מרדכי זייציק

בתי־כנסת

בית־הכנסת הישן

בית־הכנסת הישן נבנה בשנת 1870, במקומו של בית־תפילה אחר, קטן מזה, שהמשיכו להתפלל בו עד שנגמרה בנייתו של בית־הכנסת שמעליו (רק אז פירקו את כתליו של בית־התפילה הקטן).

בית־הכנסת הישן היה בנוי עץ משופרא דשופרא שקיבלו במחיר מוזל מאת הגדאף וויטגנשטיין, בעל היערות. ברוב הוצאות הבנייה נשא נגיד העיירה בימים ההם, ר׳ מרדכי בן ר׳ מנדל ציקליג. היו בו מקומות־ישיבה רבים סביב שלושת הקירות ובאמצעו, וגם מסביב לבמה. ארון־הקודש קושט בפיתוחי־עץ יפים, בקומה השניה עזרת־הנשים. חדר קטן בתוך בית־הכנסת שימש למניינים למתפללים מאַחרים. התפללו בו התושבים הוותיקים של העיירה; רובם היו בעלי־מלאכה עניים ופשוטי־העם. בפינה הדרום־מזרחית היה מקום קבוע לרב ולחזן.

הבנין היה רחב־ידיים והוקם על שטח של 400 ממ״ר; בשנים האחרונות היה הכרח לתמוך את התקרה בעמודי־עץ חזקים.

בית־הכנסת, מלבד אשר שימש לתפילה, היו מבררים בו כל מיני סיכסוכים ומריבות אישיים, שלפעמים נסתיימו ב„תיגרות־־ידיים״; בו התקיימו מסיבות רשמיות לכבוד החגים הלאומיים של המדינה, תחילה של רוסיה ואח״כ של פולין; שם גם נשאו את דברם ה„מגידים״ שנזדמנו לעיירתנו.

יהודי אשר רצה לשפוך את מר־לבו לפני בוראו — בחר לעשות זאת בבית־הכנסת הישן, ללא הפרעה או היסוס. שם אפשר היה לפגוש תמיד במישהו יושב עטוף בטלית ותפילין, מעיין בגמרא או בספר אחר.

בית־הכנסת החדש

בית־הכנסת החדש נבנה בשנים 1900—1904 בהתחלת רחוב פודליפיה, מצד שמאל. הוא היה קטן בהרבה מבית־הכנסת הישן, אולם יפה יותר. קירותיו משוחים בצבעים נאים וארון־הקודש מקושט פיתוחים נהדרים מעשה־אמנות של שריגים מגולפים ופירות שונים שנראו כמו חיים. בו התפללו תושבי העיירה האמידים יותר, האינטליגנציה, וחתני בעלי־הבתים שזה מקרוב באו לעיירה, ורק מעטים מוותיקי העיירה.

האוירה בבית־הכנסת החדש היתה חפשית יותר. החדר הקטן שבסמוך לבית־הכנסת שימש לשיחות וויכוחים פוליטיים מענייני דיומא.

בחורף, בלילות שבת הארוכים, כשבחוץ שרר קור ובפנים בית־הכנסת התפשט חום נעים, נהגו לבוא אחרי סעודת־השבת לשמוע את פרשת־השבוע מפי הרב; ליד

השולחנות הצטופפו סביבו יהודים פשוטים וגם יודעי־תורה. הלימוד היה מעניין, משוזר פירושים ואגדות ואמרות מפי גאוני הדור, וגרם הנאָה מרובה לשומעיו.

גם הדור הצעיר מצא את מקומו בבית־הכנסת; נערים בני 14—15 ישבו צמודים לספסלים והקשיבו לסיפוריהם המרתקים של חבריהם המבוגרים יותר, על שודדים, לצים וגזלנים, — גיבורי האגדות הרוסיות העתיקות, כמו איליא מוראַמץ, אליושה פאפאוויץ ואחרים.

לבית־הכנסת היו גם באים להתחנן בפני ה׳ לעזרה בעת צרה; במקרה של מחלה אנושה של מישהו או אסון, היו באות הנשים לבקש רחמים להחלמתו של החולה ולהצלתו.

חזנים ושוחטים

א

אבנר גולוב (יונאי) ואברהם־יצחק סלוצקי

השוחט הראשון בעיירה — כפי שזוכר ר׳ אבנר גולוב — היה ר׳ הרשל הושקוביץ. ר׳ מרדכי ציקליג וסוחר העצים המפורסם זלדוביץ הביאו לעיירתנו את החזן־שוחט ר ישראל חיים הכוהן. פרץ סכסוך בעיירה ומצדדי השוחט הושקוביץ לא אכלו משחיטתו של החזן־השוחט ישראל־חיים; גם הרב לא אכל משחיטתו.

כעבור ימים הסתדרו העניינים: לשוחט הקודם הוקצבה משכורת חדשית ובינתיים הצליח החזן־שוחט ישראל־חיים, שהיה איש פיקח, עליז, חרוץ ובר־שיחה, להתחבב על אנשי־עיירתנו.

הוא ידע פרק בנגינה ולנַהל מקהלה. הוא גם חיבר מנגינות משלו שהיו מקובלות על בני־העדה. רבות ממנגינותיו היו מושרות בבתי־המלאכה בפי החייטים, התופרות ופועלים אחרים. ב„ימים הנוראים" היה מתפלל עם מקהלת משוררים גדולה, שהדריך ולימד אותם בימות הקיץ. יצחק סלוצקי כותב, כי גם עתה מושרים בארה"ב, במסיבות ריעים של בני עיירתנו, רבות מהמנגינות שחוברו ע"י החזן ישראל־חיים.

הוא היה הרוח החיה בכל סעודת־מצווה, כגון חתונה, ברית־מילה, ופדיון־הבן: בא החזן ישראל־חיים, באה שמחה לבית.

פרנסתו היתה על השחיטה ומצבו הכלכלי טוב, גם דירתו היתה מרווחה ויפה. שלושה בנים וחמש בנות היו לו.

גם כשהזקין לא סרה מעליו עליזותו. ויש מסַפרים, כי בשכבו במיטה אשר לא ירד ממנה, אמר לרופא שבא לבקר אותו: „אדוני הרופא, יודע אני את מצבי. הנני הולך למות מרוב אכילת אפיקומן"...

ב

מרדכי זייציק:

כאמור לעיל, אומר זקן עדתנו, ר׳ אבנר גולוב (יונאי), כי הוא אינו זוכר ואינו יודע דבר על חזן־שוחט בעיירה לפני השו״ב והחזן הרשל הושקוביץ. אך מרדכי זייציק אומר: קבלה היא בידו מאביו, כי החזן־שוחט הראשון היה אחד שבא ממינסק לעיירה ושמו ליבקה זייצ׳יק, וכי הרשל הושקוביץ בא לעיירה אחריו.

אחרי ר׳ ישראל־חיים נשארה העיירה שנים אחדות בלא חזן, כיוון שהשוחט אליהו־אהרן לא ידע חזנות.

אך „לא אַלמן ישראל״. בעיירה היו „בעלי־תפילה״ מצויינים, כגון: ר׳ חיים־ברל מיגדלוביץ — בבית־הכנסת הישן; אברהם־יצחק חיניץ ומרדכי׳לה שטינבוק — בבית־הכנסת החדש.

זמן־מה כיהן כחזן־שוחט בעיירה ר׳ יעקב־שמואל, חתנו של החזן הזקן ר׳ ישראל־חיים. איש יפה־תואר היה, בעל נימוסים יפים ובעל מידות נאות. אהוב היה על כל בני עיירתנו. שמו הטוב הלך לפניו, והוא הוזמן לעיר גדולה פי שבעה מעיירתנו. רב היה צערם של בני העיירה על צאתו של האיש היקר מעיירתנו הקטנה, שלא היה ביכולתה להתחַרות בעיר הגדולה, שהקציבה לו משכורת ותנאי־חיים טובים יותר.

מרדכי זייציק

חזנים, שמשים

הואיל ואוכלוסייתה של עיירתנו היתה מועטת, חייב היה החזן להיות גם שו״ב ומוהל, אולם הדגש הוטל על החזנות. והיה אם החזן לא הצטיין בקול ערב במיוחד, היה עליו לדעת, לפחות, לנגן היטב. חשוב היה שידע להתפלל בליווי מקהלה, ושתפילותיו ינעמו למתפללים.

המקהלה היתה צריכה ללוותו בתפילות ה„ימים הנוראים״ וגם באמירת סליחות; ביום הראשון של ראשה״ש התפלל בבית־הכנסת הישן ולמחרתו — בבית־הכנסת החדש. ביום הכיפורים התפלל „כל־נדרי״ ותפילת מעריב בבית־הכנסת החדש, ולמחרת — בבית־הכנסת הישן, במשך כל היום.

מדי שנה בשנה היו מחַדשים משהו בניגוני־התפילה, שמא המנגינות הקודמות לא יעוררו עוד את הלב...

יובן, איפוא, על שום מה תושבי עיירתנו לא יכלו להעלות על הדעת כלל, איך ייתכן, שבעיירות אחרות מתפלל החזן בלי ליווי מקהלה!

החזן קיבל תשלום מיוחד בעד התפילה בחגים וב„ימים הנוראים״ בליווי מקהלה והוא גם דאג לאַרגן אותה בכל שנה. מלבד זאת היוותה המקהלה משעֶנת ועזרה לחזן:

הוא יכול היה לנוח בשעה שהם שרו וביום־כיפור, בשעת ה„עבודה" היו שני המשוררים הבוגרים מקימים אותו מ„כורעים".

אוהדי המנגינות והחזן נמנו עפ"י רוב עם מתפללי בית־הכנסת הישן; היה מקובל, שמתפללי בית־הכנסת הישן באו ביום כיפור לבית־הכנסת החדש לחזור ולשמוע אותן המנגינות ששמעו אותן אמש.

החזן והשו"ב הראשון בלנין היה ר' לייבקה; אחריו — ר' הרשל הושקוביץ, ששימש גם כמלמד, כיוון שמחזנות ושחיטה בלבד לא יכול היה להתפרנס.

אחר כך בא ר' ישראל־חיים. בתקופה ידועה לא היה חזן מיוחד והיו בעלי־תפילה מאנשי לנין, למשל ר' חיים ברל מיגדלוביץ. פעמים אחדות התפלל החזן יעקב שמואל, שנחשב לאיש לנין, ותפילותיו היו ערבות מאוד. המנגינה שלו לתפילה „כי הם חַיינו" (מ„אהבת עולם" בתפילת „מעריב") הושרה במשך שנים רבות אפילו ע"י חזנים אחרים.

בשיטתו עשה רושם כביר החזן לייבל גרשון, שבא לעיירתנו לנסיון בלוויית מקהלה גדולה. ביניהם בריטון, אַלט — הסוליסט — שהיה עוטף תמיד סודר לצוארו. החזן יחד עם המקהלה ששרו עפ"י תווים (ממש כמו בעיר), נשאו חן והוא נתקבל בעיירה כחזן ושו"ב. מן המקהלה השאיר רק את האַלט.

חזן זה, בעל טנור יפה, היה יהודי בריא ושמנמן, מעוטר זקן צהבהב (כוחו הצטיין בפרט כשהשכיב במשיכה אחת שור לשחיטה). הוא בא לעיירתנו ממינסק בהתחלת מלחמת־העולם הראשונה ושהה אצלנו כ־5־6 שנים. מנגינותיו לתפילות „כבקרת רועה עדרו" ו„ויהי ביום השלישי" ראויות לציון.

בעזבו את לנין, נתקבל בעיירה כחזן ושו"ב ר' פייבל חיניץ, שמוצאו מסטאַרובין—סלוצק.

היה זה יהודי יפה, בעל זקן שחור ועבות, בעל־תורה, בקי בתווים; ואף־על־פי שקולו לא פותח במיוחד, היו תפילותיו לבביות. גם הוא התפלל בלוויית מקהלה, ניגונו העליז ל„יתגדל ויתקדש" שאחרי נעילה, חביב היה על העיירה, וכאילו ריענן את האנשים אחרי יום־הצום והתפילות הרציניות לכפרת־העוונות. וכל הקהל החרה־החזיק אחריו.

אחריו שימש כחזן ר' משה נוביק, שהגיע אלינו מהעיירה הקטנה סנוב שליד ברנוביץ'־קלצק. הוא שימש כחזן ושו"ב עד פלישת הגרמנים. נכלא עם האחרים במחנה הנצביץ'; משם ברח ונצטרף לפרטיזנים וכעת חי בישראל.

השמשים ועוזריהם

שכרו של שמש בבית־כנסת בלנין, היה נמוך מאוד. לכן, כדי לפרנס משפחה — אשה וילדים — היה עליו עוד לעסוק בעבודות צדדיות, כגון ללמד גמרא לילדים מתבגרים, וקצת גם... בקצבות. מלבד אלו היו לו התעסקויות עונתיות, כגון: מלקות בערב יום־הכיפור וכו'. אולם בכל אלה לא היה, כמובן, כדי להעשירו...

בעיירתנו עברו כל מיני טיפוסים של שמשים ועל המעניינים ביותר נספר להלן:

בבית־הכנסת הישן היה עוזר לשמש בשם טאליה קאניק, שהיה מטאטא תמיד את בית־הכנסת, מביא מים או חוטב עצים להסקתו.

היה קטן־קומה; הגיע אלינו צעיר לימים, דיבורו לא ברור ומקוטע, ובקושי אפשר היה להבין דבריו. אולם במרוצת הזמן, כשהתרגלו אליו — הבינוהו. לפי דבריו, בא לו מום זה מהמלחמה, כששירת כחייל ונפצע.

בימות החורף, כאשר שרר כפור עז, היה הוא עצמו מנסר גזעי אורן עבים בעלי סיקוסים מרובים שקשה היה לבקוע אותם. הילדים היו מסתכלים בסקרנות כשהוא סוחב את העצים למרתף, מקום שם נמצא פי־התנור שחימם את בית־הכנסת כולו.

בדרך־כלל שקט מטבעו, אולם כשהילדים הרגיזוהו יתר־על־המידה — היתה פגיעתו רעה.

ה„עֵזר כנגדו" היתה אשה גוצה ושמנה, נמוכה ממנו כדי ראש ופניה שחורים, מבהיקים...

היה מעניין לראות את הזוג הזה, המיוחד במינו, כשהם יושבים על מיפתן ביתם שליד בית־הכנסת ומשוחחים.

האשה, בין יתר סגולותיה, היתה חירשת לחלוטין, אולם את דיבורה היא — שמעו ברחוב השני...

השיחות הרציניות ביותר התנהלו ביניהם בימי שישי ותוכנן מענייני דיומא: השבת הקדושה ממשמשת ובאה ועדיין אין דגים ובשר...

פעם, בחורף, קרה מקרה והשמשית אַלטה, בלכתה לבאֵר שליד בית־הכנסת, החליקה על הקרח שעל פי־הבאר — והתגלגלה לתוך הבאר שעומקה היה כ־10 מטרים.

על פי נס לא נחבלה באופן רציני ביותר, ונתקעה כשהיא יושבת בפי הבאר בתוך מי־קרח, כי הוא היה בדיוק כגודל גופה... איך־שהוא הוציאוה משם.

בשנותיו האחרונות התאונן טאליה שהוא חש כאֵב באזניים ומיחושי־ראש; ולא עברו שנים מועטות והוא הלך לעולמו.

גדוד הקרן הקימת לישראל בלנין

ההווי

מרדכי זייציק

„המשרד" וההווה

האחוזה שהשתרעה דרומית־מערבית מהעיירה, במרחק קילומטר ממנה, שטחה היה רם יותר. היא היתה שייכת לאגרקוב, אשר בילה רוב ימיו בחו"ל או בדרום־רוסיה, ורק לעתים רחוקות בא לפקוד אותה. נבנתה עפ"י תכנית מעובדת יפה: במרכז עמד הבית היפה והמשוכלל, „הבית הלבן" („ביאֶלי דוֹם") — שחלונותיו היו מגולפים ומקושטים קישוטים שונים — בו התאכסנו אגרקוב ופמלייתו בימי ביקוריהם המעטים. לידו ה„בית האדום" שהיה בנוי כולו לבנים אדומות. במרחק מה מהם התרכזו המשרדים ובנייני־השירותים. מסביב למרכז הזה, אך במרחק ניכר ממנו, עמדו בתי־המגורים של הפקידים והעובדים. שתי שדרות יפות ומטופחות — שדרת עצי־ליבנה ושדרת־אורן — נמשכו מתוך המרכז עד לשערי הכניסה לאחוזה.

לצד האחוזה השתרע גן פירות גדול. בכל קיץ החכירה מינהלת המשרד את הגן ליהודי, תושב העיירה. החוכרים היו מוכרים את הפירות בעיירה, ובשנה ברוכה הוצאו הפירות למכירה גם בערים אחרות.

תושבי העיירה היו מרבים לבקר באחוזה ומטיילים בשדרותיה. הכניסה אליה היתה חפשית, וכן הגישה לסוגר הדובים וגוריהם; רבים באו לראות אותם ולהגיש להם חתיכות סוכר או מטעמים אחרים.

מרדכי זייציק

טיפוסים ומנהגים

בגאווה מסויימת מותר לציין, שבעיירתנו לנין היו אפילו בעלי־המלאכות בני־תורה, ולא „עמי־הארץ".

רבים מבעלי־המלאכה ובעלי־העגלות נוהגים היו לשזר את דיבורם באמרות ופסוקים, ולהתפלפל בפרקי ישעיהו והיו גם ביניהם בקיאים בתלמוד.

1. ישראל גלנסון או כפי שכינוהו ישראל הנפח, שעבד כל ימיו בנפחייתו, היה מקדיש את שעותיו הפנויות מעבודה ללימוד גמרא, שידע והבין היטב.

2. בינוש הסנדלר, יהודי שקט, תמיר, היה הולך כשידיו משולבות על גבו, נוהג היה לבלות את רוב זמנו בעיון במסכתא זו או אחרת ואף הוא ידע פרק בגמרא.

3. חיים־חייקל, יהודי פשוט, ירא־שמים, עבד קשה מאוד בכל ימות השבוע. אפשר היה לראות אותו כשהוא פוסע בבוץ בכבדות במגפיו המסורבלים וסוחב עור שפשט זה עתה מעגל רך. אולם ביום השבת, ניקה עצמו מהזוהמה והשליך אחרי גוו את דאגות השבוע. יום זה היה מוקדש כולו לבית־הכנסת; מקומו ליד העמוד, אומר תהילים והקהל חוזר אחריו. ואמנם ידע תהילים על בוריו, ואמירתו נהפכה למין „חזקה" שלו.

גם בעלי־העגלות הצטיינו בידיעות היהדות. הנוסעים שנזדמן להם לנסוע אתם בדרך

הארוכה והמלאה בוץ המוליכה לתחנת־הרכבת במיקשביצ׳י, מעולם לא נתארכה להם הדרך, תודות לאמרות והפסוקים, האגדות והמעשיות שהעגלונים ידעו לעניין־לשעשע בהם את הנוסעים.

אפילו אל סוסיהם היו מדברים בלשון־קודש מיוחדת, בסגנון „טוביה החולב״...

כדאי גם להזכיר טיפוס מיוחד מהשנים שעברו, והוא בצלאל זייציק או בצלאל ה„יוון״, כפי שכינוהו.

כינוי זה נתלווה לו, כיוון שהיה מה„חטופים״ (קאַנטוֹניסט) מימי הצאַר ניקולאי הראשון, כאשר היו חוטפים ילדי ישראל ומכניסים אותם לצבא, שם שירתו 25 שנים תמימות! גם הוא נחטף בהיותו בן 11 שנה ואחרי טלטולים רבים בכל מיני קסרקטינים שירת בצבא 25 שנים תמימות! ולמרות שחי זמן כה ממושך בין נוצרים — כך סיפר — כמעט ולא אכל טריפה ולא חילל אף פעם את השבת.

בצבא הגיע לדרגת „פלדפבל״, שנחשבה בימים ההם לדרגה גבוהה, ביחוד לגבי יהודי.

צורתו החיצונית היתה כמו של איש־צבא ממש, זקוף ובעל־גוף מפותח כהלכה. מתקופת שהותו בצבא נשארו לו גידופים שהיה משתמש בהם כשתקפו כעסו.

בשנת 1928, בעת ביקורו של הגנרל הפולני סקלאדקובסקי בלנין, ניגש אליו בצלאל זייציק יחד עם שאר המשלחות. הוא הציג את עצמו וביקש שתמורת שנות־שירותו הרבות בצבא הרוסי יקציבו לו פנסיה קבועה. בשעת מעשה הוא הראה אותות הצטיינות שזכה בהם בשעת שירותו וסיפר שהשתתף בדיכוי המרד הפולני בשנת 1863. הדבר הרגיז את הגנרל והוא קרא: „מה?! אתה נלחמת נגדנו ודורש עוד עבור זה כפרס פנסיה?!״ מובן מאליו, שבצלאל זייציק לא קיבל פנסיה...

הוא הגיע לגיל מופלג ועד יומו האחרון היה בריא ובהכרה מלאה. מת בשנת 1933 — והוא בן 94 במותו.

מרדכי מיגדלוביץ

יהודי־כפר

מוקדש

לזכרם של הקדושים — אליקים ב״ר עובדיהו אבי; מרים בת ר׳ יצחק רובינשטין אמי; שרה׳קה אחותי; שיינדל אחותי וילדה ושאר היהודים הכפריים שחייהם, חיי ישרים ועמלים, קופדו בידי חיות טרף־הנאצים הטמאים. ולזכרו של אחי יצחק, חייל בצבא האדום, שנפל בשדה הקטל בין הלוחמים ברוצחי עמנו.

בסביבת עיירתנו לנין שכנו כפרים רבים, בהם ישבו, בקרב איכרי רוסיה הלבנה, משפחות מספר של יהודים. הללו התפרנסו מיגיע־כפיהם; רובם בעלי־מלאכה: נפחים, חייטים, סנדלרים, נגרים. אחד או שנַים מצאו את פרנסתם בחנות זעירה, שסיפקה את צרכי האיכרים. אחדים סחרו בכל מה שבא לידם, חזרו — בעגלה רתומה לסוס או ברגל — על הכפרים ועל פתחי בתיהם של האיכרים וגרנותיהם וקנו מכל הבא ליד; את סחורתם הביאו העירה למכירה.

**
*

נולדתי בכפר הריצינוביץ, במרחק ארבעה־עשר קילומטר מלנין. הדרך מהעיירה אל הכפר עברה על פני אגמי מים וביצות. התחבורה עם העיירה לא היתה קלה ולא נוחה. בימי האביב עם הפשרת השלגים ובימי סתיו גשומים, הוצפה הדרך מים, מעל לגלגלי העגלה. למודים היינו ללכת ברגל על פני קורות עץ, שרועות בביצה, שהיו חלקלקות; אך אנחנו רגילים היינו ללכת עליהם, כשאנו מצויידים במקל ארוך, בשעת הצורך היה ההולך סומך עליו, בהשעינו את קצהו התחתון בגזע עץ סמוך, ואוי לו למי שהעמיד את מקלו ותקעו בביצה הטובענית — אזי נפל האיש וראשו לתוך הביצה. על אף הזהירות וההרגל בהליכה זאת, החלקתי לא פעם מעל גבי הקורה החלקה, ולא אחת טבלתי יפה יפה בביצה העמוקה. שבע נפלתי ושבע נאחזתי בקורה, טיפסתי ועליתי, הריקותי את המים מן המגפים, והמשכתי את דרכי על גבי הקורות הנפולות עד בואי אל הכפר, אשר מנה כחמישים־שישים בקתות איכרים שגגיהן תבן, הערוכות בשתי שורות לשני צידי הרחוב. באמצע הרחוב שתים שלוש בארות לשאיבת מים.

בין הבקתות הזדקר ביתו של חיים־יעקב גינצבורג, היהודי „העשיר" בכפר. יהודי פשוט, אך סוחר מנוסה וספק של קרונות־בקר לוורשה. (לעת זיקנתו היגר לארצות הברית אל בניו ובנותיו שם, השאיר בכפר שתי בנות. שתיהן אלמנות, שניספו יחד עם כל בני עיירתנו, והן: ליבה וילדיה וינטל וילדיה).

סבי עובדיהו מיגדלוביץ ושני בניו — אליקים אבי ואברהם דודי — התפרנסו מעבודתם וממסחרם הזעיר, הצטיינו במידת הכנסת אורחים. קיבלו בסבר פנים יפות ובשמחת־לב כל עובר אורח. במאור פנים היתה אמי מרים מגישה את הארוחה לאורח, וכשנודע לה כי יהודי מתאכסן בבית נכרי, היתה הולכת לחפשו ולהביאו אל ביתנו.

יהודי־כפר אלה, על אף עמלם הרב וטירדות הפרנסה שהדריכו את מנוחתם, עשו כל אשר היה ביכולתם, ולמעלה מיכולתם, למען חינוך ילדיהם. שתים, שלוש או ארבע משפחות יהודיות, שחנן אותן אלוהים בילדים קטנים בגיל־הלימודים, היו צריכים להביא מורה, לשלם את שכרו ולכלכל אותו.

המורה הראשון שהובא אל כפרנו היה אברהם'לי, שהיה ידוע אצלנו בכינויו „דער סידוריק". הוא בנו של אלידו סלוצקי תושב הכפר פוזיץ'. היה גבה־קומה וארך־רגלים, ואני זוכר, כי בקומי משנתי בבוקר ראיתי בר־נש שוכב על הספה שבין השולחן והקיר, ורגליו תלויות ויורדות אל הריצפה. אמי ראתה כי אני תמה לדעת מי ומה הוא, והיא סיפרה לי כי זה הוא ה„רבי", שבא ללמדנו ראשית קריאה. חצי שנה לימד אותנו. כשנתיים אחרי כן, בימי מלחמת־העולם הראשונה, נקרא לצבא הרוסי, נשלח לשדה הקרב, ואל ביתו לא שב, ולא נודע אם נפל במלחמה, או מת בשבי הגרמנים מאחורי „קוצי־הברזל".

המורה השני שלנו, משה ב"ר אהרן־לייב זייציק, גמר אחרי כן בהצטיינות את הסמינר למורים בוילנה, וכעבור שנים מספר נתפרסם כאחד המורים המעולים וכפדגוג מובהק בבתי־הספר „תרבות" בפולין. הוא מת מות קדושים בתוך שאר קדושי עמנו בעיר קרמניץ.

גם המורה השלישי שלנו, אליעזר בן יוסף (יוסל) זרצקי, היה בעל השכלה תיכונית.

אחרי עשותו בכפרנו חצי שנה, יצא חוצה לארץ, למד שם תורת הרפואה, והיה לרופא טוב; חש להגיש עזרה רפואית חינם למחוסרי־אמצעים בעיירתנו ובערים אחרות.

במה זכה כפרנו המנותק ממקומות ישוב והתקוע בתוך ביצות־עד, כי יבואו שני צעירים, מחוננים בכשרון דעת ובעלי שאר־רוח, להורות אצלנו ילדים מספר, בני־כפר?

הזמן גרם לכך. היו אלה ימי מלחמת העולם הראשונה, שהביאה בעקבותיה שובע לכפר, ומחסור ורעב בעיר. המורים הצעירים האלה קיבלו את שכרם לא בכסף אלא בשווה־כסף, במיצרכי מזון: קמח, תפוחי־אדמה ושאר ירקות, שהומצאו להוריהם בעיירה. היו משפחות הצעירים שׂבעוֹת, ואנחנו זכינו במורים נעלים. גם מורנו זה, אליעזר זרצקי, נפל תחת יד הכורת האכזרי והטמא.

מקץ המלחמה העולמית הראשונה הורע מצבם של יהודי־הכפר. בני כפרנו המעטים לא יכלו עוד לשאת את המשא הכבד — תשלום שכר המורה וכלכלתו.

על המשפחות היהודיות המעטות בכפרנו היה מוטל עוד נטל לא קל מחינוך הילדים: את צרכיהם הדתיים לא יכלו לסַפק בלי עזרה מן החוץ.

לקראת ה„ימים הנוראים" היה צורך להביא חזן מהעיירה, שידע גם לקרוא בתורה ולתקוֹע בשופר, ולא קל למצוא אדם מושלם בשלוש אלה; היו שנים שהובאו לשם כך שלושה אנשים אלינו — אחד חזן, אחד קורא ואחד תוקע. הדבר הזה עלה לאנשי־הכפר בהתרוצצות יגעה ובדמים מרובים, כי היה צורך לשלם לכל אחד מהשלושה את שכרו, שכר הליכתו ושכר עשייתו בקודש אצלנו.

בשנים האחרונות היתה לנו הרווחה, כי נמצא לנו איש יודע הכל: הלא הוא המורה הוותיק, ר' אהרן־לייב זייציק, שהתפלל תפילת מוסף, קרא בתורה, והיה בעל־תוקע קבוע בבית־הכנסת הישן בלנין. על כל אלה גם ידע להשמיע דברי כיבושין והתעוררות לפני „כל־נדרי", לעדה הקטנה, עדת היהודים הכפריים שעמדו, עשו אזנם כאפרכסת ושמעו בחרדת קודש את דבריו.

זכורה לי גם שנה אחת, שבני כפרנו לא יכלו להתפשר בחלוקת תשלום השירותים הדתיים. הם קמו ועלו ב„ימים הנוראים" לעיירה להתפלל שם בציבור. ואת הבנות השאירו בכפר לשמור על הבית ועל אשר בו.

מקרה נדיר היה זה. תמיד ידעו היהודים בכפרנו לבוא לידי הבנה ולסדר בצוותא את ענייניהם הציבוריים. אנשים תמימים היו. חיו והתקיימו בעבודתם ובעמלם, עד אשר באו חיות־הטרף, ובידיהם הטמאות שׂמו קץ לחייהם, לעבודתם, לשמחתם וליגונם גם יחד.

מילידי כפרנו זכו להגיע לישראל ולראות בתקומת עמנו וארצנו.

מרדכי זייציק

הנהר סלוץ׳

מקומות־רחצה שונים היו בעיר. הנהר סלוץ׳ שטף בסמוך לעיירה, מימיו היו זכים, קלים וזירמם מתון במקומות רבים. ילדי ישראל חמדו בו ונהרו אליו. הנה הם מֵטילים עצמם אל תוך חיקו ומשחקים בו ובמימיו המלטפים עד לעייפה, והנהר פלט אותם אל החוף שם היו משתטחים על החול או על העשב הרך, נחים וחוזרים לנהר.

כך היו מבלים ילדי ישראל שעות על שעות — מן המים אל החוף ומן החוף אל המים, עד הישמע קול אמא, העומדת על מיפתן ביתה וקוראת: „משה, יעקב, אייכם? הביתה!" הילדים מחרישים ואינם עונים. שלא לגלות לאמא היכן בילו את יומם. בדרכי סחור סחור היו חוזרים הביתה, ופניהם פני צדיקים תמימים. אך לא רק תינוקות של בית רבן חיבבו את הנהר, אלא כל תושבי העיירה.

גדולים כקטנים ציפו לעונת־הרחצה בקיץ. מקום הרחצה הקבוע היה ליד הגשר שעל הנהר. מימין לו, במרחק כמאתיים מטרים ממנו, התרחצו הנשים. לא עמוק היה הנהר שם; בעל קומה בינונית יכול היה לחצות אותו ברגל. משמאל לגשר ובסמוך לו התרחצו הגברים. שם היה הנהר עמוק יותר, ורק יודעי־שחייה העיזו להרחיק משפת הנהר עד לאמצעיתו, או לשחות לעברו השני.

בעיירה היו רבים שהצטיינו בשחייה יפה, ואחדים מצעירי השחיינים היו מפליגים לפעמים אל מתחת לגשר, מתגברים על זרמי המים החזקים ועל המערבלות המסוכנות בין עמודי העץ ומרחיקים עד למקום הרחצה של הנשים, עד ולא עד בכלל. לא. לא ההינו לבוא בקהל הנשים המתרחצות. בימים ההם טרם הונהג בעיירתנו בגד רחצה וצעיר אשר יעבור את הגבול, יהיה לשימצה.

בערבי שבתות היו מקומות־הרחצה שוקקים מאדם רב. קהל המתרחצים שונה מזה של שאר ימות השבוע. רב בו יותר הלקם של המבוגרים ובאי־בימים. הצעירים יודעי־שחייה, וזליג בן מרדכי יולביץ בראשם, עוברים את הגשר לעברו השני של הנהר ומרחיקים ללכת כקילומטר וחצי אל מקום הרחצה „בין האלונים", חוף יפה־נוף שם ומדרונו תלול, והנהר — רחב ועמוק, עמוקה גם שפתו, והמתרחץ שם נופל לתוך מים עמוקים מיד ברדתו מהחוף ובטבול כף רגלו במים. בקיצור, מקום רחצה ליודעי שחייה.

והנה מופיע, להפתעת רבים, גם ר׳ משה טומשוב, האיש היושב יום ולילה על התורה. גם הוא מַתיר לעצמו להינתק שעה אחת מעל ספרו, ולהתענג לכבוד שבת המלכה ברחיצה בנהר. ולכבוד המלכה הוא, היהודי הרציני, מתיר לעצמו גם מעשי ילדות; הוא מראה את יכולתו בשחייה יפה. מתי למד זאת? בילדותו? האם גם הוא היה פעם ילד? הגם הוא התגולל פעם שעות על חוף נהר?

אך מוטב כי לא נחשוד בכשרים. בטוחים אנו בו, כי בעלותו מן הרחצה, יסור אל בית־המרחץ, יטבול במקווה כשרה כמנהגו בקודש, ישוב למעונו הדל, ישיר בהתלהבות את

„שיר השירים", יקדש את עצמו לקראת יום השבת. ושוב יסתגר בתוך ד' אמותיו של קריאת ספר ואמירת תפילות.

הנך מתבונן אל המתרחצים ומהרהר: מה רב קסמו של הנהר ומימיו הצוננים. הנה קהל יהודים עמוסי דאגות כל ימיהם, יגעים למצוא את פרנסתם — פשטו מעליהם את בגדיהם ואגב כך פרקו מעליהם גם את כל הנטל הכבד אשר תחתיו הם כורעים, קפצו אל חיק־הנהר והנה הם משתובבים וצוהלים כילדים — חזרו לילדותם...

ריע ואה היה הנהר לעיירתנו. ממנו נשבה רוח חיים מרעננת ומשיבה את הנפש, והנה בא חוזה השלום בין רוסיה לפולין, שנחתם בעיר ריגא, וגזל מאת העיירה את ברכת הנהר: לפי החוזה הזה נעשה הנהר סלוץ' קו־הגבול בין שתי המדינות. חציו נחשב בתחום פולין וזה שלעבר השני — בתחום רוסיה; גם הגשר של הנהר חולק לשני חצאים ושתי סוכות הוקמו בקצותיו: האחת לזקיפים העומדים על משמר הגבול הפולני, והשניה לזקיפים העומדים על משמר הגבול הרוסי.

תחילה היקצו השלטונות הפולניים מקום רחצה ליד הגשר, שטחו היה קטן ובאמצע הנהר היה מוקף גדר — מחיצה בין התחומים, שלא ייכשל מישהו ולא יחריג מתחומו. בתנאי־רחצה כאלה רק מתי מספר באו להתרחץ. אחרי ימים ראו אנשי השלטון הפולני, כי מעֵברו השני של הנהר באים חיילי הצבא האדום להתרחץ במחצית הנהר שבתחום רוסיה, וכי אגב כך הם מגלגלים שיחה עם המתרחצים מתושבי העיירה — אחרי ראותם זאת אסרו כליל על הרחיצה בנהר.

באו ימים, וכל איש נבון נזהר מגשת אל הנהר, כי ידוע ידע שאיזו עין חשדנית צופה במתקרבים. בעיירה הסתובבו בלשים מהכא וסוכנים אדומים מהתם, ולפעמים היה קשה להבחין בין אלה לאלה.

הנה כך בגד בנו הנהר שלנו. הוא הזעים פניו אלינו, הצר את צעדינו, הרחיק קרובים (קירבת משפחה) והפריד בין דבקים.

ושבעתיים הרע והמר לנו ביום המבוכה והמבוסה, יום בוא אלינו שפעת קלגסיהם השחורים והטמאים של הנאצים. אותו יום סגר הנהר את הדרך לרבים פליטי־חרב ולא נתן להם לעביר את הגבול — הגבול שהיה חוצץ בין השמדה להצלה.

יוכבד עמית (לבית פורמן)

חגיגת ל"ג בעומר

בכל עת צרה ומצוקה היתה שגורה אימרת־נחמה בפי איש יהודי: „עוד נכונו לנו ימים, בהם נספר בשמחה את התלאות אשר עברו עלינו". אימרה זאת רוויית־הבטחון, כי הימים הרעים יחלפו וכי הטוב יבוא, עודדה לבבות כואבים והפיחה אמונה ונחמה בנדכאי־רוח.

אהה, כי על בני־גילי נגזר אחרת; כעלות זכר ימי־ילדותנו לפנינו, יעגם הלב, ייצבט ויכאב עד לאין־נשוא. ואף־על־פי־כן גובר הרצון להעלות זכרונות.

שנות־לימודי בבית־הספר בעיירתנו עברו בבית גדול ומרווח, במרכז העיירה מוקף חצר רחבה, (שהיה בימינו ביתו של החנווני טטל אוקו) ואשר נבנה לפני שנים על ידי אחד מעשירי העיירה. למדו בו כמאה ועשרים ילד וילדה מבני עיירתנו. בטוחה אני, כי יכולה אני להיות לפה לכל בני גילי, חברי וחברותי לספסל־הלימודים, אם אומַר, כי בכל לבנו אהבנו את בית־ספרנו זה, על סדריו היפים והנקיון למופת ששררו בו, ועל הלימודים שלמדנו בו בנחת וברצון טוב.

לבית־ספרנו היתה מסורת בת שנים רבות של חינוך עברי ציוני. על חבר־המורים, ששימש בו בימי־לימודי נמנו: ר' אהרן־לייב זייציק ז"ל (נרצח בידי המרצחים הארורים ביום בו ערכו טבח לכל בני עיירתנו); מר מאיר בוקצין ואבי בן־ציון פורמן ייבדלו לחיים (שניהם עתה בישראל) — בשנת 1918 נוסף הפדגוג המפורסם יצחק קצנלסון (לא המשורר), שהגיע לעיירתנו ממרחקים מעיר ברדיאנסק; הוא נשלח אלינו על ידי מרכז התרבות בקיוב וניהל את בית־ספרנו למעלה משנה בכשרון רב ובתבונה. למדנו שם את המקצועות: עברית, תנ"ך, חשבון, כתיבת־הארץ, התעמלות וזימרה וגם את השפה הרוסית; על שיעורים לזימרה ניצח ההזן.

בימי ניהולו של קצנלסון נערכה בבית־ספרנו חגיגת ל"ג בעומר, שהטביעה רושם בל־יימחה: מיסדר יפה בחצר בית־הספר ולאחריו — תהלוכה ברחובות עיירתנו, בה השתתפו מאה ועשרים ילד בצעדם ארבעה ארבעה בשורה. היה בה בתהלוכה זאת משום אות לימי־הדרור שהגיעו אלינו בגמר המלחמה העולמית ועם מפלת משטר הצארים, אשר הגביל והצר את כל צעדינו ומעשינו. הנה יוצאים ילדי ישראל, ללא נטילת רשות מאת השוטר, ולעיני כל הם צועדים קוממיות. עוברים ברחובות כיתה כיתה על דגלה הכחול־לבן, שירי ציון בפיהם וכל בני העיר, קטן וגדול, איש ואשה, יהודים ושאינם יהודים צופים במצעדם ומלווים אותם במחיאות כפיים ובקריאות צהלה וגיל!

כך צעדנו ברחוב הראשי, עברנו על הגשר שעל האגם ועד לבית המועצה (ווֹלוֹסט) הגענו. משם חזרנו וצעדנו לעבר הנהר, עברנו על הגשר שעליו והפלגנו אל היער עד שהגענו אל ההר הירוק (גבעה קטנה שהתנשאה כחמישה־עשר מטר מעל פני השטח שמסביב לה, ונקראה בפי צעירים חומדי־לצון בשם „ההר הירוק").

בית־הספר התקיים גם בימים הקשים שבאו עלינו אחרי כן והוא גילה כוח של יציבות בכל תמורות השלטון — פולנים, בולשביקים, אוקראינים וחוזר חלילה — שעברו על עיירתנו. המנהל יצחק קצנלסון יצא מעיירתנו, כי הוזמן לנהל בית־ספר גדול באחת מערי ווהלין, ובית־ספרנו הוסיף לחנך את ילדי־עיירתנו, להקנות להם ערכי תרבות עברית ולהחדיר ללבם את רעיון תחיית עמנו בארצו.

לבית־ספרנו זה אנו חייבים תודה על הדור הצעיר אשר קם בעיירתנו וזכה להגשים ברובו את הציונות בגופו ובנפשו, קם ועלה לישראל, — ושפת עמנו, השפה העברית, חיה בפיו.

טיול ל״ג בעומר של תלמידי ביה״ס „תרבות״, 1930

מיכאל רכבי

חתונה בליל־חורף

(זכרונות מימי ילדותי)

ליל־חורף רד על העיירה. השלג כיסה את הרחובות במעטה עבה, לבן ורך. אף האגם כוסה שיכבה עבה של קרח ושלג. גגות התבן וגגות רעפי־העץ התעטפו בשמיכה עבה לבנה, שקצותיה קושטו בנטיפי־קרח. הכוכבים זוהרים ורומזים...

מאחד הבתים שברחוב הראשי בוקע קול כינור וחליל, תוף ומצלתיים. הרחוב הוּאר איתו לילה אור רב. אמנם, החשמל טרם הגיע לעיירה, אך הנשים הזדרזו והעמידו נרות דולקים בחלונות־בתיהם להאיר את דרכם של החתן והכלה אל תחת חופתם ולהביע בזה את איחוליהן וברכתן, כי תהיה דרכו של הזוג הצעיר בחיים זרועה אור, שמחה וששון. אחרי עשותן כן, יצאו אל הרחוב המואר לקיים מצוות הכנסת כלה.

התת־שמש, טוליה, ממהר אל ה„פלוש" של בית־הכנסת להוציא החוצה את אפריון החופה; ילדים אצים אחריו ומציעים לו את עזרתם, כדי לזכות בהחזקת הכלונסאות בשעת סידור הקידושין.

והנה החתן עומד כבר תחת החופה. צעירים עליזים, חבריו, עומדים מנגד לו. קורצים לו עין, מעוותים את פניהם בתנועות משונות־מצחיקות, בכך נתכוונו להעמיד למבחן את יכולת־שליטתו בעצביו. ברם, החתן עומד איתן, מתוח, אינו נענה לתנועותיהם המצחיקות של חבריו, אף חיוך קל לא ייראה על שפתיו. אך הנה מוליכים כבר את הכלה. כל העיירה מלווה אותה אל תחת חופתה. איש איש ונר דולק בידו.

— **מי הם המחותנים?**

— אַל תשאלו. כל בני העיירה מחותנים הם. הכל שמחים ומשמחים את החתן ואת הכלה.

— כלום חתונת־עשירים היא?

— לאו דווקא. לא התזמורת המפורסמת של כלי־הזמר מהעיר טורוב יצאה בראש המלווים ואף לא זו של קז'ן־הורודוק, אלא ה„קפֶּאליה" המקומית צועדת בראש. הלא הוא הסַפר־הכנר אפרים, שהניח הלילה את התער והמספריים ואחז בכינור ובקשת; לימינו המתופף — גם הוא שמו אפרים; לשמאלו העלם המחלל בחלילו. הם עושים כמיטב יכולתם — והעיירה צהלה ושמחה.

ליד בית־הכנסת הישן, סביב לחופה, התקהלו בני העיירה כולם: גברים, נשים, בחורים ובחורות, זקנים וטף. החזן מסַלסל בקולו ומנַצה על הכל. הגברים מפזמים אחריו, בעוד אשר הנשים, מרוב שמחה, מנגבות עיניהן בקצות מטפחותיהן החרפיות...

מזל טוב! מזל טוב!...

החתונה זזה מבית־הכנסת אל עבר בית הכלה. החתן והכלה והשושבינים צועדים בראש. כלי־הזמר מנגנים ומרעישים עולם. אשה זקנה מרקדת לפני הזוג. ילדים מתרוצצים מסביב ומשתדלים להציץ בפני הכלה והחתן. כל העיירה כולה צועדת אחרי בני הזוג... הכינור משתפך ברגש, והחליל מייבב בקול דממה דקה וחרישית. — — —

שרה פוגלמן (קולפניצקי)

בסוד עניים

באחד מרחובות עיירתנו — שרוב תושביו היו נוצרים, ויהודים מעטים ישבו בו — גרה משפחה מטופלת בילדים קטנים. האב, תשוש וחולני, לא היה ביכולתו לספק לבני־ביתו את מזונותיהם לשובע, והמחסור והרעב פקדו את בני־הבית לפעמים קרובות.

בימי הראשון לשבוע נהג האב לצאת ולחזור על כפרי הסביבה, כדי למצוא מחיה לנפשות בני־ביתו. שישה ימים היה סובב על הכפרים, נטל הטיפול בילדים נעמס על כתפי האם, אשה קטנה וצנומה. מהשכמת הבוקר ועד שעה מאוחרת בלילה היתה עמלה כדי לשבר את רעבונם של תשעת הילדים ושל האב הזקן שהיה גם הוא סמוך על שולחן־עניים זה, ודר יחד עם כל בני־המשפחה בבית הקטן, שהיה בן חדר אחד בלבד.

אמנם, כמו בכל עיירה קטנה, ידעה כל אשה בעיירתנו את הנעשה והמצוי בתנור בית רעותה ושכנתה, ושכנותיה של אם המשפחה היו תומכות בה: האחת — בקב קמח בחמישי לשבוע לאפיית חלות לשבת; השניה — בכוס חלב למען התינוק החולה, או למען הישיש, להשיב נפשו כדי שיעצור כוח לרדת מעל המיטה; השלישית — בכד קום־חמוץ ללפת בו את תפוחי־האדמה הצלויים. עם כל אלה, היתה האשה הקטנה והצנומה צריכה לאזור כל כוחותיה, לייגע יגיעה רבה את מוחה ולהעסיק ללא הרף את ידיה, כדי לכלכל את נפשם השוקקה.

כל יודעיה היו מתפלאים למראה חריצותה של אם־הבנים ומשתאים לשפע מרצה הרב. כי על אף הטרדות הרבות, היה משכן־העוני הצר והדחוק מצויין בנקיון למופת. השביל אל דלת הכניסה היה תמיד מבוזק חול צהבהב נקי. והאשה תמיד עסוקה בעבודה: כובסת לבנים, מטליאה את בגדיהם של הטף, מנקה ומשפשפת את הטעון ניקוי ושיפשוף, או מכינה ארוחת־צהרים למשפחה — עפ״י הרוב מרק עשוי גריסים ותפוחי־אדמה.

את הבית הזה ואת יושביו הכרתי יפה; הילדים היו בני גילי, והייתי באה אליהם לשחק אתם. לא פעם הייתי נוכחת בהסב הילדים אל השולחן ובצפותם בקוצר־רוח לפרוסת־הלחם. לפעמים קרה ואחד הילדים לא שמח בחלקו (נדמה לו שפרוסת אחיו גדולה ועבה מפרוסתו הוא...) האם היתה נוזפת במתלונן, נזיפה מלווה אנחה ופרץ־דמעות — ושבה דומם לעמלה.

זוכרת אני, כי למראה הרעבון והתיאבון של בני הבית הזה, ולמראה אכילתם בלהיטות וחרדתם לכל פירור־לחם, היה מתעורר גם בי, השבעה, תיאבון משונה, ואילו נתנה האשה פרוסת לחם גם לי, הייתי בולעת אותה בעודה בכפי...

בכליון־עינים היו הילדים מצפים לבוא אביהם ביום השישי לשבוע. היו מקדימים לצאת לקראתו להקביל פניו ולסייע לו בנשיאת השק שעל כתפו ובו צרכי־מזונות שטרח להשיגם.

האשה השלימה עם גורלה וציפתה לימים שיגדלו הילדים ויוכלו להקל מעליה את המעמסה הכבדה. ולא לשוא התנחמה בתקוותה זאת: שני בניה הגדולים למדו והיו לבעלי־מקצוע.

חדר־המגורים שימש בית מלאכה לכל אחד מהם ואף אז לא לקה הנקיון והסדר במעון־עניים־ועמלים זה. שתי המיטות עמדו מוצעות וסדינים נקיים לבנים פרושים עליהן. הכרים מצופים ציפיות זוהרות ורקומות בידי אם־הבנים בימים עברו, בעודה נערה, ואולי בימי אירושיה.

שתי המיטות ועליית־התנור הרחבה שימשו מצע ומשכב לכל דרי־הבית. בעלת־הבית לא שכחה להחליף כל ערב לפני השינה את הציפיות הרקומות והמגוהצות בציפיות רגילות; כך גם היתה מסירה מדי בוקר את ציפיות־השינה מעל הכרים והעלתה עליהם את הציפיות הנאות.

אלה היו חיי המשפחה הזאת, (וחיי משפחות אחרות כמותה): חיי עוני, עמל וסבל, חיי בטחון ותקווה לימים טובים. דומם סבלו ועמלו, לא קבלו ולא התלוננו, גם את הבטחון והתקוה הצפינו בסתר לבם. בסבל, עמל וצער גידלו את צאצאיהם, לימדו אותם תורה ומלאכה; הדריכו אותם בדרכי יושר וצנע וזכו לראות אותם אוכלים בכבוד יגיע כפיהם — — —

עד אשר הזדים הטמאים שמו קץ ליגונם וששונם גם יחד. אל קבר־אחים ירדו כולם — שבעים ורעבים כאחד. כלו שמחותיהם וגם דאגותיהם, צערם ועמלם, אָשרם וחדוותם. את כל אשר בנו, גידלו וטיפחו ידי־עמלים, ימים על ימים ושנים על שנים, באורך־רוח, בסבל, בצער, בחדוות עשייה ויצירה, בבטחון ובאהבה — באו המשמידים ובידיהם הטמאות השמידו הכל — אדם, בהמה ועץ גם יחד. הכל הורד אל קבר־האחים — בתוכך, לנין עיירתי...

אליהו שלו

האב יוהאן פופנקו — מחסידי אומות העולם

(קווים לדמותו של כומר־העיירה)

מדי שנה בסתיו, בעונת ההתגייסות לצבא, היו רגילים הטירונים הכפריים להתכנס בעיירה, להתהולל וללגום לגימה בבית־המרזח; אגב־פריקת־עול נהגו להתגרות קצת ביהודים ולמרר את חייהם. באחת התקופות הללו כשהתאספו הטירונים לעיירה ניסו האנטישמיים שבעיירה להסית אותם למעשי־אַלמות ביהודים. הדבר נודע בעוד מוֹעֵד, והיהודים פנו לכומר בבקשה, שישפיע על הטירונים, כדי להפר זממם של המסיתים. הכומר הבטיח עזרתו, כינס את הצעירים לפני הכנסיה, נאם לפניהם והרגיעם וכך מנע אסון מהעיירה.

דבר דומה אירע בפרוץ מלחמת־העולם הראשונה כשגייסו את כל חיילי־המילואים עד גיל הארבעים, ביניהם הרבה טיפוסים מסוכנים, שרצו להתנפל על היהודים ולבוז את רכושם. גם אז כינס אותם האב יוהאן לפני הכנסיה, הוציא את תמונות הקדושים ויצא בראש תהלוכה עם אגן הקטורת בידו, הלך ומשך אותם עד מחוץ לגבולות העיירה ושם בירך אותם ונפרד מהם בדברי־פיוסין ושלחם לעיר המחוז. כך ניצלה העיירה מפורענות.

*

בדרך מהעיירה לכפר אחד נמצא הרוג נוצרי. השלטונות נטפלו ליהודי, תושב הכפר, והעלילו עליו שהוא הרג אותו. התחילה חקירה; מזמן לזמן הוכרח היהודי לבוא לעיר המחוז לחקירות נוספות והיתה סכנה לחייו. פנו לאב יוהאן וביקשו ממנו שיעשה משהו למען היהודי, כי הלא הוא מכיר אותו ויודע את יושרו. אכן, הבטיח וקיים: הלך ומסר עֵדות שאחד מלקוחותיו התוודה לפניו, שידו היתה ברצח. מאז עזבו את היהודי לנפשו.

*

עם בוא החורף היו יוצאים הנערים לפנות ערב אל האגם הגדול שבאמצע העיירה להחליק על הקרח שבאגם. והנה עבר המורה ר׳ יהודה רובינשטיין על הקרח כדי לחצות את האגם אחד מילדי הנוצרים הכשילו ברגלו, והמורה השתטח מלוא קומתו. באותו רגע נשמע קול מעל הגשר „גש הנה" — הכומר יוהאן קרא לנער הנוצרי. הנער ניגש ובקול בכי התנצל, שזה קרה בלי כוונה. „אתה מנוול" התרגז הכומר, „הלא במו עיני ראיתי, שעשית זאת בכוונה. לך ובקש סליחה. בפעם השניה תקבל בעד מעשה כזה את העונש הראוי לך".

*

הדבר היה אחרי המהפכה הרוסית. בפוליסיה שרר תוהו ובוהו. ה„לבנים" שוטטו בסביבה. אי אפשר היה לצאת מחוץ לעיירה מפני סכנת נפשות. בדרכים וביערות שלטו כנופיות מכנופיות שונות. הן שדדו עוברי־אורח, רצחו ומזמן לזמן ביקרו גם בעיירה, ולפעמים השתוללו בה השתוללות מסוכנת. מנהל ביה"ס הרוסי שבו למדנו, לא היה בן־עיירתנו. ובימים הטרופים ההם יצא מהעיירה, כי נפלה עליו אימת הכנופיות. הכוהן יוהאן מונה אז מנהל זמני לביה"ס.

והנה בוקר אחד, בבואנו לביה"ס, מצאנו על הדלת הראשית סיסמה כתובה באותיות גדולות: „הכה ביהודים, והצל את המולדת". אנחנו התלמידים היהודים התחלנו להקור ולחפש את הכותב. אחרי עמל רב, נמצא תלמיד נוצרי אחד שגילה לנו את שם הכותב.

החלטנו ללמד את בעל הסיסמה לקח. בפיתויי ערמה הכנסנו אותו לאחת הכיתות, נעלנו אחריו את הדלת והתחלנו להרביץ בו מכות נאמנות וביד חזקה. צעקותיו הגיעו עד לחדר־המורים ועד לאזני המנהל, הכוהן יוהאן, שהקדים אותו יום לבוא לביה"ס. חָש למקום המעשה ודפק על הדלת הנעולה. כששמענו את קולו, הרפינו מאת התלמיד המוכה וברחנו בעד החלונות החוצה.

הכוהן פנה אל התלמיד הבוכה וביקשו לספר לו מה קרה, וזה סיפר, כי התלמידים היהודים התנפלו עליו ורצו לרצחו נפש, והוא מסר למנהל את שמות המתנפלים.

מיד נקראנו לבוא ולהתייצב לפני המנהל בחדר המורים. שם שאל אותנו לפשר המעשה שעשינו, והסביר לנו כי על מעשה רע כזה עתידים אנו לתת את הדין. הקשבנו בכובד ראש לדבריו ולתוכחתו ואחר כך סיפרנו לו על הסיסמה הכתובה על הדלת, וביקשנו ממנו, כי יואיל לצאת אתנו ולראות בעיניו את הכתובת.

הוא יצא, ראה — ומיד שלח אותנו מעל פניו וקרא את התלמיד, הבריון הצעיר, לבוא אליו לחדר־המורים. מה אמר לו המנהל לא שמענו, אך אחרי שעה קלה יצא אותו תלמיד מחדר־המורים, בעיניו דמעות ובידו מטלית רטובה ובעצם ידיו מחק את הכתוב על הדלת. נצחוננו היה שלם.

למחרת ראינו את אחיו של הנער, ששימש מהנדס בחוות אגרקוב, אנטישמי מובהק ואיש ה„מאה־השחורה" מתדפק על דלת חדר ההנהלה. וגם הפעם לא שמענו מה אמר הוא למנהל ומה ענה המנהל אותו, אך ראינו אותו בצאתו מחדר המורים, והמנהל־הכוהן מלווה אותו ואומר לו בחומרא: „כל עוד אני פה לא ארשה ולא אתן כי ייעשו מעשים כאלה"!

*

ביתו של הרב ר׳ יהודה טורצקי ז״ל עמד כחמישים פסיעה מאחורי בית־הכנסת הישן. זה היה תחום־טיולו היומי לבית־הכנסת וחזרה.

כשהיו הוא והכומר מזדמנים בדרך נעמדו היהודים וציפו בסקרנות לראות את הפגישה. הכומר היה מסיר את כובעו לפניו, ניגש אליו ונותן לו שלום, שאל לשלומו, התעניין בנעשה בקהילתו. הרב, שלא ידע שפת המדינה, ענה בתנועת יד ואמר: „ברוך השם, תודה". הכומר פינה את הדרך לרב שיעבור לפניו ומברכו והיהודים נהנו על הכבוד שהכומר היה מחלק לרב. הרב היה הולך ומשיח לעצמו: „אוהב ישראל אמיתי".

כשנודע לכומר שהרב שיבר את רגלו ונפל למשכב, בא לבקרו והתעניין במחלתו ובריפויו.

*

בפרוץ המהפכה הרוסית והבולשביקים השתלטו והתחילו להתנקש באנשי־הדת, עברה סכנה גם על הכומר יוהאן. החרימו את כל נכסיו, בתוך זה את פרותיו, נשאר בעירום ובחוסר כל והיה רעב ללחם. דודי, אברהם יצחק חיניץ ז״ל, שהיה אז כבר באמריקה שלח לו, לפי בקשתו הראשונה, תמיכה של שלושים וחמישה דולר לקניית פרה, כדי שיהיה לו במה להחיות נפשו. לא היה גבול לשמחתו של הכומר. כתב מכתב־תודה לדודי באמריקה וביקש ממנו, שישלח לו את תמונתו והוא ישים אותה בין איקונין כל הקדושים. הדוד, שהיה אדוק, לא מילא את בקשתו.

*

כשכבשו הפולנים את העיירה ואחרי חתימת חוזה־השלום נשארה העיירה בתחומי פולין, חזר הכומר לתפקידו בתור אב רוחני לעדת הנוצרים־הפרבוסלבים. כשמלאו ארבעים שנה לכהונתו, התכנסו לעיירה אנשי כהונה ובראשם „ארכיריי". הכומר קיבל משלחת של היהודים ובנוכחות כל גדולי הכהונה סיפר בשבחם. היהודים מסרו לו תנ״ך בכריכה מוזהבת, עם כתובת נאותה באותיות זהב, שהיה מחזיקו מאז כזכר יקר לו.

אברהם־יצחק סלוצקי (ארה״ב)

חיים גרונה־ינטה׳ס

אברך יפה־תואר היה, גבוה, חסון, גמיש וזקוף. פניו בהירים, צחים ועטורים זקן צר ובהיר. כל בני העיירה ידעו, כי הוא למדן גדול. היה יושב בבית־הכנסת הישן ולומד בצוותא עם ר׳ יצחק, בן הרב הזקן. נקרא על שם אשתו: גרונה־ינטה. היתה להם בת, מיכל, הנמצאת עתה בארה״ב.

כפי שאני זוכר אותו התבטאה מחלת־נפשו בזה, שהיה מרבה לטייל בדד ושקוע בהירהורים בדרכים ובשבילים מחוץ לעיירה. הוא היה אז כבר עזוב מאשתו ומבתו. נתחבב מאוד על ילדי העיירה, שהיו מתקהלים סביב לו ושותים בצמא את דבריו. הוא היה מספר להם מעשיות שונות, אגדות ומשלים. אך לא רק הקטנים חיבבו אותו; גם המבוגרים, ויותר מאחרים הנוער הלומד, סוחרי היער ופקידיהם אהבו לגלגל אתו שיחה ונהנו הנאה רבה לשמע אמרותיו השנונות. ובהופיעו ברחוב, היו מקיפים אותו בחיבה ונכנסים עמו בשיחת־חולין. מובן מאליו, כי מעות

קטנות וארוחה לא היה הסר. מעולם לא זילזל בעצמו בפשיטת־יד ובבקשת מתת ממי שהוא. אדרבה, כבוד גדול נתכבד האיש אשר ר' חיים הואיל לקבל ממנו מטבע כסף או לאכול אצלו. בשבתות ובימים־טובים היה אורחו הקבוע של ר' זכריה סלוצקי (חזקה היתה לו לר' זכריה על כך).

בביתו של ברוך־יעקב ברוכין התאכסנו רבים מפקידי עסקי־היער, אשתו של ברוך־יעקב, פסיל, פנתה אל חיים במעמד אורחי ביתה וביקשה ממנו להשמיע להם מה שהוא. הוא לא חשב הרבה וענה לה:

— תמה אני על אביך, אני הכרתי אותו כיהודי שומר תורה ומצוות. כיצד הרשה לעצמו לעבור על אחד הלאווין החמורים בתורה?!

— מה הוא הלאו שלפי דבריך, הרשה אבי לעצמו לעבור עליו? — תמהה כאילו פסיל.

— כתוב ב„עשרת הדברות" — „לא תעשה לך פסל!", ואביך עשה לו פסיל, ענה ר' חיים.

שמו של חיים הלך לפניו גם בקרב האוכלוסיה הנוצרית. גם הם ידעו כי אפשר לשמוע מפיו תשובה חריפה ושנונה. הנה באו איכרים מכפר אחד סמוך לעיירה וסיפרו, כי בלכתם ביום הראשון מהכפר לבית התפילה בעיירה, נזדמן להם בדרך חיים, שיצא לטייל כדרכו מחוץ לעיירה. הם פנו אליו ואמרו לו: „חיים'קה, טאֶבּע טראֶבּא זאבּיט" (צריך להרוג אותך).

— על מה ולמה? — שאל חיים כאילו בתמיהה.

— על כי יהודיך — ענו לו האיכרים — רצחו את אלוהינו.

— חס וחלילה! — ענה חיים כאילו ברצינות, — יהודי לנין לא שפכו את הדם הנקי הזה, אין זאת אלא שיהודי סטארוּבין ביצעו את הרצח הזה.

סוחר־היערות פנחס קפלן, היה מחונן בחוש של הומור. הוא היה מַרבּה לסַפּר בדיחות שונות, והוא גם אהב לשמוע אמרה יפה. יום אחד ישב על מרפסת ביתו של בן־ציון ציקליג, הוא וחבר אנשים מסוגו הוא, והנה חיים עובר על פניהם, והוא שקוע, כדרכו, במחשבות ובהזיות. פנחס פנה אליו ואמר לו:

— חיים, השמיענו משהו יפה, ותקבל ממני רוּבל כסף.

חיים ענה:

— יפה, הנה אשאל אתכם שאלה אחת, ומי מכם אשר ידע להשיב עליה תשובה כהלכה, יזכה בכל רכושי וקנייני, והוא מוציא אגב כך מטבע כסף של עשרים קופיקות, וקורא: „זהו כל רכושי, הרי הוא לפניכם".

— שאל, חיים, שאל, ונשמע, ענה פנחס קפלן.

— שמעו נא אלי, פותח חיים את דבריו, הנני בא עתה מן הטיול שטיילתי על שפת־הנהר. עליתי על הגשר, ומעליו השקפתי אל המים. הסתכלתי בהם יפה יפה, והופתעתי לראות בתוכם חיים שני, ומראהו כמראה חיים זה העומד לפניכם עתה. צווארון כתנתו פתוח גם הוא כצווארון כותנתי אני, ורצועת־עור מהדקת את מכנסיו למתניו כרצועת העור שעל מתני. כמוני כמוהו, אלא שהוא עומד, לא עליכם, רגליו למעלה וראשו למטה. אמרו לי, איפוא, מה צורך יש לו לאותו חיים ברצועת העור, הן עומד הוא עמידה כזאת, שמכנסיו לא תישמטנה מעליו גם בלעדיה?

התחילו היושבים על המרפסת לענות זה בכה וזה בכה, אך כל תשובותיהם לא הפיקו רצון מאת חיים. הם פנו אליו ואמרו לו:

— הבה נשמע מה בפיך עתה.

וחיים ענה:

— פשוט בתכלית הפשטות. אילו לא היתה רצועת עור על מותניו של אותו חיים, היו נשמטים ונופלים מכנסיו של חיים זה העומד לפניכם.

היתה לו לחיים כעין משיכה מיוחדת לנהר ולמימיו. לפעמים קרובות אפשר היה לראותו עומד על שפת הנהר ומתבונן בדגיגים השטים בו הנה והלום. פעמים היה נאנח מעומק לבו וקורא:

— מוטב היה, אילו דגיג בין הדגיגים האלה הייתי. הייתי נחלץ ממיחושי־הראש האיומים שלי. — —

הוא ידע לשחות יפה, ופעמים רבות הציל ילדים מטביעה בעונת־הרחצה.

מר אהרן סינגלובסקי, שהכיר את חיים יפה והרבה לשוחח אתו אמר: בעיירה לנין התהלכה ברחוב אנציקלופדיה חיה, הלא הוא חיים „המשוגע". הוא בקי בש"ס ובפוסקים, ב„שאלות ותשובות" ובכל ים הספרות הרבנית. הוא ידע יפה את תולדות עמנו, ואת ידיעותיו אלה שאב לא מספרי היסטוריה, אלא מהמקורות הראשונים. ועם כל זאת ידוע ידע האיש המופלא הזה, שכל כך חיבבנו והוקרנו אותו, כי חולה הוא. לפעמים היה קובל על כך. עד כמה שאנו זוכרים אותו, היה איש שקט ומנומס, אך זקן עדת לנין, מר אבנר גולוב, נוהג לספר, כי בימים הראשונים למחלתו היה משתולל. משה־יעקב בן יחיאל טמקין ראה אותו פעם בימים ההם מתרוצץ ומשתולל ברחוב, הוא רצה להרגיע אותו, אך חיים סטר לו למשה־יעקב סטירת לחי אדירה. אחרי שעות אחדות שככה ההתקפה, וחיים בא אל משה־יעקב וביקש ממנו כי יסלח לו.

כאשר הונח לו קצת נתן גט פיטורין לאשתו, שהיגרה אחרי כן לארה"ב ולקחה אתה גם את בתם, וחיים נשאר עזוב לנפשו, ומאז היה לן בבית יחיאל טמקין.

יצחק סלוצקי

ברל'ה מו"ס (מוכר ספרים)

ולא ידע איש אל נכון מאין בא האיש הזה לעיירה לנין ולשם מה בא; כשנשאל על כך התחמק ממתן תשובה ברורה.

היו שאמרו, כי מסיבות משפחתיות אָנוּס היה האיש לעזוב את עיר מולדתו אי־שם בסביבות וילנה, או שהוטל עליו על ידי רב עירו להיות נע־ונד בנכר בשל חטא שחטא. והיו שהתלחשו, כי האיש הזה היה מעורב באיזו תנועה פוליטית וכי ברח מעירו מפני באי־כוח השלטון הצארי. קשה היה להאמין, כי אדם זה אשר לא ידע ספר, יתפוס עמדה כלשהי בתנועה פוליטית.

היה גוץ אבל חסון, זקנו ושפמו גזוזים במקצת. נועל היה מגפיים, שמוקיהם עשויים

קיפולים קיפולים, ומצוחצחים עד להבריק, מעשה בן־חיל. לו נעל אחד מבני העיירה נעלים כאלה וחבש כמוהו את הכובע בעל המצחיה המַבריקה — ובזו לו אנשי עיירתנו וראו בזה סימן של חיקוי לצעירי הגויים העירוניים, אך עליו לא תמה איש, כי משונה היה בכל הליכותיו, והכל ייחסו את מנהגיו אלה למקום־מוצאו שלא נודע.

בבואו לעיירה השתקע בחדר הקטן (שטיבל) אשר לבית הכנסת החדש ונעשה עוזר לשמש הראשי, מרדכי שטינבאק. כל מלאכת הנקיון נעשתה בידי ברל׳ה מו״ס, והנקיון היה נקיון של ממש. כי כל מה שבא לידיו מצא את תיקונו. אוהב עבודה היה האיש ומקפיד על נקיון.

בערבי שבתות, אחרי שידיו שיוו לבית־הכנסת מראה טרקלין, היה מופיע השמש הראשי, לבוש בגדי שבת מצוחצחים וחבוש מגבעת קשה, ולפעמים גם צילינדר. זקנו מסורק ושפמו עשוי והוא מעלה את המנורות ואת הנרות, והכל בתנועה של גדלות, כאומר: „אמנם, יהודי משכיל הנני, ובכל זאת איני מתבייש להיות שמש ואיני רואה בזה כל השפלה; אדרבה, בזה הנני מעלה את תפקיד השמשות למעלה גבוהה״.

כפי שאפשר ללמוד מהכינוי מו״ס, היה לברל׳ה עוד משלח־יד: מוכר ספרים היה — סידורים, תחינות, ספרי תהלים, מזוזות, טליתות וציציות, וכן גם ספרי־קריאה באידיש, כגון רומנים של שומ״ר, סיפורי הרשלה מאוסטרופוליה ודומיהם. את ספריו אלה שמר תחת מנעולים שהוא התקין בארגזים של ספסלי ה„מזרח״ בבית־הכנסת, וכשנפתח ה„חדר המתוקן״ נעשה סַפק גם לספרי־לימוד. והוא ראה את עצמו בעל חזקה לכך. ואוי לו למי שנכשל, ובצאתו לעיר פינסק לרגל עסקיו, הביא אתו בשובו ספר „שפה־חיה״ לבנו או לבתו. ברל׳ה היה מוכיח אותו קשות על מעשה זה.

ועוד עסק אחד היה לו לברלה: שואב־מים היה, ביחוד מי הנהר למיוחסים שבעיר, אשר התפארו בזה שאל המיחַם שלהם לא יבואו מי בארות, מים קשים, אלא מי הנהר, מים רכים, וכשהיו מזמינים אדם לכוס תה, היו מבטיחים לו הבטחה מפורשת כי ממי הנהר ישתה. וברל׳ה בעל־המצאות היה. בקיץ התקין לו חבית על שני גלגלים והיה גורתם וסוחבה העירה. בחורף הרכיב אותה חבית על גבי מיגררה קטנה. משחזר וחביתו אתו, מיד היה פותה את דלת בית אחת הגבירות, נתקל בעוזרת ושואל אותה, כמי שבא לגמול חסד אתה, כמה מים היא צריכה, אם למלא את החבית במסדרון עד שפתה או רק עד חציה.

ועוד משלוח־יד היה לו לברל׳ה מו״ס: שומר־לילה היה. גם תפקידו זה מילא בחדווה ובהתרוממות־הנפש ומי היה דומה לו בסובבו בחצות הלילה ברחובות העיירה ובהשמיעו ברעשן הפורים שבידו כי הנה לא ינום לא יישן שומר ישראל. צלילי הרעשן קצובים ומדודים היו. תפקידו זה גרם לו הנאה רבה, הוא ראה עצמו כפטרון העיירה, וכאילו כל בטחונה הופקד בידו, כי בעל־דמיון היה ברל׳ה.

גם אַספן היה והאוסף שלו משונה: קופסאות גפרורים ריקות, המרים חמרים, צבר בעליית בית־הכנסת.

כשם שלא ידע איש מאַין בא אלינו ולשם מה, כן לא ידעו לאן יצא מעיירתנו ולהיכן נעלם פתאום.

אחדים סיפרו, כי ראוהו בסביבות וילנה זקן ותשוש והוא מחזר על הפתחים. — —

מוסדות חינוך ותרבות

אברהם יצחק סלוצקי

מצב החינוך, הרפואה והתברואה בלנין

חינוך שנקטף באִבּו

שם עיירתנו לנין אינו נזכר במפות גיאוגרפיות. היא שכנה על שפת הנהר „סלוץ׳״, יובלו של הנהר הגדול „פריפֶּט״. זו היתה אחת מני מאות העיירות אשר ב„תחום־המושב״ ברוסיה, בימי שלטון הצאריזם. לתעשיה ולחרושת לא היה זכר בתחום זה ורבים ממקורות־פרנסה אחרים היו סגורים בפני היהודי; גם הישיבה בכפרים נאסרה עליו וכן לרכוש קרקעות ולעבדן. אין תימה, איפוא, שהעוני שׂרר בכל ערי התחום הזה.

אנשים מספר בעירנו היו מתפרנסים ממלאכת־ההובלה; בחורף היו מובילים קורות־עצים מן היער אל חופי הנהרות המכוסים קרח למען השיט אותם בנהרות, עת יגאו מימיהם ויגבר זרמם באביב, בהמס הקרח. המובילים האלה היו קונים סוסים בתחילת החורף לעבודה עונתית זאת, שהתחילה אחרי שקפאו הביצות והנהרות וכוסו שלג, ושהסתיימה עם הפשרת השלגים בראשית האביב. אז מכרו את סוסיהם ונשארו מחוסרי עבודה ופרנסה כל ימות הקיץ. מצבם של בעלי המלאכה — חייטים, סנדלרים, כובענים ודומיהם — לא היה טוב בהרבה ממצבם של המובילים. וכזה היה מעמדם של החנוונים הזעירים, ה„סוחרים״־כביכול. חיי התושבים, להוציא מן הכלל מעטים מהם, היו קשים מאוד.

המצב החמרי הירוד השפיע, כמובן, לרעה על ההתקדמות הכללית של עיירתנו בימים ההם. בימי־ילדותי לא היה כל זכר לחינוך מתקדם לילד ולנער. חסרו האמצעים והכרת הצורך בכך. אמנם, כעבור שנים התבלטה עיירתנו כמתקדמת ושימשה דוגמה לעיירות בסביבתה ב„חדר המתוקן״ שלה, שהפך אחרי זמן קצר לבית־ספר תקין. אולם בימי־ילדותי ינקו ילדי עיירתנו את כל תורתם מה„חדר״ המסורתי, בו רכשו רובם בקושי את ידיעת הקריאה בסידור התפילה, או, כמו שקראו להשכלה כזאת בימים ההם: הם למדו „עברי״ וקורטוב מחכמת־הכתב. כך גדל דור של בורים ו„עמי־הארץ״. אין לתלות את הקולר בראשי הילדים ואפילו המלמדים לא היו אשמים בדבר; אדרבה, היו ביניהם אחדים בעלי ידיעות רחבות ובני־הכי. חיי־העוני של ההורים היו אז בעוכרי חינוכו של הילד אצלנו, ורבים היו נאלצים להוציא את בניהם מה„חדר״ בגיל אחת־עשרה—שתים־עשׂרה ושלחו אותם ללמוד מלאכה, או שלקחו אותם אתם אל היערות והביצות, כדי שיעזרו בטעינת הקורות ובפריקתם. הילד הרך נדרש להירתם בעוֹל דאגת הפרנסה של המשפחה. מי יודע כמה ילדים מוכשרים, שעלולים היו להיות אנשים מועילים בשטחים שונים, נפסק גידולם הרוחני. אני עצמי, למשל, המשכתי את לימודי בחדר הרבה יותר מחברי. אבי ואמי נאבקו בעניים, והתאמצו לשלם את שכר לימודי ודווקא אצל טובי המלמדים, אולם במלאות לי ארבע־עשרה שנה שלחו אותי הורי, שמטה ידם ולא יכלו שׂאת עוד, אל הנגר אבנר גולוב — כעת בישראל — ללמוד נגרות. ובדומה לזה היה גורל רוב הילדים בעיירתנו.

מצב הבריאות

מדרך הטבע שהעוני והדוחק אשר שררו בעיירתנו, ובעיקר באוכלוסיה היהודית, השפיעו לרעה על מצב הבריאות בה. היא היתה צפויה תמיד לכל מיני פורענויות, כגון דליקות ומגיפות. העיירה כולה הצטופפה על שטח קטן מוקף סביב מים וביצות. בתים רבים חסרו חדרי שירות לצרכיהם הטבעיים של הדרים בהם. כתוצאה מזה שׂררו תנאים סניטריים לקויים מאוד, שהכשירו את הקרקע להתפשטות מחלות שונות, וביחוד מחלות ילדים מדבקות, שבאין עזרה רפואית תקינה הפילו לעתים קרובות חללים רבּים בטף. כפי שאני זוכר, העלה כמעט כל בית מס למלאך־המוות — תינוק אחד, שנַים או שלושה. גם הדליקות פקדו את עיירתנו לעתים שכיחות. קללה זאת רבצה עליה בעיקר בשל הצפיפות הבלתי־שכיחה של הבנינים. הייתי עֵד־ראיה לדליקה הגדולה שנפלה בעיירתנו בשנת 1904, בה עלו באש רוב הבתים. ראוי להזכיר עובדה אָפיינית: אחרי הדליקה דרשו השלטונות כי הבתים ייבנו ברווחים מסויימים בין האחד למשנהו, ובתנאים סניטריים תקינים; לפי התכנית היה צורך להפחית קצת את מספר הבתים. הנשרפים ראו בפקודה הזאת גזירת־מלכות קשה, ובאסיפתם החליטו לשלוח משלחת אל שׂר־הפלך במינסק. אליקים סלוצקי היה אחד מחברי המשלחת ההיא, ובעזרת השם הצליחה המשלחת להפיל תחנוני הנשרפים לפני השׂר, אשר הואיל בחסדו לבטל את הגזירה הרעה, והעיירה שבה ונבנתה כמו בשנים הקודמות ובתיה נצטופפו עוד יותר.

העזרה הרפואית

זוכר אני שנַיִם שעמדו על משמר הבריאות של תושבי עיירתנו, והם: ר׳ הרשקה ור׳ ישראל. שני אלה היו חובשים, אך תושבי לנין הכתירו אותם בתארי־כבוד: „הרשקה הרופא", ו„ר׳ ישראל הרופא". שניהם אנשים חביבים ומכובדים, אך ידיעותיהם בחכמת־הרפואה היתה דלה, פשוט על שום שמעודם לא למדו אותה באולפן־רפואי מוסמך. את המחלה איבחנו רופאים אלה רק לפי סיפוריהם וקובלנותיהם של החולים, ואת התרופות — אבקות, שיקויים וגלולות — היו מרקחים במו ידיהם. ההמון האמין בהם ובטח ביכלתם, ורבים מהחולים נרפאו ממחלתם תודות להשפעה הפסיכולוגית שהשפיעו עליהם האמונה והבטחון. אך נסים כאלה קרו רק לחולים במחלות קלות, ואילו במחלות הרציניות היו התוצאות עגומות.

תיזכר לטובה גם אשה זקנה, שיינה־רחל, אשר שקדה על בריאות התושבים באמצעים שרק היא לבדה היתה מומחית להם. רוב הפונים אליה והנזקקים לטיפולה הרפואי היו מבין המובילים, הסבלים וכל יתר העושים בעבודות־פרך. היא ידעה ללוש באגרופיה את בטנם של אלה שחשו במעיהם מרוב יגיעה, עמל והרמת משאות כבֵדים. את הגחלת (קרבונקל) היתה מרפאה בעיסת־דבש שהיתה שׂמה על המקום הנגוע, ואילו על השׂאֵת הרגילה היתה שׂמה בצל צלוי. ובתנאים אלה המשיכו האנשים לחיות, כביכול, ולהתקיים וגם — למות...

מרדכי זייציק

חיי התרבות

א. בתי־ספר

מאז השנים הראשונות שלאחר מלחמת־העולם הראשונה היה קיים בעיירה בית־ספר „תרבות", המסונף למרכז „תרבות" בוַרשה. בכל שנה למדו בו כ־150 תלמיד, בממוצע, ב־4—5 כיתות ובמכינה אחת. גן־ילדים לא היה בלנין; הילדים התחילו ללמוד רק מהשנה החמישית.

המורים היו לרוב בני ערים אחרות ונשלחו אלינו ע"י מרכז „תרבות" בוַרשה; שהו אצלנו מעונה אחת עד שלוש־ארבע עונות. יוצא מכלל־זה היה המורה הזקן א. ל. זייציק, שנמנה עם תושבי העיירה והתמיד בהוראה קרוב ל־50 שנה.

במשך 18 שנות קיומו של בית־הספר שהו בעיירתנו מורים ומורות מכל הסוגים.

למעשה היה קיים בעיירתנו גם קודם לכן בית־ספר מסודר, שנוסד בשנת 1900 בערך. הוא שכן בבנין מובדל, ברחוב לאַחבה (בין בתי הנוצרים), ולידו היה מגרש גדול למשחקים. בית־ספר זה היה מחולק לכיתות, הורו בו 4 מורים לפי תכנית ומשטר קבועים, בין שיעור לשיעור היו הפסקות וגם פעמון שבישר אותן. מלבד תנ"ך למדו בו גם לימודי־חול: דקדוק, חשבון, גיאוגרפיה, היסטוריה („קורות העברים"), שפה (עברית) וכו'.

מובן, שבית־הספר „תרבות" היה מותאם יותר לתקופה החדשה. בתכנית הלימודים נוספו: התעמלות, זימרה ועוד. יש להודות, כי המשמעת היתה פחות חריפה מלפנים, אבל למרות זה התלמידים היו מנומסים והתקדמו בלימודיהם.

לאחר סיום בית־ספר „תרבות" היה הנוער, בני בעלי־היכולת, ממשיך בלימודיו בגימנסיה העברית בפינסק, בסמינר למורים בוילנה, או בבית־הספר המקצועי „אורט" בבריסק.

בעיירה היה קיים גם בית־ספר עממי פולני בן 7 כיתות; בבית־ספר זה למדו תלמידים יהודים, ביחוד בכיתות הגבוהות.

ב. ספריית „תרבות"

מקום־המיפגש של הנוער היה במועדון „תרבות", מקום שם ניתן לקרוא ערב ערב כל מיני עתונים וירחונים בשפות אחדות. שם גם נתקיימו אסיפות, ויכוחים והרצאות מפי שליחים מארץ־ישראל.

ליד המועדון היתה מצוייה ספריה עשירה למדי, ומלבד ספרים היו ברשותה גם ירחונים וכן כרכי „התקופה" ואחרים; נמנו עמה קוראים רבים.

למועדון היה עוד יתרון, והוא: בו נפגשו ובאו במגע קרוב בני־עניים ופשוטי־העם עם בני שכבות אמידות ואינטליגנטיות.

בעיירה היו שלוש מפלגות ציוניות: בית"ר, הציונים־הכלליים ו„השומר הצעיר". מובן מאליו, שהיו ביניהן מריבות וסכסוכים, אבל להתנגשויות רציניות לא הגיעו הדברים.

בית־הספר הראשון בלנין, 1913

בשורה לְמַטה באמצע, המורים: אהרן־ליב זייציק (נהרג ע״י הנאצים); חיים שלו (נקריץ) (בישראל); זושקה בוקצין (באמריקה).

בשורה הראשונה מלמעלה: השני מימין — אשר צ״רין (בן אברהם יצחק); העשירי — משה׳ל שמלקין בן זשאמה (נפטר בישראל); ה־14 — יעקב יולביץ (בן נחום נתן); ה־15 — דב מיגדלוביץ (בן משה ניסן); ה־19 — מנשה יולביץ־לטוכה (בן ישראל); השלישית משמאל — אֶלקה קולפניצקי בת בצלאל.

בשורה שניה, הראשון מימין — חיים סלוצקי (בן ישראל); הרביעי — אליהו נקריץ; החמישי — נחום נקריץ (בני איסר); הששי — דב זייציק; השביעי — מרדכי זייציק (בני אהרן־ליב); השמיני — דוד גולוב־יונאי (בן חוניה); ה־13 — מַשה אזיער (בת יצחק).

בשורה מלמַטה: ראשון מימין — מנשה לטוכה (בן משה); ה־13 — פנחס זרצקי (בן משה ראובן); ה־16 — צבי (הירשל) גריב (בן אריה); השניה משמאל — סוניה רובינשטיין (בת שיימה). כולם נמצאים בישראל.

בית-הספר „תרבות", 1928

בשורה הראשונה (למעלה): שמעון שוסטרמן, ממוריץ (באוֹרגנטינה), יצחק יולביץ בן אלתר. משה בוקצין (בישראל), יצחק בן אסנה, אברהם לילנברג (בישראל).

בשורה השניה: לאה מרגולין בת ליבה, באַבל חיניץ בת החזן (בישראל), חנה חיניץ בת שמואל, חנה זרצקי בת ריבה, בתיה זייציק בת אהרן־ליב, שרה זייציק בת שיינדל.

בשורה שלישית, המורים: יהודה רובינשטין, פפרברג מורשה, מאיר בוקצין (בישראל), אהרן־ליב זייציק.

בשורה רביעית: שמואליק מישלוב, צ׳רנה וצ׳רבין (בישראל), ז׳מה שניידמן.

בעיירתנו התחילו להעלות מחזות בתקופת „מכבי־האש". היה זה בנין שארכו 20 מטר ורוחבו 8 מטר, ובו נמצאו מכשירים הדרושים לכיבוי־שריפות, כגון: חביות, מַשְׁאֵבָה בעלת שתי ידיות, סולמות אחדים וגם כובעי־פלדה.

כשהיה צורך להעלות מחזה היו מוציאים את המכשירים האלה החוצה, אוספים כסאות מכל התושבים, מקשטים את הבמה בירק, וכך הוכן האולם לקראת ההצגה, שכל העיירה ציפתה לה בכליון־עיניים.

המחזות הראשונים שהועלו על הבמה בעיירתנו היו היסטוריים: „מכירת־יוסף", „דוד וגלית"; בתקופה מאוחרת יותר הציגו גם מחזות אחרים — ואפילו „הקמצן" למוליאֶר הוצג אצלנו.

הצגת „הקמצן" למוליער

ב־19 באוגוסט 1923

מימין לשמאל: אסתר רובינשטיין (ישראל), יוסף שוב, נפטר בוַרשה, מאיר בוקצין (ישראל), בתיה רוֹסוֹמַכה (נספתה), צילה בורוכין (ישראל), משה זייציק (נספה). משה שמלקין (נפטר בישראל), יעקב גראַיב (ארצות־הברית).

אחרי שבנין „מכבי־האש" חוסל, נתקיימו ההצגות באולמי בית־הספר הממלכתי הרוסי, שהיו גדולים ומרווָחים.

בתקופה מאוחרת יותר, כשהשלטון הפולני בנה את „בית־העם" (דום־לודובי"), נתקיימו שם ההצגות. בבנין זה היה אולם מיוחד ובמה שנועדה למטרה זו. במשך הזמן הועלו מחזות רבים ושונים, ביניהם: „אלהים, אדם ושטן", „חסיה היתומה", „מוטקה גנב", „הדיבוק" ואחרים.

השחקנים היו מבני העיירה, מהם בעלי כשרון ניכר; את תפקיד הבמאי והמאַפר מילא בהצלחה החבר מאיר בוקצין, שהיה גם מורה וידע לעשות רישומים.

הצגת ראינוע ראו בעיירתנו בפעם הראשונה בשנת 1923 והצופים התפעלו מאוד ממנה.

בשנים האחרונות היו מתקיימות בעיירתנו בכל שבוע הצגות־ראינוע, אך לא היה אולם מיוחד להצגות כאלו.

לעומת זה היתה אצלנו תזמורת קבועה שניגנה בהצגות ובריקודים שלאחר ההצגות, שנמשכו עד אור הבוקר.

ערב ההצגה — כשניתן רשיון מיוחד לשהייה ברחוב — שימש שעת־כושר להימצא ברחוב — דבר שהיה אסור בעיירתנו בערבים רגילים. מאיסור זה סבלו מאוד אנשי העיירה וביחוד הנוער.

התזמורת
בהנהלת מ. זייציק, 1926

משטרה ניידת עברה בכל ערב ברחובות וערכה ציד על אלה שעברו על איסור זה. בעד עבירה כזאת בפעם הראשונה — הוטל קנס קטן, סימלי, או שנסתיימה בלינה בתחנת־המשטרה. מי שהיה נתפס פעמים אחדות, היה נשפט במשטרת המחוז בלוניניאֶץ ועָנשו היה חָמור בהרבה.

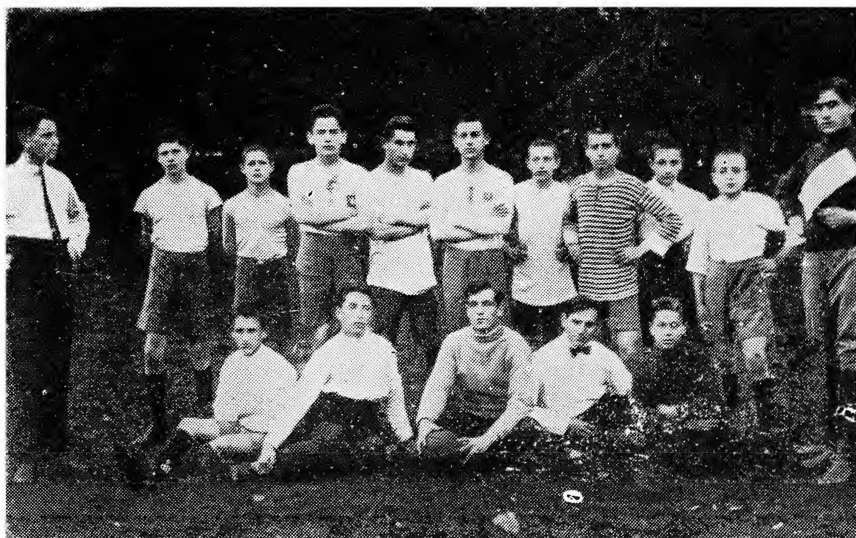
קשה היה, כמובן, לנוער להינזר מכל חברה בשעות הערב, ביחוד בחורף, כשמַקדים להחשיך. היו מתאספים קבוצות קבוצות בבית אחד, לשם קריאה ובילוי אחר. אולם בעייה רצינית היתה, איך לחזור הביתה. היה עליהם להיזהר ביותר ולהשתמש בתחבולות שונות, כדי לא להיתפש ע"י השוטר. קרה והיו פוגשים אותו ליד דלת הבית. אם הצליח ה„עבריין" להיכנס במהירות ולסגור את הדלת, אז ניצל, כי לתוך הבית היה אסור לשוטר להיכנס.

בחורף, כששמעו כל פסיעה על השלג הקפוא, היה היתרון שמרחוק אפשר היה להבחין אם השוטר מתקרב. אולם יכול היה גם להיות ההיפך: השוטר עומד ומחכה בשקט עד ש„קרבנו" מתקרב... ואז... היתה נשמעת פקודה: „לעמוד!" „מי זה הולך?"

בין כך ובין כך — היה בזה גם משהו מעניין ומותח בשביל הנוער.

ד. ספורט

ההתעניינות בספורט החלה בעיירתנו בשנת 1923. לראשונה היה מספר הפעילים בשטח זה לא גדול ועסק בו הנוער שלמד מחוץ לעיירתנו והיה חוזר לחדשי־חופש הביתה; אליהם נילוו גם אחדים מהנוער המקומי.

קבוצת הכדורגל „טרומפלדור" (אורגנה 1924)

עומדים (מימין): יצחק חיניץ (בארגנטינה), מאיר טמקין (ארצות־הברית), שלמה גראַיב (ישראל), בן־ציון ציקליג (נספה בשואה), צבי גראַיב (ישראל), מרדכי זייציק (ישראל), חיים פדרסקי (נספה בשואה), חנן יצחקי (ואֶצ׳אֶרבין) (ישראל), אשר גולוב (ארצות־הברית), דב זייציק (ישראל), משה זייציק (נספה בשואה).

יושבים (מימין): פיבל צוקרוביץ (נספה בשואה), יצחק סלוצקי (ישראל), מנשה יולביץ (לָטוכה) (ישראל), דב מיגדלוביץ (ישראל), דוד ברסלר (נספה בשואה).

את תשומת־הלב העיקרית הקדישו לכדורגל. בשנים הראשונות לא היו אצלנו בקיאים במשחק זה וכן לא היתה לשחקנים תלבושת מיוחדת למטרה זו. רק כעבור שנים מספר נתלכדה בעיירתנו קבוצת־כדורגל, עם תלבושת־אחידה, שידעה גם את כל כללי המשחק. לראשונה היתה קבוצה של יהודים נבדלת, אחר־כך נתארגנה קבוצה מעורבת של יהודים ורוסים, ששיחקה נגד הקבוצה הפולנית מצבא משמר־הגבול. זו האחרונה התגברה תמיד על הקבוצה המעורבת, אבל יחד עם זה למדו ע״י כך לקח משחק...

הקבוצה המעורבת הגיעה לשיא־היכולת בשנים 1930—1933 ובשחקה עם קבוצות חזקות ממיקשביצ׳ ולאַחבה השיגה תוצאות טובות: גברה על לאַחבה בתוצאות 0:2.

מלבד כדורגל היו מקובלות בעיירתנו שחייה והחלקה במחלקיים על הקרח.

ה. מקומות טיול ובידור

מקומות טיול לא חסרו בעיירתנו. לפני מלחמת־העולם הראשונה וטרם שהוצב הגבול מקובל היה ללכת, ביחוד בשבתות ובחגים, לעֶברו השני של הגשר אל „ההר־הירוק״ או אל „בית־החרושת״ („זאַבוֹד״) או אל מגדל־התצפית („מאַיאַק״).

קרוב ביותר היה „ההר־הירוק״. גובהו היה כ־8—10 מטר וקוטרו במַסד אולי 30 מטר. אולם בשביל עיירתנו, שהיא וסביבתה מישור ואגמי־ביצות, היה זה גובה ניכר... בדרך אל „ההר־הירוק״, היו נוהגים הנערים לתפוס נחשים, נושאים אותם כשראשיהם למטה עד ההר, שם נמצאו קיני־נמלים רבים, ושם מטילים אותם לבין מיליוני הנמלים. אלו היו מתקיפות את הנחש, שניסה להתגונן לשוא. תוך רגעים ספורים נשאר ממנו העור בלבד...

בדרך ל„מגדל־התצפית״ היו עוברים ליד בית־החרושת. למעשה לא היה זה בית־חרושת, אלא שריד לכור משרפת־זפת.

ה„מגדל״ נבנה על הגבעה, בתחילתה של מלחמת־העולם הראשונה, לא הרחק מהנהר, במרחק כ־3 קילומטר מן העיירה, וגובהו כ־100 מטר. רק אמיצי־לב מבני הנוער העיזו לטפס עד לשיאו; אפשר היה להעפיל אליו בגובה או בעזרת הסולמות מקומה אחת לשניה. אחדים עשו כן, כשחתיכת עץ בידם, ובהגיעם למעלה היו מטילים אותה לארץ, וזו שקעה לחלוטין באדמה. האנשים שטיפסו אל־על נדמו מוזרים מאוד, בעיני אלה שמלמטה, וכן נראו אלה בעיני המַעפיל...

מסביב ל„מגדל״ היתה חורשת־אורנים גדולה, שהישרתה על הסביבה אויר צח ונעים. אחרי המלחמה, כשנאסרה הגישה למקום, העלתה הדרך עשבים... אז התחילו לטייל בכיוון ל„בית־החולים״ („בּוֹלניצה״) שבדרך ליאביץ׳. גם שם היתה חורשת־אורנים ואווירה יבש וצח.

לרוב טיילו בדרך המובילה למקביץ (במרחק 3 ק״מ מהעיירה). זו היתה דרך „רומנטית״, ביחוד בסתיו, כשהגיעו ימי השלכת ועלי־האלון הנושרים ריפדו את הדרך כשטיח רך.

מקום־טיול נעים היה גם הגן שליד האחוזה. בעל־האחוזה — אגרקוב — היה חי עם משפחתו לרוב בחו״ל. ובאחוזה נמצאו רק פקידים ועובדים שהשגיחו עליה. הגן הניב פירות שונים שיצאו להם מוניטין בסביבה ושנשלחו גם לממכר בחו״ל.

באחוזה היו שני בתים מפוארים — האחד לבן בעל חלונות מקושטים בפיתוחי־עץ נאים, והשני אדום — בנוי כולו לבינים אדומות. בניינים אחרים עבור הפקידים ושדרות מטופחות — האחת מעצי־ליבנה והשניה מעצי־מחט, השלימו את מראה האחוזה.

בין העצים העבותים נראו מפעם לפעם עיזי־בר; באחוזה נמצאו גם דובים, בתוך כלובים משורגים.

הכניסה לגן היתה דרך רחוב לאַחבה וגם מהדרך המובילה לכפר „סטבליעביץ" והריצ׳ינוביץ.

הגן נחכר מדי שנה בשנה ע״י יהודים מלנין, שהעמידו שומרים; כשהבשילו הפירות, נשלחו למכירה וגם הונחו למשמרת לימי־החורף.

אברהם־יצחק סלוצקי

משחק־פורים שלא עלה יפה

בימי־ילדותי היה המצב התרבותי בעיירתנו ירוד מאוד, אף כי לא חסרו בה אנשי תרבות; אדרבה, יודעי־תורה ובעלי השכלה לא היו מועטים, אך מוסדות־תרבות, כגון ספריה ציבורית וכד׳ לא היו בה. לתירנים בעיירה היו ספריות משלהם. אנשים אלה היו מַשאילים את ספריהם איש לרעהו. אך לקומץ הנוער, בני דלת־העם, צמאי קריאה, לא דאג איש. לפעמים היטה אחד מבעלי הספריות הפרטיות חסד לאחד מאתנו, שהיה נאמן עליו על שמירת הספר והחזרתו בשלמות, והשאיל לו ספר אחד או שנַים. מוכר־ספרים נודד אם סר לעיירתנו, מיהרו אליו אנשי „עמך", בחורים ובחורות, וקנו אצלו רומן של שמ״ר, ספר של אליקים צונזר או ספר מעשיות ובדיחות של הרשלי מאוסטרופולי. ספרים אלה היו נקראים לרוב בלילי־שבת בחוג משפחתי או במסיבות חברים ורעים. גם עתונים הגיעו לעיירתנו, עתונים רוסיים, עבריים ואידיים. וגם אלה רק לאנשי המעמד הבינוני. בשל סדרי התחבורה והדואר בימים ההם, הגיעו אלינו העתונים לא ביום הופעתם, אלא של שנַים־שלושה ימים בדואר אחד. את העתונים היו מקבלים אנשי המעמד הבינוני בעיירה וגם היו נמנים שלושה על עתון אחד, שהיה עובר מיד ליד, ממנוי אחד למשנהו — שותפו. אנשי „עמך" היו שומעים חדשות־העולם בבית־הכנסת בין מנחה למעריב מפי אחד המשכילים; היו מתקהלים סביב לו ושותים בצמא את דבריו.

„קנאת סופרים תרבה חכמה" — אמרו חז״ל. אנחנו, צעירי „עמך", קינאנו במיוחסים הללו, ושלושה מאתנו — שלמה דולגין ע״ה, חברו, מרדכי בן הושע ציקליג

ואני נמנינו וחתמנו בשותפות על העתון האידי־בונדאי „פאָלקסצייטונג״. היינו קוראים בו בעצמנו בשקידה יתירה וגם הנהינו בו קרובים ומכרים.

היו התחלות של פעולות תרבותיות, אך לא כולן הגיעו לידי ביצוע. אולי כדאי לספר בזה על פעולה אחת כזאת, שיש בה כדי לזרוע אור על אנשי עיירתנו, על שיחם ושיגם ועל ניצנוצי זוהר־רוחני בתוך חיי החולין והעוני.

הגבאי של בית־הכנסת הישן (איני זוכר אם היה זה מרדכי מנדלבוים או אליעזר ווֹלודבסקי) הביא כורך־ספרים מפינסק, לכרוך את הספרים בבית־הכנסת; זה היה איש־משכיל, עליז ומלא מרץ. את שעות־מנוחתו מעבודה לא רצה לבלות בבטלה, אלא הקדישן לפעולה תרבותית. חיש מהר ריכז צעירים מספר ובתוכם שתי בנותיו של החזן־שוחט ישראל־חיים, צביה ודבורה, והציע להעלות על הבימה איזה מחזה תיאטרלי. הצעירים קיבלו את הצעתו ברצון רב וניגשו לביצועה בשקידה רבה ובעירנות יתירה. החלו ללמוד ולשנן מחזהו של גולדפאדן „המכשפה״. אני, שהייתי אז משורר במקהלה של החזן, הצטרפתי לחבר־השחקנים, וכן עשו חברי באותה מקהלה אבא בן משה־אליהו ואברהם בן החזן. הצעיר הפינסקאי העמיד כל אחד מאתנו על תפקידו, והחזרות החלו בביתו של החזן ישראל־חיים. שלוש פעמים בשבוע היינו מתאספים בערבים לחזרות אלה, והצעיר הפינסקאי מנצח עלינו בתבונה ובמסירות. זוכר אני, כי מניה מיגדלוביץ התכוננה לתפקיד הנכבד „מירלה״. כל אותו חורף היינו עסוקים בהכנות להצגה וראינו ברכה בעמלנו. כל אחד מאתנו ידע יפה את תפקידו וקיווינו להצליח. יאכן, הצגת הבכורה לפני קהל צופים מצומצם עלתה יפה. היינו מוכנים, איפוא, להופיע לפני הקהל הרחב בבנין מכבי־האש; תקוותנו לא נתמלאָה, כי בינתיים סיים הצעיר הפינסקאי את מלאכתו, את כריכת הספרים בבית־הכנסת הישן וחזר לעירו שבוע לפני חג הפסח, ובאין הבמאי החרוץ והמנוסה אתנו, לא העזנו לעלות על הבימה. נתפרדה חבורת השחקנים. איש לעבודתו ולפינתו, ולבו כואב על החלום הנאה שנמוג בעשן.

אך עמלו של אותו הצעיר הפינסקאי הטוב להפליא לא היה לשוא; כעבור שנה התעוררנו שוב לפעולה תרבותית, הפעם בלא עזרה מן החוץ, אלא בכוחותינו אנו. התארגנו להציג את המחזה הפורימי „חכמת שלמה״. את החזרות קיימנו בימי־השבת במשך כל החורף, בביתו של זליג יולביץ, בנו של איטשע־נח. בנו של זליג, זלמן, השתתף גם הוא במחזה. הם גרו בחצרו של בן־ציון ציקליג.

שלמה טופצ׳יק שיחק את התפקיד של שלמה המלך; דומני, כי גם שלמה דולגין השתתף. כן השתתפו איסר יולביץ׳ (בנו של מטוס), אברהם׳ל מיגדלוביץ, בנו של בערל הנגר, ועוד רבים שאת שמותיהם אינני זוכר עוד.

בחלקי נפלו שני תפקידים: האחד — „בת־שבע״ והשני של „דוד״; מובן, כי באבן קטנה הייתי מפיל חלל את „גלית הפלישתי״...

החזרות בוצעו בהצלחה רבה, וכל אחד מאתנו ידע את תפקידו על בוריו.

הגיע פורים ויצאנו לרחוב מאופרים ומלובשים „בגדי־מלכות״ ועטורים כתרים וחגורים חרבות, עשויים מנייר, מלווים ע״י אפרים הכליזמר ואפרים המתופף. כל אנשי

העיירה, — כילדים וכמבוגרים — ביניהם גם לא יהודים, הצטרפו לתהלוכה. קרה, ופחדו להכניסנו לבית יהודי שמא יפוצצו המלווים את שמשות־הבית, מרוב סקרנות להציץ לתוכו.

את ההצגה הראשונה קיימנו בביתו של ברל השמש. אל הבית נכנס אתנו המון כה רב, שבקושי אפשר היה להסתובב.

כאשר הצלחנו סוף־סוף לצאת משם, היתה תלבושתו של כל אחד מעוכה ומרוטה כהוגן ולכל אחת חסר היה איזה חלק מן התחפושת.

בקיצור, ראינו כי כל המאמץ שלנו יורד לטמיון וכי ההכנסה שציפינו לה, ושהיתה יעודה לטובת „תלמוד־התורה", לא נפלה בחלקנו...

בקושי הצלחנו לבצע הצגת הפורים בבתים ספורים. בביתו של נח רובינשטיין הוציאו לנו חמישה רובלים, והזמינו אותנו, בכל הכבוד, לחזור ולבוא בפורים של השנה הבאה.

בקיצור, נחלנו כשלון כפול: רוחני וחמרי. אבל התנחמנו, כי לא בנו האשמה, אלא בתנאי המקום והזמן ועוד יותר תלינו את האשמה בקהל־הצופים שלנו, שלא הוכשר לכך. אמרנו: כל ההתחלות קשות. אך באין התחלה אין פעולה. נמשיך ונעשה, ובמשך הזמן ההצלחה תאיר לנו פנים.

ומי פילל ומי מילל, כי משחק פורים זה יגרור אחריו גם תסבוכת פוליטית? וכך היה המעשה:

ימים אחדים אחרי פורים הזמין הפריסטב את בן־ציון ציקליג, כי יבוא אליו אל בנין ה„ווֹלוֹסט" (המועצה הכפרית). בהופיעו בבית המועצה, פנה אליו הפריסטב ואמר לו: — הן נכבד הקהלה אתה, ומי כמוך בעיירה, לכן הנני רוצה לשמוע ממך מה ענין המשחק הזה, ולשם מה הופיעו ברחוב צעירים לבושים בגדי־מלכות ועטורים עטרות־זהב? האין קשר בין ההופעה הזאת לבין התנועה הריבולוציונרית? ודאי שמעת על מעשיהם היפים של המהפכנים בערים הגדולות, על השפטים הנעשים במחוללי המעשים היפים האלה ועל בתי־הסוהר שהוכנו למענם. האם לא הגיעה השעה גם לי לנקוט באמצעים אלה לגבי חבר־הצעירים בעיירה הקטנה הזאת?

בן־ציון ציקליג הסביר לו לפריסטב, כי לא היה זה אלא מישחק פורים מסורתי, הנהוג בישראל מימי המן ואחשוורוש עד ימינו אלה, וכי אין בזה כל רמז לפעולות הרבולוציונרים, וכי אין זכר לתנועה כזאת בעיירתנו.

הפריסטב הסתפק בהסברתו, אך הזהירו, לבל יישנו מעשים כאלה, כי אין הוא מתנגד לחג הפורים, ולא איכפת לו אם פעם בשנה נהנים גם יהודים מבקבוק י"ש ומשתכרים; אדרבה ואדרבה, אך לא משחקים כאלה. אמנם, הוא איננו מפקפק בכנות דבריו של יהודי נכבד כמו ציקליג, כי לא היתה כל כוונה רעה במעשיהם של הצעירים, אך בכל זאת יש במשחק זה משום חילול בגדי מלכות ומשום לעג לעטרות זהב — „וכזאת לא יעשה בתחום שלטוני אני!", סיים הפריסטב את אזהרתו.

ז ל י ג י ו ל ב י ץ

מוסדות חינוך

לזכר אחותי חיה־קריינה ומשפחתה ואחותי
מינה ומשפחתה — שנרצחו בידי זדים.

עיירתנו רשאית היתה להתגאות בהישגיה בשדה החינוך העברי והכללי; אילו לא קֻפד בידי רשעי־עולם פתיל חייה, היתה חוגגת — לפני ארבע שנים — חג יובל ליום ייסוד בית־הספר העברי.

בשנת 1903 נפתח בעיירתנו ה„חדר המתוקן", שהלך והתפתח והשתכלל, עד היותו בית־ספר עברי, שהיקנה לילדי עיירתנו תורה ודעת, ערכי חינוך ותרבות עברית ברוח הציונות וההגשמה החלוצית. ואכן, רבים מבני עיירתנו הגשימו את הציונות בגופם ובקניינם — קמו ועלו לארץ, התאַזרחו והתערו בה. כמעט שאין משפחה, ממאתיים ושבעים המשפחות בערך שמנתה עיירתנו, שאין לה כיום צאצאים בישראל. כמעט כולם באו ותורתם בידם וידעו לדבר עברית ולא נזקקו לשיעורי־ערב.

מייסדי ה„חדר המתוקן" היו המורים — ניסן ברגמן ויהודה רובינשטין ואהרן־ליב זייציק. כבן שישים ושלוש היה יהודה רובינשטין בשנת היווסד בית־הספר. אך גם בגיל זה הישרה מרוחו על בית־הספר בראשית צעדיו, והוא אשר העלה אותו לרמתו התרבותית והחינוכית. שכֵּן, היה האיש נעלה מעל רבים בתוֹכנו ברוב ידיעוֹתיו; ידע עברית ומקורותיה, את הספרות העתיקה, והחדשה, מדקדק ובלשן, איש תרומות ובעל נימוסים יפים, חובב את הנוער ומקרבוֹ אליו. ביתו היה פתוח לרווחה לכל שוֹחר דעת. והצעירים היו מרבים לבקר אצלו ולהטות אוזן לדבריו.

בביתו של יהודה רובינשטין ובבית בנו, סוחר העצים נח רובינשטין הכירו הצעירים גם את הסופר א. א. קבק, שבא להיפרד מאחותו ליבה, אשת נח, מגיסו ומבני־ביתם לפני עלייתו לארץ־ישראל.

***

ה„חדר המתוקן" לא בלע את ה„חדרים" האחרים הקטנים ולא השבית אותם. אמנם, בית־הספר ריכז בתוכו את רוב ילדי העיירה (מאה־ועשרים — מאה וחמישים ילד בערך), אך נמצאו הורים, אם גם לא רבים, אשר העדיפו לשלוח את ילדיהם ל„חדר" המסורתי.

א. ר׳ אברהם אריה׳ס

„חדר" מיוחד במינו היה זה של המלמד אברהם אריה׳ס. עליו אפשר לאמור בביטחה, כי היה מתלמידיו של אהרן הכוהן: „אוהב שלום ורודף שלום... אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" (אבות א׳, י״ב). אהבה יתירה היתה נודעת ממנו ל„חומש" ול„רש״י".

„רש״י!" היה קורא בהתפעלות ובהתמוגגות מרוב נחת, „רש״י" הוא הכל, כי מה היה יכול להיות מצבנו בלעדי רש״י! בלעדיו היינו משולים לתועי־מדבר. לא פרשה חומש

ולא דף גמרא; היינו מגששים באפילה גם בפסוק הקל שבחומש וגם בסוגיה קלה בגמרא. בא רש״י והאיר עינינו בזה ובזה. אבל, היה מוסיף ואומר, גם את רש״י עצמו צריך להבין, כי יש בו צפונות ונסתרות שלא כל אחד מסוגל לדלותן ולפענח אותן. הנה, למשל... כאן הוא תופש לאט את איש שיחו, בבית־הכנסת או באמצע הרחוב, בדש־בגדו לבל ישתמט ממנו, ומשמיע לו את מה שהעלה מנבכי רש״י.

והחומש היה בשבילו לא סתם חומש, אלא „החומש׳ל שלנו״ שהכל בו, כל שבעים ושבע החכמות מקופלות בו. פירושו של רש״י קדוש הוא, אך גם לו, לר׳ אברהם אריה׳ס, נשארה עוד בקעה להתגדר בה ולחדש בה את חידושיו הוא, כי הרבה פנים לתורה. בשעת קריאת התורה, בין גברא לגברא, היה הולך מאיש לאיש ומשמיע את פירושיו לפסוק זה או אחר ואת חידושיו. וכאשר יצא לבקש אזניים לחידושיו, לא היפלה בין איש לאיש, בין תלמיד־חכם להדיוט. השומע — ישמע והמאזין — יאזין, כי העיקר הוא — החידוש, זאת אומרת: הפירוש שהוא זכה לחַדש.

ואין צורך לאמור, כי עזה היתה אהבתו לכל אשר בחומש, היינו ל„אבות״ ולארץ האבות. ואת ארץ האבות ידע יפה יפה, כאילו עבר בה לאורכה ולרוחבה. מתוך החומש למד והכיר אותה, ומתוך ה„משניות״. כי מדי בוקר היה קורא אחר התפילה פרק משניות לפני מתפללים יודעי ספר. „כשאני קורא משניות״, היה אומר, „הריני רואה את עצמי כאילו אני דר בארץ־ישראל, מטייל במשעולי כרמיה, יושב בצל גפניה, וטועם מכל אשר נשתבחה בהם ארץ־ישראל״.

ועל אף פרנסתו הזעומה, ידע האיש לכלכל את חייו בכבוד. התהלכו שמועות בעיירה, כי די היה לו לר׳ אברהם בפת־קיבר ודג מלוח מערב שבת לערב שבת, וכי אין מומחה כמותו לבקיעת גפרור לארבעה בקעים. ידעתי, כי יש הרבה מן האמת בשמועות הללו, וגדל ערכו בעיני עוד יותר. לא היה בזה משום קמצנות. הוא ידע את תורת החסכון, לאַזן את ההוצאות לפי ההכנסה שפרנסתו הלקויה הכניסה לו. תודות לכך נעים היה להיפגש עם יהודי תלמיד־חכם זה ברחוב ובבית־הכנסת. שיראין וכלי מילת לא היה לובש, אך מה שלבש היה תמיד נקי ומעולם לא נראה רבב בבגדיו.

ב. ר׳ יהודה רובינשטין

ועוד „חדר״ אחד. חדרו של המורה הדגול, ר׳ יהודה רובינשטין. כפי שסופר לעיל, נתן ר׳ יהודה רובינשטין, בהיותו בן ששים ומעלה, את ידו לשני המורים הצעירים, ניסן ברגמן ואהרן־ליב זייציק, בייסוד בית־הספר. אך כעבור שנתיים פרש ר׳ יהודה מבית־הספר. הוא פתח חדר שבו למדו גומרי בית־הספר, והיווה כעין כיתת המשך לו. ר׳ יהודה איש האשכולות היה חלוץ ההשכלה העברית והכללית בעיירתנו. נוסף על תלמידיו התרכז סביבו חוג צעירים, שהיו באים לביתו להאזין לשיחתו, לקרוא את העתונים העבריים או ספר לא מצוי אצל אחרים. הוא גם פתח ספריה קטנה לילדים. לפעמים שיחקה לנו השעה וזכינו לקרוא מכתב מארץ־ישראל, כתוב בעצם ידיו של הסופר א. א. קבק, לו,

למחותנו ר׳ יהודה, או לאחותו של הסופר, ליבה, אשת בנו של מורנו.

בשבתות היה ר׳ יהודה קורא בתורה בבית־הכנסת החדש. ולפעמים היה נענה לבקשת הגבאי, עובר לפני התיבה ומת־פלל תפילת מוסף. יפה היתה קריאתו ונעימה היתה תפילתו. יודעי עברית היטו איזן קשבת לעברית המדוקדקת שלו.

גם במראהו החיצוני היה כדי לעורר יחס של כבוד אליו. ישר־גו, זקוף וגבה־קומה היה. זקנו עשוי דוגמת זקנו של מ. נורדאו, בגדיו נקיים, נעליו מצוחצחות וצעדו קל ונאה.

אב לשתי בנות ובן אחד היה. בתו פייגל (צפורה) היתה נשואה לפקיד בעסקי־יער. הם דרו במיקשביצי, ליד תחנת הרכבת. פייגל הצטיינה בטוב לב. היא ובתה, ליובה שמה, נרצחו בידי המרצחים הטמאים. בנה שלמה, אשתו וילדיו נשארו ברוסיה. בנה, דב, נמצא בישראל.

בתו השניה, תימה שמה, היתה נשואה גם היא לפקיד בעסקי יער, יליד העיירה סטרובין, סנדר חיניץ שמו, שנים אחדות היה גבאי בבית־הכנסת החדש. מצאו את מותם בקבר הקדושים, עדת לנין.

בנו, נח רובינשטין, ידע עברית ידיעה עמוקה ורחבה, היה בקי בתנ״ך, היתה לו ידיעה רבה בתלמוד, ידע גם שפות זרות. שלח ידו בעסקי יער, עשה בזה חייל, גדל ונעשה סוחר עצים מפורסם. נשא לו לאשה את אחות הסופר א. א. קבק. ביתו היה בית־ועד לחכמים ולסופרים. הודות לכך זכתה עיירתנו לראות סופרים ידועי־שם מטיילים ברחובותיה ונחים בצל חורשותיה.

גם טקס חתונתו של א. א. קבק התקיים בעיירתנו, וריכזה חבר סופרים ועתונאים בה. תושבי עיירתנו התגאו בכך, ודעתם זחה עליהם: „אַל תראונו שדרי עיירה קטנה, שקועה בביצה, אנו; הנה גם דרי־מעלה ירדו ממרום מושב־כבודם ובאו אלינו״.

בשנת 1912 מסר נח רובינשטין את ביתו בעיירה לזלמן ברסלר, והוא ומשפחתו עברו לעיר פינסק. שם קנה לו בית־מידות יפה. בימי מלחמת־העולם הראשונה בא עתון „הצפירה״ עד משבר, ורק הודות לתמיכתו הכספית של נח רובינשטין החזיק העתון מעמד, ולא חדל מהופיע.

שתי בנותיו של נח רובינשטין רחל והדסה ובנו נפתלי היו ממניחי היסוד של

משמר העמק. בשנת 1936 עלה נח רובינשטין ואשתו ליבה לארץ־ישראל. הוא טיפל בחיסול עסקיו בפולין ובהעברת רכושו ומסחרו לארץ־ישראל, ולא הרבה עלה בידו, בשל הגבלות חוקי פולין ופקודות גרבסקי.

הובא לקבורה במשמר־העמק. אלמנתו ליבה התיישבה במשמר־העמק ולא עזבה את המקום גם בימי ההתקפה.

אחרי מות יהודה רובינשטין התארגנה קבוצת הורים, שנטלה על עצמה את המשימה למצוא מורים לכיתות הגבוהות. רובם של המורים האלה היו באי־חוץ.

חיים יונאי

חדרו של המורה x

בשנת 1908 הוזמן המורה x להורות ב„חדר" אשר הכיל שתי כיתות גבוהות ואשר מנו יחד לא יותר מחמישה־עשר תלמידים. אחד מהם היה בנו של נח רובינשטין, שלמה שמו. נח רובינשטין היה מבקר ב„חדר" לא פחות משתיים־שלוש פעמים בחודש. היה מתבונן בסדרים בחדר ובמצב הנקיון, מאזין לשיעורים, בודק את מחברות התלמידים, סוקר את עבודותיהם בכתב, בוחן אחדים מהם ותוהה על ידיעותיהם והישגיהם בלימודים, ולא עוד אלא שלא היה מתרשל גם להציץ לתוך אזנו של אחד ולנזוף בשני על צפורן לא נטולה דיה או על בלורית פרועה. נוזף בתלמיד עד להסמיק פני המורה. ואהרי ככלות הכל, אומר כל שבחו של המורה בפני התלמידים, מעודד אותנו בתהילות ובתשבחות לנו לעצמנו. מחלק לנו ממתקים ומגדנות, נפרד מעלינו בברכת שלום ובאיחולי הצלחה בלימודינו ובמעשי ידינו, יוצא ומבקש את המורה ללוות אותו צעדים אחדים. הם יוצאים, ואנחנו עוקבים אחריהם בעד החלון לראות, לפי ארשת פניהם של המשוחחים ולפי תנועות ידיהם, אם נח רובינשטין מרוצה במה שראה ושמע, או שיש לו מה להעיר ולהפחית מקצת משבחו של המורה שנאמר בפנינו.

אחרי שעה קלה שב המורה אלינו, והבעת פניו... נו, כן, בלי משים צף ועולה בזכרוננו אותו סיפור נחמד על יעקב אבינו, שנאבק עם המלאך גם יכול לו, אלא שחגג את נצחונו על יריבו המלאך כשהוא צולע על ירכו...

הנה כי כן, עמדו כיתותינו, למעשה, תחת פיקוחו של נח רובינשטין. לא ידעתי אז ועד היום לא נתברר לי, אם נח מינה את עצמו לכך, או שהוא נתבקש ע"י הורי התלמידים לפקח עלינו.

אנחנו, התלמידים, מצאנו ענין רב בביקוריו של נח רובינשטין, היה בהם מעין חווייה רבה בשבילנו. כל ביקור הוציא אותנו לשעתיים בערך ממַסלול העבודה השיגרתית בבית־הספר. בסקרנות רבה היינו צופים בדריכותו של המורה הצעיר להשיב מלחמה שערה למבקר. כי לפעמים היה המבקר חולק על המורה בביאור פסוק קשה בתנ"ך, בהבנת קטע בתלמוד, או באחד מכללי הדקדוק. ולא פעם זכינו להיות עֵדי ראיה ושמיעה להת־

נצחותם של השניים. זוכרני, כי אנחנו, התלמידים, היינו מתפללים בלבנו לנצחונו של המורה: נצחונו היה נצחוננו אנו.

פעם פניתי בלחישה אל שלומקה, בנו של נח, בשעה שהוויכוח בין המורה ואביו הגיע לשיאו, בשאלה:

— מה דעתך, ידו של מי תהיה על העליונה?

— המורה שלנו יצדק! — ענה שלומקה בביטחה.

ובסופו של דבר, היו השניים נפרדים זה מזה בחיבה ובידידות. ידענו, כי נח הגה חיבה למורה הצעיר, והמורה כיבד את „המבקר".

נח רובינשטין יצא אחרי שנים אחדות מעיירתנו לעיר פינסק, ומשם עבר אחרי כן לעיר וַרשה. משם הגיעתנו הידיעה המעציבה, כי חברי שלמה מת בדמי ימיו. בן שמונה־עשרה היה במותו. אנחנו, חבריו לחדר, התאבלנו אֵבל מר עליו. חבר נאמן היה, בעל נפש ולב טוב. תנצב"ה.

דב זייציק

סניף „תרבות"

אין לתאר את חיי עיירתנו בלי להזכיר, בין שאר מוסדות־הציבור, את הסניף „תרבות", שהיתה בו ספריה בת 600 ספר בערך, רובם בעברית ובאידיש; רוב הספרים היו בעלי־ערך מכל השטחים, משל קלסיקאים ומאת סופרים בני זמננו; ספר מתורגם חשוב נרכש מיד לאחר הופעתו, ובין היתר — גם כל כרכי „התקופה". באולם הקריאה שבו היו מצויים העתונים: „היינט", „מאמענט", „פאָרווערטס" (האמריקאי) והשבועונים: „וועלט־שפיגל", „ליטעראַרישע בלעטער", „כווילא" (עתון ציוני בפולנית שי"ל בלבוב) ועוד.

הסניף מילא תפקיד חשוב מאוד בחיי הנוער שבעיירתנו, מהיותו המיפגש היחיד לכל שכבותיו; בועדת־הסניף היו מיוצגים חברים מכל המפלגות.

הספרים הוחלפו שלוש פעמים בשבוע (בבחירת הספרים נעזרנו במידה רבה בהדרכתו ועצתו של אָחי הבכור, משה ז"ל, בזמן שהותו בימי חופשתו בעיירה).

הקמת הספריה קדמה לזו של אולם־הקריאה; היסוד לה היה אוסף־ספרים שנתרמו ע"י חברים ולפי שעה נמצא לו מקום בארון קטן שעמד אצל לאה רובינשטין.

כעבור זמן־מה עברה הספריה לפרוזדור הבית שלנו, עד שאורגן סניף „תרבות" ובביתו של גלנסון נשׂכּר חדר ששימש אולם־קריאה ואכסניה לספריה.

ראוי להזכיר את עזרתו של הח' הירשל מיגדלוביץ (שרה רישה'ס) ע"ה, באירגון הסניף, בו הוא שימש גם כיו"ר ראשון בועדה יחד עם החברים: לאה רובינשטין, משה'ל טמקין, חיים פדרסקי, שלמה גראַייב וכותב הטורים האלה. ההכנסות מהצגות וערבי הריקודים הוקדשו לטובת הסניף והיוו יסוד התקציב לרכישת ספרים, לקיום אולם־קריאה וחתימה על עתונים. חלק מההוצאות כוסו ממס־החבר שגָבינו מהקוראים.

ייזכרו לטובה כל אלה שעזרו באירגון הצגות והמפעלים וטרחו למענם שלא על מנת לקבל פרס. ביניהם: הח׳ מאיר בוקצ׳ין, הבמאי הכשרוני והמאַפר, השחקנים־החובבים, התזמורת שלנו בהשתתפות שתי אחיותי ז״ל, ויבל״ח יעקב צוקרוביץ, ליפא מישלוב, אחי מרדכי, כותב הטורים האלה ועוד, ואחרון אחרון — מובילי הכסאות והספסלים ונותניהם. בערב כל הצגה היינו הולכים מבית לבית לאסוף אותם כשעל ידינו פוסע סוס עלוב רתום לעגלה גדולה. את ההצגות ערכנו באולם „מכבי־האש״ שע״י בית שמלקין ובזמן האחרון — ב„דום לודובי״ (בית־העם).

כתום ליל־ההצגה שהיה לנו ליל שימורים, היתה העבודה הראשונה להחזיר את הכסאות והספסלים לבעליהם, בשעה שהקהל היה חוזר לפנות־בוקר הביתה „לחטוף״ שינה.

בעבודה זו השתתף עפי״ר חוג מצומצם: צבי ושלמה גראַייב, משה׳ל טמקין, שלמה גלנסון, אני ועוד אחדים.

בשמחת־תורה נערך „מנין״ באולם־הקריאה של הסניף וכל התרומות הוקדשו לטובת הסניף והקק״ל.

מבית־הכנסת עברנו בתהלוכה ברחוב עד לסניף עם ספר התורה ולאחר התפילה בדרך חזרה. מי שלקח חלק בחגיגה זו לא ישכחנה לעולם.

ראוי לציין, כי יחסם של הרב וזקני־העיר אלינו והערכתם היו חיוביים בהחלט, בודאי בגלל יחס־הכבוד שרחש הנוער להוריו ולכל הקשישים ממנו.

בשנים האחרונות עבר הסניף לדירתו של ליליאֶנברג, בביתו של הרצל פפירנוֹ; לאט לאט הכנסנו חברים צעירים שניגשו בחיבה לעבודת־הקודש של קיום מוסד חינוכי זה. את העבודה קיבלו עליהם: אברהמ׳צי ליליבנברג, משה׳ל בבקין, צ׳רנה וצרבין, נשה שוסטרמן, ועל ידם עזרו ישראל׳יק ציקליג ועוד.

מן הראוי להזכיר כאן את הפעילים שהתמסרו לעבודת הסניף וגם תמכו בו ממש, ביניהם את אבנר אבינרי (שוסטרמן), שהיה פעיל עד לעלותו ארצה, אעפ״י שגר בריחוק־מקום מהעיירה. לפני עלייתו תרם לטובת הסניף מחרטה מעץ, עבודת ידיו. כן ייזכרו לטובה: פנחס זרצקי, נחום גולוב, מנשה לטוכה, סנדר ויסבלט, משה צוקרוביץ, לאה מישלוב ואחרים.

באסיפות השתתפו רבים וכן ב„נשפי־השאלות־ותשובות״, שעברו באווירת־התעניינות.

הלב מתמלא רטט וכאב על הנוער שלנו, שהיה ואיננו, נוער שיצא לו שם בכל המחוז וגם בגליל העריכוהו, בשל השפה העברית שהיתה שגורה בפיו, הזיקה לציונות, המסיבות לקרנות הלאומיות, ההתעניינות־ההתמצאות בכל הבעיות האַקטואַליות בחיי היהודים בפולין ובעולם.

סבורני, שתוך כדי קריאת השורות הללו יתעכב כל אחד ויעלה בזכרונו את זכר הבחורים והבחורות, יקרי־הלב וענווי־הנפש, שהיו מסורים לרעיונות הדגולים, אך לא זכו להגשימם בארץ־אבות.

יהי זכרם ברוך!

פעילי „תרבות"

צילה זרצקי, לבית ברוכין

עיירתי לנין

אהבתי את עיירתי לנין, אם גם לא התמדתי לשבת בה. רק את ימי־ילדותי ביליתי בה, ובעודני עולת־ימים לקחתני אחותי הבכירה, פייגל, למוסקבה כדי להמשיך שם את לימודי.

כל אֵמַת שבאתי להתארֵחַ בביתנו בלנין, היתה זאת חווייה נעימה לי. אף כי ביכרתי את העיר הגדולה עם יתרונותיה וחיי־התרבות שלה על העיירה, הנה קשורה הייתי קשר אמיץ לעיירתי.

זכרונות שנות־הלימוד ב„חדר" החל מהשנה השישית לחיי מעוררים בי רגשות חמים. תחילה למדנו זמן־־מה אצל פייבל, חתנו של חיים־ברל השמש והספקנו להגיע עד אות י' בלימוד האלף־בית; אחרי שנסע פייבל לאמריקה, בא במקומו חָנא סוקו־לובסקי ממוקריבה. ה„חדר" היה אז בביתו של מרדכי־לייב ציקליג. זכורתני, שלא פעם בימות־הגשמים, כשהבוץ עמוק, ולא יכולנו לחצות את הרחוב ולעבור לעברו השני, היה סוקולובסקי מעביר כל ילד וילדה ל„חדר" תחת זרועותיו, בבוססו במגפיו בבוץ.

גם מורה זה לא היקנה לנו תורה זמן רב; ממנו עברנו כבר ל„חדר המתוקן" של המורים יהודה רובינשטיין, ניסן ברגמן ואהרן־לייב זייציק ז"ל. התקדמנו יפה בלימודינו, ביחוד בתנ"ך, בחשבון ובשפה הרוסית.

מורי בית־הספר קבעו עתים לבחינות על־פי־הרוב בחדשי הקיץ. הבוחנים היו הורי התלמידים או אורחים שנזדמנו לעיירתנו לבלות בה את חופשתם בימי־הקיץ, כגון גיסי משה מדורסקי ומר אהרן סינגלובסקי. אנו, התלמידים, התכוננו לבחינות ברטט ומצפים היינו בקוצר־רוח לתוצאות ולציונים.

רושם בל־יימחה עשה עלי נשף־קריאה ודיקלומים שערכו פעם התלמידים והתלמידות מהכיתות הגבוהות, בהדרכתו של מר סינגלובסקי, בבית הרצל פפרנו.

היתה זאת התחלת הופעתנו על הבימה והיא שנתנה לנו אחרי כן אומץ־לב לנסות את כוחותינו ולהציג בעיירתנו מחזות, שהיה מקובל אָז להעלותם על בימות התיאטרון בערים הגדולות. לפי חוות דעתם של יודעי־דבר הוכתרו הצגותינו אלה בהצלחה.

*

מ„סגולות החמדה" של עיירתנו לנין: מי מבני גילי לא יזכור מה רב היה העונג כשהיינו משתחררים משעות־הלימוד ונהנים מהדר־הטבע שלה. אהבנו לטייל על פני הגשר הארוך שעל הנהר סלוץ', (שכינינו אותו, דרך לצון, „נאָווסקי־פרוספקט") והפלגנו משם עד לגבעה הידועה בשם „ההר הירוק", לעלות עד לפסגתה ולהשקיף ממנה על יער־האורן העבות סביבה. ומה רב היה תענוג הרחיצה בנהר על יד עצי־האלון, המקום הידוע בשם „דובניק" או על ה„חוף הלבן". מה רב היה אושרנו בצאתנו בל"ג בעומר, בלוויית המורים, לטיול ביער שהקיף את עיירתנו סביב סביב. מימי־החורף זכורה לי

חווייה — היציאה מבית־הספר בשעות־הערב לאור פנסים עשויים נייר־משומן, מעשי־ידיו של כל ילד. אהבנו להחליק על הקרח ולטייל כשהשלג יורד עלינו פתים־פתים, הנמַסים על הפנים, או לגלגל כדורי־שלג ולידותם זה בזה. — —

אולם הנוער לא רצה להסתגר בתוך תחומיה הצרים של עיירתנו וכל מי שהיו לו היכולת והאמצעים לכך יצא לעיר קרובה או רחוקה לקנות דעת ולהשתלם איש איש במקצוע שבחר בו. גם בהיותנו בערים הגדולות, לרגל לימודינו, התגאינו בעיירתנו ותמיד יכולנו להוכיח, כי יתרון רב לה בתרבותה, ביחסים שבין אדם לחברו ובחיבת־ציון שלה.

מדי בואי לבקר בלנין, אחרי העדרי ממנה ימים רבים או מעטים, היה נדמה לי כאילו הבתים הנמיכו קומתם או שקעו במקצת, ובכל זאת לא נגרע מחינם בעיני; ונהפוך הוא: געגועי אליה נתגברו. שלא כנהוג בעיירות אחרות, רק למתי־מספר הדביקו ליצני עיירתנו איזה כינוי. נכשל מי בפליטת־פה מצחיקה — ודבק בו הכינוי שכינוהו — ולא משום רוע לב, חלילה, אלא סתם, לשם בדיחות הדעת.

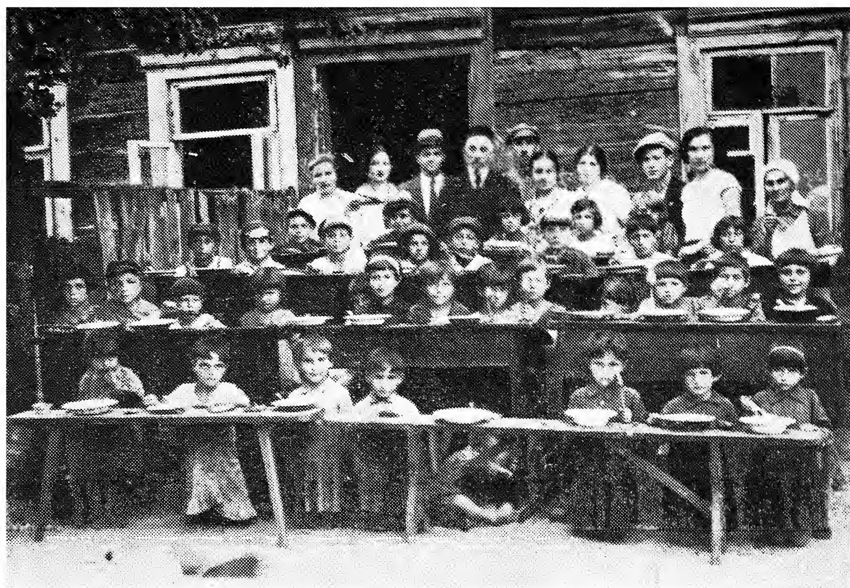
הנה עוברים בדמיוני בני עיירתנו, אחד אחד, ואני יודעת עתה לראות ולהעריך את הסגולות והמידות הטובות שבהם התברכו כולם, מכובדים ומיוחסים כאנשי „עמך״.

*

קשה להשלים עם הידיעה המרה שכל היקר לנו נכחד כליל. רבות שמעתי מפי עדי־ראִיה איך ניספו ביד הצוררים — ימח שמם! — בני משפחתי היקרים וכל בני העיירה ואיך נחרבה העיירה ועלתה באש.

גדול הכאב הצורב והלב ממאן לקבל תנחומים, כי רב היגון ועצום מנשוא השבר והכאב. אף אין בידינו להשתטח על הקבר היקר לנו.

זכר העיירה ותושביה יישמר לנצח בלבותינו.

מטבח ליתומים מיסודה של האגודה „צנטוס"

יום סרט לטובת אגודת היתומים „צנטוֹס" (1925)

עומדים מימין: בשקה ציקליג, מרדכי זייציק, אסתר מנדלבוים, שמואל גראַייב, שיינדל רובינשטיין.
יושבים מימין: מאיר בוקצ׳ין, חנן וצ׳רבין.

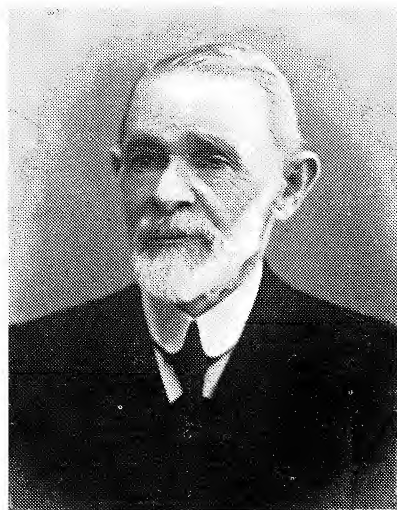
מפלגות והסתדרויות־נוער

אברהם־יצחק סלוצקי

תולדות התנועה הציונית בעיירתנו

הניצנים הראשונים של התנועה הציונית נראו בעיירה מיד לאחר הקונגרס הציוני הראשון בבאזל. צעירים משׂכילים, תלמידי ישיבות ובתי־אולפן חילוניים היו הראשונים אשר נתפסו לרעיון הציוני; הללו החזיקו בו, והתאמצו כמיטב יכולתם אז, לעשות לו נפשות בעיירתנו. ניתן לומר, שבמרוצת הימים הצליחו להנחילו לרבים. בין הפעילים בתנועה ראויים להיזכר: יהושע־מרדכי ציקליג, יעקב גרינברג, זלמן ברסלר ואברהם מאיר פפרנו, זכר כולם לברכה. את חברי התנועה ואת הנוטים לה היו מכנסים בעליית־הגג של בית משה־דוד גרינברג ז״ל או בביתו של בן־ציון ציקליג. אלה פעלו הרבה למען חינוך הילד והנוער ברוח הרעיון הציוני ואירגנו חוג של קוראי עברית צעירים. בחוג הזה הוטל לפעמים תפקיד הקריין על סלוצקי, שהיה קורא לפניהם סיפורים וחדשות מתוך עתון הילדים „עולם קטן״. פעילי־התנועה החלו להפיץ, במרץ ובהתלהבות, את מניות בנק אנגלו־פלשתינה. האנשים שהשיגה ידם להוציא עשרה רובלים מכיסם היו מועטים; לכן נימנו שנים־שלושה על מניה אחת ורכשו אותה במשותף. כדי לזכות בהן גם את דלי־האמצעים החלו להגריל את המניות: עשרים איש היו משלמים חצי רובל כל אחד והמעלה את הפיס זכה במניה.

מעשה בצעיר נוצרי, אלברט בן אחד הפקידים בחצר אגרקוב, שהתרועע עם הצעירים היהודים והיה מצוי תמיד בחברתם. משמע על הגרלת המניות רצה להשתתף בה. שילם חצי רובל וזכה בגורל. הציעו לו עשרה רובלים תמורת המניה, אך הוא סירב

ר׳ זליג ואשתו פראדה סינגאלובסקי

לקבל את התמורה, והמניה נשארה בידו, הוא שמר עליה כעל סגולה יקרה המביאה ברכה לבעליה.

התנועה הציונית נתחזקה עם בוא משפחת סינגלובסקי לעיירה. ראש־המשפחה, זליג, היה פקיד חשוב במינהלת־אחוזתו של אגרקוב. בתו היחידה וחמשת בניו למדו בבתי־ספר תיכוניים וגבוהים בערים שונות ברוסיה. בימי החופש מלימודים היו באים לביתם שבחצר־האחוזה.

והנה הודיעו, כי בשבת־נחמו אחר הצהרים ינאם אחד הבנים, אהרן סינ־גלובסקי, בבית־הכנסת החדש. כבר אז היה ידוע כנואם מחונן. בבוא היום היה בית־הכנסת מלא קהל שומעים מפה אל פה. הנואם נשא את דברו בלהט והלהיב את לבות שומעיו. כאשר סיים את נאומו קרבו אליו רבים, חיבקוהו ונשקו לו. ייזכר לטוב יעקב לטוכא הגדיל לעשות: הרים את אהרן והזיל דמעות־התרגשות.

אז עלה על הבימה האיש הדגול ותלמיד־החכם ר׳ איסר נקריץ ז״ל והתחיל מטיף בחום ובהתלהבות לעֲרנות ציונית ולפעולות ומעשים למען יישוב הארץ. חותנו, ר׳ דוד גראַייב, הזדעזע לשמע דברי חתנו, חרדה תקפה אותו והקים רעש: „הייתכן?! הגם חתנו זה, פאר־משפחתו וגאוותו, הציץ ונפגע?! הגם הוא נתן ידו לאלה הצעירים שאינם ממתינים עוד לביאת המשיח והתחבר לדוחקי־הקץ?!״. אחריו החרו החזיקו עוד אחדים מזקני העדה הקנאים, והסערה גָברה.: ר׳ איסר ז״ל נאלץ להפסיק את נאומו וירד נכלם מעל הבימה; האסיפה התפזרה.

ואולם הנבטים שטיפח ר׳ איסר נקריץ נשאו פרי: בנו חיים זליג שלו — עלה לארץ בשנת 1919, יסד את בית־החרושת למרצפות, שיש ומוזאיקה — „מרצפיה״. חיים זליג העלה לארץ־ישראל את הוריו, את ר׳ איסר ואשתו, את כל אחיו ואת אחותו.

אהרן סינגלובסקי עומד עתה בראש אירגון „אורט״ שהיה אחד ממייסדיו. אחיו יהושע סינגלובסקי כיהן שנים רבות מורה בבית המדרש למורים בירושלים, הלא הוא מודעם וידידם של כל בוגרי הסמינר, מר י. אביזוהר. גם אחותם של יהושע ואהרן — שרה סינגלובסקי — חיה עתה בישראל.

הרצל צוקרוביץ

תנועת „החלוץ"

מ״יסדה של תנועת „החלוץ" בלנין היה הרש׳קה מיגדלוביץ.

בחור נמוך קומה, שחרחר, שער־ראשו מתולתל וחיוך על פניו. נעים־הליכות וענוותן; מעודי לא נזדמן לי לראותו גוער במישהו, אלא תמיד מסביר את דבריו בחן ונועם. הוא גמר בית־ספר מקצועי לנגרות. בהיותו בחור אינטלקטואלי, רכש ידיעות בניהול ואירגון. נושאי־השיחות היו שונים ורב־גוניים: הציונות לכל זרמיה והחלוציות לצורותיה, קונגרסים, אמנות וכד׳. לא הכל היו משתתפים תמיד בויכוחים, כי לא כל אחד היה בקי בענין הנדון; מכל מקום היו מקשיבים לו בהתעניינות מרובה.

הוא נטל על עצמו לאַרגן תנועה זו בתנאים קשים למדי; ראשית, בגלל איסור השלטונות לערוך אסיפות בעלות אופי פוליטי, בלי אישורם; שנית, משום יחס־זילזול מצד האוכלוסיה היהודית המקומית; שלישית, היחס האדיש של הנוער.

רוב רובו של הנוער היו בני בעלי־מלאכה ועובדי עבודה גופנית בכלל, ולכן היה „החלוץ" מקומם הטבעי של כל נער ונערה ממשפחה עובדת.

הרש׳קה התגבר על כל המכשולים. הואיל ואסור היה לערוך אסיפות, היו מתאספים בחשאי בימי חול בקבוצות קטנות בבתים פרטיים ובשבת היו יוצאים — בכיוון ה„בולניצה" (בית־החולים) או בדרך למַקוביץ — בקבוצות של שנַים־שלושה ונפגשים במקום המיוּעד. הסיכון היה רב; כל חשד, אפילו הקטן ביותר, היה עלול לגרור אחריו עונש קשה. קירבת העיירה לגבול החמירה את הדבר, וכל מה שנדף ממנו ריח פוליטי יכול היה להתפרש כקשר־כביכול עם השלטון הסובייטי שמעבר הגבול.

האסיפות, שהיו בלתי ליגליות בעיני השלטונות, נמשכו עד אשר עלה בידי המארגנים לקבל אישור רשמי. נשׂכר אולם ושוב לא היה צורך לערוך אסיפות בהחבא.

התוצאות לא איחרו לבוא. החברים התחילו להתעניין בהכשרה חלוּצית. צירל שוסטרמן היתה הראשונה שהעיזה לצאת לקוברין להכשרה, וכעבור שישה חדשים אושרה לעלייה ועלתה לארץ. אחריה הוסיפו עוד הרבה חברים לשהות בהכשרה ולעלות ארצה ,ביניהם יעקב צוקרוביץ, משה גורביץ, זליג ביהון ועוד, שהלכו לקיבוץ ואילו האחרים הסתדרו בערי הארץ.

סניף „החלוץ" בלנין

תנועת „החלוץ" בלנין

בן שמאי

בית״ר

שני צעירים בעיירתנו, שניהם בני שבע־עשרה, והם: י. ב. ו־ד. ר. נתפסו לרעיו־נותיה של תנועת בית״ר. השמות — ז׳בוטינסקי, גיוס, לגיון, פיקוד ומיפקדה — קסמו להם ודיברו אל לבם. הם פנו אל המיפקדה הראשית בוַרשה וביקשו חומר־הסברה. המיפקדה מילאה את בקשתם והמציאה לשני הצעירים את אשר ביקשו, ואלה השניים ישבו ושקדו על חומר ההסברה, קראו אותו בעיון רב, והחליטו לפתוח קן של בית״ר בלנין.

פנו אל מושל־המחוז הפולני בבקשת רשיון. באפריל 1930 ניתן הרשיון, ומיד התקיימה בחורשה שליד בית־הקברות היהודי פגישה של כשתי עשרות צעירים וצעירות, ובה הוכרז על ייסוד הקן.

בהקימם אירגון זה לא „בראו יש מאַין״: בני העיירה היו כמעט כולם ציונים, וכן היה הנוער. הוא פעל רבות בנאמנות ובמסירות למען ה„קרנות״, והיה עֵר לכל פעולה ציונית, אך עם ייסוד הקן, נוצרה מסגרת אירגונית חזקה לפעולה הציונית.

כעבור זמן־מה החל מַשבר באירגוננו: צעירים אחדים עזבו אותו ויסדו את „החלוץ״. קמו, איפוא, שני אירגונים, שנאבקו ביניהם במאבק עקשני ומר לרכישת הנוער המקומי לשורותיהם.

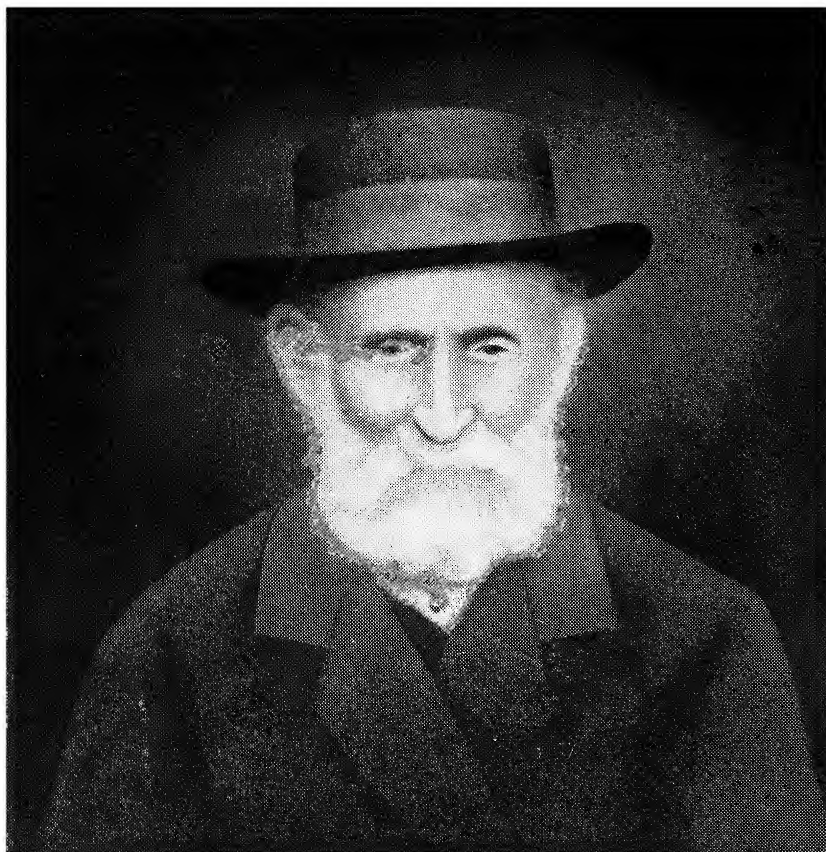
אולם בית״ר התגבר על המשבר שעבר עליו והתחיל לפעול במרץ. לעזרת המייסדים באו חברים פעילים, והם: משה בבקין, ישראל ציקליג (נהרגו במלחמה) ואברהם ליילינברג (החי עמנו בישראל). האירגון שמנה בשורותיו קרוב לשלושים חבר, לא שאף להתפשטות, אלא להתגבשות הגרעין והכשרתו. כאמור, התקיימו פעולותינו הראשונות בחורשות שמסביב לעיירה. וכאשר בא הסתיו נשׂכּרה הקומה העליונה בבית משפחת ליילינברג, ובית״ר זכתה למועדון שלה, אשר היה מאז מיפגש למישחק, לימוד ועיון; שם גם ניתנו בקביעות שיעורים בעברית ובתולדות הציונות.

אחרי זמן מה חזר י. ב. ללימודיו בסמינר למורים בגרודנה, וד. ר. יצא ברשות המיפקדה הראשית להכשרה. את ניהול הקן מסרו למשה בבקין, ישראל ציקליג, אברהם ליילינברג ויצחק קולפניצקי, שחזר לעיירה אחרי גמר לימודיו בבית־הספר המקצועי בבריסק.

ד. ר. עלה לארץ־ישראל. דרכו לא היתה קלה, אך הוא ראה בהגשמת חלק משאיפותיו.

יהיו דברי המעטים האלה מצבת זכרון על קברם של הצעירים, שחלמו את חלום התחייה ולא זכו לראות בפתרונו, כי נטרפו בידי רוצחים טמאים.

אישים ודמויות

מרדכי זייציק

הרב ר׳ יהודה טורצקי זצ״ל

א.

לא ידוע לנו, מי היה הרב הראשון בעייר־תנו; רק ידוע, כי כבר בשנים 1830—1860 ישב רב על כסא־הרבנות בלנין, אך בימינו לא זכרוהו. לפני 1830 היה הישוב היהודי בעיירה מזעט ודל כל כך, שלא היה ביכולתו לכלכל רב.

על כל פנים הרב ר׳ יהודה טורצקי, שעלה על כסא־הרבנות ב־1860 וישב עליו שישים ושש שנה תמימות, נתחבב ביותר על כל תושבי עיירתנו; הוא עשה ימים כלילות בלימוד התורה, לקיים מה שנאמר „והגית בו יומם ולילה״ — מלבד, כמובן, שעות שהיה עסוק בהן בהוראת איסור והיתר או בורר ומפשר בין בעלי־דין שהשמיעו לפניו את טענותיהם,

או בסידור קידושין, מכירת חמץ וכיוצא באלה.

הוא היה חי בעוני ובדחקות כל ימיו. רק בימי־חייו האחרונים שופר במקצת מצבו הכ־לכלי.

לא רק על בני עדתו היהודים נתחבב הרב, אלא גם הנכרים בעיירה ובסביבתה כיבדוהו. חיבה יתירה נודעה לו מאת הכומר יוהן, שהיה מבקר אותו לעתים קרובות. בימי מחלתו של הרב היה הכומר מבלה שעות ליד מיטתו ומגלגל אתו שיחה על דא ועל הא — בעזרת מתורגמן, כמובן. שאר התושבים הנכרים חשבו את הרב לאיש קדוש, ובפגשם אותו ברחוב, בירכוהו לשלום בכבוד רב.

כבר אמרנו, כי הוא היה יושב ימים ולילות ולומד. אירע וניתקל בסוגיא קשה, היה קם מעל כסאו ומפסיע בחדר אילך ואילך, עקב בצד אגודל — עד אשר נתהוור לו הסתום; אז אורו פניו וחזר אל הספר הפתוח לפניו.

אך משבאו מבני־עדתו לשאול בעצתו, לתנות לפניו את צרותיהם, או לבקשו לפשר בין יריבים — היה שם את מטפחתו על הגמרא הפתוחה, קיבל את פני הבאים במאור־פנים והיטה אוזן לשיחם וראה — מצא הרב מלת־נחמה־ועידוד לחזק ידים רפות ולהפיח תקוה בלב קשה־יום. וכמה הפליא לפשר בין יריבים! היה מבכר את הפשרה על פסק־הדין.

כל עוד ראה הרב, כי עזרתו, עצתו ותיווכו מסייעים בידי הפונים אליו, לא היה מיצר על ביטול תורה הנגרם לו בשל כך. אך בהטרידו מישהו בדברי־הבל, בשיחה בטלה וטורדנית, היה מושיט לו את ידו ואומר: „נו, נו, לילה טוב! ליל מנוחה לך! שלום, שלום!"

ארבעה בנים ושלוש בנות היו לו להרב ר' יהודה טורצקי. כולם בעלי כשרונות ומלו־מדים. ר' איצ'ה (יצחק), ר' אבא, ר' שמואל־מיכל, ר' משה ושלוש בנותיו: שיינדל, אֶטל ובשה.

ר' איצ'ה מת בדמי ימיו, מהכשת נחש ארסי; ר' משה היה רב באחת משכונות לונדון. ר' שמואל־מיכל נתמנה לשמש דיין בפינסק והיה ידוע בשם „הדיין הקרלינאי". בעל לב טוב, בקי וחריף. את ספר הדרשות שחיבר הקדיש לאביו, וכינס בו דרשות, פירו־שים, משלים, אמרות ופתגמים של אביו.

אֶטל בתו ישבה בעיירה פטריקוב שעל הפריפט. בשה ובעלה ר' יעקב השוחט ישבו תחילה בעיירתנו. אחרי־כן יצאו לעיר מינסק. שיינדל ובעלה ר' הלל ישבו בקזן־הורודוק.

ר' יהודה נפטר בן 96. ייתכן כי היה עוד מאריך ימים, אילולא המקרה הרע שאירע לו. יום הורף אחד בצאתו מביתו ללכת לבית־הכנסת החליק על השלג הקפוא, נפל ושבר את רגלו. בני העיירה הבהילו אליו מפינסק את הרופא־המנתח יבסיינקה, שבא עם חבר עוזרים ואחיות. טיפל בו במסירות רבה — ועל אף גילו המופלג של הרב, עלה בידו לאַחות את הרגל השבורה ולהעלות לה ארוכה — ורבתה השמחה בעיירה.

אך כעבור ימים מעטים, נכשל הרב בשניה, נפל ושבר אותה רגל עצמה. שוב הובהל הרופא המנתח, אשר ראה, כי הפעם אין דרך אחרת אלא לקטוע את הרגל. הרב, יקיר־עיירתנו, לא עצר עוד כוח לעמוד בניתוח הזה והוא נאסף אל עמיו.

אֵבל כבד ירד על העיירה, שנתייתמה מאביה הטוב והחביב. רבו ימי האֵבל והמספד, כי יקר האיש בצדקתו, בתומתו ובאהבתו ללא שיעור לבני־עדתו.

מערים סמוכות ורחוקות באו רבנים וחשובי־עדה לחַלק לרבנו את הכבוד האחרון, וללוותו לבית עולמו. הספידו אותו רב העיירה לאַחבה ר' איצ'לה, רב העיר פינסק ר' וולקין ואחרים.

ב.

זכתה עיירתנו וכיהן בה ברבנות למעלה משישים ושש שנה יהודי יקר, עניו, חובב ה־בריות וחביב עליהם. אם גם לא נחשב רב־פעלים ואף לא הצטיין כנואם וכדרשן — הנה סוד השפעתו הטובה על בני העיירה היה בעצם הימצאו בתוכנו, בהליכותיו הנעימות, בעניוותו וצניעותו ובאהבתו הרבה שרחש לכל העיירה, ללא משוא־פנים בין שומר דת לבין פורק עול־מצווה.

הוא היה גר בבית שהיה קנין הקהילה ועמד מאחורי בית־הכנסת. דירתו היתה מרווחה למדי, אך שררו בה עוני ומחסור. הוא בא לכהן ברבנות בימים שהעוני היה מנת־חלקם של רוב תושבי העיירה. משבאה הרווחה ל־עיירה, כשמשרד בעל האחוזה אגרקוב הרחיב את פעולותיו במסחר העצים והעסיק רבים מתושבי העיירה, כבר נתרגל הרב למחסורו ולא פצה פה לקבול ולהתאונן — עד שבאו מים עד נפש...

פעם בימות החורף במשתה־חתונה בבית אחד מנכבדי העיירה, ישב הרב הזקן בראש הקרואים אל המשתה, והם „פני" העיירה, בעלי־בתים אמידים וחשובים. גם השוחט־חזן ר' ישראל־חיים ומקהלת משורריו באו לשמח חתן וכלה בנועם זמירותיהם, וכטוב לב המסובים, פנה הרב אל נכבדי העדה וסיפר להם, כי הוא קופא מקור בדירתו וכי אין בידו לקנות עצים להסקת התנור... דבריו הפשוטים והגלויים של הרב נגעו עד לב כל השומעים וחוללו סערה בעיירה. הייתכן?! הרב במצוקה כזאת, סובל בדומיה — ואיש אינו שם לב לכך!

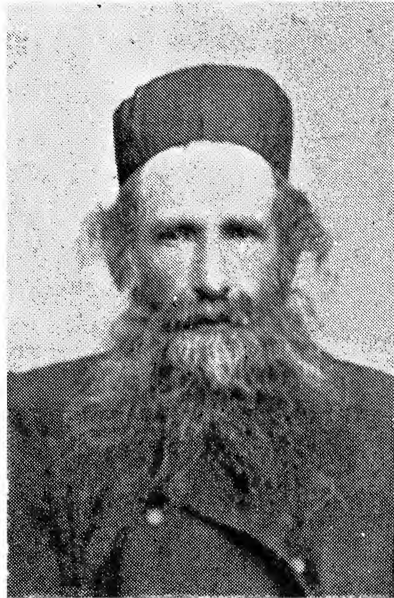
מיד נקראו תושבי־העיירה לאסיפה, לטכס עצה במה לשפר את מצבו הכלכלי של הרב. והעצה הנכונה נמצאה:

עד אז היתה פרנסתו של הרב על השמרים, שכל בעלת־בית היתה קונה ביום החמישי ל־שבוע לאפיית חלות שבת. עד לאסיפה היה מחיר מנת־שמרים בת עשרה גרמים בערך, שתי קופיקות. האסיפה החליטה להעלות את מחיר המנה לשלוש קופיקות. ולא עוד אלא שבאותה אסיפה נתקבלה החלטה להעמיד ל־רשות הרב גם הזכות לממכר נרות־שבת, שעד אז היו נמכרים בכל חנות מכולת. לא ברצון ובטוב־לב ויתרו החנוונים על זכותם, אך אחרי ויכוחים סוערים, נאלצו להיכנע לרצון הקהל — ומכירת הנרות נתייחדה לבית הרב.

ונרות השבת של בני עיירתנו האירו אף חיממו את בית־הרב.

חיים שלו

ר' משה טומשוב

ר' משה בר' זונדל טומשוב זצ"ל

בבואנו להציב מצבת־זכרון לעיירתנו האהו־בה, ובהעלותנו את זיכרם של אנשי המעלה שחיו ופעלו בה, מיד צפה ועולה דמותו של רבי ומורי, זכר צדיק וקדוש לברכה, ר' משה טומשוב.

איני זוכר יפה מתי התוודעתי אליו לרא־שונה, אבל מיום שעמדתי על דעתי הכרתי במציאותו וחשתי את ישותו. הוא היה שמן במקצת, בעל זקן ארוך, מגבעתו שמוטה לו על עיניו ומעילו תלוי על כתפו האחת. בלכתו מבית המדרש הישן לביתו, היה פיו ממלל פסוקי־תפילה ולא נתן דעתו לעוברים ושבים על פניו, לא לבני־ברית ולא לשאינם בני־ברית (אף אלה האחרונים כיבדוהו והוקירוהו מאוד). בשובו מבית־הכנסת בשבת בבוקר אחרי התפילה ובפגשו ביהודי היה מנענע בראשו ואומר „גוט שבת! גוט שבת!" (פעמיים), ובלי לחכות לתשובה, היה ממשיך בדרכו — ובתפילתו.

משך ארבע שנים רצופות הייתי תלמידו וממילא שרוי במחיצתו. מתוך כך הספקתי להכירו מקרוב ולעמוד על אופיו, מנהגיו ואורח־חייו. כל יום, בין בקיץ ובין בחורף, היה קם משנתו בשעה ארבע לפנות בוקר, יושב ולומד עד שעת תפילת שחרית; משהגיעה שעת ה־תפילה, הרחיק לכת לבית־המדרש הישן — אף כי בית־המדרש החדש היה סמוך לביתו — כנראה מפני שלא רצה לשנות ממנהגו; רק ל„קבלת שבת" ולתפילת ערבית במוצאי־שבת בא לבית־הכנסת החדש. היה מאריך מאוד בתפילתו והטעים כל מלה ומלה, כמונה מר־גליות. היה מתחיל ב„מה טובו" וגומר ב־„מעמדות", ומוסיף וקורא פרק משניות לפני קהל שומעים. בשבתות היה קורא בתורה ו־מאריך מאוד. ואף־על־פי שהדבר היה למורת־רוחם של אחדים לא העיזו בכל זאת לפצות פה ולדרוש ממנו כי יקצר בקריאתו. אחרי תפילת־הבוקר בימות החול היה חוזר לביתו וסועד לבו על פי רוב בפרוסת עוגה יבשה עם כוס חלב־עזים. זכורני, שהיה מקפיד לאסוף את כל הפירורים ולאכול אותם עד תומם, אם מפני עניות וחסכון ואם מפני יראת שמים. כתום הארוחה הדלה החל בלימודים. פתחנו בשיעור בגמרא. כדרך הטבע היו בין התל־מידים בעלי־כשרונות ואטומי־מוח; עם האח־רונים התייגע ביותר, ממש „חוטב עצים". על פי הרוב לא הלך לבם של התלמידים אחרי הלימוד, אך הרב עמד על שלו ושונה את

משנתו מאה פעמים ואחת, עד שסוף סוף נקלט דבר מה במוחם.

לפנות ערב, בין השמשות, היינו לומדים תנ״ך — או, כמו שהיינו אומרים אז — „עשרים וארבעה״. זה היה סדר הלימודים כל ימות השבוע, ורק ביום השישי הותרה קצת הרצועה והלימודים נמשכו רק עד שעה אחת־עשרה בבוקר. אותו יום היינו עוסקים בלימודים קלים: קוראים את פרשת השבוע ואת ההפטרה בטעמי המקרא ואת שיר השירים. הרב היה מַרשה לעצמו בערבי שבתות לעסוק בקלות והיה מספר דברי אגדה ומלתא דבדי־חותא. ביום השבת היה ר׳ משה נוהג לא לדבר דברי חול, ובמקרה שהיה צורך הכרחי להגיד דבר מה היה אומרו במלים ספורות בעברית. לעומת זאת בכל הנוגע ללימוד, לתפילה ול־צורך הסברת איזה ענין וסוגיה בגמרא, היה מתיר לעצמו לדבר גם אידיש ולפרש אפילו במשל, אם היה בו צורך כדי להסביר את ה־סוגיה הקשה בגמרא. מחמת עניותו היה מונע מפיו כל מאכל טעים ומעודן שנתגלגל ובא לו במקרה, אם אפשר היה לשמור אותו ולהטמינו עד יום השבת. הביא לו מי שהביא עוגה או מאפה־תנור אחר, ביום החמישי או הששי לשבוע, היה פונה אל אשתו ואומר: „שמרי זאת, בּסֶה (=בתיה. היה נוהג לבטא את ה„ש״ כמו „ס״); נברך על זה ביום השבת הקדוש״. ואף־על־פי־כן היה מצליח להשלים גם בימות החול את מספר הברכות שהיה מברך יום יום עד למאה ואחת.

אין ביכולתי למנות ולפרט את כל מידותיו התרומיות. כל המידות הטובות שמנו חכמינו באיש נעלה היו מקופלות בו בשלמותן וחוברו לו יחדיו. הוא היה עניו, מסתפק במועט, אוהב שלום ובורח מן הכבוד, רחוק מקנאה ושנאה, שונא בצע (מעולם לא תבע מתלמידיו שכר־לימוד). היה מקבל כל דבר באהבה ומלמד זכות על כל אדם. גולת הכותרת במידותיו היתה אהבת כלל ישראל. אך אהבת הכלל לא גרעה מאומה מאהבתו את הפרט. אם סיפר לו מישהו על פלוני או על אלמוני שחטא או סרח, לא האמין במסופר, והיה אומר למסַפר: „אין זאת אלא שעינך הטעתה אותך ולא יפה ראית״.

הוא היה מעביר על מידותיו ומוחל על עלבונו. אהבת התורה שלו עברה כל גבול, ומעשה בתלמיד אחד שהתפרץ וסטר לו (לרב) על לחיו (בזכרי מקרה זה עובר עוד היום, ארבעים ושבע שנה אחרי המעשה, רעד בכל גיפי). אותו תלמיד נפחד ונרעש אחרי מעשהו זה, וכרוצה לתקן את אשר עיוות, החל שוקד על תלמודו והיה מקדים לבוא לחדר. אלא שכל אותה חריצות נמשכה רק שבועות מספר. לאט לאט שכח התלמיד את המעשה, חזר לסורו והחל מתרשל שוב בלימודיו. אמר לו רב משה: „נו, נו, גיב שען מיר נאָך אַ פּאטש, און לערן״ („סטור לי עוד פעם על לחיי, ובלבד שתתמיד בלימודיך״).

עם כל היות ר׳ משה נתון בכל עתותיו בתוך ד׳ אמות של תורה, תפילה ויראת שמים, היה איש רעים, ער לשמוע ידיעות מהדשות העולם, הובב בדיחות ואמרות מחכימות ואף הוא עצמו הונן בהוש הומור ואהב להתבדח. זכורני, פעם בערב פסח, שעה שנשי־ישראל עסוקות וטרודות בהכנות לחג, במירוק הכלים ובציחצוח הבית, סר ר׳ משה, בלכתו מבית הכנסת, לבית דודי ובן־אחותו של ר׳ אברהם יצחק היניץ. שם כיבדוהו בכוס קפה ומעשה־אופה. לאחר שכילה אכילת התקרובת, פנה ומיהר ללכת. שאלוהו „מה אתה נחפז כל כך?״ — ענה להם בחיוך: „מבינים אתם, ערב פסח היום ובסה אשתי כועסת וצריכה

שיזדמן לה מישהו לשפוך עליו את חמתה, ואם אני משתהה פה אצלכם, לא יהיה לה במי לגעור ועל מי להרים קולה".

ר' משה היה חשוך בנים ואשתו היתה ידועת־חולי ובעלת מיחושים שונים ומשונים — „געשיכניש" בלשונה — וסדרי־הבית הוזנחו. את הרצפה שטפו פעמיים בשנה, בערב ראש־השנה ובערב פסח. אך הוא הצטיין במידה רבה של אורך־רוח ולא התאונן. כל השנים שהייתי יוצא ובא בביתו לא שמעתי מפיו אף תלונה אחת, כל היסורין שבאו עליו קיבל באהבה. רק פעם אחת, בליל חורף, כשאנו תלמידיו הכעסנו אותו והוצאנו אותו מן הכלים, התפרץ בכעס (פעם אחת ויחידה ראיתיו בכך), הוריד את שעון הכסף שלו ואמר: „בסה, קחי ומכרי את השעון, אני אגרש את השדים האלה — וה' ירחם". לשמע דבריו אלה נפל עלינו פחד־מוות וחזרנו בתשובה, אם גם לא לאורך ימים.

נוהגים היינו לעשות כל מעשי קונדס. בימות הקיץ הלוהטים נהגנו להתחמק, בשעה שהרבי היה שוכב לנום קצת תנומת־צהרים, לחוף האגם החוצה את עיירתנו באמצעיתה, מאחורי ביתו של הרבי, אספנו את כל סירות־הדוגה של הדייגים הנכרים (העשויות קורת־עץ עבה אחת חטובה וחלולה באמצעיתה) וקושרים את כולן יחד למעברה ומפליגים בה לאמצע האגם, משחקים ומהנים עצמנו במים.

משנתעורר הרבי משנתו ורואה שאין אחד מאתנו בביתה, היה יוצא לחוף הנהר וקורא: „סקוצים, די! נו, די! גענוג. סם! געגוג סם!". היינו מתנים אתו תנאי: „רבי, תבטיח שלא תכה אותנו — ונחזור". הוא היה מבטיח, ואנחנו היינו חוזרים והוא עמד בהבטחתו.

בקיאותו בתלמוד היתה מפליאה. על כל ענין ששאלו אותו, או אם הזכירו לו אפילו במלה אחת איזה נושא שהוא, היה ניגש אל ארון הספרים, מוציא גמרא, פותחה ומראה: הנה זה הוא. אמרו עליו שגמר את הש"ס שלושים ושש פעמים.

גם אחרי שגדלתי וחזרתי מעבודת הצבא הייתי בא אליו ללמוד דף גמרא בכל יום ואז כבר, כביכול, בתורת חבר. לשמחתו לא היה גבול. הוא היה מכבד אותי בסיגריה — דומני תענוגו היחיד בכל תענוגי־העולם שהיו זרים לו ולא נהנה מהם.

בקיץ היה הולך בערבי שבתות להתרחץ בנהר לכבוד שבת, ואז היה מראה נפלאות בשחיה: שחיה על הגב, שחיה מתחת למים, נטילת צפרני־הרגלים אגב שחיה ועוד. כשחָלה ועלה על מיטתו שלא ירד עוד ממנה, הייתי משמשו כל הימים, לרבות הלילות. יום אחד אמר לי: „בני, האם אזכה עוד להתהלך לפני ד' בארצות החיים?" אמרתי לו: „רבי, מה אתה סח?! ודאי לי כי תבריא בעזרת השם. הרי אנו עומדים באמצע מסכת ערובין ועלינו לסיים אותה ולהתחיל מסכתא אחרת". ענה לי: „אחי מרדכי־יושה מת בן 72, וגם אני היום בן 72, מסופקני אם אאריך ימים ממנו". וכאשר אמר כך היה; באותו שבוע נפטר.

רבים ליווהו לבית־עולמו; אמרו, כי לוויה רבת־משתתפים כזאת לא ראתה לנין מימיה.

מרדכי זייציק

הרבנים ר' נחמן וסרמן ור' משה מילשטיין

אחרי פטירתו של הרב ר' יהודה טורצקי בא לכהן ברבנות בעיירתנו הרב ר' נחמן וסרמן. יהודי בעל הדרת־פנים, פיקח ונוח לבריות. ביתו היה תמיד מלא אנשים מבני־עדתנו אשר באו ליטול ממנו עצה, לשאול „שאלות" או להתדיין לפניו בעסקי ממונות.

ר' נחמן חונן בכשרון הדיבור. בנשאו את נאומו־דרשתו בשבת, היה בית־הכנסת הישן מלא מפה אל פה.

אך לא ימים רבים עשה בעיירתנו. לא ארכו הימים, והוא עבר לעיר סטוויסק שליד לומז'ה.

אחרי עזוב ר' נחמן את עיירתנו, החלה, כנהוג בערי ישראל, פרשת בחירת רב ש־נמשכה למעלה ממחצית שנה. בני העיירה התפלגו לשני מחנות, שלא יכלו להגיע ביניהם לידי הסכם. נמצא רב אשר ישר בעיני צד אחד — ולא נרצה לצד השני; והטוב בעיני הצד השני, מאס בו הצד הראשון — וחוזר חלילה. ובינתיים זכתה עיירתנו לשמוע דרשות מדרשות שונות. כל רב שבא אלינו והציג את מועמדותו לרבנות, השמיע את דרשתו, וכיון שרבו הבאים והמועמדים — זקנים וצעירים — הומטר על עיירתנו שפע דרשות ונאומים. בערבי־שבתות, בשבתות וגם בערבי־חול נתמלא בית־הכנסת הישן מפה־אל־פה: אנשים, נשים, ילדים וילדות באו לשמוע, גם לראות מה מראהו של הרב המועמד. מובן מאליו שכל מועמד בא והשמיע את מבחר דרשתו, ובני־עדתנו לא עייפו משמוע ומהאזין. ואחדים מ־אתנו המהירים לשמוע ולתפוס, היו ודאי מסו־גלים לרדת לאחת העיירות שכסא הרבנות עומד בה ריק ומיותם, להשמיע דרשה משובחת ולהציג את מועמדותם לרבנות, אילו... אילו רצו בכך...

אך שפע הדרשות לא החכימו את בני עדתנו. אדרבה, ככל שהוסיפו לשמוע, כן נת־בלבלה עליהם דעתם יותר ויותר, עד שלא ידעו עוד במה לבחור ובמה למאוס, מה לקרב ומה לרחק. סוף סוף התגברו בני עדתנו על בלבול־המוחין — ולרב העדה נבחר הרב ר' משה מילשטין, שכינוהו בשם „ר' משה'לה הזורשאי". רב צעיר, יפה־תואר, גדול בתורה, משכיל ויודע שפות, בעל קול ערב ורבים התענגו לשמוע את קולו בלמדו ובעברו לפני התיבה. היה מעורב עם הבריות ובקי בהוויות העולם. חמשת ילדיו יפי־תואר היו כולם. ישב על כסא הרבנות בעיירתנו שלוש־עשרה שנה. הוא היה הרב האחרון בעיירתנו. יחד עם בני עדתו, צאן מרעיתו, נפל שדוד בידי הרוצחים הטמאים.

על הצרות והעינויים שעינו אותו הנאצים הטמאים ועל ההתעללויות שהתעללו בו בעודו בחיים, סופר כבר בפרקי־השואה.

עד יומו האחרון ניבא בביטחה רבה, כי שלטון הרשע יפול, והוכיח זאת בראיות חו־תכות, הוכחות הגיוניות לקוחות מסדרי עולם המדיני, שהיתה לו ידיעה רבה בהם.

ר׳ אברהם־יצחק חיניץ

ר׳ אברהם־יצחק חיניץ

יפה־תואר, גבה־קומה, וכל הרואה אותו ב־ראשונה, עמד מופתע והסתכל בו: „האם לא קם ד״ר הרצל מקברו?״ כי זאת היתה הדמות, זאת הקומה, זאת הדרת־הפנים, זה הזקן היפה השחור והן השפתיים החטובות יפה.

אחד משש חתניו של דוד גרייאָב היה, פרנסתו היתה מצויה לו בשפע ובביטחה. ביתו המרווח במרכז העיירה היה אכסניה לעוברי־אורח, והוא התמסר לעסקי־ציבור. הוא אשר יזם את בניין בית־הכנסת החדש, ותודות לו נבנה הבית ושוכלל יפה. שנים רבות היה גבאי בבית־הכנסת הזה.

הוא גם חונן בקול נעים, ורבים התענגו לשמוע את תפילתו, בעברו לפני התיבה, בייחוד בימים הנוראים.

בניו היגרו לארצות־הברית והתבססו שם יפה. ובשנת תרפ״א עזב גם הוא את העיירה ויצא אל בניו בארה״ב. שם נתמנה לרב באחד מבתי־התפילה בברוקלין.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, כאשר הורע המצב הכלכלי בעיירה, ורבים מתושביה הגיעו לידי מחסור, התאַזר ר׳ אברהם־יצחק חיניץ ועשה רבות וגדולות ואירגן את תמיכת בני עיירתנו שבארה״ב בנצרכים מתושבי־עיירתנו. לא היה דבר אשר יעצור אותו מפעולה. למרות גילו המופלג השתתף בכל אסיפות יוצאי לנין, ולא עצרוהו רוחות וגשמים חזקים.

בביתו של אברהם־יצחק חיניץ התרכזה כל הפעילות הרבה לטובת הזקוקים לעזרה בעיירה, וכל נטל הדאגה לעיירה היה נתון על שכמו ועל שכם בתו, איטקה. שניהם עבדו למעלה מכוחותיהם. ויוצאי עיירתנו באה״ב אשר ראו בעיניהם את מעשיהם הטובים של האב והבת, התיחסו אליהם בכבוד רב, בחיבה ובהוקרה.

לוויה גדולה עשו לו בברוקלין במותו. רבנים גדולים בתורה הספידוהו. בני־עדתו, יוצאי לנין בארה״ב, מיותמים ואבלים עליו...

אליהו שלו

רֵעים נאמנים

לזכרון אבי מורי, ר׳ ישראל־איסר הלוי נקריץ ז״ל ור׳ זלמן (ז׳מה) שמלקין ז״ל.

„ולענוים יתן־חן״. (משלי ג׳, ל״ד)

שניהם ילידי סלוצק ושניהם בחורי־ישיבה מצויינים בישיבות וולוזין וסלובודקה, בקיאים בש״ס ובפוסקים ויודעים ידיעה רבה את הספרות החילונית העברית והלועזית. לשניהם מקומות קבועים, קניין־כספם, בכותל המזרח בין „פני העֵדה ונכבדיה, ושניהם בחרו להנמיך שבת בין אנשי „עמך״ אל השולחן שבין אחורי הבימה והדלת. שניהם התייחסו יחס שווה אל הנער כאֶל המבוגר, ואל העני כאֶל האמיד וידעו להתחשב בדעתו של כל אחד ולהעמיד את הטועה על טעותו בנועם הסברה ובהוכחות משכנעות.

רעות נאמנה שׂררה בין שניהם. על ספסל אחד היו יושבים שניהם ממתיקים שיחה, וקהל מאזינים, רובם צעירים, סביב להם מַטה אוזן לדבריהם. נושאי שיחותיהם היו הספרות ה־עתיקה, החדשה והחדישה; ביאור פסוקים קשים בתנ״ך, פירושי אבן־עזרא וחידותיו, סוגיות מפולפלות ומסובכות בתלמוד ודברים העומדים ברומו של העולם המדיני.

על־אף הריעות והידידות שביניהם, נפלגו דרכיהם בחינוך שנתנו לבניהם. אבי ז״ל נתן לבניו חינוך עברי מסורתי, לאומי ציוני, כי הוא עצמו היה מחובבי ציון הראשונים בעיירה; ואילו ר׳ זלמן נתן לבניו חינוך כללי, חילוני, שהיה בו הרבה מן האהדה לתנועת המהפכנים ברוסיה.

אעפ״י־כן ידעו אבי ור׳ ז׳מה לכבד איש את דעת רעהו.

אחרי שפרצה מלחמת־העולם הראשונה נחלקו השניים בדעותיהם: ר׳ ז׳מה ז״ל אמר, כי הוא בטוח בנצחונה של גרמניה, וכי הוא מאמין שנצחון גרמניה צופן בתוכו גאולה וברכה לעולם כולו, וביחוד כדאי הוא הנצחון הזה ליהודי רוסיה, אשר ייגאלו משלטונו של הצאר ניקולאי ומחוקי ההגבלה המַפלים את היהודי לרע מכל אזרחי הארץ. את דעתו זאת ביסס ר׳ ז׳מה בכל מיני ראיות והוכחות, כיד ההגיון הטובה עליו. כנגדו טען אבי ז״ל ל־מפלת גרמניה ולנצחונותיהן של רוסיה, צרפת ואנגליה, ואף הוא הוכיח את דעתו ובטחונו בנימוקים הגיוניים משלו.

מובן מאליו, כי ימים רבים היתה יד ר׳ ז׳מה על העליונה. כל נצחונותיה הכבירים והמפתיעים של צבא גרמניה בקרבות, היו נצחונותיו הוא. הוא היה בא חוגג לבית־הכנסת וקורא: „הלא כה דברי אליכם, כי גרמניה נצח תנצח והנכם רואים עתה בעיניכם כי כל דברי כתומם באים״.

מצבו של אבי ז״ל לא היה מזהיר באותם הימים. הוא היה במצב של התגוננות וטען, כי הנצחונות בקרבות אינם עדיין הנצחון במלחמה, וכי רק בסוף המלחמה ייוודע מי ניצח ומי נוצח.

אבי ז״ל היה קורא כל בוקר דף גמרא לפני קהל לומדים, ואגדות התלמוד בספר „עין־יעקב״ בין מנחה למעריב. את פרשת השבוע היה קורא לפני קהל עובדים ועמלים כל שבת לפנות בוקר. שומעיו־מעריציו היו שותים בצמא את דבריו, כיוון שהיה מיטיב להסביר, ולשבר את אָזנם במשלים, ברוח חיבת־ציון ואהבת־ישראל. אותה שעה היה יושב ר׳ ז׳מה אל שולחן ליד הקיר אשר ממול ומטיף

לקהל צעירים על משה רבנו, הסוציאליסט הראשון.

בימים ההם פרצה המהפכה ברוסיה. שלטון הצארים מוגר, ר׳ ז׳מה ראה במהפכה חזות הכל. אבי ז״ל פיקפק ולא האמין כי המהפכה תביא ישועה וגאולה. אז הורעו היחסים בין שני הרעים, וידידותם פגה.

כשנשאל ר׳ ז׳מה לחוות דעתו על ר׳ ישראל־איסר, ענה: „כן, למדן גדול הוא, אך אינו יכול להשתחרר מדעותיו הקדומות שכבר עבר זמנן״; וכשנשאל אבי לדעתו על ר׳ ז׳מה, ענה: „ידען גדול, אך סטה מהדרך״.

עם הצהרת בלפור, החל אבי ז״ל להאמין, כי ימות המשיח הגיעו, הוא היה מאושר כאשר בנו, חיים שלו (נקריץ) עלה ארצה, אחריו עליתי גם אני.

בשנת 1923 ההלו צעירים רבים לצאת מהארץ בשל המשבר הכלכלי הקשה בו היינו נתונים אז. בין היוצאים היו גם אחדים מבני־עיירתנו.

אבי ז״ל חרד פן ניתפס גם אנו לבהלת־היציאה, ולא עוד אלא שנודע לו, כי גם אנו קיבלנו כבר מבני משפחתנו באה״ב „דרישה״. מיד החל להריץ אלינו מכתב אחרי מכתב, והזהיר אותנו שלא נהיה פזיזים, „אין הארץ נקנית אלא ביסורים ובסבל״, כתב לנו.

ואחרי שענינו לו, כי לא עלה כלל על דעתנו לצאת את הארץ, כתב לנו מכתב, בו הביע את שמחתו, ואת תקוותו־בטחונו, כי הימים הרעים יחלפו מהר, וכי נזכה עוד בארץ לראות בטוב, אשר ודאי יבוא.

אבי ז״ל זכה לעלות ארצה, יחד עם אמי, אל כל ביתו שקדמו ועלו לפניו, התבססו ביסוס כלכלי והיה ביכולתם לשכן את הוריהם ולאפשר להם חיים של רווחה וכבוד. ובאין עול פרנסה על אבי ז״ל, המשיך ללמוד ולקרוא שיעור בתלמוד לפני קהל שומעים, תחילה בבית הכנסת של „מרכז בעלי־מלאכה״, ואח״כ בביהכ״נ „בית־אל״. שלושים וחמש שנים לימד אבי בעיירתנו ושתים עשרה בארץ־ישראל.

ר׳ ישראל איסר הלוי נקריץ׳

נולד בסלוצק, כ״ח בכסלו תרכ״ו (1866)
נפטר בתל־אביב, כ׳ בטבת תרצ״ז (1937)

אבי זכרונו לברכה

אבי ז״ל, ר׳ ישראל איסר, נולד לאביו ר׳ עזריאל זליג הלוי נקריץ׳ ולאמו היה, בעיר סלוצק, ביום כ״ח בכסלו תרכ״ו (1866). בן שבע נתייתם מאביו. אמו, אשה פשוטה אבל מוקירה תלמידי־חכמים ומכבדתם, מסרה נפשה על חינוך בניה והסכה לחם מפיה כדי ללמדם תורה. עודנו רך בשנים יצא שמו לתהילה — מתמיד גדול, בור סוד שאינו מאבד טיפה. ומשנכנס לישיבה נתפרסם כעילוי. הוא קיים דרכה של תורה, פשוטה כמשמעה: „פת ב־מלח״ וגו׳ וקיבל עליו עול מצוות באהבה. משחר נעוריו נודע כאיש תם וישר, מחמיר עם עצמו, חסיד בכל מעשיו ועושה רצון אביו שבשמים.

משנשא אשה, את מרת חנה, אמי ז״ל, בת ר׳ דוד גראייב, מלנין, עבר לדור בעיר זו וכאן הקים את ביתו. חותנו, שהיה סוחר אמיד, הדריכו בהלכות־חיים ובהוויות־העולם ופתח לו חנות. עד מהרה נתגלה אבי ז״ל כסוחר נבון־לב וישר־דרך, נקי־כפיים ואדם שפיו ולבו שווים.

מעולם לא חי חיים של עושר, אך כל ימיו הי חיים של כבוד — מכבד את הבריות, מכובד ואהוב על כולם. ענוותן היה מעצם טבעו, בורח מן השררה ומן הכבוד ומסתפק במועט. וַתרן ומעביר על מידותיו היה כל ימיו; רק תורה וחכמה לא ידעה נפשו שבעה. יושר לבו גבל בקנאות. אף במסחרו ובמשא־ומתן שלו עם הבריות לא התיר לעצמו סטייה כמלוא נימה מדרך האמת. לא זו בלבד שלא גרס: „טעות גוי מותר״, אלא טען ואף קיים, שאין שיבוש גדול מזה ואין פסוק מפורש כזה בכל מקורותינו ומה ששנו חז״ל במסכת בבא קמא (קי״ג, ב׳), לא לכך נתכוונו ובהרבה דפוסים נשמט אותו ביטוי לגמרי. ואכן, לא רק אחינו ב״י אלא אף עממי־הסביבה, להבדיל, רחשו לו כבוד ופסקו: „על איסר אתה יכול לסמוך בעיניים עצומות״!

ירא־שמים וזהיר במצווה קלה כבחמורה היה ועם זה ציוני נלהב ומשכיל מובהק. עוד בהיותו בחור ישיבה קנה לו השכלה. בשעה שלא יום ולא לילה, אך מרוב עניות לא היה סיפק בידו לרכוש לעצמו ספרים ועל־כן ישב והעתיק בכתב־יד מלון עברי־אידי שלם. הוא נמנה על חותמי „הצפירה״ ו„הזמן״ ואף מעתון רוסי לא הדיר את עצמו ובמיטב הספרות ה־רוסית הגה בענין. ואולם ציונותו שימשה סלע מחלוקת בינו לבין חותנו. בימי יסוד הקולו־

ניאל־בנק הסיף לציונות מעל במת בית־הכנסת והלהיב לבבות לרכוש מניות. חותנו, ר׳ דוד — שהתנגד לציונות אך ורק משום שהאמין כי גאולתו של ישראל תהיה בידי שמים ואין להביא את המשיח בכוח אנוש, כדרכם של הציונים האפיקורסים — לא נרתע מלהפסיק את נאום חתנו ולהורידו מעל הבמה. התנגשות גלויה זו גררה אחריה סיכסוך קשה ובמשך שנה גבה הר ביניהם, עד שנתפייסו.

אהבת התורה שלו היתה אהבה שאינה תלויה בדבר. מעולם לא עשה תורתו קרדום לחפור בה. איש־העם ואוהב־העם היה ומי שלא ראה אותו משתעשע בדברי־תורה בחברת תלמידי־חכמים או משמיע שיעור באזניהם של פשוטי־עם, לא ראה אדם מאושר מעודו. כל ימיו, תחילה בגולה ולעת זיקנה בארץ־ישראל, השתדל ללמד, לנטוע בלב המוני־העם את האהבה לתורה וכדרכו — בנחת, במתינות ובקול שכולו מתיקות ונועם. בעירו, בלנין, ואח״כ בתל־אביב, ריכז סביבו קהל גדול של שומעי־לקחו, ששתו בצמא את דבריו ונהנו ממתק שפתיו, מכוח הסברתו, מדבריו הבהירים והמאַלפים, המתובלים במשל ובמליצה, לפי המקום, הזמן והתקופה.

בפירושיו לתורה ולמישנה, דרושים והדרנים, שהניח אחריו בכתב־יד ושאנחנו בניו ובני־בניו מתפללים שנזכה להוציאם לאור ולכנסם בספר, מקופלת נפשו הרכה, ההומה והכמהה לדבר־תורה ולדברי אלוהים חיים. בצרור העלים הללו ביטא את דביקותו בתורה וכן את שאיפתו להפיץ מעיינותיו חוצה. כתביו חתומים בחותם של אדם מישראל, שהאמין בלב ונפש כי: „אין דברי תורה מתקיימין, אלא במי שממית עצמו עליה״.

„אשת חיל עטרת בעלה״ — היתה חנה אמי ז״ל לאבי. תודות למסירותה, מעשיותה ופיק־חותה לא ידע אבא ז״ל מחסור כל ימיו, אעפ״י שפרנסתם היתה בדוחק ובצימצום. אמי ז״ל היתה עֵזר כנגדו, סייעה בידו בענייני פרנסה ואף נטלה על עצמה את עול ניהול החנות. היא היתה צופיה הליכות ביתה בתבונה וב־אהבה — במו ידיה אפתה לחם, בישלה, כיבסה, תפרה וטיפלה בילדים. ולא זו בלבד שלא קבלה ולא התרעמה על בעלה, על ששקע ראשו ורובו בעסקים ובהוויות העולם וקבע עתים לתורה, אלא „גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה״; גאה היתה על אשר בלילה לא יכבה נ ר ו ועל כי: „נודע בשערים בעלה, בשבתו עם זקני־ארץ״!

לאחר שבניו עלו לארץ־ישראל לא נח ולא שקט עד אשר העלו גם אותו ואת אמא ז״ל. כאמור, היה „חולה־אהבה״ לארץ־ישראל מ־שחר־נעוריו, אך בוודאי לא נוקתה אהבתו זו מן ההרגשה והאמונה שפעמו בלבו כי: „אין תורה כתורת ארץ־ישראל, ולא חכמה כחכמת ארץ־ישראל״.

בן שישים היה בבואו לארץ־ישראל, חלש ותשוש־כוח. בניו פירנסוהו בכבוד. אף כאן תפס עד מהרה את המקום הראוי לו. משבא לבית־הכנסת („בית־אל״), הריחו ריח תורה שבו ונתכנסו לשמוע לקח מפיו. אף כאן נהג באותה מידה של עניוות המיוחדת לו וקיים הלכה למעשה: „ענווה סייג לחכמה״. הוא גילה הבנה לנפשו של הדור הצעיר ורחש כבוד לבוני היישוב וחלוציו; לא נהג בהם בקנאות עיוורת, אלא מתוך הבנה, סלחנות ואמונה תמה בצידקת מפעלם.

על סף שנת השבעים ושתיים לימי חייו הלך אבי ז״ל לעולמו, בתל־אביב, ביום ב׳ בטבת תרצ״ז, כשסביב מיטתו ניצבו אשתו, ארבעת בניו, בתו, כלותיו ונכדיו.

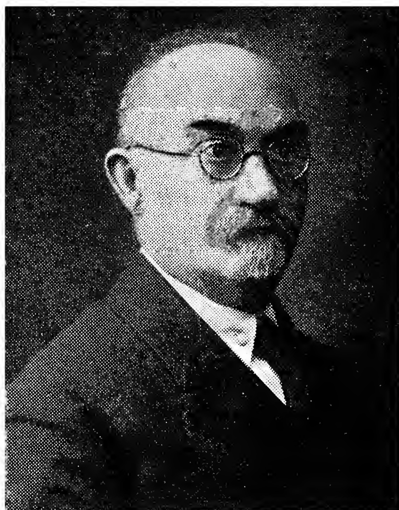
„איש ישר ועניו, בתורה עסק כל ימיו״,

כך נרשם על מצבתו. אין במלים הללו שמץ של הגזמה. ואכן, היה תלמיד־חכם ישר־דרך ותמים־לב, רך כקנה כלפי בני־דורו וכלפי בני־הדור החדש, הצעיר, כאחד — מאותם המועטים המרבים שלום בעולם.

כזה היה אבי זכרונו לברכה.

יצחק סלוצקי

ר׳ זלמן שמלקין

ר׳ זלמן שמלקין, או כפי שהיה נקרא בפי אנשי העיירה והסביבה, יהודים ונוצרים, — „ז׳אַמה״, היה בן למשפחה עניפה, מיוחסת ומצויינת בתורה ובהשכלה בעיר סלוצק, המפורסמת בלמדניה ומשכיליה.

חניך־החדר — בילדותו, בחור־ישיבה — בנערותו, מוכתר בתואר „עילוי״ — בישיבת וולוז׳ין, בה היה חבר לספסל של ח. נ. ביאליק והרה״ג ר׳ חיים־עוזר גרודזנסקי — רכש לו ר׳ זלמן שמלקין ידיעה רבה, רחבה, מקיפה ועמוקה בתנ״ך, בתלמוד, במפרשיו ובכל אוצרות מדע היהדות.

אחר כך, משהציץ ונפגע ופנה בחשאי ל־לימודים חילוניים, רכש לו בזמן קצר ידיעה רבה בספרות הרוסית, ו„הלומד מעצמו״ זה נעשה אוצר בלום של תורה והשכלה גם יחד, אשר התמזגו אצלו מיזוג נפלא, כי חונן האיש בתפישה מהירה, בחריפות־המוח, בשנינות, ב־זכרון־למופת, בהגיון־ברזל ובחכמת־חיים.

ונוסף על כל אלה היה ר׳ זלמן חביב עלינו בשל מידותיו התרומיות; עממיות ואצילות, בריחה מן הכבוד ויחס חברי לזולת, פשטות ופיקחות — אלה הם הקווים המציינים את דמותו הנפלאה.

אמרותיו השנונות, כל הליכותיו ומשאו ומתנו עם אנשים היו שופעים פיקחות, שכל בריא וישיר וידיעה עמוקה את החיים ואת האנשים.

בקיאותו בתלמוד היתה מפליאה. ההלכה התלמודית הוליכה אותו לעיין ולחקור בתורת המשפט הרומאי. וכך הגיע מתוך לימוד עצמי לידיעה יסודית ולמומחיות במערכת החוק ה־אזרחי והפלילי הנהוג ברוסיה. שופטים מנוסים ועורכי־דין ידועי שם היו מטים אוזן לסברותיו ולהערותיו.

דרכו היתה תמיד להתייצב לצדו של החלש, והיה מוכן תמיד לבוא לעזרה בעצה ובהדרכה לאלה שמטה ידם, והוא הצליח תמיד להציל עשוק מיד עושקו כוח. אחרי עיון יסודי ולימוד מקיף של הבעייה, היה עולה בידו למצוא את

ה„נקודה החלשה" בביסוס תביעותיו כנגד ה־אַלים.

בבית־הכנסת „החדש" היה לו מקום קבוע, קנין־כספו, בקיר המזרח בין כל „פני" העיירה; אך הצנוע העדיף להשאר בצל ולא ראינו אותו אף פעם עולה אל מקומו בין הנכבדים.

תמיד מצאנו אותו מאחורי הבימה ליד שולחן „עמך" או על המרפסת בימי הקיץ. שם הוא הרגיש את עצמו בן הורין כאילו הוא בביתו. שם היה מנהל שיחת רעים בעניני דיומא. קהל מאזיניו, רובם בני הדור הצעיר, היו שותים בצמא את דבריו. נאמנותו האיתנה לעיקרי הצדק, השוויון והדמוקרטיה, וכן הבנתו העמוקה את סבלו של היהודי הפשוט והעמל, עוררו יחס של כבוד אליו מאת כל בני העיירה.

אגב, שם, מאחורי הבימה היה לו בן־שיחה קבוע, איש כערכו, הלא הוא ר' איסר נקריץ — שלו.

איך הגיע ר' זלמן שמלקין לעיירתנו? — ר' חיים פפרנו נסע לישיבת וולוז'ין וביקש מראש הישיבה לבחור בבחור מעולה חתן ל־בכדתו שרה־לאה, בת הרצל בנו. ראש הישיבה בחר בר' זלמן שמלקין.

אחרי נישואיו עם שרה־לאה, התחיל שמלקין לשלוח את ידו גם במסחר העצים — הענף החשוב ביותר בעיירתנו, המוקפת יערי־עד. ההצלחה האירה לו פנים, והוא נעשה סוחר יערות. חינך את בניו ובנותיו בבתי־ספר תיכוניים וגבוהים, דבר שלא עלה כל־כך בנקל בתקופת ה„נומרוס קלאוזוס" של המשטר ה־צארי. בנו, ד"ר ישראל שמלקין, שנפטר לפני שנים מספר בארצות הברית, היה מיחידי־סגולה בין הסטודנטים היהודים, שהצליח לסיים בתקופת הצאר שתי פקולטות באוניברסיטה במוסקבה. מדעי הטבע ורפואה. בתו, ד"ר תהלה שמלקין, תיבדל לחיים, כעת בארצות

ד"ר ישראל (ב"ר זלמן) שמלקין

הברית, השתלמה במקצוע ריפויי־שיניים. בתו היה ובנו אליעזר המשיכו להשתלם בלימודיהם במוסקבה אחרי שנשארו שם מנותקים ממש־פחתם על ידי הצבת הגבול הפולני. בנו הצעיר משה — סטודנט לרפואה באוניברסיטה ב־ברטיסלבה (צ'כוסלובקיה) הגיע לארץ אחרי שהנאצים השתלטו על הריפובליקה הצ'כו־סלובקית. עבד שנים רבות במעבדה של „הדסה", וקיבל פרס מעת"א על תגלית חשובה שגילה בסוגי הדם. לצערנו, הוכרע על ידי מחלת־לב קשה ונלקח מאתנו ללא עת. יהי זכרו ברוך. היחידה מכל בני משפחתו שלא ניתן לה לקבל חינוך גבוה, מפאת מצב ברי־אותה, היתה בתו פיגל, אשר סבלה מילדותה ממחלת הקצרת (אסטמה). אחרי מות הוריה הצטרפה לבני משפחתה במוסקבה, ונפטרה שם בגיל צעיר. יהי זכרה ברוך.

לא תמיד הצליח ר' זלמן שמלקין בעסקיו. היו גם תקופות של ירידות ומשברים, אך רוחו לא נפלה עליו, והוא המשיך באורח־חייו, ו־

חינוך בניו בגימנסיות ואוניברסיטאות לא נפסק, אם גם הסתבך בגלל זה בחובות.

כחמש־שש שנים לפני פרוץ מלחמת־העולם הראשונה, איחר החורף לבוא. הנהרות והביצות לא קפאו, וזה שיבש את לוח הזמנים של סוחרי העצים. הם לא יכלו למכור את סחורתם ולכן קשה היה להם לעמוד בתנאי החוזים שנחתמו על ידיהם. המשבר הזה פגע גם בר׳ זלמן שמלקין.

לפי תנאי החוזה, היה עליו להכניס להנהלת האחוזה של אגרקוב כמה אלפי רובלים עד לתאריך מסויים, והוא לא ראה כל אפשרות לגייס סכום גדול כזה למועד הקבוע.

ביום בהיר אחד הופיע בחלקת היער, בה התחיל בכריתת העצים, מפקח מטעם הנהלת האחוזה בלוויית כמה משומרי היערות וציווה על הפועלים להפסיק את עבודתם וזה על סמך הוראה שניתנה מטעם הנהלת האחוזה, בעד אי תשלום הסכום, שנקבע בחוזה.

ר׳ זלמן שמלקין התפלא מאוד למעשה זה. לפי חשבונו חל מועד הפרעון אחרי שבועיים, אבל הוא קיבל את רוע הגזירה, חזר הביתה, הוציא את החוזה שלו עם הנהלת האחוזה, והתחיל לעיין בו בכובד ראש. לשמחתו הרבה קבע, שהעבודה ביער הופסקה בטעות לפני התאריך שנקבע בחוזה. הוא לא חשב זמן רב, ישב אל שולחן עבודתו וניסח תביעה משפטית נגד בעל־האחוזה, בה הוא תבע ששת אלפים רובל פיצויים על הנזק החמרי והמוסרי שנגרם לו עקב מעשהו הפזיז של בעל־האחוזה.

זה היה מקרה ראשון לבעל האחוזה להופיע כנתבע לפני בית המשפט המחוזי, לפי תביעת סוחר יהודי. מטעמי פרסטיז׳ה, לא היה נאה לו לבעל האחוזה האציל להתדיין עם יהודי. הנהלת האחוזה גייסה את טובי עורכי־הדין וייפתה את כוחם לעשות את הכל, כדי לא להפסיד במשפט זה. אבל כל מאמציהם של עורכי־הדין עלו בתוהו; כל טענותיהם ופיל־פוליהם לא עמדו להם. ר׳ זלמן שמלקין הצליח בהגיונו הבריא להתגבר עליהם גם בבית־המשפט המחוזי, וגם בבית־הדין לעירעורים. המשפט הזה עורר הד רב בכל הסביבה, ופיר־סומו של ר׳ זלמן שמלקין גדל מיום ליום.

הנהלת האחוזה הגישה עירעור לבית הדין העליון — ובלבד „לסחוב" את הענין ולהרוויח זמן, ובינתיים לא לשלם ליהודי קשה־העורף את הסכום הגדול שפסקו לו, ולמען הציק לו עוד יותר, אחרי שמצבו הכלכלי נתערער בשל ניהול המשפט הזה.

ביום קיץ אחד נעצרה מרכבה, רתומה ל־שלושה סוסים אבירים לפני בית הרב, ר׳ יהודה טורצקי זצ״ל, ומעליה ירד מנהל־האחוזה ושמו מלינריץ, גוי פיקח ובעל מרץ ונכנס לבית הרב. כל העיירה היתה כמרקחה: מה הביא את המנהל הראשי, הכל־יכול, לביקור פתאומי אצל הרב הישיש, הסגור בד׳ אמותיו של הלכה ולימוד? צצו כל מיני השערות ורבו הויכוחים על נושא זה בין תושבי העיירה. לבסוף נתברר, כי מנהל האחוזה ביקש את התערבות הרב בענין המשפט עם שמלקין. הוא רמז לרב, שאם הוא יצליח לשכנע את יריבו להתפשר אתו — תצמח מזה טובה גדולה לכל יהודי העיירה השוכנת על אדמתו. ר׳ זלמן שמלקין, למרות היותו במצב דחוק, לא רצה גם לשמוע על פשרה. הוא דרש כניעה ללא תנאי, לפי פסק הדין של בית המשפט הממלכתי. והנה צמח סיכסוך חדש, שבכלל לא פיללו לו.

בזמנו הקים ר׳ זלמן שמלקין את ביתו החדש על שפת האגם, מעבר השני של הגשר, על אדמה, שעל בעלותה התנהל ויכוח ודיון בין הנהלת האחוזה ובין קהילת האיכרים ב־עיירה.

הנהלת האחוזה, שרצתה להתנקם בר׳ זלמן שמלקין על הבזיון שנגרם לה עם חיובה בבית־המשפט, אשר נתפרסם בכל הסביבה, הגישה נגדו תביעה משפטית. היא דרשה ממנו להרוס את ביתו, שהוקם — לפי טענותיה — על אדמת האחוזה, בלי הסכמתה.

אבל ר׳ זלמן שמלקין ידע לא רק לתבוע, הוא היה גם מומחה להתגונן. גייס את כל אוצר ידיעותיו בחוק ומשפט, והוכיח כי בנה את ביתו לפי הסכם עם קהילת האיכרים, שהם הם הבעלים החוקיים של שטח המריבה. החלקה, שעליה בנוי ביתו, היא חלק מהאדמות, הידועות בשם „ויגון״, ז. א. שטח־מרעה, ש־הוענק לאיכרים בזמן שיחרורם מעבדות בשנת 1861 והוא שייך לכל הקהילה, שממנה קיבל רשות להקמת ביתו. בפסק־דין של בית־הדין המחוזי הוכר בבעלות קהילת האיכרים על כל שטח המריבה, המשתרע על אלפי „דסיאטין״. פסק דין זה הציל את ביתו של ר׳ זלמן שמלקין מהריסה, אך הוא עורר רוגז רב בין יהודי העיירה, היות ובזה הם הפסידו את הזכות למרעה בהמות־הבית בשטח זה. ואכן, האיכרים ניצלו את פסק הדין הזה, גדרו את כל השטח, ולא נתנו בו דריסת רגל ליהודים ולבהמתם.

אחרי מהפכת אוקטובר, נתמנה בנו הבכור, ד״ר ישראל שמלקין ז״ל, שהיה בתקופת ה־מלחמה רופא צבאי בצבא הרוסי, לרופא בבית החרושת לגפרורים בעיר רציצה, לשם עברה לגור כל המשפחה. ר׳ זלמן שמלקין נתמנה שם לשופט שלום. במשרתו זו לא כיהן זמן רב, פרצה מלחמת האזרחים, והוא חזר ל־עיירתו לנין, שנכבשה בינתיים על ידי הצבא הפולני, וסופחה בשנת 1921 לריפובליקה ה־פולנית.

במרץ נעורים ניגש ר׳ זלמן שמלקין ללמוד את השפה הפולנית, כדי להסתגל למצב החדש שנוצר. ימים ולילות למד את חוקי המדינה החדשה ושינן את כללי הדיקדוק הפולני. ובזמן קצר הצליח לחדש את פעולתו בבתי הדין הפולניים.

לעת זיקנתו הורע מצב בריאותו. ראייתו, שהיתה לקויה כל השנים, נתערערה כליל ואור עיניו כבה. הוא עבר כמה ניתוחים, וכל מאמציו של הרופא המפורסם, ד״ר פינס בוארשה, להחזיר לו את אור עיניו — עלו בתוהו. ד״ר פינס, שגם הוא היה מחובשי בית־המדרש בנעוריו, התקשר מאוד לפציינט שלו ויום יום היה מבלה אתו זמן רב בשיחות על נושאים תורניים. ור׳ זלמן שמלקין, למרות מצבו הקשה, היה במצב רוח טוב ושופע הומור. פעם שאל את ד״ר פינס: „מה בינך לאהרן הכהן״? הוא שאל והוא ענה: „אהרן הכהן עשה מזהב את העגל ואחד עושה מעגל („אויגל״ באידיש) זהב״. התשובה קלעה למטרה, כי ד״ר פינס התעשר מאוד מהפרקטיקה שלו.

אחרי שנסתמא, הסתגר ר׳ זלמן שמלקין בד׳ אמותיו. יום יום הייתי מבלה אתו זמן רב בשיחות וקורא לפניו בעתון. הוא לא חדל מלהתעניין אחרי כל מה שהתרחש בעולם הגדול ובעולמנו אנו הקטן. לפעמים היה מעלה בזכרונו איזו שהיא סוגיא מהתלמוד. היה מבקש ממני להוציא מארון הספרים מסכת פלונית, ולפתוח בעמוד פלוני והיה מראה לי באצבע את המקום שעלי לחפש בו את הסוגיה הדרושה לו ואני הייתי קורא לפניו. התפלאתי מאוד לזכרונו הצלול, שלא הכזיב עד יומו האחרון.

מת באופן פתאומי, אחרי חלותו זמן קצר במחלת לב.

צילה זרצקי

ר' דב־בר ברוכין

(נפטר ה' תשרי תר"פ)

בני עיירתנו שנשארו בחיים אחרי השואה, הנמצאים עתה בישראל או מחוצה לה, זוכרים יפה את אבי דוב־בר ברוכין ז"ל, כאחד האנשים הדגולים שכל אנשי עיירתנו התייחסו אליו בחיבה, בכבוד ובהוקרה. ואמנם, שמו הלך לפניו.

השפעתו על כל ילדיו היתה ברוכה, ב־השרישו בלבותיהם, עוד בשחר ילדותם, את חיבת ציון ובהקנותו להם את השאיפה והערגה לארץ־ישראל.

זוכרת אני, כי עתון עברי היה מצוי בביתנו תמיד: „המליץ" או „הצפירה" ובשעתו „ה־צופה". אבי וכן דודי ברוך־יעקב ז"ל חתמו על ספריית „תושיה". מכל אלה ינקנו יניקה רוחנית בהדרכתו של אבא ז"ל. הוא היה מאושר בראותו כי אלוהים חנן אותו בילדים שוחרי דעת והשכלה.

דמותו של אבי ז"ל ניצבת לנגד עיני כשהוא שקוע בקריאה — בשעות הפנויות מעסקיו — בספר התנ"ך, שלא ירד מעל שולחנו. והוא דורש מאתנו להגות בו מדי יום ביומו.

זכורים לי לילות־שבת, כשאנו בני הנוער היינו מחכים בקוצר־רוח לגמר ארוחת הערב כדי להתחמק מהבית ולרוץ לעיירה (גרנו מעבר לאגם) לחברים וחברות; אבא ז"ל השכיל תמיד להתחיל עוד באמצע הסעודה בקריאת פרק מהתנ"ך לפנינו או דברי אגדה. קריאתו, שהיתה בטעם רב, משכה את לבנו עד כדי להסיח את דעתנו מיציאה לרחוב.

הערבים שישבנו בבית והקשבנו רב־קשב לסיפוריו ולקריאתו, גרמו לנו סיפוק רב ולא הצטערנו על היעדרנו ממסיבת החברים אותו ערב.

עד כמה שאני זוכרת לא הענישנו אבא ז"ל מעודו, אך מוראו היה נתון על כולנו — לא פחד, חלילה, אלא יראת־כבוד. ידענו והרגשנו היטב, כי עינו פקוחה על כל אחד מאתנו וכי הוא מכיר את סגולתו של כל אחד ואחד ויודע להנחות אותנו בדרך, אותה מצא נכונה וטובה לנו.

אהבנו לשמוע סיפוריו על ימי־ילדותו, על תקופת לימודיו בישיבות, איך הוא וחברו ליפשיץ השכילו להחביא מתחת לגמרא ספרים רוסיים וגרמניים, שקראו בהם בצנעה. חברו זה אמנם הצליח להחלץ מעיירה דויד־הורודוק ולהגיע לגרמניה ושם גמר את לימודיו באוני־ברסיטה. מתוך הערכתו את אבא ז"ל הקדיש

לו את הדיסטרציה שזיכתה אותו בתואר דוקטור לפילוסופיה.

תעודה זו שמורה היתה אצל אבא ז"ל באוסף מכתביו ואני אהבתי לפעמים, בהיעדרו של אבא מהבית, לחטט במגירת המכתבים ב־שולחן שלו. פעם הופתעתי הפתעה נעימה כי מצאתי אחדים ממכתבי הכתובים עברית ש־שלחתי לו ממוסקבה, גנוזים אצלו יחד עם כל היקר. אבא מצא עניין גם במכתבי באותו זמן.

זכורים לי הרבה טיולים שטיילתי עם אבא ז"ל ברגל מהעיירה לבית־החרושת שלנו, מהלך שעה בערך. אף פעם לא השתעממתי בדרך ולא השגחתי בריחוק המקום, כי היו אלה טיולי לימוד מעניינים בשבילי. בדרך לימדני להכיר כל עץ ועץ למינהו והיה מפליג בסיפורים מהמקרא והאגדה על החי והצומח.

ער היה לכל דבר חדש המתרחש בעולמנו היהודי והציוני, בהשפעתו נסעה אחותי ביילה ז"ל לארץ־ישראל בשנת 1913 יחד עם ילדיה, כדי שיתחנכו בגימנסיה „הרצליה". בזה רצה לסלול דרך לעליית כל המשפחה. בין כתביו מצאתי חליפת־מכתבים עם נחמן סירקין ז"ל, ביחס לעלייתנו. הוא שאף לרכוש חלקת־אדמה ורצה לדעת, כמה אנשים יצטרכו לעבודה, ואם יספיק סכום הכסף שהיה ברשותו. אך מלחמת־העולם הראשונה אילצה את אחותי ואת ילדיה לעזוב את הארץ, באשר נתיני רוסיה היו, ושאיפתו זו של אבא ז"ל לא נתקיימה בידו.

רב הוא צערי על שלא זכה לראות את העליה החדשה לישראל וצער־מישנה אני מצ־טערת על שלא זכה לראות את עלייתי אני לארץ בשנת 1925. עוד מצלצלים באזני דברי הפרידה שאמר לאפרים כשבא להיפרד מאתנו. הוא היה נרגש ודמעות עמדו בעיניו: „לא לבכות — לשמוח אתה צריך, עלה והצלח וסלול את הדרך לכולנו".

מלא חיים ומרץ היה ולא ידע שהמוות אורב לו, כי כחדשיים אחרי נסיעתו של אפרים, ייבדל לחיים, נפטר אבי ז"ל בה' בתשרי תר"פ.

אמי אֶלְקה * בת יהודה ציקליג ז"ל היתה אשה פשוטה. ידעה לקרוא ולכתוב אידיש, להתפלל ולקרוא ב„צאינה וראינה". אבל הש־פעתו הברוכה של אבא ז"ל היתה ניכרת גם עליה. היא היתה תמיד עסוקה בסדרי־הבית, שנאה את הבטלה והרכילות, אף פעם לא הביעה סקרנות ביחס לשכנים ומַכרים, היתה שקועה בעולמה היא, והצטיינה במידות תרומיות ובמתן בסתר.

לא פעם ראיתיה אורזת דברי־אוכל בסל. על שאלתי למי אלה, היתה עונה בתרעומת: „זה לא עסקך". ובשנים האחרונות, לפני עלותי ארצה ואבא לא היה עוד בחיים, הרבתה עוד יותר במעשי־צדקה — ואיש בבית לא ידע על כך. חנה־פייגל ז"ל היתה מהמבקרות ה־תכופות שלה וכל פעם היתה מביאה הזמנה אחרת.

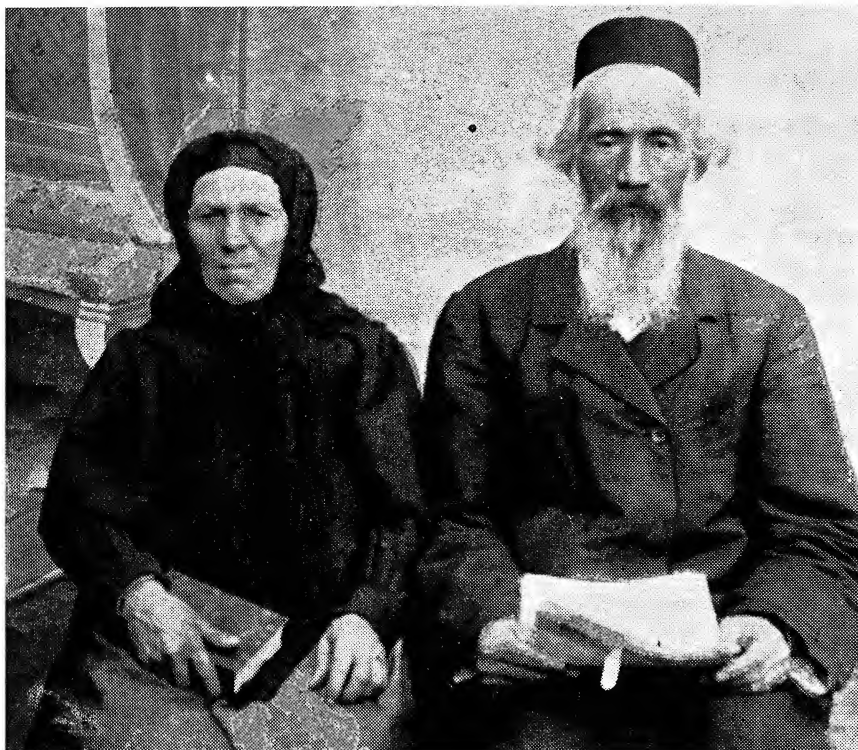
שמעתי פעם שהיא פנתה אל אמא בדרישה להכין חמאה טריה בלתי מלוחה, דגים מבו־שלים בחמאה, דברי־מאפה וכו'. וכשפניתי פעם לחנה־פייגל בסקרנות ושאלתי אותה בשביל מי היא טורחת, ענתה לי אמא קצרות כדרכה: „זה לא עסקך". ועוד יותר נודע לי ממידותיה, כשבאתי אחרי מות אמא לביקור בעיירה בשנת 1937. שמעתי מפי שכנים ומכרים רבות על מעשי הצדקה שלה בסתר.

יהא זכר שניהם ברוך.

* נפטרה ג' טבת תרפ"ז.

חיים שלו

לזכר סבנו וסבתנו היקרים

ר׳ דוד בר׳ חיים גראייב ז״ל — נפטר בלנין, ח׳ במרחשון תר״פ (פ״ח בפטירתו); מרת שפרינצה בת ר׳ אפרים ברקמַן ז״ל — נפטרה בלנין, י׳ באב תרפ״א (פ״ו בפטירתה).

קווים לדמותם

סבנו ר׳ דוד לא היה למדן מופלג ואף לא בקי גדול בים־התלמוד ומפרשיו ויצא ידי חובה בעין־יעקב, בפרק משניות ובפרשת השבוע. איש תם וישר היה, חרד לדבר ה׳ ושומר מצוה קלה כחמורה. הוא היה מוקיר תלמידי־חכמים מאין כמוהו וקיים מאמר חז״ל: „לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישיא בתו לתלמיד־חכם״ (פסחים מ״ט) — את שש בנותיו השיא לתל־מידי־חכמים מובהקים ומשכילים כאחד, שהיו גם אנשי־מעשה ואנשי־מסחר. חיבה יתירה היתה נודעת ממנו למצות הדלקת־הנרות. גם לעת זיקנה, משהגיע ערב שבת, היה עובר בחוצות העיירה, על אף החולשה שחש ברגליו, מבשר בקול רם כי „באה שבת — באה מנוחה״ ומעורר את נשי ישראל להזדרז בהדלקת־הנרות.

כחמישים נכדים ונינים היו לו ואנשי ה־עיירה נהגו להתבדח וסיפרו: משנכנס אחד הנכדים לביתו, היה צובטו בלחיו ושואלו ב־

תמיהה ובחיבה כאחד: „אינגעלע, וואָס וויל־סטו?" („מה רצונך, ילד?"). ואמנם, ביתו דמה לבית־מלון לכל דבר — יומם ולילה המה מ־בנים ובנות, חתנים ונכדים ונינים, קרובי משפחה וסתם אורחים. בימי חג ומוֹעֵד בצאתם מן התפילה בבית־הכנסת, היו כל בני־המשפחה, מגדול ועד קטן, מתכנסים ובאים לביתו, ל־קידוש, והכיבוד — כיד המלך וכידה הטובה של סבתנו באפיית עוגות ורקיקים וכל מיני־מאפה. ביחוד גדלו השמחה והמהומה בשעת סעודת פורים — אז נתכנסו כל בני־המשפחה, אחד לא נעדר, אכלו ושתו ונתנו בשיר קולם עד אחרי חצות וקיימו בלב תמים ובנפש חפצה: „עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". מי שלא ראה משתה־פורים בביתו של סבנו, לא ראה משתה ושמחה מימיו. אָמוֹת הסיפים רעדו מקולות שמחה וששון, שמילאו חללו של הבית, בקעו ועלו — נשמעו מסוף העיירה ועד סופה ועד למרחקים הגיעו.

סבתנו, אשה כשרה וצנועה, גומלת חסדים ומוקירה תלמידי־חכמים, ניחנה בסגולות נפש יקרות־ערך ומיוחדות במינן. נוסף על שבעת ילדיה, שש בנות ובן אחד, גידלה וחינכה יתומים הרבה, קרובי־משפחה, והחזיקה בביתה את בתה ביילה, שנתאלמנה, עם שלושת בניה: אליהו (מת בשחפת, בלבין); מנדל (ניספה עם בני־משפחתו בימי השואה בלודז׳) ויהודה (ניס־פה עם בני־משפחתו בימי השואה בפינסק). בתה שרה שהתה בביתה עד שנישאה לאיש (ומתה אי־שם ברוסיה).

סבתנו היתה אשה צדקנית; לקרובים ול־רחוקים גמלה אך חסד וסעדה אותם במחלתם במסירות ובנדיבות־לב. היא תרמה והתרימה סכומים נכבדים, לפי מושגי הימים ההם, וביתה היה פתוח לרווחה לכל עייף ויגע, קשה־יום ומר־נפש, רעב וכושל. יומם ולילה היה לבה קשוב לכל ניצרך וכולה מוכנה ומזומנה לתמוך, לעזור ולסייע כמיטב יכלתה ואף למעלה מזה.

בימים הנוראים, משבאו יהודי הכפרים ה־סמוכים להתפלל במניין בעיירה, היו משפחות שלימות מתאכסנות בביתה, שהכיל בסך־הכל חדר אחד גדול ומטבח מרוּוח, ואיש לא אמר צר לי המקום. הבית שפע תמיד אורה ושמחה וסבתנו קיבלה את כולם בבדיחות־הדעת ובו־פנים צוהלות. שנים על שנים אספה כסף מכל בני העיירה, צירפה פרוטה לפרוטה, כתבה ספר תורה ומסרה אותו לבית־הכנסת החדש. ביום הכנסתו של ספר־התורה לבית־הכנסת לא היה קץ לְאשרה — היא ערכה חגיגה רבת־משתתפים ושמחה כביום־חתונתה.

סבתנו חיבבה מאוד את נכדיה ובניגוד לסבא הכירה את כולם, אף עמדה על מעלותיו, חולשותיו ומחסוריו של כל אחד מהם והשתדלה לעשות רצונם. דמי־חנוכה חילקה לנכדיה ביד נדיבה ובסבר פנים יפות.

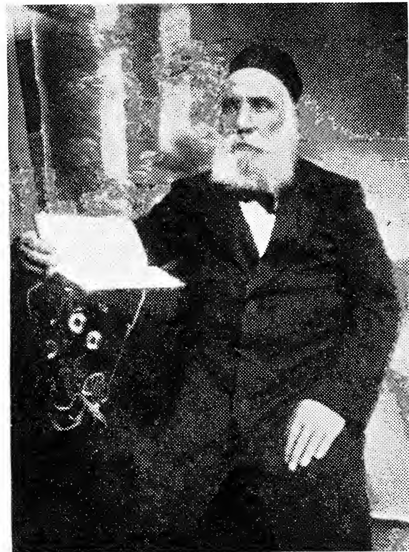
סבתנו היתה טוֹוה במו ידיה חוטים כשרים לציציות ומחַלקת אותם לכל בני־העיירה, חינם אין כסף. מנהג היה בידה למדוד קברותיהם של קרובי־משפחה ושל צדיקים נודעים בחוטי פתילה; את אלה טבלה בדונג, קיפלה בצורת סלילי חוטי קשירה הנקרא „סטוצ׳יק" וחילקה אותם בין לומדי תורה בלילות, או בראשי האשמורות. וזאת לזכור: חשמל לא היה ב־עיירה בימים ההם, ובלילות היו לומדים לאור מנורת נפט, מחוברת בשלשלאות אל התיקרה, או לאור הנר. על ידי כך היה חלקה עם לומדי תורה ומקיימיה מעוני.

סבינו וסבותינו היו חיים של שובה ונחת, אמונה ושלוות־הנפש. וכשאני מעלה לנגד עיני רוחי את דמותם הטהורה ואת ארחות־חייהם, שהיו ספוגים אהבת־הבורא ואהבת־האדם, ענווה

ובטחון, הריני יורד לסוף דעתם של חז"ל. שנינו (מסכת ברכות ס׳, א׳): „מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר, אמר: מובטח אני שאין זה בתוך ביתי". לכאורה, מופלא הדבר: הלל הענוותן, מניין לו הבטחון בזכות עצמו? ואולם הטעם הוא זה: הוא השפיע על בני־ביתו, שיקבלו צרור־תיהם באהבה וללא צווחה. על־כן אמר מה שאמר בידעו, שבני־ביתו לא ירימו קולם ויקבלו ייסוריהם ללא קובלנה...

שלמה גלנסון

ר׳ ישראל גלנסון

רהב־גרם ובעל זקן־שיבה נאה היה אבי, ר׳ ישראל גלנסון.

„ר׳ ישראל הנפח" היה יהודי שתורה ועבו־דה היו מכורכים בו יחדיו. הרב דמתא אמר עליו פעם, שיש בו ניצוץ מנשמתו של ר׳ יצחק נפחא.

בעידודו של הרב היה קורא שיעור במשניות בכל בוקר לאחר המנין הראשון. בשבתות נתפלגו הלומדים לשתי קבוצות: האחת שמעה תורה מפי הרב, והשניה מפי אבי ז"ל.

בכל ימות השבוע בהגיע שעת מנחה, הניח את עבודתו ומיהר לבית־הכנסת, בכל מזג־אוויר שהוא, כדי לקרוא בפני שומעיו ב„עין־יעקב". כתום תפילת המעריב היה חוזר לביתו ועולה על משכבו, כדי שיוכל להשכים עם שחר וללמוד את הדף היומי בגמרא. כך היה מנהגו מדי יום ביומו.

בערב שבת, לפני הדלקת הנרות, העלתה אמי לאה ע"ה את מנורת הנפט הגדולה, שהפיצה אור רב, כדי שבחצות יוכל אבי עם חברו, ר׳ חיים־יוסף השמש, ללמוד פרק ב־תלמוד. היה מעשה ונחלקו הדעות בין אבי ואמי אם לנדב ספר־תורה לבהכ"נ או לקנות ש"ס — והרב פסק לטובת רכישת הש"ס.

כשמלאו לאבי 30 שנה עלה פעם בבין־השמשות על ספסל בביהכ"נ, כדי שיוכל להיטיב לקרוא בספר — פגע בו רעם והוא נתקף בהלם. מיד הגישו לו עזרה, באמצעים שהיו מקובלים בימים ההם, עד שחזרה אליו הכרתו; תוך שש שעות הפך כולו שיבה.

במשך שנים רבות שימש גבאי בבית־הכנסת, ועד יומו האחרון — גבאי של „חברת משניות". נפטר בשנת 1938 והוא בן 74. הניח אחריו שלושה בנים ונכדים. שני בנים ומשפחותיהם ניספו בידי הנאצים. בן אחד ונכד נמצאים בארץ־ישראל.

חיים שלו

ר' אריה גראייב

נולד בלנין 1859 — נפטר בתל־אביב 1945

ר' אריה בר' דוד גראייב ז"ל נולד בלנין בשנת 1859, בה גדל וחונך וחי במשך שבעים וחמש שנה תמימות; שני בניו צבי ושלמה העלוהו לארץ־ישראל ב־19.8.36 קיימו מצוות כיבוד־אב בעין יפה ותמכו בו עד יום מותו בתל־אביב, בשנת 1945.

גבה־קומה, בעל גוף חסון ואדם בעל צורה היה ר' אריה; איש חי ותוסס, אוהב־חיים ורב־פעלים, ישר במשא ומתן עם הבריות, בני־ברית ושאינם בני־ברית, פיזר, נתן לאביונים והרבה לעשות צדקה בסתר. לא זו בלבד שקיים ציוויים של חז"ל: „אל תפרוש מן הציבור", אלא עסק כל ימיו בצרכי־ציבור באמונה, ב־אהבה ובשמחה, כאיש־העם וכמי שדעתו מעו־רבת עם הבריות. אחרי מלחמת־העולם הרא־שונה היה ממונה על קופות עזרה וסעד, מתרו־מותיהם של בני־העיירה שהיגרו לאמריקה, ויצא מוכתר בכתר שם טוב. ר' אריה היה חבר בחברה קדישא, עשה חסד של אמת עם מאות אנשים וריסן את בעלי היצרים לסחוט דמים מרובים מקרובי הנפטר וע"י כך חסך בזיון המת. הוא היה אומר: השם „חברה קדישא" בדין שיהא הולם את עושיו — קדו־שים וטהורים במעשיהם, באורח חייהם וב־כוונותיהם.

איש אמיד היה כל ימיו, משופע בנכסים ובעסקים גדולים. לעת זיקנה, כשירד מנכסיו לא הזכיר את ימי עשרו בעבר, אף לא התפאר ביחוס־אבות, אלא נהג בצניעות ובענווה, מתוך ושקט ושמח בחלקו. ומשהכניסוהו בניו למושב זקנים לא קבל ולא התאונן ושימש תמיד דוגמה וסמל במזגו הטוב והנוח, ביושר לבו ובדאגתו לזולת. חביב ומקובל היה על כל הבריו במוסד, משתף עצמו בגורלו ובמצבו של כל אחד מהם, מתרחק מדברי־פולמוס ופורש מויכוחי־סרק.

היבה יתירה היתה נודעת ממנו לארבעת המינים, וביחוד — לאתרוג; משעלה בידו להשיג אתרוג נאה, כלול בהדרו, לא היה מאושר כמוהו. בלנין היו בעלי־הבתים נוהגים לקנות אתרוגים מידי הרב דמתא, שהגיעו אליו מפינסק הסמוכה. בימים שציפו לבואו של משלוח האתרוגים, ועל־פי רוב היה זה בחצות הלילה, לא נלאה ולא עייף ר' אריה לעמוד על המשמר ועם בוא המשלוח עמד בדחילו ורחימו והיה בורר לעצמו בהקפדה יתירה את האתרוג הנאה והמשובח ביותר. ואם מרוב טרדות היום נבצר ממנו להקביל את פני ה־משלוח סמוך לבואו, השכים קום ובטרם „יכירו

בין תכלת ללבן" אץ בקוצר־רוח אל ביתו של הרב והתדפק על דלתי ביתו, כדי שלא יקדימנו ח"ו אחר. ומה רבו שמחתו וגאוותו על האתרוג שקיבל מבני אחיותיו מארץ־ישראל — אותה שעה האירו פניו משמחה ומחדווה. משזכה לעלות לארץ־ישראל ולקיים מצווה זו כאן, על אדמת אבווג, לא חס על ממון כדי להשיג אתרוג משופרא דשופרא, כאשר חשקה נפשו. במו ידיו היה קולע את בתי־ההדסים והערבה, מלאכת־מחשבת ממש. קליעה הדורה זו, שיצאו לה מוניטין, העידה כמאה עדים על טעמו הטוב, זריזותו וחריצות כפיו. לשיא התלהבותו הגיע בשמחת־תורה. לאחר שלגם כמה כוסיות של שמחה וכולו שרוי „בגילופין", היה מקפץ ומדלג כנער עם ספר־תורה צמוד אל חזהו, רקע ברגליו עד כי פלגי־זיעה שטפו מפניו המזהירים, השמיע נקישות זירוז בבוהן ובאמה וסילסל בקול רם וצוהל: „נגיל ונשיש בזאת התורה, כי היא לנו עוז ואורה!"... אכן, התורה היתה לו עץ־החיים ובצילו חסה כל ימיו.

ר' אריה גראייב, שהגיע לזיקנה ושיבה, סימל בצורה נאה את טיפוס האדם מישראל מדור עבר, שאת האלוהים ירא ואת מצוותיו שמר, וכל מעשיו לשם שמים. ואעפ"י ש„מצוות אין צריכות כוונה", לא עשה מצווה קלה כחמורה בלא כוונה טובה. כל ימיו עבד את בוראו באהבה, באמונה ומתוך שמחת־הנפש.

מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ)

ר' יצחק בן ר' חיים אריה דנגברג

א

זכתה עיירתנו לנין, ולתחומה נקלע ר' יצחק דנגברג עם אשתו הענוגה מרת אסתר, לבית מיזל, לשם הקמת בית־חרושת בסביבתנו העשירה ביערות, שמעצי־האורן המצויים בהם, הפיק טרפנטין רפואי ומוצרים אחרים.

מצד אמו היה ר' יצחק דנגברג נכדו של הגאון ר' איצלי מוולוז'ין זצ"ל, וממנה ירש את האהבה הרבה לתורה וללומדיה.

סבו, ר' אהרן־לייזר דנגברג, עלה לארץ ועשה למען בנין ירושלים. בנה בית־מחסה ללומדי תורה ועד היום מתנוסס בבירתנו בית־מדרש לתפארת על שמו. אביו, ר' חיים־אריה דנגברג בנה בסטביסק, הסמוכה לביאליסטוק, שדרת חנויות, השכיר אותן לחנוונים תלמידי־חכמים ואת כל שכר־הדירה הקדיש להחזקת תלמידי־תורה. מפעל־נדיבים זה התקיים עד

שעלה הכורת על העיירה ומוסדותיה בשואת־האימים של מלחמת העולם השניה.

את החינוך לתורה, לתעידה, לאהבת יש־

ראל, לאהבת ארץ־ישראל הנחיל ר׳ חיים־אריה לבנו ר׳ יצחק.

יליד סטביסק, חניך ישיבות, בר־אורין ב־מדעי היהדות ובעל השכלה כללית. ציוני נאמן ועסקן מסור — מצא בלנין קרקע פוריה. בתקופה קצרה למדי, הקיף את עצמו בחוג חברים, ידידים ותלמידים, אתם עבד בשטח הציבורי ובעיקר למען הקרנות: קק״ל וקרן־היסוד. ומי היה בכוחו לסרב — ולא להתים שטרי התחייבות לטובת קרן־היסוד כאשר ר׳ יצחק ביקש זאת? בעיניו הפקחיות השופעות רוך ועדנה, שהציצו מתחת לזכוכיות משקפים, עם החיוך המלבב הנסוך על הפנים של אציל יהודי זה — פתחו את הלבבות והכיסים. הוא ידע לשלב גם מילתא דבדיחותא נאה „לעת מצוא״ וההצלחה היתה מובטחת.

את בתו היחידה חוה, הנמצאת בישראל, שלח ללמוד לאוניברסיטה לירושלים, אחרי שקיבלה תעודת־בגרות בגימנסיה העברית „תרבות״ בפינסק; את געגועיו לבת טיפוחיו נשא בחביון־לבו בצניעות, לאמור: כך חייב יהודי ציוני להתנהג.

לפני פרוץ מלחמת־העולם השניה תיכן תכניות לעתיד לבוא — חיסול העסק וישיבת קבע בארץ משאת־נפשו, אולם לא זכה.

תהא נשמתו צרורה לעד בחיינו המחודשים במולדת, ובלבות ידידיו ומוקירי שמו.

ב

בית הורי היה מלא עניין. כצאצאים מבתי־אבות אדירי־תורה ואבירי־יראה, היו תמיד מגבשים את אפיים להתעלות, לשגב ומילוי תוכן בחיים.

ביתנו עמד על אם הדרך בין מיקשביצ׳ ולנין. הוא שימש אכסניה לכל עובר אורח. זה היה בית ועד לחכמים. לשואפי דעת ול־לומדי תורת הציונות; כל רעב לחכמה, כל צמא לדעת מצא בו את מבוקשו. אך גם כל רעב ללחם יצא מביתנו שבע; כל נלאה מדרך ומתלאות, מצא בו מרגוע; כל סובל מצא נחמה; מדוכא זקף את קומתו בנוכחות הורי ז״ל; אכול־יאוש יצא מביתנו מנוחם בתקוות. זה היה בית־מרפא לכל החלכאים ורוממות־רוח לכל הנדכאים.

את הכל, כגדול כקטן, קיבלו הורי באהבה, בשמחה מתוך הסברת פניהם, במסירותם, ב־רכות־אופיים החדירו בלב כל שוחר ביתם את האמונה באלוהים ובבני־אדם. הם ראו בכל יהודי אוצר מלא מצוות כרימון. להחדיר אמונה כזו בלב בני אדם בעולמנו אנו, יכולים רק אנשים בעלי תכונות נעלות, שלבם שופע אור וחמימות אנושית, כמו שהורי ז״ל היו מחוננים בהן. ולהקים בית כזה כמו ביתנו לתפארת יהודית, יכולים אך ורק כאשר נוות־הבית היא אשת־חיל כמו אמא ז״ל. היא לא חסה על עמלה ועל כוחותיה. תמיד היתה מוכנה להכנסת אורחים כעשירים וחשובים, כן עניים ודלים.

אמי ז״ל הצטיינה במסירות מיוחדת במינה לזולת. בהיותה בבית הוריה תמיד היתה מוכנה להקריב את עצמה למענם. היא היתה משענת־אומן לבעלה. בלי עזרת אמא ז״ל לא היה ביכולתו של אבא ז״ל להגשים את האידיאלים והשאיפות שלו. רק בעזרתה יכול היה להקריב במידה כזו את עצמו לטובת אחרים ולרכוש את הכבוד הרב ושמו הטוב בכל המחוז.

כך קנו את עולמם העטור כבוד ויקר.

בתם חוה

מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ)

ר׳ אהרן־ליב וייצ׳יק

בין הדמויות הנעלות עולה לנגד עיני־רוחו בכל תפארתה דמותו של רבי ומורי ר׳ אהרן־ליב וייצ׳יק, אשר שמו קשור בתו־לדות החינוך־הדור בעיירתנו. הוא שהיקנה לנו את האהבה לשפה העברית ולערכי היהדות. זכה להרביץ תורה לאבות, בנים ונכדים ב־משך 50 שנה רצופות. בהקניית קריאה וכתיבה לקטנים, חומש ורש״י, נביאים עם מפרשים, תלמוד למבוגרים, היה דולה ניצוץ ת־קודש מכל מלה ופסוק וחיבבם עלינו, הילדים.

כבעל־זכרון מופלג, זכר אירועים ועובדות, עברו על תלמידיו ולא אחת הכיר בנכד את תכונותיו של סבו או אביו — שלקחו תורה מפיו לפני דור או שני דורות.

אנו, תלמידיו, הערצנוהו ואהבנוהו, על אף זה שלא אחת נכווינו בגחלתו בצאתו מגידרו. ומה תימה בדבר? הרי הורה כמעט יום תמים כ־50—60 ילד בחדר אחד, ועוד עם עלות השחר, לפני התפילה, לימד בחורים מבו־גרים בהכנה לעלייה תורה ולקריאת ההפטרה.

לא בלב שלם קיבל את דבר הקמת בית־הספר המודרני מיסודו של „תרבות״ בעיירה, ובמורים הצעירים, בוגרי הסמינר למורים ש־נשלחו לביה״ס, ע״י המרכז מורשה ראה מין „נטע זר״, שאינו עולה בקנה אחד עם דרכו בהוראה, ביחוד עם מתחילים. לבסוף התפייס עם המנהלים הרשמיים — שאגב נהגו בו דרך־ארץ — והתחבב עליהם.

חניך ישיבות מינסק ומיר המפורסמת, גדול בתורה שעמד על סף קבלת סמיכה ל־רבנות, לא השלים במעמקי נפשו עם „הפדגו־גיה והדידקטיקה החדשה״; לא אחת שפך לפני, תלמידו לשעבר, את מרי־שיחו ואני השתדלתי להבין רוחו.

אף כי תלמידיו היו מרובים התפרנס ב־דוחק. רבים פיגרו בתשלומי שכר־הלימוד, ואחרים לא סילקוהו כלל, אחדים שילמו פרוטות ובשווה־כסף... ואף־על־פי־כן כמעט שלא העלה על דעתו לבטל ילד מתלמוד תורה, שהוא נעלה על הכל.

חי חיי דוחק וצער אולם שאיפתו היתה לתת לבניו חינוך גבוה — אפילו בחו״ל — שהיה בזמנו דבר קשה ונועז.

בעל־קריאה למופת שימש בתפקיד זה שנים רבות בביהכ״נ הישן. היה בן־לווייה תמידי לרב ר׳ יהודה טורצקי זצ״ל, עד יום הסתלקותו.

בשנים שלפני השואה הוזמן ע״י אבי ויתר יהודי הכפר הריצינוביץ׳ לכהן אצלנו בתור חזן, בעל־קריאה ובעל תוקע בימים הנוראים; מחמת מצבו היה נאלץ להיפרד, בצער רב ממשפחתו ומעדת המתפללים בביהכ״נ ולעבור לכפר לימי החג. אבל הימים האלה ודאי סיפקו את רוחו, כשהיה מרביץ תלמודו ודברי־

ההתעוררות לפני תפילת „כל נדרי", ודברים שיצאו מן הלב — נכנסו ללבותיהם של יהודי הכפר.

מי יתן ותהיינה שורות אלו ציון לנשמתו של ר' אהרן־ליב ולנשמת הורי ואחיותי, וכל בני כפרנו הריצינוביץ', אשר לא זכו, כרבים אחרים, לראות בגאולת העם ובתקומת מולדתו.

תהא נשמתו צרורה בצרור חיינו לעולמים.

י. קלינוב

ד"ר אהרן סינגאלובסקי

הכרתי הראשונה עם אהרן סינגאלובסקי נתקיימה בשנת 1921 עם בואי לברלין, לאחר שעזבתי, כמו רבים אחרים, את ברית־המועצות, מאז עמדתי במגע עם המנוח ושהיתי במחיצתו במשך 13 שנה.

בברלין התרכזו אז אנשים מחוגים רוסיים־יהודיים שונים. היו שחשבו, כי אין זו אלא תחנת מַעבר, „עד יעבור זעם", כי עם שינוי הנסיבות והמשטר המדיני ברוסיה הסובייטית, יחזור הרוב הביתה. אלא שבינתיים מצאו כאן מקום מקלט ארעי סופרים עברים, יידישאים, עסקנים, מנהיגים פוליטיים. היתה ביאת־כוח „יעקאָפּאָ" *, ו„אֶמיגדירקט", ומזיגה של „ועד הקהילות" שנולד במוסקבה, יחד עם ביאת־כוח של ה„סאָקראַטאַריאַט הלאומי" של יהדות אוקראינה, וכן חברת „אוזה" ועוד.

אהרן סינגאלובסקי הסתדר בגרמניה כבר קודם לכן. ובשלב זה כולו היה מסור ל־„אורט", שהפך במשך הזמן למפעל חייו; הוא עזב את המערכה המדינית הכללית, את החזית הפוליטית היהודית הפנימית, והיה נתון ראשו ורובו, לשאלת שיקום האומה, לעבודה קונסטרוקטיבית, להפצת המלאכה בין ההמונים היהודיים בכל הארצות. בעזרת סינגאלובסקי הוקם בברלין בשנת 1919 סניף „אורט", ב־עזרתם של יהודים גרמנים.

עוד לא רחוקים הימים שאהרן סינגאלובסקי, היה מן האישים הבולטים ביותר במפלגת הס"ס, ה„סיוניסטים־סוציאליסטים", זו המפלגה היהו־דית הטריטוריאליסטית, אשר נוכח הקפאון ה־מדיני בתנועה הציונית לאחר מותו של הרצל, אמרה לפתור את השאלה היהודית על ידי חיפוש מקום לאבטונומיה יהודית באיזה מקום שהוא בגולה, פרט לארץ־ישראל. וסינגאלובסקי רכש

* יאָקאָפּאָ" — ר"ת „יעווריעיסקי קאָמיטעט פּאָמאָשטשי זשערטוואַם וואָיני" (הועד היהודי לעזרת קרבנות המלחמה) — (המע').

לו פופולריות מיוחדת בס"ס כאחד הנואמים הטובים ביותר. נודע היה באותה התקופה בשם „אהרן צ'נסטוכובר" והשתתף בכל אירגוני ה־מפלגה. היה פעיל כנואם וכסופר. משהגעתי בשנת 1913 לשווייץ, והתחלתי לבקר כסטודנט את האוניברסיטה בג'ניבה, עוד מצאתי הדים למפעל שהוקם ביזמת סינגאלובסקי־צ'נסטו־כובר בציריך.

בשנת 1910 ערך סינגאלובסקי בברלין — בהשתתפותם של ז. שניאור, ד"ר זליגמאן, ד"ר חאראש, שמריה גורליק — את השבועון היהודי „פרייטאג". כן פירסם חוברות על בעיות השעה. להרצאותיו היה חן מיוחד. ב־מיוחד היה מקובל על החוגים האקדמאיים. בזמן מאוחר יותר — כאשר פרצה המהפכה הרוסית, מהפכת פברואר — לקח חלק פעיל גם בליכוד כוחות יהודיים ברוסיה. להתבלט בס"ס היה תפקיד לא קל: היו במפלגה כוחות כמשה ליטבאקוב, שעבר אחרי כך ליאבסאקים וערך במוסקבה את העתון היהודי הקומוניסטי „דער אמת", — וכן היה כאן יוסף כמורני (לשצ'ינסקי), מן ה„בונד". אולם אהרן סינגא־לובסקי עמד במיבחן: השכלתו הרחבה (בעל הדיפלומים האוניברסיטאיים במקצועות משפטים ופילוסופיה), כוח הדיאלקטיקה, היכולת ה־אירגונית — היקנו לו מקום נכבד בהיררכיה המפלגתית.

אלא, כאמור, בשנים שאני הכרתיו בברלין, שוב לא היה פעיל בזירה הפוליטית. כולו היה שקוע בשני דברים בלבד: בענייני תרבות, ובפיתוח „אורט".

בשנות העשרים הועמד גם בראש „אורט"— כנשיא.

***

בשביל סינגאלובסקי לא היתה פעולת „אורט" פעולת־עזרה סתם, אלא התנועה הסוציאלית החשובה ביותר ביהדות המודרנית. כאן באה לידי ביטוי קנאות יוצאת מן הכלל, התבלטה אידיאולוגיה מסויימת. הירצה על נושאים שו־נים, במיוחד במועדון „שלום עליכם". והוא יכול לדבר על איזה שהוא נושא, אך תמיד היתה מודגשת הדגשה יתירה, המסקנה של ההכרח להעביר יהודים למקצועות פרודוקטי־ביים — בעזרת „אורט". היה גם אספן: בין השאר אסף חומר על מאמצי קהילות יהודיות בימי הביניים ללמד בני־ישראל מלאכה. לא חשוב היה בשבילו שהמניעים למעשי הקהילות לפני מאות בשנים היו לגמרי אחרים. בשבילו היה כאן ביטוי אינסטינקטיבי להרגשות אשר קיננו בלב יהודים בתפוצות מאז ומעולם. ו־75 שנות קיומו של „אורט" שימשו לו עדות לכך בימינו אנו.

כאשר קמה ההתיישבות היהודית ברוסיה הסובייטית — וד"ר סינגאלובסקי, שהיה קרוב מאוד לד"ר רוזן, נציג הג'וינט באירופה, אשר עשה בפיתוח ההתיישבות היהודית ברוסיה. — יצא לביקור לברית־המועצות, כדי לראות במו עיניו מה התחולל במחנה הרחב של היהודים מעבר למסך. כאשר חזר, הירצה על מסעו במועדון „שלום עליכם". זה היה עוד לפני שנולדה התכנית של בירו־בידזאן. סינגאלובסקי ביקר את היהודים המתיישבים בקרים. הוא בירך על הנסיון של ממשלת ברית־המועצות. ואני זוכר אפיזודה אחת מהרצאתו. „את הרושם המדכא ביותר עשה עלי" — אמר סינגאלו־בסקי — „המראה, כיצד יהודי חורש עם שור. שערו בנפשכם: היהודי הזה, שאתמול עשה בודאי במסחר, שהיה איש־עיר, שרגיל היה בקצב־חיים אחר לגמרי — האיש הזה החפז בכל, שהפך להיות „קולוניסט" כדי להיפטר אחת ולתמיד מקללת המעמד של „לישנצי" — משוללי הזכויות ברוסיה הסובייטית, — הוא

צריך היה להסתגל לטמפו העבודה של השור. להתקדם באיטיות יתירה, כי היה אן מחסור בסוסים ולעיני היתה טרגדיה מוחשית של היהודי והשור"...

עם בוא שואת היטלר — כאשר הקיץ הקץ בגרמניה על עבודה עצמאית ומלאה של גופים יהודיים ציבוריים, לרבות „אורט", העביר ד"ר סינגאלובסקי את מרכז פעולתו לפאריס, ל־ג'ניבה. גם מכאן — ואולי מכאן במיוחד — השכיל לקדם את פעולת „אורט". אישיות זו, שהיתה מצוידת בידיעת שפות, שהיו לו קשרים עם ראשי ממשלות, עם מנהיגים כלליים ויהו־דיים, שהבין היאך לקשור ולקיים קשרים עם כל הגורמים בעולם — ושהיה יחד עם זה איש „עמך", — הצליח לרכוש ל„אורט" בזמן קצר לאחר המלחמה, עמדה מכובדת מאוד. עם שלילת האפשרות לפתח פעולה בארצות הסו־ביטיות, הועברה על ידיו המערכה לקיבוצים מפגרים, לאפריקה הצפונית, לפרס, ואלפי צעי־רים יהודים רכשו להם מלאכה והיו לאלמנטים פרודוקטיביים. היה רעיון אחד שלא נתן מנוח לסינגאלובסקי: היהודים צריכים לא רק ל־בעלי־מלאכה סתם, אלא לבעלי־מלאכה שיהוו „אליטה", את הסוג המשובח ביותר בתוך ציבור העמלים! ובית־הספר שהוקם על־ידי „אורט" בג'ניבה — היה אחד המוסדות שהיו מכוונים להמחשת מטרה נעלה זו. וסינגאלו־בסקי, האיש הפיקח, היה גמיש למדי: משנוכח לדעת, כי קמה מדינת ישראל, הוא — למרות התנגדותו הפוליטית בעבר לציונות — (וב־„אורט" התרכזו בדרך כלל אלמנטים של מחייבי הגולה) — הקים בישראל שורה של מוסדות וארצנו נהפכה לאחד הבסיסים של עבודתו. עמד במגע עם אישים מרכזיים ב־מדינה והכניס כאן לפעולה שורה של אנשים. אמנם, לא הגיע לשינוי ערכין מדיני ולא התכחש לעברו, אך ידע להסתגל למצב החדש אשר התהווה בתוך עם ישראל עם תקומת מדי־נתנו, וראינו אותו כאן לעתים קרובות. הוא הצליח במשימתו גם בארץ. וכל דאגתו ככלל, לא היתה אלא מה יהיה על ההמשך. וולאדימיר גרוסמאן, אחד מפעילי „אורט", שח בהספדו על המנוח:

— כאשר טיילנו לפני זמן מה עם סינגא־לובסקי ברחובות השקטים של ג'ניבה, אמר פתאום: „אבל מה יהיה על עבודתנו אחרינו? מי ימשיך בפעולה אשר נוצרה?" — — — —

והוסיף סינגאלובסקי: — „אינני יכול לישון בלילות בחשבי על כך"... —

ניבא לבו של ד"ר סינגאלובסקי וידע מה שניבא. כאילו הרגיש בקיצו המתקרב.

***

פרט קטן:

ב־1930 הוציא זלמן רייזין בוילנה את „לק־סיקון הספרות, העתונות והפילולוגיה היהודית". כל הסופרים בברלין נתבקשו אז להשיב ב־שאלון על הביוגראפיה והיצירות שלהם. ב־מונח: „סינגאלובסקי אהרן" באותו לקסיקון כתוב בין השאר: „בימי נעוריו, בהיותו גימ־נאזיסט, הוציא סינגאלובסקי לאור את העלון ההקטוגראפי „הציוני".

כך התחיל...

משה בן אהרן־ליב זייצ'יק

עוד בנעוריו נתנסה במקצוע ההוראה, ש־עסק בו אבא. בימי המלחמה הראשונה — והוא עודנו כבן 13—14 — נער צנום, אבל עם מטען ידיעות בעברית, חשבון ודיקדוק וכו' — נדד לכפרים הסמוכים להריצ'ינוביץ, וכבורוסטוב לשמש שם מורה. את שכרו קיבל במיצרכי־מזון, שסייעו הרבה לכלכלת בית־אבא.

בשנת 3־1922 נסע לוילנה ונתקבל לסמינר למורים „תרבות" שנוסד לא מזמן ושהיה כעין המשך של האינסטיטוט למורים („אוטשיטאֶלסקי אינסטיטוט") הידוע לשעבר ופילס את הדרך לאחרים לצאת בעקבותיו להשתלם בוילנה, גרודנה ופינסק.

בהתקבלו לסמינר היה כבר בעל עבר עשיר, הן בלימודים והן בוותק בתור מורה. למד לקח אצל גדולי המורים ואנשי־הרוח, כמו: פרופ' רגנסבורג, ד"ר צ'רנא, גוטמן, אורינובסקי וכו'; בזמן לימודיו התפרנס גם משיעורים פרטיים.

ב־1925, עם גמר לימודיו בסמינר, קיבל תיכף מישרת מנהל בי"ס „תרבות" בדומברו־ביצה ע"י סַרני, מקום שם נשאר כמה שנים. עבר ללודמיר והעלה גם שם את בית־הספר לרמה גבוהה. אחרי 7 שנות עבודה הוזמן לקרמניץ ושם נשאר עד יומו האחרון, ז. א. עד השמדת יהודי־העיר.

היה מן המצטיינים שבין מנהלי בתי־הספר בפולין, מסור לעבודתו; הקים דור צעירים בוגרי בתי־הספר, בעלי רמה והתפתחות רו־חנית יפה, דור של ציונים־חלוצים מסורים לרעיון הגשמת חלום הקמת המדינה. כן היה אחד הפעילים במוסדות ומפעלים ציוניים.

הוצעה לו גם מישרת מפקח על בתי־הספר, אך הוא לא קיבל הצעה זו שהיתה כרוכה בנסיעות מרובות ומייגעות.

כשהיה מבקר בימי־החופש בעיירתנו, עיר מולדתו, היה מביא אתו מרוח התרבות ה־עברית. התלמידים המבוגרים ניצלו את זמן שהותו בלנין כדי ללמוד אצלו כמה שבועות ולהשתלם בספרות, תנ"ך, טבע וכו'.

היה גם נואם לפעמים בבית־הכנסת על ענייני יהדות, ציונות ותרבות.

חבריו ותלמידיו באשר הם שם יזכרוהו תמיד בהערצה וברגשי־אֵבל על שנגדע בדמי ימיו, בגיל פחות מ־40, ע"י המרצחים הנאצים בעיר קרמניץ. הי"ד.

אחיו מרדכי

משה מיגדלוביץ

ר׳ אהרן מיגדלוביץ

אבי, ר׳ אהרן מיגדלוביץ, היה נקרא בפי בני עיירתנו ר׳ אהרן דאבעס, על שם אמו, שהיתה מכונה בפי כל: „די באָבע דאָבע״.

בשתי החניכות (הכינויים) הללו, של אבא ושל סבתא לא היה משום עלבון וזילזול, חלילה; החניכה המעליבה לא היתה נפוצה בעיירתנו. רובם של תושבי עיירתנו היו נקראים בשמם ובשם משפחתם. סבתא היתה נקראת כן על שם מקצועה, כי רוב שנותיה עברו עליה בטיפול ביולדות. אמנם היתה מיילדת לא־מדופלמת, דרכי טיפולה ישנים־נושנים היו, כנהוג בימים ההם. אך מסירותה וטוב־לבה עמדו לה וכל בני עיירתנו, אנשים נשים וטף, התייחסו אליה בכבוד ובחיבה.

אבי נקרא על שמה, כי נתייתם מאביו בהיותו תינוק בן שישה חדשים. אמו גידלה וחינכה אותו, נטעה בלבו את רגש האהבה לבריות ואת כל המידות הטובות שבהן הצטיינה האשה הנפלאה הזאת.

עניו וצנוע היה אבי, ירא־שמים והובב הבריות. הכל כיבדו אותו על יושרו ועל צדקתו. ידוע היה, כי הן שלו הן, ולאו שלו לאו. וכי מוצא פיו קדוש הוא לו, ולא ימיר אותו.

אוהב־תורה היה, ובשעותיו הפנויות מ־טירדות הזמן והפרנסה היה מרבה ללמוד וללמד. היה כל ימיו חבר ב„חברת־משניות״. ביתנו היה פתוח לכל אדם שהיה ברצונו לשמוע מפי אבי פרק ב„קיצור־שולחן־ערוך״ או פרשה מפרשיות השבוע. קהילתנו מינתה אותו לנהל את פנקס הקהילה. הוא מילא תפקיד זה בדייקנות רבה, והקפיד לרשום כל פרק וכל מאורע, בין קל ובין חמור וחשוב.

איש־פעלים היה. נתן את ידו לאירגון מוסדות־ציבור, כגון: „לינת־הצדק״, „ביקור־חולים״ וגמילות־חסדים. הוא בנה את בית־ההקדש בעיירתנו. כן היה חבר ה„חברא־קדישא״ בעיירתנו והיתה לו חזקה על מסיבת־החברים השנתית, שהתקיימה מדי שנה בשנה בביתנו, על חשבונו.

בעתון „המליץ״ הופיעה פעם רשימה על מעשיו של אבא לטובת הציבור בעיירתנו. בימי חג ומועד היה עובר לפני התיבה וקורא בתורה. סליחות ערב ראש־השנה היו קבע לו. מדי שנה בשנה היה עובר לפני התיבה ולא נמצאו עוררים על חזקתו זו.

אדיבותו של אבי התבלטה במשאו ובמתנו עם אנשים. מעולם לא פרץ ריב כלשהו בינו לבין מישהו מאנשי עדתנו. הוא היה בורח מן המחלוקת. — לא היפלה בין איש לאיש. הכל היו שווים בעיניו; עשיר ורש, קטן וגדול. יחסו לאנשי העבודה והעמל היה לבבי. אנשים אלה היו משכימים לפתחו; רגילים לשפוך את לבם לפניו, לשאול בעצתו ולבקש ממנו כל עזרה שהיה ביכולתו להגיש להם.

בכל מוצאי־שבת היו מתאספים בעלי־העגלות — יעקב בן ברוך ציקליג, אליהו בן אשר (אשר׳ס), ישראל־אהרן. איסר ברוכ׳ס, מרדכי־לייב ויהושע ציקליג. כולם עבדו כ־אגודה שיתופית. אבא היה מנהל את חשבונו־תיהם, שלא על מנת לקבל פרס.

פרנסתו של אבא היה על חנות־המכולת. לא גדולה היתה החנות, ולא רב היה השפע בה. בימי המלחמה העולמית הראשונה ובשנות התמורות וההפיכות שלאחריה, איתרע מצבם של כל הסוחרים והחנוונים בעיירתנו. הם

סבלו מחסור בכסף מזומן. כל החנוונים היו מתרוצצים ברחובות העיירה ומחפשים ללוות כספים לימים מספר, מבטיחים ל„גומלי ה־חסדים" להשיב את המלווה למועד הקבוע. לא תמיד יכלו לעמוד בדיבורם. אבי הצטיין בזה שתמיד עמד בדיבורו. היה לווה מזה ופורע לזה, ותמיד ביום ובשעה שהוא קיבל עליו להחזיר.

בימים הקשים היתה אמנו עוזרת לאבינו בכלכלת המשפחה. על אף היותה מטופלת בילדים ובעבודות הבית, התחילה לאפות לחם למכירה. היא ידעה יפה את מלאכת האפייה, ולקוחותיה היו רבים.

אבי ואמי שתו כוסות־יגונים רבות: בנם יוסף, בחור ממולח וכשרוני, היה הובב־שחייה. וביום השישי לשבוע, כ"א תמוז 1909, טבע.

בנם יצחק שב בשנת 1918 משבי הגרמנים. הוא עשה בביתנו כעשרה שבועות ואחרי כן יצא ללכת ברגל לתחנת הרכבת מיקשביצ'י, על מנת לנכוע לעיר מינסק לקבל את תעו־דותיו וגם בגדים ותמיכה כספית שהיתה ניתנת ע"י הממשלה לשבים מהשבייה. לפניו יצאו האיכרים בני עיירתנו, שחזרו מן השבי. הוא הלך אחריהם ברצותו להשיגם ולנסוע אתם יחד לעיר מינסק. במרחק כחמישה ק"מ מעיירתנו פגש את אחייננו, את ארקה רשקה'ס. התעכב אצלו קצת וסיפר לו להיכן הוא הולך. על ידם עמד נוצרי אחד והאזין לשיחתם. ארקה אמר שלום והלך לו. והגוי נלווה אל אחינו ללכת אתו. הוא יעץ לו ללכת בשביל דרך היער, שהיא דרך קצרה. הם נכנסו ליער ושם רצח הנוצרי את אחינו יצחק ברימון־יד.

עברו ימים ושבועות, כל הנוצרים שבו מהעיר מינסק — ואחינו איננו. הנוצרים אמרו שלא ראוהו לא ברכבת ולא בעיר מינסק. לבנו אמר לנו, כי קרהו אסון.

בחול המועד פסח, אחרי הפשרת השלגים, באו רועים נוצרים וסיפרו שהם מצאו עצמות אדם במרחק כשמונה ק"מ מהעיירה.

רבים מאנשי עיירתנו יצאו לאותו מקום. מצאנו שרידי גופה של אדם, זהינו ללא כל ספק, שאלה הם שרידי אחינו יצחק ז"ל ש־נפל על לא עוול בכפו.

אחינו חיים דוד, פקיד מוכשר בממשלה הרוסית בימי הצאר. הגיש עזרה לרבים מ־עיירתנו. במלחמת העולם השניה התנדב לצבא. הוא נפל בקרב.

אחותנו ביל'קה ובעלה, יעקב גולוב וילדי־הם נרצחו בידי הנאצים בעיר סטרובין, מחוז סלוצק.

אחותנו אסתר שאפה לעלות ארצה. היא קיבלה סרטיפיקט, אך לא הספיקה לצאת ו־נרצחה בידי הנאצים.

אחינו פייבל, טיפוס של מַתמיד, עשה לילות כימים בלימוד ש"ס ופוסקים, שו"ב, דרשן מוצלח, נפל בידי הנאצים בעיר יאנובה.

אבינו ז"ל נפטר בכ"ו חשון שנת ת"ש.

סבתנו, הבאבע דובה, נפטרה בשבת. כל בני העיירה ליוו אותה במוצש"ק באלפי נרות.

יהי זכרם ברוך.

זכו הורי ויש להם שם ושארית בישראל. שני בנים ושתי בנות נשואים ונכדים.

מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ)

ר׳ אליקים ב״ר עובדיהו מיגדלוביץ מרים ב״ר יצחק ובני־ביתם

אזכרה את אבי מורי ר׳ אליקים בר׳ עו־בדיהו. היקר והצנוע באדם, בעל לב חם ורגיש, מושיט עזרתו לנזקק במתן בסתר.

כל ימיו התפרנס בנקיון־כפיים, וגידל את חמשת ילדיו לתורה ומעשים טובים. הנעים בתפילתו בעברו לפני התיבה והעלה את ה־מתפללים להתרוממות־רוח. היה מסור לרעיון גאולת הארץ עוד מימי שבתו בשבי היפאני בשנת 1903, יחד עם ידידו יוסף טרומפלדור, תמיד חלם על עלייה לארץ, שנופה היה חקוק בלבו וקרוב לנפשו מאז ילדותו מהחומש וה־נביאים, הרבה יותר מאשר הסביבה שחי בה כל חייו.

כן אזכור את אמי מורתי, מרים בת ר׳ יצחק, שכל מעיינה היו צדקה ומעשים טובים. כבנרות חיפשה את הרוכלים ועובדי־האורח, כדי להאכילם ולהלינם, שלא יחזרו בידים ריקות לביתם לשבת, וכל זה בחן מיוחד וסבר פנים יפות. את אחותי שרה ואחותי שיינדל עם בעלה וילדה הרך שנשמדו ונקברו בקבר אחים עם יתר בני העיירה על זקניה, נשיה וטפה.

לא אשכח את דמותו האצילה של אחי יצחק, אשר ניצל מהתופת הנאצית, הצטרף לצבא האדום ונעדר בין שורותיהם.

בעיני רוחי עוד אֶראֵך, עיירתי, כשהנך שטוחה כעל מרבד ועטורה בירק עלים; את כל שוכניִך אראה — ביניהם קרובים וידידים, כולכם כה יקרים על כל חולשותיכם ומריבו־תיכם, שמחותיכם ואסונותיכם — הן הייתם כמשפחה אחת, וכמשפחה אחת אבדתם ביום מר ונמהר.

מרדכי רובינשטיין (מיגדלוביץ)

אהרן מילנר

א.

אהרן מילנר ז״ל נולד בחודש מנחם־אב תרס״ד (1904) בעיירה דרוהיטשין־פולאָסקי, שליד פינסק. אביו, הרה״ג ר׳ זאב, שימש בכתר־הרבנות בפינסק; בשנת תרע״ג יצא לעיירה סרניק, מקום שם נתמנה אביו כאב״ד.

עם תום מלחמת־העולם הראשונה יצא אהרן לביאליסטוק, ללמוד שם בבית־המדרש הגבוה „תחכמוני״, מיסודו של „המזרחי״ וגמר חוק לימודיו אצל הגאון ר׳ שלמה פולצ׳ק („העילוי ממייציט״), שהיה אז הריש־מתיבתא של „תח־כמוני״.

התמדתו ותשוקתו לתורה ולדעת היו גדו־לות, ביחוד בתנ״ך, במדרש ובדברי־אגדה. היה עושה ימים כלילות, עד כי ידע בע״פ את התנ״ך עם הפירושים — על בוריים.

שימש כמורה בבתי־ספר ובאחרונה בגימ־נסיה העברית „תרבות״ בפינסק, מקום שם נתחבב על הקהל כנואם מצויין ועסקן מסור לכל דבר קדוש הנוגע לארץ־ישראל ולכלל ישראל.

כטל מנצנץ עם שחר, הופיע בלנין אהרן מילנר, נשא לאשה את חנה, בתו של ר׳ יוסף זרצקי ז״ל, אדם נכבד ונשוא־פנים, פרנסתו על חנות „כל־בו״, ,בעל הקורא׳ בבית־הכנסת החדש. נקל לשער, מה היו רחשי־לבו של אהרן, אברך־המשי, בן־הישיבה שעיניו רכות וחולמות, משהוטל עליו לשאת בעול הפרנסה. המעבר הפתאומי מעולם־האצילות של בית־המדרש לעולם־העשייה והמשא־ומתן, היה ב־שבילו צעד גורלי. לא בקלות הסתגל למעמדו החדש, אך נשא כאבו בדומיה ובאורך־רוח.

בבואו אלינו התיידד עד מהרה עם צעירי העיירה ונתחבב עליהם. בענוונותו ובסגולות רוחו הנאצלות כבש לבבות: זקנים וצעירים אהבוהו והעריצוהו, כי היה איש־אמת, נקי־דעת ונקי־כפיים, איש־ריעים. מעולם לא פגע בחבריו ולא זילזל בכבודם.

בהיותו הרוח החיה בכל הפעולות התרבו־תיות־ציבוריות שבעיירה, התלהב בעצמו והלהיב את הרבים. שקד ביותר על תקנתו, הרחבתו וביסוסו של בית־הספר העממי „תרבות״, שלא נהנה מכל סיוע ממלכתי והתקיים משכר־הלימוד ששילמו ההורים. לבו היה פתוח לכל דך וקשה־יום, עזר לקרובים ורחוקים בכל נפשו ומאודו. הווייתו שפעה חן וחסד, אהבת־האדם ואהבת־ישראל.

בזכרוני נחרת מאורע מיוחד במינו; אמנם, כיום שוב אין זה אלא מעשה רגיל, חסר כל משמעות מיוחדת, אך לא כן היה לפני י״ז—י״ח שנים, בעיירה נידחת שבתפוצות הגולה. ומעשה שהיה כך היה: עפ״י היתר מיוחד מאת הרב המקומי. ר׳ משה מילשטיין זצ״ל, הורשה אהרן לקרוא בתורה ובהפטרה בשמחת תורה, בהברה ספרדית — זו הפעם הראשונה בתולדות העיירה. השמועה עשתה לה כנפיים ומתפללים התחילו נוהרים לבית־הכנסת מכל קצווי העיירה

ועשו אזניהם כאפרכסת. זקני המקום הקשיבו בפיות פעורים ולהתלהבותם של הצעירים לא היה גבול. שירת „האזינו״ נשמעה עילאית, נשגבה; המנגינה על כל טעמיה שחדרה ל־לבבות ועוררה את הנימים החבויות ביותר, מהדהדת באזני עד היום.

שנות־חייו האחרונות וקיצו המר והנמהר של אהרן הטוב והמיטיב — היא פרשה מחרידה. הגורל הימר לו מאוד וגזר עליו למַצוֹת את כוס היגון והשכול עד תומה. לאחר הכיבוש „נתמנה״ מטעם שלטון הרשע והזדון לתפקיד „ראש היודנראַט״ — והיה נאלץ לשאת על גופו את גוויות שני ההרוגים היהודים הראשונים אל בית־הקברות, שעמד בריחוק שני קילומטרים מן העיירה. הוא נמנה על „האחראים״ לסיפוק כל תביעותיהם של הרוצחים, בכסף, בזהב ובבגדים ובתקופת הגיטו אף הוטל עליו לפסוק בדיני נפשות — בחירת האנשים לעבודת־פרך בהנצביץ. באין מוצא מילא אהרן את תפקידו ולבו שתת דם עד שזכה ל„היגאל״: בקבר אחים גדול של קדושי־העיירה, אותם אהב

אהבת־נפש, מצא את מנוחתו יחד עם בני־משפחתו ושני ילדיו הקטנים.

יהי זכרו ברוך ותהא נשמתו הטובה וה־טהורה צרורה בצרור החיים.

ב.

בבואו אלינו מסרניק היה אברך במלוא משמעותו של מושג זה — אב בחכמה ורך בשנים, ספוג תורה וחכמה ועשיר בידיעות חיצוניות. לאחר החתונה, בשנת 1931, ישב בבית חותנתו ועמד לימינה בניהול העסקים.

אוהב־ספר היה משחר נעוריו. הירבה לקרוא ולעיין ואף היתה לו ספריה הגונה, לפי מושגי הימים ההם בעיירתנו. ציוני בלב ובנפש ופעיל בכל המפעלים והקרנות, שהיו קשורים בארץ־ישראל. זהיר ומתון היה מעצם טבעו, הילוכו בשובה ונחת ודיבורו ביישוב הדעת ובענווה. כבר עם פגישה ראשונה נתחבב על הבריות בשלוותו ובחיוך הטוב שהיה שפוך על פניו תמיד. מעולם לא ראוהו כועס. עסק בצרכי־ציבור באמונה, במסירות וביושר־לב.

בימי השואה „נתמנה" ע"י הנאצים ל„ראש היודנראַט" — מינוי זה גרם לו יסורים שאין להם סוף. משנשלחו יהודי העיירה לעבודת פרך במחנה בהנצביץ, התחנן לפני הרוצחים לכלול גם אותו ברשימת הנשלחים, אך הללו השיבו פניו ריקם, הם לא רצו לוותר עליו ואילצוהו להוסיף ולמלא את תפקידו הקשה והאכזרי — לסַפק את דרישותיהם, שתכפו מיום ליום. סופו היה כסופם המר והנמהר של אחיו לגורל — בקבר אחים גדול מצא מנוחתו, ביחד עם בני עדתו, אותם אהב ושירת באהבה, בקדושה ובאמונה. כבוד לזכרו!

מ ר ד כ י   ז י י צ י ק

ל א ה   ו ש ר ה   ק ו ל פ נ י צ ק י

אליעזר קולפניצקי

רבות נכתב ועוד רבות ייכתב על קדושי עיירתנו, שנרצחו בידי הזדים הנאציים בימי השואה; אך מי יזכור את אלה שנפלו בידי מרצחים אחרים, עוד לפני דרוך החיה הנאצית עלי אדמות? הם נשארו באלמוניותם, והדורות הבאים מה ידעו עליהם? הבה נציב כאן ציון לאחדים מהם, ואפילו יהא זה במלים מועטות בלבד

בימים ההם התגוררנו בכפר הסמוך ללנין. מה רבה היתה שמחתי כשעברנו לגור באחד הימים ללנין עצמה, ושם דרכו רגלי בפעם הראשונה על מפתן ה„חדר".

הורינו לא ששו ביותר לעזוב את הכפר: שנים רבות ניהלו את חייהם השקטים בו, בין האיכרים השכנים, שיחסי כבוד והערכה הדדיים שררו ביניהם. לא פעם שמעתי אומרים: שקטים וטובים הם איכרי הכפר והסביבה כולה.

אולם עד מהרה התאכזבנו מרה. לפתע נפוצו שמועות על רציחות והריגות אשר הגיעו עד מהרה לעיירה לנין.

ראשון הקרבנות בעיירה היה יצחק בן אהרן מיגדלוביץ. מצאוהו חלל בדרך ללאחבה. אחריו נפלו: יעקב אליהו בן אלתר קולפניצקי, יחד עם אליהו חיניץ, יעקב רובינשטיין, („יקה"), אוריה (אורע) מכפר טימושביץ', אהרן סלוצקי איש פוז'יץ, ישראל אהרן בן הרשל מאיר, שלמה דולגין ושני האחים אייזנשטדט.

אליעזר בילדותו

באותה שנה נרצח גם אליעזר בן בצלאל קולפניצקי. על מותם התאבלו אָבל כבד לא רק משפחותיהם וקרוביהם כי אם תושבי העיירה כולה. מורא ופחד אחזו את הכול. איש לא יצא מפתח ביתו ונמנע מנסיעה בדרכים.

אליעזר קולפניצקי בחור צעיר היה, יפה תואר ועדין־נפש ובעל לב יהודי חם. היה קשור לעיירה ולתושביה. תורה וחכמה שכנו בו בכפיפה אחת. הוא ניחן גם בכשרון לאמנות. ידו משכה במכחול הציור, והוא נתן את קולו הערב בשיר. בהיותו סטודנט באוניברסיטת קיוב, בפקולטה לרפואה, היה חוזר בימי החופשה הביתה ולא פעם היה עובר בחג ומועד לפני התיבה בבית־הכנסת ומהנה בתפילתו הלבבית את קהל השומעים. לבו היה פתוח תמיד למתן עצה והדרכה, ועינו פקוחה אל כל מקום שם נדרשה עזרתו. פעם הוסבה תשומת לבו למשפחה אחת מטופלת בילדים, שחיתה בדחקות ועוני. הבת הבכירה בגיל הארבע־עשרה התהלכה ללא חינוך וללא כל מטרה בחייה. אליעזר ניגש במרץ לעזור למשפחה האומללה. יחד עם חברו פנה לתושבים האמידים בעיירה, ואף לנכבדים מבין הנוצרים, שיתרמו איש כאשר תשיג ידו למטרה זו. אמו, דינה, אף נתבקשה להשפיע על הורי הנערה שיסכימו להרשות לה לנסוע אתו לקיוב, כדי שתלמד שם מקצוע ותוכל לעמוד ברשות עצמה. הורי הנערה שמחו להצעה זו, ולאחר ימים אחדים היתה בדרך לקיוב יחד עם אליעזר; הוא הכניסה לעבודה בבית־מסחר, שם גם למדה את מקצוע התופרת. בערבים היה מלמדה דעת. הנערה החלה להשתכר למחייתה ואף שלחה מחסכונותיה למשפחתה. הוריה לא שכחו את אשר עשה למענם אליעזר, ותמיד זכרו, כי בתם ניצלה מניוון תודות למסירותו.

חלק רב נטל אליעזר בחיי התרבות של העיירה. הוא נתן יד לסידור הספריה, להקמת מקהלה, לעריכת הצגות ולכל מפעל ציבורי אחר, הוא הורה לנוער תנ״ך וספרות, ונטע בלבותינו הצעירים את האהבה לציון. כל מי שהכירו ידע, כי לגדולות נוֹצר וניבא לו עתיד מזהיר. ואמנם הוא היה לכבוד ותפארת להוריו, דינה ובצלאל, ולכל תושבי העיירה.

אך הגורל המר רצה אחרת. אליעזר נקטף בעודו צעיר לימים מלא מרץ, רעיונות ותכניות לעתיד. הוא התעתד לסיים את חוק לימודיו, ומשתמו ימי חופשתו חזר לקיוב, בדרך נודע לו על כנופיית רוצחים — באַלאַכובצים המתקרבים ללנין, כשידיהם מגואלות בדם ומלאות ביזה. אליעזר הפסיק את מסעו, ונשאר בעיר טורוב. מצפונו לא הניח לו להמשיך בדרכו. כשסכנה אורבת למשפחתו ולתושבי עיירתו. הוא עם עוד שבעה־עשר צעירים מהסביבה,

החליטו ללכת ללנין ולהגן עליה. רב העיר הזהיר את הבחורים לבל יעשו זאת, כי רעה גדולה לנגד פניהם, אך הם עמדו בהחלטתם. בדרך עצרום, האשימום בריגול והוציאום להורג בדם קר.

אליעזר היה אחד מני רבים שנפלו על קידוש השם והאומה, והיוו טבעת נוספת בשרשרת המרטירולוגיה היהודית.

יהא זכרם ברוך!

מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ)

יצחק קולפניצקי

יצחק ב"ר בצלאל קולפניצקי, היה איש־מעשה, סוחר־עצים הרוץ וישר־דרך ובעל הליכות־נועם. דיבורו בנחת ובטעם. משפחתו עברה ללנין מכפר פוזיץ'. לפני 40—50 שנה, שלח ר' בצלאל את בניו למכללות בערי רוסיה מתוך מגמה להקנות להם תורה ומדע. יצחק הבן רכש השכלה כללית ויהודית וידיעת הנהלת־חשבונות בדרגה גבוהה. היה פעיל בשטח הציבורי ואחד הנושאים בעול קיום בית־הספר „תרבות" בעיירתנו, שהתקיים בה עד לשלטון הסובייטים.

אף כי ביה"ס „תרבות" בלע סכומים עצומים — באין כל תמיכה ממשלתית, ובו בזמן היה קיים בית־ספר פולני ממלכתי שלא היה כרוך בהוצאות שכר־לימוד — מצאו את מקומם תשעים אחוז מתלמידי־העיירה בבית־הספר העברי שהיה לתפארת עיירתנו.

תודות למסירותם של מספר עסקנים שדאגו להחזקת המוסד, נתאפשר חינוך עברי חינם גם לילדים שהוריהם לא השיגה ידם לשלם שכר־לימוד בכלל.

בין העסקנים לצידו של יצחק ייזכרו לטובה: מרדכי בורוכין, ירחמיאל דבורין, צבי יקותיאל גלנסון, בנימין סטרובינסקי, משה ראובן זרצקי, יעקב לזבניק ואחרים, שלא נרתעו גם לתת התחייבויות כספיות פרטיות, ובלבד להבטיח את כיסוי תקציב ההוצאות.

יצחק וחבר־העסקנים נשאו בעול החינוך על כל קשייו, ולא נמנע מהם לקיים ולשמור על בית־הספר כבבת־עינם. שם חונכו הבנים לציונות, להוקרת ערכי העם ולשפה העברית. ראוי לציין, כי יצחק המשיך לשאת בעול החזקת בית־הספר גם לאחר שילדיו סיימו את הלימודים בו ועברו לגימנסיה „תרבות", שבפינסק.

יצחק ז"ל שימש מנהל חשבונות במוסד ממשלתי בתקופת שלטון הסובייטים. היתה לו

האפשרות לצאת יחד עם הצבא הנסוג מפני הגרמנים, ואולי היה מציל בכך את חייו. אך הוא לא הסכים לעזוב את הוריו הזקנים, את אשתו וילדיו ועלה על המוקד עם כל בני־ביתו האהובים וכל עדת לנין הקדושה.

יהי זכרו ברוך.

מאיר בוקצין

ר׳ יוסף נח רבינוביץ
מרת איטקה ב״ר דוד גראייב

ר׳ יוסף־נח בר׳ יעקב, התנו של ר׳ דוד גראַייב, היה גבה־קומה, רזה, כפוף מעט, בעל ארשת קפדנית וחייכנית כלשהו, גבות עבותות ומתחתן עינים נבונות מתבוננות באהבה וברחמים והודרות, בעל כוח ביטוי, שברוב קסמו היה מעודד את שומעו.

לא היה ממרהיבי־דיבור ולא נמנה עם ה־עוטפים את כוונותיהם במליצות; במלים ספורות חדורות־הגיון־וכנות, נתן ביטוי ל־רעיונות עמוקים, שאילצו את המאזין להת־ייחס בכבוד ובהערכה לדבריו ולהשתכנע על־ידיו. משום כך הזמינוהו תמיד להיות הבורר בענינים כספיים או משפחתיים שונים — תפקיד אשר מילא שלא על מנת לקבל פרס.

„כך אמר ר׳ יוסף־נח" — די היה במלים אלה, כדי להרגיע את הצדדים היריבים, ליישר את ההדוורים ביניהם ולהביאם לידי הסכם ידידותי. כי הכל ידעו, שהוא איש ישר חסר פניות וללא משוא־פנים, אוהב שלום ורודף שלום ואוהב הבריות.

ולא רק יהודים כך; אפילו שאינם בני־ברית הירבו לכבדו; והאיכרים, שאתם ניהל את סחרו, ראו אותו כ„נאַש יאָסל" — יוסף שלנו, כי תמיד נהג אתם ביושר ולפנים משורת הדין. פעם קרה שלאיכר אחד אבד שטר־חוב, אשר ר׳ ייסף נח נתנו לו כנגד הלוואה. בא האיכר ושפך לפניו את לבו בחשבו לתומו, כי עתה אָבד כספו ואיננו. הזמינו ר׳ יוסף נח לבוא אתו אל בית המועצה ושם ביקש ממנו, כי יאַשר לפני המזכיר, שאָכן אָבד השטר; בו במקום הוציא את סכום החוב המלא והניחו לפני האיכר למען יקח אותו. בראותו כך, נדהם האיכר ונשתומם והחל מצטלב ומתחנן: „יאָסלקה, קח לך את הכסף ותחזירנו לי במוֹעֵד, אשר היה נקוב בשטר". וכבר לא רצה שטר אחר, הוא האמין לו על דיבורו.

הקפיד על מילוי המצוות והאיסורים, ככתוב ב„שולחן ערוך". טחנת־הקמח שלו אשר פירנסה אותו ואת משפחתו, היתה סגורה בשבתות ובימים־טובים ועל אחת כמה וכמה — בשבוע של פסח. האיכרים כבר היו רגילים בכך ועל אף שהיו מצויות טחנות־קמח רבות של נו־צרים בסביבה, לא רצו למסור את תבואותיהם לאחרים. בימי קרנסקי, כאשר נוסדו מועצות־המזון, נבחר ר׳ יוסף־נח על־ידי איכרי ה־סביבה כמנהל הועדה המקומית, כי הללו הת־ייחסו אליו באֵמון מלא.

בטחנה היו גם שכירי־שנה כגון טוחן, מכונאי, מסיק יכיוצא באלה. ר׳ יוסף־נח שילם את שכרם בעין יפה והם היו מסורים לו בלב ונפש. כאשר נקרתה בטחנה עבודה, שלא נדרשו לה מומחים, לא היה רוצה לנצל את עובדיו ועושה בעצמו במלאכה בלי לשעות לבקשותיהם, שיילך לו ה„חזיין" (בעל־הבית) לנוח והם עצמם כבר יסדירו את הכל. „אין זו עבודתכם", היה אומר להם, „בעד זה אינכם מקבלים שכר ואני איני אוהב עבודת־חינם". כלבד השכר היה משפיע עליהם מענקי כסף בכל הזדמנות. ר׳ יהושע ציקליג ז"ל, שעבד בטחנה כמסיק — היה, למעשה, בן בית אצלו.

את טוב לבו ידעו כל ניצרכי העיירה ובעיקר היה מרבה לתת צדקה בסתר, למען לא ידע איש מהצד ולא יבוייש הנתמך. נותן היה ביד רהבה לכל הנזקקים בעיירה, ולא הבדיל בין יהודים ונוצרים.

תמיד הקפיד לנהוג כביד באחרים ולבלי לבייש איש, חס וחלילה. היה מעשה, ופעם בשבת אחרי התפילה, כאשר כל התני ר׳ דוד גראַייב, הם ונשותיהם סרו, כדרכם תמיד, אל ביתו של ר׳ דוד הנ"ל לקדושא רבא על כוסית משקה ולקנח בעוגה; תוך כדי שיחה על דא ועל הא — ענייני המקום ובעיות העולם — התערב חיים־זליג, נכדו של ר׳ דוד (כיום מר חיים שלו יבל"א) והעיר הערה בעת ה־שיחה. נתרגזו עליו הדודים הלמדנים, המשכי־לים הגדולים, והדודות: „כיצד העז להתערב בשיחה כה חשובה על עניינים העומדים ברומו של עולם?!" התערב להגנתו ר׳ יוסף נח באמרו: „לא בישישים חכמה" — אנשים צעירים יכולים גם הם לחשוב ולומר דברים שבהגיון, ואסור לדחות ולבייש את הנוער, כי הלא הוא יסוד העולם".

עם כל היותו טרוד בעסקיו, מצא תמיד עתים לתורה. בקיץ ובחורף היה משכים קום ולאחר נטילת ידים ואמירת ברכות־השחר,

הוּיישב ולמד עד הגיע זמן תפילה. חזקה היתה בידיו לעבור לפני התיבה בתפילת מנחה ביום הכיפורים; וחזקה זאת לא הניח מידיו אפילו כשכבר הרגיש בקירבו את המחלה הנוראה, אשר מחמתה נסתלק מן העולם.

שנים רבות סבל ממיחושי קיבה. מיחושים אלה, היה אומר, באו לו מאכילת „ימים" אצל עקרות־בית שונות כנהוג בימי בחרותו, בהיותו בחיר־ישיבה. שנים רבות התרפא. אולם הסאה הוגדשה עם המהפכה הרוסית ועם מות חתנו הקשיש, שהיה אהוב עליו ביותר, בן־ציון וּוליצ'קין, אשר השאיר אחריו אלמנה צעירה את בתו באשה שתחיה עם חמישה ילדים (מהם השנים האחרונים — תאומים — נולדו אחרי מות אביהם). כה עזה היתה השפעת המאורעית האלה עליו, עד שחלה בסרטן הקיבה והוציא את נשמתו בעודו צעיר לימיו — בן נ"ד בלבד — בי"ב באייר, תרע"ט. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

מרת איטקה בת ר' דויד גראַייב נ"ע, אשתו של ר' יוסף נח ז"ל, היתה מן הנשים טובות־הלב, אשר קשה למצוא דוגמתן. היא, עקרת־בית, היתה עֵזר אמיתי כנגד בעלה. היתה יפה, טובה, חכמה והצטיינה בכל ה־מעלות. היא ניהלה את משק ביתה ביד רמה, בישלה ואפתה, כיבסה, קישטה וניקתה, הדריכה את ילדיה בדרכי השם יתברך ובעיקר הצטיינה בלב זהב — היתה בעלת מידות תרומיות. לעניים חילקה נדבות בעין יפה והיתה מחזרת עם אחת מחברותיה בכל מזג אוויר שהוא על הפתחים ואוספת נדבות בשביל ניצרך. מי הניצרך — לא גילתה אף פעם. „רוצים אתם לנַדב — נַדבו; יותר מזה אינכם צרי־כים לדעת, כדי שלא לבייש", היתה אומרת. עם בוא הסתיו היתה כובשת מלפפונים וכרוב קצוץ בחביות גדולות — במיוחד בשביל עניים; בימי החנוכה היתה מטגנת שוּמַן־אווזים לרוב ובקיץ היתה רוקחת מירקחות שוֹנות, כדי שיהיה במה להשיב את נפשה של יולדת עניה מיסכנה או חילה נצרך ול־כולם היתה מחלקת ביד רחבה. לשולחנה הסבו תמיד — בין בקיץ ובין בחורף — עניים מרודים והיא האכילה אותם לשובע.

לילדים היתה אֵם נאמנה ורחומה. את כוחו־תיה כילתה בטיפולה בהם למן ימי ילדותם; ואפילו לכשגדלו התענתה בעינוייהם ושמחה בשמחותיהם. כמה טירחה יכוֹח הוציאה על משפחת בתה ש. שנשארה עם בעלה וילדיה בפולין והיא עצמה נסעה ב־1920 לאמריקה, לאחר מות בעלה, לא היה עובר חודש בלי שתעניק לה כסף או מלבושים. תמיד היתה תובעת אצל ילדיה באמריקה, בלי להתחשב שהם בין כך ובין כך היו שולחים את עזרתם ביד נדיבה, כי יגדילו את הסיוע לילדים ול־נכדים „המתענים בפולין". פעמים טרחה רבות להביא את כל המשפחה של בתה, אלא שדבר זה לא עלה בידיה. לבסוף שיכנעה את ילדיה באמריקה, כי יעזרו להעלות לארץ־ישראל את אחותם וגיסם וילדיהם וחשבה להתיישב לעת זיקנתה בארץ, כדי לחיות בקירבתם. אולם הגורל רצה אחרת. משנודע לה, כי כבר הגיעו ארצה, ערכה נשף לכבוד המאורע ומרוב שמחה נתפקעו מיתרי ליבה. הלב האמהי האוהב עמד מדפוק, לא יכול לעמוד בשמחה, אשר שמחה עם בוא ילדיה לבסיף לחוף־מבטחים.

זכרונם היקר של אבא ואמא האהובים! לא יימחה לעולם מלבנו. תמיד נזכירם בחרדת־קודש, כי על כן עשו למעננו את הבלתי־אפשרי ובמותם ציוו לילדיהם את החיים!

תהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים.

מרדכי רובינשטיין (מיגדלוביץ)

יהודה ב"ר שלמה רובינשטיין

יהודה, או כמו שרגילים היינו לכנותו — יידל חנה'ס — התייתם מאביו ר' שלמה בעודו נער בשעתו היה תלמיד בית־הספר הרוסי בלנין. תמים, נחבא אל הכלים, נשאר אחרי מות אביו בבחינת על פרשת דרכים. באין לו האמצעים להמשיך בלימודים, ניסה יחד עם אמו לפתוח חנות מנופקטורה בביתם הגדול והמרווח, שהפך להיות אחר כך בית־מלון. אולם האופי המיוחד של הנער־הבהור, יושר מופרז מהד גיסא, והוסר העזה מסחרית מאידך גיסא, וגם ללא סיפוק־נפש מיוחד מהמסחר עם איכורי הסביבה — גרמו לחיסול מהיר של העסק. מאז התמסר ללימודים באופן פרטי, כמעט ללא מורים, וביחד עם זה עסק בהוראה עם ילדים, שיד הוריהם לא השיגה לשלחם לבתי־ספר תיכוניים מחוץ למקום.

עד מהרה פשטה שמועה, כי יהודה הוא מורה ומחנך בחסד עליון ומשקיע לב ונפש בתלמידיו, ביחוד בספרות ומקרא, וגם במקצועות ריאליים; כך נסתמנה דרכו בחיים — אהבה להוראה. תוך תקופה קצרה נתקבל בתור מורה לבית־הספר המקומי העברי. בעת ובעונה אחת — השתלם בעצמו וריכז את ידיעותיו, ביחוד בחדשי פגרת־הקיץ בקורסים מיוחדים בוַרשה ומקומות אחרים, עד שהגיע למטרה הנכספת — הוסמך להיות מורה. מאז נפתחו לפניו אופקים חדשים, ומרכז המורים העבריים בוַרשה ראה בו את המורה המחנך בעל הידיעות הנרחבות, אשר תוכו כברו, וכל הופעתו אומרת כבוד, וראוי הוא לכהן באכסניות ידועות לתורה, כמו בית־הספר ה־עברי בקלצק ובמקומות אחרים, — עד התמנותו כמנהל בית־הספר בלודביפול (ווהלין). באותה תקופה החליט לבנות קן משפחתו וקשר את חייו עם חברתו למקצוע, המורה רבקה קוץ מוולודימירץ (ווהלין).

בתקופת שלטון הסובייטים, 1939/40, נתמנה כמנהל ביה"ס האידישאי בקלצק, אשר מנה כ־800 ילד. מתוך מכתבו אלי שהתחיל במלים: „הנני עובד בתור מנהל בי"ס יהודי..." קראתי בין השיטין את הרמזים על עינויי־נפש שהיו מנת־חלקו — לציוני מסור ונאמן שחינך ילדים לאהבה לשפת ישראל, לערכי האומה וקדשיה — הטיל עליו הגורל להיות מחנך בבי"ס יבסקי, להרביץ תורת סטלין, להתכחש ביודעים לכל הקדוש והיקר...

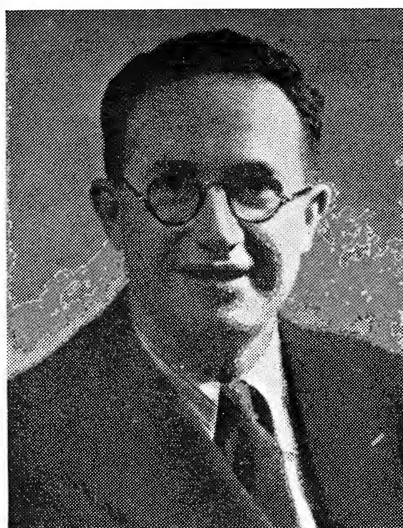
נלקח לעבודת פרך ע"י הנאצים הטמאים להנצביץ', והצליח לברוח ביחד עם עשרות בני־עיר אחרים, אבל כדור־המרצחים השיגו — באחד היערות בימים הראשונים לבריחה. — ואין יודע מקום־קבורתו עד היום.

יאיר לנו זכרו הנאצל של איש־האשכולות, מופת לצדק ויושר, יפה־הרוח וטוב־הלב, ותהא נשמתו הברה אבוקה לכל תלמידיו מכיריו ומוקיריו. אשת־נעוריו וילדתו ניספו גם הן עם כל קדושי לנין.

יעקב ברגר

משה שמלקין

(נפטר א׳ באייר תשי״א)

חלפו שש שנים מאז ליווינו את משה׳ל היקר והבלתי־נשכח בדרכו האחרונה; מאותם הימים, ספוגי צער וכאב־אין־אונים, בתחילת הקיץ של 1951, משעה שעמדנו — ידידים וחברים — סביב מיטתו שלא ירד ממנה והיינו עדים למאבקו על חייו...

החיים, שכה אהבם, התאכזרו לו. הוא אהב את היפה, הצודק והטהור — והאמין באדם.

מאז ועד היום חיה בלבות ידידינו הקרובים הרבים דמותו המאירה של משה׳ל בקסמה המיוחד, המלבב.

תחנות־חייו היו אבני־זכרון לדמותו הבלתי נשכחת:

ברטיסלבה, 1932: באסיפת־סטודנטים, תלמידי הפקולטה לרפואה יוצאי פולין, עלה על הבמה לנאום ובין־רגע השתלהב האולם המלא לגוש סוער של טענות, ויכוח נוקב, של חשבון־הנפש...

לא בדברים היה כוחו, אלא — בזעקה, בסערת הרגשות העוברת על גדותיה. אלה שמקרוב באו, ואני בתוכם, רצינו לדעת: מי האיש? והתשובה ניתנה, ספק ברצינות ספק בלעג: זה איש־פלאים, הדואג לכל חבר, הלוחם למען כל עניין צודק, איש הל״ו; (ובדרך אגב: תמיד אפשר להשיג אצלו הלוואה, שאין גם הכרח להחזירה...).

ואכן, באיזו מסירות ידע להיאבק על ענין צודק, למצוא את הגרעין האנושי, האישי, האינטימי בכל שאלה פוליטית ובחילוקי־דעות. אזכור את מלחמתו לזכותם של חברים־סטודנטים שנתפסו לתעמולה קומוניסטית ושלטונות־האוניברסיטה דרשו להסגיר את שמותיהם כתנאי להמשך הלימודים והשהייה של הרבים. עם כל מלחמתו בהשקפת־העולם הקומוניסטית, עם מאבקו בכל כפירה בדרך התחיה הלאומית, מוכן היה לכל קרבן אישי כדי להבטיח את זכותם של אלה שנתפסו לסטיה — להמשיך בלימודיהם. גם אם היה בכך כדי לסכן את זכות־הלימודים ל־400 סטודנטים בקירוב. „כל ישראל ערבין זה בזה" סוד השותפות הלאומית וברית־הדמים של עם נרדף, מעל לכל חילוקי־הדעות־והמחשבות המפלגות את העם...

שלהי 1933 — בימי יסוד אגודת האקדמאים הציונים־הסוציאליסטים „ארלוזורוביה" והמאבק לשלטון באגודות הסטודנטים „אחדות" ו„סמוּ־פומוץ" בברטיסלבה — משה׳ל לא ידע ליאות, שותף לכל פגישה ודיון, ויכוח ואסיפה. הזדהותו האישית עם העבודה למען הרעיון, למען התנועה לא ידעה גבולות. הוא נתן את עצמו, את כולו...

ומכאן לתנועת הפועלים, למפלגה המאוחדת „פועלי־ציון", ל„החלוץ", ל„העובד", ל„ליגה למען א"י העובדת". טבעי היה, כי הוא מצא את דרכו לתנועת־העבודה הציונית, למחנה הפועלים והלוחמים לחברה חדשה. הוא שבכל ישותו ומאודו קרוב היה לכל נדכא ולכל סובל והזדהה עם מאבקם לחיים טובים יותר, צודקים יותר ויפים יותר — ראה את עצמו כאֵבר־מן־ההי של תנועת־העבודה הציונית, הלוחמת ובונה את היסודות לחברה המושתתת שוויון ויושר. ומה רב היה סבלו וגדול כאבו למראה כל גילוי של חולשה וכל סטיה מהאידיאל שהוא שמר בלבו.

ברם, כבר אז קיננה בו המחלה ונתנה את אותותיה. הוא לא רצה להכיר בכך, לא שעה לגילוייה הראשונים ולא דאג לעצמו.

בברטיסלבה, 1935: תכפו עליו התקפות הקצרת ותגובותיהן, באה החולשה. אותם ימים עברתי לגור אתו בחדר אחד ומקרוב ראיתי את סבלו ויסוריו. אך כלפי־חוץ ידע להסתיר את סימניה ועוד יותר את הרהוריו על התפתחותה העתידה. רק זעיר פה זעיר שם נפלטה מפיו הערה, שממנה ניתן היה לעמוד על סבלו הנפשי. לעתים השתלטה עליו העצבות לתקופות קצרות, אך חיש מהר ידע להבליג ולעבור לסדר־החיים המיוחד, האפייני לו...

הניגון לא מש מפיו. עם בוקר, אחרי לילה של חוסר נשימה והתקפות חוזרות ונשנות, התרונן.

הכל הכירוהו והוקירוהו: מוכר־העתונים, המלצר, השכנים, העובדים במכון זה או אחר, המרצים ועוזריהם, החברים — הקיפוהו תמיד, חיפשו את קירבתו ולכולם ידע לעזור בהבנה, בהסברת מצבם, בעצה נבונה, במלה טובה. הכל שחרו את קירבתו וסיפרו לו על הקשיים שלהם, על האכזבות, על בעיותיהם המיוחדות...

אכן, איש־פלאים, הדואג לכל, מבין ומסביר, מנחם ומייעץ... ורק לעצמו לא ידע לדאוג ולמצוא עצה...

מאַרס, 1938, ימי־האֵמים של עליית הצורר הנאצי: כיבוש וינה, האיום על צ'כוסלובקיה, המחנק ותחושת האסון המתקרב. ימי עליית התנועה הציונית־סוציאליסטית וזרימת ההמונים לתוכה. משה'ל משתתף ולוקח חבל בכל התייעצות, בכל דיון ובכל החלטה גורלית; ודעתו נשמעת — כי ידעו החברים, נעלה האיש מעל לכל השיקולים האישיים ורק טובת הכלל וטובת התנועה לנגד עיניו.

בימי מינכן ואיום המלחמה והתמורות בסלובקיה, כאשר נחשולי השנאה־הגזעית־והפשיזם הגואים ועולים, מאַימים להציף את הכל בדרכם. בצמרת התנועה אין אשליות, הכל מוכנים לרע ביותר, לאסון העלול להתחולל כל רגע. ומשה'ל אינו נרתע מלהשתתף, על אף היותו אזרח חוץ, בפעולה הנעשית עתה במחתרת ובדרכים עקלקלות — במושבת הקיץ של הסטודנטים, במחנה של „החלוץ", במושבה של „העובד", בועידת המפלגה בניטרה. משתתף בכל הדיונים, עֵר ותוסס, מאציל מרוחו ומהתלהבותו על כל הבאים אתו במגע.

זכורני, כי באחד הימים העליתי לפניו את הצורך לדאוג לבטחונו, לחייו. הרי אח ואחות לו בארצות־הברית, יבקש מהם ניירות, ויזה ואפשרות של נסיעה — ולו רק לתקופת־מעבר — לאמריקה, עד יעבור זעם־המלחמה, עד שיוכל לעלות לא"י. תגובתו היתה נמרצת: לא „ירד" לאמריקה, לא יחפש לו הצלה ומחסה בעזרת קרוביו שכה אהבם, אלא יעלה לארץ, יחד עם החברים ורק בזכות עצמו — כלוחם ציוני־סוציאליסטי גא!

זכיתי וקיבלתי את פניו בנמל חיפה. מה רבתה התרגשותו ומה קרנו פניו בדרוך רגליו

על אדמת המולדת... אך כאן היה עליו להיאבק על מקומו בעבודה, בחברה; והמאבק היה קשה ורווי־מרירות למכביר...

ב„הדסה" תל־אביב, בעבודתו כבקטריולוג, הפריך משה'ל כל פיקפוק ביכולתו. הנה עלה בידו לתרום תרומה רצינית למחקר על גורמים נעלמים בדם — תגלית מדעית חשובה, גם אם נעשתה, כמעט באותו זמן, בארצות הברית. שמחת חבריו על תגליתו מהולה בהרגשת העוול שנעשה למשה'ל ובתוגתו, כי הנה טוען אחד הרופאים הראשיים לזכות־ראשונים ל־תגלית זאת. המאבק אך החל, משה'ל לומד לדעת את קשיי־החיים לא מפי סיפורים ולא מפי חברים וידידים הבאים לקבל את הדרכתו ועצתו, אלא מבשרו... מלחמתו היא קודם כל לצדק הנרמס לעיניו ורק בשורה השניה לזכותו האישית...

עיריית תל־אביב זיכתה אותו בפרס על תגליתו ו„הרפואה" פירסמה את תוצאות המחקר בשמו ובשם יריבו גם יחד. אך המעניין שב־דבר — משה'ל לא נטר טינה ליריבו — מסיג גבולו, ומתוך סלחנות והבנה ידע גם הפעם למצוא את הגשר ללבו של האיש, כי זו היתה תכונתו הנעלה.

המחלה שקיננה בו, החלה לתת אותותיה. אך לשווא היו הפצרות החברים והידידים, הוא לא ידע לשמור על עצמו, לדאוג לבריאותו. הוא שכה הירבה לדאוג לאחרים, לחברים, לחולים ב„הדסה" — נהג בעצמו, בבריאותו, באכזריות רבה. לכל פנייה מידיד שישנה מאורח־חייו באה תנועת ביטול ביד, ניגון או בדיחה וגם אימרה — ספק בלעג ספק במרי־רות — כי אין לו מה להפסיד...

זכינו וארחנו אותו לפורים, החג האחרון שלו, במסיבת ידידים וחברים. הבטיח לבוא בפסח, ל„סדר", כפי שנהג פעמים אחדות. אולם לא ניתן לו לקיים את הבטחתו: המחלה הכריעה וריתקה אותו למיטתו בבית־החולים...

הידע את מצבו? באחד הביקורים אמרתי לו כי אם לא יבוא אלינו לפסח, יצטרך לבלות אתנו את חג השבועות, אך תגובתו היחידה היתה תנועת־יד של ביטול: „מי יודע איפה יהיה בשבועות"...

בא' באייר הוציא את נשמתו הטהורה והזכה. תהא נשמתו צרורה בצרור הנצח של חיי האומה!

מנשה בן־ישראל

ר' ישראל ב"ר מנשה לטוכה

לפני שלושים שנה נפרדתי מאבי; אז לא תיארתי לעצמי כי אנו נפרדים לנצח. דמותו מרחפת לנגד עיני־רוחי, כפי שראיתיו באותו בוקר חרפי אפור, בהיפרדי ממנו לפני עלייתי לארץ: הוא עמד דומם וחיוור והדיבור ניטל מפיו מרוב התרגשות. הבנתי לרוחו: קשתה עליו הפרידה מבנו יחידו. שפתיו נעו אט: „סע לשלום ושמור על עצמך".

יהודי ישר ובעל נפש עדינה. בעל מקצוע מומחה. לכל אדם, כקטון כגדול, התייחס ב־ידידות ובלבביות. שיחותיו היו מלוּוות הומור. בכל רגע פנוי מעבודתו היה מעיין בספר; חיבה יתירה רחש לתנ"ך, ובמיוחד — לישעיהו. תמיד מצא דרוש או פירוש משלו, ברוח הזמן, לנאמר במקרא.

במכתביו האחרונים ביטא את תשוקתו

ר' ישראל בר' מנשה לטוכה

לתורה. ואכן, מה שלא היה סיפק בידו לרכוש בבחרותו, בשל התנאים הקשים והיותו מטופל במשפחה, השיג אחר כך בכוחות עצמו.

היה ירא־שמים, אבל לא קנאי. כאשר אמי נ"י איימה עלי פעם כי תמנע ממני ארוחת־בוקר בגלל איחור בתפילת שחרית — עמד לצדי ואמר אגב היוך: „לא באיומים מסבירים לילד את חובת־התפילה; עליו לדעת, כי בלי בורא העולם אין קיום, ויש להודות לו מתוך רצון טוב"... דבריו שנאמרו בנחת, נכנסו ללבבי.

היה יהודי לאומי ומסור לציונות ותמיד שאל: „האם אזכה לראות את שמש ארץ־ישראל וזיווה?"

אך לא רצה הגורל שיראה את הארץ ש־עליה חָלם. בט' באב תרצ"ב נפטר בוַרשה, אחרי מחלה.

מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ)

ידוע היה בעיירתנו בשם „ר' ישראל האניעס", על שם אשתו האניע, תיבדל לחיים ארוכים, החיה עמנו בישראל. ר' ישראל הת־ערב אך מעט בעסקי האכסניה שלו, והמאַרחת בו היתה אשתו. היה מהלך כחולם בהקיץ, כמתנער מההמולה שבתוך ביתו. סביבו געש־רעש המון איכרי הסביבה, החצר היתה מלאה עגלות וסוסים. באווירה זו חי את חייו ואף גרגר של אבק־האדם הזה לא נדבק בו. אנין־דעת התהלך בעולמו של הקב"ה ואָצל מרוחו הזכה וממבט עיניו המלטפות על סביבותיו.

בבוא שבת ומועד, כאשר על ביתו ירדה השלווה, היה מהלך בצעדים אטיים לבית־הכנסת, מסלסל בשפמו הבלונדיני, ומקדים שלום לכל עובר ושב.

בבית הכנסת ישבתי לידו. היה נוהג להסביר לי — עפ"י פירוש משלו — פרקי פיוט בטוב־טעם ויראת־כבוד ליפי־התפילות, והדברים היו נעימים ומתקבלים על הלב.

ר' ישראל גם היה בקי בהוויות העולם וידע להאיר את המתרחש בתנועות הסוציא־ליסטיות למיניהן.

את בנו היחיד מנשה שלח לארץ־ישראל בשנת 1926 בעודו נער רך, מתוך תקווה להצטרף אליו בקרוב, אבל לא זכה להגשמת מאוויו ונקטף כחתף מארץ החיים במיטב שנותיו.

זכרו המבורך שמור בלב מוקיריו וידידיו הרבים.

מאיר בוקצין

ענוי־ארץ

בין בני עיירתנו שנפלו לפני בני־העוולה ההיטלריסטיים היו מצויים יהודים, נשים ו־גברים, שכל חייהם כאילו הסתירום צל, אך ראויים הם שנעלה זכרם בספר הזכרון. אלה לא היו לַמדנים גדולים, ולֹא נודעו באדיקותם, לא נימנו עם גבירי־העיירה ואפילו בין ה־„בעלי בתים" לא הכירם מקוֹמם, רחוקים מ־פעילות מפלגתית־לאומית או סוציאלית, לא התערבו בעניני הציבור.

היו אלה יהודים פשוטים, יהודי „כל־ימות־השנה": סנדלרים, חייטים, נגרים וכיוצא ב־אלה, שישבו כל ימות השבוע בבתיהם — ליד שולחנות־עבודתם, או שסיירו בכפרים בסביבה והלבישו והנעילו את האיכרים. רק ביום השישי אחרי הצהרים נטשו את עמלם וחזרו לבתיהם לקדש את השבת. יצויין, אגב, כי מהם שעסקו בגמילות־חסדים, שרבו הנהנים מהם ולא מעט תמכו בזולתם ועודדו את ברי־אותם ופרנסותיהם.

לייויק הורוביץ ודוד ציקליג

לייויק הורוביץ הסנדלר ודוד ציקליג ה־חייט — או לייויק ז'עליכעס ודוצ'קה — כפי שנודעו השניים בכינוייהם — שניהם בעלי מלאכה זעירים, סבלו רבות במלחמת־העולם הראשונה על כל אימותיה; משך ארבע שנים תמימות נרתמו בעוֹל כחיילים עניים, מסכנים ויהודים, בצבא הרוסי זולל היהודים. יום־יום עמדו בסכּנות־המלחמה ובהשפלות שהיו מנת־חלקם. ארבע שנים התגלגלו בשדות־הקרב, תחת מטר הפגזים ועל פני מוקשים מתפוצצים ופעמים רבות עמד מלאך המוות נכחם. לא נפצעו ושתתו דם. ושניים אלה — לייויק ודוצ'קה — נדרו נדר, שאם יהיה השם בעזרם והם יזכו לשוב בשלום הביתה, יקדישו מזמנם לעזור ולעודד את העניים והחולים בכסף ולהמציא להם מזונות ותרופות לפי הוראות הרופא. ואת נדרם זה קיימו באמת ובאמונה, כמו שנאמר: „בכל נפשך ובכל מאודך".

בכל ערב שבת, ערב חג, חול־מועד, בקיץ ובחורף, בשרב הלוהט, בגשם השוטף או ב־כפור, אפשר היה לראות שנַים אלה, את החייט הרזה והגבוה דוצ'קה ואת הסנדלר הגוץ לייויק מסובבים על הבתים וגובים תרומות שבועיות או תרומות בעלמא למען החולים העניים. עיירתנו ספוגת הרטיבות לא חסרה חולים עניים, שהיו זקוקים לעזרה רפואית, אוכל מזין ואפילו מלבושים. ואכן, הכתובת לעזרה זו היתה אצל שני אלה. חברם השלישי, יודל שוסטר, השתתף גם הוא מפקידה לפקידה בעבודת־מצווה זו של ביקור־חולים ולינת־הצדק. (זה האחרון ניצל בדרך נס יחד עם בני משפחתו ומתגורר בתל־אביב).

בכל חתונה, בכל ברית־מילה או סתם שמחה נראו השלושה סובבים בין האורחים וגובים תרומתם למען ביקור חולים. היתה להם, ל־יהודים טובים אלה, „חזקה" לערוך בפורים „משחק פורים" בהשתתפות ילדים שהיו מאַמנים אותם חדשיים קודם בהצגת התמונות המסור־רתיות של „דויד וגלית" או „מכירת־יוסף" והיו סובבים אתם על בתי היהודים האמידים ואוספים סכומים ניכרים למטרותיהם הנ"ל. כל בעל־בית וכל עקרת־בית ראו כבוד לעצמם להקביל את פניהם של „שחקני־פורים" אלה במטבע יפה ובדברי־מתיקה פורימיים.

לעתים קרו גם מקרים יוצאים מהכלל, כשהיה צורך בסכומים גדולים מהרגיל וקופת בקור־החולים לא יכלה לשאת בהוצאות. אז־אז היו אלה נטפלים אל האינטליגנציה של העיירה ומפצירים בהם כי יביימו מחזה לטובת הקופה. אלה נענו בעין יפה — בתנאי שבעלי המלאכה יעזרו בסידור הבמה ויאספו מבני העיירה את התלבושות הדרושות. לייזיק ו־דוצ׳קה * עם יודל יבל״ח היו נוטשים למשך כמה ימים את עבודתם והיו מסדרים את הכל על הצד היותר טוב. ואכן, ההכנסה מהצגת המחזה הצילה פעמים רבות את הייהם של נוטים למות. רבים מהחולים שהחלימו, וה־חיים עוד היום עם משפחותיהם ומפוזרים על פני הארצות השונות, מזכירים עתה ב־דמעות־תודה בעיניהם ובאנחה היוצאת מעומק־הלב את העסקנים היקרים הללו.

מרים גלמן

ועוד נשמה עדינה ורחומה שכמעט לא היתה ידועה בעיירה, מעשיה הטובים היו בסתר ובאלמוניות. הן זו „הרוקחת הקשישה" — ככינויה בפי בני העיירה — מ ר י ם ג ל מ ן. בהיותה אשה אינטליגנטית, בת כרך ובעלת השכלה רוסית גבוהה, התבדלה הגברת גלמן — מטעם לא נודע — מעל האוכלוסין היהודיים בלנין, לא לקחה חלק בעניינים היהודיים ה־מקומיים ולא חָברה אף אל הנשים האמידות יותר של העיירה. היה אצלה מחסן־סתר של בגדים ונעלים לגברים ולנשים ולילדים שנהגה לחלקם בסידי סודות, באמצעות שליחיה ה־מיוחדים, בין הניצרכים. בשקט ובהחבא היתה

* נתקבלו ידיעות כי גם דוצ׳קה נשאר בחיים ומתגורר ברוסיה (המע׳).

אופה ומבשלת כל יום חמישי בשבוע חלות־שבת, עוגיות, סירים מלאים דגים וצלי־של־בשר וכיוצא באלה מטעמים ושולחת אותם בימי שישי אל עניי־העיירה באמצעות אנשי סודה ואף זאת בשקט לבל ידע איש מכך, „למען השם"; אכן, בעיירה נחשבה לצדקנית גדולה ביותר. תרופות היתה מעניקה חינם לחברת „ביקור חולים" בתנאי אחד ויחיד — לבל יתגלה סודה בין האנשים. כך המשיכה לחיות הגבירה — מאריה גלמן, הרוקחת הזקנה; כזאת היתה — אחת מה„למד־וו".

חנה־פייגל מעדניק

בקבוצה מזהירה זו של הנשמות העדינות המוסתרות בצל בעיירתנו נוכל למנות גם את הישישה חנה־פייגל מעדניק — או „קושיכע" (על שם בעלה קושע, או יקותיאל, הבנאי). היא היתה אֵם לשישה בנים ובנות שתים. רובם של אלה היו נשואים והורים לילדים. אלא שלמרבה הצער לא זכתה לרוות נחת מהם — כל ילדיה ונכדיה, יחד עם בעלה, נסתלקו מהעולם הזה בעוד היא בחיים. מי מהם אבד מהעולם כחייל במלחמת העולם הראשונה, ומי כרע תחתיו כקרבן מחלה ממאירה והיא עצמה נשארה ערירית לעת זיקנתה. אך היא לא הניחה לגורל לשבור אותה בהלמות אסונותיו הכבדים ולא הטילה עצמה אל זרועות היאוש. בכל חום לבה הקדישה עצמה למעשי חסד וצדקה של עזרת חולים וניצרכים אחרים ועידוד אלמנות ויתו־מים בישותה המלבבת והמחייכת. ימים שלמים, מהבוקר עד שעה מאוחרת בערב, היתה עסוקה באיסוף נדבות, מזון ומלבושים בעבור העניים והחולים. מעולם לא ביקשה מאיש, כי יעזור

לה במעשיה הטובים, כי אם עשתה הכל ב־עצמה, בכוחותיה היא. לכל מקום רצה ואָספה נדבות למען העניים: בקור, בשלגים, בגשם שוטף, או בוססת בביצות היתה חשה לבקר חולים ולאוששם בחיוכה החם ובדבריה ה־טובים או לעזור ליולדת במזון טוב, ברחצה ובהחלפת כלי־המיטה, בהשגחה על ילדיה הקטנים של היולדת, הלבשתם, הזנתם ושלי־חתם אל בית־הספר. מעודה לא הפליטה מלה רעה וכל מעשיה בחיוך ובנועם הליכות. היא היתה אֵם לכל הילדים העניים, תומכתם של כל החלכאים.

בני לניץ בתפוצה

מרדכי רובינשטיין (מיגדלוביץ)

ר׳ אברהם־יצחק סלוצקי

ר׳ אברהם־יצחק ורעייתו חנה סלוצקי

ר׳ אברהם־יצחק סלוצקי, מהאישים הדגולים והבולטים של יוצאי עיירתנו, היגר לארצות־הברית לפני עשרות בשנים, בהיותו עול־ימים. אדם מחונן, יפה־רוח, ויפה־נפש, היה בין המייסדים הראשונים של ה„לאנדסמאנשאפט" הלנינאי באמריקה, שתפקידיו העיקריים היו, הושטת עזרה

וסעד חמרי ורוחני לניצרכי עיירתנו וכן למהגר „הירוק" שהגיע לאמריקה, בהשגת עבודה ובמתן פינה חמה עד אשר יסודר.

עם יחסו הלבבי החם לעריסת־הילדות בפולסיה הרחוקה, לא הועמו ערגת לבו, כמיהתו ואהבתו לארץ־ישראל. ביחוד מלאה נפשו דאגה וחרדה לארץ בתקופת מלהמת השיחרור, וקשה לי לתאר במלים את שמחתו עם קום המדינה. (לצערנו טרם זכה לבקר בארץ משאת־נפשו מטעמים משפחתיים גרידא, והנני תקוה שעוד נזכה לראותו כאן בינינו).

למוֹתר לציין, כמה מרץ ויזמה הקדיש להגשמת הרעיון של הוצאת ספר „יזכור", לעליית נשמתם של יקירינו שהושמדו ונטבחו כצאן ע"י החיה הנאצית. עוד התכנית בגדר של רעיון ערטילאי, באין עדיין החומר, וללא תמונות אהובינו, אשר צורתם נשתמרה רק בלבותינו וב־מחשבותינו — גילה התלהבות רבה לדבר. הוא היה הראשון שהמציא רשימות על אישים ודמויות מעיירתנו, והעלה בכשרון רב, בכל חום לבו ואהבתו, כל נפש ונפש מתחום זכרונותיו, אשר נכללו בספר זה. היה הראשון לספק לנו אוסף תמונות, בעלי ערך ציבורי וחברתי, שנשתמרו בידי קרובים, יוצאי העיירה. כל מאמץ לא היה יקר לאיסוף הכסף הדרוש והשקעת הטירחה לרכישת הנייר להדפסה ובד לכריכה, וכן להיתר העברתו לישראל, על אף זה שמתנגדים למפעל זה לא חסרו גם שם. אך תודות לעמלו הרב ולעזרת ידידים מסורים, כגון בן־עירנו המשכיל קלמן ב"ר דוד טמקין הכהן ואחרים, נלחם וגם יכול להם.

אשת־נעוריו, ח נ ה, המלווה אותו בדרך חייו, מסרה הרבה מכוחה ומירצה לעזרת ניצרכים בני לנין ולאהבת עיר־מולדתה; ביחוד דאגה במסירות לשארית־הפליטה באירופה אחרי השוֹאָה. עקרת־בית, שביתה פתוח לרווחה, למסיבות וקבלות פנים למטרות הכלל, מסייעת בידי בעלה בפעולתו הברוכה.

חיבת בני לנין והוקרתם תלווּם בפעולתם המסורה, שיזכו להמשיכה עוד שנים רבות.

זקני העיירה ופעילי הועד בארץ־ישראל

בהשתתפות האורח י. שקליאר ז״ל מארצות־הברית ביום האזכרה לקדושי לנין, שנת תשי״ג.

ועדת הספר

יושבים (מימין): מנשה יולביץ, חיים שלו (נקריץ), שרה פוגלמן (קולפניצקי), בן־ציון פורמן.
עומדים (מימין): מרדכי זייציק, יצחק סלוצקי, מרדכי רובינשטיין (מיגדלוביץ).

פנקס

פנקס

א.

קדושי עיר לנין, שנהרגו על קידוש השם ע"י הרוצחים־גרמנים
ביום ב' דר"ח אלול ה'תש"ב, 14 באוגוסט 1942

מרדכי ב"ר יוסף ציקליג
רחל (אשתו)
בתיה (בתם)

יעווא (יוכבד) פליוספדר
(פליטה מורשה)

לייב ב"ר יוסף ציקליג
שיינדל (בתו)
אֶלקה (בתו)

אשת יהודה בן לייב ציקליג
שני ילדיה

אשת הברמן (מפולין)
תינוק שלה

אליהו ב"ר יוסף ציקליג
גיטל (אשתו)

יוסף ב"ר נח רובינשטין
חישה (אשתו)

ויכנה אשת קלמן בבקין
פייגל (בתה)
ברכה (בתה) אשת אברהם זבין
קלמן (בנה)

נתן בבקין
דבורה (אשתו)

בתיה בת נתן (אשת יעקב קפלן)
יוסף (בנה)
וילדה אחת

חנה אשת הרשל'ה סלוצקי
ליובה אשת הרשל'ה קרבץ
ושלושת ילדיה
פריידל (פראַניאַ) סלוצקי

מינה רחל בבקין

ביילה (בתה) אשת אָשר גלייברמן
מרים (בתה)
חאמה (בתה)
בבה (בתה)

גולדה בת מינה רחל, אשת אָשר קפלן
צילה (בתה)

אֶלקה בת בצלאל זייצ'יק
הינדל בת בצלאל זייצ'יק

חיה בת זליג (אשת ברוך סלוצקי)
ובתה

איטקה אשת שלום קאניק
וארבעת ילדיה

הינדה אשת דוד־שלום צוקרוביץ
וארבע בנות

אסנה מייקאן
חישה (בתה)

פייבל בן דב צוקרוביץ
צירקה (אשתו)
ושלושה בנים

יעקב אפמאן (פריזיער)
צירה (בת אפרים גורודצקי) אשתו
אפרים (בנם)
פעשה (בתם)
פייגל (בתם)

אהרן לייב זייצ׳יק
רישקה בת איזיק (אשתו)
ביילה (בתם) זייצ׳יק
בתיה (בתם) זייצ׳יק

שרה פייגל אשת אברהם שניידמן
גולדה (בתה)

חישקה (בתה), אשת נחמן מיגדלוביץ
וארבע בנות

חייקה בת אברהם שניידמן
ושני ילדים

אשת שמחה שניידמן
וילד

נחום נתן יולביץ
גולדה (אשתו)
מיניה (בתם)
ושלושת ילדיה

מרים (מערע) אשת שמשון חיניץ
אסתר דבורה (בתה)
רישע אשת ישעיה ציקליג

חנה אשת שלמה רובינשטיין
שיינדל (בתה)

אשקה (בתה) אשת בנימין סטארובינסקי
שולמית (בתה)
אברהמ׳ל (בנה)

רבקה אשת יהודה רובינשטיין
טיליה (בתה)

אפרים גולדברג
פינקל (אשתו)

אסתר (בתם)
גולד׳לה (בת אסתר)
ואיסר׳קה (בנה)

נחמה אשת אליעזר חיים לילינברג
ביילקה (בתה)

אליקים מיגדלוביץ
מרים (מערע) אשתו
שחקה (בתם)

שיינדל (בתם)
וילד אחד של שיינדל

ישעיה ב״ר אהרן סלוצקי
פייגל (אשתו)
חייקה, אלקה, יענטה — בנותיהם
ושני ילדים של חייקה

ליבע מרגולין

איידיל (בתה) אשת וולוול זבין
ברלה (בנה)

יאַנטל מרגולין
ברל וליפא (בניה)

נחמה בת אריה אשת יצחק קריביצקי
פייגל (בתה)

ליפא טמקין
שיינדל אשת ליפא טמקין

לאה (בתם) אשת שמואל־יצחק מיגדלוביץ
חנה וריבה (בנותיה)

קירזשנעראווא (מורשה)
אֶפשטיינאווא (מורשה)

נחמה אשת מאיר סלוצקי
ריבה ודבושה (בנותיה)

אטל אשת זלמן ברסלר
שיינה (בתה) אשת באמע רפופורט
מאיר (בנה)
יצחק (בנה)

איטקה בת ניסן אשת בעניע טופציק
אסתר (בתה)

ברכה בת ניסן ברגמן
חינקה בת ניסן ברגמן

דובּה בת נחמיה טמקין
וילד

שרה אשת אהרן מיגדלוביץ
אסתר (בתה)

מלכה קוניץ׳ אשת השמש
איטה, שרה — בנותיה

סימקה אשת חיים־יעקב מיגדלוביץ

יוכבד ראסאמאחא, אשת הרשל גולדמן
חיים׳קה (בנה)

שרה חנה אשת קלמן לילינברג

אשת יצחק (איטשקע) בן ישעיה סלוצקי
מהריצ׳ינוביץ

לאַנע אשת משה בן אברהם־יצחק גולוּב
ושני ילדים

הרב משה מילשטין
רחל אשתו
הדסה (בתם)
פרומה (בתם)
יעקב (בנם)
איטה (בתם)
יצחק הרשלה (בנם)

ביינוש קירז׳נר
טמה (אשתו)

ביילה אשת נחמן קירז׳נר
ושלושת ילדיה

בתיה בת ביינוש אשת לאפצ׳יק
ושלושת ילדיה

שרה פייגל סלוצקי

יוסף בן אהרן שקליאַר
חיה שרה (אשתו)

באַשה (בתם) אשת דודה גורודצקי
וילד

שרה צירל אשת גרונם מיגדלוביץ
פייגל (בתה)
נחה (בתה) אשת קירשנצויג
וילד

אסתר בת גרונם, אשת זליג מרגולין
ושלושת ילדיה

קריינה בת מרדכי, אשת פיקסמן
וארבעת ילדיה

מאַנוּס זבין
חאשה ריבה (אשתו)
לייבל (בנם)
סוניה (בתם)
ושלושת ילדיה

סימקה אשת נתן־יצחק קורובוצ׳קה
משה (בתה)
וילד שלה

חישה בת נתן יצחק

גרשון ב״ר נחום סלוצקי
רחל (אשתו)
יענטה (בתם)
ושני ילדיה

אסתר אשת אליהו סַדובסקי
רחל
ובת חיה

משה ראובן זרצקי
ליפקה (אשתו)

פרומה (בתם), אשת יעקב ליפשיץ
לייזר׳קה (בנה)

מאיר חראַפּון
איטקה (אשתו)
ליובּה (בתם)
אברהם־יצחק (בנם)
ועוד שני ילדים

חאשה חראפון, אשת חיים קרבץ
ושלושה ילדים

נחום סאניס
סאַניה (אשתו)

שלמה (טאטל) אקא
מאַשה (אשתו)

שיינדל אשת ליפא זייצ׳יק
שרה (בתה)

אלטה אשת החזן משה נוביק
גולדה, סוניה — בנותיה

אשת אייזל טמצ׳ין
וילד

הינדה אשת חיים־דוד טמצ׳ין
הרשלה (בנה)

סוניה אשת סנדר חראפון
בן אחד
וארבע בנות

שמואל חיניץ
צירה (אשתו)
חנה (בתם)

אטל אשת הירשל לייב גורודצקי
אברהם׳ל (בנה)

חיה (בתה), אשת נחמן פלאט
ושני ילדיה (תאומים)

יעקב ב״ר ברוך ציקליג
ברכה (בתו)

רחל (בתו), אשת גדליהו ציקליג
משה׳לה ציקליג (בנה)
גיטלה (בתה)

גולדה אשת יצחק ריינגולד
אסתר (בתה)
הניה (בתה)

חייקה (בתה) אשת הרשל רייכמאן
ושני ילדיה

אלקה אשת חיים שברין
פייגל, שרה ורחל — בנותיה

מרדכי לייב ציקליג

יצחק ווילק (בלעכער)
פריידה (אשתו)
ושני ילדים

אסתר אשת דוד קירז׳נר
חיה (בתה)
ובן אחד

שמעון ב״ר הירשל לייב גורודצקי
אשתו וחמישה ילדים

ינטה רחל אשת זליג ציקליג

אסתר אשת הירשל רובינשטין
חנה (בתה)
לייבל (בנה)
לאֶנה (בתה) אשת משה שולמן
עדינה (בתה)
וילד

רישה אשת גרונם מיגדלוביץ

באשה בת דניאל קאניק
וילד

יהודה בן חיים גולוּב
חנה (אשתו)
וארבעה ילדים

אשת ברל בן גרונם מיגדלוביץ
ושני ילדים

לייוויק בן מיכלה גורביץ
פייגל (אשתו)
הניה (בתם)
מיכליה אשת יהודה קרבץ

גולדה בת יהודה קרבץ
ושני ילדים

אלתר גורביץ
גיטל (אשתו)
גרוניה (בתם)
סוניה (בתם)
מרדכי בן משה גורביץ

חוה אשת ישעיה לאטוכה
גיטל (בתה)
מאשה (בתה)
צירל (בתה)

איטקה אשת דוד ציקליג
זליג (בנה)

פראדל אשת לייב ריקלין
גולדה (בתה)

פייוול סטריגאטש
חיה (אשתו)

גיטל (בתם) ושני ילדים שלה

מירל בת פייבל
וילד שלה

נחמה בת פייבל

מאשה אשת גרמאן וילד,
סַבינה אחות מאַשה — פליטים מוַרשה

שיינדל אשת משה זייצ׳יק

הינדה אשת ברל רבינוביץ
ושני ילדיה

מַניה אשת משה ניסל מיגדלוביץ
לאה (בתה)
יענטל (בתה)

חיים ב״ר אהרן סלוצקי
חיה אשתו
חישה (בתם)

חאשקה אשת אליהו סלוצקי
ושתי ילדות

זיסל אשת אייזל בעהון
אֶשקה (בתה)
שפרינצה (בתה)
שרה (בתה)
וולוול (בנה)
מנדל (בנה)
שמואל (בנה)
ועוד שני ילדים

חאשה אשת אליהו־אהרן זרצקי

נחה אשת אליהו חראפון
לייבל (בנה)
משה (בנה)
הירשל (בנה)
ועוד ילד אחד
פשה אֵם נחה

שרה צוקרוביץ
איטקה צירל (בתה)
פייגל (בתה)

אשת פייבל בן שרה צוקרוביץ
וילד

הלל זייצ׳יק
גוטה בת לייבל זייצ׳יק
ליפקה, אסנה
ושפרה — בנות לייבל זייצ׳יק

פרומה אשת גרונם בן נחום סלוצקי

אֶשקה רייזל אֵשת מרדכי קרבץ
יהודית (בתה)
הניה (בתה)
שמעון (בנה)

יעקב לזבניק
רייזל (אשתו)

סוניה (בתם)
ושני ילדיה

אסתר בת יעקב לזבניק
ד״ר פלדמן (בעלה)

ברוך בן יעקב לזבניק

מיכליה אשת משה׳קה לזבניק
וילד שלה

פייגל אשת יוסף שוב
חנה (בתה)
הרשלה (בנה)

הירשל קושה גלנסון
חיה־שרה (אשתו)
רחל (בתם)

יוכבד (יאכע) אשת ישראל חיניץ
טשרנה (בתה)

שני ילדים של נחמיה טמקין

זאב לטוכה
באשא (אשתו)
עקיבא בן זאב לטוכה
חישה (אשתו)
ושלוש ילדות

אלטה אשת מרדכי ברוכין
אפרים (בנה)

אהרן בן ישראל גלנסון
סימקה (אשתו)
שלוש ילדות
וילד אחד

שרה אשת שלמה גלנסון
ושני ילדיה

בצלאל קולפניצקי
דינה (אשתו)

יצחק קולפניצקי
ביילה (אשתו)
אסתר (בתה)
בשקה (בתה)

ביילה אשת יצחק בן מרדכי שוסטרמן
וחמישה ילדים
אחות ביילה שוסטרמן

לאה קולפניצקי
בריינדל (בתה)

פייגל (בתה) אשת הירשל טמקין
ושני ילדיה

יוסף בן אשר גינזבורג
שיינדל (אשתו)
ריבה (בתם)
וילד שלה

חישה בת יוסף גינזבורג
אָשר בן יוסף
אשת יצחק בן יוסף גינזבורג
וארבעת ילדיה

ליפשה אשת דב צוקרוביץ

צירקה אשת מרדכי קירז׳נר
ושלושת ילדיה

אסתר אשת מרדכי מישאֶלוֹב
מלכה (בתה)

פייגל אשת ברל ונדרוב
משה (בנה)
הינדה (בתה)

נחה אשת יוסף זרצקי

אהרן מילנר
חנה (אשתו)
דוד, משה — בניהם

דוד שוסטרמן
רחל (אשתו)
שמעון (בנם)
מאַשה (בתם)
נשה (בתם) אשת יוסלבסקי
טייבלה בת נשה

האָדל אשת יצחק שוסטרמן
סוניה (בתה)

רייזל אשת יעקב קרבץ
דבורה (בתה) אשת ישראל גולדמן
חנה (בתה)
צביה (בתה)
פייבל (בנה)
שיינדל (בתה)
ישעיה (בנה)
ועוד ילד אחד

זליג גלנסון
יקותיאל (נכדו)

פריידל בת זליג אשת משה צוקרוביץ
ושתי ילדותיה

זלאַטה אשת משה אהרן שוסטרמן
שמעון (בנה)

מרדכי קמינסקי
ריבה (אשתו)
ושתי בנותיהם

פסח לאמדין, בן אליהו
חאשקה בתו, אשת קצמאן
ושני ילדיה

אברהם מיגדלוביץ, מהריצ׳ינוביץ
שיינה (אשתו)
עובדיהו (בנם)

רחל (בתם)
יענטה (בתם)

נחמן אליינִיק
חיה קריינה (אשתו)
דבורה (בתה)
וילדה אחת בת מיניה בת מאטשה יולביץ

אלתר ברודוצקי
ריבה (אשתו)
אייזיק (בנם)
גיטל (בתם)
ושני ילדיה

חיה בת אלתר
פייגל בת אלתר
באשה בת אלתר
שאול רובניץ׳
באשקה (אשתו)
ושני ילדיהם

באשה פדרסקי
אשקה (בתה) אשת בועז רובינשטין
יוסף (בנה)
יעקב (בנה)
פעשה (בתה)

ריבה אשת חיים פדרסקי
יוסף (בנה)
פייגל פדרסקי

סימקה אשת אלתר יולביץ
בריינדל (בתה) אשת הירשל שורצמן
ושלושת ילדיה

שיינקה בת אלתר
ושני ילדיה

חישה בת אלתר, אשת לייב צוקרוביץ
וילד שלה

חיה לאה אשת אליהו ציקליג
אדל (בתה)
ועוד שתי ילדות

צירל אשת שמואל הולצמן
ושני ילדיה

ריבה אשת יעקב טופצ׳יק
וחמשת ילדיה: שלמה, זליג, ברוך,
אליהו, מרים

שרה בת דב, אשת ליפא טופצ׳יק
ובתם מרים

שיינקה בת חיים דוד, אשת פייבל חיניץ
וילד אחד

מינקס, אשתו וילדם — פליטים

חיה אשת גרשון פסצקי
ובתה

חנה באשה, אשת גדליה קפלן
אסתר (בתה)
נעשה (בתה)
ושני ילדים

הינדה אשת חנן אפשטיין
סוניה (בתה) אשת ברוך ציקליג
וילד אחד

רחל לאה אשת שלמה ניסן ווארשאל
דבורה (בתה)
ושלושת ילדיה

מרים אשת יצחק ווארשל
שולמית (בתה)

באשקה אשת מתתיהו רובינשטיין
סימה (בתה)

וולוול קולפניצקי
ליבה (אשתו)
ושתי בנות

פייגל אשת משה׳קה גלנסון
ושתי ילדות
חנה באדניץ׳
ותינוק

מאיר בער שוסטר
חיה שיינדל (אשתו)

רייזל אשת ברוך סטריגאטש
לייבל (בנה)
זלמן (בנה)
באשה (בתה)

חיה אֶלקה אשת לייב קאניק
שני ילדים של דינה בת לייב,
אשת אָשר סלוצקי
אשת אָשר סלוצקי השניה וילד

נחמה־שרה אשת ישראל־אהרן איסר׳ס
נישקה (בתה)
חיה (בתה)
יצחק (בנה)

מרדכי שוסטרמן
פייגל (בתו)
אשת דוד שוסטרמן
ושלושת ילדיה

אשת משה שוסטרמן
ושני ילדיה

בצלאל סטרובינסקי
ינטה (אשתו)

משה׳קה סגלוביץ׳
דבורה (אשתו)
בוניה (בתם)
הענאַך (בנה)

דובה אשת משה מיגדלוביץ
הרצל (בנה)
שרה (בתה)

וולוול (בנה)
יוסי (בנה)
שמחה (בנה)

עובדיהו וויניק
געליה (אשתו)
יענטל (בתם), אשת יעקב מאַסלוב
יעקב מאסלוב
חיים (בנם)

חנצ׳ה אחות געליה מהורודוק

מאשה אשת טוביה וויניק
פייבל (בנה)
סוניה (בתם)

איטקה וויניק
מאַשה (בתה), אשת גאכמן
וילדה שלה

אסתר אשת אברהם גולוב
ליובה (בתה), אשת משה שפירא
אברהם׳ל (בנה)

רחל וצרבין, אשת אָשר גולוב

קליגר ופקאי — פליטות

לייב חיניץ
נחה (אשתו)

פייגל אשת דוד טמקין

מרדכי מייקון
אלטה (אשתו)
בתיה (בתם)
פניה (בתם)
מארישה (בתם)
וילד אחד

סנדר חיניץ
טמה (אשתו)

פריידל בת ישראל סלוצקי
ינטה בת ישראל סלוצקי
ועוד בת אחת

יהודה לווין
שרה הניה (אשתו)
פייגל (בתם)

חנה אשת חיים שמחה רובניץ׳
חיה אטיה (בתה)
אלתר (בנה)
הניה (בתה)

חאשע סלוצ׳אק
ילדה אחת
ילד אחד

גולדה אשת משה לאטוכה
חיה (בתה) אשת קאהן
משה (בנה)

פייגל אשת דוד יולביץ
וארבעה ילדים

רחל בת יעקב קירז׳נר

שני ילדים של ישראל גורודצקי

נח רובינשטיין
איטקה (בתו)

נח יולביץ
ריבה (אשתו)

ליפא בן שמאי רובינשטין
לאה (אשתו)
בלה (בתם) (מיקשביצ׳י)

העניה, אשת לייזר גולוב
מלכה (בתם)
מאיר (בנם)

אֶשקה (בתם), אשת יצחק גינזבורג
וילד

ברוך לאַטוכה
גולדה (אשתו)
ושתי בנותיהם

אליהו בן אשר גינזבורג
ביילה (אשתו)
בושה (בתם), אשת קנדלשטיין
וילד

אהרן שקליאר
חיה רחל (אשתו)
חישה (בתם)
ושני ילדיה

אסתר בת אהרן, אשת בוימן
וילד שלה

חישה אשת משה מישלוב

פריידקה אשת יצחק וואַרשאַל

רבקה־רחל אשת סנדר שוסטר
פייגל (בתה)
וילד שלה

חיה אשת יעקב גורביץ
וארבעה ילדים

מרים (מערע) בת חיים גולוב
ושני ילדיה

לוצקי שרה (מוולקע)
(גרה אצל חנן אפשטיין)

ממילביץ	—	15 איש
מחוורוסטוב	—	10 ״
מגראַבּוֹב	—	5 ״
מוולקע	—	45 ״
פליטים מפולין	—	15 ״
		90 איש

מיוצאי חוורוסטוב, שנהרגו בלנין היו:
איידל חיניץ
מיכלה גולוב עם ילד
אסתר־רחל גולוב עם שני ילדים

הרשימה נערכה ע״י: מ. זייצ׳יק, ליפא מישלוב, מאַשה סלוצקי

ב.

אנשי לנין שנהרגו במלחמה ושהושמדו בגיטאות ומקומות אחרים מחוץ ללנין

בן־ציון בן מרדכי ציקליג (הורודישטש)
ישראל׳יק בן מרדכי ציקליג (במלחמה)
בצלאל בן לייבה ציקליג (במלחמה)
ישעיה בן אליהו ציקליג (במלחמה)
הרשקה בן משה ניסן מיגדלוביץ (עם נסיגת הרוסים)
משה׳ל בן נתן בבקין (במלחמה)
יעקב קפלן (חתן נתן) (במלחמה)
לייבל בן דב צוקרוביץ (בשבי בגרמניה)
הרשל בן שרה טמקין (במלחמה)
משה בן אהרן לייב זייצ׳יק (קרמניץ)
פייוול בן אברהם שניידמן (במלחמה)

זשאַמה בן אברהם שניידמן (בשבי בגרמניה)
אליהו בן חיים סלוצקי (במלחמה)
שמואל בן נחום נתן יולביץ (לָכוה)
יצחק בן אליקים מיגדלוביץ (במלחמה)
יצחק בן ליפא טמקין (במלחמה)
דוד בן זלמן ברסלר (קוֹראֶניץ)
אברהם׳ל בן ניסן ברגמן (בנסיגת הרוסים)
פייוול בן אהרן מיגדלוביץ (ינוב ע״י סוקולקי)
אַלטה, אשת אהרן משה וַיסבלט (מיקשביץ)

סנדר בן אהרן משה ויסבלט (במלחמה)
ברל בן אהרן משה ויסבלט (מיקשביץ)
ישעיה בן זליג ציקליג (מיקשביץ)
פייגל אשתו (ויסבלט) (מיקשביץ)
אברהם׳ל בן מנוס זאַוין (במלחמה)
הרשל׳ה בן יהודה קרביץ (במלחמה)
אברהם׳ל בן דוד קירז׳נר (במלחמה)
אהרן בן דוד קירז׳נר (במלחמה)
הירשל בן חיים בריל מיגדלוביץ (לָכוה)
ליבה (שוב) אשתו (לָכוה)
טוביה (בנם) (לָכוה)
חיים (בנם) (לָכוה)
אליהו בן משה חרפון (במלחמה)
סוניה בת מרדכי מנדלבוים (ריבלין) (מיקשביץ)
אסתר בת מרדכי מנדלבוים (אברמוביץ) (מיקשביץ)
יצחק בן מרדכי מנדלבוים (פינסק)
ליפה בן שיימה רובינשטיין (מיקשביץ)
גרונם בן נחום סלוצקי (כוורוסטוב)
פייוול בן נחום סלוצקי (מיקשביץ)
ויטשה בת משה ראובן זרצקי (כווטיוק) (פינסק)
ילדיה (פינסק)
חיה בת חיים סלוצקי (ורשה)
ויטשה בת חיים סלוצקי (פינסק)
מַניה בת פייוול סטריגץ (פינסק)
פייוול בן שרה צוקרוביץ (כוורוסטוב)
אליהו אהרן בן אייזל ביהון (במלחמה)
ישעיהו בן יצחק ריינגולד (במלחמה)
משה דוד בן לייבל זייצ׳יק (במלחמה)
אליעזר בן יוסף זריצקי (בוסקו זדרוי)

שמואל קמינסקי (?)
חיים בן יוסף פדרסקי (בנסיגת הרוסים)
לייוויק בן עובדיהו ויניק (מיקשביץ)
שיינדל אשתו (ציקליק) (מיקשביץ)
נחמן בן עובדיהו ויניק (במלחמה)
אפרים סטרובינסקי (דוידהורודוק)
גרונם סטרובינסקי (לָכוה)
ישראל בן שאול רובניץ (במלחמה)
ישעיהו בן זליק גלנסון (ברנוביץ)
ביילה בת אברהם גולוב (ברנוביץ)
לייבל בן איטקה ויניק (לוּנינאָץ)
טוביה בן איטקה ויניק (דוידהורודוק)
ברוך בן מרדכי לייב ציקליק (הנצביץ)
טאָמה בת לייבה חיניץ (פינסק?)
ברוך בן אליהו גינזבורג (ברנוביץ)
מיכל בן יוסף גינזבורג (בריסק)
חנה בת יוסף גינזבורג (ורשה)
יצחק בן לאה קולפניצקי (בשבי בגרמניה)
יעקב (יטשה) בן מרדכי ציקליק (במלחמה)
יואל בן מרדכי ציקליק (במלחמה)
שלמה בן מרדכי ציקליק (במלחמה)
בן ציון בן רוזשקה מיגדלוביץ (פינסק)
גיטל בת רוזשקה מיגדלוביץ (רובנה)
יצחק בן יעקב גורביץ (במלחמה)
משה בן מרדכי שוסטרמן (במלחמה)
זליק בן סנדר שוסטר (בשבי בגרמניה)
אהרן׳קה בן רוזשקה מיגדלוביץ (מיקשביץ)
מלכה אשתו (מיקשביץ)
ישראל׳יק מיגדלוביץ (פינסק)
פסיל מישלוב (בת מרדכי) (סרני?)
אייזיק מיכאל בן נח רובינשטיין (סטאָרובין)

(ערוכה ע״י מרדכי זייצ׳יק)

ג.

הפרטיזנים היהודים יוצאי עיירת לנין שנהרגו ביערות רוסיה הלבנה בקרבות עם הנאצים

יעקב בן לייב ציקליג
ברוך בן אהרן סלוצקי
משה (בנו)
זליג (בנו)
קליגר (פליט מורשה)
חיים טדליס (חתן לייב ציקליג)
משה בן דב צוקרוביץ
שמחה בן אברהם שניידמן
יצחק בן ישעיהו סלוצקי
אשר גלויברמַן
יצחק בן אֲסנה מייקון
יחיאל בן חיים סלוצקי
אליקים בן אהרן סלוצקי
ישעיה (בנו)
ליפה (בנו)
הירשל (בנו)
אהרצ׳ה (בנו)
ברוך בן מאיר בריל שוסטר
מוטיל (מרדכי) (אחיו)
שמואל (אחיו)
יהודה בן שלמה רובינשטיין
בנימין סטרובינסקי
יצחק קריביצקי
יעקב (בנו)
אליעזר חיים ליליגברג
הרשל גולדמן (בעלה של יאָחע)
הירשל בן אליהו סַדוֹבסקי
יצחק סלוצ׳אַק
לייבה בן יצחק סלוצ׳אַק

ישעיהו בן משה לָטוכה
שמואל יצחק בן גרונם מיגדלוביץ
אליעזר קירשנצווייג
זליג בן ליבה מרגולין
וולוול (זאב) בן מנוס זבין
דוד בן משה נוביק (במלחמה אחרי שחרורו מהפרטיזנים)
שמואל בן משה־ראובן זרצקי
הרשל לָפצ׳יק
אייזיק בן חיים־דוד טאָמצ׳ין
גדליהו פיקסמן
דוד בן מרדכי שוסטרמַן
משה בן זליג גלנסון
אייזיק בן הירשל רובינשטיין
משה (אחיו)
ברוך בן יהודה שוסטר
בוניה (ברוך) בן דוד ציקליק
בוניה (ברוך) בן פייבל סטריגָץ׳
אייזל (אייזיק) בן חיים ביהון
אפרים בן יצחק וילק
האָנך (אחיו)
ניסל בן אליעזר רבינוביץ
יעקב בן נפתלי קרביץ
ישראל גולדמן (חתנו)
ירחמיאל דבורין
מוטיל (מרדכי) בן דב בורוכין
בריל (בנו)
בועז בן נח רובינשטיין
מתתיהו רובינשטיין

לייזר (אליעזר) (בנו)
חנן אפשטיין
משה׳ל שפירא (בעלה של ליבה גולוב)
גדליהו קפלן
אליהו בן משה סגלוביץ
לייזר בן גרשון פסצקי
יצחק בן שלמה ניסן .וַרשל
? בן הרוקח
אליהו ציקליג
ישעיה (בנו)
הרשל שברצמן
לייבה בן קושה (יקותיאל) גְלנסון
חיים (אחיו)
שלמה (אחיו)
לייזר (אחיו)
מנדל (אחיו)
שמואל׳יק בן מרדכי מישלוב
שכנא (אחיו) (במלחמה, אחרי
השחרור מהפרטיזנים)
ליפה בן משה מישלוב
אברהם׳ל בן לייביק קרביץ
קושה (יקותיאל) (אחיו)
ישראל בן מושינקה גורודצקי
אפרים בן ישראל אהרן איסרס
לייזר (אליעזר) גולוב
יצחק (בנו)
פיניה (פנחס) (בנו)

סנדר בן חיים שוסטר
אברהם׳ל (בנו)
חנן גרושקה (חתנו)
מנדלה מיגדלוביץ
לייזרקה יולביץ „רייקאָס"
רייקה (אשתו)
דוד בן ברוך לַטוכה (בקרב על ברלין,
אחרי השחרור מהפרטיזנים)
יעקב גורביץ
ביניה (בנו)
קנדלמן (פליט)
אליעזר אהרן בן יצחק קולפניצקי
מרדכי קירז׳נר
חיים בן יהודה קרביץ
ישראל קצמַן (חתן פסח למדין)
גילק (בעלה של נישקה איסרס)
זבר (בעלה של ברכה זרצקי) ?
הוברמן (פליט)
אליהו בן שואל רובניץ
שמואל בן דבורה יולביץ (בן 9 חדשים)
גדליהו בן יעקב ציקליק (במלחמה,
אחרי השחרור מהפרטיזנים)
לייבל בן יוסף שברצמַן (במלחמה,
אחרי השחרור מהפרטיזנים)
נחום פרפליוצ׳יק (במלחמה, אחרי
השחרור מהפרטיזנים)

הרשימה ערוכה ע״י מרדכי זייצ׳יק

אונדזער שטעטל לעניןֹ

א יזכּור בוך

ארויסגעגעבן פון דעם קאמיטעט פון לענינער לאנדסלייט אין ישראל
מיט דער באטייליגונג פון לענינער לאנדסלייט אין אמעריקע
תל-אביב, 1957

אנטשטייאונג פון שטעטל

*

קולטור און ערציונג

*

לעבענס באדינגונגען

*

אומקום און נקמה

*

פארטייען און אינסטיטוציעס

*

עראינערונגען

*

שוהלן און כלי־קודש

*

פערזענלעכקייטן

*

לאנדסלייט

אנשטייאונג פון שטעטל

אינג׳ מרדכי זייטשיק

די אנטשטייאונג פון לענין

א

די הויפט שוועריקייט באשטייט אין פעסטשטעלן די גענוי, אָדער צומינדסטן די אומגעפערע דאטע, ווען אונדזער שטעטל לענין איז אנטשטאנען, נעמענדיק אין אכט, אז עס זיינען ניט פאראן קיין שום ממשותדיקע היסטאָרישע דאקומענטן, אויף וועלכע מען זאָל זיך קענען מיט זיכערקייט שטיצן.

אין אויסגעפונען און פעסטשטעלן דעם אָנפאנג פון לענין האָב איך זיך באנוצט מיט: 1. אויפשריפטן אויף די עלטסטע מצבות פון אלטן בית עלמין; 2. מיטן פנקס פון דער חברה קדישא און מיט אנדערע מקורות, ווי צ. ב. דערציילונגען פון די עלטסטע איינוואוינער פון שטעטל, וועלכע האָבן גוט געדענקט, וואָס זייערע זיידעס פלעגן זיי דערציילן וועגן די פריערדיקע דורות א. א. וו.

אויפן סמך פון די אלע ידיעות און אויסרעכנונגען קאָן מען כמעט ווי פעסט־שטעלן, אז די אנטשטייאונג פון שטעטל פאלט אויס אין די יאָרן 1640—1650. עס איז מעגליך א טעות פון 10 ביז 15 יאָר, אָבער רעכנדיק זיך מיט די אויבנדערמאָנטע מקורות, איז מיט זיכערקייט אנצונעמען, אז אָט די דאטע איז א ריכטיקע.

לויט די אמערסטן פארשפרייטע ידיעות שטאמט דער נאָמן לענין דערפון, וואָס אין דער אומגעגנט האָט מען פון שטענדיק אָן געזייט א סך „ליען״ פון וועלכן עס ווערט געמאכט פלאקס. לויט אנדערע ידיעות, שטאמט „לענין״ פון נאָמן „לענא״, א גרעפין, וואָס אויף איר נאָמן האָט מען אנגערופן דאָס שטעטל.

ב

די ערשטע אַנטוויקלונגס־יאָרן

דאָס ערשטע הויז, וואָס איז געווען דאָס פּאַרמיר־קעמערל, ארום וועלכן עס זיינען מיט דער צייט אויסגעוואקסן מערערע איינצעלנע הייזלעך — איז געווען א „קרעטשמע״, ד. ה. א פארפאַר־הויז, וואָס איז געשטאנען אויפן אָרט, וואו מיט יאָרן שפעטער האָט זיך אויסגעפאָרמירט די הויפט גאַס פון שטעטל, אַ פּאָר הונדערט מעטר ווייט פון טייך סלוטש.

די קרעטשמע האָט געלאָזט אויסבויען א געוויסער גראף, וועלכער פלעגט ארומפאָרן צוליב זיינע געשעפטן אין יענער סביבה.

גראף איז געווען דער באזיצער פון געוואלטיק גרויסע פעלדער און וועלדער

אין רוסלאנד, פון וועלכע איין טייל האָט זיך אויך געפונען אין דער פינסקער געגנט. ישובים זיינען געווען דאָ, אין די נידעריקע בלאטע־טאָלן, זייער ווייניקע, געציילטע; פון איינעם ביזן צווייטן האָבן זיך געצויגן לאנגע שטחים, פוסטע, ניט באוואוינטע — האָט מען אויף די וועגן אויפגעשטעלט „קרעטשמעס", וואו מ'האָט געקאָנט קריגן אַ גלאָז הייסע טיי, אַ טרונק בראָנפן, צובייס און אויך אַ נאַכטלעגער. מערסטנטיילס האָבן באדינט אין די קרעטשמעס יידן, וועלכע זיינען געווען דעם גראפס יידן.

דער גרינדונגס־אָרט פון שטעטל

דער אָרט איז גראָד געווען אַצוגעפּאסטער, ווייל ער געפינט זיך זייער הארט ביים טייך סלוטש. אזוי ווי די קאָמוניקאציע מיטלען זיינען דעמאָלס געווען זייער באשרענקטע, איז דער הויפּט פארקער געווען מיט וואסער.

דער טייך סלוטש, וועלכער איז א גאנץ טיפער (ערטערווייז אפילו זייער טיף), איז געווען א אידיאלער וועג פארן טראנספּאָרט פון גרויסע מאסן געהילץ פון אלערליי סאָרטן — אויסגעארבעטע און רויע — צונויפגעקלאפטע אין אזוי גערופענע „גאנטשי־קעס", וואָס מען האָט געלאָזט פריי שווימען אויפן טייך מיטן שטראָם אראָפּ העט ווייט ביזן „פריפּעט", אין וועלכן דער סלוטש פאַלט אריין און פון דאָרטן נאָך ווייטער ביז צום דניעפּר און שווארצן ים.

עס איז אינטערעסאנט, וואָס דאָס ווייטערדיקע אויסבויען זיך פון שטעטל איז אפילו אין די שפּעטערדיקע יאָרן תמיד פאָרגעקומען ארום און דערנעבן דער „קרעטשמע", כאָטש דער אָרט איז גראָד דאָ געווען זייער א נידעריקער, בלאָטיקער און ס'פלעגט נישט העלפן דאָס אנשיטן יעדעס מאָל זאמד, כאָטש אין אַ מרחק פון 1—2 קילאָמעטער צפונדיקער, אויך ביים טייך, געפינט זיך א פּרעכטיקער, טרוקענער און הויכער פּלאץ באוואקסן מיט סאָסנע בוימער, ממש א דאטשע־אָרט.

דאָס באזעצן זיך פון די ערשטע יידן איז פאָרגעקומען בהדרגה'דיק און כמעט אין זעלבן טעמפּאָ ווי פון דער קריסטלעכער באפעלקערונג, ד. ה. פון די ווייס־רוסן. די ערשטע יידן, וועלכע האָבן זיך דאָ באוויזן, זיינען געווען פון סלוצק (90 קלמ. צפונדיק פון לענין) און פון פינסקער געגנט. שפּעטער אויך אייניקע פון שטעטל לאכווע (30 קלמ. מערבדיק פון לענין), וואָס איז געווען עלטער פון לעניז.

די אנטוויקלונג פון שטעטל אין פארלויף פון די ערשטע הונדערט יאָר איז געווען זייער א ווינציקע און די אלגעמיינע צאָל איינוואוינער איז ניט איבערגעשטיגן איין הונדערט.

ג

וואוקס אין 2־טן יאָרהונדערט פון שטעטל־עקזיסטענץ

אין פארלויף פונם 2־טן יאָרהונדערט איז שוין די ענטוויקלונג און וואוקס פון שטעטל געווען גרעסער. מיר ווייסן, אז אין דער 1־טן העלפט פון 2־טן יאָרהונדערט

צום אנטשטיין פון שטעטל האָבן זיך אין אים געפונען עטליכע „מנינים״ יידן, וועלכע האָבן זיך שוין דערלויבט אראָפּצובערענגען אין שטעטל אן אייגענעם שו״ב, אזש פון מינסק דאָס איז געווען ר׳ לייבקע זייטשיק, וועלכער איז אָנגעקומען קיין לענין אומ־געפער אין יאָר 1770 און איז שוין דאָרט פארבליבן.

אויך האָט זיך פיל פאַרגרעסערט די צאָל קריסטלעכע באַוואוינער, וועלכע האָבן געארבעט אויפן פעלד, געוואוינט אין קליינע הייזקעס מיט שטרויענע דעכער און געהאנדלט מיט די יידן און זיך באַזאָרגט מיט די עלעמענארסטע זאכן אין וועלכע זיי האָבן זיך צו יענער צייט גענויטיקט.

ד

די פארצווייגטע פאמיליעס אין שטעטל צו יענער צייט

צו די צאָלרייכסטע פאמיליעס האָבן דעמאָלס געהערט די: ציקליקעס, סלוצקיס, „דוד׳עס״, נאָך זיי די גאלובס און זייטשיקעס.

די ציקליקעס שטאמען פון לאכווע. צום ערשט זיינען געקומען פון דאָרט קיין לענין די צוויי ברידער מענדל און דוד. מענדלס קינדער, יאשקע און מרדכי האָבן זיך פארצווייגט און האָבן פארנומען א ווינקל ביים סאמע סוף פון גאס, אין דער ריכטונג צום טייך.

אויך פון דוד׳ס זון ברוך האָט זיך פארצווייגט א גרויסע פאמיליע, וועלכע מ׳האָט גערופן די „ברוכעס״. זיי האָבן זיך באזעצט אין צווייטן עק גאס אויף דער גויישער זייט און האָבן פארנומען א גאנצן „קווארטאל״ ביז צו דעם אָזיער.

די סלוצקעס, וועלכע שטאמען, ווי עס באווייזט זייער נאָמען פון סלוצקער געגנט, זיינען אייך געווען פון די סאמע עלטסטע און צאָלרייכסטע משפחות אין לענין.

זיי האָבן זיהך אויסעגצייכנט מיט געזונדקייט און איינפאכקייט.

די דריטע פארצווייגסטע משפחה, די „דוד׳ס״, האָט מען גערופן נאָכן אלטן דוד, וועלכער האָט געהאט פיל טעכטער און אלע אויסגעגעבן פאר פיינע איידעמס, יודעי תורה און געלערנטע, וועלכע האָבן געשטאמט מערסטנטיילס פון סלוצק.

די אנדערע גרעסערע פאמיליעס, ווי די רובינשטיינס, מיגדאלאָוויטשעס און א. וו., זיינען שוין שפעטער אָנגעפאָרענע פון די ארומיקע און ווייטערדיקע דערפער.

ה

דאָס קולטורעלע לעבן אין יענע יאָרן

דער הויפט אָרט פאר צוזאמענקומען זיך און פארן געזעלשאפטלעכן לעבן איז געווען די שוהל, וואו מ׳האָט כמעט שטענדיק געקענט זיך צוהערן צו א בלעטל גמרא, א פרשה חומש און רש״י און סתם אזוי דורכשמוסן זיך מיט וועמן ס׳איז און הערן א ביסל נייער פון דער גרויסער וועלט.

די הויפט באַשעפטיגונג פון דער יידשער באַפעלקערונג איז געווען מלאכה: שוסטערייַ, שניידערע, סטאָליערייַ און שמידערייַ, שפעטער זיינען אויך געווען עטלעכע קרעמער. די ערשטע קראָם האָט געעפנט חיים פאפיערנא.

חוץ דעם האָט א בכבודדיקן אָרט פארנומען די וואלד און האָלץ־בראַנזשע.

צוליב דעם וואָס דאָס שטעטל איז געווען ארומגערינגלט פון אלע זייטן מיט וועלדער, וואָס האָבן זיך געצויגן אויף גרויסע שטחים, האָט מען שטענדיק געהאט צו טאָן מיט אלע ארבעטן, וואָס זיינען פארבונדן מיט וואלד.

די וועלדער האָבן געהערט צום גראַף וויטגנשטיין, וועלכער איז געווען דער אייגענטימער כמעט פון גאנצע גובערניעס. אין די שפעטערדיקע יאָרן איז א טייל פון די וועלדער, וואָס זיינען געווען אין דעם געגנט פון פינסק, אָפּגעקויפט געוואָרן דורך אגארקאָוו אין וועמענס צייט דער וואלד־געשעפט האָט זיך שטארק פארגרעסערט און פארצווייגט.

דאָס האלץ פלעגט מען דאָ צוגרייטן און עקספּאָרטירן קיין אויסלאַנד. עס זיינען דעריבער געווען נויטיק פארשידענע פאכלייט, ווי: בראקערס, וואזאקעס, ברעג־שרייבער א. א. וו.

די בראקערס, ברעג־שרייבערס, ווי אויך וואזאקעס, זיינען געווען יידן. דאקעגן די שווערע ארבעטן, ווי שניידן פון „פען", פירן, ארום־ארבעטן, „ספלאָוועזן". שווימען מיט די „גאנטשיקעס" א. א. ו. — דאָס אלץ איז געלעגן אין די הענט פון די פויערים, וועלכע פלעגן אָפּט זיך אוועקלאָזן מיטן געהילץ איבערן טייך אויף גאנצע וואָכן און אפילו חדשים.

מען פלעגט שלאָפן, עסן, — אלץ אויף די „גאנטשיקעס".

ביי די וואלד־ארבעטן האָבן געהאט פרנסה א סך יידן און קריסטן. דערביי איז ווערט צו באמערקן, אז די וועלדער האָבן פארמאָגט זייער פיל סאָרטן פון ערשטקלאסיקן האָלץ, ווי: סאָסנע, דעמב, יעל, אלכע, אסינא, בערעזע, גראב א. א. וו.

דער גוטבאזיץ און די קאַנטאָר

אין אַ פאַרוואָרפן ווינקל, ערגעץ־וואו אין די פּאָליעסער וועלדער און זומפּן איז געלעגן אונזער שטעטעלע לעניו (ליעלין). ווען איך דערמאָן זיך אין איהרע גוט־הארציגע מענשן, וועלכע זיינען מיר זייער טייער, בין איך שטאָלץ דאמיט, וואָס איך אליין בין געבוירן דאָרט און ערצויגן געוואָרן.

אין מיין צייט האָט לעניו געציילט ניט מעהר פון הונדערט און צוואנציג אידישע פאמיליעס, אומגעפעהר זיבן־אכט הונדערט נפשות — ארבייטער, בעלי־מלאכות, וואָזאַקעס, עטליכע האנדעלס־לייט, געציילטע וואַלד־סוחרים און דריי־פיער קרעמער.

ביז יאהר 1891 האָט דער באָדן פון דער שטעטל אָנגעהערט צו דער גרעפין האָהענלאָהע, וועלכע האט געשטאמט פון דער דייטש קייזערליכע פאַמיליע. אין יאהר 1890 האט די רוסישע רעגירונג פארעפענטליכט אַ געזעץ וועלכער האָט פארפליכטעט אלע אויסלענדישע אונטערטאַנען, באזיצענדע ערד־אייגענטום, אנצונעמען רוסישע בירגערשאפט. די גרעפין האָט ניט געהאט קיין חשק טוישן איהר בירגערשאפט, האט זי פארקויפט דעם גרויסן גוטבאזיץ, העכער פון פינף און דרייסיג טויזענד קוואדראט קילאָמעטער, צום רוסישן בירגער סטעפאן פיאָדאָראָוויטש אגארקאָוו.

אין יענעם יאָהר איז אגארקאָוו אַראָפּגעקומען קיין לעניו, איבערצונעמען די פארוואַלטונג פון גוטבאזיץ. ער איז געקומען אין דער בעגלייטונג פון א שטאב בעאַמטע און ארבייטער, צווישן זיי צוויי יידן, הויך בעאַמטע — סעמיאָן פערלאָוויטש און גרינבערג.

די „קאַנטאָר" וועלכע איז געלעגן צום זייט פון שטעטל און אין וועלכר עס זיינען געווען קאָנצענטרירט די וואהנונגען פון די בעאַמטע און ארבייטער, די פאר־וואלטונג־אנשטאלטן פונם גוטבאזיץ און אויך די גרויסע און שיינע געביידעס פאר דעם גוטבאזיצער — דאָס אלעס איז נאָך דאַן געווען בעזעצט מיט די ארבייטער און בעאמטע פון דער פריהעריגער גוטבאזיצערן. האָבן דאריבער אגארקאָוו און זיינע מענשען זיך באזעצט צייטווייליג אין די גרויסע און שיינע הייזער פונם וואַלד־סוחר און נגיד פון שטעטל — בן־ציון ציקליג, ביי וועלכען זיי זענען געזעסן פופצן מאָנאַטן. אין דער צייט זיינען רעמאנטירט געוואָרן די געביידעס אין „קאַנטאָר", געבראכט געוואָרן אין אָרדנונג לויטן געשמאַק פון די נייע בעלי־בתים.

דעם גרויסען גוטבאַזיץ האָט אגארקאָוו געקויפט פאַר איין מיליאָן און הונדערט טויזענט רובל. אַ טייל איז געצאָלט געוואָרן מיט אונטערגעשריבענע וועקסלען; יעדען מאָנאַט פלעגן אראָפּקומען געריכטס־בעאמטע מאָנען צו דעקן די וועקסלען. זיי האָבן אויך ארויפגעלעגט ארעסטן אויף פארשידענע טיילן פון גוטבאזיץ, אויף די געביידעס און אויף וואָס נאָר עס איז מעגליך געווען.

מ'האט גענומען זוכן מיטלען צו דעקן די חובות. סעמיאָן פערלאָוויטש האט

אראָפּגעבראַכט זיין ברודער יעקב פּערלאָוויטש, אַ באוואוסטער וואלד־סוחר, וועלכער האט געגרינדעט איין אקציאנערן־געזעלשאפט פון גרויסע וואלד־סוחרים, ווי יעקב ראַגאָווין פון מינסק, משה לעוו, פנחס קאפּלאן פון לאכווע און אנדערע.

צוזאמען מיט דער גרופּע וואלד־סוחרים האט יעקב פּערלאָוויטש אנגעהויבן האקן דעם וואלד, געלאָזט שווימען דאָס געהילץ אויף די וואסער־וועגן אין אויסלאנד, וואו עס איז פארקויפט געוואָרן — און דאמיט זיינען געדעקט געווארן די חובות פון אגארקאָוו.

לענין האט עקאָנאָמיש אויפגעלעבט; ניט נאָר אָרטיגע וואָזאָקעס האבן געהאט ארבייט און פרנסה, עס זיינען אויך געקומען וואָזאָקעס פון די נאהענטע שטעטלאך, אנדערע פון זיי האבן זיך באזעצט אין אונזער שטעטל. עס זיינען אויך געקומען צו אונז וואלד־בעאמטע, ווי בראַקאַרעס און אנדערע פאַך־לייט אין וואַלד־געשעפט. ס'איז געקומען א צייט פון פּראָספּעריטי, און די ארומיגע שטעטלאך האבן לענין ממש מקנא געווען.

אין אַ זומער־טאָג אין יאָהר 1897, איז געקומען דער בעאמטער פון „קאַנטאָר" מרדכי ציקליג (אדער ווי מהאט איהם גערופן: מאָטל יאָשקעס) און דערציילט, אז סטעפאן פיאָדאָראָוויטש אגארקאָוו איז געשטאָרבן, און אז אלס אויסדרוק פון טרויער וועט די „קאַנטאָר" זיין געשלאָסן א מאָנאַט צייט.

סטעפאן פיאָדאָראָוויטש האט נאך זיך איבערגעלאזן איין זוהן, פיאָדאָר סטעפאַ־נאָוויטש און דריי טעכטער. דער גרויסער גוטבאזיץ איז צוטיילט געוואָרן אויף דריי טייל: לענין, צ'וצ'וויטש און דיאקאָוויטש. דער זוהן פיאָדאָר האט גע'ירש'נט די צוויי וויכטיקסטע טיילן: לענין און צ'וצ'וויטש; דער דריטער טייל, דיאקאָוויטש, איז צוטיילט געווארן צווישן די דריי שוועסטער.

ווען סזיינען אריבער די דרייסיג טרויער־טעג, איז אראפּגעקומען דער יונגער אגארקאָוו אין באגלייטונג פון א שטאב ארבייטער און בעאמטע. ער האט באשטימט אלס הויפּט־פאַרוואַלטער פונם גוטבאזיץ איינעם מיטן נאָמען פאנגאַלאָס. דער נייער פאַרוואַלטער האט גענומען איינפירן זיינע ארדנונגען. ער האט איבערגעריסן די פארבינדונגען מיט די יידישע וואלד־סוחרים, מיינענדיג אז די „קאַנטאָר" און אירע אנגעשטעלטע וועלען דורכפיהרען אלע וואלד־אפעראציאנען און אויך די האנדעלס פארבינדונגען מיט אויסלאנד. פאנגאלאס איז אבער זייער מיאוס דורכגעפאלען. פון אלע זיינע פלענער איז גאר ניט ארויסגעקומען. ער איז געווען געצוואונגען אָפּצוגעבן זיין הויכן אמט, און די לייטונג איז אריבער צו איינעם מיטן נאמען חרושטשאָוו, א ברודער פון אגארקאָווס שוואָגער, וועלכער איז ניט פיעל בעסער געווען פון זיין פאָרגעהענדען. פיאָדאָר אגארקאָוו האט זיך דאן איבערצייגט אז זיי טייגן ניט, און אַז ער קען פון דיביידע גאָרנישט ערוואַרטן. ער האט איבערגעגעבן די אָנפירונג פון זיינע געשעפטן צו איין ייד — לאַזאַר פאַוולאָוויטש לעווין.

אלץ האט אויפגעלעבט. גרויסע וואלד סוחרים זיינען געקומען און זיך פארבונדען

מיטן „קאַנטאָר״. צווישן די וואלד סוחרים זיינען אויך געווען לאבזינסקי, חיים ווייצמאַנ׳ס שוואָגער, און דער באוואוסטער קרעמענטשוגער סוחר, גור־אריה.

לאַזאַר פאוולאָוויטש לעווין איז געווען א מענש מיט איין יידישע הארץ. ער האט זיך שטענדיג באמיהט צו שאַפן ברידערליכע באציהונגען מיט די יידן אין שטעטל. פלעגט אפט באזוכן אין שול. ער איז א לענגערע צייט געזעסן ביי בן־ציון ציקליג אין הויז. שפעטער האט אראפגעבראכט זיין פאמיליע און זיך באזעצט אין איינע פון די „קאַנטאָר״ געביידעס.

ער האט געמאכט פיעל גוטע איינארדנונגען אינם גוטבאזיץ און אין „קאַנטאָר״. ער האט אראָפגעבראכט פיעל פאכלייט אין האָלץ־בראנזשע און ספעציאליסטן, מענשן פון פארשידענע נאציאָנאַליטעטן: דייטשן, פראנצויזן, יידן און אויך לאטישן, וועלכע זיינען געווען בארימטע בוים־שניידער. לעווין האט אויך פאַרצעלירט דעם גאנצן שטח פונם גוטבאזיץ אין אויסגעמאָסטענע קווארטאַלן.

ער האט אנגעהויבן אויסטריקענען די זומפן; די אונטערנעמונג האט באשעפ־טיגט זייער פיעל ארבייטער. עס זיינען אויסגעגראָבן געוואָרן פיעל קאַנאַוועס צו מאַכן פליסן די שטייענדע זומפּן־וואסער.

א דאנק ל. פ. לעווין איז אין „קאַנטאָר״ געשאַפן געוואָרן א שטימונג פון ליבערא־ליזם. ער האט געשיקט אברהם־קען, ישראל דעם חזן־שוחט׳ס זוהן, לערנען מוזיק אין קאנסערוואטאריום, אָבער גלייכצייטיג געשיקט א רוסישן פעהיקן יונג לערנען אַגרי־קולטור — ביידע אויפן רעכנונג פון „קאַנטאָר״.

אט די ליבעראלע שטימונג וועלכע האט אנגעפאנגען אין ל. פ. לעווינס צייט און א דאנק איהם, האט שוין אָנגעהאַלטן אין „קאַנטאָר״ אויך נאָך איהם; די רוסישע פערוואלטער וואָס זיינען געקומען שפעטער האבן זיך באצויגען גלייך צו א רוסישן מענש ווי צו א ניט־רוסישן.

לעווין האָט אראפגעבראכט אין „קאנטאָר״ א יידישען בעאַמטן, וועלכער האט זיך באזעצט אין שטעטל שיינע עטליכע יאהר מיט זיין משפחה און געמאכט זייער א גוטן און געוואונשטן איינפלוס אויף די איינוואוינער. דאס איז געווען זליג סינגאַלאָווסקי און זיין משפחה — זיין פרוי, איין טאָכטער, שרה, (יעצט אין ישראל) און פינף זיהן: יהושע, יעקב, נחום, שכנא און אהרן.

צו יענער צייט האבן סינגאַלאָווסקיס קינדער געלערנט אין מיטל־און־הויך־שולען אין די גרויסע שטעט. אבער צו ימים־טובים און וואַקאַציעס זענען זיי אַראָפּגעקומען אין שטעטל — און די יוגענד פלעגט אויפלעבן און ערמונטערן זיך. מ׳פלעגט זיך צונויפ־קלייבן ארום די יונגע סטודענטן, הערן פון זיי נייעס און פון זיי לערנען — און פון סינגאלאָווסקיס קינדער איז ווירקליך געווען פיעל צו לערנען.

דאס איינציקע צוויי-שטאקיגע הויז אין לענין

(הערצל פפירנא׳ס הויז, אין צענטער פון שטעטל)

קולטור און ערציִונג

אברהם יצחק סלוצקי

דער קולטורעלער מצב אין אונדזער שטעטל

דער קולטורעלער מצב אין אונדזער שטעטל איז מיט פופציק—זעכציק יאָר צוריק געווען זייער א נעבעכדיקער. קיין פאָלקס־ביבליאָטעק איז ניט געווען. עס האָט זיך ניט געפילט קיין נויטווענדיקייט דערין, און עס האָט זיך ניט געפונען קיינער מיט איניציאטיוו, וועלכער זאָל טראכטן וועגן עפענען א ביבליאָטעק.

אין שטעטל האָבן זיך געפונען אינטעלעגענטע און פארמעגלעכע לייט, וועלכע האָבן באזיצט פריוואטע ביבליאָטעקן. בא אייניקע פון זיי האָט מען געקענט פון צייט צו צייט לייענען א בוך, אָבער אונדז יוגנט פון אָרעמע עלטערן איז ניט געווען באקוועם צו ווענדן זיך צי אָפט צו די פארמעגלעכע אריסטאָקראטן. האָט מען געליינט וואָס איז געקומען אין די האנט.

פון צייט צו צייט פלעגט א פאָרנדיקער מוכר־ספרים אָנקומען אין שטעטל. האָט מען ביי אים געקויפט שאמערס, אָדער אליקום צונזער׳ס א ראָמאן, חכמות און וויצן פון הערשעלע אסטראָפאָליער. די דאָזיקע ליטעראַרישע ווערק פלעגן צייטנווייז געליינט ווערן בא איינעם פון אונדז אויף א פארזאמלונג פון בחורים און מיידלעך.

דאָס זעלבע איז אויך געווען מיט צייטונגען. די פארמעגלעכע און אינטעליגענטע פלעגן באקומען יידישע, העברעאישע און אויך רוסישע צייטונגען, ווער אליין און פאר זיך; ווער צוזאמען מיט איינעם, אָדער צוויי שותפים. אין מיין צייט פלעגן די צייטונגען אָנקומען, צוליב דער דאמאָלסדיקער פאָסט־אָרדנונג, צוויי מאָל אין דער וואָך. די צייטונגען פון מיטוואָך, דאָנערשטאג און פרייטאָג זיינען אָנגעקומען זונטיק. און די צייטונגען פון זונטיק, מאָנטיק און דינסטיק — מיטוואָך.

ווי געזאָגט זיינען די צייטונגען געווען די פריווילעגיע פון געציילטע און אויס־דערוויילטע. די איבריקע פלעגן זיך באגענוגענען מיט הערן נייעס פון דער גרויסער וועלט אין שוהל, בין מנחה למעריב פון די צייטונג־לייענער מאָטל (מרדכי) ציקליג, אָדער אהרן־לייב זייטשיק. ארום זיי פלעגן זיך שאפן רעדלעך מענטשן, וועלכע האָבן געשלונגען יעדעס וואָרט.

מיר, יונגעלייט, קינדער פון „עמך״, האָבן געוואָלט א צייטונג פאר זיך. דריי פון אונדז, — שלמה דאלגין, (דערמאָרדעט געוואָרן דורך דאָרפישע באנדיטן אויפן וועג סטאראָבין—סלוצק) מרדכי דער זון פון יהושע ציקליג און איך, האָבן בשותפות אבאָנירט די בונדיסטישע „פאָלקס־צייטונג״. ווער איז געווען צו אונדז גלייך? מיר פלעגן לייענען די צייטונג אדורך און אדורך, פון קאָפּ ביז פוס. אין גיכן האָט זיך געשאפן ארום אונדז א קרייז צוהערער וועלכע פלעגן אונדז ארומרינגלען, און מיט גרויס דורשט הערן וואָס איינער פון אונדז לייענט.

איך געפין פאר נויטיק צו דערציילן אייניקע אינטערעסאנטע עפיזאָדן, וואָס האָבן געהאט א געוויסן איינפלוס אויף דער קולטורעלער אנטוויקלונג אין אונדזער שטעטל.

דער גבאי פון דער אלטער שוהל — מאָטל מאנדלבוים, אָדער לייזער וולאדאווסקי (איך בין ניט זיכער) — האָט אראָפּגעבראכט פון פינסק אן איינבינדער איינצובינדן די שוהל ספרים. דער איינבינדער איז געווען אן אינטעליגענטער יונגערמאן, פול מיט לעבן. ער האָט אויך געהאַט געוויסע דראמאטישע פעאיגקייטן. ער האָט געמאכט באקאנטשאפט מיט ישראל־חיים דעם חזנ'ס טעכטער, צביה און דבורה'קע. ער האָט פאָרגעשלאָגן צו שאפן א גרופּע יונגע לייט מיט וועלכער ער וועט איינשטודירן און אויפפירן א אידישע טעאטער־פּיעסע. דער געדאנק איז אונדז שטארק געפעלן און עס איז באשלאָסן געוואָרן איינצושטודירן די אָפּערעטע „די מכשפה" פון אברהם גאָלדפאדן. איך, זייענדיק דעמאָלס א משורר ביים חזן, בין צוגעצויגן געוואָרן צו דער ארבעט צוזאמען מיט נאָך איין משורר, אבא־משה אליה'ס צוזאמען מיט אברהם'קע, דעם חזנ'ס זוהן. מאניע מיגדאלאָוויטש, געדענק איך, האָט געשפּילט „מירעלע". דער יונגערמאן האָט איינגעטיילט די ראָלן, און מיר פלעגן ביים חזן אין הויז דורכפירן רעפּעטיציעס דריי מאָל א וואָך. א גאנצן ווינטער זיינען מיר געווען פארנומען מיט גאָלדפאדנס „מכשפה". און יעדער איינער האָט פלייסיק איינגעשטודירט זיין ראָליע.

מיר האָבן די אָפּערעטע געשפּילט פאר א קליינעם קרייז צושויער און זיינען געווען גרייט צו שפּילן אויך אין פאָזשארנעם סאראיי. דערפון איז אָבער ליידער גאָרניט ארויסגעקומען, ווייל אונדזער רעזשיסאָר, דער איינבינדער, האָט פארענדיקט זיין ארבעט און איז נאָך פאר פסח אוועקגעפאָרן אהיים, און די „טרופּע" משטיינס געזוגט, איז זיך נאָך פסח צערפאלן און עס איז מער ניט פארבליבן ווי א זיסער חלום.

דער צווייטער עפּיזאָד איז געווען א פועל יוצא פון אייגענער איניציאַטיוו אן אויסערדיקע הילף. מיר האָבן זיך אָרגאניזירט, כדי צו שפּילן דעם טראדיציאָנעלן פּורים שפּיל „חכמת שלמה". די רעפּעטיציעס פלעגן פאָרקומען יעדן שבת דורכ'ן גאנצן ווינטער ביי זעליג יולעוויטש איטשע־נח'ס אין הויז. זיין זוהן זלמן האָט גענומען אָנטייל אין שפּיל. איך האָב געשפּילט צוויי ראָלן — „בת־שבע" און קליין דוד'ל. איך האָב מיט א קליין שטיינדל אוועקגעהארגעט דעם גרויסן גלית הפלישתי.

פּורים, ווען מיר זיינען ארויס אין גאס מיטן גאנצן קלאפּער־געצייג מיט די גאָלדענע קרוינען און שווערדן, האָט יעדער איינער פון די שפּילער געהאַלטן זיך גדלות'דיק. עפּעס א קלייניקייט?! אנגעטאָן אין בגדי־מלכות מיט עפּאליעטן און גאָלדענע קנעפּ, און דערצו באגלייט מיט א מוזיק־קאפּעליע — אפרים דער כלי־זמר און אפרים דער פּויקער. דאָס גאנצע שטעטל האָט אונדז געמאכט א לויה: — יונגעלייט, מיידלעך, ווייבער און מענער. עס האָבן אויך ניט אויסגעפעלט קריסטליכע באגלייטער — שקצים און שיקצעס. נו, שטעלט אייך פאָר אזא פּראָצעסיע. מען האָט אונדז פּשוט ניט געוואָלט ארייַנלאָזן אין א אידישער שטוב, מורא האָבענדיק, אז עס וועלן צובראָכן ווערן די פענצטער. די ערשטע פאָרשטעלונג האָבן מיר געגעבן ביי חיים בערל, דעם שמש, אין הויז. נו פרעגט שוין ניט, מען האָט זיך ניט געקענט א דריי טאָן. מיר זיינען קוים לעבעדיקע פון דאָרט ארויסגעקראָכן — אָפּגעפליקטע פון די בגדי מלכות.

איך געדענק, ווי נח רובינשטיין, מורא האָבנדיק פאַר מעגלעכן שאָדן, האָט אונדז אַרויסגעטראָגן אויפן שוועל פינף רובל, און געבעטן קומען איבעראַיאָר...

די הכנסה איז געווען געווידמעט דער תלמוד־תורה. בקיצור, פון פינאַנציעלן שטאַנדפונקט איז ניט געווען קיין צו גרויסער דערפאָלג, אָבער פון קולטורעלן שטאַנד־פונקט איז דאָס געווען צו יענער צייט אַ גאַנץ וויכטיקער אויפטו.

עטליכע טעג נאָך פורים, האָט דער פּריסטאַוו געשיקט רופן בן־ציון ציקליג און אים אויסגעפאָרשט, אויב די פּראָצעסיע מיט קרוינען און שווערדן האָט ניט געהאַט קיין שייכות צו די רעוואָלוציאָנערע געשעענישן אין לאַנד. דער פּריסטאַוו האָט פאַרשטאַנען די רואיקע אויפקלערונג, אַז פורים־שפּיל איז אַן אַלטע טראַדיציע און קיין שום פּאָליטישן באַדייט. פונדעסטוועגן האָט ער געבעטן מער אַזעלכע פּאַראַדעס ניט צו מאַכן. — דערמיט האָט זיך צייטווייליק פאַרענדיקט די ווייטערדיקע קולטורעלע אַרבעט אין לענין.

אינג' מרדכי זייטשיק

דאָס קולטורעלע לעבן

א בתי־ספר (שולן)

זינט די ערשטע יאָרן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט כסדר אין לענין עקזיסטירט אַ בית־ספר „תרבות", וואָס איז געווען אָנגעשלאָסן אין דער צענטראַלע פון „תרבות" אין וואַרשע.

אין דעם בית־ספר פלעגן לערנען דורכשניטלעך, יאָר איין יאָר אויס, ביי די 150 קינדער. עס זיינען געווען 4—5 קלאַסן. און אויסער דעם אַ „מכינה". קיין גן ילדים האָט לענין ניט געהאַט. די קינדער האָבן אָנגעהויבן לערנען האָבנדיק 5 יאָר.

די לערער זיינען געווען מערסטנטיילס פון דער פרעמד, געשיקט דורך דער צענטראַלע „תרבות". זיי פלעגן אָפּזיין אין שטעטל פאַרשידענע סעזאָנען: פון 1 ביז 3—4 יאָר.

אַן אויסנאַם איז געווען דער שטענדיקער אַלטער שטעטלשער לערער א. ל. זייטשיק, וועלכער האָט אָפּגעדינט אין שטעטל קנאַפּע 5 צענדליקער יאָרן...

אין פאַרלויף פון די 18 יאָר, וואָס דער בית־ספר „תרבות" עקזיסטירט, האָט דאָס שטעטל געהאַט אַ קאָלעקציע פון פאַרשידענע לערער און לערערקעס פון אַלע גרויסן און קאַליברן...

אינדעראמת'ן האָט עקזיסטירט אין שטעטל נאָך פון פריער, אומגעפער פון יאָר 1900, אַ ריכטיקער בית־ספר מיט כיתות (קלאַסן) אין אַ באַזונדערער בנין מיט אַ רעזשיס, אַ לערן־פּראָגראַם, מיט הפסקות, און מיט אַ — גלעקל...

דאָס איז געווען אויף לאכווער גאס, צווישן די גוישע הייזער, מיט א גרויסן פלאַץ צום שפילן זיך, וואָס האָט געהייסן אויפן „וואַוּהאַן" *.

עס האָבן דאָרט געלערנט 4 לערער. אויסער חומש און תנ"ך האָט מען געלערנט אויך לימודי־חול, ווי: דקדוק, חשבון, געאָגראַפיע, היסטאָריע (קורות העברים), שפה א. א. וו.

פארשטייט זיך, אז דער בית־ספר „תרבות" איז געווען מאָדערנער און צוגעפאסט צו דער לעצטער צייט; מען האָט געלערנט ווייניקער צייט און דערפאר מער צוגאב־לימודים, ווי: געזאנג, גימנאסטיק א. א. וו.

מען דאַרף מודה זיין, אז די דיסציפלין איז געווען א שוואכערע ווי אמאָל, אָבער דאָך האָבן זיך די קינדער געלערנט דורכשניטלעך גוט און זיינען געווען געהאכזאם.

נאכ׳ן ענדיקן דעם בית־ספר האָט א טייל פון די יוגענטלעכע, וועלכע האָבן געהאט די מעגלעכקייטן און וועלכע האָבן געוואָלט פאָרזעצן זייער לערנען, געפאָרן קיין פינסק אין גימנסיה עברית אָדער אין ווילנער סמינריון למורים. א טייל איז אָנגעקומען אין דער בריסקער פאך־שול פון „ארט".

אין שטעטל איז אויך געווען א פוילישע פאָלקס־שול, וואָס האָט פארמאָגט 7 קלאסן און אין וועלכער עס האָבן געלערנט אויך יידישע שילער, באזונדערס אין די העכערע קלאסן.

ב. תרבות ביבליאָטעק

די יוגנט פון שטעטל פלעגט זיך צונויפקומען אין תרבות קלוב. דאָרטן האָסטו געקענט פארברענגען יעדן אָונט מיט לייענען כלערליי צייטונגען און זשורנאלן אין עטליכע שפראכן.

דאָרטן פלעגן פארקומען פארשידענע פארזאמלונגען, רעפעראטן, מערסטנס פון די א"י שליחים, דיסקוסיעס א. א. וו.

דערביי האָט פונקציאָנירט די גוט איינגעאָרדנטע און גאנץ רייכע ביבליאָטעק, וואָס האָט זיך שיין אנטוויקלט און לעצטנס פארמאָגט א גרויסע צאָל פון ביכער אין פארשידענע שפראכן, פעריאָדישע אויסגאבן ווי: צ. ב. די „התקופה" א. א. די ביבליאָטעק איז געווען שטארק פאפולער און האָט געהאט א גרויסע צאָל לייענער.

דער קלוב האָט געהאט א גרויסע מעלה, וואָס דאָרטן פלעגן זיך טרעפן פאָר־שטייער פון אלע שיכטן: קינדער פון ארבעטער און פון כלערליי פראָפעסיעס און דורך דעם שטענדיקן געמיינזאמען קאנטאקט, האָבן זיי זיך צונויפגעלבט און קעגנ־זייטיק דערנענטערט.

פארשטייט זיך, אז אויך אין לענין זיינען געווען פארטראטן אלע פארטייען, ווי: בית"ר, אלגעמיינע ציונים, „השומר הצעיר". די פארטייען האָבן צווישן זיך

* א טייל פון גרויסן וואַלד.

געקעמפט און זיך א ביסל ארומגעריסן, אָבער צו קיין ערנסטע אינצידענטן פלעגט קיינמאָל ניט דערגיין.

ביי א חנוכה אָדער פורים־באַזאַר פלעגט א מאָל קומען צו א סיכסוך, אָבער דערנאָך האָט מען זיך אויסגעגליכן...

ג. טעאַטער, מוזיק

די געשיכטע פון טעאַטער אין לענין איז א גאַנץ אַלטע און ציט זיך נאָך פון דער צייט, ווען מען פלעגט שטעלן „ספעקטאַקלען" אין „פּאָזשאַרנע".

וואָס איז אַזוינס „פּאָזשאַרנע"? דאָס איז געווען א לאַנגע און ניט קיין ברייטע געביידע. זי האָט געהאַט ביי 20 מעטער די לענג, 8 מעטער די ברייט, און אין איר האָט זיך געפונען די שטאָטישע „פּאָזשאַרנע", ד. ה. די פייערלעשער־אינסטרומענטן, וואָס זיינען באַשטאַנען פון עטליכע פעסער אויף וועגלעך מיט 2 „האַלאַבליעס" און א וואַסער־פּאָמפּע מיט 2 הענטלעך פון ביידע זייטן און אויך א פּאָר לייטערס, לאַנגע „באַגערס" און עטלעכע בלישטשענדיקע העלמן...

אין דער צייט פון „ספעקטאַקל" פלעגט מען, במחילה, דאָס אַלץ אַרויסטראָגן און אַרויספירן אין דרויסן. נאָכן צוזאַמענקלייבן און צוזאַמענפירן א 2 טעג פריער פאַרן „ספעקטאַקל" די גענוגענדע צאָל בענקלעך, בענק און שטולן פון אַלע יידישע איינוווינער אין שטעטל און נאָכן באַפּוצן די סצענע מיט א ביסל „יאָלקעס", האָט מען געשטעלט די פּיעסע. אויף וואָס דאָס גאַנצע שטעטל פלעגט זיך גרייטן א שטיק צייט פאָראויס און דער טאָג פון „ספעקטאַקל" איז געווען פשוט א יום־טוב...

די ערשטע פּיעסן זיינען געווען אַלטמאָדישע, ווי „מכירת יוסף", „דוד וגלית". שפּעטער פלעגט מען שוין שטעלן נייערע פּיעסן, צווישן זיי אַפילו „דער קאַרגער" פון מאָליער.

נאָכן ליקווידירן די געביידע פון פּאָזשאַרנע, ד. ה. מען האָט זי פשוט פאַראַנדער־גענומען — האָט מען געשפּילט אין געביידע פון דער רוסישער „נאַראָדנאַיאַ אוטשי־לישטשע", וועלכע האָט פאַרמאָגט גרויסע זאַלן.

נאָך שפּעטער, נאָכן אויסבויען דורך דער פּוילישער מאַכט דעם „דאָם־לודאָווי", זיינען אַלע פאָרשטעלונגען, אימפּרעזעס און קינאָ סעאַנסן, פאָרגעקומען דאָרטן.

דער זאַל, די בינע, און די דערבייאיקע צימערן, זיינען געווען ספּעציעל געבויט פאַר דעם צוועק.

במשך דער צייט זיינען געשטעלט געוואָרן פאַרשידענע פּיעסן, ווי: „גאָט, מענטש און טייוול", „חאַסיע די יתומה", „מאָטקע גנב", דער „דבוק", „טוביה דער מילכיקער" און פיל אַנדערע. אַפילו צו אָפּערעטקעס איז מען דערגאַנגען...

די אַרטיסטן זיינען געווען, פאַרשטייט זיך, שטאָטישע, אייגענע, צווישן זיי גאָר ניט קיין שלעכטע.

די פארשטעלונג „טוביה דער מילכיקער"

פון רעכטס צו לינקס: יאָחע רוטומאַכאַ, משה ראבינאָוויטש,ביילע גאָלוב, צאַלקע סטרובינסקיס מיידעלע. באשע מרדכי׳ס ציקליג, גרונם סטרובינסקי, נעשע שוסטערמאַן.

רעזשיסירט און גרימירט האָט מיט דערפאָלג דער ח׳ מאיר בוקשטיין, וועלכער איז אויך געווען א לערער און פאַרמאָגט פייאיגקייטן אויף אלעס צייכנער.

וואָס שייך קינאָ, האָט דאָס שטעטל זוכה געווען צו זעען דאָס ערשטע מאָל פילם־פאָרשטעלונג אין יאָר 1923. די צושויער זיינען אריינגעפאלן אין א אויסער־געוויינליכער התפעלות; מענטשן, פערד, באוועגן זיך אויף לייוונט, מ׳מאכט מיט די הענט, מ׳לויפט, מ׳שלאָגט זיך א. א. וו.

אין די לעצטע עטלעכע יאָר פלעגט אין לענין פאָרקומען כמעט יעדע וואָך א קינאָ־פאָרשטעלונג. פארשטייט זיך, אז קיין סטאבילער קינאָ האָט ניט געקענט זיין.

ווי אויך איז דאָס שטעטל געווען לעצטנס רייך אין מוזיק. ס׳איז געווען אן אייגענער ארקעסטער, וואָס פלעגט שפילן אויף די פאָרשטעלונגען אין די אנטראקטן און באזונדערס נאָכדעם, ווייל שטענדיק נאָך די פאָרשטעלונגען פלעגן זיך אָנהויבן טענץ, וואָס האָבן זיך פארצויגן אָפט ביז פרימאָרגן...

דער עולם פלעגט אויסנוצן די געלעגנהייט, וואָס ס״איז דערלויבט נאָר דעם אָוונט ארויסגיין און איז געקומען מאסנווייז. ווי באוואוסט האָט מען אין לענין פאר דער גאנצער צייט פון זיין אונטער פוילן, ניט געטאָרט זיין אויף דער גאס פון אָוונט ביז אינדערפרי, צוליב דעם, וואָס די שטאָט איז געלעגן הארט ביים רוסיש־פוילישן גרעניץ און האָט געהערט צו דער אזוי גערופענער גרעניץ־זאָנע.

צוליב דער באזונדערער לאגע פון שטעטל האָט די באפעלקערונג, איבעהויפט די יוגנט, געהאט אויסצושטיין צרות פון פאָליציי און פאטראָלן, וואָס פלעגן היטן, אז מען זאָל חלילה ניט עובר זיין אויפן געזעץ פון ניט ארומגיין אין אָוונט.

כמעט יעדער איינוואוינער האָט לכל הפחות פארבראכט איין נאכט אין דער „פלאַצאָווקע״, אָדער אין תפיסה, ווייל ער איז געכאפט געוואָרן אויף דער גאס עטלעכע מינוט נאָך דער באשטימטער צייט.

די שטראָף איז געווען אָפזיצן א נאכט, אָדער באצאָלן א קליינעם קנס. פאר עובר זיין אויפן געזעץ אייניקע מאָל, פלעגט מען פירן אזש קיין לונינייץ „אין פאָוויאַט״ און דאָס האָט שוין געשמעקט מיט א פיל גרעסערע שטראָף.

ניט איין אינטערעסאנטער קוריאָז פלעגט פארקומען ביים כאפן פארשפעטיקטע.

יוגענטלעכע, ווי געוועגליך, האָבן זיך ניט געקאָנט פארשליסן אנפאנג אָוונט, באזונדערס אין די לאנגע ווינטער אָוונטן, און מער ניט ארויסגיין. מען פלעגט זיך צונויפקלייבן קאָמפאניעווייז אין א געוויסע שטוב און פארברענגען, לייענען, שפילן אין קאָרטן, א. א. וו. אָבער דאָס גיין אהיים שפעטער?

מען האט געמוזט גוט אכטונג געבן און מאנעווירן מיט גרויס פאָרזיכטיקייט גנב׳נדיק זיך פון הויף צו הויף, אָפט איז אויסגעקומען צו קריכן איבער פלויטן און מיט צרות צוקומען צו דער שטוב. עס האָט פאסירט, אז פונקט נעבן דיין שטוב איז געשטאנען א פאָליציאנט...

אָפטמאָל, ווען עס האָט זיך איינגעגעבן אריינכאפן אפילו אין אזא פאל אין שטוב און מאָמענטאל פארטראסקען די טיר פארן פאָליציאנטס נאָז, ביזטו געווען א געראָטעוועטער... אין שטוב אריין האָט דער פאָליציאַנט ניט געוואגט און אפשר האָט ער ניט געטאָרט.

ווינטער, בעת די גרויסע פרעסט, ווען דער שניי סקריפעט שטארק — איז געווען אי א מעלה און אי א חסרון.

די מעלה איז געווען, וואָס דו הערסט נאָך פון גאנץ ווייט די טריט פון פאָליציאנט און דו ווייסט ווי צו פארהיטן זיך; דער חסרון איז, וואָס טאָמער שטייט ער און הערט ווי דו גייסט און וואַרט שוין אויפ׳ן קרבן, ביז דו דערנעהערסט זיך גאָר נאָענט און פלוצלינג הערסטו א געשריי: „סטאָי! קטאָ אידזיע״? (שטיי! ווער גייט?)

אזוי צו אזוי — פאר יונגווארג איז דאָס אויך געווען א ענין.

ד. ספּאָרט

די אנטוויקלונג פון ספּאָרט הויבט זיך אין שטעטל אָן אין יאָר 1923. די צאָל אנהענגער איז אין אָנהויב געווען זייער א קליינע און איז באשטאנען פון א גרופּע שילער, וואָס פלעגן אויף וואקאציעס קומען פון פּינסק און ווילנע, וואו זיי האָבן געלערנט. צו זיי האָבן זיך אָנגעשלאָסן עטלעכע חברים פון שטעטל.

דער הויפּט ספּאָרט איז געווען פוטבאל און נאָך אים, נעץ־באל, קויש־באָל א. א.

די ערשטע יאָרן איז דער ניווא ניט געווען קיין געהויבענער. מ׳האָט געקלאפּט אין באל (וועלכער פלעגט זיך אגב, זייער אָפט רייסן, אזא טבע האָט ער שוין געהאט), וועד מיט שיך, ווער מיט די שטיוול, ווער אינגאנצן באָרוועס — אבי געקאָפּעט...

ערשט אין א פּאָר יאָר ארום איז אנטשטאנען א פוטבאל־מאנשאפט און מ׳האָט שוין געקאָנט אויך א ביסל די מלאכה פון שפּילן לויט די אָנגענומענע כללים.

די ערשטע יאָרן האָבן די יידן געהאט אן אייגענע מאנשאפט, ד. ה. פון ר״ין יידן. שפּעטער איז אָרגאניזירט געוואָרן א געמישטע מאנשאפט צוזאמען מיט די רוסן און מען פלעגט שפּילן פוטבאָל קעגן די פּוילישע שטארקע מיליטערישע גרעניץ־מאנשאפט און טאקע פארשפּילן, אָבער גלייכצייטיק זיך געלערנט ביי זיי שפּילן.

אין דער בעסטער פאָרם איז די געמישטע מאנשאפט געווען אין די יאָרן 1930—1933, ווען מ׳האָט עטלעכע מאָל געשפּילט מיט שטארקע מאנשאפטן פון מיקאשעוויטש און לאַכווע, און ארויס מיט גוטע רעזולטאטן (ביי לאכווע געוואונען 2:0).

וואָס אנבאלאנגט אנדערע ספּאָרטן — איז אממערסטן געווען אנטוויקלט דאָס שווימען און דאָס גליטשן זיך אויף „קאָנקעס”.

ה. שפּאציר און פארוויילונגסערטער

אין שפּאציר ערטער איז לעניין געווען רייך. אמאָל, פאַר דער 1־טער וועלט־מלחמה, איידער ס׳איז נאָך געווען א גרעניץ, איז דער הויפּט שפּאציר, באזונדערס אין שבת און אין יום־טוב, געווען אויף דער צווייטער זייט בריק; מען איז געגאנגען אָדער צום „גרינעם בארג”, צום „זאוואָד”, אָדער נאָך ווייטער ביז צום „מאיאק”.

אמנאָענטסטן איז געווען דער „גרינער בארג”. דאָס איז ניט געווען קיין בארג, נאָר א בערגל ביז 8—10 מעטער הויך און אין דיאַמעטער ביים באזיס אפשר 30 מעטער. נאָר פאר לענין האָט זיך דאָס געדעכנט אן אמת׳ער בארג, ווייל ארום און ארום האָבן זיך געצויגן נידריקע זומפּן און טאָלן.

אויפן וועג צום „גרינעם בארג” פלעגן חברה כאפּן שלאנגען, וואָס זיינען געווען פול אין די זייטן פון „גרעבליע”, טראָגן זיי מיט די קעפּלעך אראָפּ ביזן בארג, ד. ה. אן אנדערטהאלבן קילאָמעטער ביז צו די גרויסע נעסטן פון מוראשקעס — „מוראווי־ניקעס” — וואָס זיינען געווען פול ארום דעם בארג. די שלאנגען האָט מען אריינגע־ווארפן צווישן די מיליאָנען מוראשקעס, וועלכע האָבן מאָמענטאל באדעקט יעדן שלאנג

באזונדער. דער שלאנג האָט זיך געדרייט און געראנגלט מיט די מוראשקעס, אָבער אומזיסט — אין געציילטע מינוטן איז פון אים מער ניט פארבליבן, ווי דאָס אויסגעליירטע העמדל.

אויפ׳ן וועג צום „מאיאק״ איז מען דורכגעגאנגען דעם „זאַוואָד״. אייגענטלעך איז דאָרטן שוין פון לאנג ניט געווען קיין פאבריק, נאָר עפעס א זכר פון אן אפגעברענטע „סמאליארניע״.

דער „מאַיאַק״ * איז אויסגעבויט געוואָרן אין אָנהויב פון דער 1־טער וועלט־מלחמה, האָט זיך געפונען ניט ווייט פון טייך און 3 קילאָמעטער פון שטעטל, איז געשטאנען אויף א בערגל און געווען הויך ביי א 100 מעטער.

נאָר די סאמע דרייסטע פון יונגווארג האָבן זיך געוואגט ארויפצוקלעטערן אויפן סאמע שפיץ. אויפן שפיץ איז געווען א מין פלאטפאָרם מיט א טישל. מ׳האָט געקאָנט ארויפקריכן, אָדער גלייך גראָד ארויף, אָדער מיט די לייטערס פון איין שטאָק צום צווייטן. קוקנדיק ארויף פלעגן די מענטשן אויסקוקן קאָמיש קליין. אנדערע פלעגן מיטשלעפן מיט זיך ביז ארויף צו א קלעצל פון האָלץ און פון סאמע אויבן עס ארונטערוואַרפן, כדי צו זעען ווי עס זינקט איין אין דער ערד.

ווערט צו באמערקן, אז ארום דעם „מאַיאַק״ איז געווען א גרויסער סאָסנע וואַלד און די לופט האָט וואונדערלעך געשמעקט.

נאָך דער מלחמה איז דער וועג פארוואָקסן געוואָרן מיט גראָז. מען האָט אָנגעהויבן שפאצירן צו דער „באָלניצע״, אויפן יאַוויטשער וועג. דאָרט איז אויך געווען די לופט גוט, טרוקן און דער וואלד א סאָסנאָווער.

אָבער מערסטנטיילס איז מען געגאנגען אויפן מאקעוויטשער וועג, וואָס פירט אין דאָרף מאקעוויטש (3 קיל. פון שטעטל). דער וועג איז געווען אַ „ראָמאנטישער״, ווי די איבריקע, באזונדערס אין הארבסט, ווען ער איז אינגאנצן פארשיט געוואָרן מיט די אראָפּגעפאלענע דעמבאָווע בלעטער. די שפאצירער האָבן טיף אין זיי געשפרייזט.

א וויכטיקער שפאציר־און פארוויי־אָרט איז אויך געווען דער פאלווארק, ריכטיגער געזאָגט דער „קאנטארסקער סאד״.

דאָס איז געווען א גרויסער פאלווארק, וואָס האָט די לעצטע יאָרן געהערט צו אגארקאוון, וועלכער פלעגט אליין מיט דער פאמיליע מערסטנס פארברענגען אין אויסלאנד און ווייניק זיך געפונען אין דער היים.

דער פאלווארק האָט פארמאָגט א גרויסן סאד פון כלערליי גוטע פרוכט־בוימער, וועלכע האָבן געשמט אין דער סביבה.

דאָס אויבסט פלעגט גיין אויף עקספּאָרט, אָבער, פארשטייט זיך, אויך קודם כל פאר די באדערפנישן פון שטעטל.

* אַ הויכער טורם אין וואַלד.

חוץ דעם האָט זיך דאָרט געפונען די מיל, דער בערימטער „בעלי דאָם״ (ווייס הויז) מיט די שיינע געשניצטע פענסטער און באַפוצונגען, וואו די געסט פלעגן זיך אויפהאַלטן בעת זייערע קורצע באַזוכן, ווייטער די „רויטע מויער״, וועלכע איז טאַקע געווען געבויט אינגאַנצן פון רויטע ציגל, און נאָך פיל אַנדערע געביידעס, שפייכלער א. א. וו. אויסער דעם וואוינונגען פאַר אַרבעטער און אָנגעשטעלטע.

געווען דאָרט צוויי שיינע און גראַדע אַלייעס: א „בעריאַזאַווע״ און א „יאַדלאָווע״.

חוץ דעם האָבן דאָרט געוואַקסן קוסטעס מיט ווייַנפּערלעך, ניסלעך א. א. וו. און אין צווישן די געדיכטע ביימער האָט מען געקאָנט זען אַדורכלויפן ווילדע ציגן.

לעצטנס האָט מען דאָרטן געהאָדעוועט עטלעכע בערן, וועלכע האָבן געבוירן יונגע בערעלעך, געהאַלטן אין אן אייזערנער גרויסער שטייג, ספּעציעל פאַר זיי געבויט.

דאָס אַריינגיין אין „סאַד״ איז געווען פון סוף לאַכווער גאַס, רעכטס גייענדיק פון שטעטל.

זומער איז מען אַהינגעגאַנגען קויפן אויבסט און גלייכצייטיק מאַכן א גוטן שפּאַציר.

דער סאַד איז יעדעם יאָר פאַרדינגען געוואָרן, מערסטנטיילס צו לעבינער יידן, וועלכע האָבן אָנגעשטעלט שטאָטישע שומרים.

די צייטיקע פירות זיינען געשיקט געוואָרן אין פאַרשידענע שטעט. פאַרן אָרטיקן געברויך און ווינטער האָבן די אַרענדאַרן רעזערווירט ספּעציעלע סאָרטן פון אויבסט, וואָס קאָן לאַנג ליגן.

לעבענס־באַדינגונגען

אברהם־יצחק סלוצקי (ניו־יאָרק)

די ערציהונג און סאַניטאַריש־מעדיצינישע לאַגע אין לענין

איבערגעריסענע ערציהונג...

אויף א געוויינלעכער לאַנד־קאַרטע איז ניט צו געפינען דעם נאָמען פון אונזער שטעטעלע. לענין איז געלעגן אין די פּאָלעסיער וועלדער, ביים טויער פון די גוט באוואוסטע „פּינסקער זומפּן", און אויפן ברעג פון טייך „סלוטש", דער צופלוס פונם גרויסן און וואסער־רייכן טייך „פּריפּיעט", וועלכער שניידט־דורך דעם רעכטן מיטען פון די „פּינסקער זומפּן". דאס שטעטל איז געווען איינע פון הונדערטער שטעטלאך אינם „יידישן תחום", וואו די רוסיש־צאַרישע רעגירונגען האבן ערלויבט יידן וואוינען... דאָרט איז קיין אינדוסטריע כמעט ניט געווען, איבערהויפּט ניט אין די קליינע שטעט־לאך. פאַר דעם יידן זיינען אויך פיל אנדערע פּרנסה־קוועלן געווען פערשלאָסן, דורך די געזעץ־באַגרענצונגען וועלכע זיינען פערפאַסט געוואָרן ביי די רעגירונגען. אזוי איז זיי געווען פאַרבאָטן בעזעצן זיך אין די דערפער, ווי אויך דאס ערבאַבערן פון לאַנד און דאס באשעפטיגן זיך מיט ערד־ארבייט. ס'איז קיין וואונדער, וואס אין די שטעטלאך האבן געהערשט אָרימקייט און נויט.

אין אונזער שטעטל לענין האבן א טייל איינוואוינער געמאכט זייער אָרעם לעבן מיט דער הילף פון פערד און וואָגן, בעלי־עגלות און וואָזאַקעס. זיי פלעגן ווינטערצייט פיהרן געהילץ אין די וועלדער צו די ברעגן פון די מיט־אייז־באַדעקטע טייכן און טייכלעך, צו לאָזן זיי שווימען פריהלינג צייט, נאכן שמעלצן פונם אייז.

אנפאנגס ווינטער פלעגן די וואָזאַקעס קויפן ארבייט־פערד און ארבייטן מיט זיי, נאכן פאַרפרירען פון די זומפּן און שניי אראָפּפאַל. די ארבייט האט זיך געוועהנליך געענדיגט אנהויב פריהלינג, נאך דעם צולאָזן פונם שניי; די וואָזאַקעס האָבן געמוזט פאַרקויפן זייערע פערד און בלייבן זומער־לאַנג ארבייטס־לאָז.

ניט פיל בעסער איז געווען די לאַגע פון די בעלי־מלאכות — שניידער, שוסטער, קירשזנער און אנדערע. עס איז אויך ניט געווען וואָס מקנא זיין די קליין־קרעמער, און די כלומרשט סוחרים, וואס האבן זיך בעשעפטיגט מיט סתם האנדל־וואַנדל.

אין קורצן: דער לעבן פון לענינער יידען איז, מיט א קליינער אויסנאַהמע, געווען א שווערער. די דריקענדע מאַטעריעלע לאַגע האט, נאַטירליך, מיטגעווירקט אויף דעם אלגעמיינעם קולטורעלן צושטאַנד פון די איינוווינער פון שטעטל צו יענער צייט. אין מיינע קינדער־יאָהרען האט זיך ניט געפונען דאָרט קיין לייטיש'ער ערציהונגס אנשטאַלט. עס זיינען ניט געווען קיין מיטלען דערצו און עס איז ניט געווען ווער ס'זאָל זיך וועגן דעם זאָרגן. אבער נאך עטליכע יאָהר האט זיך די לאַגע געענצליך פאַרבעסערט. ס'האט זיך דאן געעפנט א מאָדערנער חדר — „חדר מתוקן" — וועלכער האט זיך אין פאַרלויף פון א קורצער צייט ענטוויקעלט אין א פאַרגעשריטענע פּעדאַ־גאָגישע שול, און האט געקענט דינען אלס מוסטער פאַר די שכנות'דיגע שטעטלאך.

די איניציאטאָרן פון „חדר מתוקן" און זיינע גרינדער זיינען געווען די לעהרער יהודה רובינשטיין, ניסן ברגמן און אהרן־לייב זייציק.

איך האב ניט געהאט דעם מזל צו זיין א שילער פון דער שולע, ווייל מיינע עלטערן האבן מיך אריינגעבראכט, נאך פאר איהר ערעפנונג, אין א אלט־מאדישען „חדר". אין וועלכען מ'האט געלערנט דאווגען און עטוואָס שרייבן. עס זענען אויך געווען חדרים אין וועלכע עס האבן געלערנט גוטע און פעהיגע מלמדים, אבער זיי האבן אמיינסטן באזוכט קינדער פון פארמעגליכע עלטערן. מיין גורל איז אבער געווען דער גורל פון אנדערע אָרעמע קינדער, וועלכע פלעגן ענדיגן זייער „בילדונג און ערציהונג" אין עלטער פון עלף־צוועלף יאהר און צוגענומען ווערן אין די זומפיגע וועלדער, צו העלפן זייערע עלטערן שלעפן די קלעצער, אדער צו לערנען א מלאכה ביי א שניידער, א שוסטער אדער א סטאָליאר.

דאָס זעלבע איז געשעהן אויך מיט מיר. מיינע מלמדים האבן געלויבט מיינע פעהיגקייטן און פלייסיקייט, אבער עס איז דערפון גארניט ארויסגעקומען. זייענדיק דרייצען יאהר האבן מיר מיינע עלטערן ארויסגענומען פון „חדר", און געווען געצוואונגען אוועקגעבן צו אבנר גאָלוב (יעצט אין ישראל) איך זאָל ביי אים לערנען סטאָלעריי.

דער סאניטארער צושטאנד

זעלבסטפערשטענדליך, אז צוליב די ארימקייט און דחקות וועלכע האבן געהערשט אין אונזער שטעטל, איז דער סאניטארער צושטאנד געווען אַ שלעכטער. עפידעמישע קראנקהייטן און שריפות זיינען געווען אָפטע געסט ביי אונז. דאָס שטעטל איז געווען

„גרויסע" גאָס — אין פרילינג

איינגעפרעסט אויף א קליינעם שטח, און ארומגערינגלט מיט וואסער און זומפּן. פיעל הייזער האבן ניט געהאט קיין פלאץ פאר די נאטירליכע באדערפענישן פון די איינוואוינער. אָט די אלע באדינגונגען האבן מיטגעבראכט פארשידענע קראנקהייטן, איבערהויפט אנשטעקענדע קינדער קראנקהייטן, וועלכע פלעגן גאנץ אפט אוועקרויבן דעם לעבן פון צעהנדליקער קליינע קינדער... אין שטעטל איז ניט געווען קיין געהעריקע מעדיצינישע באהאנדלונג; האט מען געקאנט זאגן, אז מיט גאנץ קליינע אויסנאהמען „כי אין בית אשר אין־שם מת". עס זענען געווען פאמיליעס, ביי וועלכע דער מלאך־המות האט אוועקגערויבט צוויי־דריי קינדערלאך.

די צווייטע קללה אין שטעטל זיינען געווען די שריפות וועלכע פלעגן אפט אויסברעכן, צוליב דער איינגשאפט. אין צוזאמענהאנג מיט דער לעצטער שריפה, וועלכע איך געדענק, ווען דער גרעסטער טייל פון שטעטל איז אבגעברענט געווארן, איז זייער כאראקטעריסטיש דער פאלגענדער פאַל: די רעגירונג האט געוואלט אז די הייזער זאלן זיך אפּבויען אויף א מעהר־אדער־ווייניגער גראַמערן אופן, ווי אויך אין בעסערע סאניטארע באדינגונגען, און צוליב דעם פלאן האבן געדארפט ארויספאלן אייניגע הייזער. די נשרפים האבן עס אויפגענומען ווי א גזירה. אויף א פארזאמלונג איז בעשלאַסן געווארן צו שיקן א דעפּוטאציע קיין מינסק, צום גובערנאטאָר. אליקים דער קרעטשמער איז געווען איינער פון דער דעפּוטאציע און מען האט, א דאנק גאָט, די גזירה אפּגעשריגען, און די הייזער האבן זיך צוריק אפּגעבויט אויף די אלטע פלעצער און ענגשאפט, ווי פריהער.

די מעדיצינישע הילף

אויפזעהער אויף דעם געזונט — און צייטנווייז אויפן לעבן — פון די איינוואוינער פון שטעטל, זיינען געווען הערשקע דער רופא און ישראל דער רופא.ביידע גאנץ אינטערעסאנטע מענטשען, אבער זייער מעדיצינישער וויסן איז געווען זייער באגרעניצט. זיי פלעגן געבן דעם חולה זייערע רפואות, אָדער פראשקעס, וואָס פלעגן צוגעפּערטיקט ווערן אויף א פרימיטיוון אופן. אין פילע פאלן פלעגט דער חולה געזונט ווערן נאר א דאנק דעם פסיכאָלאָגישן ווירקן. אזעלכע „נסים" פלעגן געשעהן נאר אין פאל פון לייכטע קראנקהייטן, אבער ביי שווערע קראנקהייטן פלעגט, צום באדויערן, דער סוף זיין א טרויערדיגער. עס איז אויך געווען אויף דער יידישער גאס א אלטע פרוי מיט דעם נאמען שיינע רחל. זי פלעגט באדינען א ספעציעלן טיפּ חולים מיט אייגנארטיגע פרימיטיווע „באבסקע" מיטלען. די חולים זיינען בעשטאנען אממערסטן פון וואזאקעס, וואס פלעגן אויפרייסן זייערע קישקעס שלעפנדיג די שווערע קלעצער אין וואלד. די ספעציאליטעט איז בעשטאנען אין דעם, וואָס זי פלעגט אויסקנעטן דעם בויך. צו א מכה פלעגט זי צופערטיגן א האניג־טייגל, צו א טשיראק — א געבאקטע ציבעלע, ווי אויך אפשפּרעכן „א גוט אויג", אדער עין הרע, און נאך און נאך אזעלכע מיטלען.

אזוי האבן אונזערע לעבינער יידען געלעבט, און — געשטאָרבן...

אומקום און נקמה

מרדכי זייטשיק

אין די יאָרן 1941—1939

דער איבערפאַל פון די דייטשן אויף פוילן איז, ווי באַוואוסט, פאָרגעקומען דעם 1־טן סעפטעמבער 1939, פרייטאָג פאַרטאָג. א דאנק דעם אקופירן פון מערב אוקראַיינע און ווייס־רוסלאַנד דורכן סאָוויעטישן מיליטער, איז לעבין, וואָס איז געווען גלייך אויפן גרעניץ, אַרונטער אונטערן סאָוויעטישן רעזשים. צוליב דעם האָבן די איינוואוינער פון אונדזער שטעטל און באַזונדערס דער יידישער טייל געהאַט די זכיה צו לעבן נאָך קנאַפּע 2 יאָר אלס מענטשן. שטעט און שטעטלעך, וואָס האָבן זיך געפונען אויף דער מערב זייט פון טייך בוג האָבן פאַרזוכט תיכף ומיד דעם ביטערן טעם פון דער נאַצישער הערשאַפט.

כאָטש לעבין איז געשטאַנען האַרט ביים גרעניץ, און מ׳האָט געגרעכנט, אַז די סאָוויעטן וועלן תיכף אריינמאַרשירן, האָט געדויערט עטלעכע טעג, ביז די סאָוו. מאַכט איז אריין. אזוי אַרום איז דאָס שטעטל פאַרבליבן במשך עטלעכע טעג אָן א וועלכער־עס־איז מאַכט.

די אָפיציעלע פוילישע מאַכט האָט שוין ניט עקזיסטירט, זי איז טיילווייז נעלם געוואָרן און טיילווייז געווען פאַרשטעקט, ציטערנדיק פון פחד.

אין שטעטל איז דעריבער אין דער איבערגאַנגס פּעריאָד פון עטלעכע טעג געווען אומרואיק, דאָס הייסט: די יידישע באַפעלקערונג האָט מורא געהאַט אַז די פּויערים פון דער אַרומיקער סביבה זאָלן זיך ניט א לאָז טאָן אויפן שטעטל און ביז וואָס ווען גראַבירן א. א. וו. (עס זיינען געווען א זעלכע קלאַנגען).

די יידישע יוגנט האָט זיך אָרגאַניזירט און איז די גאַנצע צייט געשטאַנען אויף דער וואַך, באַזונדערס ביינאַכט. קיין געוועלר איז ניט געווען, אָבער מען האָט פּאַטראָלירט און געהיט די גאַנצע צייט. עס האָט טאַקע גאָרניט פּאַסירט.

גלייך ווי די סאָוו. מאַכט איז אריין, דורכשפּרייזנדיק דעם טייך, (דאָס שטעטל איז פאַרנומען געוואָרן אָן קרבנות) האָט זי איינגעשטעלט א צייטווייליקע מאַכט און דאָס מיליטער האָט ווייטער זיך גערוקט אויף מערב. אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען שוין אינגאַנצן ניט געפילט, דאָס עס איז דאָ געווען אין משך פון 20 יאָר פוילן: אויס פּאָליאַקן, אויס פּאָליציי, אויס גרעניץ וואַך...

עטלעכע יידישע ווי אויך רוסישע פאַמיליעס האָט די מאַכט ארויסגעשיקט טיף אין רוסלאַנד צוליב פאַרשידענע חטאים, וואָס זי האָט אויף זיי אויסגעפונען...

בשעת מעשה איז דאָס געווען פאַר זיי א גרויס אומגליק, אָבער שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ניט ווילנדיק איז דאָס געווען פאַר זיי א גליק, ווייל כמעט אַלע זיינען דורך דעם געראַטעוועט געוואָרן, איבערגעלעבט די מלחמה און צוריקגעקומען — ווער עס האָט געוואָלט.

א טייל פון די דאמאָלס פאַרשיקטע יידן געפינען זיך איצט אין ישראל, א טייל אין אמעריקע א. א. לענדער. ווער ווייסט, וואָס זייער גורל וואָלט געווען, ווען זיי וואָלטן, ווי די איבעריקע לענינער יידן, אריינגעפאַלן אין די הענט פון דייטש...

וואָס שייך דעם קולטורעלן לעבן איז עס אין א געוויסער מאָס פאַרשטאַרקט געוואָרן. מען האָט זייער אויפגעלעבט דעם קלוב (פריערדיקער „דאָם לודאָווי") אין וועלכן עס זיינען אָפט פאָרגעקומען טעאַטער און קינאָ פאָרשטעלונגען.

חוץ דעם זיינען איינגעאָרדנט געוואָרן א רייכע ביבליאָטעק און לייען־זאַל.

דאָס שטעטל איז בכלל געוואָרן חשוב א דאנק דעם, וואָס עס איז געוואָרן א ראיאָן שטאָט, אין וועלכער עס האָבן זיך געפונען אלע אמטן, ווי די „רייקאָמפּאַרטיע", „רייאיספּאָלקאָם", „סוד" א. א. וו. מען פלעגט אהערקומען פון פאַרשידענע פאַרוואָרפענע ערטער און דערפער כדי דערלעדיקן כלערליי ענינים.

אַפילו דאָס דערבייאיקע שטעטל מיקאשעוויטש האָט אויך געהערט צום לענינער ראיאָן און אלע דאָרטיקע ענינים פלעגט מען קומען דערלעדיקן אין לענין.

יהודה ציקליק

פאַרטיזאַנער

א קורצע צייט נאָכן פאַרנעמען לענין האָבן די דייטשן פאַרשיקט אלע ארבעטס־פעיאיקע יידן פון שטעטל אין ארבעטס־לאַגער אין האַנצעוויטש. ניט קאָנענדיק אויס־האַלטן די אומדערשרייבלעכע באַדינגונגען אין לאַגער, זיינען מיר אלע אנטלאָפן אין נאָענטן וואַלד. דערביי זיינען זייער אַסאַך פון אונדז אומגעקומען. איך און זאב זאַווין האָבן באַוויזן צו אנטרינען. מיר האָבן זיך געלאָזט מיט די בלאָטעס און אָנגעקומען אין דאָרף העריציִנאַוויץ. דאָרטן האָב איך געטראָפן ביי נאַכט א גרופע פאַרטיזאַנער אין וועלכער עס האָבן זיך געפונען באַקאַנטע קריסטן, ווי ריהאַר ראַמאַנקעס און דער קאָמאַנדיר פּאַוועל קאַטאַוויץ פונם דאָרף זאַליוטיטש, וועלכער האָט געקענט מיין פאָטער ע"ה. ער האָט מיך און זאבן אָנגענומען און באַלד זיינען מיר מיט זיי אַוועק אויפצווייסן די נאָענטע באַן־רעלסן. דער קאָמאַנדיר האָט אונדז געזאָגט, אז מיר זאָלן זיך ניט שרעקן און אז דער אויפרייס מוז אויסגעפירט ווערן. אויב מיר וועלן דאָס טון, וועלן מיר האָבן רעכט צו פאַרבלייבן אין דער פאַרטיזאַנער גרופע. אויב ניט — וועט מען אונדז שיקן דאָרט אהין אוואו עס געפינען זיך אונדזערע ברידער... קלאָר און דייטלעך...

איך און זאב האָבן באַשלאָסן צו גיין אויף קידוש השם און נקמה נעמען אין די דייטשן. דער קאָמאַנדיר האָט מיר געוויזן ווי אזוי זיך צו באַגיין מיט אויפרייס־מאַטעריאַל און וואָס איך דאַרף טון ער האָט מיטגעשיקט נאָך עטלעכע קעמפער, אָבער מיר צוויי יידן זיינען געווען די כפרה־הינדלעך, מיר די אויסגעמאַטערטע און הונגעריקע,

וועלכע האָבן זיך אַדורכגעשלאָגן דורך די בלאָטעס פון גריצין און געגאַנגען מיט די שצעזשקעס פון חיות.

נאָכן אָנקומען נאָענט צו די באַן־רעלסן ביים דאָרף באסטין, וואו מיר האָבן באַדאַרפט אויספירן דעם אויפרייס, האָט דער קאָמאַנדיר נאָך געהאַלטן פאַר אונדז א דרשה און דאַן געהייסן גיין. מיר האָבן נור געטראַכט וועגן נקמה נעמען און טאַקע אויסגעפירט די אַרבעט. מיר האָבן אויפגעריסן א צוג מיט 43 וואַגאָנען אַמוניציע. מיר האָבן זיך צוריקגעקערט צו א פונקט, וואו עס האָט אויף אונדז געוואַרט דער קאָמאַנדיר. ער האָט אונדז געדאַנקט און געמאָלדן, אַז מיר בלייבן אין זיין גרופּע.

איך האָב ניט געקאָנט רוען און אַלץ געטראַכט וועגן נקמה נעמען אין די דייטשע מערדער. איך האָב זיך אַדורכגעשמועסט מיטן קאָמאַנדיר פּאַוולא (פּאַוועל) און האָב אים צוגעזאָגט פון אַלעם גוטן. צו יענער צייט זיינען די קעמפער געווען אָפּגעריסן און באָרוועס. איך האָב זיך אונטערגענומען אַלעמען צו באַזאָרגן מיט שיך און קליידער כיד המלך. איך האָב דעם קאָמאַנדיר פאַרגעלייגט צו גיין אויף אונדזער קליין שטעטל לעניו, אַוועקלייגן דאָרט די מערדערישע כלבים, וואָס האָבן אַזויפיל ריין און אומשולדיק בלוט פאַרגאָסן און צונעמען ביי זיי אַלץ, וואָס זיי האָבן אָנגעראַבעוועט. מיין פּלאַן איז אָנגענומען געוואָרן. דער קאָמאַנדיר האָט זיך פאַרבונדן מיט נאָך עטלעכע פּאַרטיזאַנישע גרופּעס און מען האָט געשאַפן א קליינעם כוח פון 120 קעמפער. עס זיינען פאַרביי אייניקע טעג ביז מען האָט זיך פאַרשאַפט אַמוניציע. צום סוף האָט מען אונדז, מיך און זאַב׳ן, גערופן כדי אויסצואַרבעטן דעם ענטגילטיקן פּלאַן. דעם הויפּט־קאָמאַנדיר, וועלכער איז געשטאַנען בראש פון דער גאַנצער אַקציע, האָב איך ניט פון פריער געקענט. ער האָט מיר פערזענלעך פאַראַנטוואָרטלעך געמאַכט פאַרן געלונגען פון דער אַקציע און מיך געשיקט אויספאָרשן געניו, וואו עס וואוינען די דייטשן אין לעניו. מיר זיינען געווען א קליינע גרופּע און מיר האָבן געטראָפן א גויה, וועלכע האָט אונדז געניו אָנגעוויזן אין וועלכע הייזער עס וואוינען די דייטשן; — פון באָרוכינס דירה פון רודניצקי נעבן ישראל גאַלענסאָן. דאָרט איז געווען דער נעסט פון די הויפּט־מערדער. זיי זיינען געווען א שטאַרקער כוח אין לעניו.

איך האָב געניו ראַפּאָרטירט דעם הויפּט־קאָמאַנדיר און ער האָט מיך ווידער פאַראַנטוואָרטלעך געמאַכט פאַרן צופירן די קעמפער צו די ריכטיקע פּלעצער, ווייל אויב ניט וועט ער מיך שיסן ווי א הונט („אוביו קאַק סאָבאַקו״). דאָס איז געווען זיין פּאַראָל. „אוביו קאַק סאָבאַקו״. איך האָב אים געענטפערט, אַז ער קאָן טון מיט מיר, וואָס ער וויל, אָבער אויף וויפיל איך קען זיך אויס אין מיין שטעטל גלויב איך, אַז די אַטאַקע וועט געלונגען. ער האָט מיר דערלאַנגט די האַנט און געוואונטשן כל טוב און מיר געגעבן 10 באַוואָפנטע קעמפער צו גיין פאָרויס און נאָך אונדז די רעשט פּאַרטיזאַנער. מיר האָבן געהאַלטן פאַרבינדונג צווישן זיך ביז מיר זיינען אָנגעקומען הינטער לעניו. מיין אויפגאַבע איז געווען צו ברענגען אַלע קעמפער צו די אין

פּאַרויס באַשטימטע פּלעצער. דער אָנגריף האָט געזאָלט אָנהויבן 4 אַ זייגער פאַרטאָג, נאָכן דערזען אַ רויטע ראַקעטע אויפן הימל. אַלץ איז שטיל אויסגעפירט געוואָרן און די כלבים האָבן גאָר ניט געפילט. ביז דריי אַ זייגער זיינען אַלע פּונקטן באַזעצט געוואָרן און מיט גרויס אומגעדולד האָבן מיר געוואַרט אויפן צייכן פון דער רויטער ראַקעטע. ענדלעך האָבן מיר זיך דערוואַרט און אָנגעהויבן די אַטאַקע, וואָס האָט געדויערט אָן איבעררייס ביז 8 אַ זייגער פרי. מיין פליכט איז נאָך געווען צו שטורמען. מיר האָבן באַקומען 2 האַנט־גראַנאַטן און זיי אַריינגעוואָרפן דורכן פענצטער אין רודניצקיס דירה, וואו עס האָט געוואוינט דער דייטשער ווירטשאַפטס־קאָמענדאַנט. נאָכן אויפרייס פון די גראַנאַטן האָבן מיר זיך אַריינגעריסן אין די וואוינונג. דאָרט איז געווען פון בעסטן און גוטן פון אונדזער שטעטל; — גאָלד, בריליאַנטן א. א. וו. מיך האָט דאָס אַלץ ניט אינטערעסירט. אין מיר האָט געברענט דער פאַרלאַנג נאָך נקמה. איך האָב דאָרט געפונען אַ מאַשין־געווער און האָב זיך גוט באַוואָפנט.

איך האָב ניט געקאָנט רוען. מיר האָט זיך אַלץ אויסגעדוכט, אַז אין געטאָ איז נאָך עמיצער פאַרבליבן. איך האָב געמאָלדן מיין קאָמאַנדיר, אַז איך האָב אַלץ אויס־געפירט. דערווייל זיינען קוילן געפלויגן פון אַלע זייטן, ווייל די מערדער האָבן זיך שאַרף פאַרטיידיקט. צום סוף האָט מען די הייזער אין וועלכע זיי האָבן געוואוינט באַגאָסן מיט בענזין און אונטערגעצונדן. צום ערשטן האָט זיך אָנגעכאַפּט יוסף זאַריצקיס הויף און די דייטשע מערדער זיינען אומגעבראַכט געוואָרן.

איך האָב באַקומען אַ דערלויבניש פריי זיך צו באַוועגן און אין מיטן פייער און קוילן האָב איך זיך אַוועקגעלאָזט אין געטאָ. אַרום קושע גאַלענסאַנס מויער האָב איך באַגעגנט אַ פּאָליציאַנט פון דאָרף פּאַלוסטעוויץ. דערזייענדיק מיך איז ער פון שרעק געבליבן שטיין. מיין בלוט האָט אין מיר געקאָכט און מיין מאַשין־געווער האָט אים גלייך אָפּגעווישט פון וועג. אַריבער די בריק און אַריין אין געטאָ. אין אונדזער הויז האָב איך קיינעם ניט געטראָפן, אָבער איך האָב באַמערקט די גלח׳טע, וועלכע האָט געוואוינט נעבן אונדז. זי האָט מיר דערציילט, אַז עטלעכע־און־צוואַנציק יידן געפונען זיך אין חיניטש׳ס הויז. בין איך באַלד דאָרט אַוועק און אַלע האָבן מיך מיט פרייד אַרומגערינגלט.

איך האָב געטראָפן יהודה שוסטער מיט זיין משפחה און נאַשקע׳ס טאָכטער מיט צוויי קליינע קינדערלעך, אַ צווילינג, אויף דער האַנט. זי האָט געוויינט ניט וויסנדיק וואָס צו טאָן מיט די קינדער. איך האָב איר אָפּגעגעבן מיין לעצט שטיקל ברויט און זיי אַלעמען אָנגעוויזן די ריכטונג וואו אַהין צו גיין. דערנאָך האָט זיך באַוויזן משה ראַבינאָוויטש מיט זיין משפחה און האָט מיך אָנגעהויבן קושן, פרעגנדיק מיך וואָס ער זאָל טון. איך האָב אָנגעוויזן אַן אָרט וואו מיר וועלן זיך שפּעטער קאָנען טרעפן. ער האָט זיך באַלד געלאָזט אין וועג. איך האָב אַלעמען געהאָלפן אַדורכגיין צווישן די קעמפער. דערנאָך האָבן מיר באַקומען אַ באַפעל צו פאַרברענען אַלע גרויסע דירות.

מיר האָבן אונטערגעצונדן הלל עפשטיינס הויז, וואָס האָט געדינט אלס מאגאזין פונם אפגעראבעוועטן יידישן פארמעגן אין לענין.

גייענדיק האָב איך געטראָפן דעם ברודער פון הערמאן הענקעס, א גרויסער מערדער. איך האָב אין אים נקמה גענומען.

צום סוף בין איך מיט זאב׳ן אוועק צו די הויכע גריבער, וואו עס רוען אונדזערע אויסגעקוילעטע טייערסטע.

י. ביגעלמאן

די פארטיזאנער אפעראציע אויף סינקעוויטש

דעם 12־טן אָקטאָבער 1942 האָט די לעניגער דייטשישע פּאָליציי געמאכט א פארשטעק אויפן וועג, וואָס פירט נאָכן דאָרף טימאשעוויטש. דריי אויסשפירער פון מ׳שקע גיראסימאוויטש פארטיזאנער גרופע זיינען אויפגעכאַפּט געוואָרן דורך די פאר־שטעלטע דייטשישע פּאָליציסטן און זיינען אויפן אָרט דערשאָסן געוואָרן.

אונדזער אָנפירערשאפט האָט באשלאָסן צו נעמען פּילפאכיקע נקמה. מען האָט אָרגאניזירט הונדערט באוואפנטע פארטיזאנער מיט אונדזערן קאָמאנדיר מישא בראש. מען האָט צוגעגרייט א פּלאן אויפצורייסן די אייזערנע בריק צוזאמען מיט די באן רעלסן אויפן וועג פון סינקעוויטש קיין מיקאשעוויטש, און אומברענגען די דייטשן און פּאָליציסטן, וועלכע געפונען זיך דאָרט.

ווען מיר זיינען דאָרט אָנגעקומען האָבן שוין פארדעם ספּעציעלע קעמפער איבערגעריסן די טעלעפאָנישע דראָטן. פרי פארטאָג זיינען מיר שוין אלע געווען אויף די אין פאָרויס באשטימטע פּלעצער און גרייט צו דער אטאקע.

די ערשטע זאך איז געווען די בריק. אונדזערס א שיסער האָט אוועקגעלייגט דעם דייטש, וועלכער איז געשטאנען אויף דער בריק פון א מרחק פון 120 מעטער. באלד דערנאָך זיינען צוגעלאָפן עטלעכע פארטיזאנער און אונטערגעלעגט 40 קילא אויפרייס־מאטעריאל און די בריק איז געשפרונגען אין דער לופט.

אונדזער הויפּט־כוחות האָבן נאָר געוואַרט אויף דעם סימן און האָבן זיך א ווארף געטוען אויף די פּאָליציי סטאנציע מיט אלע דערבייאיקע בנינים. די דייטשן האָבן זיך אויף גאָר ניט געריכט. עס האָט זיך אנטוויקלט א שווערער קאמף און צום סוף איז די פּאָליציי סטאנציע און אלץ ארום אונטערגעצונדן געוואָרן. א טייל פּאָליציסטן האָבן זיך אונטערגעגעבן, אָבער מען האָט מיט זיי געמאכט דעם חשבון אויפן געהעריקן אופן.

נאכן אויפרײַס פון דער בריק איז א ביסל שפּעטער אָנגעקומען א צוג מיט 47 וואגאָנען אמוניציע פארן פראָנט. דער צוג איז צוגעפאָרן נאָענט צום בריק און שטיין געבליבן. אין זעלביקן מאָמענט האָבן מיר באקומען דעם באפעל אונטערצוציינדן דעם

צוג. דאָס איז באַלד געשען מיט דער הילף פון שטרוי און שוין איז דער צוג געשטאַנען אין פלאַמען און עס האָט זיך אָנגעהויבן אן אופּרייסעניש, וואָס האָט צעשליידערט די ברענענדיקע וואַגאָנען. די שווידערלעכע אויפרייסענישן פון דער אַמוניציע האָבן אָנגעהאַלטן עטלעכע שעה ביז זיי זיינען דערגאַנגען צום לעצטן וואַגאָן. אין סינקעוויטש און אין נאָענטן מאַקראָווע איז ניט פאַרבליבן קיין איינציקע גאַנצע שויב אין די פענצטער און טירן. די אויפרייסענישן האָבן זיך געהערט ביז א מרחק פון 40 קילאָמעטער.

אין דער אָפּעראַציע האָבן אָנטייל גענומען דריי יידן — דער שרייבער פון די שורות, בערל גינצבורג און באָריס קאַפּלאַן, א אַפּאַמעטישער בחור, וועלכער איז אין זעלבן קאַמף העלדיש אומגעקומען.

די אָפּעראַציע איז געקרוינט געוואָרן מיט א גרויס דערפאָלג און מיר האָבן גענומען פּילפּאַכיקע נקמה אין די דייטשן.

מ אַ ש אַ ס ל ו צ ק י

איוב־בשורות

טייערער פריינט! *

איר פרעגט, ווי איז יעדער איינער געבליבן. די מענער האָט מען אַרויסגעשיקט אין האַנצעוויטש אויף אַרבעט אין א לאַגער. האָט מען זיי אויסגעקליבן פון 14 ביז 60 יאָהר. אין שטעטל זענען נאָר געבליבן קראַנקע און פרויען מיט קינדער און אַלטע ווי מרדכי־לייב, ווי הלל דער סאַקאַצויצער און דער רב מיט 5 קליינע קינדער און זיין שוואַנגערדיקע פרוי, אהרן בחה״ס איז געווען דער פּרעזעס פון „יודנראַט״. אַזאַ טייערער מענטש ווי ער — וועט עס לאָזן נעהמען אים אויף אַרבעט? איז ער גיווען אין דערהיים מיט יצחק קאַלפּאַניצקי. זענען געווען אין שטעטל אפשר א 15 אַזעלכע יידן און די אַלע האָט מען אַרויסגעפירט קיין האַנצעוויטש. דאָס האָט זיך גערעכנט לעניגער אָבלאַסט. אליקום׳ען האָט מען ניט גענומען, ווייל ער איז געווען שוין זייער שוואַך, און איך האָב אָבגעגעבן 4 גרויסע זין. נו, אַזוי איז אַדורך פון פסח ביז ראש־חודש אלול — פלעגט מען צאַפּן די בלוט פון אונדז; יעדע שעה איז געווען איין אַנדער קלאָג. צוויי־דריי מאָל א טאָג פלעגט מען קומען אין „יודענראַט״ און פאָדערן פון אונדז די גוטס, ביז מען האָט אַרויסגעצויגן די בלוט פון די נעגל. מען פלעגט דערלאַנגען איין זאַקאַז: צען פּערענעס, צוואַנציק קישענס. פלעגט מען דערווייל נעמען דעם קאָמיטעט, דעם רב, אייער אהרון׳ען, לאַזעבניק׳ן און יצחק קאַלפּאַניצקי און צונעמען פאַר זאַלאָז׳ניקעס און הייסן אין צוויי שעה זאָל דאָס אַלץ ווערן, — אויב ניט וועט מען זיי דערשיסן. נו, איר קענט זיך פאָר־שטעלן דאָס געשריי וואָס ס׳פלעגט ווערן אין די גאַסן. איין מאָל האָט מען געדאַרפט צען פּעקלאַך טאַבאַק, האָט מען גערופן אייער אהרן׳ען ער זאָל געבן די טאַבאַק, האָט מען אים שוין ניט

* פון אַ בריוו צו איטקע חיניטש אין אַמעריקע.

ארויסגעלאָזן, דאן איז אייער נחה געלאָפן מיט א גוואלד איבער די גאסן, האָבן מיר דאמאָלס געמיינט אז עס איז שוין אונדזער בראָך, נאָר מען האָט אלץ געגעבן וואָס מען האָט נאָר א בעט געטאָן, און מען האָט געמיינט אז מען וועט זיך אויסקויפן. ס׳האָט גאָרניט געהאָלפן — אין חודש אלול איז אויסגעקוילעט געוואָרן די גאנצע עדה פון לענין.

ווי אזוי בין איך געבליבן? וועל איך באשרייבן. איך ווייס ניט צו איר וועט מיר פארשטיין. עס איז געווען אזוי: פרייטאָג פארטאָג דעם 2־טן ראש־חודש אלול, איך שלאָף (אזאָך־און־וועה איז געווען צו אונדזער שלאָפן!), איך הער ביי חנה׳ן, ביי ברוך־יענקל׳ען אין שטוב, גרויסע געשרייען. זאָג איך: „עפיס שרייט מען זייער ביי חנה׳ן, מסתמא הרג׳עט מען דאָרטן״. איך כאַפּ זיך ארויס פון הויז, לויפט אייער נחמ׳קה פון גאס מיט פארקעמטע האָר אין מאנטל און שרייט: „יידן, שטייט אויף, עס איז שוין געקומען אויף אונז דער בראָך!״ איז מען אלע ארויס פון די הייזער אָן טרערן און אָן געוויינען, און יעדער האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ און מען האָט געזאָגט איינער צום צווייטן: „פארוואָס קומט דאָס אונדז?״ און אזוי איז געוואָרן פול די גאס. מ׳האָט אָנגעהויבן צו שרייען: „פרויען מיט קינדער — אפריהער!״ און צו פיער אין א שורה. זענען אלע געגאנגען אין שורה. און איך גיי אויך מיט מיין איין קינד און מיט אליקום׳ען. ערשט די מערדער קלייבן מענשן, וועלכע זיינען גוטע ארבעטער און מיט קליינע געזונדן, האָט מען געוואָלט אבשטעלן דוד׳ן חיה־שרה׳ס ברודער. ביי אים איז געווען איין צו גרויסע געזינד, עס איז געווען א טאָכטער מיט איין אייניקל. „ניין״, זאָגט ער, „די טאָכטער זאָל ער לאָזן הרג׳ענען?!״ האָט מען זיי ארייגעשטעלט אין סטרוי, און מיר האָט מען דאָס מיט אליקום׳ען מיט דעם קינד געלאָזן, און איך האָב געכאפּט דער מאמען פארן האנד — האָט מען ביי מיר ארויסגעריסן די מאמע און מען האָט געזאָגט: „ די מאמע איז שוין איין אלטע פרוי קען זי געהן קאפוט״. אזוי האָט מען אונדז אָבגעשטעלט אָכט און צוואנציג אידן. און גלייך האָט מען אונז פארפיהרט אין דער נייער שוהל, זענען געבליבן איך און חיה און יודל מיט אונדזערע פאמיליעס. די איבעריקע זענען געווען קינדער. אין שוהל האָט מען אונדז געהאלטן ביז 4 אזייגער פארנאכט. דערנעבען זענען געשטאנען צוויי פאטרולן, מיר זאָלן ניט ארויס פון שוהל. מיר האָבן געזעען דורך די פענצטער, איבער זלמן׳ס פלויט, ווי מען פירט אלעמען אין די אויטומובילן, און מיר ווייסן ניט וואָס מען טוט דאָרט. מיר הערן ניט קיין שיסן און מיר הערן ניט קיין שרייען, און מיר זיצן אין שוהל און עס האָט זיך אָנגעצונדן איין פייער אין אונדז, און מיר ווייסן גאָרניט ביז פארנאכט.

פארנאכט איז געקומען צו אונז זשאנדארמעריע און מען זאָגט צו אונז: „יידן, איהר זאָלט ניט וויינען און איהר זאָלט ניט ריידן פאר קיין פויערן, ווייל מען דערציילט אונדז אלץ און עס איז קריגס צייט, אונדזערע פאלן אויך א סך״. מ׳האָט אונדז פארפיהרט צו אייער הויז, צו פינקלען, און מען האָט געהייסן מען זאָל דאָרטן זיין ביז זיי וועלן הייסן געהן אויף ארבייט. אזוי זיינען מיר געווען אין אייער הויז פונקט 4 וואָכן. די מענער פלעגן אוועקגעהן אויף דער ארבעט, און די פאָר פרויען פלעגן געהן אין זייערע הייזער אויף ראהמען און צוקערן אין דערפריה די אלע גאסן. פארנאכט פלעגט מען זיך אויפקלייבן צו אייך אין סטאָלאָווע און קלאָגן וואָס וועט זיין פון אונדז, איצטער? מען וועט דאָך אונדז אויך הרג׳ענען, אויף

וואָס דאַרפן מיר נאָך זיך שעמען אַרויס אין גאַס? די קריסטן פּלעגן גיין אויף וואַונדער קוקן אויף אונדז. איז אַז מען פּלעגט גיין אויף אַרבעט פּלעג איך פאַרדעקן די אויגן. און מיר האָבן אַזוי געלעבט פיער וואָכן ביז ערב ראש־השנה. עס איז געווען פרייטאָג. אַ זייגער האַלב פיער הערן מיר שיסערייען אין שטעטל. וואָס טוט מען? ניט זיין אין שטוב און אַרויס אין גאַס אודאי ניט, נאָר מיר האָבן שוין געהערט וואָס קריסטן פּלעגן אונדז איבערגעבן, אַז אין כוואָריסטאָוווער וועלדער און אַרום „האַצקע" געפונען זיך פּאַרטיזאַנער, האָבן מיר פאַרשטאַנען אַז מן הסתם איז דאָס פּאַרטיזאַנער אָנגעפאַלן, וואָס זאָלן מיר טון? מען ליגט ביי אייך אין קאָרידאָר אויף דער ערד. נאָכער גיב איך אַ קוק אין אַ פענסטער, ערשט לייבע יאַשקעס איין זוהן, יהודה׳קע, לויפט איבערן גאַס און ער האָט מיר דערזעען, שרייט ער: „קומט מיט אונדז!" און זיי האָבן שוין דערהרג׳עט זיבן דייטשן, און די איבעריגע זיינען דערווייל צולאָפן. און זיי פאַרברענען ס׳שטעטל. זיינען מיר צולאָפן מיט זיי אין די וועלדער.

אליקום האָט געלעבט איין יאָהר מיט צוויי מאָנאַטן אין די וועלדער און איז געשטאָרבן, און אויך אַביסל פון די יידן זענען נאָך אין וואַלד צו׳הרג׳עט געוואָרן און אויך נאָך אַ סך אַזעלכע יידן ווי איך, האָבן איבערגעלעבט ביי גוטע קריסטן אין די וועלדער. ניט מיינט, אַז אַלע מענשן זענען גלייך. מיר זענען געווען קנעכט בא זיי נאָר זיי האָבן אויך איינגעשטעלט זייער לעבן און אונדז געהאַלטן, און פיל הונדערטער יידן זענען געווען אין די אָטראַדן פון די פּאַרטיזאַנער.

נו, מיינע פריינט, אויסשרייבן אייך ווי איך האָב איבערגעלעבט די שרעק אין די וועלדער — איז אוממעגליך. איך ווייס ניט, צו איר וועט קענען איבערלייענען מיין בריוו — ווייל מיינע אויגן גיסן 4 יאָהר אַ ים טרערן, זעה איך ניט ווי צו שרייבן. אפשר וועל איך אייך אַמאָל דערציילן דעם סוף פון וואַלד. — —

פּארטייען און אינסטיטוציעס

אברהם יצחק סלוצקי

די ציוניסטישע באוועגונג

דער אָנהויב פון דער ציוניסטישער באוועגונג אין לענין פאלט אויס באלד נאָכן ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס. צו אונדז אין לענין, אויף וויפיל מיין זכרון דינט מיר, איז דער ציוניסטישער אידעאַל געבראכט געוואָרן דורך די יונגעלייט, וועלכע האָבן צו יענער צייט געלערנט אין די ישיבות, אָדער ערגעץ אנדערש. דאָס זיינען געווען די שוין פארשטאָרבענע יהושע מרדכי ציקליק, יעקב חיים גרינבערג, זלמן ברעסלער, אברהם מאיר פאפערנא און אנדערע. איך געדענק, אז זיי פלעגן האלטן אסיפות ביי משה דוד גרינבערג אין אויבער־שטיבל אונטערן דאך, ווי אויך ביי בן־ציון ציקליק אין הויז. זיי האָבן אָרגאניזירט און אויסגעברייטערט די באוועגונג. זיי האָבן אויך אָרגאַניזירט א קינדער לייענער־קרייז. פון ווארשע פלעגט אָנקומען דער קינדער־זשורנאַל „עולם קטן״, און איך, זייענדיק פון די בעסערע אינגלעך, פלעג פארלעזן דעם זשורנאל פאר מיינע חברים, און זיי פלעגן דאָס שטארק ליב האָבן. איך געדענק אויך, ווי מען פלעגט פארקויפן אקציעס פונם אנגלאָ־פאלעסטינא באנק. איין אקציע האָט געקאָסט 10 רובל. זייער ווייניקע האָבן געקאָנט קויפן אן אקציע אליין פאר זיך און זיי האָבן דאָס געטאָן בשותפות מיט אנדערע. אויך פלעגט מען צו דעם צוועק פארקויפן לאָטעריי־צעטל צו 50 קאָפיקעס. ווען די סומע האָט דערגרייכט 10 רובל פלעגט מען אלע נעמען פון די קויפער אריינטאָן אין א היטל. וועמעס נאָמען ס׳איז ארויסגעצויגן געוואָרן, דער איז געווען דער „זוכה בגורל״.

אין שייכות דערמיט דערמאָן איך זיך אָן אינטערעסאנטע פאסירונג. צווישן די קונים איז געווען א שייגעץ, מיטן נאָמען אלבערט. זיין פאָטער מארטין איז געווען אן אָנגעשטעלטער אין קאנטאָר. דער שייגעץ פלעגט זיך חבר׳ן מיט אידישע בחורים און מיידלעך. האָט זיך גראד געמאכט, דאָס ע״ר איז געווען דער „זוכה בגורל״, ער האָט געוויזאונען די אקציע. מען האָט אים פּאָו־געלייגט, אז אויב ער וויל וועט מען אים באצאָלן 10 רובל. ער האָט אָבער אָפּגעזאָגט און געהאלטן די אקציע אלס א סימן מזל.

די באוועגונג האָט זיך פארשטארקט און פערצווייגט א דאנק נייע כוחות, וועלכע האָבן דערשיינט אין שטעטל. אין קאנטאָר אין לענין האָט געוואוינט די פאמיליע סינגאלאָווסקי: ר׳ זליג סינגאלאָווסקי, זיין פרוי, פינף זייערע זיהן און א טאָכטער. די זיהן זיינען געווען אלע שיינע, פעאיקע, געלערנטע. זיי האָבן אלע געלערנט אין פערשידענע לער־אנשטאלטן אין די גרויסע שטעט אין לאנד און אויך אין אויסלאנד. אויף א יום־טוב און אויף וואקאציעס פלעגן זיי קומען אהיים און די יוגנט פון שטעטל האָט זיך צו זיי געשארט. איינער פון די ברידער, אהרן, איז געווען זייער א טאלאנט־פולער רעדנער. איינמאָל, שבת נחמו, איז אנאָנסירט געוואָרן אז אהרן סינגאלאָווסקי וועט רעדן דריי א זייגער בייטאָג אין דער נייער שוהל. דער עולם האָט זיך געלאָזט גיין, און די שול איז געוואָרן איבערגעפּאַקט. די רעדע האָט אָנגעצונדן די געמיטהער

פון די צוהערער און ארויסגעבראכט דעם העכסטן עקסטאז. איך געדענק, אז ווען ער האָט פארענדיקט רעדן, זיינען אָט די פשוטע יידן אים ארויפגעפאלן אויפן האלדז און אים געקושט. איך געדענק ווי יענקל לאטישקא האָט אים אויף די הענט געטראָגן און געוויינט פון התלהבות.

זאָל אויך פארצייכנט ווערן א בעדויערנדער אינצידענט, וואָס האָט אפגעשפיגלט די געפילן פון געוויסע קרייזן פון דער אידישער באפעלקערונג און זייער באציאונג צום ציוניסטישן אידעאל. נאָך דער רעדע, ווען דער עולם האָט זיך בארואיקט, איז ארויפגעגאנגען אויף דער בימה איינער פון די שיינסטע פערזענליכקייטן, וואָס אונדזער שטעטל האָט צו יענער צייט פארמאָגט — ר׳ איסר נעקריטש. ער האָט אָנגעהויבן רעדן וועגן גרויסן ציוניסטישן אידעאל, און פלוצים האָט זיך אויפגעהויבן זיין שווער, דוד גראייעוו, א גאנץ חשוב׳ער בעל־הבית, און געמאכט א טומל. און די אסיפה וואָס איז זיכער געווען א היסטאָרישע אין אונדזער שטעטל, איז אָפגעבראָכן געוואָרן. פון די סינגאלאָווסקי ברידער געדענק איך, איז דערנאָך איינער פון זיי, דוכט מיר נחום, אוועק קיין ארץ־ישראל. אהרן איז נאָך פאר דער מלחמה געווען איינער פון די הויפט טוער אין דער צענטראלע פון „ארט״ אין בערלין.

סינגאלאָווסקי פלעגט אָפט באזוכן די פאראייניקטע שטאאטן אין שייכות מיט די ענינים פון „ארט״. זייענדיק אין ניו־יאָרק, פלעג איך אים, אלס דער פרעזידענט פון לענינער לאנדסמאנשאפט, איינלאדן צו אונזערע פערזאמלונגען און ווי פארנומען ער איז ניט געווען — איז ער געגרן געקומען צום מיטינג, זיך געפילט גאנץ היימיש און האָט אונדז באַגייסטערט מיט זיין שטארקער רעדנער־קראפט.

הניה שוסטערמאן

דער חלוץ (המרכזי) הכלל ציוני אין לענין

דער חלוץ הכלל־ציוני איז געגרינדעט געוואָרן ביי אונדז אין שטעטל אין יאָר 1930—1931. די הויפט־טוער ביים גרינדן די אָרגאניזאציע זיינען געווען (אויף וויפל איך געדענק) :

1) הערשקע מיגדאַלאָוויטש, 2) שמעון שוסטערמאן ז״ל, 3) שלמה גאלענסאָן, 4) משה שוסטערמאן ז״ל.

נאטירלעך איז די הויפט סיבה פון גרינדן די אָרגאניזאציע געווען דער נאציאָנאלער מאָטיוו, אָבער פאר אונדזער שטעטל איז דאָס געווען א ספּעציפישע נויטווענדיקייט, בעמענדיק אין אכט די קולטורעלע,ווירטשאפטלעכע און דערציערעשע לאגע פון דער יוגנט אין יענער צייט.

פאר אונדז לענינער איז אפשר איבעריק צו באשרייבן די באזונדערע לאָקאַלע באַדינגונגען, וואָס האָבן געהערשט אין אונדזער שטעטל, ווייל יעדער איינער פון אונדז האָט זיי געפילט אויף זיך אליין. איך אָבער, שרייבנדיק א בלעטל געשיכטע, איז מיר פשוט אונמעגלעך איבערצושפרינגען אזא וויכטיקן מאָמענט.

לענין אלס גרעניץ־שטעטל האָט געלעבט אין שטענדיקן אָוונט־עוצר. זומער האָט מען זיך געקאָנט פריי באוועגן ביז 10 און ווינטער ביז 8 אין אָוונט.

די יוגנט האָט זיך נישט געקאָנט ארויספאסן אין די באגרעניצטע אָוונט־שעה'ן, דעריבער האָט פון שטענדיק אן געהערשט די שטרעבונג ארויסצורייסן זיך פונם סדום־בעטל, וואָס האָט געהייסן לענין. דער וויכטיקסטער פאקטאָר איז געווען דאָס נאציאָנאלע געפיל, וואָס האָט שטארק געגליט אין די יוגנט הערצער. קוים וואָס די אָרגאניזאציע איז געשאפן געוואָרן, זיינען שוין גרייט געווען חברים־ות ארויסצופאָרן אויף הכשרה.

די שרייבערן פון די שורות איז געווען צווישן די ערשטע ארויספאָרער אויף הכשרה. מיר זיינען צושיקט געוואָרן אין פארשידענע הכשרה פונקטן אין פוילן. שווער צו פארגעסן די גליקלעכע מאָמענטן פון באקומען א אישור הכשרה און שפּעטער א אישור עליה. ווער איז געווען גלייך אונדז! קיין גרעסערן גליק האָבן מיר זיך ניט געקאָנט אויסמאָלן. מיר האָבן גאָרניט געוואוסט, וואָס מיר אליין זיינען, ווי נאָר מיר זיינען אָנגעקומען האָט מען אונדז גלייך אנערקענט אלס אויסגעצייכנטער הלוצישער עלעמענט אויף אלע געביטן; סיי אין ליבע צו ארבעט און סיי אין אונבאגרעניצטער איבערגעגעבנקייט דעם נאציאָנאלן אידעאל. א דאנק דעם זיינען אין א קורצער צייט כמעט אלע לענינער באשטעטיקט געוואָרן עולה צו זיין — נאָך פארן פארענדיקן דעם הכשרה־סטאזש.

א חוץ עטלעכע, וועלכע האָבן צוליב פערזענליכע סיבות נישט באוויזן עולה צו זיין, האָבן די אנדערע ערשט נאָכן ארויספאָרן אין דער ברייטער וועלט און געני־סנדיק די פולסטע אנערקענונג אין אלע הינזיכטן, זיך ערשט „אליין געפונען". מיר האָבן צוערשט געעפנט די אויגן און זיך אליין דערזעען אינם ריכטיקן ליכט. מיר האָבן אין זיך געפונען פארבאהאלטענע און פארשלאָפענע כוחות, שאפענדן גייסט און געזונטע לעבנס־אנשויאונגען. דער גרעסטער טייל פון אונדזערע לענינער חלוצים קומענדיק אין ארץ־ישראל האָבן זיך, יעדער איינער אויף זיין אופן, גוט איינגעאָרדענט, געבראַכט נוצן דעם פאָלק און לאנד אין יעדער הינזיכט.

עס בלוטיקט אָבער דאָס הארץ, וואָס אזוי פיל האָבן דערצו נישט זוכה געווען.

לענינער טעכטער

עראינערונגען

אינג׳ מרדכי זייטשיק

געווען א שטעטל...

געווען אמאל אַ שטעטל לענין, אַ שטעטל מיט אלע קליינע שטעטלעך גלייך אינם געוועזענעם פולין, דאָס שטעטל געפינט זיך אויפן רעכטן ברעג פונם טייך סלוטש, וואָס פאלט אריין אין טייך פריפעץ. ביזן יאָר 1939 האָט לענין געהערט צו פוילן. דאָס שטעטל, וואָס האָט עקזיסטירט ביי די 300 יאָר (לויט די אויפשריפטן אויף די עלטסטע מצבות און לויטן פנקס חברה קדישא און אנדערע געגויע קוועלן), האָט פון שטענדיק אָן געהייסן לענין.

ס׳איז געווען א גרויס וואונדער, וואָס די פוילישע מאכט האָט אזוי לאנג טאלערירט דעם נאָמען פון שטעטל און איס ניט אומגעביטן באלד אין די ערשטע טעג פון פוילנס באפרייאונג. ערשט אין יאָר 1939, 6 וואָכן פארן אריינמארשירן פון דער רויטער ארמיי אין מערב־ווייס־רוסלאנד און אין מערב־אוקראינע, האָט די פוילישע מאכט זיך דערמאנט און אומגעביטן דעם נאָמען פון לענין אויף „סאסנקאוויטשע״. אָבער די איינוואוינער האָבן זיך ניט געקענט צוגע־וואוינען צום נייעם נאָמען און טאקע גאָר אין קורצן, ווי נאָר די רויטע ארמיי איז אריין, האָט דאָס שטעטל ווידער זיך גערופן מיטן אלטן נאמען „לענין״.

לויט דער גרויס איז לענין געווען זייער א שיין, ריין און פריילעך שטעטל. נאָכן ענדיקן די ארטיקע שולן, האָבן פילע יוגענטלעכע ווייטער געלערנט — אין פינסק, אדער אין ווילנע. די יידישע יוגנט איז געווען א באוואוסטזיניקע און אינטעליגענטע. דאָס שטעטל האָט פארמאָגט א שיינעם פאָלקס־הויז, ביבליאָטעק, עלעקטרא־סטאנציע, מיל, א. א. וו. דאָס אלץ איז געווען ביז... די דייטשישע חיות אין מענטשן געשטאלט זיינען אריין קיין לענין. אלץ איז גליך אפגעשטאָרבן און עס האָט זיך אנגעהויבן דער חורבן פונם שטעטל.

אין אנהויב האָבן די דייטשן יעדן טאָג געטריבן אלע יידן, סיי מענער און סיי פרויען, אויף פארשידענע ארבעטן. מ׳פלעגט דערביי זייער אָפט ארייננכאפן גוטע קלעפ אָן א פארוואָס און אַ פארוועןָ. ביים פאריכטן וועגן פלעגט מען פאראויס שיקן די יידן, כדי טאָמער ליגט ערגעץ נאָך א מינע, זאָל זיך פריער אויפרייסן א ייד...

אלס ערשטער קרבן אין לענין איז געפאלן נחמן אליניק, וועלכער איז דערשאָסן געוואָרן אין האלדז דורך א „עסעסאוויעץ״ ליגענדיק קראנק אין בעט. ער איז דערשאָסן געוואָרן דערפאר, וואָס מ׳האָט ניט אזוי גיך דערלאנגט „וואָדקא״ און טאבאק...

אינם זעלבן אוונט האָט דער זעלבער באנדיט, מיט נאָך זיינס א חבר, באפוילן צו ברענגען 8 יידישע בחורים אויפן הויף פון דער „גמינע״ און האָט זיי דאָרט אלעמען דערשאָסן. איינער פון די בחורים, מיטן נאָמען אייזיק בראדאצקי, איז פון זייערע הענט אנטלאָפן. זיי האָבן אים נאָכגעיאָגט און דערזעענדיק דאָס זיי וועלן אים באלד כאפן, איז ער אראָפגעשפרינגען פון דער בריק אין די טיפע אָזיערע און איז שוין מער ניט ארויפגעשוואומען. ער האָט אויסגעקליבן בעסער דעם טויט אין וואסער, איידער ארייננצופאלן לעבעדיקערהייט אין די מערדערישע הענט.

די רוצחים האָבן נאָך א שטיק צייט יעדן טאָג געניטשטערט און געזוכט זייענדיק זיכער אז ער איז ערגעץ־וואו ארויסגעשוואומען און באהאלט זיך אויס.

אין געציילטע טעג שפעטער האָבן די מערדער אומגעבראַכט נאָך א 15 פּאַרשוין, צווישן זיי די פאַמיליע גאַראַדעצקי מיט פינף נפשות, וועלכע איז אומגעקומען צוליב דער מסירה פון בירגערמייסטערס ווייב, אן ארטיקע קריסטן, וואָס האָט זיך צעווערטלט מיט דער יונגער פרוי חיה גאַראַדעצקי וועגן א קלייניקייט. היה זאָל האָבן אויסגעשריען צו איר: „מיינט ניט, אז אייער מאַכט איז געקומען!" — דאָס איז געווען גענוג. אינם זעלבן פאַרנאַכט האָט מען זי צוזאַמען מיט איר מוטער געפירט צום „בערגל" הינטערן שטעטל, און נאָך אויפן וועג, אויף דער סאַמע גאַס זיינען ביידע דערשאָסן געוואָרן פונם רוקן. אזוי זיינען זיי געלעגן אויפן גאַס א גאַנצן מעת־לעת. איר ברודער מיט אירע צ״ויי קליינע אינגלעך (א צווילינג) האָט מען דערשאָסן אין שטוב און דערנאָך דעם צווילינג ארויסגעוואָרפן אין דרויסן. אויף צומאָרגנס האָט מען געפונען פון זיי ניט מער ווי סימנים פון קעפּ ארומגעגריזשעטע פון חזירים.

חיה גאַראָדעצקי, איר מאַן און זייער צווילינג: אשר׳קע און יודעלע

אין א שטיקל צייט ארום, דעם 10 מאַי 1942, האָט מען אויך אין לענ־ן איי־נגעפירט א „געטאָ". מען האָט צונויפגעטריבן אלע יידן פון שטעטל אויף איין גאַס און ארומגעצוימט פון אלע זייטן. אין יעדער שטוב האָבן זיך געפונען ביי די 20—30 נפשות. ארויסגייען איז געווען פאַרבאָטן, סיידן מיט ספּעציעלע דערלויבענישן אויף אַרבעט. די לאַגע איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן ערגער, כאָטש למען האמת מוז פאַרצ״ייכנט ווערן, אז אייניקע פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג האָבן פיל געהאָלפן און מיט פאַרשידענע מיטלען זיך באַמיט איבערצושמוגלען אין געטאָ ברויט, מעל, מילך, קאַרטאָפל א. א. וו. צו דעם אלעם איז ניט געווען קיין טאָג, אין

וועלכן מען האָט ניט געשלעפּט פון דער יידישער באַפעלקערונג כלערליי זאַכן: אַמאָל שוכוואַרג, אַמאָל מלבושים, וועש, זייגערלעך, צוקער, קאַקאַאַ, זייף, אַדעקאָלאָן, מוזיק־אינסטרומענטן און נאָך, און נאָך.

אויף אַלעמענס פּנים־ער איז געווען אומעט און שרעק פאַר דער אומבאַוואוסטער צוקונפט. זייער אָפט פלעגן מיר שמועסן צווישן זיך און שטאַרקן איינער דעם צווייטן, אַז ניט לאַנג וועט געדוירן זייער ממשלה, אַז סוף כל סוף וועלן זיי ליידן אַ מפּלה, ניט קוקנדיק אויפן צייטווייליקן אָפּטרעטן פון דער רויטער אַרמיי. מיט די שכנותדיקע שטעטלעך האָבן מיר ניט געהאַט קיין שום פאַרבינדונג, אויסער דעם וואָס מיר האָבן געוואוסט, דאָס אומעטום עקזעקוטירן שוין „געטאָ'ס".

איינמאָל אַ פאַרנאַכט האָט מען צונויפגעבראַכט אַלע יידן פון געטאָ, אויסגעקליבן די אַרבעטס־פעיקע און אויף צו־מאָרגנס, דעם 22־טן מאַי 1942, אָפּגעשיקט זיי מיטן באַן קיין האַנצעוויטש (ביי באַראַנאָוויטש) אין אַ אַרבעטס־לאַגער. דאָרטן האָבן זיך שוין געפונען 120 יידן פונם שטעטל פּאַהאָסט (ביי פּינסק). צוזאַמען מיט אונדז זיינען געוואָרן 350 מאַן אין עלטער פון 14—60 יאָר. עס האָבן זיך געפונען טאַטעס מיט זייערע זיהן, ווי אויך צו עטליכע ברידער. באַזעצט האָט מען אונדז אין עק שטעטל, אין אַ קליין שמוציק געסל, אין עטלעכע הייזלעך צו 30—40 מאַן אין איין שטוב, געשלאָפן אויף 3 גאָרנדיקע נאַרעס. אין אַזאַ ענגשאַפט האָט מען געמוזט זאָרגן אַז עס זאָל זיך ניט שאַפן קיין שמוץ. פאַר טרעפן אַ לויז בעת דער סאַניטאַר־רער רעוויזיע איז דער „געפאַקטער" אויפ'ן אָרט דערשאָסן געוואָרן. אויך פאַר קראַנק ווערן, און באַקומען קרעץ, טיף א. א. — אַ קויל. ובכן, קרענקן האָט מען ניט געטאָרט, אָבער אַרבעטן האָט מען געמוזט שווער. ברויט האָבן מיר באַקומען 200 גראַם אַ טאָג און גרויפּן 20 גראַם — דאָס אַלץ.

חברה האָבן גלייך אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אַנטלויפן, נאָר וואָר־אַהין און מיט וואָס? וועגן געפינען זיך פון פּאַרטיזאַנער ערגעץ־וואו האָבן מיר געהאַט זייער טונקעלע ידיעות. בייטאָג האָט מען אונדז געהיט ביי דער אַרבעט; ביינאַכט האָבן פּאָליציי־לייט אונדז באַוואַכט. זייער אָפט פלעגט מען פּלוצלינג אָנקומען און מאַכן אַ קאָנטראָל צו אַלע זיינען אויפן אָרט. ווען איינער זאָל האָבן געפעלט, האָט געדראָט, אַז דער גאַנצער לאַגער זאָל אויסגעשאָסן ווערן.

מיט יעדן טאָג איז אַלץ שטאַרקער געוואָרן ביי אונדז דער באַשלוס צו אַנטלויפן. נאָר מען האָט געמוזט דאָס איינאָרדענען אַזוי, אַז ניט איינציקווייז זאָל דאָס פּאַרקומען, נור אַלע מיטאַמאָל. דורך ניט אָרגאַניזירטן אַנטלויפן פון אַ הייפל מענטשן, וועלכע האָבן זיך די גאַנצע צייט געריסן צו אַנטלויפן, וואָלטן אומגעבראַכט געוואָרן אַלע איבערגעבליבענע אין לאַגער, ווי אויך אַלע פאַרבליבענע אין אונדזער שטעטל לענין.

אין אַ שיינעם שפּעטן זומערדיקן פאַרנאַכט האָבן מיר אַלע ווי איינער, אַזוי ווי מען שטייט און גייט, איבערלאָזט אַלץ, און אַן אַ שטיקל ברויט אויפן וועג זיך געלאָזט לויפן אין דער ריכטונג צום וואַלד, וואָס האָט זיך געפונען ביי די 2 קילאָמעטער פון שטאָט. דאָס אַלץ איז פּאַרגעקומען אַזוי ספּאָנטאַן און אומגעריכט פאַר דער מאַכט, דאָס ביז וואַנען די דייטשן און פּאָליציי האָבן זיך אַרומגעקוקט, זיינען מיר שוין בייגעקומען אַלע שטערונגען אויפן וועג, ווי

טיפע ראָוון מיט וואסער, דראָט פאַרצוימונגען א. א., און באוויזן אריינצולויפן אין וואלד אריין.

ס'איז געוואָרן גאַנץ טונקל. די גאַנצע גרופּע האָט זיך צעשאָטן און פאַרלאָרן. ניט וויסנדיק געווי וואוהין צו לויפן, האָט מען זיך גרופּנווייז צוטיילט און געלאָזט גיין אין פאַרשידענע ריכטונגען. אין מיין גרופּע זיינען געווען 23 מאַן. די שיסעריי ארום האָט זיך דערנענטערט פון אלע זייטן, נאָר א דאנק די געדיכטע וועלדער און אונדזער פאַרזיכטיקייט איז אונדז טיילווייז געלונגען אדורכצורייסן זיך און אין א צייט ארום האָבן זיך א סך פון אונדז דערשלאָגן און אָנגעקומען אין פאַרשידענע פּאַרטיזאַנישע מחנות, וועלכע האָבן אונדז צו 3־4 צעגענומען. זייער א גרויסע צאָל פון אונדז זיינען אומגעקומען אויפן וועג: ווער פון דייטשישע און פּאָליצייאישע קוילן, ווער מען האָט געכאַפּט, צוריקגעפירט און דערנאָך אויפ־געהאנגען. צווישן די אויפגעהאנגענע זיינען געווען די 5 ברידער גאלענסאָן, 2 פּאָטערס מיט זייערע זיהן און אנדערע; — צוזאמען ביי די 20 מאַן. אין אלגעמיין זיינען געבליבן לעבן און מערסטנטיילס אָנגעקומען צו די פּאַרטיזאַנער ביי 80—90 מאַן פון 230 אנטלאָפענע. איך, פּערזענליך, האָב זיך ארומגעבלאנקעט 8 וואָכן ביז מ'האָט מיך צוגענומען אין די פּאַרטיזאַנער. כמעט די גאַנצע צייט האָבן מיר זיך געשפּייזט נאָר מיט יאַגעדעס און רויע שוואמען.

צו יענער צייט איז קיין לענין אראנגעקומען א שטראָף־עקספּעדיציע פון „עסעסאָווצעס" און צוזאמען מיט דער פּאָליציי פון לענין און אומגעגנט געמאכט אַן אכזריות'דיקע שחיטה צווישן דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג, איבערלאָזנדיק נאָר 28 „ספּעציאַליסטן", וועלכע זיינען שפּעטער, אין א חודש ארום, אוועק צו די פּאַרטיזאַנער, וואָס זיינען דאן אריין אין לענין. אלע איבעריקע, אין א צאָל פון איבער 900 נפשות, האָבן די דייטשן ארומגערינגלט פון אלע זייטן, אָפּגעפירט אויף אויטאָס גרופּנווייז צום „בערגל" הינטערן שטעטל. אויפן וועג האָבן יונגע מיידלעך געזונגען לידער און געשריען: נידער מיט די באַנדיטן! זאָל לעבן די רויטע ארמיי, וועלכע וועט נקמה נעמען פאַר אונדזער יונג בלוט!

דער אַפּטייקער טאַניס און זיין פרוי האָבן זיך געסמט פאַרנדיק אין אויטאָ. איינער איז אריינגעשפּרונגען אין די אָזיערע. לעבן „בערגל" האָט מען אלעמען אויסגעטאָן באַקעט און דערשיסנדיק מיט אויטאָמאַטן אריינגעוואָרפן מערסטנטיילס נאָך לעבעדיקערהייט, אין די גריבער, צוגעשאָטן און דערנאָך שיכטן־ווייז געלעגט אנדערע אויף זיי. עס האָט זיך אויסגעמישט דאָס בלוט פון זקנים מיטן בלוט פון פרויען און עופה'לעך... אין פאַרלויף פון איין שעה צייט איז אלץ פאַרטיק געוואָרן. לענין איז געוואָרן יידן־ריין.

דריי יונגע פרויען, וועלכע האָבן זיך געהאט אויסבאהאלטן, האָט אין עטליכע טעג ארום די אָרטיקע פּאָליציי געפונען און דערשאָסן. איין פרוי, וועלכע מען האָט געפונען און איבערנאכט פאַרשפּאַרט אין ארעסט, האָט זיך דאָרט אליין אויפגעהאָנגען.

ניט קיין בעסערער גורל האָט געטראָפן די איבערגעבליבענע קריסטלעכע באַפעלקערונג פון שטעטל. אין א פּאָר חדשים ארום האָט מען זיי אַלעמען אין א צאָל פון 800 נפשות צוזאמענ־געטריבן אין א קוזשניע, אונטערגעצונדן און פאַרברענט לעבעדיקערהייט... נאָכן אונטערציינדן שפּעטער דאָס גאַנצע שטעטל זיינען די דייטשן מיט דער פּאָליציי פון דאָרט אוועק קיין מיקאַשעװיטש, וואו זיי זיינען פאַרבליבן ביזן אנקומען פון דער רויטער ארמיי.

אין לענין איז ניט געבליבן קיין איין הויז; די גאסן זיינע פארוואקסן געוואָרן הויך מיט ווילדן גראָז; עס איז פשוט שווער געווען צו דערקענען וואו וועמענס שטוב איז אמאָל געשטאנען. נאָר לויט די קופעס ציגל און אָפגעסמאָליעטע שטאמען פון די בוימער האָט מען זיך געקאָנט אנשטויסן.

דאָס איז דער טראגישער סך־הכל פון דער 3־יאָריקער ממשלה אין לענין פון די נאצישע מערדער. א קליינער טרייסט איז אונדז פארבליבן, וואָס די דייטשישע רוצחים האָבן באקומען אין א קליינער מאָס צוריקגעצאָלט וואָס זיי האָבן זיך פארדינט. און וואָס צווישן די נקמה־נעמער איבער די בארבארן זיינען געווען אויך פיל לענינער יונגע לייט, סיי אלס פארטיזאנער און סיי אלס סאלדאטן פון דער רויטער, ווי אויך פוילישער ארמיי.

פיעל פון אונדזער יוגנט האָבן מקריב געווען זייער לעבן פארן אויסראטן פון דער נאצישער פעסט.

מ ר ד כ י ז י י ט ש י ק

טיפּן און מנהגים

מיט א געוויסן שטאָלץ מעג דערמאָנט ווערן, אז אין לענין, אין קעגנזאץ צו פיל דער־בייאיקע שטעטלעך, זיינען אפילו די בעלי־מלאכות ניט געווען קיין עם־הארצים.

זייער פיל בעלי־עגלות און בעלי־מלאכות האָבן ליב געהאט שיטן מיט מאמרי חז״ל און פסוקים, און זיך גריבלען אין א פרק ישעיהו. געווען אויך באהאוונטע און בקיאים אין תלמוד.

ישראל דער שמידט

ישראל גאלענסאָן, אָדער, ווי מען האָט אים גערופן, ישראל דער שמידט, האָט געארבעט כל ימיו אין זיין קוזשניע. אָבער שטענדיק אין די פרייע שעה׳ן נאָך דער ארבעט פלעגט ער זיצן ביי דער גמרא און טאקע פארשטעהן וואָס ער לערנט...

ביניש דער שוסטער

ביינוש דער שוסטער, א ייד זייער א שטילער, א הויכער, געגענגען גלייך ווי א שטעקן, די הענט אויפן רוקן, איז מער געזעסן אין שוהל ביי א בלאט גמרא, ווי ביי דער ארבעט, און געקענט לערנען.

חיים זויקל

חיים חייקל — א ייד א פשוטער, אָבער זייער א פרומער, שווער געהאָרעוועט, שטענדיק געשלעפט עפעס א „אוטשינקע״, אָדער א פעל פון א קעלבל מיט די גרויסע שווערע שטיול געטאָפּטשעט אין דער בלאָטע... אָבער שבת! אראָפּגעוואָרפן דעם שמוץ און די זאָרגן!

דעם גאנצן שבת׳דיקן טאָג פאַרבראַכט אין שוהל ביים עמוד. תהלים געזאָגט און דער עולם נאָך אים — דאָס איז געווען זיין „קאָנצעסיע״... ער איז געווען אזוי בקי אין תהלים ווי קיינער ניט. עס איז טאקע ביי אים געגאנגען ווי א מזמור...

בעל־י עגלות

אפילו פאַרנדיק מיט די בעלי עגלות מיט דער לאנגער און שטענדיק בלאָטיקער גרעבליע צו דער סטאנציע אין מיקאשעוויטש, האָסטו זיך ניט געלאנגווײלט צוליב די פארשידענע ווערטלעך, פסוקים, אגדות און מעשיות, וואָס דו האָסט די גאנצע צייט פון זיי געהערט.

אפילו צו די פערד פלעגן זיי ריידן מיט א ספעציעלע „לשון קודש׳דיקן״ לעקסיקאָן, גענומען פון טוביה דעם מילכיקן...

בצלאל זייטשיק מיט זיינע זיהן בנימין און יהודה מיט אַ אייניקל

בצלאל דער „„יון״

ווערט צו דערמאָנען דאָ א גאַר ספעציעלן טיפ פון די אלטע פארגאנגענע יאָרן, דאָס איז געווען בצלאל זייטשיק, אָדער בצלאל דער „יון״ (אזוי האָט מען אים גערופן).

מען האָט אים גערופן „יון״, ווייל ער איז געווען פון די „חטופים״ (קאנטאָניסטן) פון דער צייט פון ניקאָלאַי דעם 1־טן, ווען מ׳האָט געכאפט אינגלעך און זיי אוועקגעשיקט לערנען אין מיליטער, וואו זיי האָבן געמוזט אָפדינען גאנצע 25 יאָר...

בצלאל איז טאקע געווען איינער פון די, וואָס איז אלס עלף יאָריקער אינגל געכאפט געוואָרן און ערלעך אָפגעדינט גאנצע 25 יאָר.

כאָטש ער איז געווען אזוי פיל יאָרן צווישן גויים, פלעגט ער דערציילן — האָט ער כמעט קיינמאָל ניט מחלל שבת געווען און אויך ניט געגעסן קיין טריפה.

ער איז געווען פיזיש שטארק אנטוויקלט, געגאנגען גלייך, אן אמת׳ר מיליטער מאן לויטן אויסזען. ער האָט זיך דערשלאָגן ביזן ראנג פון א „פעלדפעבל״, וואָס איז אין יענער צייט געווען א גרויסע דערגרייכונג.

ער איז פארבליבן מיט די ספעציפישע רוסישע זידל ווערטער, וועלכע ער האָט באנוצט ווערנדיק אין כעס.

ער האָט געלעבט זייער לאנג און ביזן סוף געווען געזונט און ביים פולן באוואוסטזיין.

אין יאָר 1928, בעת א באזוך פון פוילישן גענעראַל סקלאַדקאָווסקי אין לענין, איז צווישן אנדערע דעלעגאציעס, אויך צוגעגאנגען בצלאל זייטשיק און פאָרשטעלנדיק זיך ווער ער איז, האָט ער געבעטן ביים גענעראל מ׳זאָל אים אנערקענען א פענסיע, וואָס ס׳קומט אים לויט זיין מיינונג פאר זיין לאנגיאָריקער דינסט ביים רוסישן צאַר; אגב האָט ער דערציילט און זיך בארימט מיט זיינע אויסצייכנונגען בעת זיין דינסט, צווישן אנדערע אויך זיין אָנטייל אין אונטערדריקן דעם באוואוסטן פוילישן אויפשטאנד אין יאָר 1863... דער גענעראַל דערהערנדיק אזעלכע ווערטער, גיט צו אים א זאָג מיט כעס: „וואָס?! דו האָסט געקעמפט קעגן אונדז און דערפאר ווילסטו מיר זאָלן דיר נאָך דאנקבאר זיין און אנערקענען פענסיע?!״ — פארשטייט זיך אז קיין פענסיע האָט ער ניט געקראָגן.

„פארהאקן״ א בהמה

אויף דער עלטער פלעגט מען גייען צו אים „פארהאקן״ א בהמה (עס האָט געהייסן, אז ער איז א מומחה אויף דעם), ד. ה. אז ווען עס איז ניט צוריקגעקומען א בהמה פון פעלד צוזאמען מיט דער „טשערעדע״ און זי איז ערגעץ־וואו פארבלאָנדזשעט געוואָרן. אין אזא פאל איז דער בעל בית פון דער בהמה געקומען צו בצלאל דעם „יוון״, דאָס ער זאָל „פארהאקן״, ד. ה. די בהמה זאָל בלייבן שטייען אויף איין אָרט דאָרטן וואו זי איז און ניט אוועקגייען אויף א אַנדער אָרט. דאָס האָט געמאכט לייכטער צו געפונען די בהמה און זי צוריק ברענגען אהיים.

ער פלעגט ניט גערן דאָס טאָן, טענה׳נדיק, אז ער קאָן ניט, אז ער איז א פשוטער בשר ודם, אָבער דאָך האָט ער זיך געלאָזט צורעדן און „פארהאקט״ די בהמה.

מען פלעגט אויך גייען צו אים אפשפרעכן א „עין־הרע״.

געשטאָרבן איז ער אין עלטער פון 94 יאָר, אין יאָר 1933.

שרה פאָגעלמאַן (קולפאַניצקי)

די מאמע

אין א גאס פון אונדזער שטעטל, וואָס איז געווען באוואוינט הויפּזעכלעך פון קריסטן און נאָר געצעלטע יידן, האָט געלעבט א יידישע משפּחה מיט פיל קליינע קינדער. דער פאָטער פון דער משפּחה, א שוואכער, איז ניט געווען בכוח צו באזאָרגן זיינע קינדער מיטן פולן אויסקום, און דעריבער איז אין שטוב אויסגעקומען גאָר אָפט צו הונגערן, און קיינמאָל ניט עסן ברויט צו דער זאט. דער פאָטער פלעגט זונטיק אוועקגיין אויף א גאנצע וואָך אין די שכנותדיקע דערפער און זוכן פּרנסה. דער טאָג־טעגליכער יאָך און זאָרג פאר דער גאנצער פאמיליע איז געפאלן בעיקר אויף דער מוטער, א קליינע אויסגעמאטערטע פרוי, וואָס אירע הענט זיינען תמיד געווען פארנומען מיט ארבעט און איר קאָפּ פיל מיט דאגות, ווי אזוי צו שאפן דאָס ביסל עסן פאר אירע קינדער. אויף א צולעג איז נאָך געווען אן אלטער פאָטער, וועלכער האָט צוזאמען מיט דער גאנצער משפּחה, צען נפשות אינאיינעם, געוואוינט אין דער זעלבער קליינער הייזקע, וואָס איז באשטאנען פון איין צימער.

פון צייט צו צייט האָט מען דער פאמיליע, געניי ווי אנדערע משפּחות, וואָס האָבן געלעבט אין שווערע סאָציאלע באדינגונגען, פארהאלפן אויף שבת מיט פארשידענע פּראָדוקטן, ווי: שבת־ליכט, חלה א. ד. גל., ווי עס איז געווען אנגענומען אין די קליינע שטעטלעך. אָבער די דאָזיקע שטיצע איז אין פארגלייך מיט נויט פון דער משפּחה, געווען ווי א טראָפּן אין ים.

פונדעסטוועגן איז געווען צו באוואונדערן די אָרדנונג און זויבערקייט, וואָס האָבן געהערשט אינם קליינעם הייזעלע. פאר דער טיר האָט זיך גלייך געוואָרפן אין די אויגן דער אויסגעשאָטנער געלער זאמד, כדי מען זאָל ניט אריינטראָגן די בלאָטע, מיט וועלכער אונדזער שטעטל האָט זיך שטארק אויסגעצייכנט צוליבן געפונען זיך אין מיטן פון זומפּן. עפּענענדיק די טיר האָט מען שטענדיק געטראָפן די מוטער מיט פארנומענע הענט; אָדער זי האָט געוואשן, געלאטעט, געפוצט, אָדער זי האָט צוגעגרייט עסן; — א ביסל שיטערע קאַרטאָפל מיט גרויפּן. דאָס איז מערסטנטייל געווען דער מיטאָג.

איך בין געווען זייער אן אָפטע איינגייערן אין הויז, ווייל דאָרט זיינען געווען קינדער פון מיין עלטער, מיט וועלכע איך האָב זיך געשפּילט. איך פלעג צוקוקן, ווי די קינדערלעך זעצן זיך ארום דעם טיש און וואַרטן אומגעדולדיק ביז די מוטער שניידט אָפּ א שטיקל פון שווארצן קיילעכדיקן ברויט פאר יעדער אויסגשטרעקטער האנט. פיל מאָל פלעגט א קינד ניט זיין צופרידן מיט זיין טייל. געווען טענות, פארוואָס דעם ברודערס טייל איז א ביסל גרעסער, די מוטער פלעגט בשעת מעשה טון א געשריי עס זאָל זיין שטיל, און מיט א קרעכץ זיך באגאָסן מיט טרערן, און שטילערהייט פאָרטגעזעצט איר טאָג ארבעט. איך געדענק, דאָס אומגעאכט דערויף, וואָס מיר האָט אין מיין היים קיין עסן ניט געפעלט, פלעגט דאָך מיך איבערפאלן אזא אפּעטיט, דאָס מיר האָט זיך געדוכט, אז ווען די פרוי וואָלט מיך מכבד געווען מיט אזא שטיקל ברויט וואָלט איך עס גערן געגעסן!

מיט גרויס שמחה פלעגן די קינדער פרייטאָג פאַרנאַכט אויסקוקן פון דער ווייטן אויפן גאסט — דעם פאָטער. דערזעענדיק אים אנקומען פלעגן זיי אים אנטקעגן לויפן און העלפן שלעפן דעם זאַק, וואָס ער האָט געשלעפט אויף זיינע פלייצעס, מיטן ביסל פאַרהאַרעוועטע פּראָדוקטן אויף א גאנצער וואָך. ניט איינמאָל האָט די פרוי אויסגעגאָסן איר גאנצן צער און ביטער הארץ פון דער גאנצער וואָך אויפן קאָפּ פון איר מאַן. און דאָך האָט זי זיך ניט שטאַרק געקלאָגט אויף איר גורל און האָט מיט געדולד געהאָפט אז ווען די קינדער וועלן אונטערוואַקסן, וועלן זיי פאַרלייכטערן דעם שווערן יאָך.

און אזוי איז טאַקע געווען. די עלטערע צוויי זיהן האָבן מיט דער צייט זיך אויסגע־לערנט, יעדער פאַר זיך, א פאַך, און אין זעלבן צימער, וואָס האָט געדינט אלס וואוינונג פאַר דער גאנצער משפחה, האָט זיך אויך געפונען א פלאַץ פאַר זייערע וואַרשטאַטן. שווער זיך פאַרצושטעלן, אז אויך דאָס האָט ניט געשטערט די זויבערקייט פון דער וואוינונג, מיט די צוויי שטענדיק־פאַרבעטענע בעטן, מיט קלאָר ווייסע ליילעכער, אנגעצויגענע קישנס און קלאָרע אויסגעהאַפטענע דעקעס, נאָך פון די מיידלשע יאָרן. די צוויי איינציקע בעטן מיטן אויוון האָבן געדינט אלס געלעגער פאַר דער גאנצער משפחה. יעדע נאַכט פאַרן שלאָפן גיין, האָט זיך די מוטער ניט געפוילט צו בייטן די שיינע ציכלעך פון די קישנס אויף פשוטערע, כדי צו פאַרהיטן די פאַרפּוצטע. זי האָט געוואוסט, אז ניט שנעל וועט זי קענען קויפן נייע שיינע ציכלעך.

אזוי האָט געלעבט די משפחה, ווי פיל אנדערע משפחות אין אָרעמקייט,ליידן, האָפנונג און גלויבן, און צו קיינעם קיין פּרעטענסיעס ניט געהאַט. אויסגעהאָדעוועט א דור פון שטילע אָרענטליכע קינדער, בעלי־מלאכות, וועלכע האָבן דערנאָך געלעבט, געאַרבעט און מפרנס געווען בכבוד זיך און זייערע פאַמיליעס. דאָס האָט אָנגעהאַלטן ביזן גרויסן חורבן, וואָס האָט צו אלעם און צו אלץ א סוף געמאַכט און אין איין ברודער־קבר אלעמען אויסגעגלייכט; — אויס זאָרג, אויס דאגה, אויס פּרנסה, אויס לעבן; איין ברודער־קבר פאַר אלע, פאַר הונגעריקע און פאַר זאַטע, פאַר לעבנס־צופרידענע, פאַר ליידענדע און פאַרזאָרגטע.

די שמוציגע נאַצישע הענט האָבן אלץ פאַרניכטעט און איבערגעלאָזט נאָר א ברידער־קבר צום זכרון פון אונדזער שטעטעלע לענין.

יצחק סלוצקי

בערעלע דער מו״ס (מוכר ספרים)

אויף ווי ווייט איך געדענק איז בערעלע דער מו״ס שוין געווען ביי אונדז אין שטעטל ווען איך בין נאָך געווען א אינגל. ער איז געווען, ווי מען פלעגט זאָגן, א „פּריוואַלאַקאַ״, דאָס הייסט געקומען פון ערגעץ־וואו און דאָ פאַרבליבן. ער האָט קיינעם מיט זיך ניט געהאַט. געלעבט איינער אליין און געווען א געהיימניש. ער פלעגט וועגן זיך גאָרניט רעדן און גאָרניט דערציילן.

געווען א קלאנג, אז ער קומט פון ווילנע, און אז ער איז עפּעס באַגאַנגען א חטא,

און אלס תשובה האָבן רבנים אויף אים ארויפגעלעגט, אז ער זאָל כל ימיו זיין נע־ונד, פאַר־שטויסן פון זיין היים און משפחה. ביי אונדז אין שטעטל קומט ער דאָס אָפּ זיין גלות.

אויף וויפל דאָס איז געווען ריכטיק, האָב איך ניט געקענט וויסן. ווי איר זעט פון זיין נאָמען בערעלע דער מו״ס, איז ער געווען א מוכר־ספרים׳ניק. זיינע ספרים זיינען באשטאנען פון: א סידור, א לקוטי, א תחינה, א בענטשערל, מזוזות, ציציות, א תהילים און שאמער׳ס ראמאנען, הערשעלע אָסטראָפּאָלער, מאָטקע חב״ד און כדומה. דאָס אַלץ האָט ער געהאלטן פארשלאָסן אין די מזרח בענק אין שוהל, וועלכע האָבן געהאט קעסטלעך מיט א קליאַמקע פאַר א שלאָס. קיין חיונה, אפילו פאַר אים אליין, האָט ער פון זיינע ספרים־מסחר ניט געהאט. איז ער געוואָרן א אונטער־שמש אין דער נייער שוהל. אזוי ווי אויך דאָס איז ניט געווען גענוג, איז ער געוואָרן א וואסער־טרעגער, און נעבעך געשלעפּט פון טייך, אויף א „קאַראמיסלא״ אָנגעטאָן אויפן אקסל, צוויי שווערע עמער וואסער פאַר די בעלי־בתים. אָבער אויך דאָס האָט ניט געבראַכט גענוג פרנסה און ער איז אויף א צולעג געוואָרן א וואַרטאָווניק.

ווי איר ווייסט, פלעגט מען ביי אונדז נאָך דער רייַ דאַרפן גיין אויף וואַרטע, דאָס הייסט, היטן ביינאַכט דאָס שטעטל פון א שרפה, אָדער גנבים. אז עמיצער האָט זיך געפוילט גיין, האָט ער פאַר דריי קאָפּיקעס געדונגען בערעלע דעם מו״ס, וועלכער איז געגאנגען מיט דער קהלה׳שער „קאַלאַקאַטקע״ און געקלאַפּט ביינאַכט אויף אנזאָגן די גנבים אוואו ער געפינט זיך...

אין שטעטל זיינען ארומגעגאנגען שמועות, אז בערעלע מו״ס האָט אָפּגעשפּאָרט א סך געלט, ווייל ער האָט געהאָרעוועט טאָג און נאַכט, געשלאָפן אין שוהל און געגעסן קדחת. א געוויסן טאָג וועט זיך ענדיגן זיין גלות און ער וועט זיך אומקערן אהיים צו זיין משפחה מיט אן אוצר געלט. — —

אברהם יצחק סלוצקי

חיים גראַנע־יענטעס

חיים דער משוגענער, ווי איך געדענק אים, איז גאָר קיין משוגענער ניט געווען. ער איז געווען זייער א שיינער יונגערמאַן, א הויכער, א שלאַנקער, מיט א קלאָר ווייסן פּנים און א שיינע, שמאָלע און בלאָנדע באָרד.

ער איז געווען א גרויסער למדן. ער פלעגט זיצן אין דער אלטער שוהל און לערנען צוזאַמען מיט איטשע (יצחק), דעם אלטן רב׳ס זוהן. מ׳האָט אים אויך גערופן חיים גראַנע־יענטע׳ס, אויפן נאָמען פון זיין פרוי. ער האָט אויך געהאַט א טאָכטער, איר נאָמען איז געווען מירל. זי געפינט זיך אין אמעריקע.

זיין פסיכישע קראַנקייט, ווי איך געדענק פון מיינע יוגנט יאָרן, האָט זיך אויסגעדריקט אין זיין פאַרטראַכטקייט און זיין בלאָנקן זיך אליין אויף די וועגן די הינטערן שטעטל. ער איז שוין דעמאָלס געווען אן עלענדער, פאַרלאָזענער פון זיין משפחה. די קינדער אין שטעטל האָבן

איס ליב געהאט. זיי פלעגן זיך ארום איס שארן און ער פלעגט זיי דערציילן שיינע מעשה׳לעך, משלים און אגדות.

אָבער ניט נאָר די קליינע קינדער. אויך די וואלד סוחרים האָבן שטארק הנאה געהאט כאפן א שמועס מיט ר׳ חיים׳ן און הערן פון אים שארפזיניקע וויצן. ווי נאָר ער האָט זיך געוויזן אין גאַס, פלעגן זיי אים ארומרינגלען מיט ליבע און כאפן מיט אים א שמועס. פארשטייט זיך, אז קיין קליין געלד און א מאָלצייט האָבן אים ניט אויסגעפעלט. ער האָט אָבער קיינמאָל ניט אויסגעשטרעקט זיין האנט צו בעטן א נדבה. פארקערט. עס האָט זיך גערעכנט פאר א כבוד, ווען ר׳ חיים האָט איינגעווילִיקט צו נעמן עטלעכע גראָשן, אָדער עסן א מאָלצייט. שבת איז חיים געווען דער גאסט פון ר׳ זכריה קופּצעס. ר׳ זכריה האָט אויף דעם געהאט א הזקה.

אין גאסט־הויז פון ברוך־יענקל בארוכין זיינען איינגעשטאַנען פיל אָנגעשטעלטע אין וואלד געשעפט. פעסל, די פרוי פון ברוך־יענקל בארוכין, האָט געבעטן חיים׳ן זאָגן א גוט וואָרט. חיים האָט ניט פיל געקלערט און געזאָגט:

— מיך וואונדערט זייער אויף דיין פאָטער, איך האָב דאָך אים געקאָנט אלס א פרומען ייד. ווי אזוי קומט עס צו אזא ייד, ער זאָל עובר זיין אויף א „לאוו" (פארבאָט) פון דער תורה?!

— אויף וועלכן „לאוו" האָט מיין פאָטער עובר געווען? — האָט פעסל געפרעגט.

— עס שטייט דאָך קלאָר אין די עשרת הדברות — „לא תעשה לך פסל!" און דיין פאָטער האָט א „פעסל" געמאכט...

חיים איז געווען פאָפּולער ניט נאָר צווישן דער יידישער באפעלקערונג. אויך א סך גויים האָבן געוואוסט, אז מען קאָן פון אים הערן א שארפזיניקן ענטפער. פויערים פון א שכנות־דיקן דאָרף זיינען געקומען און דערציילט, אז ווען זיי זיינען געגאנגען זונטיק פון דאָרף אין קלויסטער האָבן זיי אויפן וועג באגעגענט חיים׳ן און אים געזאָגט: „חיים׳קא, טרעבא טעבע זאביט" (מ׳דאַרף דיר הרג׳ענען).

— פארוואָס? — האָט זיי געפרעגט חיים.

— דערפאַר, ווייל אייערע יידן האָבן אונדזער גאָט געפּייניקט.

— ניין, לעגינער יידן האָבן דאָס ניט געטאָן. דאָס זיינען געווען די סטאראָבינער יידן (סטאַראָבין — א שכנות׳דיק שטעטל).

דער וואלד סוחר פנחס קאפלאן האָט געהאט פיל אנעקדאָטן צו דערציילן. ער האָט אויך ליב געהאט צו הערן. איין שיינעם פארנאכט זיצט ער צוזאמען מיט אנדערע סוחרים אויפן גרויסן בריקל־אריינגאנג פון בן־ציון ציקליג׳ס הויז. חיים גייט פארביי א פארטראכטער. פנחס זאָגט אים: חיים, זאָג אונדז עפּעס, און דו באקומסט א רובל.

חיים שטעלט זיך אָפּ און זאָגט: „גוט, אויב איר ענטפערט מיר אויף מיין פראגע, פארליר איך צו אייך מיין גאנץ פארמעגן". ער נעמט ארויס פון זיין קעשענע צוואנציג קאָפּיקעס און זאָגט: „דאָס איז מיין פארמעגן".

— גוט, פרעג, זאָגט מען אים.

— הערט אויס, זאָגט חיים, איך קום איצט פונם טייך. איך בין געשטאַנען אויף דער בריק און אריינגעקוקט אין וואסער. איך קוק אריין גוט, אין וואָס דערזע איך? א צווייטן

חיים. ווי איר זעט מיך דאָ פאַר אייך, חיים מיטן צושפּיליטן העמד, מיט אַזאַ לעדערנעם פּאַסיק אויף זיינע הויזן ווי דער וואָס אויף מיינע הויזן. מיט איין וואָרט, אַזאַ חיים ווי דער וואָס שטייט פאַר אייך. נאָר יענער חיים, ניט פאַר מיר געדאַכט, שטייט מיט די פיס אַרויף און מיטן קאָפּ אַראָפּ. פרעג איך אייך צו וואָס דאַרף יענער חיים, וואָס שטייט מיטן קאָפּ אַראָפּ, דעם פּאַסיק אויף זיינע הויזן?

עס זיינען געגעבן געוואָרן פאַרשידענע תשובות, אָבער ניט קיין געלונגענע. פּנחס קאַפּלאַן האָט געזאָגט צו חיים'ן: נו, חיים, זאָג שוין דו, לאָמיר הערן.

— פאַרשטייט איר ניט, זאָגט חיים, אַז ווען יענער חיים אין טייך וואָלט ניט געהאַט קיין פּאַסיק אויף זיינע הויזן, וואָלטן אַראָפּגעפאַלן די הויזן ביי דעם חיים, וואָס שטייט דאָ פאַר אייך?

חיים'ן האָט אויסערגעוויינלעך געצויגן צום טייך, מ'פלעגט אים אָפט זעען שטייענדיק אויפן ברעג טייך און אַריינקוקענדיק פאַרטראַכטערהייט אין וואַסער, זעענדיק די קליינע פישלעך שווימען אַהין און אַהער, פלעגט ער אויסרופן: ווי גוט עס וואָלט מיר געווען, ווען איך בין אויך אַ פישעלע מיט אַלע פישעלאַך גלייך. איך וואָלט מער ניט געדאַרפט ליידן פון מיינע שרעקלעכע קאָפּ ווייעטישן.

חיים איז געווען אַ זייער גוטער שווימער. אין זומער צייט, אין סעזאָן פון באָדן זיך, האָט ער פיל מאָל געראַטעוועט טרינקענדיקע קינדער.

אהרון סינגאַלאָווסקי באַשטעטיקט: אין שטעטעלע לענין איז אַרומגעגאַנגען אין גאַס אַ לעבעדיקע ענציקלאָפּעדיע — חיים דער משוגענער. ער האָט געקענט תלמוד, פּוסקים און די גאַנצע רבנישע ליטעראַטור. יידישע געשיכטע האָט ער געוואוסט ניט פון ספּעציעלע היסטאָרישע ביכער, נור פון די רבנישע שאלות ותשובות.

און דאָך האָט דער דאָזיקער וואונדערלעכער עילוי, וועלכן מיר אַלע, גרויס און קליין, האָבן ליב געהאַט און געשעצט, געוואוסט אַז ער איז פּסיכיש קראַנק. ער פלעגט זיך צייטנווייז דערויף באַקלאָגן. צו מיין צייט איז ער געווען זייער באַשיידן און רואיק. אָבער אַן אַלטער ייד פון אונדזער געמיינדע, וועלכער לעבט איצט אין ישראל ווייס צו דערציילן, אַז אין אָנהויב פון זיין קרענק איז חיים געווען זייער אומרואיק. משה יעקב טעמקין, יחיאל'ס זוהן, האָט איינמאָל געזען חיים'ן לויפן ווילד איבערן גאַס. משה יעקב האָט אים געוואָלט באַרואיקן און אָפּשטעלן, אָבער חיים האָט אויפגעהויבן זיין שטאַרקע האַנט און אים דערלאַנגט אַ פּאַטש. נאָכדעם, ווי די אַטאַקע איז פאַריבער, איז חיים געקומען צו משה יעקב און געבעטן ביי אים מחילה. ווען עס איז אַריבער די שאַרפע פאַזע פון זיין קראַנקייט, האָט חיים געגעבן אַ גט זיין פרוי. ער האָט פון יענער צייט אָן געגעסן ביי יחיאל טעמקין, און געגעסן שבתים און ימים־טובים ביי זכריה סלוצקי (קופּצעכ), אליהו־אהרן דעם שוחט'ס פאָטער.

הניה שוסטערמאן

מיינע עלטערן

אונדזער טייער שטעטעלע און די ליבע היים, וואָס מיר האָבן פארלוירן און זיינען פון איר אָפּגעריסן געוואָרן אזוי פריצייטיק!

מיינע הייליקע עלטערן, שוועסטער און ברודער ז"ל, מיט וואָס קאָן איך אייך אנטקעגנקומען, מיט וואָס קאָן מען די ליידן קלענער מאכן? — זאָל איך לכל הפחות מיט עטלעכע ווערטער פאראייביקן אייערע הייליקע נעמען.

איך דערמאָן זיך אין די ליכטיקע יום־טובים. ווי שיין האָט מיין פאָטער געדאַוונט מיט זיין זיסן קול! זיין שיין פנים, זיין גאַנג און געשטאַלט האָבן ארויסגערופן רעספעקט. איך פלעג וואַרטן אויף דעם שבת־מאָרגן פארן גיין אין שוהל. אלע זיינען נאָך געלעגן אין די בעטן, ווען דער טאַטע ז"ל פלעגט זאָגן תהילים, אָדער מעביר זיין די סדרה. איך האָב געטראַכט, אז דאָס וועט זיין אייביק, אזוי ווי אייביק האָט מיר אויסגעזעען זיין שיינע באָרד (זייער א פרומע שטוב געוועזן ביי אונדז).

מען פלעגט קומען און זאָגן מיין טאַטן, רב דוד! זעט, מען מוז עפּעס טוען, די יוגנט מיט אייערע קינדער אינאיינעם ראַזירט זיך אין שבת, רייכערט אין שבת, זיי ווערן אויס יידן! אייך וועט מען פאָלגן! האָט מיין קלוגער און גוטער טאַטע געענטפערט: מען דאַרף זיין אליין א גוטער ייד. וואָס שייך די טייערע בחורים־ות, אוואַדי וואָלט גוט געוועזן, ווען זיי גייען אין די וועגן פון זייערע עלטערן. אָבער איך זאָג אייך, יידן, מיר זאָלן זיך נישט איינרייסן מיט אונדזערע טייערע יוגנט, זיי פאָרן בויען ארץ־ישראל... פארשטייט זיי...

איך מוז זאָגן, אַז נישט פיל זיינען געוועזן אַזעלכע טייערע יידן, ווי מיין פאָטער. אלע האָבן אים ליב געהאַט, יונגע און אלטע, רעליגיעזע און נישט רעליגיעזע, אפילו קריסטן. א באַוויז האָב איך, וואָס אין טאָג פון שוידערלעכן אומגליק, האָבן די היטלער באַנדעס ימח שמם געוואָלט איבערלאָזן מיין פאָטער ביים לעבן. נאָר ער איז מיטגעגאַנגען מיט דער גאַנצער משפחה און מיט אנדערע יידן פון שטעטל.

מיין פאָטער איז געפאַלן און גלייכצייטיק מיין טייערע מוטער, שוועסטער און ברודער. אלע האָבן זיי געאַרבעט פארן כלל, אָבער נישט זוכה געווען צוהערן און זעען, דאָס וואָס מיר האָבן דערלעבט.

ד' ינקום דמם!

מנשה יולעוויטש (לאָטוכאָ)

לענינער האָרעפּאַשניקעס

איך בין זיכער, אַז פיל וואָס זיינען כדאי דערמאָנט צו ווערן אינם ספר „יזכור", וועלן צוליב פארשידענע סיבות נישט פארצייכנט ווערן.

אייגענטלעך האָט מען געדאַרפט דערמאָנען יעדן איינציקן, ווייל יעדער איז דאָך דיר

אזוי נאָענט און אומפאַרגעסלעך, פון קליין ביז גרויס, אלע ערלעכע און שטילע לעבינער יידן. דער סוחר ביי אונדז איז נישט געווען ספּעציעל א סוחר אין פולן זין פון וואָרט, נישט אזוי פאַרקאָכט אין מסחר, און דעם גרעסטן טייל פון זיין צייט האָט ער אָפּגעגעבן אריינצוקוקן אין א ספר, לערנען א בלאַט גמרא. ביי פילע איז דער מסחר געווען ווי א מין נעבן באַשעפטיגונג.

גאָר אומפאַרגעסלעך נאָך פון מיינע קינדער יאָרן אין לעניין זיינען ביי מיר פאַרבליבן די בעלי־מלאכות, די האַרעפּאַשניקעס, וועלכע האָבן שווער געאַרבעט פון פרימאָרגן ביז שפּעט אין די נאַכט, כדי צו פאַרדינען דאָס שטיקל ברויט פאַר זיך און משפּחה, און קיינמאָל זיך נישט באַקלאָגט, נאָר געפירט אַן ערליך יידיש לעבן.

זיי זיינען געווען בתכלית פרום, אפגעהיט אויפצושטיין פאַרטאָג צום דאַווענען און פאַרנאַכט געלאָפן צו מנחה. נאָך מנחה געבליבן לערנען און הערן עין־יעקב און נאָכדעם געענדיקט מיט מעריב. דאָס איז געווען זייער איינציקע פרייע צייט, ווייל נאָכדעם, קומענדיק אהיים, האָט מען זיך ווייטער גענומען צו דער אַרבעט. און פאַרן גייען שלאָפן נישט פאַרגעסן צו זאָגן קריאת־שמע.

פונדעסטוועגן איז מען ניט געווען פאַרזונקען איינגאַנצן אין דער אַרבעט און ניט געוואָרן פאַרטעמפּט. מיט בעזונדערע כוחות פון דער נשמה יתירה איז געשאַפן געוואָרן א שטייגער לעבן פון פיל רוחניות און אויך וועלטלעכע באַהאַוונטקייט. פיל זיינען געווען טאַלאַנ־טירט צו געזאַנג, מוזיק און קונסט, ניט האָבנדיק אָבער קיין מעגליכקייט צום אַנטוויקלען, זיינען זייערע טאַלאַנטן געגאַנגען פאַרלוירן. עס זיינען געווען אייניקע, וועלכע האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט פיינע שטימעס. שטענדיק פלעגן פון שניידער, שוסטער, סטאָלער וואַרשטאַטן אַרויסהילכן האַרציקע שטיקלעך חזנות, ווי אויך אייגענע פאַרפאַסונגען, באַזונדערס פאַר די ימים נוראים און ימים־טובים.

איך געדענק, אַז גדליה קפלן, ר׳ מנוסעס איידעם, האָט פאַרמאָגט א פיינע טענאָר שטימע און געדאַוונט זייער געשמאַק. אויך ר׳ נחום נתן, אָדער ווי מען האָט אים גערופן נושקע — אַן ערליכער האַריפּאַשנער ייד מיט א שיינעם יידישן געזיכט — האָט געדאַוונט פיין און האַרציק. אגב דאָס דאַווענען איז פאַר אים געווען א מקור שמחה אין זיין פאַרהאַרעוועטן און שווערן לעבן. ווי איצט קלינגט אין מיינע אויערן זיין געשמאַקער און האַרציקער נוסח תפילה.

אַנדערע בעלי־מלאכות האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט לערנען תלמוד און דערגאַנגען אין משך פון יאָרן צו קאָנען לערנען אליין א בלאַט גמרא פאַר אַן עדה יידן, ווי ר׳ ביינוש קירזנער, דער שוסטער, און ר׳ ישראל גאַלענסאָן, דער שמידט.

א גאָר באַזונדערע בעדייטונג האָט געהאַט פאַרן אַרבעטער שבת, דער ריכטיקער אָפּרו־טאָג, אין וועלכן ער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין א בעל־בית, א בן־מלך און מיט גרויס רעספּעקט אויפגענומען די שבת מלכתא און איר אָפּגעגעבן דעם געהעריקן כבוד.

די האָרעפּאַשניקעס האָבן אַמבעסטן געפילט דעם געשמאַק פון שבת נאָך א וואָך פון שווערער אַרבעט. פרייטאָג־צו־נאַכט, ווען אַלץ איז זויבער, די הילצערנע פּאָדלאָגע אויסגעוואַשן און באַשפּריינט מיט זעגעכץ און ריחות פון שבת־מאכלים טראָגן זיך אין שטוב — איז פאַר זיי געווען דער אמת׳ער יום־טוב אין וועלכן די שכינה האָט גערוט אומעטום.

אָט קומט צוריק דער מאַן פון שוהל און גיט אַפּ אַ ברייטן „גוט שבת“, אָנפאַנגענדיק באַלד צו זאָגן מיט אַ ניגון „שלום עליכם“. דעם ווײַב, דער פאַרהאַרעוועטער מאַמע, וואָס האָט אַ גאַנצע וואָך אויסגעבאַקן ברויט פאַר דער גאַנצער פאַמיליע, געטראָגן האָלץ, כדי אויסצו־הייצן דעם אויוון, געבראַכט וואַסער, געהאָדעוועט די קינדער און דאָס אַלץ אַליין אָן קיין הילף — איז איצט אין שבת גוט אויפן האַרצן. זי האָט פאַרשפּרייט די הענט איבער די ליכט, וואָס שטעקן אין די מעשענע לייכטער און שטיל געבעטן תפילה, געדאַנקט גאָט פאַר אַלץ, זיך נישט באַקלאָגט אויף איר שווערן לעבן, נאָר איין זאַך געבעטן, פאַר איר מאַן און משפחה — געזונט און שלום...

דער בלוט־שטורעם, וואָס האָט זיך געטראָגן איבער הונדערטער שטעט און שטעטלעך, האָט אויך ניט פאַרפעלט אונדזערע שטעטלעך לעניין און אונדזערע טײַערע האָרעפּאַשנע אַרבעטער און אַרבעטער־מאַמעס מיט זייער שטייגער לעבן — אַלע זײַנען זיי אומגעקומען. דער מוח קען נישט פאַרנעמען און דאָס האַרץ פאַרטראָגן דעם גרויסן צאָרן.

אייער אָנדענק וועט ביי אונדז פאַרבלייבן אויף אייביק.

מ. יפה*

אַ גאַסט אין שטעטל

(צום באַזוך פון חיה שרה ליפשיץ, זומער 1933)

אָן האַרציקע היימליכקייט האָט געהערשט אין דעם צווישנלעבן פון די לעניניער יידן. ווי איין אויפגעוואַקסענע משפחה, פול מיט געגנזייטיקער טרײַשאַפט און זאָרגפעליקייט.

איז ביי אַ לעניניער ייד פאָרגעקומען אַ שמחה, חתונה געמאַכט מיט מזל אַ טאָכטער, אָדער אַ ברית־מילה געפּראַוועט, האָט דאָס געהייסן אַ שטעטלשע שמחה; אַלע, קינד און קייט, האָבן דאָרט ניט פאַרפעלט, זיך מיטגעפרייט און געפילט זיך ווי אמתע מחותנים.

אויך ווען ס'איז עמיצן חלילה אַן אומגליק געשעהן, אַטרויער אין שטוב, האָט זיך דאָס גאַנצע שטעטל מצטער געווען און דער טרויער איז אַלעמענס געווען.

און ווען מען איז אין שטעטל געוואויר געוואָרן אַז עמיצן איז נעבאַך שווער מיט פּרנסה, פאַרמאָגט ניט אויף חתונה צומאַכן אַ טאָכטער, אָדער עס ליגט ר"ל אַ שווערער חולה אין שטוב און עס פעלט אויס דער גראָשן אויף אַ דאָקטאָר צורופן, זײַנען באַלד צענדליקער גרייט צו העלפן מיט וואָס ס'איז נאָר מעגליך. שאַ־שטיל ווערן צונויפגעזאַמלט איבערן שטעטל די נויטיקע פאָר גולדן. ניט געווען קיין איינער וואָס זאָל זיך מיט עפּעס ניט באַשטייערן, פאַרשטייט זיך לויט די מעגליכקייטן, ווייל קיין שטאַרקע פאַרמעגליכע זענען די לעניניער יידן קיינמאָל ניט געווען.

געווען צייטן אין שטעטל, ווען יידן, איינצלנע און גאַנצע משפחות האָבן זיך פאַרקוקט אויף שכנותדיקע שטעטלאַך און גענומען אויסוואַנדערן פון דער אַלטער היים אין די מעבר־

---

* אלתר גורעוויטשעס איידעם.

לים לענדער. ווער אין דעם רייכן אַמעריקע, ווען קיין אַרגענטינע. און אין די שפּעטערדיקע יאָרן — אויך קיין ארץ־ישראל. שווער, זייער שווער, איז טאַקע געווען דאָס שיידן זיך פון דער טרייער וואַרימער היים, פון האַרציקן יידיש שטעטעלע מיט ווּעמענס טייערע און ליבע יידן מען איז צונויפגעוואַקסן, זיך מיטגעפרייט און מיטגעטרויערט. האָט זיך טאַקע שפּעטער גאַנץ גוט געבענקט נאָך דעם פאַרלאָזטן שטעטעלע. געבענקט האָבן די וואָס זענען פון שטעטל אויסגעוואַנדערט און מיטגעבענקט האָבן אויך וואָס זענען דאָרט פאַרבליבן.

אין משך פון לאַנגע יאָרן און אויך ביזן היינטיקן טאָג פירט זיך א פּערמאַנענטע קאָרעספּאָנדענץ צווישן איין לענינער ייד מיטן צווייטן. צו ווּעט איר געפינען אַ לענינער ייד, וואו ער זאָל ניט זיין, ער זאָל ניט האָבן עפעס א שטיקל קרוב אין אויסלאַנד? נאָר צו וואָס דאַרף מען א קרוב? סתם א ייד, אויב ער איז נאָר א לענינער, איז שוין אויך עפעס אַן אייגענער, פון איין און דערזעלבער משפחה. האַלט מען טאַקע אָן אַן ענגן קאָנטאַקט איינער מיטן צווייטן, מען שרייבט זיך אָפּטע בריוו, מען טיילט זיך מיט פריידן און ליידן, און מען באַמיט זיך אויך פון מאָל צו מאָל מיט עפעס באַהילפיק זיין איינער דעם צווייטן.

***

צו קען מען זיך דען פאָרשטעלן די גרויסע איבערלעבונג, די פריידיקע שטימונג פון א שטעטל יידן, ווען נאָך א לאַנגדויערנדיקע אָפּוועזנהייט פון 25 יאָר קומט פּלוצים צופאָרן צו גאַסט פון אמעריקע אַן אייגענער, א לענינער געוועזענער בן־עיר מיט וועלכן מען איז אַזאַ לאַנגע צייט, א האַלבער יובל געווען צעשיידט? גרויס איז טאַקע געווען די שמחה אין שטעטל ווען חיה שרה ליפשיץ, אברהם שוסטערמאַנס טאָכטער פון אַנאַנטשיק, איז קיין לענין פון אמעריקע געקומען צופאָרן אין 1933־טן יאָר. געמאַכט אַזאַ לאַנגע רייזע כדי בייצוזיין און מיטפרייען זיך אויף דער חתונה פון איר שוועסטער גיטל גורוויטשעס טאָכטער, באַשע (אשמאַן). איז טאַקע די שמחה שוין ערשט דאָפּלט געווען. די איינדרוקן פון יענע פריילעכע טעג זענען נאָך היינט ביי פיל לענינער יידן גוט איינגעקריצט אין זכרון.

חיה שרה, וועלכע לעבט זיך נאָך היינט אין ברוקלין, איז גוט באַקאַנט אלס א וואויל־טעטיקע פרוי און איבערגעגעבענע עסקנית. געווען אַמאָל אין די יינגערע יאָרן די הויפּט וואָרט־זאָגערן און לעבעדיקער גייסט אין לענינער לאַנדסלייט קאָמיטעט אין אמעריקע. אלס א זעלכע האָט זי זיך אויך געלאָזט דערקענען קומענדיק צו גאַסט קיין לענין. געענדיגט צוטיילן פאַר די שטעטלשע נויטבאַדערפטיקע יידן די ריזיקע מתנות וועלכע זי האָט ספּעציעל מיט זיך מיטגעבראַכט פון אמעריקע, האָט זי ניט געקענט איינרוהען ביז האָט אָרגאַניזירט א פרויען הילפס קאָמיטעט (בילד, ז' 303) וועלכער האָט זיך געשטעלט פאָרן ציל צו העלפן שטעטלדיקע נויטבאַדערפטיקע.

ניט אַלעמאָל באַצינט זיך דער אויבערשטער מיט גרויס חסד צו די ערליכע און גוטע מענטשן; ניט איינמאָל ווערן זיי פאַר אומזיסט און אומגעשט פיינליך באַשטראָפט. קומענדיק צוריק פון לענין איז חיה שרה פאַראַליזירט געוואָרן אויף דער רעכטער פוס און לינקער האַנט, און ביזן היינטיקן טאָג פייניגט זי זיך נעבאַך אויף דער עלטער אין אירע שווערע ליידן.

דאָס בילד ווייזט דעם גאַנצן צוזאַמענשטעל פון דעם אויבן דערמאָנטן לענינער פרויען הילפס קאָמיטעט צוזאמען מיט דער אָרגאַניזאטאָרן חיה שרה ליפשיץ (אינמיטן מיט די בלומען אין די הענט):

ערשטע שורה שטייען פון רעכטס צו לינקס: רחל שוסטערמאן (**אומגעקומען**), זישע עפשטיין (**לעבט אין אַמעריקע**), פריידקע וואגשאל, שרה העניע לעווין (**אומגעקומען**), באשע אשמאן (**לעבט אין תל־אביב**), האניע לאטוכע (**לעבט אין ת״א**), יענטל סטראבינסקי (**אומגעקומען**), אסתר סלוצקי (**לעבט אין ת״א**), חנה ציקלינג (**לעבט אין ת״א**), רישע יהושועס (**אומגעקומען**).

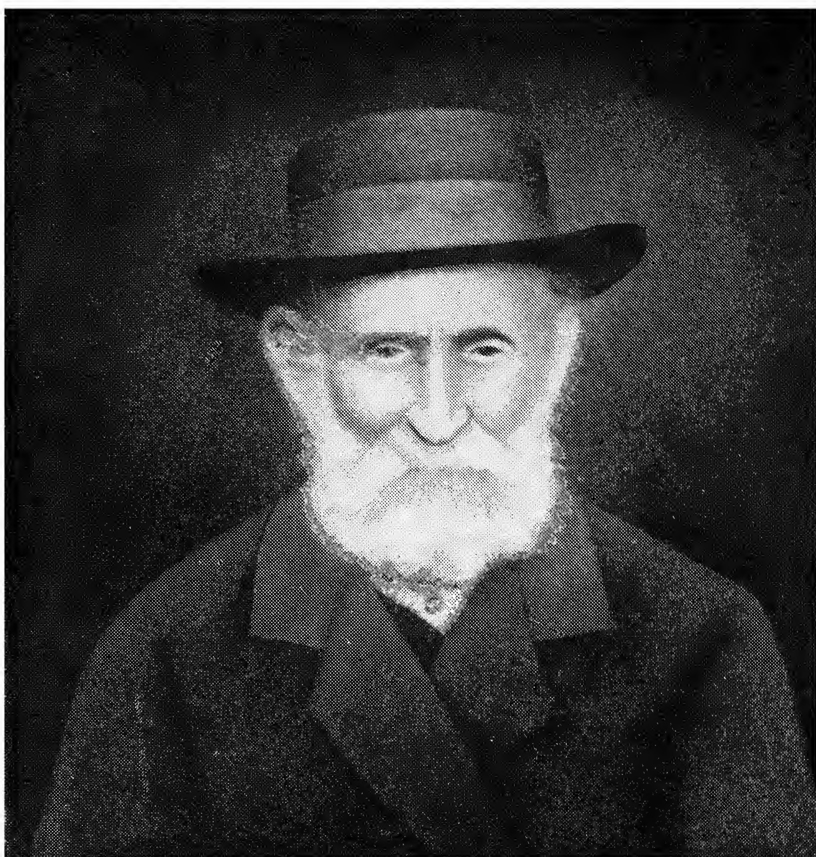
מיטלסטע שורה זיצן פון רעכטס צו לינקס: חנה קראוועץ (**לעבט אין ת״א**), גאָלדע מאנדעלבוים (**געשטאָרבן**), חאשע ריווע זאווין (**אומגעק.**), עטל ברעסלער (**אומגעק.**), רחל מילשטיין, **די רביצן** (**אומגעק.**), חיה שרה ליפשיץ **דער גאסט** (**לעבט אין אַמעריקע**), גיטל גורוויטש (**אומגעק.**), נעכע זארעצקי (**אומגעק.**), חיה לאה חיניטש, **חזנטע** (**אומגעק.**), רייזל לאזעבניק (**אומגעק.**).

אונטערשטע שורה זיצן, פון רעכטס צו לינקס: בריינדל מיגדאלעוויטש, שרה רובינשטיין (**לעבט אין ישראל**), פייגל שמעלקין (**געשטאָרבן אין רוסלאַנד**), יהודית קאלפאניצקי (**לעבט אין ת״א**).

דאָס געזעגנען זיך פון גאסט חיה שרה מיט די לענינער יידן בײַ איר צוריקקער קיין אמריקע.

שוהלן און בלי־קודש

הרב ר׳ יהודה טורעצקי זצ״ל

(צו די ארטיקלען פון מרדכי זייטשיק און אברהם־יצחק סלוצקי, ז״ז 309, 312)

מרדכי זייטשיק

שוהלן און כלי־קודש

די אלטע שוהל

די אלטע שוהל האָט זיך אויסגעבויט ארום 1870 יאָר. איידער די שוהל איז אויסגעבויט געוואָרן איז געשטאַנען טאקע אויפן זעלבן פלאַץ א קליין שוהל׳כל.

ארום דעם שוהל׳כל האָט מען געבויט פון אלע פיר זייטן א גרויסע שוהל און ביז זי איז נישט פארטיק געוואָרן, האָט מען נאָך געדאווענט אין דער פריערדיקער שוהל. שפּעטער, אז ס׳האָט שוין מער ניט געדארפט, ווי אויסענדיקן די גרויסע שוהל, האָט מען דאָס שוהל׳כל פונאנדערגענומען.

די אלטע שוהל איז באמת געווען א גרויסע און הויכע שוהל פון בעסטן געזילץ, וואָס מען האָט בעקומען פאר א ביליקן פרייז ביים דאמאָלסדיקן אייגנטימער פון די וועלדער, גראף וויטגענשטיין.

אין די הוצאות פון אויסבויען און אויספּערטיקן די שוהל האָט זיך באטייליקט צום גרעסטן טייל דער דעמאָלסדיקער שטעטלדיקער גביר, ר׳ מרדכי ציקליק, א זוהן פון מענדל.

די שוהל האָט פארמאָגט א סך זיץ־פּלעצער, געווען אויך א גרויסע בימה מיט זיץ־פּלעצער ארום איר, א שיינער ארון קודש מיט פארשידענע שניצערייען א. א. וו.

די עזרת־נשים האָט זיך געפונען אויפן 2־טן שטאָק מיט א אויסקוק צו די מאנסבל׳ן. געווען אויך א שטיבעלע מיט אן אייגענעם מנין, וואָס האָט געדינט הויפּט־זעכלעך א מקום מקלט פאר פארשפּעטיקטע מתפּללים.

אין דער שוהל האָבן געדאווענט די מער איינגעזעסענע און אלטע משפּחות. דאָ האָבן אויך געהאַט זייער שטענדיקן פלאַץ אין דרום־מזרח ווינקל דער רב פון שטעטל און אויך דער חזן.

די מתפּללים זיינען דאָ געווען דאָס רוב הארעפּאשניקעס פון די אָרימערע שיכטן און פשוטע יידן — „עמך".

ווי געזאָגט איז די שוהל געווען א גאנץ גרויסע, פארהעלטניסמעסיק צום שטעטל, און האָט פארנומען א שטח פון העכער 400 קוואדראט מעטער.

אין די לעצטע יאָרן האָט מען געמוזט די לאנגע באלקנס, וואָס האָבן זיך אין דערמיט פון סטעליע אָנגעהויבן איינבויגן, אונטערשטיצן מיט 4 גרויסע און פעסטע סלופּעס.

די בימה און ארון קודש זיינען געווען גאנץ שיין, אָבער אָן לוקסוס.

אין שוהל פלעגן אויך געלעזט ווערן פארשידענע טעגליכע סיכסוכים און קריגערייען, ניט אויסשליסנדיק אויך געשלעגן און פאטשערייען און ווי צו להכעיס טאקע אין שבת... און ווען? בעת קריאת התורה. די סיבה פון די קריגערייען און געשלעגערייען זיינען אָפט געווען קליינלעכע און אפילו נארישע.

דאָ פלעגן אויך פאָרקומען פארשידענע פייערליכקייטן לכבוד די רוסישע און שפעטער פוילישע ימים־טובים.

נו, פארשטייט זיך, אז אלע מגידים פלעגן דאָ האלטן זייערע דרשות. אויך אז מ׳האָט געוואָלט אָפּדאווענען מיט הארץ, האָט מען געקאָנט נאָר דאָ. אין דער אלטער שיהל האָט מען געקאָנט פילן דעם טעם פון אמתע השתפכות הנפש.

קיינער האָט זיך נישט געשעמט אויסצוגיסן זיין ביטער הארץ און אויסוויינען זיך וויפל ער האָט געוואָלט.

דאָ האָט מען כמעט שטענדיק, יעדע שעה אין טאָג, געקאָנט טרעפן עמיצן זיצן אין טלית און תפילין, אָדער לערנען א בלאט גמרא, צו ארייננקוקן אין א ספר.

די נייע שוהל

די נייע שוהל איז געווען פיל יונגער פאר דער אלטער און איז אויסגעבויט געוואָרן שפעטער, ערשט אין די יאָרן 1900—1904. זי האָט זיך געפונען אָנהויב פּאָד־ליפיער גאס פון דער לינקער זייט.

זי איז געווען פיל קלענער ווי די אלטע שוהל, אָבער דערפאר פיל שיינער. מען קאָן דרייסט זאָגן, אז זי איז אפילו געווען זייער א שיינע שוהל. די ווענט מיטן באלקן זיינען געווען פרעכטיק געמאָלן און דער ארון קודש איז געווען א מייסטער שטיק פון שיין געשניצטע צווייגלעך מיט פרוכטן, וואָס האָבן אראָפּגעקוקט ממש ווי אמת׳ע, לעבעדיקע.

דאָ האָבן געדאווענט מערסטנטיילס די אינטעליגענטערע יידן פון לענין, די רייכערע בעלי־בתים און די פריש אָנגעקומענע איידעמס פון פרעמדע שטעט און שטעטלעך.

אמת׳ע לענינער אלט איינגעזעסענע זיינען דאָ געווען ווייניק. דאָ האָט מען זיך געפילט א ביסל פרייער. אין דערבייאיקן שטיבל איז געווען דער שטאב, וואו די גאנצע אקטועלע פּאָליטיק איז ארומגערעדט און דיסקוטירט געוואָרן...

פרייטאָג־צו־נאכטס, באזונדערס ווינטער־צייט, ווען די אָוונטן זיינען לאנגע, אויפן גאס איז קאלט און אין שוהל הערשט אַ מחיה־דיקע ווארימקייט, וואָס שלאָגט ארויס פון די אויוועלעך ארום דער בימה, פלעגט מען קומען נאָך „וועטשערע" אין שוהל הערן די סדרה.

דער רב האָט געלערנט און ארום די טישן זיינען געזעסן כלערליי בעלי־בתים; יידן לערנער און יידן פּראָסטע, וועלכע האָבן ליב געהאט צו קומען הערן די שיינע סדרות, איבערהויפּט פון חומש בראשית און שמות.

דאָס איז ניט געווען אזוי א פשוטער לערנען פון פארטייטשן די סדרה, נאָר טאקע ארייננעלן פארשיידענע מפרשים, אויסגעמישט מיט אגדות, גוטע ווערטער פון גאוני הדור א. א. וו.

דער עולם פלעגט זייער גערן קומען הערן און אמת הנאה האָבן.

אין דערזעלבער צייט זיינען די קלענערע אינגלעך און א ביסל אונטערגע־וואקסענע פון 14־15 יאָר געזעסן צוזאמען ביי די ווארעמע רובקעס, וואו ס׳האָט געהערשט א טונקלקייט, כמעט א פינסטערניש, און זיך צוהערן אָנגעשטרענגט צו פארשידענע מעשיות און וואונדער, וואָס די עלטערע יונגען פלעגן דערצעלן: וועגן שדים, גזלנים, לצים, העלדן פון די רוסישע „בילינעס״, ווי איליא מוראמעץ, אליאָשא פאפאוויץ א. א.

יונגווארג פלעגט זיצן צוגעשמידט, מורא געהאט זיך א ריר צו טאָן און מיט א פארכאפטן אָטעם זיך צוגעהערט, וואָס די עלטערע האָבן דערצעלט.

אין אן עת־צרה פלעגט מען לויפן אין דער אלטער אָדער נייער שוהל. דער ארון קודש האָט ניט איינמאָל אויסגעהערט און אויפגענומען דאָס געשריי און געוויין פון ווייבער, וואָס פלעגן קומען „אָפשרייען״ א קרענק, אָדער א גזירה...

מרדכי זייטשיק

הרב ר׳ יהודה טורעצקי זצ״ל

א

וועגן ערשטן רב אין אונדזער שטעטל פארמאָגן מיר נישט קיין שום ידיעות. כ׳איז נאָר באוואוסט, אז אין די יאָרן 1830—1860 איז געווען אין לעניו א רב. ווארשיינלעך טאקע איינער פון די סאמע ערשטע, ווייל פריער איז די צאָל יידן געווען צו קליין פאר קאָנען אויסהאלטן אן אייגענעם רב. דער שוחט אין שטעטל פלעגט אויספילן די פונ־קציעס פון א רב.

די געשיכטע פון רבנים הויבט זיך אָן מיטן אנקומען פון רב ר׳ יהודה טורעצקי. דאָס איז געווען אומגעפער אין יאָר 1860. איבער דעם רב מוז מען זיך א ביסל לענגער אָפשטעלן צוליב פארשידענע טעמים: ער־שטנס, איז ער אָפגעווען רב אין שטעטל העכער 66 יאָר, כסדר אָן איבעררייס; צוויי־טנס, צוליב זיין פערזענלעכקייט און זיינע שיינע מעלות.

דער רב ר׳ יהודה האָט ניט געוואוסט פון קיין זאך אויסער זיצן טאָג אַוּן נאכט און לערנען אין שוהל אָדער אין דער היים, פסק׳ענען שאלות, אויסגלייכן סיכסוכים, מסדר קדושין זיין א. ז. וו. ער איז געווען זייער ווייט פון וועלטלעכע ענינים, פון עולם־הזה, ניט געקענט אפילו קיין וואָרט רוסיש.

ער איז אָבער געווען א קלוגער ייד, און אָפטמאָל געמאכט דעם איינדרוק פון א ביסל א בייזן.

געווען א תלמיד פון בארימטע גאונים פונם אלטן דור און א ידיד פון „חפץ חיים״ ז״ל און ענלעכע גרויסע רבנים.

געלעבט האָט דער רב כמעט אלע יאָרן אין אָרעמקייט. נאָר אין די לעצטע עטלעכע יאָר האָט זיך זיין לאַגע א ביסל פארבעסערט. די סיבה דער פון איז ניט געווען, וואָס דאָס שטעטל האָט ניט געקאָנט אויסהאלטן א רב, נאָר פשוט אזוי איז געווען אָנגענומען צו יענער צייט; — א רב דארף פירן אַן אָרעם

לעבן, ווי עס איז שטייט געשריבן: „ברויט מיט זאַלץ זאָלסטו עסן"...

דער רב האָט געלעבט פון „קאַראָבקע", ד. ה. פון דער „קאָנצעסיע" צו פאַרקויפן ליכט אויף שבת, מזכיר נשמות, הייזון, חמץ־פאַרקויפן, ווי אויך פון פאַרשידענע קליינע אָפּצאָלונגען און מתנות פון די גבירים און מער פאַרמעגלעכערע בעלי־בתים.

ניט נאָר ביי די יידן איז דער רב געווען זייער באַליבט, נאָר אויך ביי די שטאָטישע און אַרומיקע קריסטן, נאָכמער ביים גלח, וועלכער פלעגט אים גאַנץ אָפט באַזוכן, בעיקר ווען ער איז געווען קראַנק; — זיי פלעגן אָפּזיצן שעה'ן־לאַנג און שמועסן, פאַר־שטייט זיך דורך א דאָלמעטשער.

די קריסטן האָבן געהאַט גרויס דרך־ארץ פאַרן רב, ניט קוקנדיק דערויף, וואָס ער פלעגט זיך זייער זעלטן ווייזן אין גאַס. זיי האָבן אים געהאַלטן פאַר א הייליקן.

ווי געזאָגט איז ער כמעט שטענדיק געזעסן ביי דער גמרא, אָדער אַ אַנדער ספר; פלעגט האָבן א טבע אַרומשפּאַצירן אין שטוב אַהין און אַהער מיט קליינע טריט, גיך, און טראַכטן וועגן עפּעס א סוגיה.

ווען א ייד האָט שויז צופיל צייט ביי אים צוגענומען מיט פּוסטע רייד און גע־שטערט ביים לערנען, פלעגט ער אים זאָגן: „נו, א גוטע נאַכט, א גוטינקע נאַכט אייך", געבנדיק אים די האַנט, ווי געזאָגט: „גייט אייך שוין געזונטערהייט אַהיים, ר' ייד"...

ביי אים אין שטוב האָבן כמעט קיינמאָל ניט אויסגעפעלט קיין יידן — מיט יעדער קלייניקייט איז מען געגאַנגען צום רב, אַלע מחלוקות און דאגות האָט מען געבראַכט צום רב; פון קיין גערינכט האָט מען דעמאָלס ניט געהאַלטן

אָפּגעלעבט אין שטעטל, ווי געזאָגט, איבער 66 יאָר, איז ער נפטר געוואָרן אין עלטער פון 96 יאָר.

מעגלעך, אַז ער וואָלט געלעבט נאָך עט־לעכע יאָר מער, ווען ניט דער צופאַל, וואָס ער האָט צובראָכן א פוס. עס האָט געטראָפן, דאָס איינמאָל האָט זיך דער רב אויסגעגליטשט, געפאַלן און צובראָכן א פוס. ס'איז געוואָרן א טומל. מען האָט ספּעציעל פון פּינסק אַראָפּ־געבראַכט דעם באַוואוסטן כירורג ד"ר יעוור־סעיענקאָ, וועלכער האָט אָפּערירט דעם פוס און געטאָן אַלץ וואָס איז נאָר געווען מעגלעך. ניט קוקנדיק אויף דעם טיפן עלטער פון רב, האָט זיך דער פוס ווי עס איז צוזאַמענגע־וואַקסן. האָט דער גורל געוואָלט, אַז אין א שטיקל צייט אַרום, זאָל ער ווידער צוברעכן דעם זעלבן פוס. דאָס מאָל האָט מען שוין געמוזט דעם פוס אַמפּוטירן. אָבער די דאָזיקע שווערע אָפּעראַציע איז ער שוין ניט געווען בכוח אויסצושטיין און איז נפטר געוואָרן.

עס איז שווער איבערצוגעבן דעם גרויסן טרויער פון שטעטל נאָכן טויט פונם אַלטן און באַליבטן רב. לאַנג, לאַנג האָבן די לעני־נער יידן געטרויערט, באַוויינט און ניט גע־קאָנט פאַרגעסן זייער גרויסן צדיק.

צו דער לוויה זיינען אָנגעקומען פון די שכנות'דיקע שטעט און שטעטלעך באַרימטע רבנים; מספּיד געווען האָבן אים דער לאַ־כוועער רב, ר' איטשעלע, דער פּינסקער רב, ר' וואָלקין א. א.

ר' יהודה טורעצקי האָט געהאַט 4 זיהן און 3 טעכטער; — אַלע פעאיקע און געלערנטע קינדער: ר' איטשע, ר' אבא, ר' שמואל־מיכל, ר' משה, שיינדל, עטע און באַשע.

ר' איטשע איז געשטאָרבן נאָך גאַנץ יונג פון א ביס פון א שלאַנג אין וואַלד; ר' משה

איז געווען רב אין לאָנדאָן; ר׳ שמואל־מיכל — אין פינסק און געהייסן „דער קאַרלינער דיין״, ער איז געווען א ייד מיט א זיידענער נשמה, א גרויסער למדן און בקי. ער האָט ארויסגעגעבן א ספר געווידמעט זיין פאָטער, וואָס האָט אנטהאלטן געזאמלטע דרשות, פרושים, משלים, „גוטע ווערטער״ א. ד. גל. די טאָכטער עטע האָט געוואוינט אין פיעטריקאָוו; באשע מיט איר מאן ר׳ יעקב דער שוחט — צווערשט אין לעניץ, וואו זיי האָבן געהאט א קראָם און שפעטער — אין מינסק; שיינדל מיט איר מאן ר׳ הלל — אין קאזשאנהאָראדאָק.

נאָכן טויט פון רב איז אָנגענומען געוואָרן אלס רב ר׳ נחמן וואסערמאן, — מיט א פיינעם אויסערלעכן אויסזען, א קלוגער וועלטליכער ייד און א נוח לבריות. זיין הויז איז געווען שטענדיק פול מיט מענטשן, וואָס זיינען געקומען מערסטנס פרעגן עצות. פאַרמאָגט א רעדנער־טאלאנט. ווען ער פלעגט האלטן די שבתדיקע דרשה איז די שוהל געווען פול געפאקט. ער איז געווען ציוניסטיש געשטימט. אָבער לאנג איז ער ניט פארבליבן אין לניץ. אין א גאָר קורצער צייט האָט ער פארנומען דעם כסא הרבנות אין שטעטל סטאָוויסק ביי לאָמזשע.

נאָכן פארלאָזן פון ר׳ נחמן וואסערמאן האָט זיך אָנגעהויבן א לאנג קווענקלניש פון קלייבן א נייעם רב. דאָס האָט געדויערט איבער א האלב יאָר. דאָס שטעטל האָט זיך אליין ניט געקאָנט צוקלייבן א פאסיקן רב. עס זיינען אויפגעשטאנען 2 קעגנערישע לאגערן, וועלכע האָבן ניט געקאָנט קומען צווישן זיך צו א הסכם; איז א רב געפעלן געוואָרן איין צד, איז דער צווייטער לאגער געווען קעגן, און פארקערט...

פון איין זאך האָט אָבער דאָס שטעטל הנאה געהאט במשך די גאַנצע צייט. מען האָט זיך אנגעהערט מיט פיל דרשות פון כלערליי רבנים: יונגע און אלטע, מיט שווארצע, געלע און רויטע בערד, און עטלעכע אפילו אינגאנצן אָן א באָרד. יעדער איינער פון אונדז האָט שוין באלד געקאָנט זיין אליין א רב...

פרייטאָג און שבת און אפילו אין מיטן דער וואָך זיינען די שוהלן געווען פול געפאקט מיט יידן, פרויען און קינדער, וועלכע זיינען געקומען הערן די דרשות. עס האָט זיך געקאָנט אויסדוכטן, אז אלע האָבן פארלאָזט די ארבעט און געקומען הערן די רבנים, ווי אזוי זיי רעדן און זעען אויס, כדי לויט דעם דעצידירן ווער זאָל בלייבן. פארשטייט זיך, אז יעדער רב האָט זיך באמיט צו ווייזן וואָס ער קאָן... צום סוף איז דער עולם געווען אינגאנצן צעטומלט — כמעט יעדער רב איז געווען גוט, ווען מען קאָן א שטייגער צונעמען אלע... דער סוף איז געווען, אז ס'איז אנגענומען געוואָרן אלס רב ר׳ משה'לע מילשטיין, אדער ר׳ משה'לע „ווארשאווער״ — א יונגער רב, א באוואוסטער עילוי, מיט א שיינעם אויסזען; געווען אויך א משכיל, ד. ה. געקאָנט אויך גוט עטליכע שפראכן, געווען מער וועלטלעכער. געהאט 5 קינדער, אלע זייער שיינע; פארמאָגט א געשמאקע שטים צום דאווענען און לערנען... אים איז באשערט געווען צו לעבן א שטיקל צייט אונטער די דייטשן, וועלכע האָבן זיך צו אים ספעציעל געטשעפעט, פון וואָס ער האָט שטארק געליטן, ווי דאָס איז באשריבן אין א פריערדיקן

קאַפּיטל. אָפּגעווען רב אין שטעטל ביי די
12־13 יאָר. ביי פאַרשידענע שמועסן אין די
ערגסטע און קריטישסטע מאָמענטן פון דער
נאַציישער אָקופּאַציע, פלעגט ער שטענדיק
זאָגן, אַז ער איז שטאַרק זיכער אין דער
מפלה פון היטלעריזם און אין זייער פאַרשפּילן
דעם קריג. ער האָט דערויף געבראַכט פיל
ראַיות. געווען גוט באַקאַנט און באַהאַוונט
אין דער וועלט פּאָליטיק; האָט זיך אינטערע־
סירט מיט אַלעם. ער איז געווען דער לעצטער
רב אין לענין. ער איז צוזאַמען מיט אַלע
איבעריקע יידן בעסטיאַליש אומגעקומען פון
די רוצחישע דייטשן דעם 14־טן אויגוסט
1942 יאָר.

א ב ר ה ם ־ י צ ח ק ס ל ו צ ק י (פאַראייניגטע שטאַטן)

ב

דער רב פון אונדזער שטעטל איז געווען
פונם אַלטן שטייגער פון קליינשטעטלדיקע
רבנים, אַ קלוגער ייד, אַ גרויסער ענו. זייער
אַ קליינער אונטערנעמער און אַ גאַנץ שוואַ־
כער דרשן. ער איז אָבער געווען אַ גרויסער
למדן און גראַד ניט קיין פאַנאַטיקער. ער האָט
אָבער ניט פאַרמאָגט די נויטיקע פעאיקייטן
אָנצופירן מיטן לעבן פון זיין קהלה. זיין
דירה, ווי אויך דאָס בית־דין שטיבל, זיינען
געווען אין אַ קהל׳שן בנין, וואָס איז געשטאַ־
נען הינטער דער אַלטער שוהל. געווען איז
דער רב אַ גרויסער קבצן. אין שייכות דערמיט
געדענק איך, אַז אין שטעטל איז פאָרגעקומען
אַ בעל־הבתישע חתונה, די פּני העיר זיינען
דאָרט געווען. אויף אַזאַ חתונה פלעגט דער
אַלטער חזן, ר׳ ישראל־חיים, קומען מיט זיינע
משוררים משמח זיין די געהויבענע מחותנים.
ביי דער חופּה וועטשערע, ווען אַלע זיינען
געזעסן ביי די טישן, האָט זיך דער רב גע־
ווענדט צו די בעלי־בתים און זיי געזאָגט
גאַנץ פּשוט, אַז ער איז אַזוי אָרעם, דאָס ער
האָט ניט פאַרוואָס צו קויפן אַ וואָגן האָלץ
אויף אָנצוּוואַרעמען זיין שטוב. זיין חיונה
האָט ער דעמאָלס געצויגן דערפון, וואָס
יעדע בעל־הבית׳טע פלעגט ביי אים קויפן
אויף שבת פאַר צוויי קאָפּיקעס אַ לויט הייוון
צו באַקן חלה אויף שבת. נו, זיכער האָט דער
רב פון אַזאַ הכנסה ניט געהאַט קיין פּרנסה.

פון יענער חתונה אָן האָט זיך אָנגעהויבן
רודערן אין די שוהלן און נאָך עטליכע אסיפות
איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז דער רב זאָל
קריגן אַ הוספה און אָנשטאָט 2 קאָפּיקעס
אַ לויט הייוון זאָל מען צאָלן דריי קאָפּיקעס.
דערצו זאָל מען ביי די קרעמער צונעמען
דאָס רעכט צו פאַרקויפן ליכט אויף שבת.
און דער גאַנצער ליכט־געשעפט זאָל איבער־
גיין צום רב. נאָך פילע אונאַנגענעמע מחלו־
קות מיט די קרעמער, איז טאַקע דער ליכט־
געשעפט אַריבער צום רב, און ביים רב איז
געוואָרן וואַרימער און ליכטיקער אין שטוב.

אינג׳ מרדכי זייטשיק

חזנים

אַ חזן אין אַ שטעטל ווי לענין האָט אומ־באַדינגט געמוזט אויך זיין אַ שו״ב און אַ מוהל. פונדעסטוועגן איז דאָס הויפטגעוויכט געלעגט געוואָרן אויף חזנות, ד. ה. אויף נגינה. דער חזן האָט געמוזט זיין, לכל הפחות, א גוטער מנגן, אויב ער האָט זיך ניט באַזונ־דערס אויסגעצייכנט מיט זיין שטים. וויכטיק איז געווען דאָס ער זאָל קאָנען דאווענען מיט א כאָר און מ׳זאָל טאָקע הערן א גוט „שטיקל״, וואָס זאָל א צופּ טון ביים הארצן...

דער חזן האָט ניט געמוזט קאָנען נעמען די אויבערשטע „צע״, אָבער ער האָט געדאַרפט האָבן א געשמאַקע שטים און דאווענען מיט הארץ.

מיטן כאָר האָט ער געמוזט דאווענען: יום־טוב, ימים נוראים, ווי אויך צו די ערשטע סליחות — איין טאָג אין דער אלטער שוהל, דעם 2־טן אין דער נייער.

יום כיפור איז די איינטיילונג געווען אזוי: „כל נדרי״ — אין דער נייער שוהל, דאַקעגן צומאָרגנס דעם גאַנצן טאָג — אין דער אלטער.

יעדעס יאָר פלעגט מען עפּעס מחדש זיין אין די ניגונים, כדי ניט הערן דאָס זעלבע.

שווער געווען זיך פאַרצושטעלן, אז אין אנדערע שטעטלעך דאוונט מען פשוט אָן א כאָר, אָן משוררים. ווי איז דאָס מעגליך? וואָס פאַר א געשמאַק קאָן דאָס האָבן?

דער חזן האָט באַקומען באַצאָלט פאַרן דאַ־ווענען. פאַר די תפילות אין יום טוב און ימים נוראים מיט משוררים האָט ער באַקומען א צוגאָב אפּצאָל. דער חזן פלעגט זיך שוין באַמיען צוזאַמענצושטעלן יעדעס יאָר דעם כאָר.

חוץ אלעמען איז דער כאָר אויך געווען א גרויסע הילף פאַרן חזן: ער האָט געקאָנט זיך א ביסל אפּרוען בעת זיי זינגען אליין, אָדער זיי „ציען א טאָן״. יום־כיפור ביים כורעים, ד. ה. ביי דער „עבודה״, ווען דער חזן איז גוט אפּגעשוואַכט, פלעגן אים די עלטסטע צוויי משוררים אויפהויבן...

די מער שטאַרקערע אנהענגער פון נגינה זיינען גראַד געווען אין דער אלטער שוהל. דאָ איז מען געווען מער להוט נאָכן הערן זינגען דעם חזן מיטן כאָר ווי אין דער נייער שוהל, אזוי אז אויף צומאָרגנס פלעגן פיל מתפללים פון דער אלטער שוהל קומען אין די נייע שוהל, כדי צו הערן נאָכאַמאָל דעם זעלבן חזנישן „קאָנצערט״...

און איצט א ביסל געשיכטע:

דער ערשטער חזן און שו״ב אין לענין איז מיט יאָרן צוריק געווען ר׳ לייבקע; שפּעטער איז געווען ר׳ הערשל האַשקאָוויץ, וועלכער איז געווען אויך א מלמד, ווייל פון חזנות און שוחטות האָט מען נאָך אין יענע ווייטע יאָרן קיין פּרנסה ניט געקאָנט האָבן.

שפּעטער איז געווען חזן ר׳ ישראל חיים. נאָך אים איז א שטיק צייט ניט געווען קיין ספּעציעלער חזן, נאָר גוטע בעלי תפילה, וועלכע לענין האָט פאַרמאָגט אין א פולער מאָס, ווי צ. ב. ר׳ חיים בערל מיגדאלאָוויטש. א שטיקל צייט האָט געדאווּנט דער חזן יעקב שמואל, וועלכער האָט זיך גערעכנט פאַר א לענינער. ער האָט זייער געשמאַק געדאווּנט.

פון אים איז פאַרבליבן דער ספּעציעלער ניגון פאַר „כי הם חיינו״ פון מעריב, וואָס

פאנג פון דער ערשטער וועלט מלחמה און איז אפגעוווען אין שטעטל א 6־5 יאָר.

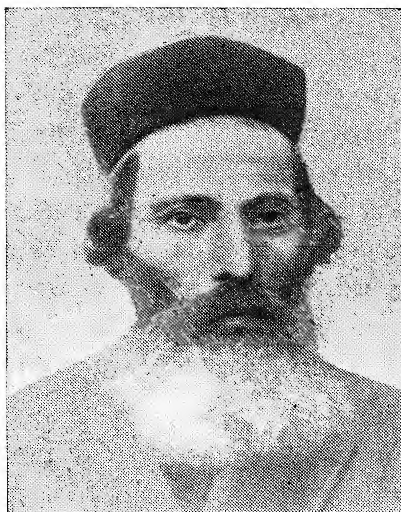
פון זיינע אויסגענומענע תפילות, וואָס זיינען פארבליבן, איז כדאי צו דערמאנען: „כבקרת רועה עדרו", „ויהי ביום השלישי" און נאָך.

נאָך אים איז אָנגענומען געוואָרן אלץ חזן און שו"ב ר' פייוול חינימש, וועלכער האָט געשטאמט פון סטאַראָבין — סלוצק.

דאָס איז געווען א שיינער ייד מיט א הדרת פנים און א געדיכטע שווארצע באָרד. ער האָט אויך געקאָנט לערנען. געווען א גוטער מנגן, כאָטש א שטים ניט קיין ספעציעל געשולטע־חזניש, אָבער געווען א הארציקער בעל־תפילה. געדאווענט אויך מיט אַ כאָר. נאָך אים איז פארבליבן אין זכרון איבער־הויפט דער „יתגדל ויתקדש" נאָך נעילה — א ספעציעלער, א פריילעכער, וועלכער האָט אָפגעווישט מיט אַמאָל דעם גאנצן שווערן טאָג

ר' פייבל חיניטש

ר' ישראל־חיים הכוהן

איז געווען זייער שיין און לאנגע יארן האָט מען אים געזונגען אויך ביי אנדערע חזנים.

א סענסאציע צו יענער צייט האָט געמאכט דער חזן לייבל גערשאָן, וועלכער איז אָנגע־קומען אויף פראָבעס מיט א גרויסן כאָר, דערונטער א הינקעדיקער באריטאָן, אן אלט, א שיינער סאָליסט, וועלכער פלעגט שטענדיק טראָגן א שאליק אויפן האלדז, און אנדערע.

דער חזן מיטן כאָר האָבן שטארק אויסגע־נומען; דאָס איז געווען אן אמתער כאָר, וואָס האָט געזונגען פון נאָטן, ווי אין שטאָט. איז טאקע תיכף נאָך די פראָבעס דער חזן פארבליבן אין שטעטל אלס חזן און שו"ב. ער האָט איבערגעלאָזט ביי זיך נאָר דעם אלט.

דער חזן, מיט א בלאָנד געלבלעך בערדל, איז געווען א דיקער און א געזונטער (פלעגט אוועקלייגן דעם גרעסטן אָקסביים שעכטן מיט איין צי) און האָט פארמאָגט א הויכן טענאָר.

ער איז אראָפּגעקומען פון מינסק אין אנ־

פון פאסטן צוזאמען מיט די זינד. דער גאנצער עולם פלעגט טאקע מיטזינגען...

נאכדעם איז געווען חזן און שו״ב ר׳ משה נאוויק, וועלכער איז געקומען פונם קליינעם שטעטל סנאוו ביי באראנאוויטש. ער איז צו־זאמען מיט אנדערע פארשיקט געווארן דורך די דייטשן אין האנצעוויטשער לאגער, שפע־טער געווען מיט די פארטיזאנער און היינט צו טאג אין ארץ־ישראל.

שמשים און אונטערשמשים

צוליב דעם, וואס א שמש אין א שוהל, באזונדערס אין לענין, האט געהאט זייער ווייניק געהאלט און האט ניט געקאנט דערפון לעבן מיט ווייב און קינדער — האט ער זיך געמוזט פארנעמען אויך מיט צוגאב ארבעטן, ווי: לערנען גמרא מיט גרעסטע קינדער א. א. וו. חוץ דעם פלעגן אין די קאמפעטענץ פון א שמש אריינגייען אויך אזעלכע קליינע „סעזאנאווע פרנסות״, ווי מלקות שלאגן ערב יו״כ א. ד. גל. אלץ אינאיינעם איז א שמש אין לענין קיינמאל קיין גביר ניט געווען...

לענין האט פארמאגט פארשידענע טיפן פון שמשים; וועגן דעם אינטערעסאנטסטן פון זיי, וועלן מיר דא דערציילן.

געווען אין דער אלטער שוהל אן אונטער־שמש מיטן נאמען טאליע קאניק, וועלכער איז שטענדיק געווען פארנומען אדער מיטן אויס־קערן די גרויסע שוהל, אדער ברענגען וואסער, אדער האקן א גרויסע שייט סאסנאווע האלץ צום באהייצן די שוהל.

דאס איז געווען א יידל א קליינס. בעת ער איז אנגענומען געווארן אויף דער שטעלע איז ער נאך געווען גאנץ יונג, נאר יידיש האט ער ניט געקענט, ד. ה. ער האט יא גערעדט, נאר זייער פארקירצט... יעדעס ווארט פלעגט ער ארויסרעדן נאר צו די העלפט, אזוי אז מען האט געדארפט זיך אנשטויסן וואס ער מיינט. שפעטער, מיטן צוגעוואוינען זיך, פלעגט מען אים כמעט גוט פארשטיין.

געקומען איז דאס אים, אזוי פלעגט ער זאגן, פון דער מלחמה, אין וועלכער ער איז געווען א „סאלדאט״ און געליטן מכלמרשטע קאנטוזיעס...

א הארעפאשנער איז ער געווען; אין די גרויסע פרעסט פלעגט ער אליין שטייען און זעגן די דיקע סאסנאווע קלעצער, וועלכע זיינען געווען פיל מיט „סוקעס״, וואס איז שווער צו שפאלטן.

קליינווארג פלעגן שטענדיק נייגעריק צו־קוקן, ווי ער שלעפט דאס שווערע האלץ אין קעלער אריין פון שוהל, וואו ס׳האט זיך געפונען די „טאפקע״ פונם אויוון, וואס האט באהייצט די גאנצע שוהל.

געווען א שטילער, אבער אז די קינדער פלעגן איבערכאפן די מאס און צורייצן אים, איז געווען געפערלעך.

זיין עוזר כנגדו איז געווען מיט א האלבן קאפ נאך נידעריקער פון אים, ד. ה. גאר שוין א נידעריקע יידענע, א דיקע, כמעט א קיילעכיקע, דערצו זייער א שווארצע מיט א גלאנץ...

עס איז באמת געווען זייער א אריגינעלע פאר. אינטערעסאנט איז געווען צו זען ווי זיי זיצן זיך אויפן פריזבע לעבן שטוב, וואס ביי דער שוהל, און פירן א שמועס.

צו אלעם איז זי געווען טויבלעך... דערי־בער האט זי גערעדט, אז מען האט אלץ געהערט אויף דער צווייטער גאס...

די סאמע ערנסטע שמועסן פלעגן פארקו־מען דוקא ערב שבת, ד. ה. פרייטאג, טאקע אין צוזאמענהאנג דערמיט, וואס עס קומט

שוין באלד אן דער הייליקער שבת און ס׳איז נאָך גאָרניט ניטא: ניט קיין חלה, ניט קיין פיש, ניט קיין פלייש...

איינמאָל האָט פאסירט, דאָס ווינטער, גייענ־דיק נאָך וואסער צום שוהל ברונעם, לעבן וועלכן פון פראָסט פלעגט זיך יעדעס מאָל בילדן א בארג אייז, גליטשיק ווי א מעסער, האָט זיך די שמש׳טע אלטע (אזוי האָט זי געהייסן) אויסגעגליטשט און זיך אריינגעקייקלט אין ברונעם, וואָס איז געוועזן ביי די 8־10 מעטער טיף.

על פי נס האָט זי זיך ניט שטארק צו־קלאפט, נאָר פונקט אויסגעפילט די מאָס פון ברונעם און אזוי איז זי געבליבן שטעקן, זיצענדיק אין אייז קאלטן וואסער... דער סוף איז געוועזן, דאָס מען האָט זי ווי עס איז ארויסגעשלעפט פון דאָרטן.

טאליע, דער אונטערשמש, האָט זיך אויף די עלטער יאָרן כסדר באקלאָגט אויף שמערצן אין אויער און אין קאָפּ אין עטלעכע יאָר ארום איז ער געשטאָרבן.

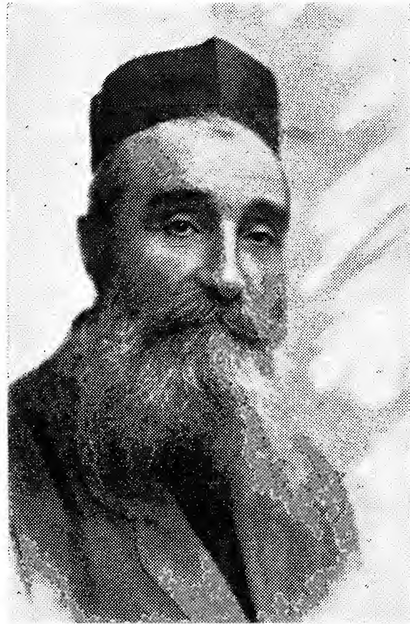

אַ לויה אין לעבין

(מען זעהט דעם „אוהל" איפן קבר פון הרב ר׳ יהודה טורעצקי)

פערזענליכקייטן

ר׳ אברהם־יצחק חיניץ

הויך, שלאנק און זעלטען שיין איז ער געווען. ווער ס׳האט איהם צום ערשטן מאָל געזעהען, איז געבליבען שטעהן באוואונדערנדיג איהם און זיין געשטאלט נאך און נאך: „איז דען ד״ר הרצל פון זיין קבר אויפגעשטאַנען?!״... ווייל וואונדערבאר עהנליך איז גע־ווען דער אויסזעהן פון ר׳ אברהם־יצחק צום אויסזעהען פון ד״ר הרצל; דיזעלבע געשטאלט, דער זעלבער וואוקס, דיזעלבע הערליכקייט, דיזעלבע שווארצע באָרד און דיזעלבע שיין געשניטענע ליפען.

איינער פון די זעקס איידעמס פון ר׳ דוד גראַייעוו. שטענדיק פאַרזאָרגט מיט זיכער־גענוגענדע פרנסה. זיין גרויסע הויז אין מיטען שטעטל האט געדינט אלס גאַסט־הויז (האָטעל). האט ער זיך איבערגעגעבן צו צרכי־ציבור. אדאנק זיין איניציאטיוו איז אויפגעבויט גע־וואָרן די נייע שוהל, און פיעל יאָהרען געווען דער גבאי פון דער שוהל.

באַגאַבט אויך מיט אַ פיין זיסע שטימע, האבן אונזערע שטאטלייט זייער גערן געהערט איהם דאווענען ביים עמוד, און נאָכמעהר — צו א ראש־השנה אדער יום־כיפור׳דיגען מוסף.

זיינע קינדער האבן עמיגרירט קיין אמע־ריקע, און אין יאהר 1921 האט אויך ר׳ אברהם־יצחק פארלאָזט לענין און אוועקגעפאָהרען צו זיינע קינדער. דארט איז ער געווארן רב אין איינע פון די סינאַגאָגען אין ברוקלין.

נאכן ערשטן וועלט־קריעג, ווען די עקאָ־נאָמישע לאגע אין שטעטל איז געווארן שלעכט און די צאָהל בעדערפטיגע האט זיך פון טאג צו טאג פארגרעסערט, האט זיך ר׳ אברהם־יצחק היניץ איבערגעגעבן מיט לייב און לעבן צו אָרגאניזירן די הילפס־קאמפיין פון אונזערע לאנדסלייט אין אמעריקע צו זייערע פעראָ־רעמטע ברידער אין דער היים.

עס איז קיין שטערונג ניט געווען אין וועג וואָס זאל אפהאלטן ר׳ א״י היניץ פון אָנ־שטרענגען זיך און קומען צו די לאנדסלייט פארזאמלונגען. ניט שלעכטער וועטער און ניט זיין הויכער עלטער... זיין הויז איז געווען דער צענטער פון אַקטיוויטעט... ער, צוזאמען מיט זיין טאכטער איטקע, האבן געטראָגען די שווערסטע לאַסט, איבער די כוחות. און איצט, ווען ר׳ א״י חיניץ איז נפטר געווארן, ווערט די ארבייט פאַרטגעזעצט דורך איהר אליין. ג׳ זאָל איהר געבן כוחות.

זיין לְויה איז געווען פון די גרעסטע אין ברוקלין. גרויסע רבנים האבן איהם מַספיד געווען, און פעריתומט געפינט זיך אונזער לאנדסמאנשאפט ביז היינט צו טאג.

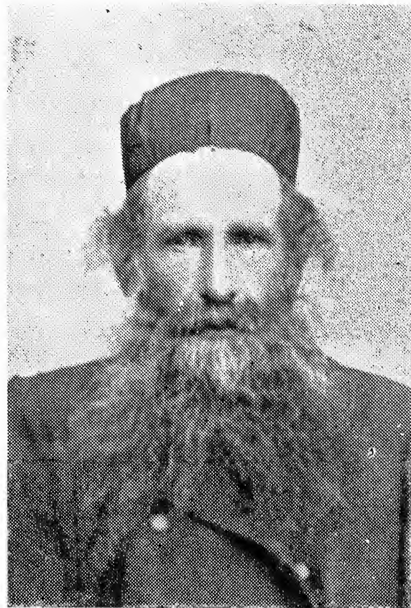
אהרן (ארקע) זוהן פון אברהם־יצחק חיניטש

דער פעטער ר׳ משה

דעם פעטער משה׳ס לעבן איז באשטאנען פון לערנען תורה אָן אויפהער. ווען ער האָט אמאָל געדארפט פאָרן מבקר חולה זיין זיין מוטער אין באברויסק, האָט ער מעטגענומען די נויטיקע ספרים און געלערנט פאָרדנדיק אויפן וואָגן און אין צוג. פילע פילע בלעטער גמרא האָט ער געוואוסט אויסנווייניק.

שבת פלעגט ער זיך אינגאנצן אויסטאָן פון דער וועלט. ער איז געוואָרן ווי אפגעצאמט פון אלץ און אלע מיט א דיקער וואנט. א גאנצע וואָך האָט ער ניט גערעדט קיין דברי חול, אָבער שבת האָט ער לחלוטין ניט גע־רעדט. געהאלטן אין איין דאווענען און לערנען מיט התמדה, כמעט ווי מיט רוגזה, ווי ער וואָלט געוואָלט די „ניט גוטע" פאַריאָגן פון זיך. זיין „אחד" פון שמע ישראל איז געווען באוואוסט אין דער גאנצער שטאָט; — זייער לאנג אויסגעצויגן, מיט א סך כוונה, אֶמת־דיקייט און התלהבות. אין בית־מדרש האָט ער זיך ניט געשטופט צום מזרח. זיין פלאץ איז געווען אין א ווינקל, אין מערב זייט, צווישן דעם „עולם", נעבן דעם טיש אויף וועלכן ער פלעגט זאָגן א שיעור משניות נאָכן דאווענען. שבת, דער לעצטער צו פארלאָזן די שוהל, פלעגט ער זיך טראָגן ניט זעענדיק וואָס עס גייט־אָן אין גאס. ער האָט געהאלטן אין איין זאָגן כלערליי פסוקים. אויפן „גוט־שבת", וואָס אלע פלעגן אים אונטערטראָגן, פלעגט ער ענטפערן: „שבת" „שבת" אָן דעם „גוט", ווייל דאָס וואָרט „גוט" איז וואָכעדיק.

דער פעטער משה פון דער וואָכן איז מיר געווען ליבער, ווייל שבת איז ער געווען צו שטרענג, צו ווייט. שבת פארנאכט, ווען איך

ע־ איז געווען אַ ברודער פון מיין באבע שרה העניע. ביי אונדז אין הויז האָט מען אים גערופן דער פעטער מוישע; אין שטעטל איז ער געווען באוואוסט אלס „ר׳ מוישע".

זיין פיצל חיונה האָט ער געצויגן פון מלמדות. מישטיינס געזאָגט וואָס האָט ער געדארפט? אַ גלעזעלע טיי און אַ פעקעלע טאבאק איז געווען זיין עולם־הזה. קיין צורת מטבע האָט ער ניט געקענט. דעם שכר־לימוד פלעגט די מומע באשע אויפמאָנען. איך האָט דאָס ניט באלאנגט. דער עיקר פאר אים איז געווען דאָס לערנען. אזוי ווי א גאנצן טאָג איז ער געווען פארנומען מיטן חדר, פלעגט ער אנ־הויבן זיין אייגענעם לימוד פיר א זייגער פאַרטאָג, און אזוי האָט ער געלערנט ביז שפעט אין אָוונט.

פלעג קומען צו אים לערנען „פרק", איז ער געווען בייז, ניט דער פעטער משה פון דער וואָך, מיטן קינדישן שמייכל אויף זיין לייכטנ־דיקן שיינעם פנים. ער האָט ליב געהאַט מענ־טשן און מענטשן האָבן אים ליב געהאַט. אויף אַלעמען האָט ער מלמד זכות געווען. איך געדענק, עמיצער איז געקומען צו אים און דערציילט אַז דער צאָן־דאָקטאָר נח, בערל באַרוכינ׳ס זוהן, דאַוונט ניט. — „לעגט ער כאָטש תפילין" ? — „ניין, רבי". — „עס קען ניט זיין ! עס קען ניט זיין !" — האָט ער אויסגעשריען מיט ווייטאָג. ער האָט ניט געוואָלט און ניט געקאָנט גלויבן, אַז אַ ייד זאָל קיין תפילין ניט לעגן. אַזאַ זאַך לעגט זיך ניט אויפן שכל.

אַז מען איז צו אים געקומען מיט אַ „שאלה", ווען דער רב פון שטעטל איז ניט געווען אין דערהיים, פלעגט ער האָרעווען און האָרעווען ביז אים איז געלונגען כשר צו מאַכן, אַלץ לכף זכות.

צו זיין עניוות איז שוין גאָר קיין שיעור ניט געווען. איך בין געווען דערביי, ווען אַ ישובניק האָט אים געבראַכט אַ מתנה, אַ עוף אויף שבועות. זיין הדרת פנים האָט זיך צושמייכלט פון נחת, וואָס מען פאַרגעסט ניט אָן אים און ער האָט ממש אויסגעקרעכצט מיט הנאה : — „געוואלד, געוואלד, פאַרוואָס קומט עס מיר" ; — עס איז צו גוט פאַר אים, עס קומט אים ניט אַזוי פיל עולם־הזה. די מומע באַשע, זיין ווייב, האָט געהאַט טענות צו אים, פאַרוואָס ער איז אַזוי אויס־געטאָן פון דער וועלט. אַפילו פאַר מיר, אַ אינגל פון צוועלף יאָר, האָט זי זיך באַקלאָגט, אַז דער פעטער משה פאַרנאַכלעסיקט זי אַלס פרוי. „נאָר גמרא און תנ"ך, גמרא און תנ"ך. דאָס איז אַלץ וואָס ער ווייסט" — האָט זי געבורטשעט. כדי איינצושטילן אַביסל איר יאַדערניש, האָט דער פעטער משה איר צו־געזאָגט די העלפט פון זיין עולם־הבא.

איך וועל קיינמאָל ניט פאַרגעסן ווי גרינג מיר איז אָנגעקומען באַקומען פון אים דעם קאָפּערנעם דרייער חנוכה־געלט. מיט שמחה פלעגט ער עס אַנטקעגן טראָגן, ווי נאָר די טיר האָט זיך געעפנט. דאָס איז געווען די איינציקע צייט אין יאָר, ווען ער האָט געהאַט אַ שליטה איבער עטלעכע גראָשן, כדי צו צוטיילן זיי די קינדער, וועלכע זיינען געקו־מען בעטן חנוכה־געלט.

איך געדענק : זומער בייטאָג. דער פעטער משה לערנט מיט אונדז דעם שיעור גמרא. ער שאָקלט זיך האַסטיק און קנעלט איין אויפן קול מיטן גאַנצן הארצן. פּלוצלונג לויפט אַריין מיין שוועסטער איטקע, אַ פאַרסאָפּעטע און שרייט אויס : „פעטער, פעטער, אַ פריץ רופט אייך. ביי אונדז אין שטוב" ! — אַז אַ פריץ רופט פרעגט מען ניט קיין שאלות. דער פעטער אַ דערשראָקענער, הויבט זיך אויף פון בענקל, גייט אַריין אין קאַמער און טוט אָן די שבת׳דיקע קאַפּאָטע און לאָזט זיך געען צו אונדזער הויז. איך לויף גלייך נאָך אים. צוקומענדיק צו אונדזער גאַנעק, האָט מיין טאַטע באַגעגנט דעם פעטער און אים אָנגעזאָגט די בשורה, אַז דער „פריץ" איז זיין אייגענער ברודער, זלמן פון באַקו, וועמען ער האָט ניט געזען העכער דרייסיק יאָר.

מען דאַרף האָבן אַ שאַרפע פען, כדי צו באַשרייבן די באַגעגניש פון די צוויי ברידער. צו־ערשט האָט דער פעטער משה געמאַכט אַ ברכה, דערנאָך זיינען זיי אַרויפגעפאַלן איינער אויפן צווייטן, און געוויינט ווי קליינע קינ־דער. אַלע אַרומיקע און איך בתוכם, האָבן זיי אונטערגעהאָלפן וויינען. עס איז געוואָרן

א יללה אין גאנצן הויז. עס איז געווען ענלעך צו דער מעשה יוסף און זיינע ברידער פון חומש. נאָכן אויסוויינען זיך האָט מען גענו־מען צו ביסלעך מַשקה, אין עס איז געוואָרן „אגיל ואשמח", אן אמת׳ער יום־טוב. די שמחה האָט אנגעהאלטן דריי טעג. מען האָט געגעסן און געטרונקען און זיך משמח געווען. דאָס גאנצע שטעטל האָט געקאָכט. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס דער פעטער משה האָט געפאטערט צייט אויף דברי חול. דריי טעג האָט ער ניט אפגעהיט זיינע שיעורים, און מיר, זיינע תלמידים, זיינען אין חדר ניט געקומען. ער האָט דאָס אבער אפגעמאכט נאָכן פעטער זלמן׳ס אוועקפאָר. דער פעטער זלמן, וועלכער איז רייך געוואָרן אין באקו פון האנדלען מיט צוקער, האָט איבערגעלאָזט שיינע עטלעכע רובל פארן פעטער משה. איך געדענק: דער פעטער משה האָט גע־קראָגן א בריוו פון זיינעם א צווייטן ברודער, הלל׳ן פון אדעס, פון וועלכן ער האָט ניט געהערט לאנגע יאָרן. הלל איז רייך געוואָרן פון תבואה־האנדל. דער בריוו איז געווען אונטערגעשריבן: גריגארע זונדעלעוויטש. דאָס הייסט הלל בן זונדל. — קוקט דער פעטער משה אויף די אונטערשריפט און בייזערט זיך: „מילא, דו ביסט גריגארי, נו — זאָל זיין גריגאָרי; אבער וואָס האסטו צום טאטן?".

דאָס לעצטע מאָל האָב איך געזען דעם פעטער פאר מיין פריזעוו. איך בין געקומען זיך מיט אים געזעגנען. ער האָט מיך באגלייט צום טיר און מיט רוגזה געטייטלט מיר גלייך אין פנים אריין: „אז איך זאָג דיר דו וועסט קיין סאלדאט ניט זיין, זאָג איך דיר"! — ער האָט עס איבערגעחזערט עטלעכע מאָל צו מאכן עס שטארקער.

ער איז געשטאָרבן אין דער צייט, ווען איך בין געווען אין דער רוסישער ארמיי. מיר איז ניט באשערט געווען צו זיין אויף זיין לוויה. מען האָט מיר דערציילט, אז ער האָט זיך שטארק מצער געווען, וואָס ליגענדיק קראנק האָט ער עטלעכע מאָל געמוזט איבער־היפן דאָס לעגן תפילין. אויך זיין לערנען איז געשטערט געוואָרן אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווייל עס האָט שטארק געפעלט נאפט צו באלייכטן. אויף וויפל עס איז געווען מעגליך האָט ער גע־לערנט אויף אויסוויניק. צום סוף פון זיין לעבן האָט ער געהאט א קליינעם צוזאמענ־שטויס מיטן אָריאדניק. עס איז געווען פריי־טאָג־צו־נאכט. מלחמה־צייט, ווען עס איז גע־ווען פארבאָטן האבן ליכט אין שטוב צוליב די עראָפלאנען. דער פעטער משה זיצט זיך און לערנט ביים שיין פון זיין קליין לעמפל. דער אָריאדניק לויפט אריין און שרייט מיט כעס: „זאטושי, זאטושי" (לעש אויס!) — ווערט דער פעטער משה מחלל־שבת זיין? — נארישע רייד. דער אָריאדניק שרייט „זאטושי" און דער פעטער משה לויפט ארום א צורו־דערטער און מורמעלט: „נו, טושי, נו טושי". פארשטייט זיך, אז צום סוף האָט דער אָריאד־ניק פארלאָשן דאָס לעמפל און ניט דער פעטער משה.

אויטאָביאָגראַפיע פון אברהם־יצחק סלוצקי

איך בין געבוירן געוואָרן אין חודש כסלו, שנת תרמ״ח (דצמבר 1888). איך בין געווען דער דריטער זוהן. די צווי קינדער פאַר מיר (אינגלעך) האָבן ניט דערלעבט זייער דריי־יעריקן געבוירן־טאָג, און איידער איך בין געקומען אויף דער וועלט, איז מיין מוטער, ווי זי פלעגט זאָגן, געבליבן מיט „ליידיקע הענט". די סיבה פון זייער יונג־צייטיקן טויט איז געווען די ענגשאַפט, אָרימקייט און דחקות, און ועל כולם די עפּידעמישע קינדער־קראַנקהייטן, וואָס האָבן ווילד און אומגעצאַמט געבושעוועט אין יענער צייט. מ׳האָט דעמאָלס געקענט זאָגן „אין בית, אשר אין שם מת". זייער זעלטן ווען ביי עלטערן האָבן זיך אויסגעהאָדעוועט אלע קינדער.

ווען מיין מוטער איז געקומען צו דער צייט מיך ברענגען אויף דער וועלט, האָט זי באשלאָסן משנה מקום זיין און פראוועון די קינפּעט אין לאַכווע, פון וואַנען זי האָט געשטאַמט און וואו זי האָט געהאַט איר גאַנצע משפחה. און טאַקע אין לאַכווע, אין א פּראָסטיקער נאַכט, האָט מיין מאַמע ע״ה ביי אירס א פעטער אין שטוב, הינטערן אויוון, מיך געבראַכט אויף דער וועלט. און דאָרטן הינטערן אויוון האָב איך צום ערשטן מאָל דערזען די ליכטיקע שיין פון — א נאַפט־לעמפּל...

נאָכדעם ווי מען האָט מיך אריינגעבראַכט בבריתו של אברהם אבינו, א נאָמען געגעבן אברהם יצחק און מיך געבענטשט „זה הקטן גדול יהיה" און איך בין שוין געווען א בחור פון 4 וואָכן, האָט מיין מוטער זיך געדאַרפט אומקערן אהיים, קיין לענין. אנגעלאָדן מיט שרעק פאַרן לעבן פון איר קינד, האָט זי מיך גענומען צום לאַכווער אלטן רב, הגאון ר׳ דוב בער זצ״ל, וועלכער האָט מיך געבענטשט, אז איך זאָל מאריך ימים זיין און מיינע עלטערן זאָלן זוכה זיין מיך מגדל צו זיין לתורה, לחופה ולמעשים טובים. דערביי האָט מיר דער רב צוגעלייגט א דריטן נאָמען: אלטער. רוף איך זיך שוין אלטער אברהם יצחק. אויב אלע די אָנגענומענע מיטלן האָבן גורם געווען דאָס איך זאָל קאָנען דאָס שרייבן ביי מיין פיר־און־זעכציקסטן יאָר — ווייס איך ניט, מעגלעך אז יאָ... ווייל אין דער שטוב אין וועלכער מיין מאַמע האָט מיך געבראַכט און וואו אירע עלטערע צוויי קינדער זיינען געשטאָרבן, איז טאַקע געווען א גרויסער נס, וואָס איך בין לעבן געבליבן. נאָך גרעסער איז דער נס און וואונדער, וואָס נאָך מיר האָט זי אין דער זעלבער מכלומרשטער שטוב געבוירן נאָך פינף קינדער, פון וועלכע נאָר איינס, א אינגל פון דריי יאָר, איז געשטאָרבן פון דיפטיריט. דאָס איז אַמשטיינס געזאָגט ניט געווען קיין שטוב, נאָר א גרוב. א קליין צימערל מיט איין פענצטער, אָן א ברעקל זון־שיין. און אָט אין דער „שטוב" האָט זיך ארומגעקוועטשט א פאַמיליע פון זיבן נפשות. נאָך היינט, ווען איך טראַכט וועגן יענער צייט, פאַרכאַפּט מיך א ציטער. אָט דער קבר מיט פילע אנדערע ענלעכע לעבעדיקע קברים זיינען אוועק מיטן פייער אין דער גרויסער שריפה, וואָס איז אויסגעבראָכן אין יאָר 1904.

מיין דערציאונג

די איינציקע דערציאונג וואָס יידישע קינדער האָבן באַקומען צו יענער צייט איז געווען דער חדר. ביי עטלעכע פון די בעסערע

מלמדים האָט מען געלערנט אויסער חומש מיט רש״י, תנ״ך און גמרא, אויך שרייבן יידיש און א ביסל חשבונען. רוסיש האָב איך זיך אויסגעלערנט כמעט פון זיך אליין. איך בין אלעמאָל געווען פלייסיק און געהאַט א גוטן קאָפּ. פיר זמנים האָב איך געלערנט אין לאכוער תלמוד־תורה, וואָס האָט צו יענער צייט געשמ׳ט אין אונדזער סביבה. פילע לעני־נער בחורים זיינען געפאָרן לערנען אין לאַ־כווע. די מלמדים אין לאכווע זיינען גראדע געווען לענינער; איינער, משה דער סטיבלע־וויטשער, דער צווייטער, אברהם ברעגמאַן, ניסן ברעגמאַנ׳ס פאָטער. ביידע זיינען זיי געווען גרויסע תלמודיסטן. דער לייטער פון דער תלמוד־תורה איז דעמאָלס געווען הערשל מענדל, פיניע קאפלאַנס א איידעם.

נאָך די פיר זמנים לערנען אין לאכווע האָב איך שוין געקאָנט לייענען א בלאט גמרא מיט תוספות. צום גוטן קעפּל האָב איך געהאַט א גוט שטימעלע און האָב פיר יאָר געזונגען ביים אלטן חזן, ר׳ ישראל חיים ע״ה, און פלעג מיט מיין זינגען שטארק מהנה זיין די מתפללים אין שוהל. און דאָך, מיט אלע מיינע פעאיגקייטן בין איך ניט געוואָרן קיין רב, ווי פילע האָבן פאראויסגעזאָגט, אויך ניט קיין בארימטער חזן. איך בין געוואָרן א בעל־מלאכה — א סטאָליער. אין די באדינגונגען און אומשטענדן אין וועלכע איך האָב זיך געפונען, איז געווען אוממעגליך — טראָץ מיין ווילן און פלייס — דאָס איך זאָל דער־גרייכן עפּעס העכערס. זייענדיק א פערצן־יאָריקער בחור בין איך אָנגעקומען צו אבנר גאלוב אין קאנטאָר זיך לערנען סטאָליערײַ. אויך דאָס אנקומען צו אבנר׳ן אין קאנטאָר איז געווען א גרויסע זאך, צו וועלכע ניט אלע פון מיינסגלייכן האָבן זיך דערשלאָגן.

אין דער קאנטאָרסקער סטאָליערײַ האָט מען געארבעט לויט איינגעשטעלטע שעה׳ן, מיט צוויי שעה׳ן איבעררייס פאר מיטאָג־עסן. אין די אנדערע שטעטלדיקע ווארשטאטן האָט מען געשקלאָפט גאנצע טעג, שבת־צו־נאכט אריינגערעכנט.

געוואָרן אלט 18 יאָר בין איך אוועק קיין יעקאטערינאסלאוו. דאָרט, אין דער גרויסער שטאָט, האָט זיך פאר מיר געעפנט א וועלט. איך האָב זיך אָנגעשלאָסן אן א לייענער־קרייז, האָב פיל געלייענט און געלערנט, און דערווארבן א באשטימטע מאָס פון קענטעניש אין דער יידישער און רוסישער ליטעראַטור. אויך האָב איך געלערנט שפילן אויף א מוזי־קאלישן אינסטרומענט (גיטארע). פּאָליטיש האָב איך באלאנגט צו די ס. ס. (ציוניסטן־סאָציא־ליסטן). דאָס זיינען די היינטיגע פּועלי־ציון. בדרך כלל זיינען מיינע דריי יאָר אין יעקא־טערינאסלאוו געווען די בעסטע יאָרן אין מיין לעבן. ווערנדיק אלט 21 יאָר בין איך אהיים געקומען צום פריזיוו. דאָס איז געווען סוף 1909, איך בין בעפרייט געוואָרן פון דינסט אלס ערשטער לעגאַטניק, ד. ה. שפּייזער פון דער פאמיליע. זעקס חדשים שפּעטער, אין מערץ 1910, האָב איך חתונה געהאַט מיט מיין קוזינע חוה, די טאכטער פון מיין מוטערס שוועסטער, און אין אָקטאָבער דעם זעלבן יאָר זיינען מיר אוועק קיין אמעריקע.

שווער, זייער שווער איז מיר געווען דאָס שיידן זיך פון מיינע אָרעמע און אומגליקלעכע עלטערן, וועמענס איינציקער טרייסט אין זייער פינצטערן לעבן בין איך געווען. עס זיינען מיר אויך טייערער געווען מיינע קרובים און פריינט, ווי אויך מיינע טייערע חברים. אין אמעריקע, אינם גאָלדענעם לאנד, איז מיר אין אָנהויב, גלייך ווי אלע גרינע, גע־

גאנגען ניט פויגלדיק. אין מערץ 1911, צום יאָר פון אונדזער חתונה, האָט מיין פרוי געבוירן אונדזער ערשטן און איינציקן זוהן (נאָך אים זיינען געקומען אונדזערע דריי טעכטער), און דער לעבן האָט אנגהויבן פליסן זיין נאָרמאלן וועג.

די לאנדסלייט

צו יענער צייט האָבן זיך שוין געפונען אין אמעריקע א היבש ביסל לעבינער לאנדסלייט. אייניקע זיינען שוין דאָ געווען נאָך פון פארן סוף פונם פארגאנגענעם יאָר־הונדערט, ווי די ברידער בנימין און מרדכי זייטשיק, די זיהן פון לייבע פיעקון. אויך יענקל מעדוועדיעוו, וועלכער האָט זיך דערנאָך צוריקגעקערט קיין מיקאשעוויטש, און פילע אנדערע, וועלכע זיינען אנגעקומען מיטן עמיגראנטן שטראָם אין אנפאנג פונם נייעם יאָר־הונדערט. אין 1910 האָב איך שוין דאָ געטראָפן א גאנץ שיינעם פ א ר א י י ן. דער צוועק פונם פאראיין איז דעמאָלס געווען דאָס צוזאמענקומען זיך צוויי מאָל א חודש, כדי צו פארטרייבן דאָס געפיל פון עלענדקייט און בענקשאפט נאָך דער אל־טער היים. דערביי אויך ארויסהעלפן איינער דעם צווייטן אין א נויט, אָדער חלילה, קראנ־קייט. די לאנדסמאנשאפט איז געגרינדעט גע־וואָרן אין אָקטאָבער חול־המועד סוכות 1906 און האָט שוין פארמאָגט אן אייגענעם בית־עולם (דאָס איז דאָס ערשטע, וואָס די לאנדס־מאנשאפטן באזאָרגן זיך).

די ערשטע וואָך נאָכן אנקומען אין אמע־ריקע, האָב איך גלייך זיך פארבונדן מיט מיינע ברידער לאנדסלייט. איך בין געקומען צו זייערס א פארזאמלונג און דאָס איז געווען די התחלה פון מיין לעבנסלאנגער טעטיקייט אין אמעריקע. איך האָב געווידמעט מיין גאנצע ענערגיע, מיינע אלע פעאיקייטן מיינע ברידער און שוועסטער לאנדסלייט אויף אלע געביטן, סיי אין פריידן, און סיי, חלילה, אין ליידן. בקיצור: איך האָב אָנטייל גענומען אין אלע טעטיקייטן פון אונדזערע לאנדסלייט ארגאניזאציע: די פילאנטראָפּישע טעטיקייט, געזעלשאפטלעכע און נאציאָנאלע, ווי דער „יונייטד דזשואיש אפיל" א. א. וו.

אונדזער לאנדסמאנשאפט האָט זיך גאָרניט מיט וואָס צו שעמען מיט איר ארבעט אויף אלע די געביטן. פארקערט: עס דערנענטערט זיך דער מאָמענט ווען אונדזער לאנדסמאנ־שאפט וועט פייערן איר פופציק־יעריקן יובי־לעאום. מיר וועלן האָבן פיל צו דערציילן, ווי א קליין הייפל עמיגראנטן האָט באַוויזן אזויפיל אויפטאָן.

איך בין שטאָלץ, וואָס איך און אויך מיין פרוי דווה האָבן א גרויסן חלק אין די אלע גוטע מעשים.

לאנדסלייט אין אמעריקע

די טעטיקייט און הילף פון דער אמעריקאנער לאנדסמאנשאפט

די געשיכטע פונם לענינער פאראיין אין אמעריקע הויבט זיך אן מיט זיין גרינדן דעם 6־טן אָקטאָבער 1906 חוהמ״ס, וואָס איז פאָרגעקומען אין ניו־יאָרק.

LENYIN-LACHWER
Benevolent Association

— 1942 —

ORGANIZED OCTOBER 6, 1906

Meets Every Second and Fourth
Thursday Evening of the Month

AT
15 SECOND AVENUE
NEW YORK

ענין-לאַחוועער
בענעוואָלענט אססאָסיאיישאַן

1942

אָרגאַניזירט דעם 6טען אָקטאָבער, 1906

עט יעדן 2טען און 4טען דאָנערשטאג אבענד
אין מאָנאַט

אין
15 סעקאָנד עוועניו
ניו יאָרק

פון די ערשטע 12 גרינדער לעבן היינט נאָר 3, דאָס זיינען: דוד בן יהודה שולמאַן, יצחק בן חיים יעקב גינזבורג און איטשע בן יוסף נח ראַבינאָוויץ; די איבעריקע 9 זיינען שוין אלע אויפן עולם האמת, דאָס זיינען:

חיים דוב האשקאָוויטש ע״ה, געשטאָרבן דעם 1937.9.21, אין עלטער פון 82 יאָר;
בנימין סיקליק (זייטשיק) ״ 1922.4.16, ״ ״ ״ 58 ״
עקיבא ניימאן ״ 1933.5.15, ״ ״ ״ 59 ״
נתן רוביניץ ״ 1934.11.22, ״ ״ ״ 58 ״
אברהם יצחק קראוויעץ ״ 1934.12.31, ״ ״ ״ 62 ״
מאכע, אייניקל פון ישראל הרופא ״ 1939.5.30, ״ ״ ״ 62 ״
גרונם מיגדאלאָוויטש ״ 1949.10.19, ״ ״ ״ 72 ״
מנחם מנדל זייטשיק ״ 1949.8.17, ״ ״ ״ 72 ״
איטשע אונטערמאן (גרינבערג) ״ 1948.6.18, ״ ״ ״ 73 ״

ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אין אמת׳ן כמעט ווי ניט געווען קיין ספעציעלע הילף טעטיקייט פאַר דער אלטער היים. די ריכטיקע ארבעט האָט זיך

חיים־דוב האַשקאָוויטש ע״ה

עקיבא ניימאן ע״ה

אָנגעהויבן ערשט אין סאמע ברען פון דער וועלט־מלחמה. דער אייראָפּייאישער קאָנטענענט איז נאָך פאַר אונדז געווען פארשלאָסן און מיר האָבן כמעט ניט געהאט קיין שום ידיעות פון דאָרטן. מיר זיינען אָבער געווען שטארק באַזאָרגט, פילנדיק, אז ס׳קומען דאָרטן פאַר שרעקלעכע זאכן. ס׳האָט זיך דעריבער אָנגעהויבן שאפן און צוגרייטן א פאָנד, וואָס זאָל דערמעגלעכן, גלייך ווי נאָר ס׳וועט געשאפן ווערן א פאַרבינדונג, צו קאָנען העלפן און אנטקעגן קומען די נויטליידנדע און באדערפטיקע. עס זיינען גערופן געוואָרן ספעציעלע פארזאמלונגען, מען האָט געוויילט א קאָמיטעט און

עס איז טאקע געשאפן געוואָרן א באדייטנדע סומע געלט ווי פאר יענער צייט.

גלייך ווי ס׳האָט זיך פארענדיקט דער קריג, כאָטש די צייט איז נאָך ווייט ניט געווען קיין נאָרמאלע, האָבן מיר זיך פארבונדן מיט די שטאָט־אָנפירער פון לענין, א. י. חיניטש, זלמן ברעסלער א. א. און מען האָט אָנגעהויבן ארויסצושיקן הילף אין דער פאָרם פון שפייז, מלבושים און געלט.

חוץ דעם, כדי ווירקזאמער און נוצליכער צו אָרגאניזירן די הילפס־אקציע האָבן מיר, לויט׳ן ביישפיל פון אנדערע הילפס־אָרגאניזאציעס, ספּעציעל ארויסגעשיקט א דעלעגאט, וועלכער זאָל אויפן אָרט זיך באקענען מיט דער לאגע און אָרגאניזירן די ארבעט. דאָס איז געווען אונדזער חשוב׳ער לאנדסמאן יעקב גאלוב; מיר האָבן דורך אים אויך געשיקט א באדייטנדן סכום געלט פאר הילף־צוועקן. ליידער אָבער האָט זיך זיין שליחות ניט איינגעגעבן, צוליב דעם וואָס ער איז אָנגעקומען קיין וואַרשע פּונקט דאמאָלס, ווען עס איז פאָרגעקומען דער פויליש־באָלשעוויסטישער קריג און צו יענער צייט איז דאָס שטעטל לענין געבליבן צייטווייליק אויף דער רוסישער זייט. אזוי ארום איז געווען אומעגליך צו דערשלאָגן זיך אהין, און ער האָט געמוזט צום באדויערן זיך אומקערן צוריק קיין ניו־יאָרק נאָך 8 חדשים ווארטעניש אין ווארשע.

מיט דער צייט, ווען אונדזער שטעטל לענין איז אריבער ענדלעך צו פוילן, האָט זיך דער קאנטאקט פיל פארבעסערט און איז פארשטארקט געוואָרן. מיר האָבן אָנגעהויבן באקומען שלעכטע גרוסן פון דאָרטן: די באפעלקערונג איז מערסטנס שטארק פאראָרעמט. קיין פרנסה איז ניטא, די שטייערן זיינען הויך א. א. וו. מען וואָלט געוואָלט עמיגרירן, אָבער אמעריקע האָט איינגעפירט א „קוואָטע״.

אין דער צייט זיינען פיל פון דאנען געפאָרן קיין לענין צו זייערע קרובים, אָדער באקאנטע, צו זען די לאגע מיט זייערע אייגענע אויגן. צווישן זיי איז געווען פרוי ד״ר טיליע שמעלקין, וועלכע האָט פארבראכט אין לענין אין יאָר 1929 און נאָכן צוריקקומען קיין אמעריקא, האָט זי געשילדערט די אמת׳ע לאגע פון שטעטל און איז צוגעטראָטן מיטן פולן ברען, צוזאמען מיט אנדערע, צו אָרגאניזירן א פרויען פאראיין, וואָס זאָל זיך אויסשליסלעך אָפּגעבן דעם שאפן און אריבערשיקן הילף צו די נויט־באדארפטיקע אין לענין.

דעם 4־טן יוני 1929 איז פאָרגעקומען א מיטינג ביי פרוי טיליע אין הויז מיט דער באטייליגונג פון די פאָלגענדע פרויען: ד״ר טיליע שמעלקין וואלטמאן, חישע קאהען, די צווי שוועסטערס איטקע פּיטקין און שרה לעווינסאָן (טעכטער פון יהודה שוסטערמאן), די שוועסטערס שרה קארמען און פאשע עטקע קאדיש (די טעכטער פון ניסן ברעגמאן) און מאשע רובניץ.

אָט די געציילטע פרויען האָבן זיך אָרגאניזירט אין א קאָמיטעט און האָבן אויף זיך גענומען די אויפגאבע צו ארגאניזירן דעם פרויען־פאראיין.

פרוי חישע קאהען האָט זיך דעמאָלס געוואָנדן צום דאמאָלדיקן פּרעזידענט פון דער לאנדסמאנשאפט וועגן הילף ביים אָרגאניזירן דעם פאראיין, און דעם 30־טן

יוני 1929 איז געלונגען איינצושטעלן דעם אפאראט און עס איז געלעגט געוואָרן דער פונדאמענט פארן פרויען־פאראיין. אויף דער פארזאמלונג איז גראָד דעמאָלס געווען אָנוועזנד אויך ד״ר אהרן סינגאלאָווסקי. עס זיינען אויסגעוועלט געוואָרן פאָלגענדע פרויען פאר די פארשידענע פונקציעס: שרה קארמען — פרעזידענט; חישע קאהען — וויצע פרעזידענט; איטקע חיניטש — פינאנץ סעקרעטאר, ד״ר טיליע וואלטמן (שמעל־קין) — קאסירער.

דער צוועק פונם פאראיין האָט געדארפט זיין א גאנץ אנדערער, ווי פון אונדזער מענער אָרגאניזאציע. אין דער צייט ווען אונדזער מענער־אָרגאניזאציע האָט געדינט דעם ציל פון קעגנזייטיגער הילף פאר אונדזערע לאנדסלייט דא אין אמעריקע, האָט דער פרויען־פאראיין זיך געשטעלט פאר א ציל צו העלפן די לאנדסלייט אין דער אלטער היים. ביסלעכווייז האָבן זיי אָנגעהויבן אריינצוציען פיל לאנדס־פרויען און עס האָט זיך אויסגעבילדעט א לעבעדיקע קערפערשאפט, וועלכע האָט זיך איבערגעגעבן בלב ונפש דער ארבעט פון שאפן הילף־מיטלען פאר דער אלטער היים.

ס׳איז דאָ שווער איבערצוגעבן אלע ארבעטן און די פארשידענע הילף, וואָס דער פרויען־פאראיין האָט אין משך פון זיין לאנגיאָריקע עקזיסטענץ אויסגעפירט.

כמעט יעדן זיינען באוואוסט די רעזולטאטן פון דער לאנגדויערנדיקער און גרויסער ארבעט, וואָס איז געשאפן געוואָרן.

די וועלכע זיינען געראטעוועט געוואָרן און לעבן געדענקן געוויס גוט, ווי עס האָט אויסגעזען א ערב פסח און ערב ראש השנה אין שטעטל, ווען עס פלעגט אָנקומען פון אמעריקע די פארשידענע הילף אין דער פאָרם פון געלט, פעקלעך שפייז און מלבושים.

א באווייז זיינען די פילע דאנק־בריוו, וואָס מיר פלעגן דאָ באקומען צוגעשיקט פון לעבין פאר דערהאלטענע הילף, וועלכע האָט ניט איינעם ארויסגעראטעוועט פון גרויסע צרות, איבערהויפט די ארעמעלייט, וועלכע האָבן פשוט ניט געהאט מיט וואָס צו פראווען א פסח א. א. וו.

באקומענדיק פון לעבין א צוגעשיקטע ליסטע פון די נצרכים, האָבן מיר דאָ לויט דעם צוגעגרייט די הילף און אויך נאָך צוגעגעבן א טייל אויף רעזערוו. די געלט פלעגט לעצטנס געשיקט ווערן אויפן אדרעס פון די גראַיעווס און איטקע חיניטש דאָ פלעגט נאָך צושרייבן, אז אין פאל ווען עס וועט זיך ארויסווייזן אז עס איז נאָך דאָ א נויטבאדערפיקער, וועלכער געפינט זיך ניט אין דער ליסטע — זאָל מען אויס־לייגן און מ׳וועט צושיקן.

אייניקע געדריקטע לייט, וועלכע מ׳האָט געוואוסט, דאָס זיי שעמען זיך צו קומען נעמען הילף, פלעגט מען די הילף אריינטראָגן שטילערהייט אין שטוב אריין.

איינמאָל ערב פסח האָט פּאַסירט, אז ס׳האָט זיך פארשפעטיקט דאָס ארויסשיקן הילף. דער לעבינער קאָמיטעט האָט ארויסגעגעבן „צעטלעך״, מיט וועלכע יעדער נצרך האָט געקאָנט אלץ איינקויפן אין די קראָמען.

שפעטער זיינען די קבלות געשיקט געוואָרן קיין אמעריקע און זיינען געדעקט געוואָרן אין בעסטער אָרדנונג.

אויך נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט דער פרויען־פאראיין געטאָן א געוואלטיקע ארבעט אין אנקניפן פארבינדונגען און אויסזוכן די איבערגעבליבענע אין די פארשידנסטע לאגערן און שיקן זיי הילף, ווי שפייז־פעקלעך און געלט. די הילף ווערט נאָך עד היום פאָרטגעזעצט אין פארשידענע פאָרמען, לויטן ביישפיל און טראדיציע פון פיל געזעלשאפטלעכע און הילף־אינסטיטוציעס, מיט וועלכע מיר יידן דאָ אין אמעריקע זיינען אזוי געבענטשט.

שרייבנדיק וועגן דער גרויסער באדייטונג און ארבעט פונם פרויען־פאראיין, מוז מען זיך אומבאדינגט אָפּשטעלן און דערמאנען א וויכטיקע פערזאָן, וואָס איז ענג פארבונדן מיטן פאראיין און האָט געשפילט א וויכטיקע ראָל אין דער הילפס־אקציע פון פאראיין, פון די ערשטע טעג פון דער גרינדונג ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבן. דאָס איז דער אלעמען גוט באקאנטער און חשובער אברהם יצחק חיניטש ע״ה. ער האָט זיך אינגאנצן געווידמעט דער הילף־אקציע, האָט אנטיילגענומען אין יעדער פארזאמלונג פון די פרויען ניט קוקנדיק אויף זיין טיפן עלטער, קעלט, שניי און רעגן. מען האָט אים גערופן מיט ליבע און רעספעקט: „אונדזער פאָטער״.

זיין אוועקגיין פון אונדז איז געווען א שווערער פארלוסט פארן פאראיין אין פאר די אנפירנדע מיטגלידער. די ארבעט איז געוואָרן שווערער און אין גרעסטער טייל איז זי אריבערגעוואָרפן געוואָרן אויף זיין טאָכטער איטקע, וועלכע זעצט פאר די שיינע טראדיציע פון איר פאָטער.

מיר וועלן זיך אָפּשטעלן אין קורצן אויף די עטלעכע אָנפירנדע כוחות פונם פרויען פאראיין און אויך אויף די מיטגלידער, וועלכע האָבן מיט זייער איבערגעגעבענע ארבעט און מי פיל פארהאָלפן צום דערפאָלג פון דער גרויסער הילפס־אקציע, וואָס דער פאראיין האָט אדורכגעפירט אין די לאנגע יאָרן פון זיין עקזיסטענץ.

שרה קארמען — די ערשטע פרעזידענטין פון פאראיין — אן אינטעליגענטע און טיכטיקע טוערן און רעדנערין, מיט איר מאן הער קארמען, זייט עטלעכע יאָר — פראָטאָקאָל סעקרעטאַר.

חישע קאהען — ערשטע וויצע־פרעזידענטין — א פעאיקע אָרגאניזאטאָרין און אָנפירערין, האָט אויך אָרגאניזירט דעם „האסיע״ קלוב פון די פיאָנערן פרויען — א גאנץ וויכטיקע ציוניסטישע פרויען אָרגאניזאציע לטובת ישראל.

ד״ר טיליע וואלטמאן (שמעלקין) — די ערשטע אָרגאנייזירערין און קאסירערין פון פרויען־פאראיין.

איטקע חיניטש — פינאנץ־סעקרעטאר — איינע פון די טרייסטע און איבער־געגעבענסטע טוערינס, וועגן וועלכער עס ווערט באזונדער געשריבן.

העלען (חיה) בושלער (טאָכטער פון נתן רוביניץ) — צווייטע פרעזידענטין.

איר פאָטער נתן איז געווען דער ערשטער פרעזידענט פון מענער־פאראיין און פינאנץ־סעקרעטאר.

די פאָלגנדע זיינען געווען וויצע פרעזידענטינס און פארנומען וויכטיקע פלעצער אין דער אָנפירער ארבעט פון פאראיין: עטיל רובין און בעסי (בייזיע) ריזוקין מיט איר מאן — טעכטער פון חיים יעקב פון גריטשינאוויטש; חינע דוביצקי — טאָכטער פון אברהם מרדכי חראפון; ריבה גאָלדבערג — אייניקל פון ישראל הרופא; פייגל ריאז און מאשע גרינוואלד — טעכטער פון יעקב ישעיה ליפשיץ; חיה שרה פעדער — טאָכטער פון חיים דב האשקאוויץ. מאללי (מנוחה) קאפלאן — אייניקל פון יחיאל הכהן; אסנע ווײנער — פרוי פון משה חיים ווײנער ע״ה. די שוועסטער חוה מוזיקער און ראזי (ראשקע) לעווין; חנה מערקע מארמער — טאָכטער פון בערל כלאפינערס; דאָבע בלום — פרוי פון מאכע; מאשע גרינוואלד — 2־טע טאָכטער פון יעקב ישעיה ליפשיץ מיט איר מאן; יצחק (אייק) גינזבורג — זון פון חיים יעקב פון גריטשינאָוויטש און פרוי לאפ; בעסי (באשע עטקע) קאדעש — טאָכטער פון ניסן בערגמאן און איר מאן; יעקב ישעיה און חיה שרה ליפשיץ — לאנג־יאָריקע און איבערגעגעבענע פערדינסטפולע טוערן, איינע פון די טעטיקסטע אין פאראיין. חיה שרה (סיידי) לעווינ־סאָן — טאָכטער פון יהודה שולמאן — איינע פון די הויפט גרינדערינס און אָנפירערינס צוזאמען מיט איר שוועסטער איטקע פיטקין; חישע פאליי — טאָכטער פון אָסנע די אלמנה מיט איר מאן ישעיה. עטע טעמקין — פרוי פן חיים טעמקין ע״ה. מאניע סאָקאָלאָוו — טאָכטער פון יחיאל הכהן ע״ה; חישע סלוצקי (חישע די יינלער); די 2 שוועסטערס: פרומע ווײנער — פרוי פון הלל ווײנער ע״ה און שרה פייגל — פרוי פון סענדער חראפון. אויך די ניי אָנגעקומענע געראטעוועטע פונם לעצטן קריג און פון די לאגערן און פארטיזאנער זיינען זייער טעטיק אויף דעם געביט און העלפן מיט פיל צום אלגעמיינעם דערפאָלג פון דער אונטערנעמונג. פארשטייט זיך, אז די גאנץ גרויסע און שווערע ארבעט איז געטאָן געוואָרן אויך מיט דער הילף און שטיצע פון כמעט אלע היגע לאנדסלייט אין די פארשידענע שטעט. אָן דער גרויסער מאסע וואָלטן די פירער ניט געהאט מיט וועמען אָנצופירן און שאפן ממשתדיקס.

אָט די אלע שיקן מיר אונדזערע בעסטע און אויפריכטיקסטע דאנקען: ס׳זאָלן מקויים ווערן אלע ברכות, וואָס זיינען געשיקט געוואָרן פון די אלע וועלכע האָבן געפילט די אויסגעשטרעקטע האנט פון הילף פון זייערע שוועסטערס און ברידער אין אמעריקע.

בעארבעט דורך מ. זייטשיק

(לויט בריוו פון אמעריקע)

מרדכי רובינשטיין (מיגדלוביץ)

איטקע חיניטש — „די מאמע פון לענין"

א

איטקע חיניטש

א נאָרמאלע דערשיינונג: שטערן לייכטן אין הימל און פיל מאָל דוכט זיך אונדז אויס, אז א שטערן רייסט זיך אָפּ פון זיין אָרט, פאלט און לעשט זיך אויס. די דאָזיקע נאטירלעכע דערשיינונג איז אויך כאראקטעריסטיש פאר אונדז זינדיקע אויף דער וועלט. מיר באגעגענען אין לעבן מענטשן, טאלאנטן, געבענטשטע כלל טוער אין געוויסע פעריאָדן פון זייער לעבן און פלוצלים לערזעען מיר, ווי זייער קוואל ווערט צוליב פערשידענע סיבות אויסגעטרוקנט און זיי ציען זיך צוריק אין א שטילן ווינקל. צו אונדזער אלעמענס פרייד האָט דאָס ניט פאסירט דער זעל־טענער פרוי, וועמענס פּאָרטרעט איך וועל זיך דאָ באמיען צו סקיצירן.

זינט צענדליקער יאָרן, בוכשטעבלעך, איז איטקע דער לעבעדיקער גייסט, די אנערקענטע אָטאָריטעט צווישן אונדזערע אמעריקאנער לאנדסלייט. זינט צענדליקער יאָרן איז זי דער אדרעס וואו עס ווערט אויסגעהערט מיט דער גרעסטער אויפמערק־זאמקייט יעדער, וואָס ווענדעט זיך נאָך הילף אין יעטוועדער פאָרם. זינט יאָרן איז איטקע דער אומדערמידלעכער „אדרעס" פאר באקומען, ליינען און ענטפערן אויף אומצייליקע בריוו, פאַר אָרגאניזירן הילף, ווי קלייבן קליידער, זאמלען געלט און שיקן שפייז פעקלעך.

איך האָב געהאט די מעגלעכקייט נאָכצופאָלגן מיט גרויס אויפמערקזאמקייט איר געבענטשטע טעטיקייט אין די יאָרן גלייך נאָכן גרויסן חורבן פון אונדזערע טייערסטע, ווען די געציילטע לעבנס־פארבליבענע האָבן זיך געוואלגערט אין די לאגערן פונם בלוטיקן דייטשלאנד, עסטרייך, איטאליען און קפריסין אויפן וועג קיין ארץ־ישראל. דערנאָך האָב איך זי געזען אין איר טעטיקייט פאר די, וועלכע זיינען אָנגעקומען צו אונדזערע ברעגעס. שטענדיק איז זי גרייט אנטקעגן צו קומען יעדן, וואָס בעט הילף, אין נאָכמער די, וואָס טרויען זיך נישט צו בעטן דירעקט.

פארשטענדלעך, אז אלץ טוט זי מיט דער אקטיווער הילף פונם גאנצן פרויען קאָמיטעט, ווי ר' ניסן ברעגמאנס טעכטער, גב' חיסיה כהן, גב' חוה סלוצקי און פיל

אנדערע, וואָס זייערע נעמען זיינען מיר ליידער ניט באַקאַנט, און ביי דער געלעגנהייט דריק איך זיי אלעמען אויס — די באוואוסטע און אומבאוואוסטע — א האַרציקן יישר כוח.

אָבער פון וואנען שעפּט אט די פיזיש שוואכע פרוי אזוי פיל כוח און ענערגיע? ס'איז נישט לייכט צו ענטפערן אויף דער פראגע. קלאָר און זיכער איז, אז איטקע איז א ברוינזדיקער קוואַל פון מענטשן ליבע בכלל און אהבת ישראל בפרט, פון מסירות און מיטגעפיל פאר יעדן ליידענדן.

מיר אלע וואונטשן זיך און איר, אז זי זאָל לאנג לאנג ממשיך זיין מיטן זעלביקן מוט און גוטן געזונט איר געבענטשטע טעטיקייט, און ווייטער טראָגן מיט ווערדע דעם נאָמען „די מאמע פון לענין" צום וואויל פון די אלע, וועלכע דערמאנען איר נאָמען מיטן גרעסטן יראת הכבוד.

ק ל מ ן   ט ע מ ק י ן

ב

איינצייטיק מיטן דערמאנען די טייערע פון אונדזערער מאַרטירער־שטעטל, דארפן מיר אויך געדענקן די, וועלכע האָבן פיל געהאָלפן דער שארית הפליטה.

שטיל און באשיידן, אָן טומל און רעקלאמע, האָט איטקע חיניטש אוועקגעשענקט דער גרעסטן טייל פון איר לעבן פאר אנדערע, באזונדערס פאר די, וואָס דער ביטערער גורל האָט זיי פארשליידערט אין קאָנצענטראציע־לאגערן און דערנאָך אין היימלאָזע באַראַקן.

אָט זיי אלע ווייסן גוט ווער איטקע חיניטש איז, ווייל זי איז געווען און איז פארבליבן א האַרציקע מוטער און א געטרייע שוועסטער פון יעדן, וועלכער האָט זיך געניייטיקט אין הילף. ווער עס האָט זיך געוויטיקט אין א אדרעס פון קרובים, אין א פעקל פראָדוקטן אָדער מלבושים, אָדער געלט כדי צו קאָנען ווידער שטיין אויף די אייגענע פיס — האָט זיך געווענדעט צו איטקע חיניטש און זי האָט קיינעם ניט צוריקגעוויזן.

ניט געקוקט אויף אירן שוואכן געזונט, האָט אט די נאָבעלע פרוי ניט אויפגעהערט מאָנען, וועקן, רופן און אָרגאניזירן די הייליקע הילפס־ארבעט זעענדיק איר לעבנס־אידעאל אין העלפן אנדערע.

זיי געגריסט און געבענטשט, אונדזערע טייערע איטקע. מיר זיינען שטאָלץ אויף דיר און דיין לעבנס־ווערק. דו האָסט אונדז געשענקט מוט און באנייט אונדזער גלויבן אין — מענטש. מיר אלע ווינטשן דיר פיל געזונט און לאנגע יאָרן פון פרוכטבארער ארבעט.

העלען (חיה) בושלער
(טאָכטער פון נתן רובניץ)
צווייטע פרעזידענטין פון לענינער פרויען־פאַראיין

עטע טעמקין
(מיט איר מאַן חיים ע"ה)
האבן אריבער געטראָגן פון לענין קיין אמעריקע דעם גייסט פון צדקה, הכנסת־אורחים און רעליגיעזן לעבן. עטע'ס אי־בערגיגעבענהייט איז כמעט ווי אונמעג־ליך אפצושאצן...

חישה כהן

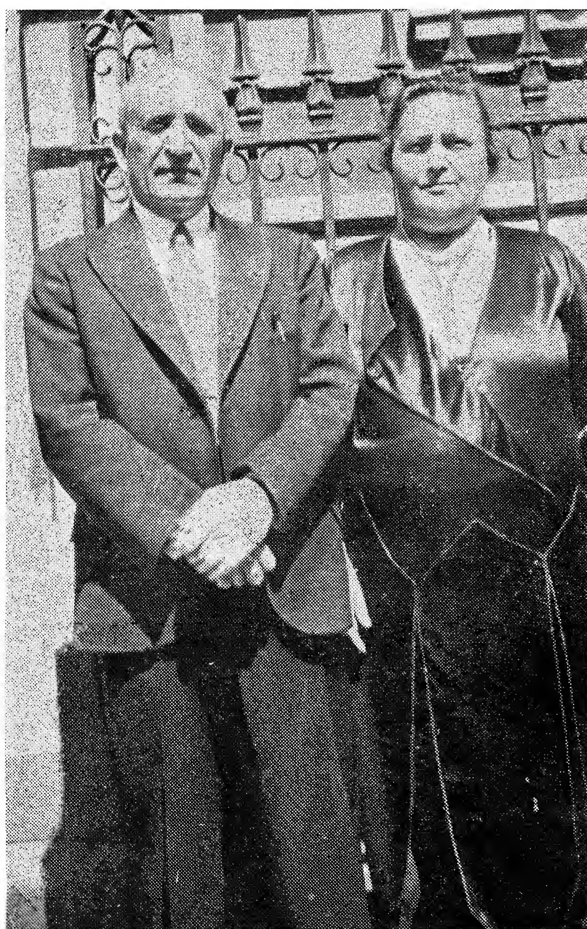
ערשטע וויצע־פרעזידענטין
פון לעֿנינער פרויען־פאראיין

איך האָב געהאט דעם גליק צו באקאנען זיך מיט אונדזער חישע כהן, ועלוול לאַטוכה׳ס טאָכטער, פון אונדזער שטעטעלע, ווען זי האָט באזוכט אונדז אין זומער.

ווען איך האָב איר געזען צום ערשטן מאָל האָב איך געמיינט, אז פאר מיר איז א טוריסטין פון אונדזער שטעטל, ווי אלע אנדערע וואס האבן אונדז באזוכט. אבער איך האב זיך איבערצייגט, אז חישה כהן איז א כלל־טוערין, א טאָכטער פון יידישן פאלק וועלכע אפפערט פון אירע כוחות און לעבן צו העלפן און בויען אונדזער מדינה. איך בין געזעסן און צוגעהערט מיט פרייד צו יעדעס וואָרט וואָס איז געווען פול מיט טעם און געדאַנק. און נאָך מער בין איך געווען פול מיט רעספעקט צו איר, הערנדיק, אז זי האָט ערצויגן א טאָכטער וועלכע בעטייליגט זיך אויך אין בויען אונדזער מדינה און גייט אין די זעלבע וועגן פון דער מוטער און שטייגט נאָך איבער. איך דערמאָן זיך דעם אוונט פון קבלת פנים ווען מיר זיינען אלע געזעסן א לענינער משפחה צוזאמען: איר פנים האָט געשטראלט פון שמחה, און מיר אלע האָבן זיך געפרייט מיט איר באזוך.

מיר ווינטשן איר פילע לאנגע יאָרן מיט איר משפחה און זי זאל קענען זיין טעטיק פארן אויפבויען פון אונדזער מדינה.

מנשה יולעוויטש

נתן און מאַשאַ רובניק

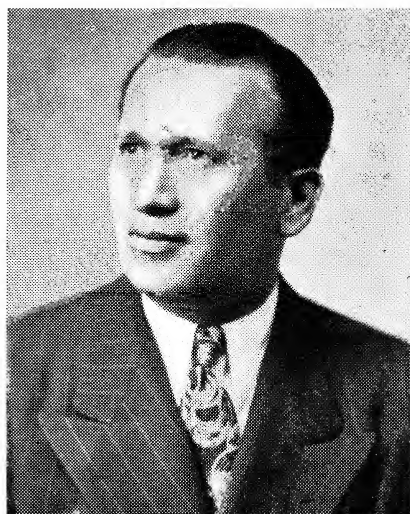

ר׳ יהודה שולמן ע״ה

איז געווען איבערגעגעבן מיטן גאנצן האַרצן צו אלע לאַנדסלייט און קרובים; שטענדיק גרייט צו העלפן נויט־באַדערפ־טיקע. אזוי זענען זיך נוהג אויך זיינע קינדער.

ווערט דערמאָנט מיט רעספעקט דורך אלע זיינע פריינט און באקאנטע ביז היינטיקן טאָג.

אברהם סמיט ז״ל

(ר׳ עקיבא ניימאַנ׳ס איידעם)
אַ וויכטיקער טוער פון לענינער לאנדסמאַנשאַפט

דוד בן־יהודה שולמאַן

איינער פון די ערשטע
12 גרינדער פון לענינער
הילפס־פאַראיין

יהושע און הישה פּאלעיי

גוטע הארציקע מענטשן. גרויסע בעלי צדקה. העלפן ארימע, נויטבאדערפטיגע מיטן פולן האנט אין „מַתן בסתר״. ערציהען זייערע קינדער אין דעם זעלבן גייסט.

20־טער יובילײ פון לענינער לאַנדסמאַנשאַפט אין אמעריקע

זיצן פון רעכטס: יעקב־זלמן שקליאַר, זאב גאלדבערג, אברהם־יצחק סלוצקי (פרעזידענט), אברהם־יצחק קראוועץ ע״ה, שלמה חיים הכהן.
שטייען פון רעכטס: מנחם־מנדיל זייטשיק, שמואל קאָרן, אריה־לייב חפץ ע״ה, הלל ויינער ע״ה, עקיבא ניימאַן ע״ה, מאָניע לערמאַן.

לענינער לאנדסלייט אין אמעריקע

יעקב (דזשייקאב) יולעוויטש

דזשייקאב יולעוויטש, אט דער אימיגראנט פון אַ קליין ווייס־רוסיש שטעטל, לענין — איז איינער פון אונדזערע גרויסע וואונדערבארע העלדן פון היימישן פראנט. אַ געוועזענער סטאָליער, וועלכער איז אהער געקומען אין אמעריקע שוין אלס א בחור פון 21 יאָהר, האָט אויפגעטאָן פאַר אַמריקע א סך מעהר ווי היגע געבוירענע גרויסע לייט, גבירים אדירים, וועלכן האָבן דאָ זיך פאַרשאַפט זייערע עשירות.

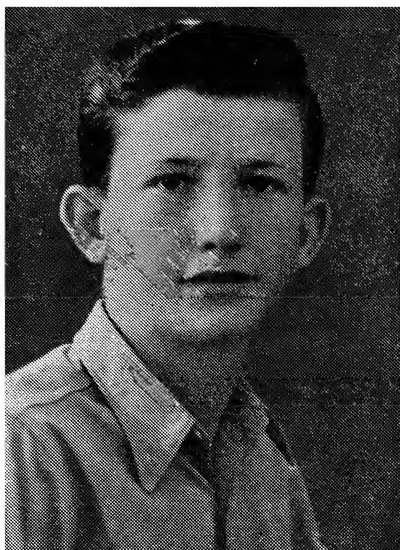
דזשייקאב יולעוויטש האָט אַליין גע־שאַפן 12 מיליאן דאָלאַר וואָרבאָנדס, וועלכע פריהער ער אַליין, און שפעטער מיט זיין פאמיליע — האָט צונויפגענומען ארומגעהענדיק מבית לבית, וועקענדיק און מונטערנדיק די אמריקאנער באפעל־קערונג צו ערפילן זייער חוב פאַר זייער כּנַטעורלאַנד, פאַר דער וועלט, פאַר דער מענטשהייט, וועלכע מען דאַרף און מען מוז באַפרייען פון אונטער די נעגל פון דעם משחית היטלער און די אימפעריא־ליסטישע גלוסטונגען פון די יאפאנישע מלחמה־העצער.

באלד האָט דער נאָמען פון דעם אָריגינעלן באָנד־פארקויפער דערגרייכט קיין וואשינגטאן, ער איז באשטימט געווארן אלס א „וואַן דאָלאַר אַ יאיר מען״, ד. ה. ער באקומט שכירות איין דאלאר א יאָר, אבער דאס מיינט, אז ער איז אפיציעל א טייל פון דער אמעריקאנער מלוכה־מאשין. זיין נאמען איז געווארן אזוי פאפולער, און דער אופן ווי אזוי ער האט דערגרייכט צו פארקויפן וואָר באנדס פאר מיליאנען דאָלאַר, האט געמאכט אזא אויפרודער אין וואשינגטאן, אז די פעדעראל באנק האט ארויסגעגעבן וועגן איהם א בראשור אונטערן נאמען „די סטאָרי אוו דזשעייק יולעוויטש״. אט די בראשור איז אין אַ גרויסער צאָל קאָפּיעס צעטיילט געווארן איבערן לאנד אלס אינספיראציע פאר אנדערע עסקנים אויפן געביט פון פארקויפן באָנדס. די בראשור איז שפעטער איבערגעדרוקט געווארן דורך צענדליקער בענק־הייזער, וועלכע פארקויפן באָנדס. אין פארשידענע פינאנס־ארגאנען האבן געגומען דערשיינען ארטיקלען מיט לויב וועגן דעם אינטערעסאנטן אימיגראנט דזשייק יולעוויטש, וועלכער איז דער טשעמפיאן פאַרקויפער פון וואָר באָנדס. מר. יולעוויטש האט אבער ניט גערוהט אויף קיין לאָרבער־קרענץ. ערב יום־כפור, ווען אלע יידן פארזאמלען זיך אין שוהלן און ווען די סענטימענטן זיינען ביי יעדן איינעם ברייט צעשפילט — האט מר. יולעוויטש אָנגעהויבן גיין איבער די שוהלן און דארט אפעלירן צווישן יידן צו טאן די הייליקע פליכט פון קויפן באָנדס, און אט דער מנהג איז שפעטער איבערגענומען געווארן פון די רבנים און גייסטיקע פיהרער פון די שוהלן און סינאַגאָגעס.

ס. הירשזאָן („דער אמעריקאנער״, 11.2.44)

נפלו על הגנת המולדת.

משה דולגין

נולד להוריו מרדכי ופניה דולגין בה׳ בשבט תר״ץ ונפל מידי מרצחי הלגיון הערבי. בבואו לעזרת נצורי בן־שמן בא׳ בטבת תש״ח. דרכו תשמש ציון לנוער במדינתנו, שלמענה לחם והקריב חייו הצעירים. — — —

„גמר את בית־הספר העממי „תל־נורדוי״. לאחר שסיים בהצטיינות את בית־הספר המקצועי על שם מכס פיין, עבר לעבודה במסגרות ונעשה לעובד ברשות עצמו. היה חבר בגדנ״ע והשתתף בכל האימונים והתרגילים. מאז שנת 1946 השתתף בשמירה ופעולות־בטחון שונות ואת התפקידים שהוטלו עליו מילא באחריות ובדייקנות עד יומו האחרון. היה חייל למופת ובוטח בכוחו. את אמו הדואגת לו הרגיע במלים אלה: „אפילו נגד טנק יכול אני להילחם״.

בחושו להגנת בן־שמן הנצורה נרצח בידי הלגיון הערבי בבית־נבאללה. נקבר בנחלת־יצחק. דף לזכרו — בספר — „איך נפלו גיבורים״.

(מתוך הספר „יזכור״... בהוצאת משרד הבטחון)

אברהם טופצ׳יק

בן אריה ולאה. נולד ביום י״ח באלול תר״ץ (1930) בפולין ועלה לארץ ב־1935. גמר את בית־הספר „תחכמוני״ בתל־אביב ועבד אחר כך בבית־חרושת לאריגה. היה חבר מסור באצ״ל בתקופת המחתרת, עד שהדבר נודע להוריו והם הפצירו בו לפרוש מהארגון. זמן רב נשאר תקיף בדעתו, עד שנאלץ לוותר להם והתגייס למש־טרת הישובים העברים.

עם פרוץ מלחמת השחרור השתתף בהגנת טירת־צבי ופעל במשורין להבטחת הדרך למקום משדה־נחום. אחר כך בכיבוש זרעין, צנדלה ומוקיבלה וכן במסע על ג׳נין. בכל הקרבות האלה פעל במכונת־יריה ועודד את חבריו לקרב. בימי ההפוגה נשלח לקורס מפקדי כיתות ומשחודשו הקרבות ירד אל הנגב. כשהתעכבה השיירה לרגעים מספר, ירד וחפן מלוא חפניו מאדמת הנגב בשמחה ובחדות נעורים. במיבצע „אסף״ השתתף בכיבוש שייך־נוראן וחרבת־מעין שליד נירים. נפל ביום 7 בדצמבר 1948 בהיערך התקפת־נגד של האויב על המשלטים האלה. נקבר בו ביום בנחלת־יצחק.

(מתוך הספר „יזכור״... בהוצאת משרד הבטחון)

נֵרוֹת נְשָׁמָה

לזכר סבנו וסבתנו היקרים ז״ל

ר׳ דוד ב״ר חיים גראַייב ז״ל

נפטר בלנין, ה׳ במרחשון תר״פ, בן פ״ח בפטירתו

מרת שפרינצה ב״ר אפרים ברקרמן ז״ל

נפטרה בלנין, י׳ באָב תרפ״א, בת פ״ו בפטירתה.

יהי זכרם ברוך

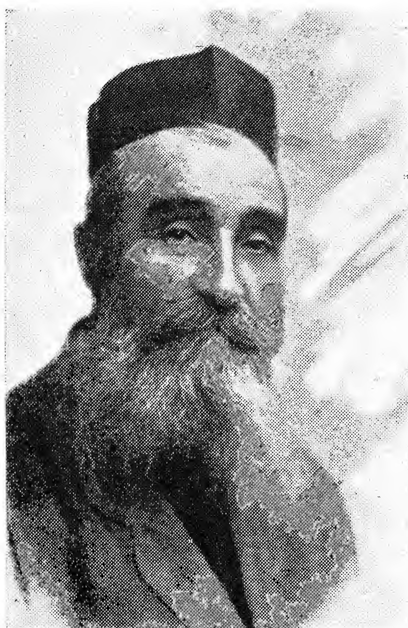
יהושע, מרדכי, ביילה (לבית גראַייב), חיים, אסתר, שרה — צ׳ציק.

לזכר אמי ביילה ואחותי שרה
שנפטרו בגלות רוסיה ולא
זכו לעלות לארץ־ישראל, אשר
אליה נשאו נפשן...

שפרה חיניץ, ניו־יורק

רבקה היניץ, נפטרה בניו־יורק
בל״ג בעומר תש״ד (1944)
בת 83

ר׳ אברהם־יצחק חיניץ, נפטר בניו־יורק
אלול תש״ז (1947), בן 84

חנה נקריץ, בת ר׳ דוד גראַייב,
נפטרה בתל־אביב, כ״א חשון תשי״ד

ר׳ ישראל איסר הלוי נקריץ
נולד כ״א כסלו תרכ״ו
נפטר בתל־אביב, כ׳ טבת תרצ״ז

ר׳ יוסף נח רבינוביץ
נפטר בלנין
י״ב באייר תרפ״ט (1929)
בן 54

איטקה, בת ר׳ דוד גראַייב, רבינוביץ
נפטרה באמריקה
י״ב בחשון תרצ״ו (1935)
בת 70

יוסף בר׳ אליעזר זרצקי, נפטר בד׳ מרחשון תרצ״ו, נעכע בת ר׳ דוד, בתם חנה ובנה דוד, בעלה אהרן בן הרב זאב מילנר, בנם אליעזר — ניספו בידי הצורר הנאצי. א׳ ר״ח אלול תש״ב

לזכר אבינו אריה בר׳ דוד גראַייב
נולד תרכ״ב (1861)
נפטר בתל־אביב, ט״ו אדר תש״ו (1946)

לזכר אמנו דבורה־פייגל, בת ר׳ יוסף,
נולדה תרל״ג (1873)
נפטרה בלנין, כ״ח כסלו תרצ״א (1930)

לזכר הורי

אברהם־אליעזר בן ישראל בלז׳ובסקי
נפטר באוטבוצק, כ״ו באב תרע״ז (1917)

בתיה בת ר׳ אריה גראַייב
נרצחה בידי מרצחים ימ״ש באוטבוצק

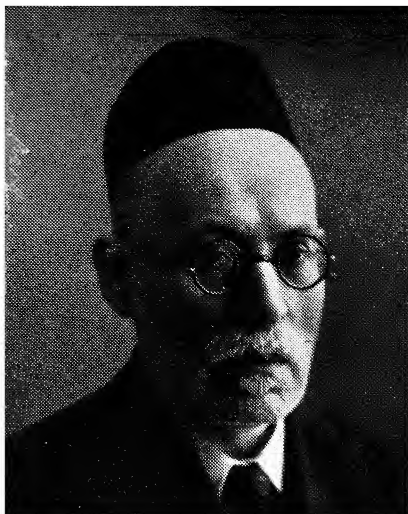
לזכר אחותינו וגיסנו וילדיהם

יצחק קריויצקי
נחמה קריויצקי
יעקב קריויצקי
פייגלה קריויצקי

נרצחו בידי הנאצים ימ"ש
בשנת תש"ב
הי"ד

פינקל בת דוד גראַייב ז״ל

אפרים ב״ר ראובן גולדברג ז״ל

לזכר אבינו ואמנו היקרים

שנפלו בידי מרצחים, א׳ באלול תש״ב — הי״ד

אבינו איש־האשכולות ואיש־המעשה, סוחר ותלמיד־חכם הקובע עתים לתורה, דובר־אמת וגומל־חסדים, איסטניס שלא נמצא רבב על בגדו ולא היה פגם במעשיו; ואמנו נושאת בעול פרנסת־הבית, עוזרת על־ידו ותומכת מעשיו —

יהי זכרם ברוך

בניהם דוד וחיה, באוסטרליה

לזכר אחותנו אסתר בת ר׳ אפרים ופינקל ובעלה דוד מינסקי ובתם זהבה, אשר נפלו בידי הצורר ימ״ש.

אחיהם דוד גולדברג
אחותו חיה לאַסי

ר׳ דב בר׳ נח ברוכין
נפטר ה׳ בתשרי תר״פ

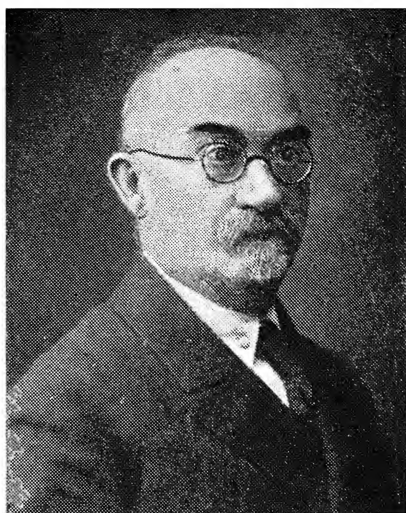
אלקה ברוכין, בר׳ יהודה ציקליג
נפטרה ג׳ בטבת תרפ״ז

מרדכי בר׳ יעקב מנדלבאום ז״ל

גולדה בת ר׳ יהודה
נפטרה בלנין, ט׳ בכסלו תרצ״ד (1934)

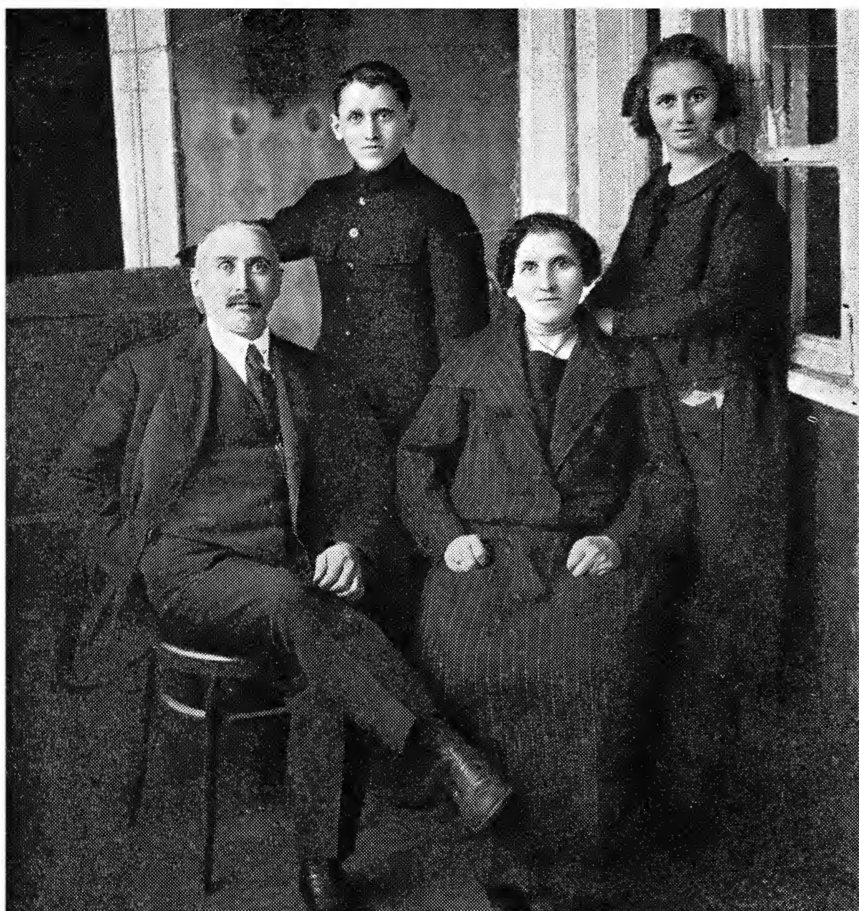

לזכר הורינו היקרים זלמן ושרה־לאה שמלקין

לזכר אמנו הינדל ברסלר, שנפטרה בניו־יורק
פיניה ברסלר, ד"ר ישראל שמלקין (ותבדל לחיים — ד"ר תהילה שמלקין)
אליעזר ואליהו בריסלר

לזכר אחינו זלמן ברסלר, אשתו אֶטיל, בנם דוד ובתם שיינה

הי״ד ותנצב״ה

שניספו בידי הנאצים ימ״ש

אליעזר ואליהו ברסלר

לזכר אהרן־יעקב בודניץ׳ ואשתו
סטישה, בנם יצחק ורעיתו רבקה, בתם
חנה פיסצקה

שניספו בידי מרצחים. הי״ד

בתם גיטל
בנם צבי הירש בודניץ׳

עוזר גלמן, חתנו של ר׳ יעקב ז״ל

לזכר אבינו היקר שניספה ללא־עת
בידי מרצחים

בתו פרידה, בנו אליהו

לזכר אבינו מורנו ר׳ דוד בר׳ אברהם שוסטרמן ואמנו מורתנו רחל, נשה בת דוד,
משקה בת דוד ושמעון בן דוד, אשתו חנה ובנם אליעזר
שנטרפו בידי רוצחים פראי־אדם.
זכרם לא יסוף מלבנו. יהא ספר זה גם מצבה על קברם הלא־נודע

יעקב והניה שוסטרמן־חמלניצקי

לזכר אבינו ר׳ אליהו בר׳ אשר, אמנו,
אחותנו ואחינו שנפלו בידי מרצחים
בראש חודש אלול תש״ב

יהי זכרם ברוך!

יצחק, מאשה, יעקב גינזבורג

בצער ויגון אנו מבכים את מיתם של הורינו, אחיותינו ובן־אחינו,
שנרצחו בידי מרצחי עמנו ימ״ש:

אבינו ר׳ אליהו־יוסף בר׳ משה גורביץ, הישר באדם ויךא־השמים; אמנו הצנועה והצדיקה מרת גיטל בת ר׳ אברהם; אחיותינו גרוניה וסוניה טהורות־הנפש;
בן־אחינו מרדכי־לה בן משה ואמו גוטקה.

ניספו בשחיטה ההמונית בלנין, א׳ דר״ח אלול תש״ב. הי״ד.

אחינו משה נקטף בדמי־ימיו

יהי זכרם ברוך

המתאבלים:

דבושקה, בתיה, עליזה, חיה־רישה ומשפחותיהן

לזכר אחי וגיסתי
אהרן וסימה גלנסון
ומשפחתם
שנהרגו ע״י מרצחים ימ״ש

אחיו שלמה

לזכר הורי צבי־יקותיאל וחיה־שרה גלנסון:
אחי: לייבה, חיים, שלמה, אליעזר, מנדל;
אחותי רחל
שנהרגו ונתלו ע״י המרצחים
הי״ד
ת. נ. צ. ב. ה.

בנם ואחיהם
אהרן

לזכר בני־משפחתנו היקרים
שנרצחו בידי הנאצים ימ"ש

אבינו ר' אהרן־ליב זייציק — מורה ומחנך בעיירתנו במשך יובל שנים כמעט; אמנו מרת רישקה (לבית שבדיוק) — בת־טובים צנועה וצדקנית; אחינו משה ואשתו מינקה (לבית פודלס) ושתי אחיותינו ביילה ובתיה

יהי זכרם ברוך. הי"ד.

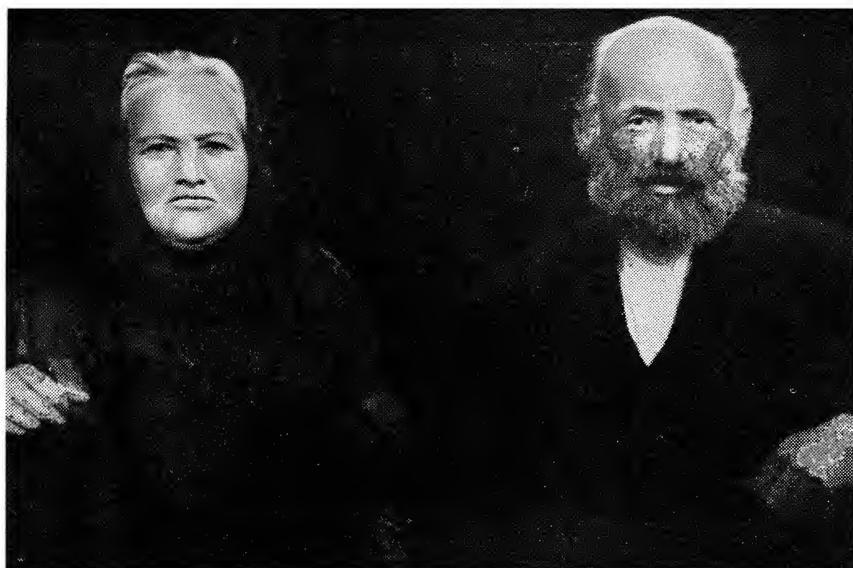
בניהם ואחיהם מרדכי ודב

לזכר גיטל, מאַשה, מרים (מערע) ופעטעש
אליהו סַדובסקי

לזכר בני הירשל שניספה בין הפרטיזנים ביער ובתי רחל שנרצחה בלנין
אביהם אליהו סַדובסקי

לזכר אבינו, מורנו ר׳ שלמה־ניסן בר׳ יחיאל־משה וַרשל ואמנו מורתנו רחל־לאה
בת אליהו־פסח, שנרצחה בידי הנאצים

לזכר אחותנו דבורה בת ר׳ שלמה־ניסן ובעלה שמשון בר׳ אהרן רובינשטיין,
וילדיהם סוניה, יונה ומשה שנרצחו בידי הנאצים

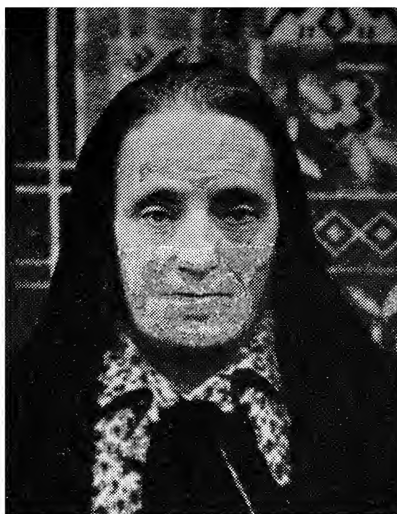
בנותיהם ואחיותיהם
פרידה דולגין ובעלה מרדכי
מאשה אבינרי ובעלה אבנר

לזכר אחינו יצחק בר׳ שלמה־ניסן וַרשל, אשתו מריס ובתם
שנרצחו בידי הנאצים

המבכים אותם

אחיותיו פרידה דולגין ובעלה מרדכי
מאשה אבינרי ובעלה אבנר

אֶידל בת צבי־מרדכי דומניץ
נפלה בידי מרצחים בלנין בחודש אלול

אברהם בר׳ אליהו חיניץ
נפטר בחוורוסטוב ו׳ בסיון תרפ״א

לזכר אבא ואמא ז״ל

אבא איש המעשה והשכל הישר, נאמן על הבריות ודובר אמת; אמא גומלת חסדים ועוזרת על ידו, חכמה וחרוצה. היא ובנותיה מיכל ואסתר־רחל וילדיהם נרצחו בידי נאצים פראי־אדם.

תהיה זו מצבה על קברם ויהי זכרם ברוך.

צפורה בת אידל ויעקב דולגין
ילדיהם ונכדיהם

לזכר הורינו ר׳ אהרון ושרה מיגדלוביץ׳

המבכים אותם:
בניהם משה ודב
ובנותיהם זהבה (גולדה) וחסידה (פרומה) ומשפחותיהם

חיים־דוד בר׳ אהרן מיגדלוביץ
נפל בקרב במלחמת־העולם השניה
ברוסיה

לזכר ר׳ פייוול בר׳ אהרן מיגדלוביץ ומשפחתו
שנהרגו ע״י הנאצים בעיירה יאַנובה

אסתר בת ר׳ אהרן מיגדלוביץ
נהרגה בלנין עם כל הקדושים

לזכר הסבא ר׳ זאב מיגדלוביץ

לזכר יקירינו שנרצחו בידי הנאצים:

אבינו ר׳ משה־ראובן זרצקי, אמנו ליבקה בת ר׳ זאב מיגדלוביץ׳, אחיותי ויטיה

ופרומה, אחי שמואל, גיסי אבנר חוטיוק ובנו הלל.

ד׳ ינקום דמם

פנחס זרצקי

דבורה פרנקל

ר׳ ישעיה ומרת פריידל לטוכה

ר׳ ישעיה, בן שישים, חולה וחלש, היה עובד מעלות־השחר עד מאוחר בלילה, ותמך במשפחות רבות במיקשביצ׳י הנצורה. אשתו פריידל סיכנה חייה בימי עוצר ויצאה לאסוף דברי־מזון ולהביאם לנצרכים.

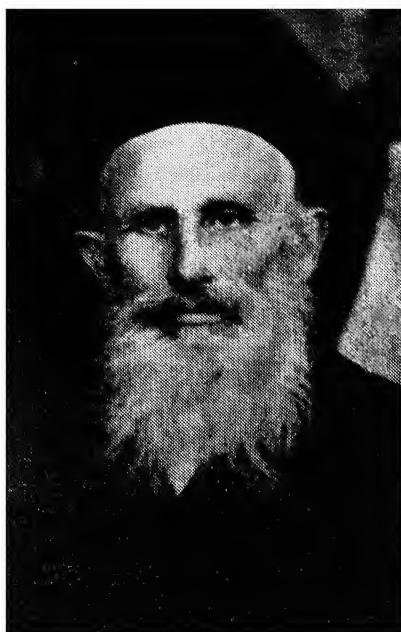
שבעה מילדיהם נמלטו לרוסיה ומהם הגיעו שישה לישראל. בנם יעקב נשבה בידי הגרמנים וכנראה ניספה.

ר׳ ישעיה חלה במחלה ממארת ולא יכול לדבר; אשתו הביאתהו, מתוך סכנת־נפשות, לפינסק, שם נותח וכעבור חודש נסעה והחזירה אותו. העבודה נאסרה עליו, אולם הוא החל לעבוד שעות אחדות ביום כדי לעזור לנצרכים.

כבוד לזכרם.

שמואל זייציק, ממיקשביצ׳י

ר׳ מרדכי בר׳ שמחה יולביץ

שיינדל בת ר׳ שמואל-חיים
(אשת ר׳ מרדכי בר׳ שמחה יולביץ)
נפטרה בתל־אביב, תש״ח

מאחרוני זקני עיירתנו. חי מיגיע־כפיו עד היכנסו למושב־הזקנים יחד עם רעייתו; גם שם המשיך לעזור, בכל יכולתו, לזקנים הגלמודים. גם כשהיה לסגי־נהור, היה קם בלילה להושיט עזרתו, אגב קריאת פרקי־התהילים בכל שעה. כאשר הניאו אותו ממאמציו אלה, היה רגיל להשיב: „כל יהודי הזקוק לרחמי־שמים — התהילים יסעייהו וינחמו״...

הירבה לעשות צדקה בכל עת (אחרי פטירתו נמצאו מאות קבלות של מוסדות סוציאליים וישיבות).

יום־עלייתו לארץ היה מן המאושרים בחייו.

השאיר אחריו משפחה מעורה בארץ: בן ובת, נכדים, נינים — שילשים וריבעים

נפטר בתל־אביב, כסלו תשט״ו.

מנשה יולביץ (לטוכה)

מינה בת ר׳ מרדכי (יולביץ) לקס, בעלה ר׳ אברהם וארבע בנותיהם
ניספו בסטולין בכ״ט אלול תש״ב.

יעקב בר׳ מרדכי יולביין ז״ל

תמיד נכון לעזור לכל אדם, כאילו היה חי למען הזולת ולא למען עצמו.

טוב לב בלתי־שכיח, מלא רחמים, לשאלה היה רגיל לענות: „ואיך אפשר אחרת? הלא מחובתו של אדם לנהוג כך!״

מי מעולי עיירתנו לא יזכור, היאך היה מבקר אותם סמוך לבואם לארץ ומוכן לעזור להם בכל נפשו ובכל מאודו.

אדם ישר ואוהב־עבודה. בשנות־חייו האחרונות עזב את עבודתו כחייט ועבר לעבוד בביח״ר ללבני סיליקאט בחיפה. כאן קרהו האסון בהתפוצץ דוד קיטור וקיפח חייו הצעירים. עוד הרבה יכול לפעול — ונגדע ללא עת.

אנו מבכים את האבידה ולא נשכחנו. יהי זכרו ברוך.

ת נ צ ב ״ ה.

ר׳ נתן בר׳ מרדכי יולביץ

באותן השנים הקשות בארץ, ביקש סרטיפיקט־עלייה לו ולבני־ביתו. היתה זאת העזה, אבל התשוקה לארץ לא הרתיעה אותו. עלה עם משפחתו בשנת 1925.

שקט וצנוע קיבל באהבה את חבלי־ההסתגלות, אפילו בהיותו מחוסר־עבודה. למוציאים את דיבת הארץ רעה התנגד בהתרגשות. ירא־שמים ושומר מסורת ועם זה הבין לרוח הדור הצעיר ודן אותו תמיד לכף זכות. וכך חינך בניו ובנותיו לחיבת הארץ ולאהבת העבודה.

עקב מתוך עירנות אחרי המתרחש בעולם המדיני והביע תקוותו כי נגיע פעם לעצמאות, אך לא זכה לראות בתקומת המדינה. מת מיתת־נשיקה — והוא במיטב שנותיו, בן 52.

תנצב״ה.

חיה־קריינה (בת ר׳ מרדכי לבית יולביץ) אולייניק ובתה דבורה (ניספו בשואה)

דב (ברל) בר׳ זאב לטוכה

כרעם ביום בהיר הממה הידיעה בעצם מלחמת־העולם הראשונה — ב־1915 — כי דב נפל במערכה.

היה תקוות המשפחה וניבאו לו עתידות של גדול בישראל: ירא־שמים, חריף־שכל, מתמיד, עדין־נפש ומצניע לכת.

ר׳ יעקב ויניק סיפר, שראה מפעם לפעם הערות וחידושים בשולי הגמ־רות שבבית־הכנסת החדש — ואלה העידו על חריפות ועמקות. העיר תשו־מת־לבו של הר׳ ר׳ משה מילשטיין ז״ל, שגילה לו את בעל החידושים — דב בר׳ זאב. היה בחידושיו משום גאוניות; שחה בים התלמוד ודלה פנינים, עד כי בעיני גדולי התורה בעירנו היה לפלא.

בהגיע הידיעה המרה — האב כמעט ונטרפה דעתו עליו והאם סבלה יסורי־נפש לאין־תיאור, ועמם יחד אבלו בני־המשפחה ואנשי העיירה כולה.

יהי זכרו ברוך.

מנשה יולביץ

לזכר אמי מורתי חנה רובינשטיין, אחי יהודה, אשתו רבקה ובתם תהילה, אחותי עשקה ובעלה בנימין סטאַרובינסקי עם ילדיהם שולמית ואברהם, ואחותי שיינדל — שניספו בשואָה עם כל קדושי ישראל.

ת. נ. צ. ב. ה.

שרה רובינשטין-בוכהלטר, אביחיל

לזכר הורינו חיים־בצלאל ודינה קולפניצקי, אחינו יצחק ואשתו בלה לבית צצ׳יק

וילדיהם אסתר, אליעזר־אהרן ובתיה —

קרבנות השואה האיומה

יד ושם לזכרם

שלמה, לאה, אֶלקה, שרה, יהודית ויהודה ומשפחותיהם בישראל ובארצות־הברית

לזכר דודתנו בתיה (בשה) פודרסקי, (לבית רובינשטיין) ובני משפחתה:
פייגל, חיים, עשקה, בעלה בועז וילדיהם יוסף, יעקב ופסיה — חללי השואה.
נגדעו ונעקרו עם השורש, בלי להשאיר אחריהם כל זכר.

שמם לא יישכח מאתנו לעד.

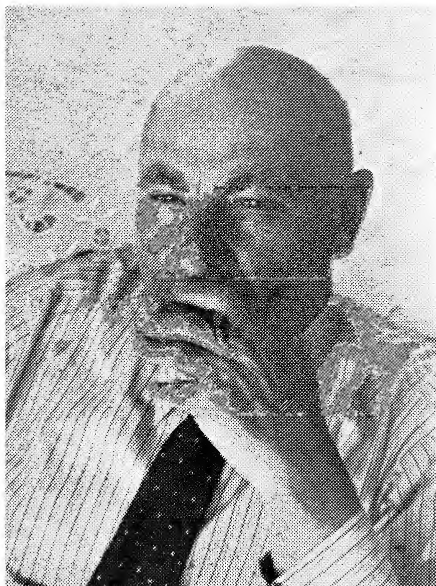
קרובי המשפחה

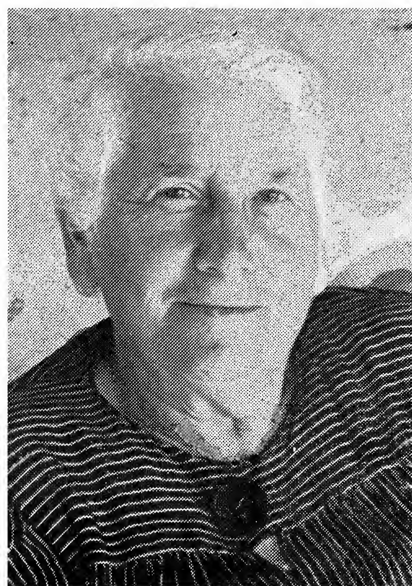
ר׳ נח בר׳ אברהם רובינשטין (יליד הכפר פוזיץ) ואשתו יהודית. ביתם בכפר היה פתוח לכל עובר אורח. מרת יהודית נפטרה ב־1926. ר׳ נח עלה לא״י ב־1934. נפטר בתל־אביב בשנת 1946.

בנו יוסף ואשתו חיסיה נרצחו ביום השואה בלנין. בנו אייזיק־מיכאל, אשתו וחמשת ילדיהם נרצחו בידי הנאצים בסטאַרוֹבין.

המבכים אותם: בתם שרה ובעלה בן-ציון פורמן
בתם צפורה ובעלה יוסף הלפרין

נח בר׳ יהודה רובינשטיין
(נפטר י״ז כסלו תשי״ב (1941)

ליבה (לבית קבק) רובינשטיין

נח נולד בלנין. היה איש משכיל וסוחר־יערות מפורסם. כשגדלו ילדיו ורצה להקנות להם השכלה, עבר עם משפחתו לפינסק ואח״כ — לורשה.

ביתם בלנין היה בית־ועד לציונים ושוחרי־תרבות.

בנותיהם — רחל והדסה — עלו לארץ בעליה השלישית והן בין מייסדי הקיבוץ משמר־העמק.

לפני פרוץ מלחמת־העולם השניה עלה עם אשתו ובנם נפתלי, ולאחר שגרו זמן־מה בתל־אביב, בנו לעצמם בית במשמר־העמק.

נח וליבה נפטרו במשמר־העמק ומצאו שם מנוחתם.

יהי זכרם ברוך.

משפחת רייבך

לזכר יקירי שנקטפו בלא־עת:

אבי ר׳ משה בן אברהם — נפטר כ״ב באדר תרפ״ה.

אמי פייגל, אחותי ליובה, בנה משה, בתה מרים ובעלה פנחס גלצקי -- שנורו ע״י הרוצחים ההיטלריסטיים במיקשביצ׳י, בשנת תש״ב.

אחי שלמה מת במוסקבה בשנת תשי״א.

יהי זכרם ברוך.

בנם ואחיהם דב רייבך

לזכר אבינו מורנו ר' שמאי בר' יעקב רובינשטיין ואמנו מורתנו חנה־מרים
אשר זכרם לא יסוף מלבנו לעד...
המבכים אותם, ילדיהם — אסתר, שרה, לאה ודב

לזכר אחינו ליפא בן שמאי רובינשטיין,
אשתו ליזה ובתם בבה שנטרפו בידי
רוצחים נאצים פראי־אדם.
יהא ספר זה מצבה גם על קברם
הלא־נודע...

אסתר, שרה, לאה ודב

ל ז כ ר   י ק י ר י נ ו

אבינו מורנו ר׳ אליקים בר׳ עובדיהו

אמנו מורתנו מרים בת ר׳ יצחק (לבית רובינשטין)

מ י ג ד ל ו ב י ץ

שניספו עם כל קהילת לנין בא׳ אלול תש״ב

יהי זכרם מבורך.

מרדכי וויטיה ומשפחותיהם

לזכר יקירינו: אחותינו שרה, אחותנו שיינדל עם תינוקה שניספו בלנין
בא׳ אלול תש״ב, ואחינו יצחק, שנעדר במלחמת־העולם השניה בצבא רוסיה.

יהי זכרם מבורך.

מרדכי וויטיה ומשפחותיהם

לזכר הורינו ר׳ מרדכי ואסתר מישלוֹב ואחינו ואחיותינו שמואל, שכנא, פסיה
ומלכה שנרצחו ע״י הנאצים, ביניהם ייבדלו לחיים: לאה ושושנה בישראל וליפא
בארה״ב, המבכים את זכרם.

לזכר אבי ר׳ יצחק דננברג ואמי אסתר, שניספו ע״י הנאצים.
המבכה את זכרם — בתם היחידה חוה

ר׳ חיים סלוצקי

יוסף בר׳ חיים סלוצקי

(ניספו במיקשביצ׳י ואתם — פאַני, מיכאל ויהודית סלוצקי)

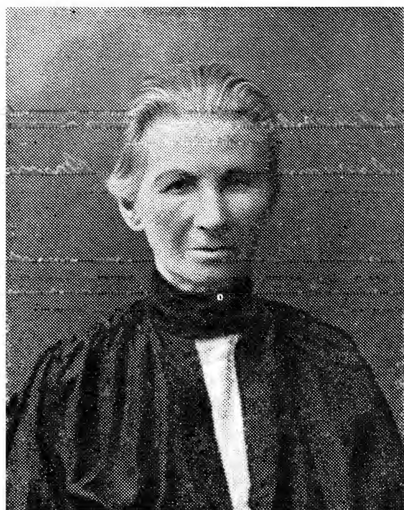

אהרן מיגדלוביץ ואשתו מלכה — ניספו במיקשביצ׳י
(ואתם — ישראל, יהודית ושיינדל מיגדלוביץ)

המבכים אותם — בנם הרצל ומשפחתו

ר׳ אברהם־זליג סינגאַלובסקי

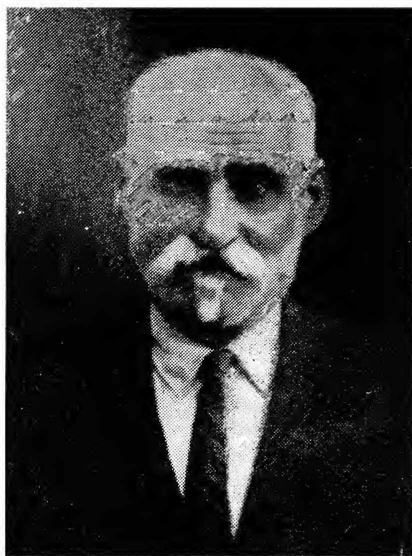
פראדה סינגאַלובסקי

לזכר הורי ואחותי היקרים
אבי אליעזר־חיים בר׳ קלמן לילינברג
אמי נחמה בר׳ ברוך (לבית ז׳ורבלוב)
ואחותי ביילה בת אליעזר־חיים
שניספו בידי המרצחים בלנין והנצביץ בשנת 1942

בנם ואחיה אברהם לילינברג

זכר הורינו ואחיותינו — שמור אתנו לעד

ר׳ חיים בר׳ אליקום סלוצקי
נפטר בלנין, ביום ג׳, ב׳ דר״ח תמוז
תרצ״ה (2.7.1935)

מאַשה בת ר׳ שכנא, לבית פינשטין
מסלוצק, נפטרה בלנין ביום ה׳,
ט״ז מ.אב תרפ״ח (2.8.1928)

חיה־פיגה סגל, בת ר׳ חיים סלוצקי
נפטרה בורשה, ג׳ חנוכה,
כ״ז כסלו תרצ״ד

ויטיה טננבוים בת ר׳ חיים סלוצקי
ניספתה בגיטו פינסק, 1942

משפחת ש. סלוצקי — מוסקבה
י. סלוצקי — תל־אביב

ד"ר יצחק (איסאַק) גיטלר, יליד קמניץ־פודולסק, בוגר הפקולטה למדעי־הטבע ואח"כ סיים ביה"ס לרפואה באוניברסיטת קיוב. שימש רופא בלנין למעלה משלושים שנה.

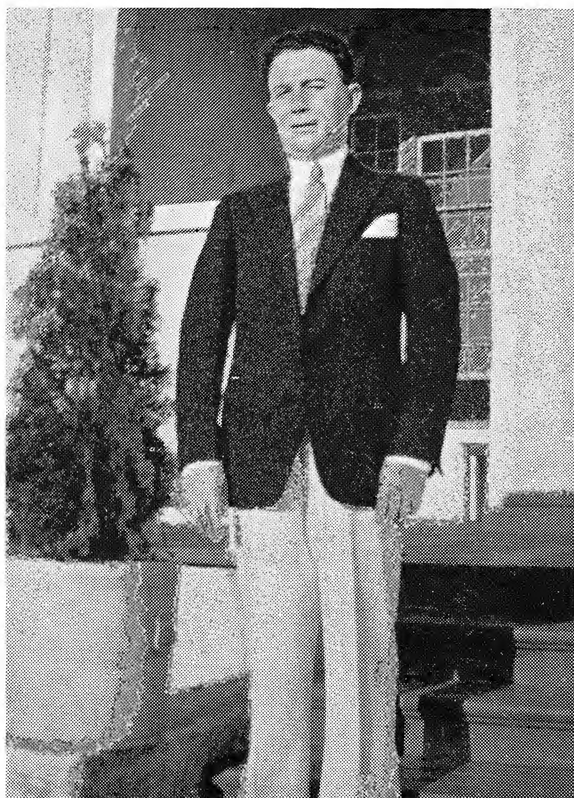
אשתו חנה (אנה), ילידת מוזיר, רוקחת, נאה ועדינת־נפש, תמכה במסירות בעניי־העיירה.

בני שישים בנפלם בידי המרצחים.

בנם הבכור ד"ר טוביה־טימה, בוגר הפקולטה לרפואה באוניברסיטת ורשה. עבד בביה"ח היהודי „טשיסטה", אסיסטנט לפרופ' ד"ר פיליסוק. עמד על משמרתו בגיטו ורשה עד נפילתו.

זכר כולם לברכה.

בנם ד"ר נחום גיטלר, תל־אביב

ר׳ יעקב שקליאר

מיוצאי לאַחבה. ידיד־נעוריו של א. י. סלוצקי ומבאי־ביתו. מראשי האירגון המשותף לנין־לאַחבה, היה פעיל הרבה בעזרה לנצרכים והפעיל אחרים, רחב־לב ומוכן להטות אזנו לכל קשה־יום.

בארץ־ישראל ביקר פעמיים וגם השתתף באסיפת אזכרה לקדושי־עירנו ב־1954; כאן ניתנה הזדמנות לבני־עירנו שבארץ להכירו ולהעריכו.

פתיל־חייו ניתק ב־6 ביוני 1955. חבל על דאבדין.

זכרו הטוב יישאר בקרבנו ונשמתו צרורה בצרור חיינו.

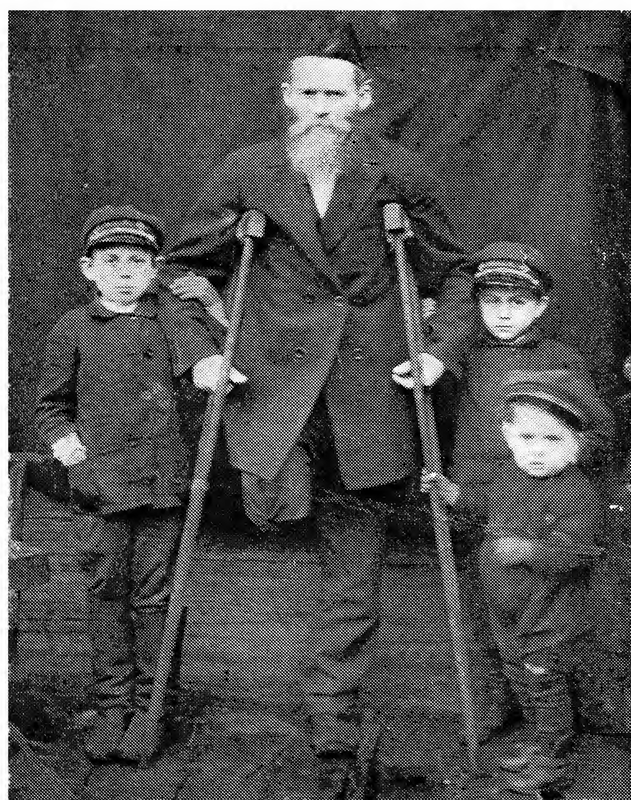
לזכר הורי ישראל־אהרן ונחמה שרה, אחי יצחק, אחי אפרים, אחיותי בישקה וחיה,
שנפלו בידי מרצחים ימ"ש — הי"ד.

בנפול אבי בידי מרצחים נשארנו שבעה יתומים רכים ואמי ז"ל גידלה אותנו במסירות, במאמצים רבים והיתה לנו לאם ואב.

המבכה אותם
בתם ואחותם דבורה איסרס (קיסלוביץ)

משפחת ר׳ יצחק רייגגולד, שנספתה בגיטו לנין (פרט לר׳ יצחק, הנמצא בישראל ובנו המתגורר ברוסיה)

ר׳ הירש־ליב גורודצקי (נפטר) ושלושת ילדיו (ניספו בשואה)

לזכר דודי ישעיה סלוצקי ואשתו לאה ז״ל — ליד מצבת אבי, עליו השלום, בבית־העלמין דקהילת לנין —

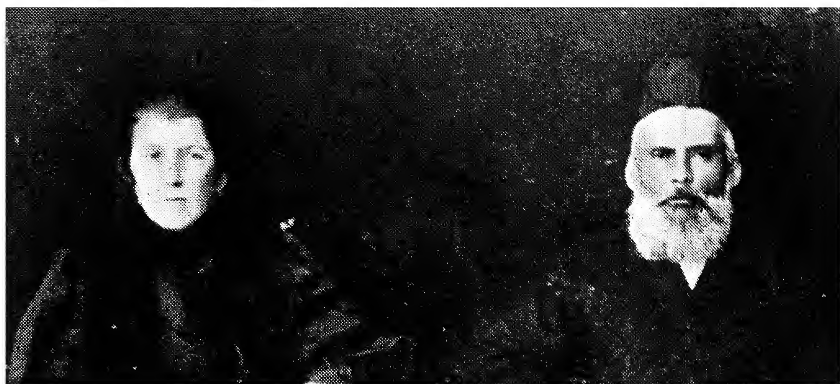
אברהם־יצחק סלוצקי

ר׳ דב בער ויניק ואשתו דובה (דובקה), נפטרו בלנין

לזכר
נחמה ב״ר שלמה
צוקרוביץ ז״ל

ר׳ אברהם אוזר ואשתו איטקה ז״ל

ר׳ משה וליצקין ואשתו דבורה ז״ל („משה דער שטעבלעויצ׳ער״)

רישה אשת ר׳ ישעיה
ציקליג
נספתה בשואה
ב׳ דר״ח אלול תש״ב

מרדכי בן יוסף ציקליג

נודע בין אנשי עיירתנו בשם „מוטל יושק׳ס״. מקפיד היה על כל המצוות, קלות כחמורות. מהראשונים להשכים קום ולמהר לבית־הכנסת להתפלל. נחשב בין חשובי העיר ומקומו בבית־הכנסת הישן בכותל המזרחי. התפלל בכוונה ובדבקות. הרבה שנים שימש בעל־תקיעה ב„ימים הנוראים״.

בר־אוריין; מצא פנאי לעצמו לעיין בספר. מימי ילדותו חברו של אבי ז״ל. היה היהודי היחיד בעיירתנו שעבד שנים רבות כפקיד באחוזת אגרקוב ונהנה ע״י כך מהנחות וזכויות מיוחדות.

ביתו בית־ועד לשוחרי־תרבות. היקנה לבניו השכלה. בנו ובתו — רופאים — גרו במוסקבה.

יהי זכרו ברוך.

מ. זייציק

מרדכי ב"ר יוסף זייציק

מרדכי נולד בלנין בשנת 1919 למשפחת יוסף ויכנה זייציק. אביו עבד כפועל בבית החרושת ללבידים (דיקטים) במיקשביצי ולפני פרוץ מלחמת העולם השניה עבר לגור שמה.

מרדכי גדל ונתחנך בחינוך יהודי ציוני; עם התבגרותו למד נגרות והתחיל לעזור לאביו בכלכלת המשפחה.

עם כניסת הרוסים החל לעבוד בבית החרושת במיקשביצ'י ובשנת 1940 גוייס לצבא הרוסי ונשלח לשרת בצפון רוסיה על גבולה של פינלנד. עם פרוץ המלחמה הרוסית־גרמנית שירת בצבא האדום, והיה בין ראשוני הלוחמים בפולש הגרמני. הצטיין בקרבות, הגיע לדרגת סמל ראשון וקיבל אותות הצטיינות בחיל־השריון כמפקד טנק רוסי.

משפחתו הושמדה במיקשביצ'י, עם האוכלוסיה היהודית שם. מרדכי ניצל בכל שנות המלחמה, אולם יד הגורל השיגתהו כחודש לפני גמר המלחמה; בשנת 1945 נתקבלה הידיעה על מותו.

בן דודו יהושע ליכטנשטין, מלאַחבה

התוכן

תולדותיה של לנין

מרדכי זייצ׳יק ויצחק סלוצקי: ראשיתה של לנין 11
יהושע גרי׳נברג: האחוזה 15
מרדכי זייצ׳יק: מקורות פרנסה וקיום 18

עד מלחמת-העולם הראשונה

מרדכי זייציק: מראה העיירה עד לשנת 1910 21
מרדכי זייצ׳יק: בשנות מלחמת־העולם הראשונה 22

בין שתי מלחמות

מרדכי זייציק: השפעת הגבול על חיי העיירה 27
אלמוני: עם שינויי הגבול 27
שרה פוגלמן (קולפניצקי): ביקורי בלנין בשנת 1936 30
מרדכי זייציק: המראה החיצוני של העיירה לפני השואה 33

עליה לארץ-ישראל

יהושע גרינברג: עלייתי לארץ־ישראל בשנת 1903 37
חיים שלו: עלייתנו לארץ־ישראל 37

השואה

מרדכי זייציק: העיירה לנין בשנים 1939—1941 47
„ „ ההתפרצות ממחנה־העבודה של הנצביץ 65
„ „ בין פרטיזנים 72
„ „ ליד קבר־האחים 92
מנשה בן־ישראל (יולביץ): התל הגלמוד 93
יהודה ציקליג: פרטיזנים מסתערים על לנין 94
צבי (הרצל) צוקרוביץ: בדרכי־נוד 98
יצחק ריינגולד: שבעים שנות עמל ותלאה 101
פרטיזנים שנשארו בחיים 104

קהילת-הקודש

מרדכי זייציק: בתי־כנסת 109
א. גולוב. א. י. סלוצקי, מ. זייציק: חזנים ושוחטים 110
מרדכי זייציק: חזנים, שמשים 111

ההווי

מרדכי זייציק: „המשרד" והחווה 117
„ „ טיפוסים ומנהגים 117
מרדכי מיגדלוביץ: יהודי־כפר 118
מרדכי זייציק: הנהר סלוץ' 121
יוכבד עמית: חגיגת ל"ג בעומר 122
מיכאל רכבי: חתונה בליל־חורף 125
שרה פוגלמן (קולפניצקי): בסוד עניים 126
אליהו שלו: האב יוהאן פופנקו — מחסידי אומות העולם 127
אברהם־יצחק סלוצקי: חיים גרונה־ינטה'ס 129
יצחק סלוצקי: ברה'לה מו"ס 131

מוסדות חינוך ותרבות

אברהם־יצחק סלוצקי: מצב החינוך, הרפואה והתברואה בלנין 135
מרדכי זייציק: חיי התרבות 137
אברהם־יצחק סלוצקי: משחק־פורים שלא עלה יפה 144
זליג יולביץ: מוסדות חינוך 147
חיים יונאי: חדרו של המורה × 150
דב זייציק: סניף „תרבות" 151
צילה זרצקי: עיירתי לנין 154

מפלגות והסתדרויות-נוער

אברהם־יצחק סלוצקי: תולדות התנועה הציונית בעירנו 159
הרצל צוקרוביץ: תנועת „החלוץ" 161
בן שמאי: בית"ר 164

אישים ודמויות

מרדכי זייציק: הרב ר' יהודה טורצקי זצ"ל 167
יצחק סלוצקי: הרב ר' יהודה טורצקי זצ"ל 169
חיים שלו: ר' משה טומשוב 170
מרדכי זייציק: הרבנים ר' נחמן וסרמן ור' משה מילשטיין 173
אברהם־יצחק סלוצקי: ר' אברהם־יצחק חיניץ 174
אליהו שלו: רעים נאמנים 175
חיים שלו: ר' ישראל איסר הלוי נקריץ 177
יצחק סלוצקי: ר' זלמן שמלקין 179
צילה זרצקי: ר' דב־בר ברוכין 183
חיים שלו: לזכר סבנו וסבתנו היקרים 185
שלמה גלנסון: ר' ישראל גלנסון 187
חיים שלו: ר' אריה גראַייב 188
מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ): ר' יצחק דננברג 189
מרדכי רובינשטיין (מיגדלוביץ): ר' אהרן־ליב זייציק 191
י. קלינוב: ד"ר אהרן סינגאלובסקי 192

מרדכי: משה בן אהרן־ליב זייציק 195
משה מיגדלוביץ: ר׳ אהרן מיגדלוביץ 196
מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ): ר׳ אליקים מיגדלוביץ 198
מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ): אהרן מילנר 198
לאה ושרה קולפניצקי: אליעזר קולפניצקי 200
מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ): יצחק קולפניצקי 202
מאיר בוקצין: ר׳ יוסף נח רבינוביץ 203
מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ): יהודה בר׳ שלמה רובינשטין 206
יעקב ברגר: משה שמלקין 207
מנשה בן־ישראל, מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ): ר׳ ישראל בר׳ מנשה לטוכה 209
מאיר בוקצין: ענוי־ארץ 211

בני לנין בתפוצה

מרדכי רובינשטין (מיגדלוביץ): ר׳ אברהם־יצחק סלוצקי 217

פנקס 223

אינהאַלט

אַנשטייאונג פון שטעטל

אינג׳ מרדכי זייטשיק: די אַנטשטייאונג פון לענין 243
יהושע גרינבערג: דער גוטבאַזיץ און די קאַנטאַר 247

קולטור און ערציונג

אברהם־יצחק סלוצקי: דער קולטורעלער מצב אין אונדזער שטעטל . . 253
מרדכי זייטשיק: דאָס קולטורעלע לעבן 255

לעבנס באַדינגונגען

אברהם־יצחק סלוצקי: די ערציונג, סאַניטאַריש־מעדיציניש לאַגע אין לענין 265

אומקום און נקמה

מרדכי זייטשיק: אין די יאָרן 1939—1941 271
יהודה ציקליק: פאַרטיזאַנער 272
י. ביגעלמאַן: די פאַרטיזאַנער אָפּעראַציע אויף סינקעוויטש 275
מאַשאַ סלוצקי: איוב־בשורות 276

פאַרטייען און אינסטיטוציעס

אברהם־יצחק סלוצקי: די ציוניסטישע באַוועגונג 281
הניה שוסטערמאַן: דער חלוץ (המרכזי) הכלל־ציוני אין לענין 282

עראינערונגען

מרדכי זייטשיק: געווען אַ שטעטל 287
מרדכי זייטשיק: טיפּן און מנהגים 291
שרה פאַגעלמאַן (קולפּאַניצקי): די מאַמע 294
יצחק סלוצקי: בערעלע דער מו״ס 295
אברהם־יצחק סלוצקי: חיים גרונע־יענטעס 296
הניה שוסטערמאַן: מיינע עלטערן 299
מנשה יולעוויטש (לאַטוכאַ): לעניגער האָראָפּאַשניקעס 299
מ. יפה: אַ גאַסט אין שטעטל 301

שוהלן און כלי־קודש

מרדכי זייטשיק: שוהלן און כלי־קודש 307
מרדכי זייטשיק: הרב ר׳ יהודה טורעצקי זצ״ל 309
אברהם־יצחק סלוצקי: הרב ר׳ יהודה טורעצקי זצ״ל 312
מרדכי זייטשיק: חזנים 313

פערזענליכקייטן

אברהם־יצחק סלוצקי: ר׳ אברהם־יצחק חיניטש 319
אהרן חיניטש: דער פעטער ר׳ משה 320
אברהם־יצחק סלוצקי: אויטאָביאָגראַפיע 323

לאַנדסלייט אין אמעריקע

די טעטיקייט און הילף פון אַמעריקאַנער לאַנדסמאַנשאַפט 329
מרדכי רובינשטין (מיגדלזביץ): איטקע חיניטש — „די מאַמע פין לעניץ" 335
קלמן טעמקין: איטקע חיניטש — „די מאַמע פון לעניץ" 336
מנשה יולעוויטש: חישע כהן 338
ס. הירשזאָהן: יעקב (דזשייקאָב) יולעוויטש 344

נפלו על הגנת המולדת 345

נרות נשמה 349

PRINTED IN ISRAEL